

XXX

Hermige.

1738

IO. GOTTL. HEINECCII, IC.

POTENTISSIMO PRVSSORVM REGI A CONSILIIS SANCTIORIBVS, ET. PROFESSORIS P. ORD.

ELEMENTA IVRIS NATVRAE ET GENTIVM,

COMMODA AVDITORIBVS METHODO ADORNATA.

HALAE,
IMPENSIS ORPHANOTROPHEI,
CIↃ IↃCC XXXVIII.

SERENISSIMO CELSISSIMOQVE
PRINCIPI AC DOMINO,

DOMINO

FRIDERICO,

REGNORVM DANIAE ET NORVAGIAE,
RELIQVARVMQVE PROVINCIARVM

HEREDI,

PRINCIPI IVVENTVTIS, DOMINOQVE
LONGE CLEMENTISSIMO

FELICITATEM PERPETVAM

PRECATVR

IO. GOTTL. HEINECCIVS.

*SERENISSIME CELSISSI-
MEQVE PRINCEPS,*

*DOMINE LONGE CLE-
MENTISSIME.*

SI *in ſummo illo natalium ſplendore, eminentiſſimaque, quam DEO optimo maximo*

ximo debes, fortuna, eo eſſes animo, vt TE TIBI ſoli natum eſſe exiſtimares: erubeſcerem omnino, libellum TIBI oblaturus, meque ipſe temeritatis accuſarem, qui purpuram TVAM, non ſplendidiore aliquo, ſed litterario; munere venerari ſuſtineam. Aſt quum et accuratiſſimae inſtitutioni, et incomparabili POTENTISSIMI PATRIS exem-

exemplo, et ipſius ingenii TVI bonitati, id feras acceptum, vt iam in tenerrima hac aetate, in quantam ſpem adoleſcas, et quid a CELSITVDINE TVA non modo tot regna, ſed et vniuerſus Chriſtianus orbis, exſpectet, identidem cogites: non vereor, ne TIBI taedio futurus ſit liber, qui, quid recta ratio, id eſt, eius auctor, DEVS, cum ab aliis

hominibus, tum maxime a bono principe, exigat, perſpicue oſtendit. Sunt hae illae leges, quibus religioſe ſeruatis, maiores TVI, rebus maximis pace belloque feliciter geſtis, immortalem ſibi gloriam pepererunt: illae regulae, ad quarum normam POTENTISSIMVS PATER TVVS ſe totum componit: illud denique ius, cui et Reges omnes,

et

et potentiſſimi populi, quoties de bello, pace, foederibus, diſceptant, vnice reguntur. Quaenam vero digniora ſint HEREDE TOT REGNORVM *rudimenta; quam hoc iure imbui, eaque inde diſcere, quae, ſi quando auguſtum maiorum ſolium conſcenderit, in vſu ſit habiturus? Patere itaque,* CELSISSIME PRINCEPS,

vt ſplendidiſſimum nomen TVVM in fronte libelli, qui de ſempiterna illa ac immutabili iuſtitia agit, fulgeat, ſimulque exſtet hoc deuotiſſimi gratiſſimique animi, quo POTENTISSIMO PATRI TVO me aeternum deuinctum fateor, monimentum. Ceterum a ſummo, quod omnia moderatur, Numine caſtis quotidie precibus contendam,

vt

vt REGI, patriisque et auitis regnis et prouinciis, TE ſeruet incolumem, TEque ita adoleſcere iubeat, vt vere ſis GENERIS HVMANI DELICIVM, et quemadmodum TV adhuc pietatis, virtutis, iuſtitiaeque regulas ex POTENTISSIMI PATRIS vniuerſa vita petis; ita poſteri easdem aliquando ex TVIS actionibus, tamquam

quam perfectissimo quodam exemplo, petant! Halae Magdeburgicae, Idib. Octobr. MDCCXXXVII.

CANDIDO LECTORI

S. P. D.

IO. GOTTL. HEINECCIVS.

QVi adhuc in iurisprudentia ciuili, cum Romana, tum patria, illuſtranda non perfunctoriam operam collocaſſe mihi videor: iam perſuaderi mihi paſſus ſum, CANDIDE LECTOR, vt etiam IVS NATVRAE ET GENTIVM breui libello complecterer, et enchiridion illud in vſum eorum, qui inſtitutione mea vtuntur, typis exſcriptum, publicarem. Et rem ſui fortaſſis periculi fecerunt amici, qui me conſilio atque auctoritate ſua ad concinnandum hunc libellum impulerunt. Quod enim ad me attinet, ita iampridem occallui, vt non magnopere reformidem aliorum de me iudicia, ſed, ſincerae bene de communibus ſtudiis merendi voluntatis mihi ſatis conſcius, hac ipſa conſcientia me facile conſoler. Siue enim opuſcula mea in virorum bonorum, et rerum huiusmodi intelligentium, manus incidant: non eſt profecto, quod verear, ne hoc conſilium meum damnent: ſiue obtrectatores ea oculis luſtrare non dubitent: eorum iudicia ego non maioris facio, quam hominum, a lacu et furno redeuntium, quibus non poſſunt non omnia, quae ſuis ipſi impu-

impuris manibus contrectant, sordere. Quare, missis his, ad id venio, quod magis ad rem pertinere arbitror, id est, ad consilium meum, institutique rationem, quibus perspectis, quid ego praestiterim, quemque fructum tu ex hoc libello capere possis, satis intelliges. Nulla est philosophiae practicae disciplina, quae vel rerum argumentorumque pondere, vel vtilitatis vbertate, cum hac iurisprudentia naturali vlla ex parte sit comparanda, quippe cuius tanta est dignitas, tantusque in vita humana vsus, vt iis, qui, illa neglecta, solis rerum abstractarum ac naturalium speculationibus ingenii aciem intendunt, iure merito occlames illa Helenae apud Euripidem *in Hel. v. 928.*

> αἰσχρὸν, τὰ μέν σε θεῖα πάντ' ἐξειδέναι,
> τά τ' ὄντα, καὶ μὴ τὰ δὲ δίκαια μὴ εἰδέναι.
>
> *Nam turpe id esset, quum scias hominum ac Deûm*
> *Quod est, eritque, iusta te haud cognoscere.*

Sane ii, qui ad iurisprudentiae ciuilis intelligentiam cogitationes suas ac studia conferunt, ii magnopere falluntur, si se operae pretium, sine hac praestantissima scientia, sperant facturos. Nam si is demum ad veram ac solidam doctrinam rerumque scientiam peruenisse dicendus est, qui, quas perspectas habet, veritates, ex fonte, non ex impurioribus lacunis, hausit: iurisprudentiae profecto nostrae non

alius

alius fons, aliaque ſcaturigo eſt, quam ius illud primaeuum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quod non docti, ſed facti, non inſtituti, ſed imbuti ſumus, vt ſi quis maximam iurisprudentiae Romanae partem ius naturale, factis hominum adplicatum, dixerit, is me non admodum habiturus ſit diſſentientem. Vidit id incomparabilis philoſophus, Epictetus, qui apud Arrianum *Diſſ. Epict. IIII, 3.* eos, qui ſapientiae ſtudent, ad ſempiternam illam legem diuinam, tamquam ad limpidiſſimum fontem, non ad ſolos legum ciuilium riuulos, vocans: οὗτοι, inquit, *εἰσὶν οἱ ἐκεῖθεν ἀπεσταλμένοι νόμοι, ταῦτα διατάγματα· τούτων ἐξηγήτην δεῖ γενέσθαι, τούτοις ὑποτεταγμένον, οὐ τοῖς Μασσουρίου, καὶ Κασσίου.* *Hae ſunt inde, (a Deo,) ad nos miſſae leges, haec praecepta: horum interpretem fieri oportet, his obedientem: non Maſſurii, aut Caſſii legibus.* Et Tullius noſter de legibus *II, 4.* vbi ex inſtituto de legum iuſtitiaeque origine diſſerit: *Hanc, inquit, video ſapientiſſimorum fuiſſe ſententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, nec ſcitum eſſe aliquod populorum, ſed aeternum quiddam, quod vniuerſum mundum regeret imperandi prohibendique ſapientia. Ita principem legem illam et vltimam, mentem eſſe dicebant, omnia ratione aut cogentis aut vetantis Dei: ex qua illa lex, quam dii humano generi dederunt, recte eſt laudata, eſt enim ratio mens-*

mensque sapientis, ad iubendum et ad deterrendum idonea. Addit, sibi a paruis ediscendum fuisse illud: SIN IVS VOCAT, id est, corpus illud XII. Tabularum: et haec, aliaque iussa ac vetita populorum, vim aliquam habere ad recte facta vocandi, et a prauis auocandi: quae vis non modo senior sit, quam aetas populorum et ciuitatum, sed et aequalis illius coelum atque terras tuentis et regentis Dei. Quod vbi praeclaris exemplis demonstrauit, inde porro colligit, esse aliquam rationem, profectam a rerum natura, et ad recte faciendum impellentem, et a delicto auocantem, quae non tunc denique incipiat lex esse, quum scripta sit, sed tunc, quum orta sit: ortam autem esse simul cum mente diuina. Eam demum esse iustorum iniustorumque distinctionem: ad illam antiquissimam et principem naturam leges hominum dirigendas esse, quae supplicio improbos adficiant, defendant ac tueantur bonos. Haec illo loco Cicero, qui et alibi de officiis III, 17. hunc locum tractat, et, vbi discrimen iuris gentium et ciuilis ostendit, prioris principia paene ex hominum memoria euanuisse, ac proinde iurisprudentiam Romanorum fere totam oblanguuisse, grauiter conqueritur. Ita enim intelligenda sunt verba viri prudentissimi sequentia: *Quod ciuile, non idem continuo gentium: quod autem gentium, idem ciuile esse debet. Sed nos veri iuris, germanaeque iustitiae, solidam expressamque effigiem nullam tenemus: vmbra*

et

et imaginibus vtimur. Eas ipſas vtinam ſequeremur, feruntur enim ex optimis naturae et veritatis exemplis. Quid vero aliud hic docet Cicero, quam quod nos non ſatis vmquam doceri poſſe, itemtidem monemus, praeclaram eſſe Romanorum iurisprudentiam, et ex optimis naturae ipſiusque interioris philoſophiae praeceptis expreſſam, ſed inanem eam tamen vmbram, ac vita veluti deſtitutam imaginem futuram, niſi accedant veri iuris germanaeque iuſtitiae principia, quae, quia ſola ab ipſo Deo immortali diuinaque ratione proficiſcuntur, nullius hominis imperio ſuffragioque populi tolli atque abrogari poſſunt? Haec vero ſi coniungantur cum ciuili illa, quam iurisconſulti perpoliunt, ſapientia: tunc demum illud neſcio quid praeclarum et ſingulare ſolet exſiſtere. Accedit, quod, ſi vel maxime ita comparata eſſet iurisprudentia Romana, nullo vt alio praeſidio indigeret, totaque ex decemuirorum tabulis, aliisque legibus ciuilibus, tamquam ex vberrimo fonte, promanaret: ea tamen nihil auctoritatis habitura ſit in definiendis integrarum gentium litibus et controuerſiis, quippe quae inter ſe non alio iure, quam quod ipſa natura inter omnes homines peraeque conſtituit, reguntur, iure, inquam, illo vniuerſali, *quod in foederibus, pactionibus, conditionibus populorum, exterorum regum, in vniuerſo denique belli iure et pacis* verſatur, quodque *Cn. Pompeium et, quum requieſceret, litteras, et, quum rem gereret,*

rem ipsam docuisse, gloriatur Cicero pro L. Cornelio Balbo *Cap. VI.* Quare in quantum integrae gentes et respublicae prae priuatis quibusdam hominibus eminent: tanto ius naturae et gentium est iure ciuili, quod inter priuatos tantum ciues viget, excellentius, vt de eo vere dici possit, quod, comparatis inter se Graecorum Romanorumque linguis, dixit Tullius pro Archia poeta *Cap. X. ius illud naturale ac gentium apud omnes gentes vigere; ciuile suis finibus, exiguis sane, contineri.* Qui iam vulgo glossatorum nomine veniunt, homines, diligentes illi quidem, nec iuris ciuilis imperiti, at saeculi vitio barbari, non aliunde decidi oportere, existimabant, illas regum gentiumque controuersias, quam ex diffusa illa iuris Iustinianei collectione, qua comprehensas leges si quis recte imbibisset, eum, tamquam ex tripode, de belli pacisque iuribus oracula illico fundere posse, iactabant. Et sane id tam facile faciebant, quam pirum vulpes comest. Quoties enim quaestio incidebat de iure Imperatoris augustissimi in vniuersum orbem, per quem olim Romani arma victricia circumtulerant: sedes huius doctrinae erat in LEGE VIIII. DIG. DE LEGE RHOD. DE IACTV, in qua, tamquam gemma quaedam, fulgent verba illa Antonini Imperatoris: *Ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. Ego quidem mundi dominus: lex autem maris.* Si de iure belli disceptandum esset, faeciales suos ablegabant ad titulos Digesto-

geſtorum de captiuis et poſtliminio, et redemtis ab hoſtibus, de re militari, de caſtrenſi peculio, de veteranis de teſtamento militis, de bonorum poſſeſſione ex teſtamento militis, et in primis ad titulos inſignes Codicis Iuſtinianei, qui militare poſſunt, vel non poſſunt, et de ſeruis, ad militiam vel dignitatem adſpirantibus, et vt nemo duplici militia, vel dignitate et militia ſimul vtatur, negotiatores ne militent, de re militari, de caſtrenſi peculio militum et praefectianorum, de erogatione militaris annonae, de excoctione et translatione militarium annonarum, de militari veſte, de metatis et epidemeticis, de ſalgamo, ſimilesque alios quam plurimos, in quibus omnibus tantos iurium belli et pacis theſauros reconditos eſſe, adſeuerabant, vt copia ipſa inopes reddituraſit omnes, qui illis occupandis animum velint adpellere. Quid ſi de foederibus, pactionibus ac ſponſionibus liberarum gentium eſſet reſpondendum? Quid vero? Quaſi non in pandectis aeque, ac codice fulgerent verboſiſſimi tituli de pactis, de transactionibus, de verborum obligationibus, de duobus reis, de contrahendis ſtipulationibus, et ſimiles: quos quisquis, multis vigiliis excuſſos, in ſuccum et ſanguinem conuerterit, eum nihil exiſtimabant ignorare, nimisque ſtupidum eſſe querebantur illum, qui in iſta rerum praeſtantiſſimarum farragine vel deciſionem, vel argumentum legis, quod vocant, non illico

lico reperiret. Sic et de legatorum iuribus disceptantes, nihil desiderare posse contendebant, si in consilium adhiberent titulos de legationibus. De iure vero leges ferendi, magistratus constituendi, poenas infligendi, exigendi tributa et vectigalia, et similibus, omnia iam in titulis de legibus, senatus consultis, longa consuetudine, constitutionibus principum, de officio praefectorum praetorio, praefectorum vrbi, et sequentibus, de poenis, bonis damnatorum, interdictis et relegatis, denique de publicanis, vectigalibus, et commissis, et similibus exhausta, et ad liquidum perducta esse, credere auditores sua fide iubebant. Quin si vel maxime ibi aliquid non satis explicatum alicui videatur: eum tamen sitim non melius expleturum, putabant, quam si in subsidium adhibeat scripturam sacram, ius canonicum, pontificum decretales, et maxime diffusa illa philosophorum scholasticorum opera, in quibus omnibus et ille iuris gentium vindex, Hugo Grotius, *prolegom.* §. *XXXXVIII. et sequ.* inuenisse sibi visus est quam plurima, quae ad ius illud naturae et gentium illustrandum non parum adferant vtilitatis. At, si dicendum quod res est, boni illi viri vix secum expendisse videntur, quam parum ponderis apud gentes, iuris Romani ignaras, et a Christiana pietate alienas, habitura sint argumenta ex iure Iustinianeo, sacris pandectis, iure pontificio, Thomae, Alberti Magni, S. Bonauenturae,

turae, et aliorum operibus depromta. Apud Plautum *Mostell. III, 1. v. 29.* consultus a domino, Theuropide, Tranio seruus, quid nunc faciundum censeat, quando ea omnia facta neget vicinus, quae ipse retulisset? lepide ac percallide respondet:

Egon' quid censeam?
Cape, obsecro hercle te, cum eo vna iudicem.
Sed eum, videto, vt capias, qui credat mihi:
Tam facile vinces: quam vulpes pirum comest.

Idem, vereor, ne postulent ii, qui se iura belli, pacis, foederum, omnesque, quae inter gentes intercedere possunt, controuersias, vel ex legibus Romanis, vel ex iure pontificio, vel ex sacris veteris nouique foederis libris, vel denique ex vastis philosophorum scholasticorum commentariis, se definire velle pollicentur. Iudices enim postulant eos, qui his libris sibique eorum auctoritate fretis, credant, polliceanturque victoriam tam facilem, quam si vulpes pirum comedat. Quid vero si gens quaedam cum Turcis, vel Sinensibus, vel Iaponibus de violatis foederum legibus expostulet? His scilicet facile persuadebitur, iusta esse omnia, quae non dicam iureconsulti aut pontifices Romani, vel Thomas Aquinas, sed ipsi prophetae ac Apostoli scripserunt. At ego id eos, credo, non facilius consequuturos, ac Turcas, si Mahumedem; aut Sinenses, si Confucium suum nobiscum iudicem capere vellent. Ex eo vero profecto consequitur, vt aut omnes gentium

rerumque publicarum controuerſiae inter τὰ ἄποϱα referendae ſint, aut in promtu eſſe oporteat praecepta vel leges, quas ipſa recta ratio vel Deus potius, rationis auctor, inter omnes gentes, quantumuis linguis ac regionibus diſſitas, conſtituerit, quibusque ſe populi omnes, qui non plane obbrutuerint, obligari fateantur. Quum vero haec ipſa non alia ſint, quam quae iuris naturae ac gentium vocabulo deſignamus: quid quaeſo, vtilius, quidque magis in omni vita frugiferum eſſe poteſt, quam praeclara iſta vereque diuina praecepta ita percepta habere, vt iis non ad oſtentationem, ſed ad diiudicanda integrarum gentium ciuitatumque negotia, vtaris? Quis praeclare de ſtudioſa iuuentute mereri neget eos, qui ſe illi duces ad tam incomparabilem ſcientiam profitentur? Denique quis non eos ipſam rectam rationem in exſilium agere velle dicat, qui operam omnem, in iure naturae ac gentium collocatam, non modo infructuoſam, ſed et noxiam, et cum maximo iuuenum detrimento coniunctam eſſe, clamant? Sed haec quidem fortaſſis ad pudorem purgandum mihi ſufficerent, ſi vel ſolus, vel inter primos, in hac perpolienda diſciplina operam aliquam atque induſtriam collocaſſem. Iam vero quum iam pridem non modo aeterna illa Grotii et Pufendorffii opera in omnium manibus verſentur, ſed et hodie nemo fere ſit vmbraticus doctor, quin aliquod meditationum ſuarum, ad hanc vniuerſalem iurisprudentiam perti-

pertinentium, ſpecimen, tamquam euulſum ſplendidiſſimo palatio lapidem, circumferat: actum egiſſe videbor plerisque, et otium, quod melius transigi poterat, in adornando hoc libello male contriuiſſe. Enimuero hos meminiſſe velim, ſuum cuique eſſe iudicium, et, quod vni ſuperuacuum videtur, id aliis non modo vtile, ſed et neceſſarium, videri. Et ſane qui in academiis erudiendae iuuentuti operam nauant, ii reipſa quotidie experiuntur, quanto cum taedio coniuncta ſit ſeruitus, cui obnoxii ſunt omnes, qui aliorum libellos enarrare coguntur, ac proinde nihil illis accidit moleſtius, quam ſi alios duces ſequi, et confidere iubeantur alieno ingenio. Saepe enim talia ſunt auctoris cuiusdam, quem interpretandum ſuſcipiunt, principia, qualia ipſi probare non poſſunt. Saepe ille pleraque ſine ordine etiam confuſe pertractat, vt nihil ſit in libello, quod veluti certam ſedem ac fixum domicilium habeat, nihil, quod non aeque facile alieniſſimo, ac ſuo loco, pertractatum reperiatur. Aliquando contingit, vt auctor, quem quis ducem elegit, in rebus vel nugatoriis, vel ἀπροσδιονύσοις, admodum ſi verboſus, magnoque conatu maximas agat nugas; in aliis, perquam ſcitu neceſſariis, tam breuis, vt eas ſaltu magis transſilire, quam attingere videatur. Atque inde duo conſequi neceſſe eſt, primum vt docentes multa, quae auctor ſcripſit, refellere, rebus nihili cum taedio immorari, plura

ab eo omissa magno cum temporis dispendio supplere teneantur: alterum, vt discentes veluti per labyrinthum eo perducti, quo via recta multo facilius peruenire potuissent, res, tam variis interruptas disputationibus, suopte ingenio connectere nequeant, atque ita praecipuo fructu, quem ex illis acroasibus capere debuissent, priuentur. Id vero vel solum satis idoneam rationem sufficit doctori, vt in docendo suis, quam aliorum, libellis vti malit, adeoque et mihi prodesse debet, elementa haec iuris et gentium scribere auso, ne temere eum laborem suscepisse, aut post tot Homeras Iliada exorsus esse videar. Sed habere mihi visus sum et alias caussas, quae me ad scribendum non modo inuitarent, sed et quodammodo impellerent. Quicumque adhuc in pulcherrima illa disciplina versati sunt, illi doctrinas suas vel nulli certo ac indubio principio superstruxerunt, veritates varias, easque vtilissimas, veluti vno fasce, collegisse contenti, vel principia parum idonea admiserunt, vel ea denique tam longe ex subtilissimis, quas metaphysica suppeditat, notionibus petierunt, vt data veluti opera tenebris omnia inuoluere voluisse videantur. At ego, expensis omnibus, quae huc facere videntur, hanc feci summam cogitationum mearum, nullius disciplinae philosophicae euidentiora oportere esse principia, quam iuris naturae et gentium, quippe quod Deus immortalis non solis eruditis, iisque, qui acutius reli-

quis

quis vident, ſed omnibus omnino hominibus, non modo perſpectum, verum etiam eorum mentibus inſcriptum eſſe voluit. Nullum vero reperiri principium euidentius, exiſtimo, quam quod vir illuſtriſſimus, SAMVEL L. B. DE COCCEII, aulae Regiae Pruſſicae Papinianus, tum adhuc admodum iuuenis, pereruditis diſſertationibus demonſtrauit, puta VOLVNTATEM DEI. Quamuis enim plerique hodie veterem illam ſcholaſticorum doctrinam de naturali actionum bonitate et iuſtitia, a Pufendorffio tanto molimine profligatam, in lucem reuocare malint: ego tamen perſpexiſſe mihi videor, eſſe quidem actiones in ſe et ſua natura bonas: at iuſtas illas dici non poſſe ſine iure, nec ius intelligi ſine lege, nec legem ſine legislatoris voluntate concipi poſſe: adeoque bonitatem actionum naturalem poſſe illam quidem hominem, qui rectae rationi, quam cupiditatibus ſuis obtemperare malit, obligatione quadam interna ad bene agendum impellere, verum non tamquam legem, ſed tamquam conſilium aliquod, quod qui non ſequitur, imprudenter quidem, at non iniuſte, egiſſe videri poteſt. Sed non minus porro perſpicue intelligere mihi viſus ſum, Deum voluiſſe, vt vero bono frueremur. Quod quum aliter conſequi, quam per AMOREM, nemo poſſit: ex eo ſolo, tamquam limpidiſſimo fonte, totum ius naturae et gentium prono alueo fluere, cenſeo, atque ita incido in harmoniam illam incompa-

rabilem reuelationis et rationis, quippe ab eodem benignissimo Numine profectarum. Nam et illa, amorem totius legis diuinae, quae decalogo comprehenditur, summam, ἀνακεφαλαίωσιν, πλήρωμα, τέλος esse, diserte docet. *Matth. XXII, 37. Luc. X, 27. Rom. XIII, 9. I. Tim. I, 5.* Non equidem ignoro, quid obuerti soleat huic sententiae, puta, amorem esse virtutem, ad quam nemo cogi vel externa obligatione, obstringi possit: ac proinde ex eo fonte officia quidem humanitatis, quae et imperfecta vocant, non autem perfecta, promanare. Sed praeterquam, quod decalogi leges, quae procul dubio perfecta non minus, quam imperfecta, officia inculcant, ad AMOREM, tamquam ad principium suum, ab ipso Seruatore reuocantur: luculenter videmur ostendisse, verum amorem non modo cum propensione alteri benefaciendi, sed et cum proposito, eum, quem amamus, non laedendi, eique omnia, quae iure etiam perfecto debemus, tribuendi, coniunctum esse, et priorem AMOREM BENEFICENTIAE, posteriorem IVSTITIAE, commode posse adpellari, vtrumque vero esse intelligendum, quoties ex amore vniuersum ius naturae et gentium deriuatur. Ceterum ex AMORE fluere officia omnia erga Deum, nos ipsos, aliosque homines, eaque tum absoluta, tum hypothetica, re ipsa nos ostendisse, arbitramur. Nec aliam iuris gentium originem esse, patet. Siue enim in statu naturali, siue in societate, viuant homines, ad tuendam vitam, sanitatem, sub-

stantiam,

ſtantiam, rem denique publicam, amore impelluntur, nec gens a gente quidquam exigere ex vlla ratione poteſt, niſi ex regulis amoris notiſſimis: Quod tibi vis fieri, id et aliis facito: itemque, quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris. Immo ad ipſas ineundas ſocietates nihil aliud impulit homines, quam amor tum ſui, tum aliorum, quorum communi ſaluti talibus pactis conſulere voluerunt. Habes, CANDIDE LECTOR, meditationum mearum ſummam, quibus me, ob illam rationis et fidei concordiam, magnopere delectari, non diffiteor, ſed ita, vt eas obtrudam nemini, neque ideo aliorum doctrinis quidquam detractum velim. Ipſe etiam hic libellus, vti ſpero, oſtendet, me nuſquam id egiſſe, vt aliis inſultarem, ſed vt mea proponerem, eaque vel firmarem argumentis, vel contra ea, quae obuerti illis poſſe viderentur, modeſte vindicarem. Nullum ſcriptorem, cuius memini, paullo acerbius reprehendi, quamuis aliquando non defuiſſet occaſio: quin eorum nomina plerumque diſſimulare, quam aliquid, quod non dicam immodeſtius, ſed duriuſcule ſcriptum videri poſſet, ſcribere malui. Methodo vſus ſum, Muſis meis familiari, non mathematica quidem illa, vel geometrica, ſed naturali et perſpicua, quam auditoribus commodiſſimam eſſe, re ipſa per tot annos expertus ſum. Operam dedi, vt omnia praecepta ex claris definitionibus, deductisque inde axiomatibus deriuarem, eaque ſtilo, non ornato illo

quidem,

quidem, aut multis eloquentiae luminibus distincto, quem huiusmodi libelli non desiderant, sed puro tamen, quantum fieri potuit, et perspicuo proponerem. Plerisque paragraphis scholia subiunxi, in quibus modo doctrinas, in iis propositas, aliis argumentis firmaui, modo obiectiones quasdam solui, modo consensum veterum ac recentiorum, ipsarumque sacrarum litterarum, ostendi, non quod turpi μεταβάσει εἰς ἄλλο γένος, iuris naturae et gentium praecepta ex aliis, quam suis ac domesticis principiis, deriuare voluerim, sed quod ea et oblectare lectorem, et conuincere possint, talia esse huius disciplinae praecepta, vt ea et veteres solo rationis ductu perspexerint, et ipsi sacri scriptores, diuino adflatu, humano generi inculcarint. Indicis conficiendi laborem filius in se suscepit, quem non male hoc officio functum esse, speramus. Sed quum spe longius procedere orationem, animaduertam, hic eam abrumpo, meque beneuolentiae bonorum omnium, et tuae maxime, CANDIDE LECTOR, vehementer etiam atque etiam commendo. Vale. Halae Magdeb. ipsis Idibus Octobr. MDCCXXXVII.

ELEN-

ELENCHVS CAPITVM

LIB. I.

IVS NATVRAE.

CAP.

LIBER

LIBER II.

IVS GENTIVM.

ELEMEN-

ELEMENTA IVRIS NATVRAE ET GENTIVM.

LIB. I. IVS NATVRAE.

CAP. I. DE NATVRA ET CONSTITVTIONE IVRIS NATVRAE ET GENTIVM.

§. I.

Quid actio bona et mala?

Qvemadmodum omne id homini BONVM esse dicimus; quod eum conseruat ac perficit; MALVM, quod eumdem destruit deterioremque reddit: (*Elem. phil. mor.* §. *CXLII.*) ita et ACTIO BONA erit, quaecumque ad conseruationem perfectionemque hominis prodest; MALA, quae destruit eumdem, ac imperfectiorem reddit.

§. II.

Quid conseruatio,

CONSERVARE HOMINEM dicitur, quidquid ad eius durationem et continuationem status

prae-

perfectio, destructio et imperfectio?

praesentis aliquid confert: PERFICERE, quod ea omnia, quae ad essentiam integritatemque eius pertinent, quaeque omnino gradus admittunt, auget atque amplificat. *) Ex quo, quid nos DESTRVERE AC IMPERFECTIORES, vel DETERIORES reddere dicatur, facile intelligitur.

*) Eadem est *perfectionis* idea, quae Simplicio obuersata est, dum *ad Epict. Enchir. Cap. XXXIIII. p. 176.* scribit: *μὴ τὰ πρῶτα μόνα, καὶ τὰ μέσα ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα, ἴδιόν ἐστι τῆς τελειότητος. Non prima tantum et media habere, sed extrema quoque, proprium est* PERFECTIONIS. Nec aliter Aristotel. *Metaph. IIII, 16.* vbi licet varias vocabuli notiones euoluat, ad eamdem tamen ideam omnes reducit.

§. III.

Homines aeque male, ac bene agere possunt.

Quum ergo ea sit voluntatis humanae indoles, vt semper adpetat bonum, malumque auersetur: (*Elem. phil. moral. §. XXIX.*) fieri quidem 1) non potest, quin semper actiones, quae ad conseruationem et perfectionem nostram pertinent, edere velimus, ab iisque, quae nos destruunt, vel imperfectiores reddunt, abhorreamus: at 2) quia bonum et malum aeque adparens, ac verum, esse potest, et bonum adparens verum malum; malum adparens verum bonum est: (*Elem. phil. mor. §. CXXXXIII.*) saepissime sane contingit, vt, quemadmodum Ixion nubem pro Iunone, ita nos bonum adparens pro vero adplectamur, malumque adparens pro vero auersemur, ac proinde 3) aeque facile male, ac bene, agamus. *)

*) Id

*) Id denuo recte vidit Simplicius *ad Epictet. Enchir. Cap. XXXIIII. p. 184.* vbi maximopere laudat voluntatis libertatem, eamque vocat τὴν αὐτεξούσιον αὐτοθελῶς καὶ ἄνευ βίας ποτε μὲν τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν αἱρουμένην, ποτὲ δὲ τὸ φαινόμενον, *liberam animi naturam, quae suapte voluntate et absque coactione alias verum bonum amplectitur, alias* IMAGINARIVM.

§. IIII.

Itaque actionum suarum norma indigent.

Facultas ex duobus possibilibus alterutrum eligendi, adeoque bene vel male agendi potentia, vocatur LIBERTAS: ac proinde negari non potest, 4) dari actiones hominis bonas malasque liberas. Quumque omnia, quae aeque facile a tramite deflectere, ac viam rectam tenere possunt, norma, ad quam dirigantur, indigeant: consequens est, 5) vt et actiones humanae liberae ad normam quamdam componendae sint. *)

*) Eodem modo ratiocinatur Epictetus apud Arrian. *Lib. II. Cap. XI.* Πάντα καλῶς ἔχειν τὰ δοκοῦντα ἅπασι; καὶ πῶς δυνατὸν τὰ μαχόμενα καλῶς ἔχειν; οὐκ ἄρα ἀρκεῖ τὸ δοκεῖν ἑκάστῳ πρὸς τὸ εἶναι· οὐδὲ γὰρ ἐπὶ βαρῶν, ἢ μέτρων, ψιλῇ τῇ ἐμφάσει ἀρκούμεθα, ἀλλὰ κανόνα τινὰ ἐφ᾽ ἑκάστου εὕρομεν. Ἐνταῦθ᾽ οὖν οὐδεὶς κανὼν ἀνωτέρω τοῦ δοκεῖν; καὶ πῶς οἷόν τε ἀτέκμαρτα εἶναι καὶ ἀνεύρετα τὰ ἀναγκαιότατα ἐν ἀνθρώποις; *Omniane recta esse existimas pro eo, ac cuique visa fuerint? At qui fieri potest, vt pugnantia inter se sint recta? Itaque vt aliquid recte se habeat, satis non est, ita alicui visum esse, quum ne in grauibus quidem librandis mensurandisque rebus nudis visis simus contenti, sed in omnibus* REGVLAM *quamdam adhibeamus. An ergo in his, de quibus*

perfectio, destructio et imperfectio?

praesentis aliquid confert: PERFICERE, quod ea omnia, quae ad essentiam integritatemque eius pertinent, quaeque omnino gradus admittunt, auget atque amplificat. *) Ex quo, quid nos DESTRVERE AC IMPERFECTIORES, vel DETERIORES reddere dicatur, facile intelligitur.

*) Eadem est *perfectionis* idea, quae Simplicio obuersata est, dum *ad Epict. Enchir. Cap. XXXIIII. p. 176.* scribit: *μὴ τὰ πρῶτα μόνα, καὶ τὰ μέσα ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα, ἴδιόν ἐστι τῆς τελειότητος. Non prima tantum et media habere, sed extrema quoque, proprium est* PERFECTIONIS. Nec aliter Aristotel. *Metaph. IIII, 16.* vbi licet varias vocabuli notiones euoluat, ad eamdem tamen ideam omnes reducit.

§. III.

Homines aeque male, ac bene agere possunt.

Quum ergo ea sit voluntatis humanae indoles, vt semper adpetat bonum, malumque auersetur: (*Elem. phil. moral. §. XXIX.*) fieri quidem 1) non potest, quin semper actiones, quae ad conseruationem et perfectionem nostram pertinent, edere velimus, ab iisque, quae nos destruunt, vel imperfectiores reddunt, abhorreamus: at 2) quia bonum et malum aeque adparens, ac verum, esse potest, et bonum adparens verum malum; malum adparens verum bonum est: (*Elem. phil. mor. §. CXXXXIII.*) saepissime sane contingit, vt, quemadmodum Ixion nubem pro Iunone, ita nos bonum adparens pro vero adplectamur, malumque adparens pro vero auersemur, ac proinde 3) aeque facile male, ac bene, agamus.*)

*) Id

*) Id denuo recte vidit Simplicius *ad Epictet. Enchir. Cap. XXXIIII. p. 184.* vbi maximopere laudat voluntatis libertatem, eamque vocat τὴν ἀυτεξȣσιον ἀυτοθελῶς καὶ ἄνευ βίας ποτε μὲν τὸ ἀληθῶς ἀγαθὸν αἱρȣμένην, ποτὲ δὲ τὸ φαινόμενον, *liberam animi naturam, quae suapte voluntate et absque coactione alias verum bonum amplectitur, alias* IMAGINARIVM.

§. IIII.

Facultas ex duobus possibilibus alterutrum eligendi, adeoque bene vel male agendi potentia, vocatur LIBERTAS: ac proinde negari non potest, 4) dari actiones hominis bonas malasque liberas. Quumque omnia, quae aeque facile a tramite deflectere, ac viam rectam tenere possunt, norma, ad quam dirigantur, indigeant: consequens est, 5) vt et actiones humanae liberae ad normam quamdam componendae sint. *)

Itaque actionum suarum norma indigent.

*) Eodem modo ratiocinatur Epictetus apud Arrian. *Lib. II. Cap. XI.* Πάντα καλῶς ἔχειν τὰ δοκȣ̃ντα ἅπασι; καὶ πῶς δυνατὸν τὰ μαχόμενα καλῶς ἔχειν; ὀυκ ἄρα ἀρκεῖ τὸ δοκεῖν ἑκάστῳ πρὸς τὸ ἔιναι ȣ̓δὲ γὰρ ἐπὶ βαρῶν, ἢ μέτρων, ψιλῇ τῇ ἐμφάσει ἀρκȣ́μεθα, ἀλλὰ κανόνα τινὰ ἐφ ἑκάστȣ εὕρομεν. Ἐνταῦθ᾽ ȣ̂ν ȣ̓δεὶς κανὼν ἀνωτέρω τȣ̃ δοκεῖν; καὶ πῶς οἷόν τε ἀτέκμαρτα ἔιναι καὶ ἀνεύρετα τὰ ἀναγκαιότατα ἐν ἀνθρώποις; *Omniane recta esse existimas pro eo; ac cuique visa fuerint? At qui fieri potest, vt pugnantia inter se sint recta? Itaque vt aliquid recte se habeat, satis non est, ita alicui visum esse, quum ne in grauibus quidem librandis mensurandisque rebus nudis visis simus contenti, sed in omnibus* REGVLAM *quamdam adbibeamus. An ergo in his, de quibus loqui-*

loquimur, REGVLA *nulla erit eminentior, quam quod nobis ita aliquid videatur? Sed qui fieri potest, vt* CERTA NORMA *nulla sit vel peruestigari non possit, qua in vita humana nihil est magis necessarium?*

§. V.

Et hanc quidem rectam, certam, et constantem esse oportet.

Per NORMAM hic intelligimus euidens boni malique criterium. Neque ergo 6) illa recte suo fungeretur officio, nisi RECTA, CERTA et CONSTANS esset. Pone, *rectam* illam non esse: nec normatum recte se habebit. Pone, eamdem non esse *certam:* non boni maliue erit criterium. Si denique Lesbiam esse, sibique *non constare* hanc normam fingas: actio ad illam composita modo bona, modo mala est futura, ac proinde omnibus his casibus nec normae nomine digna illa esse videbitur. *)

*) Adeo verum est, quod cecinit Lucret. *de rer. nat. Lib.IIII. v.515.*

Si praua est regula prima,
Normaque si fallax rectis regionibus exit,
Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum:
Omnia mendose fieri atque obstipa necessum est,
Praua, cubantia, prona, supina atque absona tecta,
Iam ruere vt quaedam videantur velle, ruantque,
Prodita iudiciis fallacibus omnia primis.

§. VI.

Nec non cum obligatione coniunctam.

Praeterea 7) parum vtilitatis homini attulerit haec norma actionum, nisi ita sit comparata, vt motiuo aliquo, quod vocant, impellatur voluntas ad illam adhibendam. Quia enim numquam agit homo, vt non aliquid, quo impellatur ad agendum, simul animo obuersetur: sane nec normam adhibebit, vel

saltim

ſaltim parum ſua intereſſe exiſtimabit, adhibeatne eam, nec ne, niſi motiuo aliquo ad id impellatur. Quum vero motiuorum nexum cum actione libera OBLIGATIONEM vocemus: conſequens eſt, 8) vt normam actionum humanarum, ſi officio ſuo fungi debeat, oporteat eſſe obligatoriam.

§. VII.

Quandoquidem ergo obligatio eſt nexus motiuorum cum actione libera: (§. VI.) illa moti ua vel in ipſa actionum bonitate prauitateque; vel in entis cuiusdam, cuius imperium agnoſcimus, actiones aliquas ſub comminatione poenae prohibentis praecipientisue, voluntate conſiſtunt. Priore ergo caſu OBLIGATIO INTERNA: poſteriore EXTERNA vocari ſolet. Vid. THOMAS. *fund. iur. nat. et gent. Lib. I. Cap. IIII. §. LXI. ſequ.* Illa ad actiones BONAS; haec ad IVSTAS homines impellit. Vtriusque vero correlatum quod vocant eſt IVS. Si enim alter eſt obligatus: alteri ius eſt, vel facultas aliquid ab altero exigendi.

Quid et quotuplex ſit obligatio?

§. VIII.

Iam facile intelliges, 9) non ſufficere homini normam, cum interna tantum obligatione coniunctam. Quum enim haec obligatio bonitatem cum actione connectat, (§. VII.) adeoque hominem ad agendum ideo moueat, quod actio bona ſit futura, at ita natura comparatum ſit, vt bonum adparens ſaepe pro vero amplectamur: * (§. III, 2.) fieri profecto non poſſet, quin norma, cum interna obligatione

Non ſufficere obligationem internam.

coniuncta, incerta futura sit, adeoque indigna, quae normae nomine veniat. (§. V.)

*) Non equidem negamus, speciem obligationis nobilissimam esse internam, quippe quam sapientes et probi viri sequuntur, secundum sententiam notissimam: *Oderunt peccare boni virtutis amore.* Quin veteres omnes vel eo maxime nomine laudarunt nascentis mundi homines, quod suopte ingenio, suaque sponte et sine lege quae iusta rectaque essent, fecerint. Seneca *Epist. LXXXX. Primi mortalium, et ex iis geniti, naturam incorrupte sequebantur, eamque habebant et ducem, et legem.* Add. Ouid. *Metamorph. Lib. I. v.90.* Tacit. *Annal. III, 26. Sallust. Catil. Cap. VIIII.* At sufficere illam negamus, quia quaerimus ius naturale, improbis et bonis, stultis et sapientibus commune, vt si quos ratio continere in officio non possit, obligatio saltim externa, vel, quod eodem recidit, periculi metus efficiat,

Ne vaga prosiliat fraenis natura remotis.
Horat. *Lib. II. Serm. sat. VII. v.74.*

§. VIIII.

Opus ergo est externa, vel perfecta vel imperfecta.

Si vero norma, cum interna obligatione coniuncta, incerta esset futura: opus omnino est 10) tali; quae obligationem externam producat, atque in entis cuiusdam, cuius imperium agnoscimus voluntate consistat. Quum vero ens illud nos vel sine coactione ad virtutem vel honestatem obliget, vel actiones quasdam, sub comminatione poenae vel proposito praemio, prohibeat praecipiatue, prior obligatio IMPERFECTA: posterior PERFECTA adpellatur. Denique 11) voluntas entis superioris, actiones quasdam sub comminatione poenae prohibentis praecipientisue, dicitur LEX: ac proinde 12) norma actionum humanarum liberarum

rum, ad quas perfecte obligamur, consistit in legibus, earumque complexio κατ' ἐξοχὴν IVS adpellatur. *)

*) IVS enim, quatenus pro norma actionum humanarum accipitur, est *complexio omnium legum vnius eiusdemque generis* (*Elem. Inst.* §. *XXXIII.*) Itaque *ius* sine relatione ad legem vel obligationem externam concipi non posse, ipsa vocabuli origo satis ostendit. Est enim illud non a δέον, vti sibi persuasit Menag. *Amoen. Iur. Cap. XXXVIIII. p. 295.* nec *a Ioue*, vti post Scip. Gentil. *Orig. p. 270.* existimauit Grotius *prolegom. iur. belli et pac.* §. *XII.* sed a *iubendo*. Iura enim veteres IVSA vel IVSSA vocabant. Festus: *Iusa, iura.* Add. Hieron. Magii *Var. Lect. IIII, 1.* Similiter et Germanicum RECHT inuoluere notionem legis, iuris rectorii, principii, dirigentis actiones humanas, pluribus ostendit Io. Georg. Wachter. *Glossar. p. 1251.*

§. X.

Iam quum SVPERIVS procul dubio dicendum sit ens, a quo et exsistentia nostra, et essentia pendet, cuiusque agnoscere tenemur IMPERIVM, quia et iustam habet caussam exigendi a nobis obsequium, et facultate pollet malum nobis repraesentandi, si fraena mordeamus, et voluntatem suam, quod huic imperio numquam renunciarit, nec renunciare vmquam velit, argumentis luculentissimis ostendit: *) 13) istud ens superius, cuius imperium agnoscere tenemur, non aliud erit, quam DEVS O. M. adeoque 14) hic solus etiam auctor dicendus IVRIS illius, quod vniuerso generi humano pro norma esse oportere, diximus.

Eius legis non alius auctor esse potest, quam Deus.

*) Iusta obsequium exigendi caussa procul dubio est non modo ipsa entis alicuius *perfectio et bonitas*, ceu visum est tum MOSI AMYRALDO *dissert. de iure Dei in res creatas* tum olim DEMOCRITO, cuius est dictum notissimum: *φύσει τὸ ἄρχειν οἰκήϊον τῷ κρείσσονι. Natura euenit, vt, quod melius est, imperet*: Stob. *serm. XXXXVII. p. 323.* verum etiam *dependentia.* Quis enim negauerit, eum merito ab altero exigere obsequium, qui alteri exsistentiae ac conseruationis caussa est? Iure ergo obsequium exigit DEVS O. M, *ἐν ᾧ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν; In quo viuimus, mouemur et sumus. Act. XVII, 28.* Porro et malum nobis fraena mordentibus repraesentare posse Deum, eius iustitia et omnipotentia nos dubitare non patitur. (*Elem. phil. mor. §. CLXXXV. sequ.*) Denique si renunciasset vel etiamnum renunciaret huic in homines aliasque res creatas imperio: hoc indignum esset eius sapientia ac bonitate, siquidem satis nouit, tamquam ens sapientissimum, nos sine eius imperio ac ductu fore miserrimos, vt ens vero optimum non potest ens a se conditum, quod se ipsum gubernare nequit, deserere, ac summae miseriae obiicere. Quod vero eius sapientia bonitateque indignum est, id nec velle, nec posse intelligitur. Renunciare ergo imperio in homines et res creatas nec velle nec posse intelligitur. Idque obseruandum est contra illustrem Leibnitium, qui quum vir illustrissimus, SAM. a COCCEIIS, singulari dissertatione *de principio iuris naturalis vnico, vero et adaequato*, Francof. MDCCLXXXXVIIII. edita, solide demonstrasset, non aliud fingi posse iuris naturalis principium, quam voluntatem Dei, anno MDCC. in Ephemeridibus Hanoueranis, quae *monatliche auszüge* vocabantur, mense Iulio huic hypothesi inter alia obiecit *Obs. VII. Si fingeretur, creaturam tantarum virium esse posse, vt a creatore semel producta, deinde non posset cogi: eam habendam fore pro manumissa, vti liberi possint eo peruenire potentiae, vt a parentibus, a quibus generati*

nerati sint, cogi non possint. Id enim fingere esset insanire, quum contradictionem inuoluat fictio rei creatae finitae tantarum virium, vt a creatore, ente infinito et omnipotente, cogi amplius non possit. Quales sunt et reliquae illae fictiones, quibus verissimae doctrinae absurditatem ostendere ibi conatur vir doctissimus, veluti, *quod, si fingeretur, malum quemdam genium summam rerum potestatem habere, non ideo quod irresistibilis esset, desiturus ille sit malus esse, et iniustus, et tyrannus.* Fingi enim non potest, malum aliquem genium rerum potiri, si Deum infinitae potentiae exsistere credimus. Sin Deum exsistere negamus, nec malum genium, nec res creatas exsistere, salua recta ratione, concedemus. Magnum hoc profecto veritatis argumentum est, si conuelli non possit propositio, nisi fictionibus, quae contradictionem manifestam inuoluunt.

§. XI.

Quum ergo ex his omnibus adpareat, non aliud nos quaerere IVS, quam quod Deus O. M. vniuerso generi humano, tamquam normam actionum liberarum tradidit: (§. X, 13. 14.) consequens est, 15) vt illud toti generi humano debeat innotescere. Quumque quidquid innotescit vniuerso humano generi, vel per *reuelationem* aliquam, quam totum genus humanum pro vera ac diuina agnoscit, vel per *rectam rationem* ei cognitum perspectumque esse oporteat, talis vero reuelatio, quam omnes homines pro vera ac diuina agnoscant, nec exstiterit vmquam, nec hodie exstet: nemo non intelligit, 16) ius naturae eas complecti leges, quae per solam rectam rationem, vniuerso generi humano communem, promulgatae

Nec aliter ea lex vniuerso generi humano innotescit, quam per rationem.

tae ſint, ac proinde vniuerſo generi humano natura innoteſcant. *)

*) Hinc Cicero *pro Milone Cap. IV.* id ius vocat *non ſcriptum, ſed natum, quod non didicimus, accepimus, legimus, verum e natura ipſa arripuimus, hauſimus, expreſſimus, ad quod non docti, ſed facti, non inſtituti ſed imbuti ſumus.* Immo et Apoſtolus, dum *Rom. II, 14.* ait, gentes legem ſcriptam Dei non habentes, ipſas ſibi fuiſſe legem, atque oſtendiſſe, τὸ ἔργον τοῦ νόμου, γραπτὸν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, *opus legis ſcriptum in cordibus ſuis*, rationem redditurus, quomodo hoc ius illis innotuerit, ſtatim ſubiicit: συμμαρτυρούσης αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν, κατηγορούντων ἢ καὶ ἀπολογουμένων: *vna teſtimonium reddente eorum conſcientia, et cogitationibus, ſeſe mutuo accuſantibus, aut etiam excuſantibus.* Quod ſane aliter fieri non poteſt, quam per ratiocinationem, adeoque per rectam rationem. Communis ſane omnibus, haec doctrina eſt, qui ius naturae veluti ex compacto pro *dictamine rectae rationis* habuerunt, ſi ab illis ſolis diſceſſeris, qui iuſtum aliquid eſſe natura plane negarunt, veluti Archelaus apud Laert. *II, 16.* Ariſtippus apud eumdem *II, 93.* Carneades apud Lactant. *Inſtit. diuin. V. 14. et 19.* Pyrrho apud Sext. Empir. *Hypot. III, 24.* immo ipſe Ariſtoteles, quem ab hac ſententia non admodum alienum fuiſſe, probat Menag. *ad Laert. VII, 128. p. 311.*

§. XII.

Definitio iuris naturae et iurisprudentiae naturalis vel diuinae.

Itaque IVS NATVRAE eſt complexio legum, ab ipſo Deo immortali generi humano per rectam rationem promulgatarum. Si vero illud, tamquam ſcientiam conſiderare malis, IVRISPRVDENTIA illa naturalis erit habitus practicus voluntatem ſupremi legislatoris ex recta ratione

ne cognoſcendi, adplicandique quibusuis ſpeciebus obuenientibus. Quae, quia in iure, a Deo immortali profecto, enarrando adplicandoque verſatur, recte etiam IVRISPRVDENTIA DIVINA dici poteſt.

§. XIII.

Quia ergo etiam hoc ius eſt complexio legum: (§. XII.) 17) omnia, quae in leges cadunt, etiam in ius naturae cadere animaduertimus, veluti *vetare, permittere, punire: l. 7. D. de legib.* Quin ex eodem colligimus, 18) illud recte diuidi in PERMISSIVVM, quod homines vniuerſos ad alios in vſu iuris libertatisque ſuae non turbandos; et PRAECEPTIVVM, quod eosdem ad actiones bonas edendas, malasque omittendas obligat: itemque, 19) nullam circa *ius praeceptiuum* libertatem relictam eſſe homini, quum *permiſſiuo* vnusquisque, cui quidquam permittitur, recte omnino renunciet.*) Diuiſio in praeceptiuum et permisſiuum.

*) Itaque IVS PERMISSIVVM regulam conſtituit; IVS PRAECEPTIVVM exceptionem. Omnia enim libertati hominis permittit Deus, quae non praecepit vel prohibuit. Sic e. g. quum ſola arbore ſcientiae boni et mali hominibus interdixiſſet Deus: recte omnino inferebant protoplaſti, licere ſibi fructibus reliquis omnibus veſci. *Gen. III, 2, 3.* Ceſſante enim legis obligatione, viget libertas. Nec tamen ideo negandum fuerit, obligationem coniunctam eſſe cum iure permiſſiuo. Obligat enim vniuerſum genus humanum, ne quem vſu libertatis ſuae prohibeat. Sic e. g. quia Deus hominibus omnibus permiſit, ea, quae nullius ſunt, ſuis vſibus adplicare, et dominia rerum conſtituere: non poſſunt non iniuſta ac illicita eſſe furta, rapinae defraudationes, cetera.

§. XIIII.

§. XIIII.

An ius naturae futurum esset, si non esset Deus?

Et quandoquidem deinde ius naturae ab ipso Deo immortali, tamquam supremo legislatore, proficiscitur: (§. XII.) consequens est, 20) vt, quamuis possit quis aliquando suopte ingenio et sine lege *bene agere*, impellente illam obligatione interna, (§. VII.) idque 21) et homo, nullo religionis sensu imbutus, quandoque faciat, eo, quod actionem, praelucente ratione, bonam sibique vtilem fore, cognouerit: non tamen 22) ideo dicendum sit, atheum posse *iuste agere:* (§. VII.) multoque minus, 23) etiamsi detur, quod sine impietate dari nequeat, non esse Deum, nec res humanas curare, tamen aliquod ius naturae futurum esse. *) Vid. Grot. *proleg. iur. bell. et pac.* §. *XI.*

*) Potius ergo iuri naturae veluti neruos incidunt, qui illud sine Deo concipiunt, et legem sibi sine legislatore fingunt. Omnes sane, qui paullo religiosius philosophati sunt, agnouerunt, et ius omne a Deo proficisci, et, si illum exsistere neges, nihil iam amplius iustum iniustumue fore. Ipse Deus O. M. ad iustitiam incitaturus Abraamum: Ego, inquit, sum אל שדי *Deus sibi sufficiens vel omnipotens: ambula coram me: et esto integer. Gen. XVII, 1.* Et Apostolus *Hebr. XI, 6.* eum, qui ad Deum accedere velit, credere debere, ait, ὅτι ἐστὶ, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται: *esse Deum, et praemia largiri iis, qui ipsum requirant.* Immo et Cicero *de nat. Deor. I, 2. Haud scio,* inquit, *an, pietate aduersus Deos sublata, fides etiam et societas humani generis, et vna excellentissima virtus,* IVSTITIA, *tollatur.*

§.XV.

§. XV.

Cur dicatur cordibus inſcriptum?

Quumque hoc ius complectatur leges, per rectam rationem promulgatas, (§. XII.) recta vero ratio nobis ſit facultas ratiocinandi, ſeu veritates alias ex aliis per neceſſariam concludendi rationem eliciendi: (*Hiſt. phil.* §. *II.*) facile patet, 24) cur hanc iuris notitiam cordibus hominum eſſe inſcriptam, dicat Apoſtolus. * *Rom. II, 15.* Tribuit enim hominibus facultatem vel potentiam de iuſto iniuſtoque ratiocinandi: quae, quum non ſemper ponat actum, 25) cur et infantibus a quibusdam vindicetur connata quaedam iuſti iniuſtique notitia, non obſcurum eſt.

*) Eleuant huius phraſeos emphaſin Grot. *ad Rom. II, 15.* et Ioan. Clericus *Art. crit. Part. II. Sect. I. Cap. IIII.* §. *X.* qui illam nihil aliud innuere contendunt, quam quod lex facile ſine magiſtro diſci et memoria teneri poſſit, atque ideo multa accumulant veterum loca, vbi ἐγγράφειν δέλτοις φρενῶν, γράφειν φρενῶν ἔσω, γράφειν ἐν τῇ ψυχῇ, nihil aliud ſignificet, quam quod diximus. Sed his iam ſatisfecit Io. Franc. Bud. *Inſt. Theol. mor. Part. II. Cap. II.* §. *V.* *. vbi et Io. Lockii ſententiam accuratius examinauit.

§. XVI.

An ex ſacris litteris vel traditione deriuandum?

Ex eodem conſequitur, 26) vt ius naturae deriuandum non ſit ex ſacris litteris, nec 27) ex legibus diuinis poſitiuis, veluti ex ſeptem praeceptis, quae Noacho data eſſe, iactant Hebraei: * quamuis, quum idem ſit reuelationis, ac rectae rationis auctor, facile largiamur, 28) non modo multa, quae ratio dictitat, in ſacris litteris repeti, ſed et 29) miram eſſe

esse vtriusque iuris consonantiam, nec 30) quidquam Deum in sacris pandectis vel praecipere vel prohibere, quod iuri per rectam rationem promulgato aduersetur.

*) Hebraei quomodo ius naturae et gentium ex septem praeceptis, Noacho datis, deriuent, ex instituto ostendit Io. Selden. *de iure nat. et gent. secundum disciplin. Hebraeorum.* Quamuis vero illam Hebraeorum de praeceptis Noachidicis traditionem non omni fundamento destitui existimet laudatus Buddeus *Introd. ad hist. philos. Hebr. p. 14. et 15.* tamen nec probari hodie potest, illa vere data esse Noacho, et si quaedam eorum, quae praecepta illa inculcant vel prohibent, hodie nota sunt Noachidarum posteris: ea illis non ex traditione sed ex recta ratione, innotuerunt, ac proinde non sunt leges positiuae, sed per rectam rationem promulgatae.

§. XVII.

Ius naturae immutabile.

Porro ex eodem axiomate intelligimus, 31) ius naturae non minus esse immutabile, quam ipsam rectam rationem, quae non potest non semper eadem suique similis esse: adeoque 32) nec Deum, qui non potest, quod non vult, quicquam contra legem illam sempiternam indulgere, multoque minus 33) vllum mortalium in illam quidquam sibi imperii adrogare posse: *)

*) Eleganter apud Lactant. *Inst. diuin. VI, 8.* Cicero: *Huic legi nec obrogari fas est, neque derogari ex hac aliquid licet, neque tota abrogari potest. Nec vero aut per Senatum; aut per populum, solui hac lege possumus. Neque est quaerendus explanator, aut interpres eius alius. Nec erit alia lex Romae, alia Athenis, alia nunc, alia posthac; sed et omnes gentes, et omni tempore, vna lex continebit, vnusque*

que erit communis quasi magister, et imperator omnium, Deus, ille legis huius inuentor, disceptator, lator. Neque huic veritati refragatur Vlpianus *l. 6. pr. D. de iust. et iure*, quam legem alibi satis exposuisse nobis videmur.

§. XVIII.

Nec difficile iam erit, concipere IVRIS NATVRALIS et CIVILIS differentiam. Nam 34) illud ex recta ratione; hoc ex lege, siue viua voce, siue per scripturam promulgata, innotescit. 35) Illud tam late patet, ac ipsa recta ratio; hoc cuique ciuitati proprium est. *§. 1. et 2. Inst. de iure nat. gent. et ciu.* 36) Illud ad actiones natura bonas malasque, internas ac externas; hoc ad indifferentes et externas, quatenus saluti populi cuiusque vel reipublicae attemperandae sunt, *) pertinet. Eius differentia a iure ciuili.

*) Cicero *de Inuent. I, 38. Omnes leges ad commodum reipublicae referre oportet, et eas ex* VTILITATE COMMVNI, *non ex scriptione, quae in litteris est, interpretari. Ea enim virtute et sapientia maiores nostri fuerunt, vt in legibus scribendis nihil sibi aliud, nisi* SALVTEM *atque* VTILITATEM REIPVBLICAE *proponerent, neque enim ipsi, quod obesset, scribere volebant, et si scripsissent, quum esset intellectum, repudiatum iri legem, intelligebant. Nemo enim leges legum caussa saluas esse vult, sed reipublicae.* Magnopere ergo falluntur, qui ius, quod naturale vocatur, ab vtilitate profectum esse putant, veluti post Epicurum Horat. *Serm. I, 3.* cuius est πολυθρύλλητον illud:

Non natura potest iusto secernere iniquum:
Sola est VTILITAS IVSTI *prope* MATER *et aequi.*

Verum est, nihil iure naturali praecipere Deum, tamquam ens sapientissimum optimumque, nisi quod sit vtile: at non ideo aliquid praecipit, quod illud vtile sit, sed quod voluntati suae conueniat.

niat. Non ergo iustum aliquid est, quia vtile: sed vtile, quia iustum est. Nam ὠφέλεια πρᾶξις κατὰ φύσιν, *emolumentum est omnis actio, naturae consentanea*, vt eleganter obseruat Marcus Antoninus Imp. *εἰς ἑαυτόν. VII, 74.* Sed hunc errorem erudite profligarunt Grot. *proleg. iur. belli et pac. §. XVI.* Pufendorff. *de iure nat. et gent. II, 3, 10. et 11.* et illustrissimus Sam. de Coccei. *de princip. iur. nat. et gent. sect. II. §. IX. sequ.*

§. XVIIII.

Eiusdem summa in iure ciuili vtilitas.

Quamuis vero maxime inter se haec iura differant: nullum tamen dubium est, 37) quin ius naturae incredibilem vtilitatem adferat iis, qui iuri ciuili excolendo animum adpellunt, quum 38) et pleraque illius praecepta ipsum ius ciuile adoptet, iisque acriora poenarum vincula iniiciat, *l. 1. §. 1. D. de iust. et iur. §. vlt. Inst. eod.* et 39) nouas inde conclusiones eliciat, et 40) numquam a iure ciuili et stricto seiungenda sit naturalis aequitas, ne summum ius in summam euadat iniuriam.

§. XX.

Bruta iure naturae non reguntur.

Porro ex eo cognoscendi principio manifestum est, 41) hoc iure non alias res creatas regi, quam homines, quos solos rectae rationis praerogatiua donauit summum Numen, ac proinde 42) manifesto falsam esse definitionem Vlpiani: IVS NATVRALE *esse, quod natura omnia animantia docuerit. l. 1. §. 3. D. de iust. et iure.* *)

*) Obseruauit hoc iam Hesiodus, cuius notissimus est locus *oper. et dier. v. 274. sequ.*

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων,

ἰχθύσι

Ἰχθύσι μὲν καὶ θηρσὶ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς,
Ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς.
Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη.

Namque hanc hominibus legem posuit Saturnius.
Piscibus quidem, et feris, et auibus volucribus,
Se mutuo vt deuorent, quandoquidem IVSTITIA CARENT.
Hominibus autem dedit iustitiam, quae multo optima est.

Neque rem expediuit Iac. Cuiac. *in Not. prior. ad Instit. p. 8. Tom. I.* dum scripsit, *quae bruta faciunt incitatione naturali, ea si homines ratione faciant, iure gentium eos facere.* Sic enim non ideo aliquid erit iuris naturae vel gentium, quod idem faciunt bruta animantia, sed quod homines id faciunt, praelucente recta ratione.

§. XXI.

Quum praeterea ius naturae eas complecta- **Quid ius gentium?** tur leges, quae vniuerso generi humano per rectam rationem sunt promulgatae, (§. XII.) homines autem, vel singuli seorsum, vel, prout in certas societates coaluerunt, considerari possint: 43) ius, quo singulorum actiones reguntur, NATVRALE; quod, quid in societatibus, et inter eas, iustum iniustumue sit, praecipit, IVS GENTIVM vocamus, adeoque 44) eadem iuris vtriusque sunt praecepta, eaedem leges, quin immo IVS GENTIVM est ipsum ius naturale, vitae hominis sociali negotiisque societatum atque integrarum gentium adplicatum.*)

*) Itaque latius patet IVS NATVRALE, quam IVS GENTIVM. Nihil enim recta ratio inter omnes gentes constituit, quod non et singuli obseruare certa ratione teneantur. At sunt quaedam iuris naturae, quae non aeque commode adplicantur integris

 genti-

gentibus, e. g. iura matrimonii, patriae potestatis, cetera.

§. XXII.

An a iure naturae diuersum sit?

Ex quo colligimus, 45) ius naturae a iure gentium nec principio cognoscendi, nec ipsis regulis, sed solo obiecto, differre: adeoque 46) rationem eos fugere, qui nescio quod ius gentium, a iure naturae diuersum, sibi fingunt. 47) IVS GENTIVM POSITIVVM vel SECVNDARIVM, quod veteres commenti sunt, proprie huc non pertinere, quum nec a Deo constitutum, nec per rectam rationem promulgatum, nec vniuerso generi humano commune, nec denique immutabile sit. *)

*) Pleraque, quae ad ius gentium positiuum referuntur, vel ex ipso iure naturae, vel ex moribus, vel ex lege aliqua, pluribus gentibus communi, oriuntur. Ita iura legatorum pleraque ex iure naturae recte explicantur. Multa quoque inter se seruabant Graeci, quae barbari insuper habebant, v. g. vt inducias darent victis ad cadauera tollenda. Postea mores Germanorum paene omnibus gentibus communes facti sunt, vti recte obseruauit Grot. *de iure belli et pac. II, 8, 1. 2.* Denique et inter Christianos mores quidam inoleuerant, quorum apud posteros vix mansit vestigium. Leibnit. *Praefat. Cod. iur. gent. dipl. pag. VIII.* cuius et haec est elegantissima obseruatio, quod multa, quae olim Pontifex Romanus veluti in communi gentium Christianarum republica sanxerit, pro iure Christianarum gentium communi sint habita. Quod elegante exemplo de vsu balistarum aduersus Christianos ex *cap. vn. X. de sagittar.* illustrat Hert. *ad Pufendorff. de iure nat. et gent. Lib. II. Cap. III. §. XXIII. litt. c.*

§. XXIII.

§. XXIII.

Itaque non inutile fuerit, iura haec, quum ad eamdem normam exigenda sint, hoc libello coniungere, illa tamen, quum et obiecto et adplicatione differant, simul in tractatione distinguere, et vtrumque ius seorsum eo expendere ordine, vt *librum* opusculi *priorem* IVRI NATVRAE; *posteriorem* IVRI GENTIVM destinemus. Partitio operis.

CAP. II.

DE ACTIONVM HVMANARVM NATVRA ATQVE INDOLE.

§. XXIIII.

Ex iis, quae hactenus de natura et constitutione iuris naturae ac gentium diximus, non obscurum esse existimamus, illud ad dirigendas HOMINVM ACTIONES pertinere, adeoque rem ipsam exigere, vt de earum natura atque indole paullo accuratius agamus. Transitio ad tractatum de actionibus humanis.

§. XXV.

Varios in homine motus, variasque contingere mutationes, ab ipsa rerum omnium magistra, experientia, satis superque conuincimur. Quum vero motus nullus sine sufficiente aliqua caussa motrice fieri atque intelligi possit: motus quoque omnes, quos in homine deprehendimus, caussam aliquam sufficientem habere, eamque vel *in ipso homine*, vel *extra eumdem* esse oportet. Motum ergo, cuius caussa sufficiens in ipso homine est, ACTIONEM; Quid actio et passio? Quid actio interna et externa?

NEM; cuius caussa extra eumdem quaerenda est, PASSIONEM adpellamus. Quum vero motus iste, quem ACTIONEM vocamus, vel in cogitatione consistat, vel in corpore a voluntate producatur, prior ACTIONIS INTERNAE; posterior EXTERNAE nomine venit.

§. XXVI.

Passiones quotuplices? Passiones ergo quamuis non a nobis ipsis, sed a caussa extra nos posita, proficiscantur, ac eatenus non sint in potestate nostra, sed saepenumero et nobis inuitis oriantur: aliquando tamen veluti repelli possunt, atque impediri, si instructi simus viribus sufficientibus ad resistendum caussae, extra nos positae, motumque huiusmodi in nobis excitaturae. Contra ea etiam contingere potest, vt veluti adiuuemus hanc caussam motricem, extra nos positam, vt motum hunc in nobis tanto facilius ciere possit. *) Ex quo consequitur, vt passiones aliae sint IN NOSTRA POTESTATE, aliae NON SINT.

*) Omnia haec exemplis luculentissimis facile possunt illustrari. Calefieri est passio. Ei aliquando resistere non possumus, si aere admodum calido iter facimus: aliquando possumus, si hieme procul a foco recedamus: aliquando illam veluti adiuuamus, quoties nempe propius accedimus ad ignem, vt tanto magis incalescamus. Calefieri ergo aliquando est in potestate nostra, aliquando non est.

§. XXVII.

An et hae subsint directioni nostrae? Quum ergo ius naturae circa actiones hominum liberas versetur: (§. IIII.) consequens est, 1) vt illud non dirigat passiones, quae non sunt in

in poteſtate noſtra: 2) Vt, quamuis illud quaedam ſancire poſſit de paſſionibus, quatenus in poteſtate noſtra ſunt, non tamen tunc dirigat paſſiones, ſed actiones liberas, quibus reſiſtere vel ſubuenire poſſemus his paſſionibus, oſtendatque quid nimirum ſit officii noſtri circa paſſiones illas vel impediendas, vel adiuuandas. *)

*) Ita ſane irae, qua adficimur, leges praeſcribi non poſſunt: at actiones noſtras dirigere lex poteſt, vt ne irae fraena laxemus, vt reſiſtamus principiis, ne illam ad impetum peruenire patiamur, vt actionem, feruente hac animi perturbatione, ſuſpendamus, cetera. Haec omittentem quis neget aduerſus legem peccare? Recte ergo, ſi quidquam aliud, obſeruauit Cicero *Tuſc. Quaeſt. I, 3. animorum omnes morbos et perturbationes ex adſpernatione rationis euenire*, id eſt ex omiſſione eorum, quae agenda ſuadet recta ratio, ne vehementioribus illis animi commotionibus ſuccumbamus.

§. XXVIII.

Itaque ſolas ACTIONES noſtras dirigit ius naturae. Quamuis vero hae omnes cauſſam ſufficientem in ipſo homine habeant: (§. XXV.) eadem tamen experientia docet, aliarum actionum nos nobis ſemper conſcios, easque in poteſtate ac arbitrio noſtro ſitas, alias ita eſſe comparatas, vt ex diſpoſitione quadam mechanica oriantur, ac proinde nec earum nobis conſcii ſemper ſimus, nec easdem in poteſtate noſtra habeamus. *) An circa illas verſetur ius naturae?

*) Sic *in poteſtate noſtra eſt*, ſtare, ſedere, an ambulare; loqui, an tacere; dare aliquid, an nobis retinere malimus. Et harum omnium actionum, dum eas edimus, *nobis conſcii* ſumus. Contra per nos non ſtat, quo minus cor per συστολὴν καὶ διαστο-

διαστολὴν, inteſtina motu periſtaltico, ſanguis per circulum moueantur. Quos motus ſaepe nec ſentimus, nec eos in nobis fieri, nouimus. Paullo aliter hanc diſtinctionem accipiunt Stoici, quando τῶν ὄντων τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ οὐκ ἐφ' ἡμῖν εἶναι, *quaedam* IN POTESTATE *noſtra* ESSE, *quaedam* NON ESSE, docent. Ad priora enim referunt opinionem, adpetitionem, deſiderium, auerſationem, vno verbo, quaslibet noſtras actiones: ad poſteriora corpus, poſſeſſionem, gloriam, principatum, quaecumque denique noſtra opera non ſunt. Epictet. *Enchirid. Cap. I.* Ac proinde rerum haec eſt diuiſio, ſeu τῶν ὄντων, non actionum tantum.

§. XXVIIII.

Actiones vel humanae, vel naturales. Eas an dirigat ius naturae?

Actiones, quarum nobis conſcii ſemper ſumus, quaeque in poteſtate noſtra ac arbitrio ſunt, HVMANAE vel MORALES; quarum nec conſcii noſtri ſumus, nec arbitri, PHYSICAE, vel NATVRALES adpellantur. Quare illas LIBERAS; has NECESSARIAS eſſe, facile patet: atque inde merito infertur, 3) humanas vel morales tantum actiones a iure naturali dirigi, (§. IIII.) 4) non naturales, niſi quatenus, vt has vel adiuuemus, vel turbemus ac impediamus, in noſtra poteſtate poſitum ſit. *)

*) Quamuis enim, vt paullo ante diximus, in circulum ſanguinis, motumque cordis et inteſtinorum in ſe nihil nobis ſit arbitrii: experientia tamen docet, poſſe nos illos motus non modo medicamentis et temperantia adiuuare, verum etiam eosdem, vel turbare ingluuie, vel ferro, venenis, aliisque modis plane ſiſtere. Quis ergo dubitet, quin ius naturae prohibere poſſit, quidquid motus illos naturales, vnaque ipſam vitam, turbat vel abrumpit? Animaduerterunt hoc ipſi veteres philoſophi. Etſi enim plerique neſcio quid laudabile facere exiſtima-

ſtimabant eos, qui vltro ſibi manus inferent violentas: eleganter tamen Democritus apud Plutarch. *de ſanit. tuenda p. 135.* Ἐι τὸ σῶμα δικάσαιτο τῇ ψυχῇ κακώσεως, ὐκ ἂν αὐτὴν ἀποφυγεῖν. *Si corpus animam damni iniuria dati accuſaret, hanc, quin condemnetur, effugere non poſſe.*

§. XXX.

Quum itaque actiones humanae, morales, liberae, ſint in poteſtate noſtra atque arbitrio, (§. XXVIIII.) in poteſtate autem noſtra ſit, quidquid a voluntate noſtra dirigitur: conſequens eſt, 5) vt actiones humanae, vel morales, ac liberae a *voluntate* noſtra dirigantur. Quumque nihil decernat voluntas, niſi ab intellectu ad adpetendum auerſandumque excitata: *) merito inde colligimus, 6) *intellectum* quoque ad edendas actiones humanas liberasque concurrere, ac proinde 7) duo eſſe actionum humanarum ac liberarum principia, INTELLECTVM et VOLVNTATEM.

Principia actionum humanarum, intellectus et voluntas.

*) Voluntas enim eſt facultas boniformis, adeoque ſemper adpetit bonum, malumque auerſatur. (*Elem. phil. mor.* §. *XXVIIII.*) Hinc nihil poteſt velle, niſi quod intellectus illi tamquam bonum, iuſtum, vtile, repraeſentauit; nihil nolle, niſi quod idem intellectus illi tamquam malum, iniuſtum, noxium, oſtendit. Recte Simplicius *ad Epict. Enchir. Cap. I. p. 8.* Δῆλον δὲ, ὅτι προηγεῖται μὲν ἡ πρόληψις, καὶ λογική τις ὖσα γνῶσις, καὶ ἀνθρώπῳ πρέπυσα· ὅταν δὲ περὶ κακῦ ἢ ἀγαθῦ ἡμετέρυ ὄντος ἢ δοκῦντος ἡ πρόληψις ῇ, ἀνακινεῖται πάντως ἔκκλισις ἢ ὄρεξις, ἐπακολυθεῖ δὲ ἡ ὁρμή. ὀρεχθῆναι γὰρ δεῖ πρῶτον ἢ ἀπαρεσθῆναι, καὶ ὕτως ὁρμῆσαι προσελθεῖν

ελθεῖν τῷ ὀρεκτῷ, ἢ ἀποστραφῆναι τὸ ἐκκλιτὸν, ὅπερ ἐναντίον ἐστὶ τῷ ὀρεκτῷ *Constat autem,* OPINIONEM, *quae est cognitio quaedam, a ratione gubernata, dignaque homine, antecedere. Quae quum in eorum aliquo versatur, quod nobis bonum malumue est, aut esse videtur, omnino* PROPENSIO *aut* AVERSATIO *commouetur,* ADPETITIO *sequitur. Prius enim quam adpetas rem desideratam, et amplectaris, aut eam declines, quae est rei desideratae contraria, vel auerseris, animo propendeas aut abhorreas, oportet.*

§. XXXI.

Quid intellectus?

INTELLECTVS est facultas mentis, res distincte percipiendi, diiudicandi, de iisque recte ratiocinandi. Quae facultas quando IMAGINATIONIS nomen adsumat, iam alibi, quantum satis est, diximus. (*Elem. phil. rat.* §. *XII. et XIII.*)

§. XXXII.

Sine eius concursu actio non est moralis.

Quum ergo voluntas nihil possit adpetere vel auersari, nisi ab intellectu excitata: (§. XXX.) consequens est, 8) vt nec actionem tamquam iustam edere, vel tamquam iniustam auersari possit, nisi intellectus, eam cum lege comparando, id est, ratiocinando, distincte perceperit, illam iustam iniustamue esse, vtque adeo 9) circa actiones morales opus sit ratiocinatione, qua earum iustitiam iniustitiamque distincte percipiamus. *)

*) Hinc satis patet, ius naturae non dirigere actiones infantum, quos ipse Deus negat discernere posse dextrum et sinistrum, *Ion. IIII, 11.* bonum et malum, eligenda et reiicienda: *Ies. VII, 16.* multoque minus actiones furiosorum, mente captorum, morbo insanientium, qui de iustitia iniustitiaque actionum ratiocinari non possunt. Recte ergo Aristot.

ſtot. *magn. moral. I, 34. Quorum quis non eſt cauſſa, ſed ignorantia, vt delinquat: ob ea neutiquam iniuſtus eſt. Eſt enimuero eiusmodi ignorantia naturalis, veluti quum neſcii infantes patres caedunt. Haec nimirum naturalis inſcitia non facit, vt ab actione infantes dicantur iniuſti. Ipſa ſiquidem haec faciendi cauſſa eſt inſcitia: neque ipſi ſunt ſuae cauſſa inſcitiae, ideo ne iniuſti quidem dicuntur.*

§. XXXIII.

Ratiocinatio illa, vel facultas de iuſtitia iniuſtitiaque actionum noſtrarum ratiocinandi vocatur CONSCIENTIA, cuius naturam variasque ſpecies iam alibi explicauimus. (*Elem. philoſ. mor.* §. *XVIII. ſequ.*) Attamen et hic quaedam vel repetere, vel tamquam ſupplementa addere, noſtra vel maxime intereſt. **Inde conſcientia.**

§. XXXIIII.

Quia ergo de iuſtitia iniuſtitiaque actionum noſtrarum ratiocinatur conſcientia, (§. XXXIII.) iuſtae autem actiones vocantur contemplatione obligationis externae, ex lege ortae: (§. VII.) 10) conſcientiam comparare inter ſe oportet *legem* et *factum*, id eſt, duas propoſitiones, ex iisque elicere tertiam. Quod quum fieri non poſſit, niſi per ſyllogiſmum: (*Elem. phil. rat.* §. *LXXVIII.*) conſequens eſt, 11) vt omnis conſcientiae ratiocinatio ſit ſyllogiſmus, eumque 12) ſemper abſoluant LEX, ACTIO propria, et SENTENTIA, tamquam tres huius ſyllogiſmi propoſitiones. *) **Quae vera eſt ratiocinatio vel ſyllogiſmus.**

*) Ita comparata erat ratiocinatio Iudae τῦ παραδιδόντος: *Quisquis innocentem prodit ſanguinem male agit. Id ego feci, Male ergo egi. Matth. XXVII, 4.* Vbi prima propoſitio manifeſto LEGEM; altera

ipſam Iudae ACTIONEM; tertia SENTENTIAM complectitur. Nec aliud deprehendimus in mente noſtra, quoties ratiocinantem in nobis perſentiſcimus conſcientiam: vt adeo contra conſcientiam philoſophari videantur, qui conſcientiam pro vano ſacerdotum terriculamento cum Tolando venditant.

§. XXXV.

Eius diuiſio in bonam et malam.

Quum ergo conſcientiae ſyllogiſmus pro concluſione ſemper habeat ſententiam, (§. XXXIIII.) ſententia autem omnis vel abſoluat, vel condemnet, prout actio legi vel conuenit, vel aduerſatur: 13) conſcientiam, a qua quis abſoluitur, BONAM; a qua condemnatur, MALAM vocamus. *) Quarum *illa* ſemper cum *fiducia* quadam, haec, quum tuta omnia timeat, cum *ſuſpicione* coniuncta eſt.

*) Hinc Paullus Apoſtolus *Rom. II, 15.* actus conſcientiae vocat *λογισμοὺς κατηγορούντας, ἢ καὶ ἀπολογουμένους*, *cogitationes vel ratiocinationes* ACCVSANTES *vel* EXCVSANTES, itemque Ioanni Apoſtolo, *1. Epiſt. III, 21.* integri vitae ſceleriſque puri ſunt *ὧν ἡ καρδία αὐτῶν μὴ καταγινώσκει*, *quos cor ſuum non condemnat*, contra flagitiorum ſibi conſcii *v. 20.* *ὧν ἡ καρδία αὐτῶν καταγινώσκει*, *quos cor ſuum condemnat*. Quin et poetae ita philoſophantur, e quorum numero Iuuenalis *Sat. XIII. v. 2. ſequ.*

Prima haec eſt vltio, quod, ſe
IVDICE, *nemo nocens* ABSOLVITVR: *improba quamuis*
Gratia fallaci Praetoris vicerit vrna.

§. XXXVI.

§. XXXVI.

Ratiocinari porro poſſumus 14) de actionibus tum FVTVRIS, tum PRAETERITIS, etiam perpetratis: ac proinde conſcientia de nondum edita vel futura actione ratiocinans, ANTECEDENS; de praeterita et iam perpetrata, CONSEQVENS adpellatur.

In antecedentem et conſequentem.

§. XXXVII.

Vtroque caſu conſcientia actionem cum lege contendit. Quumque actionem futuram ad legem vel voluntatem Dei componere non ſtudeat, niſi cui eſt *incoctum generoſo pectus honeſto*, ſeu qui animum vera virtute praemuniuit: (*Elem. phil. mor.* §. *CCXVII.*) 15) conſcientia *antecedens* non niſi in iis, qui verae virtuti ſtudent, *) 16) *conſequens* etiam in ſceleratiſſimis hominibus ſeſe exſerit. Sero enim ſapiunt et Phryges.

In quibusnam vtraque reperiatur?

*) Virtus ſemper coniuncta eſt cum ſtudio indefeſſo inquirendi in voluntatem DEI. (*Elem. phil. mor.* §. *CCXVIII*, 2.) Quo magis ergo quisque profecit in virtute, eo illud ſtudium eſt ardentius. Atque inde fit, vt virtute ornati ſuper iis quoque actionibus futuris, quae aliis vel indifferentes, vel leuioris videntur momenti, ſecum ratiocinentur, ac proinde iis tribuatur CONSCIENTIA TENERA, quae et tuta quaeuis metuere aliquando videtur, haud abſimilis oculo, qui ne atomum quidem incidentem ſine ſenſu et dolore excipit. Eleganter Plutarch. *de profectu virt. ſent. p.* 85. Ἔτι τοίνυν πρόσλαβε τοῖς εἰρημένοις σημεῖον ȣ̓ μικρὸν, εἰ βȣ́λει, τὸ μηδὲν ἔτι μικρὸν ἡγεῖσθαι τῶν ἁμαρτανομένων, ἀλλ᾽ ἐξευλαβεῖσθαι καὶ προσέχειν ἅπασιν. *Id quoque, ſi lubet, ad praedicta adiunge ſignum non exiguum, quod recte proficiens nullum*

lum iam peccatum EXIGVVM *putat, sed omnia studiose vitat et cauet.*

§. XXXVIII.

Est ea vel instigans, vel reuocans, vel admonens.

Praeterea 16) quoties futuram actionem contendimus cum lege, toties eam vel *praeceptam* a Deo, vel *prohibitam*, vel *permissam* esse, deprehendimus. 17) Primo casu conscientia nos ad agendum exstimulat: 18) altero a peccando reuocat: 19) tertio prudenter, et adhibita in consilium ratione, agendum esse, monet. Hinc 20) conscientiam in INSTIGANTEM, REVOCANTEM et ADMONENTEM recte diuiseris. *)

*) Ita Mosen et Zipporam conscientia INSTIGABAT ad circumcidendum filium, quia iis in memoriam reuocabat praeceptum diuinum de circumcisione. *Exod. IIII, 24.* Eadem conscientia Dauidem REVOCABAT a caede Nabalis, cuius iam ceperat consilium, quia eum admonebat legis prohibitiuae: *ne occidito. 1. Sam. XXV, 32. sequ.* Denique conscientia Paullum Apostolum ADMONEBAT, ne carne, quam Diis immolatam sciret, vesceretur, et vt idem consilium daret Corinthiis. Quamuis enim non ignoraret, Christianos haud pollui cibo et potu: prudenter tamen agendum esse, monebat conscientia, ne forte alii exemplo offenderentur. *1. Cor. X, 28. sequ.* Et huc pertinent aurea verba *v. 20:* Πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' ὐ πάντα συμφέρει· πάντα μοι ἔξεστιν, ἀλλ' ὐ πάντα οἰκοδομεῖ. *Omnia mibi licent: at non omnia prosunt. Omnia mibi licent: at non omnia aedificant.*

§. XXXVIIII.

Conscientia porro vel recta,

Quia porro conscientia est ratiocinatio: (§ XXXIII.) 21) eadem, quae in syllogismum, etiam in conscientiam cadunt. Hinc, 22) quem-

quemadmodum ratiocinatio, ita et conſcientia vel RECTA, vel ERRONEA eſt: et 23) ſicuti omnis ratiocinatio falſa vel in FORMA, vel in MATERIA, peccat: ita et conſcientia errat, ſiue falſa lex, falſaeue actionis circumſtantiae praemittantur, ſiue ipſae ratiocinandi regulae non obſeruentur. vel erronea.

*) Vt et hoc exemplis illuſtremus, in MATERIA errabant Iudaei, dum ſe parentibus beneficia, ſalua religione, ſubtrahere poſſe exiſtimabant, modo, quae illis debebantur, Deo dicarent. Loco enim maioris propoſitionis praemittebant falſam legem: Ὃς ἂν εἴπῃ τῷ πατρὶ, ἢ τῇ μητρὶ, Δῶρον ὃ ἐὰν ἐξ ἐμοῦ ὠφεληθῇς. *Qui dicit patri aut matri: Donum eſt, quocumque a me iuuari poſſes,* (eum inſontem fore.) *Matth. XV, 5. Marc. VII, 11.* In materia quoque errabat Abimelechus, dum ſe Saram, ſalua religione, in torum recepturum, ſperabat. Falſam enim ponebat facti περίστασιν, ſe cum innupta rem habiturum. *Geneſ. XX, 2.* Denique errorem in FORMA errabant Phariſaei, dum ex lege de ſabbatho eliciebant falſam concluſionem, quod omne opus, etiam quod vel imperioſa neceſſitas, vel caritas, et humanitas exigeret, eo die ſit intermittendum. *Matth. XII, 10. ſequ.*

§. XXXX.

Porro cum in aliis ratiocinationibus, tum maxime in conſcientia, contingit, vt modo ex certo aliquo principio, modo ex hypotheſi, probabili illa quidem, at hypotheſi tamen, ducatur argumentum. (*Elem. log. §. CXXX.*) Hinc 24) et conſcientia modo CERTA eſt, quoties nimirum ex certa atque indubia lege; modo PROBABILIS, quoties ex probabili aliorum ſententia ratiocinatur. *) Ex quo denuo conſequi- Itemque vel certa, vel probabilis.

sequitur, 25) vt, quemadmodum plures sunt gradus probabilitatis, (*Elem. log.* §. *CXXXVI. sequ.*) ita et conscientia modo magis, modo minus dici possit probabilis.

*) Non ergo conscientia PROBABILIS opponenda est RECTAE, quia et probabilis aliquando recta esse potest. At potest tamen eadem falsa esse, quia quum ratiocinando decipi aliquando possimus sub specie certitudinis per paralogismos, id multo magis fieri potest sub specie probabilitatis per sophismata. (*Elem. log.* §. *C. et CI.*) Ex quo consequitur, vt lubricum admodum sit dogma illud nouorum casuistarum de probabilismo, seu conscientia probabili, a peccato excusante, de quo Lud. Montalt. *Litt. ad prouincial. Epist. V.* et Sam. Rachel. *Diss. de probabilismo.* Nisi enim pro norma actionum adsumere velis regulam Lesbiam: fieri non potest, vt satisfecisse tibi videaris officio, si agas secundum conscientiam probabilem, quae nec *recta* semper, nec *certa*, nec *constans* est, (§. V.) maxime quum doctores illi probabilitatem ex aliorum opinionibus aestiment, Apostolus vero nos aliorum sententia in re tanti momenti stare prohibeat, dum inculcat praeceptum: ἕκαστος ἐν τῷ ἰδίῳ νοΐ πληροφορείσθω. *Vnusquisque in suo sensu plane certus esto. Rom. XIV, 5.*

§. XXXXI.

Quid conscientia dubia et scrupulosa? Quia vero, quod probabile est, aeque falsum, ac verum esse potest, (§. XXXX. *) euenit aliquando, 26) vt animo nostro sese in vtramque partem obiiciant argumenta probabilia, ac proinde de re nondum liquida amplius deliberandum esse censeamus. Ea conscientia DVBIA; vel, si cura illa, *quae nos coquit, versatque in pectore fixa*, paullo leuioris momenti aliis videatur, SCRVPVLOSA dici solet. *)

*) Non

*) Non male quidem ipsam dubitationem, quae veluti in diuersa trahit animum, SCRVPVLVM vocat celeberrimus Wolffius *Eth.* §. *LXXVI:* at vocabuli tamen notioni magis conuenire videtur definitio nostra. Est enim SCRVPVLVS lapillus, minimae ille quidem molis, sed qui, incidens in calceum, pedem misere adfligit. Seruius *ad Aen. VI. v. 236.* SCRVPVS *proprie est lapillus breuis, qui pressus sollicitudinem creat, vnde etiam* SCRVPVLVS *dictus.* Apuleius *scrupulum* opponit grauiori sollicitudini, quam *lanceam* vocare solet. Vid. Scip. Gentil. *ad Apuleii Apolog. p. 150.*

§. XXXXII.

Praeterea contingere potest, 27) vt mens, prauis cupiditatibus in transuersum acta, ac veluti seruitute oppressa, de actionibus vix libere ratiocinetur, sed potius propensionibus suis suffragari cogatur. (*Elem. philos. mor.* §. *XXVIIII.*) Quo fit, 28) vt in hoc seruili statu ratiocinans conscientia MINVS LIBERA; ea contra, quae se ex tristi illa seruitute in libertatem vindicauit, LIBERA adpelletur. *) Quam distinctionem accuratius explicauit Wolffius *Ethic.* §. *LXXXIIII.*

Quid libera, et minus libera?

*) Hinc παράδοξον Stoicorum: *ὅτι μόνος ὁ σοφὸς ἐλεύθερος, καὶ πᾶς ἄφρων δοῦλος, solum sapientem liberum, et omnem stultum seruum esse.* Cicero *Parad. V.* Qui se per virtutem in libertatem vindicauit, is spernit calcatque vitia, magnoque animo clamat: *Non sum imperata facturus, iugum non recipio: immo, quod maiore virtute faciendum est, excutio. Non est molliendus animus. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum paupertati. Idem sibi ius in me esse volet et ambitio et ira.* Seneca *Epist. LI.* Ad quae verba Lipsius *Manuduct. ad philos. Stoic. Lib. III. Diss. XII: Ecce,* inquit, *quot dominos ille iam effugit?*

fugit? adde libidinem, auaritiam, alia vitia: turbam habebis, vt vero nomine dicam, tyrannorum. Miserum mancipium, qui his subiicitur! erectum et liberum, qui euasit! Quid vero libertatis superesse dixeris conscientiae, cui tot vitia prauaeque cupiditates veluti neruos ac compedes iniiciunt?

§. XXXXIII.

Quid dormitans, expergefacta, cauterio vsta?

Nec minus ipsa experientia docemur, homines aliquando suis vitiis ita veluti indormiscere, vt nullo miseriae suae sensu adficiantur, neque amplius de iustitia iniustitiaque actionum ratiocinetur conscientia. Quemadmodum itaque 29) illam tunc DORMITARE, vel, 30) si diuturna peccandi consuetudine occalluit, quasi CAVTERIO VSTAM esse dicimus: *) ita 31) eadem veluti EXPERGEFIERI videtur, si quando homo calamitatibus vel periculo aliquo excitatus, actiones suas expendit paullo accuratius, et de earum iustitia iniustitiaque incipit ratiocinari.

*) Loquutio Paullina *1. Tim. IIII, 2.* eaque ἐμφατικωτάτη. Quemadmodum enim caro, vsta cauterio, omnem amittit sensum: ita mens, adsueta criminibus, non sentit miseriam, quam alii non sine horrore contemplantur. Sic idem Apostolus *Ephes. IIII, 19.* homines huiusmodi vocat ἀπηλγηκότας, quasi *qui dedoluerint:* vbi notatu dignissima sunt, quae adnotauit Theod. Beza.

§. XXXXIIII.

Quid tranquilla, remordens, irrequieta vel anxia?

Sua quemque conscientia aut condemnari aut absolui, iam supra nos dicere meminimus. (§. XXXV.) Quum vero absolutio non possit cum summa animi voluptate; condemnatio cum maxima aegritudine atque acerbissimo dolore

dolore non esse coniuncta: consequens est, 31) vt conscientia bona, eaque certa, plerumque sit TRANQVILLA; 32) mala REMORDENS, quam lanienam veteres Furiarum facibus aequiparare soliti sunt: *) vt denique 33) conscientia dubia plerumque simul sit IRREQVIETA et ANXIA, vt nesciat homo, quo se vertat. Enimuero illas adfectiones ad effectus potius conscientiae, qui se in voluntate exserunt, quam ad ipsam pertinere conscientiam, facile vnusquisque animaduertit.

*) Ita Cicero *pro Sex. Rosc. Amer. Cap. XXIV.* Ceterum ipsi hi conscientiae morsus argumento sunt luculentissimo, rationem fugere eos, qui cum Tolando lanienam istam ex metu supplicii, a republica imminentis, oriri existimant. Primo enim non priuati tantum hisce Furiis dies noctesque agitati sunt, sed et ii, quos vel nascendi sors, vel fastigium imperii omni supplicio exemerat, veluti Nero apud Sueton. *Cap. XXXIIII.* Deinde si credere malis, hunc quoque sibi timuisse a populo: non desunt exempla eorum, qui morti proximi, quamuis nullo futuri metu angerentur, se tamen ob delicta quaedam occulta, neminique mortalium nota, vix ferre dolores conscientiae, conquesti sunt: veluti Chilo Lacedaemonius, qui apud Gell. *Noct. Att. I, 3. Ego quidem certe*, inquit, *in hoc tempore non fallo me, nihil quidquam esse commissum a me, cuius memoria rei aliquid pariat aegritudinis, nisi profecto illud vnum.* Sed et Titi Caesaris, iam animam agentis, dictum haud absimile exstat apud Sueton. *Tit. Cap. X.*

§. XXXXV.

An pro actionum humanarum norma

Ex quo facile intelligas, 34) quid de eorum sententia sentiendum sit, qui, pro interna actionum humanarum norma ac regula habendam esse conscientiam, existimant. Si enim

norma fit conſcientia? norma, niſi ſit recta, certa et conſtans, ſuum perdit officium: (§. V.) quis pro norma adſumeret ratiocinationem, quae aliquando *erronea;* (§. XXXIX.) aliquando *probabilis* tantum; (§. XXXX.) aliquando *dubia;* (§. XXXXI.) quin ſaepe prauis cupiditatibus oppreſſa eſt? (§. XXXXII.) Hinc 35) quamuis peccet omnino, qui agit contra certam vel probabilem conſcientiam: non tamen 36) ideo recte ſtatim et iuſte agere dicendus eſt, qui ſe egiſſe contendit ſecundum conſcientiam. *)

*) Non ipſa conſcientia norma eſt, ſed normam adplicat factis et ſpeciebus obuenientibus. Hinc tutius actio omittitur, cuius de prauitate nos conuictos arbitramur, quam aliquid agitur, quod iuſtum et bonum eſſe nobis ſine certa lege perſuadet conſcientia. Qui ergo conſcientiam erroneam ſequitur, eo ipſo, quod hanc potius, quam legislatoris voluntatem, ſequitur, peccat, aliquanto quidem excuſatius, quam qui agit contra conſcientiam, at peccat tamen. Quare ego quidem ſuffragari nolim ſententiae Limborchii, qui *Theol. Chriſt. Lib. V. Cap. II. §. VIII. ſequ.* etiam erroneam conſcientiam ſequendam eſſe contendit.

§. XXXXVI.

Conſcientia adhuc dubia actus cur ſuſpendendus? Ex quo porro colligimus, 37) dubia adhuc, et inter contrarias ſententias miſere fluctuante conſcientia, ſuſpendendam eſſe actionem tantisper, dum res ad liquidum perducta ſit. Quod 38) merito defendimus contra Ger. Gottl. Titium *Obſeruat. XIX. ad Pufend. de offic. hom. et ciu. Lib. I. Cap. I. §. VI.* quod ſumma haec eſt hominis proteruia, ſi tam obfirmato animo aliquid agat, vt parum laboret de exploranda voluntate diuina, idem omnino actu-

acturus, si vel maxime, id sibi a Deo interdictum esse, nouerit. *)

*) Adposite Cicero *de Offic. I, 9. Quocirca bene praecipiunt, qui vetant quidquam agere, quod dubites, aequum sit, an iniquum. Aequitas enim lucet ipsa per se, dubitatio cogitationem significat iniuriae.* Id est, qui dubitans de aequitate actionis tamen agit, eo ipso prodit animum iniuriam faciendi Deo. Vnde et Apostolus: ὁ δὲ διακρινόμενος, ἐάν φάγῃ, κατακέκριται, ὅτι οὐκ ἐκ πίστεως. *Qui ambigit, si ederit, condemnatus est, quia non edit ex fide. Rom. XIV, 23.*

§. XXXXVII.

Itaque ex his, quae hactenus diximus, patet, 39) in adplicatione legis ad factum conscientiae luminibus quam maxime officere IGNORANTIAM et ERROREM. Et per illam quidem simplicem cognitionis priuationem; per hunc siue ideam, siue iudicium, siue ratiocinationem, a rei natura discrepantem, intelligimus. IGNORARE enim aliquis rem dicitur, cuius nulla omnino idea animo obuersatur; ERRARE, qui rei ideam concepit, sed vel ab obiecto discrepantem, vel obscuram, confusam atque inadaequatam. Et tunc fieri nequit, quin error, in ideis admissus, in iudicia, atque inde in ipsas ratiocinationes sese diffundat.

Imbecillitates intellectus ignorantia et error.

§. XXXXVIII.

At quum nec omnibus hominibus imposita sit obligatio veritates abstrusiores, ac veluti in Arcesilai puteo demersas, inuestigandi, et rerum quarumdam ignoratio cum vtilitate potius, quam detrimento, coniuncta esse videatur,

An omnis error et ignorantia culpari mereatur.

tur, *) immo saepe ignorantes *imprudentesque plus boni vno die faciant, quam scientes antea vmquam:* Terent. *Hecyr. V, 4. v. 39. sequ.* merito inde colligimus, 40) non omnem vel IGNORANTIAM, vel ERROREM, malum esse ac vituperabilem.

*) Exemplo esse potest certorum scelerum, de quibus ne fari quidem licet, ignorantia, si tunc ignotorum nulla cupido est. Quis enim eam non pluribus exoptet, quum animum turpissimis cupiditatibus occludat, praestetque imperuium? Sic sane Scythas eo nomine laudat Iustinus *Histor. II, 2. quod in iis tanto plus profecerit* VITIORVM IGNORATIO, *quam in Graecis cognitio virtutis.* Nec minus maiores nostros miratur Quinctilianus *Declam. IV.* vbi de impurissimo agens flagitio: NIL *tale*, inquit, NOVERE *Germani, et sanctius apud Oceanum viuitur.*

§. XXXXVIIII.

Quae ignorantia, ac quis error culpabilis sit?

At quum nihil decernat voluntas, nisi ab intellectu ad adpetendum auersandumque excitata, ac proinde intellectus quoque ad edendas actiones humanas liberasque concurrat: (§. XXX, 6.) consequens sane est, 41) vt non absint a reprehensione, qui in principiorum boni ac mali, iusti iniustique, quorum sibi cognitionem facile comparare potuissent, turpissima ignoratione versantur, vel circa illa errant, circa quae errorem, si intendissent neruos, facile potuissent euitare.

§. L.

Ignorantia vel vincibilis,

Hinc variae ignorantiae atque erroris diuisiones. Quatenus enim primo ignorantiam euitare in nostra potestate est, vel non est: eatenus vel VINCIBILIS, vel INVINCIBILIS adpellatur. *)

Qua-

Quatenus quis illius caussa est, vel non est: eatenus vel VOLVNTARIA est, vel INVOLVNTARIA. Denique si quis aliquid egit, quod non fuisset acturus, nisi ignorantia menti caliginem offudisset: ignorantia illa EFFICAX vocari solet: CONCOMITANS vero, si quid factum est, quod factum fuisset, si vel maxime abfuisset ignorantia. Quamobrem prioris argumentum est poenitentia, posterioris facti illius, etiam ex ignorantia admissi, adprobatio. Quae omnia ad errorem non minus, quam ignorantiam, pertinere, nemo non intelligit.

vel inuincibilis, vel voluntaria vel inuoluntaria vel efficax, vel concomitans.

*) Ignorantiam atque errorem INVINCIBILEM esse aiunt vel IN SE, *at non in sua caussa*, vel IN SE ET SVA CAVSSA SIMVL. Sic enim ignorantia hominis temulenti *in se* quidem *inuincibilis* est, quamdiu durat suauis illa insania: *at non in sua caussa*, quia homini licuisset non insanire. Contra peccata furiosorum ex ignorantia *in se et sua caussa inuincibili* proficiscuntur, quum nec sciant emota mente, quid agant, nec per eos omnino steterit, quo minus furerent. Vera sunt haec omnia, nec vsu suo in doctrina de imputatione destituuntur: at prior tamen vix dici potest INVINCIBILIS, quum potuisset euitari, si mens non laeua fuisset. Rem optime explicat Aristoteles *Nicomacheor. III, 7.* dum legem memorans Pittaci, quae ebriis peccantibus duplicem poenam irrogari iusserat, statim subiicit: Τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια· ἡ γὰρ ἀρχὴ ἐν αὐτοῖς· κύριος γὰρ τοῦ μὴ μεθυσθῆναι· τοῦτο δ' αἴτιον τῆς ἀγνοίας· *In ebrios duplex poena constituta est: principium enim in ipsis est. Nam situm in iis erat, ne ebrii fierent. Ebrietas autem caussa inscientiae est.* De ipsa Pittaci lege videndi Diog. *Laert. I, 76.* et Plutarch. *in Conuiu. sept. sap. p. 155.*

§. LI.

Quid voluntas?

Progredimur ad alterum actionum humanarum liberarumque principium, VOLVNTATEM, (§. XXX.) quae est illa mentis nostrae facultas, qua adpetimus bonum, malumque auersamur. Vt adeo verissimum sit, intellectum circa verum et falsum; voluntatem circa bonum et malum occupari. Nam et veritatis non ob aliam caussam cupida est voluntas, quam quatenus bona est, nec falsum, quia falsum, sed quia simul malum est, auersatur. *)

*) Sic nemo sanus praescire cupit calamitates sibi imminentes, quia si vel maxime vera esset haec scientia, mentem tamen illa ante tempus vehementer excruciaret, et sic bona videri non posset. Contra fabularum cupidissimi sunt pueri, quamuis eas fictas esse subolfaciant, quia eas vel ad componendos mores, vel ad animum saltim oblectandum comparatas esse, intelligunt, easque proinde bonas esse existimant.

§. LII.

Eius actus et natura.

Ex ea ergo definitione colligimus, 42) non posse voluntatem quidquam adpetere, nisi quod ei tamquam bonum ab intellectu sistitur: nec 43) auersari, nisi quod ei tamquam malum ab eodem repraesentatur. 44) Quo magis quodque nobis bonum malumue videatur: eo vehementius nos illud adpetere vel auersari, ac proinde 45) contingere posse, vt minoris boni adpetitio vel minoris mali auersatio, proposito maiore malo bonoue, cohibeatur. 46) Auersationem non in sola adpetitionis priuatione consistere, sed coniunctam esse cum aliquo positiuo, *) quod NOLVNTA-

TEM

TEM vel RECLINATIONEM vocat V. C. Henr. Koehler. *Exerc. iur. nat.* §. *CLXVII. sequ.*

*) Quemadmodum ICti accurate distinguunt *non nolle* et *velle: l. 3. D. de reg. iur.* ita non minus discerni debent *non velle* vel *non adpetere*, et *nolle*, seu *auersari.* Multa sane non vult sapiens, a quibus tamen non omnino abhorret. Non adpetit immortalitatem, quam natura; non imperium, quod nascendi sors negauit: nec tamen res illas auersatur, sed magnas ac praeclaras esse iudicat. Non vult, quod non capit eius conditio, quamuis ab eo non abhorreret, si caperet. Ita quamquam regnum nec voluit, nec adfectauit intentus operi diurno hortulumque sterilibus herbis repurgans Abdolominus, illud tamen nec noluit, nec adspernatus est, quum se regem salutari, regiaeque vestis insignibus exornari, animaduerteret. Curt. *de gest. Alex. IIII, 1.*

§. LIII.

Nec minus ex ea definitione patet, 47) hominem, quod ad voluntatem attinet, non modo SPONTE, sed et LIBERE agere. Quum enim SPONTANEITAS sit facultas se ipsum dirigendi ad certum et antea cognitum finem, LIBERTAS vero facultas, ex duobus possibilibus alterutrum, prout e re videatur, eligendi: vtramque facultatem menti nostrae inesse, vel ab ipsa experientia docemur. Neque 48) obstat, hominem, quem virtus nondum in veram libertatem vindicauit, suis adfectibus cupiditatibusque adhuc seruire. Esse enim haec obstacula ita comparata, vt maiore menti proposito bono maloue remoueri superarique possint, iam supra monuimus. *) (§. LII, 45.)

Eiusdem spontaneitas et libertas.

 *) Sic

*) Sic quantacumque in fure ſit contrectandae rei alienae cupiditas, ei tamen ille non ſuccumberet, ſi ſibi tanti criminis effecta, veluti ſquallorem carceris, ergaſtulum, flagra, equuleum, ipſam denique furcam, poneret ob oculos. Nec minus, qui voluptatibus atque otio magnopere delectantur, ad honeſtiora ſtudia ac diligentiam ſeſe illico inflammari ſentirent, ſi, adhibita in conſilium ratione, paullo expenderent accuratius, quanta ſit doctrinae ac ſapientiae praeſtantia, quanta vtilitas, quam incredibilis ſuauitas, et quam irreparabile contra damnum cum inertia atque ignorantia coniunctum ſit. Rem omnem breuiter exprimit Epictetus apud Arrian. *I, 17.* τίς ὁρμὴν νικῆσαι δύναται; ἡ ἄλλη ὁρμή· τίς δ᾽ ὄρεξιν καὶ ἔκκλισιν; ἡ ἄλλη ὄρεξις καὶ ἔκκλισις. *Ecquidnam adpetitionem vincere poteſt? Alia adpetitio. Ecquidnam inclinationem ac propenſionem? Profecto alia inclinatio ac propenſio.* Id quod eodem, quo nos vſi ſumus, furis exemplo illuſtrat Simplic. *ad Epictet. Enchir. Cap. I. p. 22.*

§. LIIII.

An eam impediat temperamentum.

Hinc 49) illi voluntatis humanae libertati non officit conſtitutio corporis, quam TEMPERAMENTVM vocant philoſophi. (*Elem. phil. mor.* §. *LI. ſequ.*) Quamuis enim mens a corpore diuerſimode adficiatur, (*ibid.* §. *XXXXV.*) et ad certa vitia reddatur procliuior: iſta tamen determinatio non magis in coactione conſiſtit, quam homo cogitur ad prodeambulandum, dum eum ſudum coelumque ſerenius inuitat. Quis enim negauerit, voluntatem omnia integra habere, illasque verni ſolis blanditias non impedire, quo minus e duabus cauſſis, quarum vna deambulationem ſuadet, altera diſſuadet, praegnantiori adſentiatur?

§. LV.

§. LV.

Idem porro 50) dicendum videtur de ADFECTIBVS, id eſt, commotionibus voluntatis ex repraeſentatione boni maliqueortis. Quamuis enim mens, quod ad primum motum attinet, paſſiue ſe habeat: reliqua tamen in eius poteſtate ſunt, puta, vt obſtet principiis, ne motum iſtum adprobet, nec primam animi incitationem ad impetum peruenire patiatur. Quod 51) et de MORIBVS, id eſt propenſionibus, diuturna conſuetudine firmatis, repetendum videtur. Tametſi enim et hi paullatim veluti in naturam abeunt, *quam ſi expellas furca, tamen vſque recurret:* Horat. *Epiſt. I, 10. v. 24.* non tamen vel emendari non poſſunt, *) vel non vinci ſaltim, ſi quis libertate ſua vti velit. An adfectus et mores?

*) Mores ſunt propenſiones et adfectus, diuturna conſuetudine firmati. (*Elem. philoſ. moral.* §. *LXVIIII.*) Quod diuturna conſuetudine adſciuimus, id procul dubio deſuetudine paullatim inumbrari atque aboleri poteſt, ſi ea in re tantum adhibere diligentiae velimus, quantam adhibuimus, dum illam primum contraximus. Quo pertinet elegans, quam iam Hertius ad Pufendorffium laudauit, ſententia Ariſtophanis *in Veſpis.*

Τὸ γὰρ ἀποστῆναι χαλεπὸν
φύσεως, ἣν ἔχει τις ἀεί.
Καὶ τοι πολλοὶ ταῦτ᾽ ἔπαθον
Ξήνοντες γνώμαις ἑτέρων
Μετεβάλλοντο τοὺς τρόπους.

Vſus quo fueris diu,
Mutare ingenium, graue eſt.
Multos inuenias tamen,
Qui mores moniti ſuos
Mutarunt melioribus.

§. LVI.

An vis externa? Denique 52) EXTERNA VIS tantum abest, vt libertate sua priuet voluntatem humanam, vt illa vel maxime argumento sit, eam esse liberam. Quamuis enim fieri possit, vt aliquis vi prohibitus, quod vult, non agat: nulla tamen vi impediri poterit, quo minus quod vult, velit, vel compelli, vt quod non vult, velit. *) Immo si intellectus bonum, quod actionem sequitur, tamquam maius malo imminente, repraesentet: nulla vis externa hominem ab eo, quod semel animo concepit, absterrebit, eumque *nec ciuium ardor praua iubentium, nec vultus instantis tyranni mente quatiet solida.* Vid. illust. Wolffius *Metaphys.* §. *DXXII.*

*) Id quoque obseruauit Epictetus apud *Arrian. I, 17.* Postquam enim adpetitionem non nisi alia adpetitione vinci posse docuit: statim subiicit: *Ἂν μοι, φησὶ προσάγῃ θανάτε, φόβον ἀναγκάζει με· ȣ̓ τὸ προσαγόμενον, ἀλλ᾽ ὅτι δοκεῖ σοι κρεῖττον εἶναι ποιῆσαί τι τȣ́των, ἢ ἀποθανεῖν. Πάλιν ȣ̓̃ν τὸ σὸν δόγμα σε ἠνάγκασε, τȣτέστιν προαίρεσις προαίρεσιν. At, inquiat quis, qui mihi mortis proponit metum, me cogit. Profecto non, quod imminet, in caussa est, sed quia tibi satius videtur, aliquid eorum facere, quam mortem oppetere. Quare tua te opinio coegit, id est, voluntas vicit voluntatem.*

§. LVII.

Voluntas vel antecedens vel consequens. Ex quo colligimus, 53) non reiiciendam esse distinctionem voluntatis ANTECEDENTIS et CONSEQVENTIS, quarum illa sine contemplatione περιστάσεων, quae sese tempore actionis exserere

ſerere poſſunt, decernit: haec actionem circumſtantiis, quae ſeſe tunc exſerunt, attemperare ſtatuit. Quare 54) voluntas conſequens ab antecedente diuerſiſſima videtur, quum tamen vtraque ſibi inuicem non refragetur. Ita verum eſt, et pacem velle Deum, et eumdem bellum, certis poſitis circumſtantiis, non improbare.

§. LVIII.

Actiones ſpontaneae, inuitae, vltroneae, coactae, mixtae.

Praeterea inde intelligitur, 55) SPONTANEAS eſſe actiones, quae proficiſcuntur ex mente, ſe ipſam ad certum finem, antea cognitum, determinante: 56) INVITAS, quae a mente ſe ipſam determinante non proueniunt. (§. LIII.) Porro 57) ſpontanearum alias VLTRONEAS eſſe, ad quas patrandas nulla hominem neceſſitas extrinſecus impulit, alias 58) COACTAS, quas quis, tali vrgente neceſſitate, patrauit: (§. LVI.) nihil autem 59) cauſſae eſſe, cur addamus MIXTAS, quippe quae quum itidem, neceſſitate extrinſecus vrgente, fiant, *coactis* quam commodiſſime accenſentur. *)

*) MIXTAS actiones vocant, quas quidem patrare vult homo, ſed ita, vt eas omittere mallet, niſi vrgeret neceſſitas. Tale quid animaduertimus in iis, qui iactum faciunt imminente naufragio, de quibus Lucret. *de rer. nat. Lib. II. v. 277.*

Iamne vides igitur, quamquam vis extima multos
Pellit, et inuitos cogit procedere ſaepe,
Praecipiteſque rapit, tamen eſſe in pectore noſtro
Quiddam, quod contra pugnare obſtareque poſſit?

Enimuero idem in omni actione coacta contingit. Nulla enim vis externa tanta eſſe poteſt, vt nos adigat ad volendum, quod nolumus, vel quod volumus, auerſandum: (§. LVI.) adeoque omnis actio coacta mixta omniſque mixta coacta eſt.

Quis

Quis vero probaret diuisionem, cuius membra adeo non disiuncta sunt, vt potius vnum de altero praedicetur? (*Elem. log.* §. *XLVII*, 2.)

§. LVIIII.

Actiones inuitae inuoluntariae; coactae voluntariae sunt.

Hinc 60) verum quidem est, nullam actionem *inuitam* esse voluntariam: (§. LVIII, 56.) at 61) negari nequit, voluntarias esse actiones *coactas*, quia, quamuis non agere mallemus, nisi nobis repraesentaretur malum atrocius, voluntas tamen hanc actionem vere decernit. Ex quo porro consequitur, 62) vt non male philosophati sint veteres Iureconsulti, dum, COACTVM etiam VELLE, statuerunt. *l.* 21. §. 5. *D. quod met. causs.*

CAP. III.

DE NORMA ACTIONVM HVMANARVM, VEROQVE IVRIS NATVRALIS PRINCIPIO.

§. LX.

Qualem esse oporteat actionum humanarum normam?

Non ita comparatam esse naturam hominis, vt actionum liberarum norma ac regula carere possit, iam supra a nobis demonstratum est. (§. IIII. sequ.) Ibidem vero ostendimus, illam normam esse desituram, neque functuram officio suo, nisi et *recta*, *certa* ac *constans*, et cum *obligatione*, eaque non interna, sed *externa*, coniuncta sit. In talem vero normam, in quam hae virtutes omnes manifesto cadant, iam paullo accuratius erit a nobis inquirendum. *)

*) Nolim vero confundas NORMAM actionum humanarum, et PRINCIPIVM IVRIS NATVRALIS. Illa enim est prin-

principium, quod *essendi* vocant philosophi, quodque nobis *principium obligationis* est. Per hoc intelligimus *cognoscendi principium*, id est, propositionem quamdam, ex qua, ad quid obligati simus, illico adpareat. Sunt haec et in rebuspublicis diuersa. Nam *principium obligationis*, quae ciuibus reipublicae omnibus incumbit, est voluntas summae in qualibet republica potestatis, eaque simul *norma* est, ad quam omnes et singuli actiones suas componere tenentur. At si quaeras, vnde cognosci atque intelligi possit illa summae potestatis voluntas? ad leges te omnes remittent, eaeque adeo vnum et adaequatum erunt *cognoscendi principium*.

§. LXI.

Ea non in nobis, sed extra nos quaerenda est.

Normam illam vel *in nobis* ipsis, vel *extra nos*, exsistere oportet. In nobis si reperiretur, illa non alia esse posset, quam vel intellectus ac conscientia, vel ipsa voluntas nostra. At neutra mentis facultas semper recta, neutra certa, neutra constans atque immutabilis est. Ergo nec alterutra, nec vtraque, normae actionum humanarum officio recte fungetur. Ex quo sane consequitur, 1) vt norma illa actionum nostrarum non in nobis, sed extra nos, omnino quaerenda sit.

§. LXII.

Et quidem in voluntate Dei.

Extra nos cum aliae res creatae, exsistunt, tum ipse rerum omnium auctor DEVS. Quum vero quaeramus actionum humanarum normam cum obligatione externa coniunctam, (§. VIIII.) et per rectam rationem vniuerso generi humano promulgatam: (§. XI.) obligatio vero externa in entis cuiusdam, cuius imperium agnoscimus, voluntate consistat, (§ VIIII, 10.) denique nullum sit ens, cuius imperium

magis

magis agnoſcere teneamur, quam DEVS optimus maximus, (§. X.) isque ſolus etiam per rectam rationem, cuius ipſe auctor eſt, aliquid promulgare poſſit: conſequens eſt, 2) vt ſola VOLVNTAS DEI ſit norma actionum humanarum, omnisque naturalis obligationis, quin et omnis iuſtitiae, principium. *)

) Incidimus itaque in ſententiam viri illuſtriſſimi, iam ſupra a nobis laudati, SAMVELIS A COCCEIIS, qui in laudatis diſſertationibus (§. X.) hoc principium non ſolum ſolidiſſimis rationibus demonſtrauit, ſed et ab aduerſariorum ſtricturis erudite vindicauit, in primis *Diſſert. I. quaeſt. II. §. VI. ſequ.* vbi *§. XXXIIII. p. 31. ſequ.* etiam veterum, idem ſentientium, teſtimonia quamplurima accumulat, quorum maxime notabilia ſunt Xenophontis, Sophoclis et Ciceronis, quae, quum diſſertationes illae doctiſſimae omnium manibus terantur, hic non repetimus.

§. LXIII.

Voluntas Dei norma eſt recta, certa, conſtans, et obligatoria.

Neque dubitari poteſt, 3) quin haec norma RECTA ſit, quum nihil velle poſſit ens infinite bonum ac ſapiens, niſi quod vere bonum eſt: 4) quin eadem ſit CERTISSIMA, quum omnibus per rationem innoteſcat: 5) quin ſit CONSTANS, quia non magis mutari poteſt voluntas Dei, quam ipſe Deus, et, per quam illam promulgauit, recta ratio. Denique 6) quin ſit OBLIGATORIA, quum et Deo iuſtiſſimae cauſſae ſint, obſequium a nobis exigendi, et nullae ſint hominibus rationes, cur ſe illius imperio ſubtrahere vel velint, vel poſſint. (§. X.) Ex quo ſimul patet, 7) non omnem Dei voluntatem, ſed obligatoriam tantum, pro norma actionum humanarum eſſe habendam. *)

*) Quam

*) Quam late pateat DEI VOLVNTAS, accuratius ab iis, qui theologiam naturalem tradunt, explicatur, inprimis a Ruardo Andala *Theol. nat. Part. II. Cap. VIII.* §. *VI. sequ.* et celeb. Wolffio *Theol. nat. Part. I. tot. Cap. III.* Sane quum voluntatis diuinae obiectum sit primum ipse Deus, dum perfectiones suas amat, adprobat, in iis adquiescit, deinde vniuersus mundus, quem vult esse, certis legibus moueri, conseruari, tum omnia reliqua contingentia, praeterita et futura: hic tantum intelligimus *voluntatem Dei circa actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas*, eamque vocamus OBLIGATORIAM.

§. LXIIII.

Eadem et lex dici potest ratione hominum.

Quum vero VOLVNTAS DEI OBLIGATORIA, quam vnicam actionum humanarum normam esse ostendimus, sit voluntas Dei circa actiones rerum creatarum intelligentium, vel edendas, vel omittendas: (§. LXIII. *) consequens est, 8) vt ea contemplatione hominis recte etiam vocetur LEX DIVINA, quippe quae nihil aliud est, quam voluntas entis supremi, sub comminatione poenae, vel proposito praemio, certas actiones vel praecipientis, vel prohibentis. (§. VIIII, 11.) 9) Vt, quum et aliae leges diuinae, per reuelationem hominibus promulgatae, dentur, quas POSITIVAS vocant, hae, quia natura homini innotescunt, merito NATVRALES adpellentur, et prout aliquid praecipiunt, vel prohibent, vel permittunt, in ADFIRMATIVAS, NEGATIVAS et PERMISSIVAS recte dispescantur.

§. LXV.

§. LXV.

Ex voluntate Dei etiam diuina iustitia recte potest explicari?

Quumque haec diuina voluntas, seu lex diuina naturalis, omnis iustitiae sit fons et principium: (§. LXIII, 2.) sequitur 10) vt omnis actio, non modo humana, sed et diuina, huic voluntati diuinae attemperata IVSTA sit, ac proinde 11) male huic doctrinae opponatur, nullam fore Dei iustitiam, si non aliud statuatur iuris naturae principium, quam DEI VOLVNTAS. *)

*) Exprobrare hoc viro illustrissimo, SAM. DE COCCEIIS, non dubitauit auctor *Obseruationum Hanoueranarum Obs. VIII: Periculosa etiam alia ex his dogmatibus consequuntur, qualia a quibusdam minus circumspecte iam dudum sunt iactata, veluti nullam esse ipsius Dei iustitiam. Nam si ius est nihil aliud quam iussum creatoris, vel eius, qui potentia sua cogere potest: manifestam est, in ipso Deo iustitiae rationes cessare, quum cogi nequeat, et posse eum iure damnare innocentem, beare sceleratum. Quibus admissis, in iustitiae consideratione restabit timor Dei, amor cessabit.* Enimuero quum Deus nihil velit, nisi quod aequum et iustum est: quidni ex voluntate Dei explicari posset etiam diuina iustitia? Cessat quidem circa Deum ratio iussus et coactionis, adeoque obligatio externa: sed eadem et in summis imperantibus cessat, quod attinet ad leges suas. Quamuis enim illis obstrictus non sit princeps, cui ἀνυπεύθυνον est imperium: tamen eum dicimus IVSTVM, si suum cuique secundum leges suas tribuit. Quidni ergo et Deum ideo dicamus IVSTVM, quod hominibus ius suum secundum VOLVNTATEM, seu LEGEM SVAM tribuat? Homo ergo dicitur IVSTVS, qui VOLVNTATI DEI, per modum legis promulgatae, obsequium praestat. Deus vero IVSTVS est, quia secundum VOLVNTATEM SVAM sine coactione et lege suum cuique tribuit. Nec periculum est, ne Deus damnet innocentem, scele-

fceleratum beet. Ita enim non ageret fecundum voluntatem fuam, qua nihil vult, nifi quod iuftum, aequum, et perfectione fua dignum eft.

§. LXVI.

Differentia normae iuftitiae diuinae et humanae.

In eo tamen 12) maximum difcrimen inter DIVINAM et HVMANAM intercedit iuftitiam, quod quum in illa legis et coactionis ratio omnis ceffet, (§. LXV. *) haec inuoluat rationem legis et coactionis, (§. LXIIII, 8.) ac proinde 13) voluntas diuina, quatenus hominibus pro actionum norma eft, coniuncta fit cum comminatione poenae, feu mali cuiusdam, iis a Deo repraefentandi, qui, voluntati fuae non praeftent obfequium. Quamuis 14) ea poena etiam pofitiua *) non, vt in legibus humanis, certa et definita, fed plerumque indefinita fit, Deusque eam fuae fapientiae ac iuftitiae referuarit.

*) Qui omne malum paffionis, quod malam fequitur actionem, et cum hac connectitur, POENAM adpellitant, hi illam recte diuidunt in NATVRALEM et POSITIVAM Clariff. Koehler. *Exercit. iur. natur.* §. *CCCLXII. fequ.* Sed fi per poenam intelligas malum paffionis, quod ipfa lex diuina peccantibus comminatur: poena pofitiua tantum poenae nomine κυρίως veniet. *Naturalem* et athei agnofcunt: *pofitiuam* non nifi ii, qui et exfiftere Deum, et rerum humanarum curam gerere, ftatuunt. Iam quamuis poena pofitiua definita non fit: vel ipfa tamen recta ratio fatis nos conuincit. Deum non poffe non hominibus et poenas, et praemia rependere, prout actiones voluntati eius vel non attemperent, vel attemperent. Id enim ἀμέσως ex idea iuftitiae diuinae fluit, et admiffum eft ab omnibus, qui in dubium non vocarunt diuinam prouidentiam. Xenophon Memorab. *Socr. I, 4. 16.*

οἴει δ᾽ ἂν τοὺς θεοὺς τοῖς ἀνθρώποις δόξαν ἐμφῦσαι, ὡς ἱκανοί εἰσιν εὖ καὶ κακῶς ποιεῖν, εἰ μὴ δυνατοὶ ἦσαν; καὶ ἀνθρώπους ἐξαπατωμένους τὸν πάντα χρόνον οὐδέποτ᾽ ἂν αἰσθέσθαι; Num arbitraris, Deos hominibus opinionem indituros fuisse, quod et beneficiis et poenis adficere possint, si non reuera id possent? et homines, perpetuo deceptos, horum nihil vnquam sensisse?

§. LXVII.

Vt normam illam rite adplicemus, opus est certo ius naturae cognoscendi principio.

At quum dubitari vix possit, quin norma actionum humanarum non alia esse possit, quam voluntas, vel lex Dei: (§. LXIII.) iam porro merito quaeritur, quo pacto illam quam facillime cognoscamus? Et sane dum eam per rectam rationem vniuerso humano generi promulgatam esse, omnes fatentur, (§. XI, 16.) recta vero ratio nobis est facultas ratiocinandi, veritatesque alias ex aliis per necessariam concludendi rationem eliciendi: (§. XV.) facile patet, 15) dari aliquam veritatem vel propositionem, ex qua per necessariam concludendi rationem, quid voluntati Dei consentaneum, adeoque iustum sit, elici possit, adeoque 16) esse oportere commune aliquod ac generale ius naturae COGNOSCENDI PRINCIPIVM. *)

*) Id quomodo ab ipsa norma differat, iam supra (§. LX. *) ostendimus. Quum vero principii vocabulum latius acceperit illustrissimus SAM. DE COCCEIIS: in λογομαχίαν abit, quidquid ei obuertit clarissimus Iac. Fridr. Ludouici. Quomodo enim illa voluntas Dei nobis innotescat, ipse vir illustrissimus *Diss. I. quaest. III.* ostendere conatus est, adeoque manifesto distinxit *voluntatem Dei*, tamquam normam et principium essendi, quod vocant,

cant, iuris naturae, *a mediis intelligendi et probandi voluntatem Dei*, adeoque a principio cognoscendi.

§. LXVIII.

Quumque omne cognoscendi principium ita comparatum esse oporteat, vt sit VERVM, EVIDENS atque ADAEQVATVM: consequens est, 17) vt et iuris naturae principium debeat esse VERVM, ne si illud vel falsum sit, vel in nuda fictione consistat, tales etiam conclusiones ex illo eliciantur. 18) Vt idem EVIDENS esse oporteat, et 19) ita quidem, vt non modo a docto aliquo, sed et a quolibet plebeio, quippe qui aeque, ac ille, ad obsequium iuri naturali praestandum obstrictus est, perspici atque intelligi possit. *) Denique 19) vt esse debeat ADAEQVATVM, omniaque officia tum hominum, tum ciuium, non modo Christianorum, sed et a Christiana pietate alienorum, inde prono alueo fluant.

Idque verum, euidens, atque adaequatum esse oportet.

*) Quemadmodum ergo suspectae sunt iusto subtiliores exsistentiae DEI demonstrationes, quia illa veritas ita comparata esse dicitur, vt et plebeius quisque ad eam animo concipiendam obstrictus sit, ac proinde Apostolus eum palpando inueniri posse docet, quippe ȣ̓ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἑκάςȣ ἡμῶν ὑπάρχοντα, *non longe absentem ab vnoquoque nostrum*: *Act. XVII*, 27. ita vix suspicione caret subtile nimis iuris naturalis principium, quum ἀναπολόγητοι sint omnes, etiam indocti, et subtiliori philosophiae non adsueti, si contra ius naturae peccauerint.

§. LXVIIII.

Itaque 20) iuris naturalis principium quaerere non possumus in conuenientia actionum nostra-

Vnde hoc principium

non est in sanctitate Dei quaerendum.

nostrarum cum sanctitate Dei: quia, si vel maxime largiamur, veram esse hanc propositionem, ea tamen nec euidens est, nec ita comparata, vt omnia officia vel hominum, vel ciuium, inde elici probarique possint. *)

*) Quam obscura enim sit sanctitatis diuinae idea, siue eam in sensu theologico, siue in iuridico, accipias, iam ostenderunt Sam. Pufendorff. *Specim. Controu. IV*, 4. Thomas. *Fundam. iur. nat. et gent. I, 6, 11. sequ.* Et quam multa sunt officia, quorum ἀρχέτυπον in Deo non reperimus? e. g. gratus animus erga benefactores, reuerentia erga superiores, redditio crediti, similia.

§. LXX.

Nec in ipsa actionum humanarum iustitia vel iniustitia.

Nec magis 21) sufficit propositio, id, quod sua natura iustum est, esse faciendum, quod sua natura iniustum, fugiendum. Quamuis enim iam supra a nobis concessum sit, actiones quasdam in se suaque natura bonas, vel malas, et ad illas amplectendas, has fugiendas, hominem intrinsecus obligari: (§. VIII.) falsum tamen est, actionem vllam intrinsecus et antecedenter ad legem iustam esse.* (§. VII.) Vt iam non dicamus, nec euidens esse hoc cognoscendi principium, nec omnia hominis ac ciuis officia inde posse deriuari.

*) Ad actiones enim IVSTAS obligatione externa impellimur. (§. VII.) Obligatio externa consistit in entis, cuius imperium agnoscimus, quodque actiones quasdam sub comminatione poenae prohibeat praecipiatque, voluntate. (§. VIIII, 10.) Quum vero talis voluntas sit LEX: (§. VIIII, 11.) nulla actio iusta iniustaque esse potest sine lege, adeoque non datur actio, intrinsecus et antecedenter ad legem iusta, sed, quia legi conuenit, ideo iusta habe-

habetur, quemadmodum ideo iniusta est actio, quod legi refragatur, et hinc omne peccatum ἀνομία, seu *legis transgressio*, vocatur. *I. Epist. Ioann. III*, 4.

§. LXXI.

Nemo porro 22) temere suffragabitur viris doctis, a quibus gentium vel omnium, vel humaniorum, consensus pro principio iuris naturalis habitus est. Nam nec *verum* est, id, in quo gentibus inter se conuenit, etiam voluntati diuinae conuenire: *) nec omnibus *euidens* est ille gentium consensus, quippe ex multis veterum et recentiorum scriptorum testimoniis colligendus, nec tam *adaequata* haec videri potest propositio, vt omnia hominum ciuiumque officia inde prono alueo fluant.

Nec in consensu omnium gentium

*) Ita ius gentium voluntarium, quod vocat, probandum iam olim censuit Cic. *Tusc. Disp. I*, 13. *Omni in re consensio omnium gentium lex naturae putanda est*. Eidem principio postea permultum tribuit Grot. *de iure belli et pac. prolegom*. §. *XL*. vbi de modo probandi ius naturae et gentium ex instituto differens: *Vsus sum*, inquit, *ad iuris huius probationem testimoniis philosophorum, historicorum, poetarum, postremo et oratorum, non quod illis indiscrete credendum sit, (solent enim sectae argumento caussae seruire:) sed quod, vbi multi, diuersis temporibus et locis, idem pro certo adfirmant, id ad caussam vniuersalem referri debeat: quae in nostris quaestionibus alia esse non potest, quam aut recta illatio, ex naturae principiis procedens, aut communis aliquis consensus. Illa ius naturae indicat: hic ius gentium.* Enimuero in multis mirum gentium paene omnium consensum deprehendimus, quae nemo iuris naturae vel gentium esse dixerit, veluti in πολυθεότητι, idololatria, sacrificiis, latrociniis, extra cuiusque rempublicam

 licitis.

licitis. κ. τ λ. Deinde difficillime hic gentium consensus ostenditur. ipso fatente Grotio *I*, *1. 15. Latius autem patens est ius gentium, id est, quod gentium omnium aut multarum, voluntate vim obligandi accepit. Multarum addidi, quia vix vllum ius reperitur, extra ius naturale, quod ipsum quoque gentium dici solet omnibus gentibus commune. Immo saepe in vna parte orbis terrarum est ius gentium, quod alibi non est, vt de captiuitate ac postliminio suo loco dicemus.* Quam multa ergo sunt officia, quae ex consensu gentium demonstrari a nemine possunt?

§. LXXII.

Nec in septem Noachi praeceptis.

Quemadmodum vero, qui ius naturae vel gentium ex illa gentium consensione deriuandum existimant, non modo principium minus verum, ineuidens ac inadaequatum adsumunt, sed et simul *μετάβασιν εἰς ἄλλο γένος* committunt, dum ius naturae non ex ipsa natura, sed ex gentium traditione, deriuare conantur: ita 23) iisdem vitiis laborare ius naturae et gentium Hebraeorum, quod ex praeceptis Noachi vel promanare, vel probari posse existimant, iam supra, quantum satis est, ostendimus. (§. XVI.)

§. LXXIII.

Nec in iure omnium in omnia, vel studio pacis externae.

Quid porro 24) dicamus de tota illa Tho. Hobbesii philosophia, quam tum in libello de ciue, tum in Leuiathane, quem vocat, proposuit? Dum enim vir ille doctus in statuta naturali ius esse omnium in omnes esse docuit, nec *veram* posuit propositionem, nec *euidentem*, nec *adaequatam*, quum officia erga Deum et seipsum inde deduci nullo modo possint. Immo

Immo hoc ipſo, dum ſe ius naturae hoc modo explicaturum promittit, illud plane ſuſtulit euertitque, ceu oſtendit celeb. Henr. Coccei. *Diſſ. de iure omn. in omnes.* Ex quo ſimul patet, 25) quid ſtatuendum ſit de altero principio, quaerendam eſſe pacem externam, ſi haberi poſſit, ſin id minus fieri poſſit, belli circumſpicienda eſſe auxilia. Nam et hic, veluti ſub ſipario, latitare Hobbeſium, nemo non intelligit. *)

*) In primis vel maxime ineuidens eſt hoc principium Quid enim ſibi vult illa limitatio: *Si haberi poſſit?* Quam facile ea, quocumque modo explicata, abutentur homines litigioſi, ſeque pace, inuito altero, frui non potuiſſe conquerentur? exemplo lupi, qui ſibi turbatam ab agno aquam, cauſſabatur. Phaedr. *Fab. I, 1.* Vere neſcio quis cecinit:

Sic nocet innocuo nocuus, cauſſamque nocendi
Inuenit. Heu regnant qualibet arte lupi.

Obſeruault hoc illius principii vitium iam celeberrimus Thomaſ. in *Fundam. iur. nat. et gent. I, 6, 18.*

§. LXXIIII.

Nec in ſtatu integritatis.

Magna *veritatis* pietatisque ſpecie blanditur 26) principium VAL. ALBERTI, theologi et philoſophi Lipſienſis de ſtatu integritatis: quamuis ne id quidem *verum* eſſe, iam alii oſtenderint. Pufend. *Specim. controu. IIII, 12.* et Thomaſ. *Iuriſpr. diuin. IIII, 40. ſequ.* Sed ſi vel maxime largiamur, vere iuris naturae eſſe, quae ſtatui illi primaeuae integritatis conueniunt: quam *ineuidens* non modo paganis, ſed et ipſis Chriſtianis, hoc ſit principium, nemo non intelligit. Denique quum ex illo principio explicari nequeat, quae ſint iura ciuita-

tis, belli, contractuum, similiaque plurima, quibus fortassis in statu illo felicissimo vix locus fuisset: quis *adaequatum* esse hoc principium, dixerit?

*) Quam pauca enim sint, quae sacrae litterae de imagine Dei statuque integritatis inculcant, res ipsa docet. De iis quoque, quae nobis de eo statu reuelata sunt, ipsi Christiani, ex quo in sectas discesserunt, quam maxime inter se dissentiunt. Quid dicamus de Iudaeis? quid de paganis ipsis priscis ac hodiernis? Seruarant illi fabulam de saeculo aureo, quam quidam ex traditione de statu paradisiaco natam existimant. Hi aliis commentis, quae doctrinae Christianae de imagine Dei quodammodo similia sunt, delectantur, de quibus erudite suo more disserit Petr. Dan. Huet. *Quaest. Alnetan. II, 11. p. 172.* Sed quum haec omnia non parum inter se discrepent: sane nec Christianus Iudaeo vel pagano, nec hi Christiano vlli persuadebunt, esse hoc vel illud iuris naturae, quod ipsi ex traditionibus vel reuelationibus suis de statu integritatis vel paradisiaco deriuarunt. Opus ergo est principio Christianis cum Iudaeis et paganis communi, quod non aliud profecto esse potest, quam qua omnes mortales praeditos esse nouimus, recta ratio.

§. LXXV.

Nec in socialitate.

Mirifice non modo GROTIO et PVFENDORFFIO, sed et veteribus plerisque, *) placuit principium socialitatis. Nec negari potest, quod infra ex instituto demonstrabimus, homines iam ita esse comparatos, vt eos viuere oporteat socialiter. At 27) falsum tamen est, esse hoc totius iuris naturae principium, *verum, euidens* atque *adaequatum*. Qua in re demonstranda quum otium nobis iam fecerit vir illustrissimus atque excellentissimus, SAM. DE COCCEIIS

de

de princ. iur. nat. diss. I. quaest. II. §. IX. sequ. id vnum addimus, officia erga Deum et nos ipsos pleraque locum esse habitura, si vel maxime homo solus, et extra omnem societatem humanam, in hoc terrarum orbe viueret.

*) Societatis custodiam, tamquam verum iustitiae fontem, iurisque naturalis principium iam olim laudarunt Cicero *de Legib. I, 5. de Offic. I, 16. sequ.* Seneca *de Benefic. IIII, 18.* Iamblich. *in Protrept. Cap. XX.* et alii, quorum testimonia accumularunt Pufend. *de iure nat. et gent. II, 3, 15.* et Io. Henr. Boecler. *in Grot. prolegom. pag. 48. sequ.* Quamuis vero in hoc principium et olim et nostra memoria plures consenserint: inter eos tamen parum conuenire animaduertimus de ratione, cur ad societatis custodiam obstricti sint homines, aliis homines natura duce ad illam ferri, aliis iussu Dei O. M. illam colendam esse, aliis denique ipsam necessitatem homines ad vitam socialem compellere, statuentibus.

§. LXXVI.

Nec in ordine naturae, similibusque hypothesibus.

Sunt et alia, quae alii iactant, iuris naturalis principia, veluti 28) ordo naturalis, quem creator in condendo hoc terrarum orbe intendit, 29) vtilitas humani generis, 30) theocratia moralis, et similia. *) Sed ne illa quidem vel euidentia, vel adaequata esse, inter omnes constat. Quin in his quaedam, non nisi adhibita cautione, tamquam vera admitti posse, nemo temere negauerit.

*) Ordinem illum naturae post Sfort. Pallauicinum verum ac genuinum iuris naturalis principium esse docuit Henr. Bodin *in Diss. de iure mundi*, edita primum Rinthel. anno MDCLXXXX. recusa Halae MDCLXXXXVIII. sed ex instituto refutata a cel. Thomasio *de fundam. definiendi causs. matr. hact.*

 recept.

recept. insufficient. §. *XVIII. sequ.* Vtilitatem humani generis pro iuris naturae principio habuerunt tum celeberrimus Leibnitius, tum omnes, qui cum laudatissimo Thomasio commendarunt propositionem fundamentalem: Facienda esse omnia, quae vitam hominis reddant et maxime diuturnam, et felicissimam, et euitanda ea, quae vitam reddant infelicem, et mortem accelerent. Thomas. *Fund. iur. nat. et gent. I, 6. 21.* Theocratiam quamdam moralem singulari dissertatione, Vltrai. MDCXCVII. edita, pro fundamento iuris naturae habuit Io. Shute, Anglus, ex qua dissertatione, satis ingeniosa, quaedam excerpsit illustrissimus SAM. DE COCCEI. *de princip. iur. nat. et gent. diss. I. quaest. III.* §. *VIII.*

§. LXXVII.

Dei voluntas felicitatem nostram intendit.

Vt ergo, quid nobis, rem omnem paullo accuratius expendentibus, in mentem venerit, perspicue ostendamus: primo omnium obseruamus, 31) Deum, tamquam ens infinitae sapientiae ac bonitatis, nihil aliud velle, quam vt homines, quos condidit, vere felices sint ac beatissimi. Quum enim ipse tamquam ens perfectissimum nulla re indigeat: homines, qui soli ex rebus creatis, nobis notis, felicitatis capaces sunt, non suae felicitatis caussa condidit, sed, vt eos verae felicitatis participes redderet. *)

*) Non quidem excludimus finem primarium, gloriam ipsius creatoris, suarumque perfectionum, quae ex tot rebus quam sapientissime conditis clarissime elucent, manifestationem. Sed iste quidem finis est generalis, et ad totum hoc vniuersum pertinet. Cel. Wolff. *von den Absichten der Dinge. Cap. I.* §. *II. Cap. II.* §. *I.* Speciatim hominem ad quem finem condiderit Deus, ex partibus essentialibus, quas ei dedit, est iudicandum. Quem-

Quemadmodum ergo *intellectum* accepit, vt Deum naturam, omneque verum bonum cognofceret, *voluntatem*, vt Deo veroque bono frueretur, *corpus*, vt varias actiones, quae ad adquirendam conferuandamque veram felicitatem pertinent, ederet: ita exinde manifefto paret, hominem ideo condidiffe Deum, vt veram cum eo felicitatem communicaret.

§. LXXVIII.

Quum ergo haec Dei voluntas fit, vt homines, quos condidit, vere felices ac beatiffimi fint, (§. LXXVII.) voluntas vero Dei fit norma actionum humanarum liberarum, adeoque fons iuris naturae ac iuftitiae: (§. LXII.) confequens eft, 32) vt quum humani legislatores, tamquam variarum rerum indigi, in ferendis legibus, non minus fuam, quam ciuium fuarum, vtilitatem ob oculos habeant: Deus contra leges naturae hominum cauffa condiderit, nec 33) iis quidquam intenderit aliud, quam vt homines vera felicitate perfruerentur. *) **Ad eamque nos lege naturali obligat.**

*) Non vero ideo cum Carneade aliisque (§. LXXVI.) *folam vtilitatem iufti prope matrem et aequi effe* contendimus. Ita enim ius naturae, ex fola vtilitate natum, non effet obligatorium, quippe cui vnusquisque, vel faltim totum humanum genus, iure renunciaret, ceu praeclare docuit vir laudatiffimus, Sam. de Cocceiis *diff. I. quaeft. II. §. IX. fequ.* Sed quidquid verae noftrae felicitatis cauffa fecundum ius naturae agimus, id omne agimus volente ac iubente Deo, adeoque ex obligatione, non modo interna, fed et externa, ac proinde tantum abeft, vt renunciare quisquam fuae vtilitati poffit, vt potius non minus poenam mereatur, qui legem fuo bono conditam violat, quam qui in republica contra legem omnium fingulorumque ciuium

uium bono latum, vel in eius fraudem aliquid facit.

§. LXXVIIII.

Illa felicitas in fruitione boni per amorem posita est: adeoque principium I. N. est amor.

Si ergo veram hominis felicitatem intendit Dei voluntas, ad eamque consequendam ius naturae comparatum est, (§. LXXVIII.) vera vero felicitas in fruitione boni, malique absentia consistit: (*Elem. philos. mor.* §. *CXXXVIII.*) consequens est, 34) vt et lege naturae id intendat summum numen, vt vero bono perfruamur, malumque euitemus. Quandoquidem vero bono perfrui non possumus, nisi per AMOREM: (*Philos. mor.* §. *CLXXXXVII.*) inde porro inferimus, 35) Deum nos obligare ad AMOREM, eumque 36) et principium iuris naturae, et 37) eiusdem veluti compendium esse. *)

*) En mirificum legis Diuinae reuelatae ac naturalis concentum. (§. XVI, 29.) Illius summam Seruator his paucis comprehendit: *Diliges Dominum, Deum tuum, ex toto corde tuo, et ex tota anima tua, et ex omnibus viribus tuis, et ex omni mente et cogitatione tua: et proximum tuum sicut teipsum. Matth. XXII,37. Luc. X,27.* additque: *ἐν ταύταις δυσὶν ἐντολαῖς ὅλος ὁ νόμος κρέμαται. Ab istis duobus praeceptis tota lex pendet.* Quemadmodum et Apostoli amorem alibi vocant *ἀνακεφαλαίωσιν τοῦ νόμου, summam legis*, nec non *πλήρωμα νόμου, legis impletionem, Rom. XIII, 9. 10.* alibi *σύνδεσμον τῆς τελειότητος, vinculum perfectionis, Col. III,14.* alibi *τὸ τέλος τῆς παραγγελίας, finem praecepti. 1. Tim. I,5.* Idem ergo vero ratio docet, non aliud inculcans iuris naturae principium, quam amorem, quippe quo solo medio felicitate seu vero bono, quod Deus lege sua intendit, perfruimur.

mur. Vnde et Leibnit. *praef. Tomo I. Cod. iur. gent. dipl. praemissa P. X. si numeres*, iustitiam *caritatem sapientis* definit.

§. LXXX.

AMOR nobis est appetitio boni, cum percepta ex eius perfectione et felicitate delectatione coniuncta: ODIVM auersatio mali, cum percepta ex eius infelicitate voluptate coniuncta. Itaque, 38) quod amamus, ex eius praestantia et felicitate voluptatem capimus, eamque, quantum in nobis est, amplificare vel conseruare connitimur. 39) Quod contra odio prosequimur, id infelicissimum potius, quam felix ac beatum, esse cupimus. **Quid amor et odium?**

§. LXXXI.

Quum ergo quod amamus, ex eius praestantia felicitateque voluptatem capiamus: (§. LXXX, 38.) per se patet, 40) amantem nihil aegre facere velle ei, quod amat: immo potius 41) dolorem inde concipere, si quis alius tale quid audeat. Quia enim qui aegre alicui facit, vel id fieri aequo animo patitur, voluptatem ex alterius infelicitate capit, voluptatem vero ex alterius infelicitate capere idem est, ac odisse, (§. LXXX.) denique simul amare, simul odisse, contradictionem inuoluunt, adeoque vna consistere non possunt: (*Elem. philos. rat.* §. *LXXI.*) consequens est, vt et consistere non possint amare aliquid, et eidem aegre facere, vel vt id fiat, aequo animo pati. **Amor alteri aegre non facit.**

§. LXXXII.

§. LXXXII.

Inde amoris primus gradus, quem iustitiae amorem vocamus.

Aegre alteri fit dupliciter, vel aliquid, quod eum infeliciorem, quam natura est, reddit, faciendo: vel felicitatem, quam iam habet, eidem interuertendo. Iam quum facientes aliquid, quod alterum reddit infeliciorem, quam natura est, fit LAEDERE; interuertere alteri aliquid, quod iam sibi iuste adquisiuit, et ad eius felicitatem pertinet, SVVM ALICVI AVFERRE vel DENEGARE: sequitur, 42) vt is quam maxime contra legem amoris peccet, qui alterum laedit, quodque eius est, aufert, interuertit, ac denegat, 43) vt contra infimus sit amoris gradus neminem laedere, et suum cuique vel tribuere, quod debetur, vel quod iam habet, relinquere: quem *) amoris gradum nos quidem vocamus AMOREM IVSTITIAE.

*) Animaduertit hoc Seneca dum *Epist. XCV.* ait: *Quantulum est ei* NON NOCERE *cui debeas prodesse?* Qui alteri non nocet, tantum non sceleratus est, nondum autem eo iustitiae genere legi amoris satisfacit, quae, vt et proximus aliis, iubet, adeoque de virtute gloriari non potest. Vnde et illustris Leibnit. *in praef. Cod. iur. gent. diplom. p. VII.* tres statuit iuris naturae gradus: *ius strictum*, quod neminem laedere, *aequitatem*, vel *caritatem*, quae suum cuique tribuere, et *pietatem*, quae omnem honestatem seruare iubeat. At in gradu secundo ab eo discessionem facimus, quia et is suum cuique tribuit, qui alteri, quod iure stricto debetur, tribuit, adeoque illud *suum cuique tribuere* non ad solam iustitiam distributiuam referendum videtur.

§. LXXXIII.

A quo differt alter

Deinde ex eo, quod amans ex alterius felicitate voluptatem capit, (§. LXXX.) consequitur,

quitur, 44) vt ei, quem amat, et illud libenter tribuat, quod iure ſtricto non debet, et tamen ad eius felicitatem pertinere animaduertit, isque multo ſublimior ſit amoris gradus, quem nos AMOREM HVMANITATIS et BENEFICENTIAE adpellamus. *) Quum vero facultatem, diſcernendi ea, quae ad noſtram aliorumque felicitatem pertinent, SAPIENTIAM vocemus: facile patet, 45) hunc amorem humanitatis ac beneficentiae directricem veluti habere debere ſapientiam.

gradus, quem amorem humanitatis et beneficentiae vocamus.

*) Et ita quidem differunt HVMANITAS et BENEFICENTIA, quod ex illa aliquid ſine detrimento noſtro tribuamus alteri, quod ei profuturum animaduertimus; haec nos ſubigat, vt ne noſtris quidem rebus parcamus, vt vtilitatem adferamus alteri, adeoque et cum detrimento noſtro alteri prodeſſe ſtudeamus. De priori Cicero *de offic. I, 16. Omnia communia hominum videntur ea, quae ſunt generis eius, quod, ab Ennio poſitum in vna re, transferri in multas poteſt:*

Homo, qui erranti comiter monſtrat viam,
Quaſi lumen de ſuo lumine accendat, facit:
Nihilominus ipſi luceat, quum illi accenderit.

Vna ex re ſatis praecipit, vt, quidquid ſine detrimento poſſit commodari, id tribuatur vel ignoto. Ex quo ſunt illa communia: pati ab igne ignem capere, ſi qui velit: conſilium fidele deliberanti dare: quae ſunt iis vtilia, qui accipiunt, danti non moleſta. De poſteriore Seneca totum librum compoſuit, quem *de beneficiis* inſcripſit.

§. LXXXIIII.

Ceterum quum, qui AMOREM IVSTITIAE alteri negat, ſit ſceleratus, contra, qui negat AMOREM HVMANITATIS et BENEFICENTIAE, tantum virtutes non praeſtet, (§. LXXXII. *) ad Vir-

Vtriusque amoris differentia ratione obligationis.

virtutem vero cogi nemo possit, quum contra scelera poenis coerceri omnino oporteat: (§. VIIII.) facile patet, 46) ad AMOREM IVSTITIAE homines cogi posse, non autem 47) ad AMOREM HVMANITATIS ac BENEFICENTIAE. Quandoquidem vero obligatio, cum coactione coniuncta, PERFECTA; coactionis expers IMPERFECTA vocetur: (§. VIIII.) merito inde colligas, 48) ad *amorem iustitiae perfecte;* ad amorem *humanitatis* et *beneficentiae imperfecte* tantum nos esse obligatos.

*) Qui obligationi perfectae satisfaciunt, *ad legem boni esse* dicuntur Senecae. Id vero exiguum quid esse docet alibi: a sapiente vero multo plus exigi, nempe vt amorem beneficentiae ostendat, etiam vbi sese nihil iure stricto debere nouerit. *Multa,* inquit, *legem non habent, nec actionem, ad quae consuetudo vitae humanae, lege omni valentior, dat aditum. Nulla lex iubet amicorum secreta non eloqui: nulla lex fidem etiam inimico praestare. Quae lex ad id praestandum nos, quod alicui promisimus, alligat? Querar tamen cum eo, qui arcanum sermonem non continuerit, et fidem datam, nec seruatam, indignabor.* Sen. *de benef. V,* 21.

§. LXXXV.

Amor quomodo ratione obiecti differat?

Quum porro AMOR semper adpetat bonum, (§. LXXX.) id vero, quod tamquam bonum amplectimur, vel sit ens *perfectius,* vel *nobis aequale,* vel denique *inferius* ac minus praestans: primi generis amorem DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE, secundi AMICITIAE, tertii BENEVOLENTIAE vocamus. (*Elem. philos. moral.* §. CC.)

§. LXXXVI.

§. LXXXVI.

Amor DEVOTIONIS vel OBEDIENTIAE est amor entis praestantioris perfectiorisque, cuius praestantia ac felicitate ita delectamur, vt illud ideo omni veneratione atque obsequio prosequendum censeamus. Amor AMICITIAE amor entis nobis aequalis, cuius felicitate aeque ac nostra delectamur. Amor denique BENEVOLENTIAE amor entis inferioris atque imperfectioris, cuius felicitate ita delectamur, vt illam seruare, et quantum in ens istud cadit, amplificare studeamus.

Quid amor deuotionis, vel obedientiae, amicitiae et beneuolentiae.

§. LXXXVII.

Ex quibus definitionibus colligimus, 49) non posse nos aliquid amore deuotionis vel obedientiae prosequi, nisi cuius de maiore perfectione et superioritate conuicti simus: 50) Nec amorem hunc locum habiturum, nisi ens, quod illo amplectimur, ita comparatum sit, vt amari a nobis velit. 51) Eum amorem semper cum ea veneratione atque obedientia, quae ente illo eiusque perfectionibus digna sit, coniunctum esse debere. *)

Amoris deuotionis et obedientiae indoles.

*) Est enim VENERATIO vel HONOR iusta perfectionum, quae alteri insunt, aestimatio, OBEDIENTIA, procliuitas mentis ad ea omnia, quae alter tamquam superior a nobis iure exigere potest, facienda, et quae fieri vetat, omittenda. Quum ergo et perfectionum et superioritatis gradus quam plurimi sint; etiam venerationis atque obedientiae totidem gradus esse, et, quo maior est entis perfectio ac sublimitas, eo maiorem ei venerationem ac obedientiam exhiberi oportere, facile patet.

§. LXXXVIII.

Itemque amoris amicitiae.

Praeterea inde patet, 52) amorem amicitiae ex aequalitate nasci. Aequalitas est vel NATVRAE, vel PERFECTIONVM. Hinc, illa quidem posita, 53) aequalia etiam amoris officia debentur: ac proinde 54) inter omnes natura aequales obtinere debent regulae incomparabiles, *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris:* nec non 55) *Quod vis tibi ab alio fieri, id alii feceris, Matth. VII, 12. Luc. VI, 31. Tob. IIII, 16.* quorum prior amoris iustitiae, posterior humanitatis ac beneficentiae verum ac genuinum fundamentum est. Quia tamen, si vel maxime aequalis subiecti amantis et amati natura sit, alterutrum tamen vel perfectius, vel imperfectius esse solet: 56) fieri potest, vt hominem, tamquam nobis natura aequalem, *amore amicitiae*, simulque, tamquam perfectiorem imperfectioremue, *amore* vel *deuotionis et obedientiae*, vel *beneuolentiae* prosequi teneamur.*)

*) Sic quamuis princeps, tamquam superior, venerationem atque obedientiam a nobis iure exigat: id tamen non prohibet, quo minus nobis officia, quae ex aequalitate naturae promanant, debeat, e. g. vt ne quem nostrum iniuria occidat, nec illi damnum det iniuria, nec contumelia nihil tale meritum adficiat, denique vt id praestet, quod in Traiano laudat Plin *Paneg. Cap. II. vt non minus hominem se, quam hominibus praeesse, meminerit.*

§. LXXXVIIII.

Nec non amoris beneuolentiae.

Denique quum amor beneuolentiae entis imperfectioris felicitatem, quanta in illud cadit, seruare atque amplificare studeat (§. LXXXVI.) consequens est, 57) vt nec ens inferius, illumue,

ue, cui in illud ius est, laedere, aut ius ei denegare debeamus: 58) Vt illi benefacere teneamur, sed adhibita prudentia: adeoque 59) profusio, et quidquid potius, quam liberalitas et beneficentia, existimanda sit, cui ratio non constat.

§. LXXXX.

Quot sint huius amoris obiecta?

Iam si entia, quae nos circumstant, omnia paullo accuratius consideremus: non nisi tria reperimus, quibus amoris quaedam officia praestare possimus, DEVM, rerum omnium conditorem, NOS IPSOS, qui nobis sane sumus proximi, ac denique ALIOS HOMINES, quos nobis natura aequales esse, animaduertimus. Quod enim ad spiritus, veluti angelos, attinet, eorum naturam ratio sola non ita perspectam habet, vt iis certa a nobis officia deberi, intelligat. Brutis vero cum hominibus nulla est iuris communio, *) adeoque ipsis nihil officii; sed Deo tantum, eorum conditori, id debemus, ne rebus ab eo creatis peruerse vtamur. Pufend. *de Iure nat. et gent. IIII, 3, 6.*

*) Illam enim iuris communionem, ceu infra patebit, ex pacto esse oporteret. At obligationis ex pacto tum actiuae, tum passiuae, bruta prorsus incapacia sunt. Nec suffragari possumus Pythagoraeis et Porphyrio in libris περὶ ἀποχῆς, qui non solum sensum et memoriam, sed et mentem ratione praeditam brutis tribuebant. Quatenus tamen homines adfectum quemdam in brutis animaduertunt, eatenus illis amorem quemdam beneuolentiae reddunt, vt nec facultate sua in illis occidendis abutantur, et commodiore eorum vita delectentur, ceu exemplo catellorum domesticorum deprehendimus. Eleganter Plutarch. *in Catone mai. p. 339.*

Καίτοι χρηστότητα τῆς δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον ὁρῶμεν ἐπιλαμβάνουσαν. Νόμῳ μὲν γὰρ καὶ τῷ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν· πρὸς εὐεργεσίας δὲ καὶ χάριτας, ἔστιν ὅτε καὶ μέχρι τῶν ἀλόγων ζώων. ὥσπερ γὰρ ἐκ πηγῆς πλουσίας ἀπορρεῖ τῆς ἡμερότητος. καὶ γὰρ ἵππων ἀπειρηκότων ὑπὸ πόνου, τροφαὶ, καὶ κυνῶν οὐ σκυλακίαι μόνον, ἀλλὰ καὶ γηρωκομίαι τῷ Χρηστῷ προσήκουσιν. *Atqui benignitati videmus, quam iustitiae, latiorem patere campum. Lege enim et iustitia vti erga solos homines valemus: beneficentiam et merita porrigimus nonnumquam et ad bruta animantia, quippe emanante, velut ex largo fonte, mansuetudine. Pertinent namque, equorum labore confectorum alimenta et canum non incunabula modo, sed et senectutis cura ad mitem hominem.*

§. LXXXXI.

Axioma primum de amore erga Deum.

Quum vero DEVM optimum maximum aliter concipere non possimus, quam tamquam ens perfectissimum, a quo omnis nostra pendet et exsistentia et conseruatio, cuiusque de perfectione et superioritate, immo et de voluntate, vt a nobis ametur, conuicti sumus: (§. LXXXVII.) sequitur 60) vt ei debeamus amorem DEVOTIONIS et OBEDIENTIAE: qui quum dignus ente perfectissimo esse debeat, 61) primum se nobis sua sponte offert axioma: DEVS, TAMQVAM ENS PERFECTISSIMVM, ET A QVO TOTI PENDEMVS, OMNIBVS ANIMI VIRIBVS *) COLENDVS, EIQVE PERFECTISSIMVM AC INTERNVM QVOQVE OBSEQVIVM PRAESTANDVM EST.

*) Quum enim venerationem, qua ens superius prosequimur, dignam illo esse oporteat: (§. LXXXVII.) non possumus non colligere, enti perfectissimo de-

beri

beri venerationem summam. Quumque Deus non modo actiones externas, sed et ipsum animum nostrum, perspectissimum habeat: ei nos non externa tantum venerationis signa, verum etiam animum venerabundum, praestare debere, satis patet. Et hic quidem est cultus ille vel amor, quem sacrae litterae exigunt, *ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ ἡμῶν, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ διανοίᾳ ἡμῶν*, *ex toto corde nostro*, *ex tota anima nostra*, *et ex tota mente nostra*, *Matth. XXII*, 37. vel, quod *Luc. X*, 27. additur, *ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος ἡμῶν*, *ex omnibus viribus nostris.*

§. LXXXXII.

NOSTRVM IPSORVM amor non potest aliter esse comparatus, quam vt perfectione ac felicitate nostra delectemur. (§. LXXX.) Hinc ergo 62) ad perfectionem felicitatemque consequendam, et pro virili conseruandam amplificandamque, obligamur. At quum quo ens est perfectus, eo maiorem illi honorem atque obedientiam debeamus: (§. LXXXVII. *) 63) cauendum est, ne nos ipsos magis, quam Deum, amemus, atque ita in *φιλαυτίαν* prauam degeneret amor iste nostri immodicus. Ex quo 64) alterum fluit axioma: HOMO NIHIL EORVM, QVAE AD PERFECTIONEM FELICITATEMQVE ADSEQVENDAM, CONSERVANDAM, AMPLIFICANDAMQVE PERTINENT, PRAETERMITTERE TENETVR, *) DVM ID SINE AMORIS DIVINI VIOLATIONE FIERI POSSIT.

Axioma secundum de amore erga nos ipsos.

*) Nam Deus hominem obligat ad boni fruitionem: (§. LXXVIIII.) adeoque ad felicitatem adipiscendam, conseruandam, amplificandamque. Quum vero aliquando plura ei bona repraesententur, quorum vnum altero praestantius est, (*Elem. phil.*

mor. §. *CXXXXVIIII. sequ.*) bonumque minus, quod nos fruitione maioris boni priuat, pro malo habendum sit: (*Ibid.* §. *CLII, 12.*) nemo non videt, Deum nos obligasse ad id, quod ex bonis pluribus sit optimum, eligendum.

§. LXXXXIII.

Axioma tertium de amore erga alios.

Quandoquidem porro homines omnes nobis natura aequales sunt, illa vero naturae aequalitas aequalia etiam amoris officia exigit: (§. LXXXVIII, 53.) consequens est, 65) vt alterius felicitate non minus quidem, at non magis, quam nostra, delectari, adeoque 66) eum perinde, ac nos ipsos; 67) nos ipsos vero non minus, quam proximum, amare teneamur. Vnde 68) tertium axioma: HOMO HOMINEM NON MINVS, QVAM SEIPSVM TENETVR AMARE, NEC ALTERI, QVOD SIBI FIERI NON VVLT, FACERE, CONTRA ILLI FACERE OMNIA, QVAE SIBI AB ALTERO FIERI CVPIT.

§. LXXXXIIII.

Principium hoc verum, euidens ac adaequatum est.

Ceterum genuinum hoc esse iuris naturalis principium, comparatis, quae supra praemisimus, principii cognoscendi requisitis, facile praestabimus. Nihil enim illo potest esse *verius*, quum ex ipsa voluntatis diuinae, naturaeque humanae indole fluat, et, quo ego magnopere delector, in ipsis sacris litteris praesidium reperiat. Nihil *euidentius*, quum omnes, quae illud ingrediuntur, notiones ita sint comparatae, vt ex sola recta ratione etiam ab homine litterarum rudi, immo et a pagano, cognosci facillime possint. Nihil denique magis *adaequatum*, quum reipsa nos paullo post demon-

demonstraturos putemus, nullum esse vel hominis, vel ciuis, officium, quod non ex his principiis, tamquam ex vberrimo limpidissimoque fonte, promanet.

CAP. IIII.

DE ADPLICATIONE HVIVS NORMAE AD ACTIONES, ET EMERGENTE INDE HARVM DIFFERENTIA.

§. LXXXXV.

Connexio.

Visa iam actionum humanarum liberarum indole, visa itidem norma, ad quam illae exigendae sint: proximum est, vt de ADPLICATIONE HVIVS NORMAE AD ACTIONES humanas et liberas quaedam adiiciamus. Adplicatio legis ad factum dicitur IMPVTATIO, ac proinde de imputatione potissimum hoc capite erit differendum.

§. LXXXXVI.

Imputatio fit per comparationem legis et facti, adeoque per ratiocinationem.

Quum ergo IMPVTATIO sit adplicatio legis ad factum, (§. LXXXV.) ea vero non aliter fieri possit, quam lege et facto, id est, duabus propositionibus, per syllogismum, inter se et cum tertia comparatis: consequens est, 1) vt IMPVTATIO sit syllogismus vel ratiocinatio, cuius maiorem propositionem LEX; minorem ACTIO; conclusionem SENTENTIA absoluit. *)

*) IMPVTARE proprie est aliquid in alterius rationes, vel expensi tabulas referre. Sen. *Epist. VIII. Hoc non imputo in solutum de tuo tibi.* Quemadmodum ergo hoc fit, comparatis inter se acceptis, et in

in rem alicuius expensis: ita postea commodissimum visum est hoc vocabulum ad exprimendam illam legis ad facta adplicationem, quae itidem fit instituta huiusmodi comparatione. Sic quum apud Liuium *I*, *26*. sororem occidisset Horatius, et quaestio oriretur, an lex de perduellione, vt eius rei colligatis manibus velatoque capite vel intra pomoerium vel extra pomoerium verberati, ex arbore infelici suspenderentur, ad atrocius illud ferocis iuuenis factum sit adplicanda? Duumuiri iudicandae perduellioni a Tullio Hostilio rege constituti, legem illam ad factum Horatii pertinere iudicabant. Vnde alter ex his: *P. Horati*, inquit, *tibi perduellionem iudico. I lictor, colliga manus.* Prouocante vero Horatio, eiusque patrocinium ipso patre suscipiente, populus reum absoluit. Duumuiri itaque ita ratiocinabantur: *Qui hominem sciens dolo malo obtruncat, is, tamquam perduellis, colligatis manibus, velatoque capite verberandus et ex arbore infelice suspendendus est.* En LEGEM! *P. Horatius, sororem gladio transfigens, hominem sciens, dolo malo, obtruncauit.* En FACTVM! *Est ergo tamquam perduellis, colligatis manibus, velato capite verberandus, et ex arbore infelice suspendendus.* En SENTENTIAM! At aliter rationes subducebat populus. Is enim, quum sororem illam, Curiatii sponsi caedem flebiliter lugentem, hostilem animum erga patriam ostendisse existimaret: absoluens Horatium ita ratiocinabatur: *Qui hostem patriae occidit, ab eo, tamquam a perduelle, non est sumendum supplicium.* En LEGEM! *P. Horatius sororem occidens, hostem patriae occidit.* En FACTVM! *Ab eo ergo, tamquam a perduelle supplicium non est sumendum.* En SENTENTIAM, et eam quidem absolutoriam! Duumuiri ergo factum illud *imputabant* P. Horatio; populus non *imputabat*.

§. LXXXXVII.

Quomodo differat a conscientia?

Quandoquidem vero idem supra de CONSCIENTIA hominis obseruauimus, (§. XXXIIII.) nec tamen haec eadem cum IMPVTATIONE est: 2) me-

2) merito notamus diſcrimen, quod inter CONSCIENTIAM et IMPVTATIONEM intercedit. Quemadmodum enim illa eſt ratiocinatio de iuſtitia vel iniuſtitia actionum *propriarum:* ita haec de *alienis* ratiocinatur, legemque cum illis contendit. Priore caſu 3) ipſe ſibi quisque iudex eſt; poſteriore alius de actionibus noſtris iudicat, easque cum lege contendit. *)

*) Quum vero nec omnibus id officium incumbat, vt de aliorum actionibus iudicent, et ea tamen ſit naturae humanae labes, vt plerique ſibi facile ignoſcant, nec de exploranda propria conſcientia admodum laborent, de aliorum vero naeuis etiam leuiſſimis illico vrnam moueant: non mirum eſt, iſtud tamquam iniquum et improbum reprehendi non modo a Seruatore, *Matth. VII, 1. Luc. VI 37.* eiusque Apoſtolo, *Rom. II, 1. XIIII, 4. 1. Cor. IIII, 5.* verum etiam ab ipſis ſcriptoribus profanis, qui ſolam rectam rationem ducem ſequuntur. Hinc lepida illa fabula de duabus peris, quarum altera, propriis repleta vitiis, homini poſt tergam; altera, alienis grauis, ante pectus ſuſpenſa ſit, cui hanc interpretationem ſubiunxit Phaedrus *Fab. IV, 9. v. 4.*

Hac re videre noſtra mala non poſſumus:
Alii ſimul delinquunt, cenſores ſumus.

Similia veterum loca quamplurima Iſaac. Caſaub. *ad Perſ. p. 340.* et viri docti ad Phaedri illam fabellam collegerunt, quorum ſcrinia expilare nolumus.

§. LXXXXVIII.

Quemadmodum vero quaelibet legis ad factum alienum adplicatio IMPVTATIONIS nomine venit: (§. LXXXXVII.) ita 4) perinde eſt, ſiue actio noſtra cum lege diuina, ſiue cum humana comparetur, itemque 5) ſiue ipſe Deus, ſiue homines, quorum ad officium id perti- Imputatur aliquid in foro vel diuino, vel humano.

 net,

net, legem facto adplicent. Priorem imputationem vocabulo, moralistis recepto, vocamus IMPVTATIONEM IN FORO DIVINO, posteriorem IMPVTATIONEM IN FORO HVMANO. Inter vtramque vero 6) permagnum illud discrimen intercedit, quod quum in hoc cogitationis poenam nemo patiatur, *l. 18. D. de poen.* Deus tamquam ens omniscium, et quod obsequium etiam internum iure suo exigit, (§. LXXXXI.) et cogitationes legi aduersas homini iure imputet.

*) Viderunt hoc et veteres philosophi, qui Deum non modo facta omnia hominum, sed et cuiusuis cogitationes perspicere docebant, veluti Thales Milesius, Socrates, Platonici, Pythagoraei, et quicumque paullo sublimius de Deo philosophabantur. Eorum testimonia collegit Huet. *in Quaest. Alnetan. II, 2, 16. p. 111. sequ.* Hinc facile patet, quam ipsi rectae rationi consentanea sit interpretatio legis Mosaicae, quam dedit Seruator noster *Matth. V, 22. 28.*

§. LXXXXVIIII.

Et tunc declaratur, hominem vel praemium, vel poenam meruisse.

Quum porro lex, quae factis hominum adplicatur, vel sub comminatione poenae, vel proposito praemio, aliquid praecipiat vel prohibeat: (§. LXIIII.) inde merito colligimus, 7) IMPVTARE idem esse, ac declarare effectum, quem lex actioni adsignat, huic actioni competere. Effectus vero ille vocatur MERITVM, et POENA quidem, si effectus ille actioni a lege propositus malus; PRAEMIVM, si bonus sit. *)

*) *Praemia* vero cum non debeat legislator, facile patet, actiones etiam iustas in se non esse meritorias. Et huc pertinet insignis Christi sententia: *Omnia si feceritis, dicite: serui inutiles sumus, quia, quod facere debuimus, fecimus Luc. XVII, 10.* Si tamen praemia promittit legislator, quod fecit

Deus,

Deus, dum leges naturae non sui, sed hominum caussa, praescripsit, eosque quam felicissimos esse voluit: (§. LXXVIII, 32. 33.) tunc quidem meritum dici possunt praemia ratione imputationis, non ratione legislatoris, qui ex mera gratia illa proposuit.

§. C.

Itaque IMPVTATIO est ratiocinatio, qua factum alienum omnesque eius circumstantiae cum lege siue diuina, siue humana, comparantur, actionemque illam effectum, a lege propositum, siue bonum, siue malum, mereri, vel non mereri, declaratur. Ex qua definitione porro colligimus, 8) non posse ad liquidum perduci, sitne actio aliqua imputanda, nec ne, nisi et LEGEM, et ipsius FACTI CIRCVMSTANTIAS omnes, perspectas habeamus, adeoque 9) vnam saepe περίςασιν totam rem mutare. Definitio imputationis, de eaque axiomata.

§. CI.

Quum ergo LEGEM perspectam esse oporteat ei, qui de actionum imputatione recte iudicare vel ratiocinari cupit: (§. C, 8.) consequens est, 10) vt et certum eum esse oporteat, legem aliquam exstare, et 11) totam illam legem recte intelligere, adeoque 12) si verbis breuioribus vel obscurioribus concepta sit, *) eam rite INTERPRETARI, id est, mentem legislatoris ex eius verbis aliisque signis distincte repraesentare debeat. Ea supponit notitiam et interpretationem legis.

*) Itaque interpretatio ad ius naturae proprie non pertinet, sed ad leges positiuas, siue diuinas, siue humanas. Quum enim interpretatio iuridica sit distincta mentis legislatoris ex eius verbis aliisque signis repraesentatio, (§. CI, 12.) ius naturae vero non

non verbis conceptum, ſed per ipſam rectam rationem promulgatum ſit: (§. XI, 16.) ſequitur ſane, vt ex verbis aliisque ſignis mens ſummi legislatoris erui non poſſit, adeoque nec interpretationem illud ius admittat. Ipſa ſe ſine interprete ſatis intelligit recta ratio. Arrian. *Diſſ. Epict. I, 1. p. 4.* Ἡ δύναμις ἡ λογικὴ μόνη αὐτὴ καὶ αὐτὴν καταvοήσασα παρείληπται, τίς τέ ἐστι, καὶ τί δύναται, καὶ πόσου ἀξία οὖσα ἐλήλυθε καὶ τὰς ἄλλας ἁπάσας. *Sola facultas ratiocinatrix, ipſa ſemetipſam intelligens, adprehendit, quid ipſa ſit, et quid poſſit, et quanti ſit pretii, ſi ſe ceteris facultatibus adplicarit.*

§. CII.

Eius fundamenta.

Quandoquidem vero INTERPRES mentem legislatoris ex eius verbis, aliisque ſignis, diſtincte repraeſentat, conſequens eſt: 13) vt et ad propriam, et tranſlatam verborum ſignificationem, et 14) ad eorumdem συναφὴν ſeu nexum cum iis, quae antecedunt vel conſequuntur, et 15) ad ipſius rei naturam atque indolem, et denique vel maxime 16) ad legislatoris finem ac rationem, quae illum ad ferendam legem impulit, attendendum ſit, adeoque 17) illi et ſapiant omnino, et mecum faciant, et Ioue iudicent aequo, qui rationem legis eiusdem animam eſſe profitentur. *) Vid. *praef. noſtra ad Elem. Pandect.*

*) Exemplum inſigne, quo incredibilis huius regulae vtilitas oſtendi poteſt, ipſe Seruator noſter dedit, dum reprehenſus a Iudaeorum magiſtris, quod die ſabbathi opera caritatis neceſſitatisque non intermittenda putaret, verum oſtendit fontem interpretandi legem de ſabbatho, et hinc dixit: Τὸ σάββατον, διὰ τὸν ἄνθρωπον ἐγένετο, οὐχ ὁ ἄνθρωπος

θρησκος διὰ τὸ σάββατον. *Sabbathum hominis caussa factum, non homo sabbathi caussa. Marc. II, 27.* Ex qua sane ratione legis manifesto ac prono veluti alueo fluit, omnia opera, quae hominis veram tranquillitatem pietatemque eo die turbant, non autem quae ad eius felicitatem ac conseruationem pertinent, esse prohibita. Tolle hanc legis rationem, vnam atque adaequatam, et certissimum erit, in ipsis legis verbis nihil esse, ex quibus incomparabilem illam Christi doctrinam colligere potuisses.

§. CIII.

Et variae species.

Quum porro ratio legis eiusdem veluti anima sit: (§. CII, 17.) consequens est, 18) vt vnica legis ratione prorsus et in vniuersum cessante, etiam ipsam legem cessare oporteat: 19) Vt si ad certum casum illa non quadret, ob rationem legis iste a lege eximendus, idque fundamentum sit INTERPRETATIONIS RESTRICTIVAE; ad quam et AEQVITATEM, id est, facultatem correctricem eius, in quo lex propter vniuersalitatem deficit, recte retuleris. Grot. *de Aequit. indulg. et facilit. Cap. I. n. 3.* 20) Vt, si in casum aliquem verba non quadrant, ratio tamen legis illi adplicari omnino possit, inde emergat INTERPRETATIO EXTENSIVA: denique, vt, legis verbis ac ratione pari passu ambulantibus, INTERPRETATIONI tantum DECLARATIVAE locus sit. *)

*) Ita *restrictiue* Christus interpretatur legem de sabbatho: extensiue legem de adulterio et homicidio. *Matth. V.* Quod quum non facerent Pharisaei, male de imputatione actionum ratiocinabantur. Hinc Apostolis, spicas sabbatho vellentibus, et ipsi Seruatori, sabbatho sananti, exprobrabant irreligio-

religiosum animum; eos vero, qui traditionibus Rabbinorum satisfaciebant, iustos reputabant, si e. g. pocula diligenter eluerent, decimas penderent, stipem elargirentur pauperibus, inediam saepius ferrent, quamuis et aliis multo grauioribus peccatis sese polluerent, et id ipsum fastus caussa facerent.

§. CIIII.

Inter-pretationis authenticae, vsualis et doctrinalis differentia.

Praeterea prout legem interpretatur vel ipse *legislator*, vel *iudex*, aliusque, cuius ad officium pertinet, legem facto adplicare, vel *iurisperitus*: 21) eatenus illa interpretatio vel AVTHENTICA, vel VSVALIS, vel DOCTRINALIS adpellatur, vbi primae fundamentum est *voluntas legislatoris*, alterius *vsus forensis*, postremae adplicatio regularum interpretationis, quales paullo ante (§. CII.) exposuimus. *)

*) Huius quoque triplicis interpretationis exempla ipsae sacrae litterae suppeditant. Sic quum Deus *Num. XXVII*, 7. legem condidisset, vt, non superstite agnato, bona paterna ad filiam ἐπίκληρον deuoluerentur: ipse summus ille legislator legi suae hoc postea adstruxit interpretando, vt filia ista ἐπίκληρος tribu sua non enuberet. *Num. XXXVI*, 5. 6. Quod est exemplum interpretationis *authenticae*, quae saepe pro noua lege est. *Vsualis* exemplum habemus *Ruth. IIII*, 7. vbi detractio calcei eiusque proiectio, quamuis initio tantum ad leuiratum pertineret, *Deut. XXV*, 7. vsu forensi et ad repudiationem hereditatis prolata dicitur, vbi erudita sunt, quae de hoc vsu forensi monuit Ant. Bynaeus *de Calc. Hebr. Lib. II. Cap. VII.* Denique *doctrinalis* interpretationis exemplum dedit Esdras, de quo *Nehem. VIII*, 13.

§. CV.

§. CV.

Quumque et facti circumſtantias omnes perſpectas habere deceat eum, qui de facti imputatione Ioue aequo iudicare velit, (§. C, 8.) praecipua vero circumſtantia ſit ipſa perſona agens: merito inde colligimus, 22) ei, qui actionis alicuius auctor vel cauſſa eſt, eam actionem iure imputari, contra 23) ceſſare imputationem, ſi quid factum, cuius ipſe faciens nec cauſſa, nec auctor eſt, praeterquam 24) quod aliquando et aliorum merita aliis imputantur: quam imputationem 25) vulgo EX GRATIA vocare, alterique EX MERITO vel DEBITO opponere ſolent. *) Pufendorff. *de iure nat. et gent. I, 9. 2.* Imputatur actio eius auctori vel cauſſae.

*) Et haec *nobilitatis* gentilitiae, immo et aliquando *regnorum hereditariorum*, origo eſt. Sic apud Germanos *inſignis nobilitas, aut magna patrum merita Principis dignationem etiam adoleſcentulis adſignabant.* Tacit. *de morib. Germ. Cap. XIII.* Et de regnis hereditariis Polyb. *Hiſtor. VI, 5.* Αὕτη βασιλείας ἀληθινῆς ἀρχὴ καὶ γένεσις. οὐ γὰρ μόνον αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐκ τούτων, ἐπὶ πολὺ διαφυλάττουσι τὰς ἀρχάς, πεπεισμένοι, τοὺς ἐκ τοιούτων γεγονότας καὶ τραφέντας ὑπὸ τοιούτοις παραπλησίως ἕξειν καὶ τὰς προαιρέσεις. *Haec veri regni origo, hinc ortus. Non ſolum enim ipſis, ſed et ſoboli, per longum tempus imperium ſubditi conſeruant, perſuaſi, talibus viris prognatos, et a talibus educatos, animis quoque et voluntatibus pares eis futuros.*

§. CVI.

Si ergo actio nulli imputatur, niſi ei, qui eius cauſſa vel auctor eſt, (§. CV, 22.) homo vero An imputentur paſ-

fiones, actiones naturales, euentus fortuiti, facta in furore, somno, ebrietate perpetrata?

vero caussa vllius actionis dici nequit, quae non humana est, id est, quae non praelucente intellectu decernenteque voluntate editur: (§. XXX, 7.) facile patet, 26) nec passiones actionesque naturales, nec 27) euentus a sola prouidentia diuina profectos, nec 28) vitia corporis animique, nec 29) facta vel in furore atque insania, vel 30) in somno, vel 31) in ebrietate perpetrata, cuiquam imputari, nisi quatenus per agentèm stetit, quo minus huiusmodi quid contingeret. * (§. XXVI. sequ. XXVIIII. XXXXVIIII. sequ.)

*) Sic homini imputatur impudentia, si quis circa actiones naturales decori sit negligens. Sic imputatur nauarchae naufragium, si male gubernando nauem, in caussa sit, vt ea pereat, quum alioquin verum omnino sit illud Taciti *Annal. XIIII, 3. Quis adeo iniquus, vt sceleri adsignet, quod venti et fluctus deliquerunt?* Sic et deformitas imputatur homini, qui nasum Veneri obtulit, quum alias vere et φιλοσοφικῶς Phaedrus *Fab. III, 11. v. 6.*

Sed quid fortunae, stulte, delictum arguis?
Id demum est homini turpe, quod meruit pati.

Multo magis ergo homini, cui a puero proficiendi fuit occasio, ignorantia imputatur, quae non imputatur homini agresti. Immo et somnia imputantur, quae quis diurnis actionibus ac cogitationibus vigilans veluti prouocauit. De quibus somniis, quae veteres ἐνύπνια, teste Macrobio *in somn. Scip. I, 13.* vocabant recte Claudian. *in sextum consul. Honorii Aug. praefat. v. 1.*

Omnia, quae sensu voluuntur vota diurno,
Pectore sopito, reddit amica quies.
Furto gaudet amans, permutat nauita merces,
Et vigil elapsas quaerit auarus opes.

quibus gemina plura testimonia suo more collegit.

Casp.

Casp. Barth. *in Notis p. 714. sequ.* Denique et ebrietatem voluntariam, actionesque in illo statu perpetratas, imputari posse homini, adeo extra omnem dubitationis aleam positum est, vt vel verbum addere nolim.

§. CVII.

Quod speciatim ad ignorantiam et errorem attinet, quum vtraque intellectus imbecillitas vel INCVLPABILIS sit, vel CVLPABILIS, (§. XXXXVIII. XXXXVIIII.) haec vel INVINCIBILIS, vel VINCIBILIS, itemque vel VOLVNTARIA, vel INVOLVNTARIA: (§. L.) ex eodem axiomate facile intelligitur, 32) ignorantiam *inculpabilem, inuincibilem* et *inuoluntariam* nemini iure imputari: recte autem 33) imputari actionem ex ignorantia *culpabili, vincibili* et *voluntaria* susceptam: idemque 34) et de errore esse tenendum: multoque minus 35) suam cuiquam ignorantiam vel errorem praesidio esse posse, si actio ipsa illicita, vel non in loco temporeque, vel modo illicito, patrata sit, quia tunc non modo per agentem stetit, quo minus in ignoratione versaretur, vel ei error obreperet, verum etiam ille ad omittendam actionem omnino fuit obligatus. *)

An quae ex ignorantia et errore patrata?

*) Non ergo Iudae, ineunti Thamarem, nurum, praesidio esse potuit ignorantia, quia in re illicita versabatur. *Genes. XXXVIII, 15. 16.* Nec excusatur, qui loco ac tempore non licito iaculis ludens, hominem ex ignorantia ferit, quia actio, nec loco, nec tempore, quo par erat, suscepta, in se illicita est. §. 4. *Inst. de lege Aquill.* Nec denique iniuria fit arborem iuxta viam publicam vel vicinalem putanti, si ei caedes hominis imputetur, quam proclamando euitare potuisset. §. 5. *Inst. eod.* Hinc

 tale

tale quid facientes apud Romanos olim proclamare ſolitos: CAVE; apud Athenienſes: ΦΥΛΑΞΑΙ, oſtendit Theod. Marcil. *ad* §. 5. *Inſt. eod.* Parum ergo aequa eſt ſententia Areopagitarum apud Ariſtot. *Magn. moral. I*, 17. abſoluentium feminam, quae adoleſcentem, oblato philtro, occiderat: *διότι οὐκ ἐκ προνοίας. ἔδωκε μὲν γὰρ φιλίᾳ, διήμαρτε δὲ τούτου quod non conſulto et cogitato id feciſſet; amoris enim cauſſa dediſſe, verum a propoſito aberraſſe.* Quaſi non in ſe illicitum eſſet, philtrum conciliandi amoris cauſſa offerre. Quanto rectius vero Paullus noſter, *l.* 38. §. 5. *D. de poen. Qui abortionis aut amatorium poculum dant, etſi dolo non faciant, tamen quia mali exempli res eſt, humiliores in metallum, honeſtiores in inſulam, amiſſa parte bonorum, relegantur: quod ſi eo mulier aut homo perierit, ſummo ſupplicio adficiuntur?*

§. CVIII.

Speciatim ex errore iuris et facti?

Porro vel in *iure* erratur, quem errorem IVRIS vocant, vel in *facto*, qui FACTI error dicitur. Ad hunc 36) pertinent regulae paullo ante expoſitae, (§. CVII.) quia facti circumſtantia et prudentiſſimos fugere, ac proinde error huiusmodi *inculpabilis, inuincibilis, inuoluntarius* eſſe poteſt. (§. CVII, 32.) Ille vero, 37) in *iure naturali* admiſſus, non excuſat, quia hoc ius vnicuique per rectam rationem eſt promulgatum, niſi forte aetas, ſtupiditas, ipſiusque iuris illius ratio paullo ſubtilior, mitiorem ſententiam ſuadeat. *) Quod vero 38) ad *ius ciuile* attinet, illius ignorantia eatenus merito imputatur, quatenus illud et promulgatum eſt, et ita comparatum, vt in hominem hunc cadat eius ſcientia.

Quis

*) Quis enim iuris naturae peritiam accuratiorem amarius exigat ab infantibus, infantiae proximis, surdis ac mutis, stupidis, inter bruta animantia educatis? Praeterea, quamuis ius naturae mentibus hominum veluti irscriptum insculptumque sit: illud tamen non aliter cognoscitur, quam per ratiocinationem de iusto iniustoque. (§. XV, 24.) Iam quum quaedam iuris naturalis praecepta ex principiis rectae rationis ἀμέσως fluant; alia plurium propositionum nexum, ac integram argumentorum veluti catenam exigant: nemo dubitauerit, prioris generis praecepta facile a quouis homine non plane stupido; posterioris difficilius, nec nisi ab ingenio exercitatiore, intelligi. Hinc quamuis Romani incestum aliquem iuris gentium esse faterentur: *l. 38. §. 2. D. ad L. Iul. de adult. l. 68. D. de rit. nupt.* aliquando tamen in feminis masculisque eum mitius censuerunt puniendum, veluti si post diuortium priuignus cum nouerca coiisset. *l. 38. §. 5. D. ad L. Iul. de adult.* Cuius quidem rei non alia reddi potest ratio, quam quod non ἀμέσως, sed operosiore saltim ratiocinatione, incestus prohibitio ex iuris naturae principiis deriuatur.

§. CVIIII.

Quum vero et VOLVNTATEM hominis liberam ad actionem, cuius ipse auctor et caussa dicendus sit, concurrere oporteat, (§. XXX, 7) INVITAE vero actiones ita comparatae sint, vt a mente se ipsam determinante non proueniant: (§. LVIII, 56.) consequens est, 39) vt nemini id, quod inuitus fecit, possit imputari: 40) Vt imputari contra possit, quod quis *sponte*, multoque magis, 41) quod *vltro* fecit, immo et 42) quod quis *coactus* fecit, si iure suo vsus sit is, qui illum coegit, non vero 43) si cui nullum ius cogendi fuerit, nec coacto, vi nondum adhibita, incubuerit obligatio aliquid faciendi. *) An actiones inuitae et coactae?

 *)Quam-

*) Quamuis enim et coactus velit: (§. LVIIII, 62.) tamen, quia correlata sunt *ius* et *obligatio*, quae se mutuo ponunt et tollunt, (§. VII.) ac proinde deficiente *iure*, deficere etiam *obligationem* oportet: consequens est, vt, si vni non sit ius cogendi, nec alteri incumbat obligatio id praestandi, ad quod iniuria coactus est. Hinc ratum est promissum debitoris morosi, a magistratu, quamuis comminatione exsequutionis, extortum, quia magistratus dum debitores morosos soluere cogit, iure suo vtitur: at si latro cogit viatorem, vt certam pecuniae summam promittat: quia latroni nullum cogendi ius est, in viatore quoque nulla potest esse obligatio id praestandi, quod quis coactus promisit. Huc pertinet notissimum epigramma Martialis *Epigr. XI, 59. v. 5.*

Quid si me tonsor, dum curua nouacula supra est,
Tunc libertatem diuitiasque roget?
Promittam, nec enim rogat illo tempore tonsor,
Latro rogat: res est imperiosa timor.
Sed fuerit curua quum tuta nouacula theca:
Frangam tonsori crura, manusque simul.

§. CX.

An quae vrgente temperamento, adfectu, consuetudine, patrantur.

At quum voluntatis libertatem nec temperamentum, nec adfectus, nec mores diuturna adsuetudine firmati, nec ipsa vis externa impediant: (§. LIIII. sequ.) facile patet, 44) nec corporis constitutionem, quam fere propensio animi sequitur, nec 45) animi perturbationes, quantumuis vehementiores, nec 46) consuetudinem, quae fere in alteriam naturam degenerauit, impedire, quo minus actio, inde orta, possit agenti imputari: quamuis 47) aliquando in foro humano commiseratione dignus censeatur is, quem tristior adfectus, iustusque dolor, in transuersum egit. *)

*) Faci-

*) Facilius enim, ceu aliquoties recte obſeruauit Ariſtoteles, voluptati ac libidini, quam triſtiori adfectui, reſiſtit homo. Vid. *Nicomacheior. III, 12, III, 15, VII, 7. Magn. moral. II, 6.* Idem obſeruauit M. Antonin. *εἰς ἑαυτόν II, 10.* vt mireris, eundem Ariſtotelem, veluti ſui oblitum, *Lib. II. ad Nicom. Cap. II.* et a ſe ipſo diſſentientem, ſcribere: *χαλεπώτερον εἶναι, ἡδονῇ μάχεσθαι, ἢ θυμῷ. Difficilius eſſe voluptati repugnare, quam irae:* quum tamen voluptate carere ſit malum tantum *priuatiuum*, et id quidem plerumque adparens tantum, dolorem ſentire malum *poſitiuum*, et ſaepe quidem verum. Quis non magis parricidium imputandum putet Neroni, quem nullus triſtior adfectus, ſed ſola proteruia, animique vaecordia ad tantum ſcelus impulit, quam Oreſtae, qui cauſſam dicens cur Clytaemneſtram occiderit, *νῦν μὲν γὰρ*, inquit, *ἡ προδοῦσα λέκτρ' ἐμοῦ πατρὸς, τέθνηκεν. Nunc enim, quae prodidit lectum mei patris, eſt interfecta.* Euripid. *Oreſt. v. 937.*

§. CXI.

An vi externa extortae?

Ex quo porro non difficile intellectu fuerit, 48) quando excuſatione aliqua dignus ſit, qui fractus vi externa, cui et conſtantiſſimus animus facile cederet, aliquid commiſit, quod legi aduerſatur? Si enim factum ita comparatum eſt, vt nullus fauori neceſſitatis locus ſit: fruſtra praetenditur neceſſitas. *) Quibus vero caſibus omnis neceſſitatis fauor ceſſet, paullo poſt accuratius diſquirere licebit.

*) Sane ſi quid contra religionem et iuſtitiam viro bono iniungitur, tunc non cedendum eſſe cuicumque vi ac dolori, non modo ſacrae litterae docent, ſed et ipſi, quod mireris, ſcriptores pagani agnoſcunt, ex quibus Iuuenalis *Sat. VIII. v. 80.*

Ambiguae si quando citabere testis,
Incertaeque rei: Phalaris licet imperat, vt sis
Falsus, et admoto dictet periuria tauro,
Summum crede nefas, animam praeferre dolori,
Et propter vitam viuendi perdere caussas.

§. CXII.

An et quomodo actio imputetur caussae morali?

Quoties intellectus et voluntas, et ipse motus corporis physicus ad actionem concurrunt, toties is, qui illam patrauit, vocatur CAVSSA actionis PHYSICA. Sin sola mens, sine motu corporis physico: CAVSSA MORALIS adpellatur. Quumque non alia sint actionum humanarum principia, quam intellectus et voluntas: (§. XXX.) inde colligimus, 49) *caussae morali* actionem non minus imputari, quam *physicae*, si par vtriusque ad actionem concursus sit, 50) immo magis, quam physicae, si quis iubendo cogendoque alterum, cui in obsequio gloria relicta est, ad agendum induxerit, denique 51) minus, quam physicae, si quis consilio tantum vel adprobatione concurrerit. *)

*) Hinc omnino vtilissima est distinctio V. C. Henr. Koehleri *Exerc. iur. nat.* §. *DVIII. seq.* inter voluntatem *efficacem*, vbi conatus ad producendum suspendendumue actum sufficit, et *inefficacem*, vbi conatus ille non sufficit. Quare si voluntas caussae moralis fuit efficax, actio merito imputatur, et quo magis minusque efficax fuit, eo magis minusue imputatur. Quis enim e. g. dubitet, quin patri iubenti filium furari, hoc furtum magis imputetur, quam extraneo, vel iubenti, vel suadenti?

§. CXIII.

§. CXIII.

Ad circumſtantiam perſonae, cuius in imputatione habetur ratio, (§. CV.) et qualitas, dignitas et conditio eiusdem pertinet, ac proinde nemo dubitauerit, 52) quin, pluribus perſonis ad eamdem actionem concurrentibus, actio iuſta minus, iniuſta magis imputetur illi, quem cognatio, prudentia, officium, aetas, dignitas, *) vel ad bene agendum inſtigare, vel a male agendo reuocare debuiſſent, quam 53) homini extraneo, ſtupido, nullo ſpeciali vinculo obſtricto, puero, vel adoleſcenti, denique in nulla dignitate conſtituto.

Perſonae agentis conditio an quid faciat ad imputationem?

*) Sic quidquid boni fit cognato, id veteres vocabant *officium;* quod extraneo, *beneficium.* Seneca *de Benefic. III, 18.* Magis ergo hoc, quam illud, imputatur. Contra procul dubio patri illata iniuria magis imputanda eſt filio, quem ipſa pietas ab iſto facinore reuocare debebat, quam extraneo. Quis porro culpam quamcunque non magis imputet viro prudenti, et eius rei perito, quam ſtupido et inexercitato, ſeni vel iuſtae ſaltim aetatis viro, quam adoleſcentulo, theologo, quam rerum ſacrarum rudi, viro nobili, vel in eminentiore dignitate conſtituto, quam terrae filio, vel inhoneſtiori? Hieronym. *in Ezech. II. Grandis dignitas ſacerdotum: ſed maior ruina, ſi peccant.* Saluian. *Lib. IIII. de gubern. Dei p. 118. Criminoſior culpa eſt, vbi honeſtior ſtatus. Si honoratior eſt perſona peccantis, peccati quoque maior inuidia. Furtum in omni quidem eſt homine malum facinus, ſed damnabilius absque dubio ſenator furatur, quam infima perſona.* Et paucis interiectis: *Atrocius ſub ſancti nominis profeſſione peccamus. Vbi ſublimior eſt praerogatiua, maior eſt culpa.* Et cui, quaeſo ignotum illud Iuuenalis *Sat. VIII, v. 140.*

Omne animi vitium tanto conſpectius in ſe
Crimen habet, quanto, qui peccat, maior habetur.

§. CXIIII.

Deficiente occasione, omissio actionis non imputatur.

Quum vero in imputatione non modo personae, sed et reliquarum circumstantiarum habenda sit ratio: (§. C, 8.) iste vero concursus circumstantiarum obiecti, loci, temporis, viriumque sufficientium, OCCASIO vocetur, sine qua aliquid fieri a nemine potest: consequens est, 54) vt non excusetur quidem, quem ad peccandum inuitat occasio: *) nec 55) qui occasionem bene agendi socordia sua amittit: at 56) nemini tamen imputanda sit omissio actionis, si agendi occasio defuerit.

*) Nam et vitanda peccandi occasio, et pugnandum colluctandumque erat cum vitiorum blandimentis. (*Elem. Phil. mor.* §. CCLXXXXI. *et* CCLXXXXIII.) Id qui non facit, in culpa est, si cupiditatibus succubuerit. Est ergo actionis istius auctor et caussa, ac proinde illa ei iure imputatur. Misera ergo excusatio illa Chaereae apud Terent. *Eunuch. III, 5. v. 56. An ego occasionem mihi ostentatam, tantam, tam breuem, tam optatam, tam insperatam, amitterem?* Occasione enim se inuitari ad peccandum passus fuerat. Contra quanta sit culpa, occasioni bene agendi manum non iniicere, elegante parabola de seruis collybistis ostendit Seruator sapientissimus *Matth. XXV, 14. sequ.*

§. CXV.

Omissio impossibilium an et quando imputetur?

Multo minus itaque 57) omissio earum actionum, quae per rerum naturam, vel 58) per leges, bonosque mores patrari non possunt, vel saltim, 59) ad quas edendas agens viribus destituitur, cuiquam recte imputantur: nisi 60) quatenus quis vel vires, quibus pollebat, sua culpa detriuerit, vel 61) ea, quae fieri non posse prae-

praefciuerat, temere vel fciens dolo malo promiferit. *)

*) Hinc facile patet, cur obaeratum, qui bona abliguriuit, non excufet indigentia, quia nimirum fua culpa vires detriuit, et cur, qui alchymiftarum fapientiam iactans, viris principibus aureos montes promifit, poftea vbi fumum vendidiffe deprehenditur, ftellionatus damnetur, aeque ac ille, qui dolo malo thefauros promifit, quale exemplum Cefellii Baffi eft apud Tacit. *Annal. XVI, 1.*

§. CXVI.

Ceterum actiones, ita comparatae cum norma, varias adfumunt denominationes. Si enim fecundum omnes περιστάσεις rectae rationi, non cogenti, feu obligationi internae (§. VII.) conformes funt, BONAE; fin vel in vna alteraue circumftantia a recta ratione in vnam alteramue partem deflectunt, MALAE adpellantur, ex iisque definitionibus confequitur, 62) vt actionem et *materialiter*, et *formaliter*, ceu loquuntur philofophi, bonam effe oporteat, nifi *malis* debeat accenferi. *) Quae actiones bonae et malae?

*) Hinc Pharifaeorum largitiones, ieiunia, totaque vitae aufteritas non erant actiones bonae, quamuis materialiter rectae rationi conformes viderentur, quoniam non ex propofito rectae rationi obfequendi, fed ex faftu et opinione meriti, tamquam ex fonte, promanabant. (*Elem. phil. mor.* §. *CCXXI, 7.*) Nimirum non bona tantum, agenda funt, fed et bene agendum, quidquid agas. Recte Philemon apud Stobaeum *Serm. IX.* iuftum vocat,

Οὐδ' ἄς γε ταῦτα πάντα διατηρεῖ μόνον,
Ἀλλ' ὅς, τις ἄδολον γνησίαν τ' ἔχων φύσιν
Εἶναι δίκαιος, κ' οὐ δοκεῖν εἶναι θέλει.

Non, quisquis illa quolibet praestat modo,
Sed qui, dolosi nescius fuci, integra
Probitate iustus esse, non credi, studet.

§. CXVII.

Quae iustae et iniustae?

Deinde, si actiones cum lege contendas: eae, quae legi per omnia conueniunt, IVSTAE; quae vel in vna, vel altera circumstantia, a lege discrepant, INIVSTAE, itemque PECCATA vocantur. Vnde facile intelligis, 63) cur omne peccatum in ἀνομίᾳ consistere, doceat Ioannes *1. Epist. III, 4.*

§. CXVIII.

Discrimen inter actiones iustas et honestas, iniustas et inhonestas.

Denique, quum lex, vel diuina voluntas, nos ad *amorem* obstringat, (§. LXXVIIII, 35.) *amor* vero alius sit *iustitiae*, alius *humanitatis* et *beneficentiae:* (§. LXXXII. sequ.) 64) actio, amori iustitiae per omnia conueniens, IVSTA; ab eodem vel minimum discrepans INIVSTA; 65) quae ex amore humanitatis et beneficentiae proficiscitur, HONESTA; quae eidem aduersatur, INHONESTA, TVRPIS, itemque INHVMANA adpellatur. Ex quo etiam, 66) quid intersit inter IVSTITIAM EXPLETRICEM, et ATTRIBVTRICEM, facile intelligitur.

CAP.

CAP. V.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA DEVM.

§. CXVIIII.

Qvae adhuc praemittenda duximus, ea ad principia diſciplinae pulcherrimae pertinent. Proximum eſt, vt ad ipſa, quae IVS NATVRAE vniuerſo generi humano ſingulisque praeſcribit, OFFICIA progrediamur. Quod enim Graeci philoſophi τὸ δέον, et Stoici τὸ καθῆκον vocabant: id poſtea Tullius, hanc ſapientiae partem Latinis litteris illuſtraturus, non ſine delectu, adhibitoque amicorum conſilio, primus OFFICIVM adpellaſſe videtur. *)

Tranſitio ad doctrinam de ipſis officiis.

*) Stoicos *officium* vocaſſe τὸ καθῆκον, eamque doctrinam apud illos non poſtremam philoſophiae moralis partem conſtituiſſe, auctor eſt Diogenes Laertius, qui non modo Stoicorum de officiis dogmata praecipua breuiter et luculenter expoſuit *Lib. VII. ſegm. 108. ſequ.* verum paſſim laudauit eorum libros περὶ τοῦ καθήκοντος, veluti Zenonis, *Lib. VII, 4.* Cleanthis, *Cap. VII, 175.* Sphaeri, *Lib. VII. 178.* quemadmodum et Chryſippi librum eiusdem argumenti memorat Plutarch. *de repugn. Stoic. p. 1045.* Panaetii Cicero *de offic. III, 2.* Poſidonii idem *ad Attic XVI, 11.* Quorum exemplo quum et Cicero ſimilem librum Latine ſcripſiſſet; de Latina ſollicitus inſcriptione, ſubductis rationibus omnibus, non aliud vocabulum inuenit commodius, quo τὸ καθῆκον Stoicorum exprimeret, quam OFFICIVM. Ita enim ille *ad Attic. XVI, 6.* *Quod de inſcriptione quaeris, non dubito, quin καθῆκον officium ſit, niſi quid tu aliud. Sed inſcriptio plenior* DE OFFICIIS.

§. CXX.

§. CXX.

Officii definitio.

Per OFFICIVM vero intelligimus actionem, ex obligatione siue perfecta, siue imperfecta, legibus conformandam. Nec per omnia probare possumus definitionem Stoicam, quod officium sit ὃ πραχθὲν εὔλογόν τε ἴσχει ἀπολογισμὸν, *quod cur factum sit, probabilis ratio reddi possit*, vel ὅσον λόγος αἱρεῖ ποιεῖν, *quae ratio facienda suaserit.* *) Laert. *VII*, 107. 108. Cic. *de Fin. III*, 17.

*) Quum enim nihil temere fiat, cuius non probabilis reddi possit ratio: quidquid fit, non modo ab hominibus, sed et a brutis animantibus, id ad officium pertinebit. Et ita sane rem intellexerunt ipsi Stoici, de quibus Laert. *VII*, 107. τὸ καθῆκον φασὶν καὶ ἐπὶ τὰ φυτὰ, καὶ ζῶα διατείνει· ὁρᾶσθαι γὰρ κἀπὶ τούτων καθήκοντα. *Officium autem pertingere aiunt ad plantas etiam et animantes. Notari namque et in his officia.* Itaque verum quidem est, rationem habere oportere officium, sed eam quae hominem impellat ad agendum, vel omittendum, non bruta, id est, obligationem. (§. VI.)

§. CXXI.

Eiusdem indoles.

Quum ergo officium sit actio, legi conformanda: (§. CXX.) facile patet, 1) officium concipi non posse sine lege, nec 2) officium facere, qui sibi ipse, quod nulla lex praecipit, imperat: 3) cessare aliquid esse officii, sublata, quae illud antea praecipiebat, lege, eiusque ratione: 4) si quando lex certis tantum personis praescripta sit, saepe contingere, vt duorum, qui faciunt idem, alter officio satisfecisse, alter contra officium egisse, dicatur. *)

*) Ope-

*) Operae pretium fuerit, has propositiones exemplis illustrare. Nemo dixerit, officium fecisse Origenem, dum ipse sibi virilia ademit, siue ferro in se saeuierit, vt refert Hieronym. *Epist. LXV.* siue, quod alii tradiderunt apud Epiphan. *Haer. LXIIII, 3.* medicamentis sese euirarit. Neque enim vlla lex diuina eam in rem exstat, ipseque postea fassus est Origenes, se male interpretatum esse locum *Matth. XVIIII, 12.* Vid. Huet. *Origeniana I, 1, 13. p. 8.* Nemo deinde negauerit, contra officium facturum Christianum, qui vel circumcisionis legem accipere, vel Deum sacrificiis propitiare velit, quamuis vtrumque olim ad fidelium officium pertineret. *Gal. III, 23. 25. IIII, 3. 4. 5. V, 2. Col. II, 20. Hebr. VIIII, 9. 10.* Denique si quis occupet officium iudicis, quem sacro munere fungi oportebat, praeter officium agit, et ἀλλοτριοεπισκοπίας reus est, quum idem faciens iudex, quod officii est, faciat. *1. Petr. IIII, 15.*

§. CXXII.

Diuisio in perfectum, et imperfectum.

Quumque obligatio, ex qua quisque, quod officii est, facit, vel perfecta, vel imperfecta sit: (§. CXX.) 5) OFFICIVM quoque aliud PERFECTVM, aliud IMPERFECTVM esse oportet, quorum illud ex obligatione perfecta seu lege; hoc ex imperfecta, seu virtute, proficiscitur. *) (§. VIIII, 10.)

*) Sic officia PERFECTA sunt neminem laedere, seruare pacta, damna data resarcire, et similia. IMPERFECTA, opis nostrae indigis subuenire, stipem elargiri pauperibus, errantibus comiter monstrare viam, rerum suarum incertis consilium dare, et quae sunt huius generis alia. Vid. Cicero *de offic. III, 12. sequ.*

§. CXXIII.

In naturale, Christia-

Deinde quum norma officiorum sit lex, (§. CXXI, 1. 2.) lex vero vel *diuina* vel *humana* sit,

num, et ciuile. sit, diuina denique in *naturalem* et *positiuam* dispesci possit: 6) totuplicia etiam erunt officia, quorum 7) illa, quae ad legis diuinae naturalis normam componuntur, NATVRALIA; 8) quae legi diuinae positiuae attemperantur, CHRISTIANA; 9) quae denique ex legis humanae praescripto praestantur, CIVILIA adpellare licebit. *)

*) E. g. NATVRALIA officia sunt, Deum religiose colere, parentibus parere, vim atque iniuriam a se propulsare, *l. 2. l. 3. D. de iust. et iure.* Officia CHRISTIANA, se ipsum abnegare, crucem ferre, Christum imitari. CIVILIA, tributa pendere, contra pristinam formam non aedificare. sollemnitates, quas leges in singulis actibus exigunt, adhibere, tempora fatalia in lite forensi obseruare, cetera.

§. CXXIIII.

In officium erga Deum, nos ipsos, et alios homines.

Denique praecipua officiorum diuisio ab ipso obiecto proficiscitur. Quemadmodum enim tria sunt, quibus certa officia debemus, entia, DEVS, NOS IPSI, et ALII HOMINES: (§. LXXXX.) 10) ita totidem sunt officiorum genera, quorum alia DEO O. M; alia NOBIS IPSIS; alia ALIIS HOMINIBVS praestanda sunt, de quibus iam suo ordine erit agendum.

§. CXXV.

Fundamentum officiorum erga Deum.

Quod ad officia ERGA DEVM attinet, ea ex Dei perfectionibus infinitis eruenda esse, iam supra monuimus, (§. LXXXVII, 51.) atque inde collegimus, eum non alio amore, quam DEVOTIONIS AC OBEDIENTIAE prosequendum, ac proinde, tamquam ens perfectissimum, a quo toti pendemus, omnibus animi viribus colendum,

dum, eique perfectiſſimum ac internum obſequium praeſtandum eſſe. (§. LXXXXI, 61.)

§. CXXVI.

Quum ergo omnia, quae DEO O. M. debemus, officia ex infinitis eius perfectionibus eruenda ſint: (§. CXXV.) conſequens eſt, 11) vt obſtrictus ſit homo ad notitiam Dei eiusque perfectionum viuam non modo adquirendam, ſed et 12) quotidie magis magisque amplificandam, et 13) ad maiorem certitudinis atque euidentiae gradum euehendam. Quod quum fieri poſſit tum meditatione adſidua earum veritatum, quas ipſa recta ratio ſuggerit, tum rerum creatarum contemplatione, tum inſignium, quae quotidie animaduertere poſſumus, ſapientiae prouidentiaeque diuinae argumentorum conſideratione adcuratiore: nemo non videt, 14) ad omnia haec nos eſſe omnino obligatos, 15) eosque, qui haec cuiuis obuia Deum inueſtigandi media negligunt, ſi ſanam mentem nacti ſint, in ignoratione; et ſi Deo vllam imperfectionem tribuant, in errore in excuſabili, verſari. * (§. CVII, 33.)

Obligatio ad agnitionem Dei.

*) Hinc et Apoſtolus τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ, id eſt *quod de Deo cognoſci poteſt*, ipſis paganis manifeſtum eſſe teſtatur, quia τὰ ἀόρατα αὐτοῦ ſeu *inuiſibilia Dei* iam inde a mundi primordiis ex rebus creatis innumerisque ſempiternae potentiae ac diuinitatis argumentis intelligi ac peruideri potuerint, atque inde colligit, εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους, *eſſe illos* inexcuſabiles. *Rom. I, 20.* Et vnde quaeſo ille gentium omnium de Deo eiusque perfectionibus conſenſus, quem vrgent Cicero *Quaeſt. Tuſc. I, 13. de nat. Deor. II, 2.* Maxim. Tyr. *Diſſ. Platon. XXXVIII.*

XXXVIII. Aelian. *Var. Histor. II, 31.* Seneca *Epist. CXVII?* Quamuis enim consentiens illa gentium opinio non sit argumentum ἀποδεικτικὸν, Deum exsistere: (§. LXXI.*) inde tamen luculenter demonstratur, quod scripserat Apostolus, Φανερὸν εἶναι τὸ γνωστὸν τοῦ θεοῦ Vnde Cicero *de Nat. Deor. II, 2. si quis dubitet, an sit Deus, se haud sane intelligere*, ait, *cur non idem, sol sit, an nullus sit, dubitet.*

§. CXXVII.

Et rectas de eo eiusque perfectionibus sententias.

Ex eodem patet, 16) ad officium nostrum pertinere, vt rectas de DEO sententias habeamus, *) eumque 17) et exsistere, et 18) rerum omnium auctorem ac conditorem esse, et 19) omnia sua prouidentia regere ac conseruare, 20) rerum praecipue humanarum curam gerere, denique 21) eumdem esse ens SIMPLEX, AETERNVM, INDEPENDENS, INCOMPREHENSIBILE, OMNIPRAESENS, VNVM, INTELLIGENS, SAPIENTISSIMVM, PRAESCIVM, OMNISCIVM, LIBERRIME VOLENS, OMNIPOTENS, VERAX, IVSTVM ac OPTIMVM, (*Elem. philos. mor.* §. *CLXXXII. sequ.*) non modo persuasi, sed et certo conuicti simus.

*) Recte Epictet. *Enchirid. Cap. XXXVIII.* Τῆς περὶ τοὺς θεοὺς εὐσεβείας ἴσθι, ὅτι τὸ κυριώτατον ἐκεῖνό ἐστιν, ὀρθὰς ὑπολήψεις περὶ αὐτῶν ἔχειν, ὡς ὄντων, καὶ διοικούντων τὰ ὅλα καλῶς καὶ δικαίως. *Religionis erga Deos immortales praecipuum illud esse scito: rectas de iis habere opiniones, vt sentias, et esse eos, et bene iusteque administrare vniuersa.* Et sane mirifice falluntur, qui solam probitatem vitaeque integritatem totam religionem absoluere sibi persuadent, et perinde esse existimant, quid quisque de Deo et rebus diuinis sentiat. Quum enim omnia erga Deum officia ex eius perfectioni-

fectionibus eruenda ſint: (§. CXXV.) qui fieri poteſt, vt quis Deum ea, qua par eſt, veneratione proſequatur, eique per omnia parendum eſſe, ſtatuat, qui vel ignorat eius perfectiones, vel de iis peruerſiſſimas ſententias imbibit? (§. XXX.)

§. CXXVIII.

Qui Deum, eiusque perfectiones, praefracte negat, IMPIVS; qui ei imperfectiones, a natura Dei abhorrentes, tribuit, vocabulo e ſacris litteris depromto, BLASPHEMVS adpellatur. Quum ergo et qui perfectiones Dei non agnoſcunt, quas cognoſcere poterant, in ignoratione; et qui ei vllam imperfectionem tribuunt, in errore inexcuſabili verſentur: nemo dubitabit, 22) quin omnis IMPIETAS et BLASPHEMIA ſit inexcuſabilis: et 23) quin IMPII ſint, ac *ἀναπολόγητοι*, qui Numen eſſe, vel illud vniuerſum hoc curare, obſtinato animo negant, 24) BLASPHEMI autem, quicumque paganorum cum Homero, aliisque poetis, plures Deos, eosque inter ſe litigantes, adulteros, inceſtuoſos, quin et deformes, claudicantes, vulneribus confoſſos, et muliebriter eiulantes, finxerunt, et 25) tam abſurdas de Diis ſententias non modo verbis profeſſi ſunt, ſed et 26) ſimulacris horrendis, et 27) caerimoniis nefandis ac turpiſſimis, hominum oculis exponere non dubitarunt. *) Omnis impietas et blasphemia inexcuſabilis.

*) Acriter merito hanc impietatem ac blaſphemiam paganis exprobrarunt ſcriptores Chriſtiani, apologiarum auctores, veluti Iuſtinus Martyr, Athenagoras, Theophilus Antiochenus, Tatianus, Hermias, Tertullianus, Cyprianus, Minucius Felix, Arnobius, Lactantius, Euſebius, Iulius Firmicus Maternus, et alii. Quin, quod magis mi-

reris, et ipsi pagani[1] prudentiores hanc suorum hominum insaniam exagitarunt. Ne plura Luciani aliorumque veterum philosophorum testimonia hic adcumulem, vnum adscribere iuuabit locum Sophoclis, quem nobis seruarunt Iustinus Martyr *Paraenes. ad Graec. p. 17.* et *de monarchia Dei p. 104.* Euseb. *Praepar. euang. p. 348.* et alii:

Εἷς ταῖς ἀληθείαισιν, εἷς ἐςὶν θεός,
Ὃς ἐρανόν τ' ἔτευξε, καὶ γαῖαν μακρὰν,
Πόντε τε χαροπὸν οἶδμα κἀνέμων βίας.
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι,
Ἱδρυσάμεσθα πημάτων παραψυχὰς
Θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων ἢ χαλκέων,
Ἢ χρυσοτεύκτων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπες.
Θυσίας τε τέτοις, καὶ καλὰς πανηγύρεις
Τεύχοντες, ὅτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.

Vnum profecto Numen, vnus est Deus,
Qui condidit coelum, et solum terrae patens,
Marisque fluctus, vimque ventorum grauem.
Plerique nostrum mente sed capti, Deum
Simulacra nobis, ceu mali solatium,
Cum saxea atque acerna consecrauimus,
Tum et aureas eburneasque imagines.
Has victimis placamus: His festos dies
Agimus: pios hoc esse nos rati modo.

Quis non miretur Sophoclem, idem suis exprobrantem, quod iisdem postea exprobauit Apostolus *Rom. I, 21. 22. 23?*

§. CXXVIIII.

Obligatio ad gloriam Dei prouehendam.

Qui viuam perfectionum entis alicuius notitiam sibi peperit, is non potest non iisdem vnice ac mirifice delectari. Quumque qui entis cuiusdam perfectionibus ipsi delectantur, nihil faciant reliqui, vt alii omnes illud eadem veneratione prosequantur: ad officium sane

nostrum

nostrum pertinet, 28) vt et alii, Dei eiusque perfectionum ignari, tam praeclara doctrina imbuantur, et 29) errantes reducantur in viam, et 30) impii, quoad eius fieri potest, ad concipiendam summi Numinis reuerentiam solidis demonstrationibus ac cohortationibus excitentur. *) Quod qui faciunt, ii 31) GLORIAM DEI, quantum in ipsis est, PROVEHERE vere dicuntur.

*) *Demonstrationibus* dicimus et *cohortationibus*, non poenis et suppliciis. Quum enim ignorantia et error sint vitia non voluntatis, sed intellectus: iis vero non alia medicina parata sit, quam vt mens conuincatur de veritate, ad eamque admittendam argumentis inflammetur: facile patet, eos nec ignorantibus prodesse, nec errantes in viam reducere, qui lege agi, ferrumque et flammas expediri iubent aduersus atheos, maxime quum iam inde ab antiquissimis temporibus plerumque atheorum vocabulo diffamati sint σωφρόνως βεβιωκότες, καὶ καθεωρακότες ὀξύτερόν πȣ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων ἀμφὶ τȣ̀ς θεȣ̀ς πλάνην, *viri temperanter et modeste viuentes, et reliquis hominibus ad peruidendam vulgarem circa Deos imposturam acutiores*, vti loquitur Clemens Alex. *in Protrept*, pluribusque exemplis docuerunt viri docti, vt Aelian. *Var. Hist. II, 31*.

§. CXXX.

Quia, cui perspectae sunt infinitae Dei perfectiones, is illis non potest non magnopere delectari, (§. CXXVIIII.) adpetitio vero boni, cum percepta ex eius perfectione et felicitate delectatione coniuncta, AMOR vocatur: (§. LXXX.) consequens est, 32) vt Deus sit amandus. Et quum, quo maior est entis perfectio — Itemque ad amorem Dei.

 vel

vel ſublimitas, eo maiorem illi amorem ac venerationem debeamus: (§. LXXXVII. *) 33) Deus amandus erit amore perfectiſſimo, id eſt, vti ſcriptura monet, *ex toto corde, ex tota anima, et ex omnibus viribus. Matth. XXII, 37. Luc. X, 27.* Quia denique et bonitas Dei inter eius perfectiones, (§. CXXVII, 21.) Deus vero *et in ſe*, et *ratione hominis* bonus eſt: (*Elem. phil. mor.* §. *CLXXXIX.*) merito dixeris, 34) Deum ob vtramque cauſſam amandum eſſe. *)

*) Notum eſt, quid de amore Dei puro olim philoſophati ſint Epicurei et Sadducaei, et noſtra memoria quidam myſticae theologiae paullo ſtudioſiores, et in primis Franc. Saignac de Fenelon, Archiepiſcopus Cameracenſis, cuius libellus, inſcriptus *Explication des maximes des Saintes ſur la vie interieure* occaſionem dedit controuerſiae, cuius hiſtoriam iam alibi veluti in nucleo exhibuimus. (*Elem. phil. mor.* §. *CXCVIIII.* *) Sed quis Deum aliter concipiat, quam tamquam ens aliis quoque rebus creatis bonum? Quam inanis ergo ſit illa de puro amore quaeſtio, immo quam periculoſa, iam oſtenderunt Leibnitius *in praef. prodromi et mantiſſae Codicis iur. gent. diplom.* et Wolff. *in den vernünftigen gedancken vom thun und laſſen des menſchen* §. *DCLXXXVIII.*

§. CXXXI.

Nec non ad obſequium et timorem Dei. Inter perfectiones Dei etiam ſunt omnipraeſentia, et omniſcientia. (§ CXXVII.) Has ſibi ob oculos ponere non poteſt homo, 35) quin excitetur ad ſtudium indefeſſum, omnia, quae Deo placeant agendi, omniaque, quae eidem diſpliceant, omittendi, quod ſtudium vocamus OBSEQVIVM erga Deum. Et quum ſimul

mul Deum non possit sibi non tamquam ens iustissimum repraesentare: 36) quam maxime sollicitus erit, ne eum vlla re offendat, aut quidquam dicat faciatue, quod coniunctum sit cum eius ignominia, quoue eius indignationem aduersus se prouocet. Quam sollicitudinem vocamus TIMOREM DEI, et illum quidem FILIALEM, quia cum flagrantissimo amore est coniunctus. * (§. CXXX.)

*) Itaque TIMOR FILIALIS cum amore; SERVILIS cum odio coniunctus, aut saltim ab amore seiunctus est. Quum ergo ad hominis officium pertineat non solum timere Deum, verum etiam eumdem flagrantissimo amore prosequi: (§.CXXX.) consequens est, vt ius naturae exigat timorem FILIALEM, non SERVILEM, qui et in homines sceleratissimos, quin et in malos genios, cadere potest.

§. CXXXII.

Qui seruili timore Deum metuit, is a timore Dei seiungit amorem eiusdem. (§. CXXXI.*) Quum vero amor in eo consistat, quod Dei perfectionibus vnice delectemur: (§. CXXX.) 37) is, qui Deum, cuius perfectiones non perspicit, metuit, SVPERSTITIOSVS vocatur: *) ex eoque consequitur, 38) vt omnis superstitio, quippe quae ex timore seruili proficiscitur, (§. CXXXI.) viro probo sit fugienda. Itemque ad vitandam superstitionem.

*) Est ergo SVPERSTITIO timor Dei, qui non ex perfectionum diuinarum contemplatione, sed ex falsis de Deo conceptibus, proficiscitur. Idemque voluit Theophrastus *Charact. p. 47.* dum superstitionem vocat, δειλίαν πρὸς τὸ δαιμόνιον, *meticulosum erga Numen adfectum.* Per δειλίαν enim, teste Casaubono *in Not.* intelligit *metum*

 alium

alium ab eo, qui pios decet: per τὸ δαιμόνιον *et deos, et daemones, et quidquid diuinitatis esse particeps, male sana putauit antiquitas.* Quum vero metus tam absurdus tum in interno adfectu consistere tum actionibus externis sese prodere possit: priorem INTERNAM; posteriorem EXTERNAM, seu CVLTVM SVPERSTITIOSVM vocamus.

§. CXXXIII.

Eiusque effectus. Quum ergo omnis superstitio tum interna, tum externa, viro probo cane peius et angue sit fugienda: (§. CXXXII.) 39) merito vir pius abhorret ab omni meticuloso adfectu erga res creatas, itemque 40) ab erroribus, quibus quis sibi Deum, tamquam ens auarum et donis facile placabile, sistit, praeterea 41) a magia et diuinationibus, 42) et cultibus fictitiis, denique 43) ab absurda opinione, Deum solo cultu externo, quamuis ab omni amore ac timore seiuncto, posse propitiari. *)

*) Sunt haec praecipua capita, in quibus sese exserit superstitio, quippe ad quae reliqua superstitionis effecta omnia referri possunt. Vid. Budd. *de atheismo et superstit. Cap. VIII. et VIIII.* Vnde facile patet, quam inanis sit comparatio atheismi et superstitionis, quum vtraque verae pietati erga Deum aeque aduersetur, vt idem vir doctissimus aduersus Petri Baelii sententiam pluribus ostendit *ibidem Cap. IIII. §. V. p. 340. sequ.* Nemo tamen negauerit, ex superstitione plurima maximaque incommoda redundare in rempublicam, vt non possis non mirari,

Quantum relligio possit suasisse malorum,

si per religionem intelligas timorem Dei, ab omni recta ratione seiunctum, id est, superstitionem. Quo in primis pertinet lectu dignissima Iuuenalis *Satyra XV.* Nam saepe contigit, quod ibi refert poeta *v. 33. sequ.*

Inter

Inter finitimos vetus atque antiqua simultas,
Immortale odium, et nunquam sanabile vulnus,
Ardet adhuc Ombos et Tentyra. Summus vtrimque
Inde furor vulgo, quod numina vicinorum
Odit vterque locus, quum solos credat habendos
Esse Deos, quos ipse colit.

§. CXXXIIII.

Praeterea, quum nemo de infinitis Dei perfectionibus possit cogitare, quin eius omniscientiam, sapientiam, potentiam et bonitatem simul sibi repraesentet: (§. CXXVII.) fieri etiam non potest, 44) quin homo omnem fiduciam in Deo collocet, et 45) in eius prouidentia vnice adquiescat, quin et 46) quaecumque Deus de se statuerit, forti ac intrepido animo ferat, denique 47) nec, si bonis mala, vel malis bona eueniant, offendatur aut animum despondeat, sed 48) et mala ista sibi aliisque esse profutura, certo persuasus conuictusque sit. **Et ad fiduciam in Deo collocandam.**

§. CXXXV.

Et in his quidem similibusque officiis cultus Dei INTERNVS consistit, per quem intelligimus amorem, timorem ac fiduciam, quibus Deum pura mente prosequimur. Quando quidem vero ita natura comparatum est, vt adfectus in actiones externas erumpat: vix sincerus videretur cultus ille interior, nisi inde nasceretur EXTERNVS, *) qui in actionibus externis, ex amore, timore ac fiducia erga Deum profectis, consistit. **Cultus Dei internus et externus.**

*) Equidem necessitatem cultus istius externi ex ratione posse demonstrari, quidam negarunt, partim quod hoc cultu non indigeat Deus, ceu recte

 viderit

viderit Demonax, philoſophus apud Lucian. *in Demonacte p. 861. Tomo I.* dum accuſatus impietatis, quod nullum vmquam ſacrificium Mineruae obtulerit, reſponderit: ὀυδὲ γὰρ δεῖσθαι αὐτὴν τῶν παρ᾽ ἐμοῦ θυσιῶν ὑπελάμβανον. *Neque enim illam oblatis a me ſacrificiis indigere, putabam:* partim quod ſocietas humana vitaeque tranquillitas, omiſſo cultu externo, non laedatur. Thomaſ. *Iurispr. diu. II, 1, 11. ſequ.* et *introd. in Ethic. III, 37. ſequ.* Sed nec cultu interno indiget Deus, quem tamen neceſſarium eſſe, nemo negauerit. Alterum vero argumentum facile corruit, ſi deſtruxeris πρῶτον illud ψεῦδος, quaſi nihil, niſi quod ex ſocialitate conſequitur, iuris naturae ſit. (§. LXXV.) Conferri tamen meretur Hochſtetter. *Colleg. Puſendorff. Exerc. III, 38.*

§. CXXXVI.

Externus fluere debet ex amore Dei. Quum ergo cultus Dei externus in actionibus externis ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis conſiſtat, (§. CXXXV.) amor vero non poſſit non efficere, vt cuius perfectione et felicitate vnice delectamur, eum quoque verbis celebremus: officii noſtri erit, 49) de Deo ſemper honorifice, et cum reuerentia loqui, 50) alios ſermonibus et actionibus noſtris ad eumdem amorem accendere, 51) Deo hymnos canere, 52) nec eius nomen temere iurando peierandoue, vel ſermonibus quibuscumque futilibus, ignominia adficere.

§. CXXXVII.

Nec non ex timore Dei. Ex timore Dei, obſequioque, quod enti illi perfectiſſimo debemus, (§. CXXXI.) merito colligimus, 53) praeceptis eius actiones noſtras etiam externas attemperandas, et 54) ſem-

ſemper cogitandum eſſe, vbique praeſentem adeſſe Deum, ac ipſas cogitationes noſtras, nedum actiones externas, perſpicere. *) Ex quo prono alueo fluet praeceptum pulcherrimum, 55) cauendam eſſe omnem ſimulationem pietatis, quippe cum ſumma diuini Numinis iniuria ac contemtu coniunctam.

*) Profeſſus eſt ſublimem illam doctrinam etiam Thales Mileſius, qui interrogatus a non nemine, εἰ λήθοι θεὸν ἄνθρωπος ἀδικῶν; *num lateat Deum homo iniuſte agens?* reſpondit: ἀλλ' ὐδὲ διανοὐμενος· *Immo ne cogitans quidem*. Clem. Alex. *Strom. V. p. 594.* Quis vero Deum praeſentem et ſpectantem omnia non reformidet? Eleganter Epictetus apud Arrian. I, 14. ὡς θ' ὅταν κλείσητε τὰς θύρας, καὶ σκότος ἔνδον ποιήσητε, μέμνησθε μηδέποτε λέγειν, ὅτι μόνοι ἐςὲ· ὐδὲ ἐςὲ, ἀλλ' ὁ θεὸς ἔνδον ἐςί· *Quamobrem, clauſis ianuis ac valuis, quum in tenebris conſederitis, nolite dicere, vos ſolos eſſe. Non enim eſtis. Non certe eſtis, ſed Deus intus eſt.* Magna ergo notis incumbit neceſſitas pietatis, quippe degentibus ſub oculis Dei, omnia cernentis.

§. CXXXVIII.

Denique qui fiduciam in Deo collocat, (§. CXXXIIII.) numquam intermittet 56) caſtas preces fundere, nihilque 57) faciet libentius, quam vt, ſi occaſio fuerit, publice priuatimque cum Deo, et de Deo, loquatur. Ea enim ſunt, quae de cultu Dei externo percipit recta ratio. Ad ritus vero quod attinet, quamuis 58) et ratio intelligat, non poſſe cultum publicum commode explicari, niſi certa loca, temporaque illi deſtinentur, et

Denique ex fiducia in Deo collocanda.

et 59) tanti momenti negotium omnino exigat, vt omnia decore fiant: 60) ipſas tamen caerimonias illa nec praeſcribit, nec 61) improbat, ſi ita ſint comparatae, vt nobis in memoriam reuocent ea, de quibus in cultu diuino ſit cogitandum. Cel. Wolff. *vernünfft. gedancken vom thun vnd laſſen. des menſch.* §. *CLXXVI. ſequ.*

CAP. VI.
DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEIPSVM.

§. CXXXVIIII.

Homo obligatus eſt ad amandum ſe ipſum.

PRaeter Deum optimum maximum nihil homini ſeipſo propius eſt, quippe cui ipſa natura tam tenerum ſui amorem impreſſit, vt iſtum emotae mentis eſſe exiſtimemus, qui aduerſus ſe ipſum odium concipit, ſibiue male, quam bene, eſſe mauult. Nec iniuſtus eſt ille SVI IPSIVS AMOR, dummodo ordinem non turbet. Eſt enim adfectus, quo quis perfectionibus ſuis ac felicitate delectatur, eaque bona conſeruare, et magis magisque quotidie amplificare ſtudet. Quum vero Deus voluerit, vt exſiſteremus, multasque nobis perfectiones eximias dederit, quin et media ad veram felicitatem perueniendi nobis in promtu eſſe voluerit: voluit etiam procul dubio, vt conſeruemur, noſtrasque perfectiones tueamur et amplificemus, veraque felicitate potiri ſtudeamus, eaque delectemur, id eſt, vt nos amemus. (§. LXXXXII.)

§. CXXXX.

§. CXXXX.

Ex quo iam supra collegimus, (§. LXXXXII, 64.) hominem nihil eorum, quae ad perfectionem, felicitatemque adsequendam, conseruandam, amplificandamque pertinent, praetermittere teneri, dum id sine amoris diuini violatione fieri possit: *) **Qualis iste sui ipsius amor?**

*) Itaque haec officia nobis non praestamus tantum, vt felices simus: (iam supra enim ostendimus, falli eos, quibus *sola est vtilitas iusti prope mater et aequi*,) sed quia id Dei a nobis exigit voluntas, vt perfectionibus et felicitati nostrae studeamus. (§. *LXXVII. sequ.*) Itaque ipsum, quod nobis debemus, officium consistit in studio perfectionis ac felicitatis nostrae: non autem studium illud est caussa, quae nos ad hoc officium impellit.

§. CXXXXI.

Quum ergo ex Dei O. M. voluntate homo obstrictus sit ad ea omnia quae ad perfectionem felicitatemque adsequendam, conseruandam, amplificandamque pertinent, (§. CXXXX.) et homo non ex sola mente, sed et ex corpore constet, et vtraque substantia eius essentiam absoluat: (*Elem. phil. mor.* §. *XI.*) consequens est, 1) vt homo et MENTEM et CORPVS perficere, et 2) quia duae sunt mentis facultates, INTELLECTVS et VOLVNTAS, (*Elem. phil. mor.* §. *XV.*) de vtriusque perfectionibus adsequendis, conseruandis, amplificandisque sollicitus esse debeat, adeoque 3) officia hominis erga seipsum partim ad totum HOMINEM perficiendum conseruandumque, partim ad INTELLECTVM, partim ad VOLVNTATEM, partim denique ad **Quot eius obiecta?**

COR-

CORPVS, STATVMQVE HOMINIS EXTERNVM pertineant.

*) Obſeruandum hoc contra Socratis aliorumque veterum principia, qui corpus non partem eſſe hominis, ſed eius inſtrumentum tantum, res externas vero plane nihil ad hominem pertinere, exiſtimabant. Sic Simplicius *in prooem. comment. ad Epictet. p. 6.* Εἰ οὖν ὁ μὲν ἄνθρωπος ἄρχει τοῦ σώματος, τὸ δὲ σῶμα ἑαυτοῦ οὐκ ἄρχει, δῆλον, ὅτι οὐκ ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος σῶμα, ἀλλ᾽ οὐδὲ τὸ συναμφότερον, διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν. *Quod ſi homo corpori imperat, ipſum vero corpus ſibi non imperat, hominem corpus non eſſe, conſtat, ac ne vtrumque quidem ſimul, eadem de cauſſa.* Et quibusdam interiectis: Ὁ τοῦ σώματος ἐπιμελούμενος οὐκ ἀνθρώπου, οὐδὲ τῶν ὄντως ἡμῶν ἐπιμελεῖται, ἀλλὰ τοῦ ὀργάνου· ὁ δὲ περὶ χρήματα καὶ τὰ τοιαῦτα σπουδάζων, οὔτε ἀνθρώπου ἐπιμελεῖται, οὔτε ἀνθρώπου ὀργάνου, ἀλλὰ τῶν τοῦ ὀργάνου. *Qui corpus curat, non hominem, nec ea quae ſunt hominis, curat, ſed inſtrumentum: qui vero pecuniae et id genus aliis rebus ſtudet, nec hominem curat, nec hominis inſtrumentum, ſed ea, quae ipſi inſtrumento ſeruiunt.* Non ſine ſtrepitu talia iactabant veteres, quum ſint dogmata non modo falſa et ſtolida, ſed et peſtilentiſſima.

§. CXXXXII.

Officia erga ſeipſum non ſunt ſeiungenda vel ſeparanda.

Ex quibus porro colligimus, 4) non ſeiungenda eſſe haec officia, adeoque 4) nec mentem, nec corpus negligi oportere: 6) ſi tamen contingat, vt vtrique ſatisfieri non poſſit, ex pluribus bonis vel perfectionibus, quas ſimul adſequi non poſſumus, nos praeſtantiſſimam ac ſumme neceſſariam eligere, (§. LXXXXIIII.

LXXXXIIII, *) ac proinde, 7) quum mens corpore ſit multo praeſtantior, (*Elem. philoſ. mor.* §. *XIII.*) perficiendae menti noſtrae tunc magis, quam corpori, ſtudere, at 8) neutram tamen noſtri partem plane negligere debere. *)

*) Itaque contra officium faciunt, qui ita curant corpus, vt mentem obbruteſcere patiantur. Sed ii non magis ſatisfaciunt officio, qui doctrinae atque intellectus perficiendi ſtudio ita immorantur libris, vt iis immoriantur. Neutrum ergo officium negligendum, quamuis ſi quis e. g. ſtudio theologico conſecratus, non tantum ſibi vel otii, vel ſumtuum, ſupereſſe videat, vt ſtudia quaedam, quae theologum alioquin ornant, nec tamen abſciſſe ſunt neceſſaria, cum theologia coniungat, is omnino recte et ordine facere videatur, ſi id quod praeſtantius eſt, minus praeſtanti, neceſſarium minus neceſſario praeferendum exiſtimet. Rem ſolide explicauit Cel. Wolff. *ibid.* §. *CCXXV. ſequ.*

§. CXXXXIII.

Homo vitam ſeruare, ac mortem euitare tenetur.

Quod ad TOTVM HOMINEM attinet, eius perfectio et felicitas in eo conſiſtit, vt vnio mentis et corporis maneat ſalua, quia diuulſis iſtis partibus, mens quidem, tamquam immortalis, ſuperſtes eſt, (*Elem. phil. mor.* §. *XIII.*) non autem homo. Quandoquidem vero homo VIVERE dicitur tantisper, dum vnio illa mentis et corporis ſalua eſt; MORI vero, ſimul ac partes illae eſſentiales a ſe inuicem diuelluntur: conſequens eſt, 9) vt homo ad vitam conſeruandam, ac 10) proinde ad euitandam mortem, ac deſtructionem, omnino ſit obligatus, niſi 11) mens, de praeſtantiore bono per mortem conſequendo certa, mortem non quidem vltro

vltro eligat, ſed imminentem ſibi animo forti ac intrepido obeat. * (§. LXXXXIIII.*)

*) Itaque inſaniiſſe dixeris Hegeſiam πεισιθάνατον, qui hominem ad conſciſcendam ſibi mortem obligatum eſſe, exiſtimabat, idque tanto argumentorum adparatu perſuadebat hominibus non magis ſanis, vt cateruatim ſe in mare proiicerent. Cic. *Tuſc. Quaeſt. I, 34. Valer. Max. VIII 9.* Quum enim eum emotae mentis eſſe, merito iudicemus, qui ſui ipſius concipit odium: (§. CXXXVIIII.) ea, quae ſomniauit fecitque ille Hegeſias,

Non ſani eſſe hominis, non ſanus iuret Oreſtes,

maxime quum omnia referret ad voluptatem, nec futurae alicuius felicitatis ſpes atque exſpectatio vitam hanc illi acerbiorem mortemque ſuauiorem redderet. Contra nihil praeter officium optabat Apoſtolus, dum cupiebat diſſolui, non martyres eo nomine erant reprehendendi, qui certa ſpe futurae gloriae freti; nullos cruciatus, nullumque ſupplicium pertimeſcebant, quia quod malum minus nos maiori malo ſubducit, bonique praeſtantioris reddit participes, potius bonum, quam malum eſt. (*Elem. phil. mor.* §. *CLII, 12.* iuncto §. *CLI, 8.*)

§. CXXXXIIII.

Ac proinde mors voluntaria iniuſta eſt.

Inde porro colligimus, 11) contra officium agere, qui ipſi ſibi violentas manus inferunt. Quod et aliis modis facile poteſt demonſtrari, veluti quod huiusmodi actio naturae amoris et boni indoli repugnat, adeoque contradictionem inuoluit: (*Elem. philoſ. mor.* §. *CLIII.* *) quod mors huiusmodi voluntaria non poteſt conſiſtere cum illa fiducia in Deo collocanda, mentisque adquieſcentia in voluntate Dei, quas ſupra inter officia hominis erga Deum eſſe probauimus.

mus. (§. CXXXIIII.) Sed adiicere iam iuuabit hoc vnum argumentum: Homo tenetur hominem amare, tamquam seipsum: ac proinde se ipsum, tamquam alios homines. (§. LXXXXIII, 65. 66.) Atqui amor iustitiae non patitur, vt hominem occidamus. Idem ergo non patitur, vt nos ipsos occidamus. *)

*) Ast ita philosophandum cum iis, qui scientes et prudentes in se ipsos saeuiunt: non cum iis, qui ex furore vel insania sibi inferunt manus. His actio tam tristis ne imputari quidem potest: (§. CVI, 29.) illis, quum sine caussa tale quid fecisse videri nequeant, vel conscientia criminis, vel calamitatum, quibus excruciantur, magnitudo, vel metus dirae atque ignominiosae mortis consilium tam truculentum extorquet. Quarum caussarum prima manifesto non excusat, quum supersit medium, cum conscientia redeundi in gratiam. Reliquae non destituuntur colore, quia ex duobus malis physicis merito minus videtur eligendum. (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* * 2.) Sed quum nec malum physicum sit mors voluntaria, sed morale, quod eligi non potest, et calamitas dolorque concipi vix possit, quem non adquiescentia in voluntate Dei lenire possit ac debeat: quin et plerumque furor non postremus sit, ne moriare, mori: Martial. *Epigr. II,* 80. ne his quidem casibus dici potest, suae quemque vitae mortisque esse arbitrum. Wolff. *Philos. moral.* §. *CCCXXXX. sequ.*

§. CXXXXV.

Ex iisdem axiomatibus, paullo ante (§. CXXXXIII.) explicatis, patet, 12) non minus contra officium facere, qui immodicis laboribus, vel 13) luxu et libidine, sibi mortem accelerant, vel 14) valetudinem parum curant: quique 15) nec necessitate, nec officio vrgente, — *Nec non vitae et valetudinis neglectus.*

vrgente,

vrgente, pericula vltro adeunt, eaque ratione ipsi sibi suo iumento malum arcessunt. *)

*) Quisquis enim actionis alicuius auctor vel caussa est, ei actio illa iure imputatur. (§. *CV*, 22.) Quis vero dubitet, quin mortis suae caussa sit, qui se intolerabili labore excruciat? qui luxu et libidine vires corporis animique deterit prosternitque, qui valetudinis nullam habet rationem, periculis manifestissimis sese praeter necessitatem obiicit? Quum ergo vel in foro humano ex lege Cornelia sicarius habeatur, non solum qui dolo malo occidit hominem, sed et, qui neci caussam praebuit: *l.* 16. §. 8. *D. de poen. l.* 1. *D. ad L. Cornel. de sicar.* quis dubitet, quin multo magis in foro diuino reus propricidii futurus sit, qui sibi ipse mortis caussam praebuit?

§. CXXXXVI.

Officia hominis ratione intellectus. Cultura eius omnibus communis.

INTELLECTVS humani perfectio procul dubio in cognitione veri et boni consistit. (*Hist. philos.* §. *I.*) Ad quam adsequendam, conseruandam, amplificandam, quum homo sit obstrictus: (§. CXXXX.) consequens est, 16) vt vnumquemque oporteat de adquirenda sibi mentis perspicacitate, facultateque verum et falsum, bonumque et malum discernendi laborare, 17) nullamque occasionem siue ex aliorum institutione, siue ex libris, siue per experientiam, veritates vtiles, praeceptaque de bono et malo *) addiscendi praetermittere, et 18) si forte eius sit conditionis, vt omnia, quae vtilia essent, addiscere non possit, eum vel saltim id, quod optimum maximeque necessarium est, tanto accuratius veluti in numerato habere debere. (§. CXXXXII, *6.*)

*) Haec

*) Haec cognitio omnibus peraeque necessaria est, partim quod voluntas non potest adpetere, nisi quod intellectus sibi, tamquam bonum, repraesentauit, nec auersari nisi quod illa tamquam malum agnouit: (§. XXX, 5.) partim quod imputantur actiones, etiam ex ignorantia admissae, quatenus legem et potuit et debuit homo perspectam habere. (§. CVIII, 37. 38.) Recte ergo Sophocles *in Antigone v. 1321.* πολλῷ τὸ φρονεῖν εὐδαιμονίας πρῶτον ὑπάρχει. *Sapere ad beatitudinem praecipuum est.*

§. CXXXXVII.

Ex qua postrema propositione (§. CXXXXVI, 18.) porro consequitur, 19) vt, quemadmodum ad officia, adhuc recensita, omnes peraeque obligati sunt: ita 20) speciatim quisque ad eam intellectus culturam sit obstrictus, quae eius indoli ingeniique viribus, nec non fini et vitae conditioni conueniat, ac proinde 21) suam quisque indolem suasque vires accurate exploratas habere debeat, 22) vix quippe excusandus, si quod vitae genus, cui minus idoneus sit, temere atque inuita Minerua, vel ipse eligere, vel 23) aliis in potestate sua constitutis vel disciplinae suae creditis obtrudere non dubitarit. *)

Et singulis propria.

*) Itaque cultura, ad quam obligati sumus, intellectus alia GENERALIS est, ad quam omnes homines peraeque obligati sunt, de qua §. CXXXXVI, alia SPECIALIS, ad quam singuli tenentur, de qua hoc §. CXXXXVII. Illius fundamentum est ratio, quam cum omnibus hominibus communem habemus, quamque pro virili perficere tenemur omnes: huius vero cuiusque indoles, id est, vires iudicii, intellectus et memoriae, quae quum non apud omnes eaedem, nec eodem gradu sint: non omnes ho-

mines

mines ad idem vitae genus idoneos esse, facile patet. Hinc porro colligimus, VOCATIONEM DIVINAM SPECIALEM, (si ab instinctu diuinò atque extraordinario discedamus,) nihil aliud esse, quam voluntatem Dei de certo vitae genere ab homine eligendo, per dotes animi ac corporis ei concessas declaratam. De qua Persius *Sat. III, v.71.*

Quem te Deus esse
Iussit, et humana qua parte locatus es in re,
Disce.

§. CXXXXVIII.

Officia ratione voluntatis.

VOLVNTATIS perfectio consistit in adpetitione et fruitione boni, malique auersatione. Quumque bonum non adpetamus nisi cuius praestantiam intellectu praelucente perspeximus, nec auersemur, nisi quod tamquam malum cognouimus: (§. XXX, 5.) ex eo quoque merito colligimus, 22) non adquiescendum nobis esse in qualicumque boni malique cognitione, sed operam dandam, vt ea viua sit, et efficax: 23) Non modo bonum qualecumque esse adpetendum, sed ex pluribus bonis praestantius magisque necessarium; 24) immo ne malum quidem auersandum esse, quod nos maioris boni participes reddere possit: denique, 25) bonum summum prae aliis adpetendum, et reliquis bonis omnibus aequo animo carendum esse, si illo sine his potiri non possimus. *)

*) Hinc iam alibi ostendimus, falli eos, qui summam felicitatem, ad quam in hac vita connitimur, in fruitione omnium bonorum consistere existimant: veluti Platonem apud Ciceronem *Quaest. Acad. I, 6.* Id enim cum non cadat in hominem, nec in huius vitae conditionem: consequens est, vt saltim ad adsequendum bonum summum ac prae-

praestantissimum, quod τὴν ἀγαθὴν μερίδα eleganter vocat Seruator, *Luc. X, 42.* omne studium conferre teneamur. (*Elem. phil. mor. §. CXXXXVIIII. sequ.*)

§. CXXXXVIIII.

Voluntatis emendatio maxime necessaria.

Praeterea, quum is, qui obligatus est ad finem, is et ad media sit obligatus: consequens est, 26) vt nihil eorum, quae recta ratio praescribit, ad summam felicitatem contendentibus, et quae alibi (*Elem phil. mor. §. CCXXXXVIIII. sequ.*) explicauimus pluribus, praetermittendum, sed 27) de emendanda mente 28) adfectibus ratione regendis, *) 29) vitiis denique magis magisque animo euellendis, dies noctesque serio cogitandum sit.

*) Saepe enim soli illi animi impetus hominem ita in transuersum agunt, vt fine suo excidat, et vel vera felicitate careat, vel tristem eiusdem faciat iacturam. Praeterea generatim non faciet vmquam officium, quisquis adfectus non habet in potestate, quippe qui ita peruertunt distorquentque animi iudicium, vt nihil recte et ordine fiat. (*Elem. phil. mor. §. XXXV.*) Papin. Stat. *Thebaid. Lib. X. v. 626.*

Ne fraenos animo permitte calenti:
Da spacium, tenuemque moram, male cuncta ministrat
Impetus.

Nimirum *ratio ipsa, cui fraena traduntur, tamdiu potens est, quamdiu diducta est ab adfectibus. Si miscuit se illis, et inquinauit, non potest continere, quos submouere potuisset. Commota enim semel, et concussa mens ei seruit, a quo impellitur.* Seneca *de ira I, 7.*

§. CL.

Obligatio ad corpus perficiendum conseruandumque.

Supereſt CORPVS, cuius perfectio quum in eo conſiſtat, vt omnes eius partes ad motus neceſſarios idoneae ſint: ex hoc quoque conſequitur, 30) vt obligati ſimus ad tuendam ſanitatem, ac proinde 31) et in cibo potuque capiendo, et 32) in laboribus, et 33) in exercendo corpore omnia ad tuendam valetudinem, agilitatemque, et vires tanto maiores adquirendas, referre, *) contra ea 34) omnem corporis deſtructionem et mutilationem membrorum a nobis, quantum fieri poteſt, amoliri teneamur.

*) Sed hic quoque ſtatus quisque ſui et conditionis rationem habere tenetur. Aliud enim robur, aliam agilitatem, dexteritatemque requirimus in pugile, quam in fabro: alia omnia in fabro, quam in milite, alia in milite, quam in viro docto. Ex quo patet exercitationes quoque corporis non in omnes easdem cadere, adeoque prudentia hic opus eſſe, vt et finem quisque ſuum ob oculos habeat, et media ſe digna eligat. Quin et aetas diſcrimen facit. Senex, ſi ſapit, *non vires deſiderat adoleſcentis, non plus, quam adoleſcens tauri aut elephanti*, ait Cicero *Cat. mai. Cap. IX.* Ac proinde et ſenis alia erit exercitatio, quam iuuenis. Id. *ibid. Cap. XI. Pugnandum tamquam contra morbum, ſic contra ſenectutem. Habenda ratio valetudinis, vtendum exercitationibus modicis, tantum cibi et potionis adhibendum, vt reficiantur vires, non opprimantur.* cetera.

§. CLI.

Quatenus homo teneatur ad facul-

At fruſtra haec omnia vrgentur, ſi quis ea paupertate prematur, vt ſibi nec ſalubrem victus rationem imperare, nec laboris modum ſuo arbitrio ſtatuere poſſit. Ac proinde 35) facile

facile intelligitur, carere hominem non posse adparatu rerum, ad vitam statumque suum decore tuendum necessariarum. Qui adparatus quum FACVLTATVM vel, si adfluentior sit, OPVM vel DIVITIARVM nomine veniat: consequens est, 36) vt vnusquisque obligatus sit ad tantas facultates, quantas iustis mediis parandi occasio est, adquirendas, 37) iusteque adquisitas conseruandas, et 38) prudenter dispensandas. *) tates quaerendas?

*) Non ergo ideo probamus AVARITIAM, vitiorum omnium pestilentissimum pariter ac turpissimum. Auarus enim opes opum caussa quaerit, homo seipsum prudenter amans vitae decore agendae caussa. Illi nullum lucrum sordet, nec medium vllum corradendae pecuniae tam turpe ac iniustum est, quo non vtendum existimet Euclio, cui semper, si non in ore, at in mente, est illud πολυθρύλλητον.

O ciues, ciues, quaerenda pecunia primum:
Virtus post nummos.

Hic non corradit opes, sed occasioni illas iuste adquirendi iniicit manum. Denique quum auarus semper quaerat, et inuentis miser abstineat, et timeat vti: multo aliter rationes componit vir sapiens, cuius vox est illa Horatii *Epod. I, v. 31.*

Haud parauero,
Quod aut auarus vt Chremes terra premam,
Discinctus aut perdam vt nepos.

Prudenter ergo dispensat facultates, ne cogatur aliena quadra viuere, vel alios pecunia turpiter emungere, ne inimicis sit ludibrio, ne creditores et improbi foeneratores limina sua dies noctesque obsideant, ne desit, quo amicos et indigos iuuet, ne denique iam mortuus a liberis, sua culpa mendicantibus, iure accusetur. Quis vero haec ad boni viri officium pertinere neget?

§. CLII.

Adeoque ad laborem et industriam.

Ex quo facile patet, 39) quum finis fine mediis obtineri nequeat, nullum autem fit medium, facultates necessarias sibi parandi iustius labore ac industria, vnumquemque ad labores in eo, quod semel elegit, vitae genere forti animo obeundos, omnemque adhibendam diligentiam, esse obligatum, ac proinde 40) contra officium facere eum, qui ideo, quod vitam ocio transigit, cum summa inopia ac ignominiosa paupertate conflictatur, quum contra 41) nemini imputari possit paupertas, qui, quamuis nihil, quod suarum partium sit, praetermittat, publica tamen vel priuata calamitate fortunis euoluitur, (§. CVI, 27.) vel 42) cui citra suam culpam nulla rem faciendi occasio est. *) (§. CXIIII, 56.)

*) Vtrumque ergo ad boni viri pertinet officium, et occasionem aliquid adquirendi non dimittere e manibus, et honestam paupertatem aequo animo ferre. Vtrumque praestitit Iobus, qui et opes honestis mediis quaerere, et paupertatem ferre didicerat. Iungit vtrumque officium et Horat. *Carm. III, 29, v. 53.* qui de fortuna volubili suo more conquestus:

Laudo, inquit, *manentem. Si celeres quatit*
Pennas: resigno, quae dedit, et mea
Virtute me inuoluo, probamque
Pauperiem sine dote quaero.

§. CLIII.

Itemque ad tuendam et amplificandam existimationem.

Quum porro homo nihil eorum, quae ad adsequendam, conseruandam, amplificandamque felicitatem pertinent, praetermittere teneatur: (§. CXXXX.) nemo sane dubitabit, 43)

43) quin ad felicitatem adſequendam, conſeruandam, amplificandamque vel maxime pertineat EXISTIMATIO, quae in benigno aliorum de virtute ac perfectionibus noſtris iudicio conſiſtit. Cuius enim de virtute et perfectione omnes bene ſentiunt: eum dignum felicitate iudicant, ac proinde nihil eorum, quae ad illam adſequendam, conſeruandam, amplificandamque pertinent, praetermittunt. Itaque *exiſtimatio* medium erit adſequendae, conſeruandae, amplificandaeque felicitatis, ex eoque ſequitur, 44) vt vniuscuiusque ſit, ſeruire famae atque exiſtimationi, *) et 45) publicis priuatisque in rebus, quae ratio praeſcribit, praeſtare, denique 46) eam non modo praeclaris actionibus tueri, ſed et 47) ſi fieri poſſit, quotidie amplificare.

*) Quum vero hoc et eorum ſit officium, qui nulla vmquam turpi actione vel enormi facinore aliorum de ſe opinionem vel deminuerunt vel exſtinxerunt: quanto magis ad id obligatos dixeris eos, quorum fortaſſis adoleſcentia vituperatione et odio non caruit, vt hanc labem eluant virtute, ac proinde famae ſeruiant? Exemplo eſſe poteſt Themiſtocles, de quo Cornelius Nep. *Cap. I. Quae contumelia non fregit eum, ſed erexit. Nam quum iudicaſſet, ſine ſumma induſtria non poſſe eam exſtingui: totum ſe dedidit reipublicae, diligentius amicis* FAMAE*que* SERVIENS. - - *Quo factum eſt, vt breui tempore illuſtraretur.* Sic Titum quoque Caeſarem, cuius animus in prima adoleſcentia veluti a ſeipſo exerrauerat, pudore ignominiaeque metu a vitiis retractum eſſe, obſeruat Sueton. *Tit. Cap. VII.* Alia exempla dabit Valer. Maxim. VI, 9. Macrob. *Saturn. II*, 9.

 §. CLIIII.

§. CLIIII.

Et refellendas calumnias.

Quumque vniuscuiusque ad officium pertineat, famam atque existimationem tueri, (§. CLIII, 46.) eam vero saepe deminuant aliorum CALVMNIAE, id est, mendaces de vitiis ac imperfectionibus nostris sermones: consequens est, 48) vt nihil, quod ad calumnias re ipsa et verbis refellendas pertinet, omittendum sit, 49) nisi forte illae tam putidae videantur, *) 50) vel auctor tam leuis sit, vt eas generoso contemtu vindicare praestet.

*) Vocantur hae MANIFESTAE CALVMNIAE, quas qui verbis operose refellendas existimat, nae is magno conatu maximas nugas agere velle videtur. Non magis illae virum bonum terrent, quam latratus catellorum. Et qui eas effutit: is non alterius, sed suam, existimationem turpiter euertit. Simplicius *Comment. ad Epictet. Cap. LXIIII.* Ὅιον, εἰ τὸ, εἰ ἡμέρα ἐστιν, ἥλιος ὑπὲρ γῆν ἐστιν, ψεῦδός τις ὑπολάβοι, οὐ τὸ συμπεπλεγμένον βέβλαπται. αὐτὸ γὰρ ἔχει τὴν ἑαυτοῦ ἀλήθειαν· ἀλλ᾽ ὁ ἀπατηθεὶς περὶ αὐτοῦ· οὕτω καὶ ὁ παρὰ τὸ καλῶς ἔχον λοιδορῶν σε ἢ κακοποιῶν, αὐτός ἐστιν ὁ βεβλαμμένος, σὺ δὲ οὐδὲ βέβλαψαι, οὐδὲ πεπονθάς τι κακόν: *Veluti: Si dies est, sol super terram versatur. Hoc si quis falsum putet, non ipsum connexum damnum facit, cui sua constat veritas, sed is, qui falsum de eo sentit. Sic etiam qui secum, ac decet, te conuiciatur, aut malefacit, ipse est, cui noceatur, tibi vero ne nocitum quidem est, neque mali quidquam datum.* Aliud tamen dicendum de CALVMNIA SPECIOSA, id est, ea, quae cum aliqua probabilitate coniuncta est, et hinc non modo incautos, sed et prudentiores, fallere potest. Hanc enim qui iustis modis non reprimit, nec pudorem purgat, is diffidere caussae suae

ſuae videbitur, ac proinde non ſatisfacit officio, quod exiſtimationem et famam, quae cum vita pari paſſu ambulat, pro virili tueri iubet.

§. CLV.

An officia erga nos ipſos ob neceſſitatem praeferenda officiis erga Deum?

Quamuis vero iuſtiſſimus hic ſit ſui ipſius amor: nullum tamen dubium eſt, quin inci dat in vitium, ſimul ac quis turbato amoris ordine, in ſeipſum vehementiore amore, quam in ens perfectiſſimum, puta DEVM, fertur. (§. LXXXXII, 63.) Atque inde collegimus iam ſupra, (§. CXXXX.) tum demum iuſtam rationem habere omnia haec officia erga nos ipſos, ſi ea cum amoris diuini violatione non ſint coniuncta. Ex quo facile patet, 51) non ſemper verum eſſe, quod vulgo iactant, *neceſſitatem non habere legem.* *)

*) Ea regula nihil frequentius in ore hominum eſt, eaque ita vulgo vtuntur, ac ſi ex tripode audita eſſet, et quaſi nihil ſit turpe et nefarium, quod excuſet neceſſitas. Euripid. *in fragm. ex Hippolyt. obtect.*

Ἐγὼ γε φημὶ, καὶ νόμον γε μὴ σέβειν
Ἐν τοῖσι δεινοῖς, τῶν ἀναγκαίων πλέον.

Quoties periclum eſt, ex mea ſententia
Neceſſitati debet et lex cedere.

Claudian. *in Eutrop. Lib. II. v. 596.*

Suprema pericula ſemper
Dant veniam culpae.

Atqui ſi hoc abſciſſe verum eſſet: aduerſus ſe ipſos grauiter peccaſſent martyres, qui, inſuper habito illo neceſſitatis fauore, nullo cruciatuum genere adduci ſe paſſi ſunt, vt aliquantulum turis flammae iniicerent: nec minus ſtolide egiſſet Ioſephus, qui vitae libertatisque adire periculum, quam herae libidini ſeruire maluit. Quin nemo ſanus vitio verteret militi fugam, ſi, imminente ho-

ſte, cui ſe reſiſtere non poſſe animaduertit, ſtationem deſerere non dubitet. Plura exempla iam addere ſuperuacuum eſſet, quum vel haec ſatis oſtendant, non vſquequaque veram ac ſolidam eſſe hanc regulam.

§. CLVI.

Fauor neceſſitatis quod habeat fundamentum.

Quum ergo regula haec non ſemper, at aliquando tamen, officio ſuo fungatur: (§. CLV, 51.) conſequens eſt, 52) vt diuerſi caſus diſtinguendi ſint, quumque in huiusmodi actione, quam nobis imperioſa neceſſitas extorſit, nulla circumſtantia alia rem variare poſſit, quam vel NECESSITAS ipſa, vel LEGIS natura, vel OFFICII, quod praetermittendum eſt, indoles: facile patet, 53) haec tria paullo accuratius ac diſtinctius eſſe conſideranda, ſi, quatenus neceſſitas habeat legem, vel non habeat, explorare velimus.

§. CLVII.

Neceſſitas quid et quotuplex?

Per NECESSITATEM hic intelligimus ſtatum hominis, in quo legi ſine periculo ſuo parere non poteſt. Quod periculum, quoties ad ipſam vitam pertinet: neceſſitas erit EXTREMA, quoties ipſi vitae non imminet, pro magnitudine periculi MAIOR, MINORVE adpellabitur. Ita et ABSOLVTA eſt neceſſitas, quae euitari nullo alio modo poteſt, quam violata lege: RESPECTIVA, quam alius quidem, at non hic homo, qui iam in illa verſatur, euitare poſſet.

*) Ita NECESSITAS EXTREMA imminebat martyribus, quibus aut diriſſimum ſubeundum ſupplicium, aut Chriſto maledicendum erat. Non vero extrema erat neceſſitas, qua Chriſtianos ad defectionem impellere conabatur Iulianus ὁ παραβάτης, dum eos

eos abs litterarum ſtudiis, honoribus, militia repellebat. ABSOLVTA erat neceſſitas, in qua verſabatur Daniel, beſtiis obiiciendus, niſi preces intermiſiſſet: RESPECTIVA, quacum confliċtabatur Dauides, dum ei aut fame pereundum, aut panibus ſacris veſcendum erat. Alius enim, qui ſine praecipiti fuga iter feciſſet, facile procul dubio alium reperiſſet panem, quo expugnaſſet inediam.

§. CLVIII.

Iam facile quisque animaduertet, 54) in cenſum hic non modo venire neceſſitatem EXTREMAM, ſed et eam aliquando, in qua vita non periclitatur. Quum enim quaedam ſint calamitates ipſa morte acerbiores: quis dubitet, quin viro etiam conſtantiſſimo terrorem iniicere poſſint dolores intolerabiles, orbitas oculorum, et ſimiles aerumnae? Praeterea quum vbi effugium patet aliud, ex duobus malis phyſicis minimum eligendum ſit: (*Elem. phil. mor.* §. *CLII*, *) conſequens eſt, 55) vt abſoluta quidem neceſſitas fauorem mereatur, (§. CLVII.) 56) reſpectiua tum demum, ſi quis non ſuo ſibi iumento hoc malum inuenerit. *)

Quae neceſſitas fauorem mereatur?

*) Si quis ſe vltro periculo offert, cauſſa eſt illius neceſſitatis, in qua verſatur, ac proinde ipſi euentus poteſt imputari. (§. CV, 22.) Cui actio imputatur, eum nihil excuſat, adeoque nec excuſabit neceſſitas, ſi per eum ſteterit, quo minus illa vrgeretur. Hinc vix fauorem meruit neceſſitas, in quam ſe coniecerat quidam, qui propoſitum aduerſus Chriſtianos edictum diripuit conſciditque, ſtatimque productus non modo tortus, ſed et legitime coctus eſt, teſte Lactantio *de mort. perſequut*, *Cap. XIII*, Si ergo in his conſtitutus anguſtiis

ftiis aliquid egiffet aduerfus honeftatem et iuftitiam, tantum vt mortem et cruciatus fubterfugeret, quis negauerit, eum male egiffe? Exemplo effe poteft Quintus quidam cuius in Epiftola de martyrio Polycarpi meminit ecclefia Smyrnenfis, qui, quum fponte fe obtuliffet martyrio, et alios ad idem faciendum perpuliffet, vifis beftiis, per genium Caefaris iurauit, nefandoque fefe polluit facrificio. Quare Smyrnaei grauiter monent: Διὰ τῦτο ὖν, ἀδελφοὶ ὐκ ἐπαινῦμεν τὺς προσιόντας ἑαυτοῖς, ἐπειδὴ ὐχ ὕτως διδάσκει τὸ ἐυαγγέλιον. *Nos itaque, fratres, non probamus eos, qui vltro accedunt, ac femet ipfos produnt, quum aliter praecipiatur in euangelio.* Similia habes apud Origenem *ad Io. XI, 35. Tom. XXXI.*

§. CLVIIII.

Leges humanae et diuinae adfirmatiuae admittunt exceptionem neceffitatis.

Lex porro quum vel DIVINA fit, vel HVMANA, eaque vel AIENS, vel NEGANS, (§. LXIIII, 9.) homo vero, etfi fummus imperans, neminem obligare poffit ad mortem gratis fubeundam: confequens eft, 57) vt leges HVMANAE regulariter intelligendae fint cum exceptione neceffitatis. *) Idemque 58) dicendum videatur de DIVINIS AIENTIBVS vel ADFIRMATIVIS, quia nemini imputari poteft omiffio actionis, fi agendi defit occafio, (§. CXIIII, 56.) nifi forte 59) actionis intermiffio ita fit comparata, vt tendat in fummi numinis iniuriam, fiquidem tunc lex fimul concurrit negatiua, quod nihil faciendum fit in Dei ignominiam. (§. CXXXI, 36.) Quo referimus factum Danielis. *Dan. VI, 10.*

*) Omnia haec liquida videntur. Homines dum fe imperio ciuili fubiecerunt, in imperantem contulerunt

lerunt omnia, ſine quibus finis ciuitatum obtineri non poſſet. Hinc et ius vitae et necis ei conceſſerunt, at non promiſcue, quia id fini ciuitatis refragaretur, ſed tantum, ſi id exigat ſalus populi vel reipublicae. Itaque nec ciues legibus ſuis obligare poteſt ad mortem gratis ſubeundam, ſed eo tantum caſu, ſi id exigat ſalus populi et reipublicae: adeoque eius leges regulariter intelligendae ſunt cum exceptione neceſſitatis. Hinc eleganter Grotius *de iure belli et pac. I, 4, 7. n. 2. Ferri ab hominibus leges ſolent et debent cum ſenſu humanae imbecillitatis.*

§. CLX.

Non autem leges diuinae negantes, quae ad officia erga Deum et nos ipſos pertinent.

Contra ea quod ad leges diuinas NEGANTES attinet, illae ad officia vel erga *ipſum Deum*, vel erga *nos ipſos*, vel erga *alios homines* nos obſtringunt. (§. LXXXX. CXXIIII.) Quae ad officia erga ipſum Deum pertinent, in ſe ita ſunt comparata, vt ſine ignominia Dei numquam intermitti poſſint. Quum vero ad ea omnia, quae cum ignominia ſummi Numinis coniuncta ſunt, omittenda ſimus obſtricti: (§. CXXXI, 36.) conſequens eſt, 60) vt nullus ſit tantus neceſſitatis fauor, qui hominem, leges diuinas negatiuas de officiis erga Deum violaturum, poſſet excuſare. *) Contra 61) ſi duo colliduntur officia erga nos ipſos, nihil tutius eſt, quam vt ex duobus malis phyſicis, quod minimum eſt, eligamus.

*) Hinc factum ſuum excuſare non poteſt, qui quacumque neceſſitate adduci ſe paſſus eſt, vt in Deum eſſet blasphemus, idolis ſacrificaret, periurioue ſe pollueret. Quod et ipſi non negarunt ſcriptores profani, veluti Iuuenalis, *Sat. VIII.*

Ambiguae ſi quando citabere teſtis
Incertaeque rei, Phalaris licet imperet, vt ſis
Falſus

Falsus, et admoto dictet periuria tauro,
Summum crede nefas, animam praeferre pudori
Et propter vitam viuendi perdere caussas.

Quamuis vero excusare se nequeant, qui quid tale admiserunt, necessitati succumbentes: non tamen permittit humanae imbecillitatis sensus, vt eorum vicem non doleamus, quos a constante proposito dimouit imperiosa huiusmodi necessitas, quum nouerimus, ipsi Petro Christum Seruatorem neganti, datam esse veniam, quando eum facti poenituit. *Matth. XXVI, 75.*

§. CLXI.

Leges diuinae aientes de officiis erga alios admittunt fauorem necessitatis.

62) Quae ad officia erga alios homines pertinent, leges aientes, fauorem necessitatis non respuere certissimum est, partim quod omissio actionis imputari non potest, si deest agendi occasio, (§. CXIIII, 56.) partim quod amoris leges nos non obligant, vt alterius felicitate magis, quam nostra, delectemur, adeoque illum vehementius, quam nos ipsos, amemus. (§. LXXXXIIII, 65.) Et eatenus 63) verum est illud: *Proximus egomet sum mihi.* *)

*) Sic e. g. lex diuina non obligat quemquam, vt alium seruet, ipseque pereat, vel vt ipse esuriens, quod superest, panis frustulum alteri det. Id ne ipsa quidem sanctissima lex amoris, quam sacrae litterae Christianis inculcant, exigit. *II. Cor. VIII, 13.* Quare recte Seneca *de Benef. II, 15. Dabo egenti, sed vt ipse non egeam: succurram perituro, sed vt ipse non peream.* Nec aliud in animo habuere scholastici doctores, dum finxerunt regulam: *Ordinata caritas incipit a se ipsa.*

§. CLXII.

Ant et negantes, si

Porro NEGANTES leges de officiis erga alios obiecta a Deo necessitate, vel cum officiis de con-

conseruatione nostri ipsius, vel de perfectione nostra ac felicitate tuenda amplificandaque, colliduntur. Priore casu, quum alterum non magis, quam nos, amare teneamur, (§. LXXXXIIII, 6.) 64) procul dubio, incumbente nobis necessitate, quaelibet honesta ratio est expediendi salutem, dumne per nos steterit, quo minus durum illud necessitatis telum declinaremus, vel par sit omnium conditio, quia aequalis aduersus aequalem nullo fauore vtitur: (§. CLVIII, 56.) posteriore 65) satius est, nos perfectione aliqua vel felicitate carere, quam alterum perire, vt nos maiore perfectione vel felicitate potiamur. *)

necessitas sit a Deo?

*) Nam perfectione aliqua vel felicitate carere malum est physicum, si per nos non stetit, vt illa potiremur. At perdere alterum, malum est morale, quod semper maius malo physico habendum est. Quum vero ex duobus malis physicis eligendum sit minus, ac proinde ex concurrentibus malis physico et morali physicum: (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* *) non sane peccabit, qui eo casu cum aliquo detrimento suo alium conseruare periculumque ab eo amoliri cupiat. Hinc quamuis non reprehendendus sit, qui in naufragio inhaerens tabulae, alterum eamdem, vtrique non suffecturam, adprehensurum depellit: inexcusabilis tamen omnino videretur, qui spe maioris felicitatis, amicum proderet, quem salua religione prodere non poterat.

§. CLXIII.

Et haec iustam habent rationem, si ipsius Dei O. M. prouidentia ἀμέσως contingat, vt in ea necessitate versemur. (§. CLXII.) Nam si a malitia hominum est illa calamitas: aut id illi agunt, vt pereamus, aut vt necessitatem pec-

Si eadem sit a malitia hominum?

peccandi nobis imponant. Priore casu, quum alium, nedum prauum, hominem vehementius, quam nos, amare non teneamur, (§. LXXXXIIII, 65.) 66) merito erit excusandus, qui alium, quam se perire malit. Posteriore 67) dira quaeuis potius erunt ferenda, quam vt quidquam, quod cum ignominia Dei coniunctum sit, admittamus. *) (§. CXXXI, 6.)

*) Hinc si vita nostra incidat in insidias telaque latronum: quaelibet honesta ratio est expediendi salutem, quia nulla nos obligat ratio, vt latrones potius, quam nos ipsos, seruemus. At male sibi consuluisset Iosephus, si vincula magis timuisset, quam adulterium, ad quod eum pellicere cupiebat vxor Potipharis. Latrones enim id agunt, vt pereamus: Potipharis vxor Iosepho necessitatem peccandi imponere cupiebat.

§. CLXIIII.

Monitum de adplicatione harum regularum ad casus speciales.

His obseruatis regulis, quarum plerasque iam alii acute inuenerunt, *) non difficile erit, de variis speciebus, quas PVFENDORFFIVS et alii proponunt, iudicare, quamuis, si recte ponas calculum, multi fingantur casus, qui rarissime contingunt: plures, vbi omnia vno temporis momento transiguntur, intra quod vix de iustitia iniustitiaque actionis suscipiendae intermittendaeue quidquam, adhibita in consilium ratione, statuere liceat. Nimirum cuiuis, qui extra teli iactum est, quid factu opus sit, expensis in vtramque partem rationibus, iudicare non adeo difficile est, quum illi, qui in praesentissimo periculo versatur, in arena capiendum sit consilium. Vt non male de huiusmodi casibus vsurpare possis illud poetae:

Facile

Facile omnes, quum valemus, recta consilia aegrotis damus,
Tu, si hic esses, aliter sentires.

Terent. *Andr. I, 1. v. 9.* Ergo hic multa Dei potius iudicio ac misericordiae relinquere, quam ad viuum omnia resecare, praestiterit.

*) Proposuit iam has regulas, saltim plerasque, Thomas. *Iurispr. diu. II, 2, 143. sequ.* non ex iisdem tamen, quibus nos hic vtimur, principiis deriuatas. At postea idem eas sequestratas e iure naturae, et regulam vnam reuocatam voluit: omnes leges habere tacitam exceptionem necessitatis. *Fundam. iur. nat. et gent. II, 2, 19.* †. Nobis nulla videtur ratio suadere, vt omittamus vel sequestremus exceptiones, quas ex ipsa recta ratione fluere, ea, quae diximus, abunde ostendunt.

§. CLXV.

Sic nemo dubitauerit, 68) quin necessitas excusatura sit hominem, quem in eo articulo fortuna deprehendit, vt ei aut pereundum, aut membro aliquo carendum sit, si ense recidendum putet membrum, ne pars sincera trahatur. Quum enim vtrumque officium de seruanda vita integritateque membrorum nobis ipsis debeamus, in his vero tutissimum sit, ex duobus malis physicis id, quod minimum est, eligere, (§. CLX, 61.) denique minus omnino malum sit, membro, quam vita, carere: quis neget, medium istud, vitam iactura membri alicuius redimendi esse iustissimum? *) An liceat abscindere membrum vitae seruandae caussa?

*) At difficilior est quaestio, an haec sit lex naturae praeceptiua, et is contra officium faciat, qui in ancipite isto periculo constitutus mori malit, quam dolores, quibus ferendis se imparem existimat, persentiscere? maxime quum non adeo

certa spes sit, quae de sectione illa concipitur, et non minus multi, qui hos cruciatus mira constantia pertulerunt, perire, quam seruari, soleant? Sane senectus, imbecillitas corporis, morbi indoles, medicorum dissensus, ipsiusque chirurgi in hac encheiresi imperitia et ruditas, in tantillo temporis momento, facile subigent animum, vt medicinam illam ipsa morte acerbiorem putet, et sine tam exquisitis doloribus mori, quam incertam salutem intolerabili cruciatu redimere, malit. Quare hic moniti paullo ante dati (§. CLXIIII.) memores, ἐπέχειν, et rem Dei iudicio et misericordiae committere, quam de hominis in tanta necessitate constituti conscientia temere iudicare malumus.

§. CLXVI.

An carne humana vesci fas sit in extrema fame?

Nullum quoque dubium est, 69) quin, qui in extrema fame cibo quocumque, etiam carne mortuorum hominum, vitam misere tolerarunt, excusandi sint: quum et hic collidantur bina officia, quae nobis ipsis debemus, ac proinde ex duobus malis physicis, morte, et alimentis, alioquin detestabilibus, minimum omnino eligendum videatur. (§. CLX, 61.) At 70) non excusandus, qui alterum obtruncat, vt eius carne pastus miseram vitam extendat: quia, quantacumque sit longae inediae imperiosa necessitas, ea tamen ius non dat in vitam alterius, nec fas est, alteri eam eripere, vt ipsi conseruemur, quia par hic est vtriusque conditio ac necessitas. * (§. CLXII, 64.)

*) At quid si omnes, pari necessitate pressi, in vnius mactationem consentientes rem sorti committant? Quo pertinet casus tristissimus de septem Britannis, quem ex Tulpii *Obseru. medic. I, 43.* refert Casp. Ziegler. *ad Grot. de iure belli et pac. II, 1. 3.*

Nihil

Nihil vero hic mutandum. Nemini enim in alterius vitam ius eſt. Et qui conſentit in caedem ſui ipſius aeque peccat, ac qui ſe aliumue occidit. *Nec debuit quisquam vitam ſuam tam vilipendere, vt eius iactura alterius famem expleret. Nec reliqui etiam ideo in ſocium ſuum ſaeuire debuerunt, vt ſtomacho ſuo conſulerent:* recte iudicat Ziegler. *ibid. p. 189. ſequ.* Quibus non vſquequaque ſatisfeciſſe videtur Pufendorff. *de iure nat. et gent. II, 6, 3.*

§. CLXVII.

Aliud dicendum, 71) ſi quis naufragus apprehenſa tabula, vni tantum ſuffectura, alterum, manus eidem iniicientem, vi repellat, vel 72) aliqui in ſcapham inſilientes, reliquos, quos ſcapha ferre non poteſt, praecipitent. Vtroque enim caſu non eſt par vtriusque conditio, quia qui tabulam adprehendit, quiue ſcapham prius occuparunt, in poſſeſſione ſunt, ac proinde iure ſuo ab aliis, quamuis cum eodem periculo luctantibus, priuari nequeunt. Et quis non minus eſſe malum animaduertit, aliquos perire, quam omnes, maius bonum paucos, quam nullum ſeruari? *)

An naufragis alios, tabula ſemel adprehenſa, vel ſcapha ſemel occupata, deiicere liceat?

*) Ex quibus fundamentis et alter decidi poterit caſus de militibus, in caſtrum vel vrbem munitam confugientibus, aliosque, paullo tardiores, excludentibus, ne hoſtes vna erumpant. Quale eſt factum Pandari, de quo Virgil. *Aen. VIIII. v. 722. ſeq.* aliorumque, de quibus Freinshem. *ad Curt. IIII, 16. 8.* Vbi tamen probe diſpiciendum fuerit, extremane et abſoluta ſit neceſſitas, (§. CLVIII, 55.) an remotius adhuc periculum, et quod alia ratione, e. g. paucis hoſtibus admiſſis, et reliquis dimiſſo clathro ſubmotis, euitari poſſit. Inde merito collaudanda Darii, Alexandrum fugientis, humanitas, qui, ſuadentibus aliis, vt pontem Lyci flu-

minis rescinderet, *malle se*, ait, *insequentibus iter dare, quam auferre fugientibus.* Curt. *IIII, 16.*

§. CLXVIII.

An carnificem excuset necessitas, proposita morte innocentem occidere iussum?

Nec 73) magis excusarim carnificem, vel alium quemcunque, qui hominem innocentem, proposito mortis supplicio, occidere iussus, parendum existimat, et imminentis supplicii periculum ad iustam sibi excusationem sufficere credit. A malitia enim hominis est illa calamitas, qui id agit, vt necessitatem peccandi imponat carnifici. Quo casu dira quaeuis potius ferenda, quam quidquam, quod cum ignominia Dei coniunctum sit, admittendum. *) (§. CLXIII, 67)

*) Accedit, quod nihil agendum sit contra certam conscientiam: (§. XXXXV, 35.) hic vero ponatur species, quod carnifex certo sciat, saeuiendum sibi esse in innoxium caput. Quis ergo eum admissi criminis absolueret? Nec rem conficit distinctio Pufendorffii, vtrum spiculatori haec caedes imperetur tamquam actio propria, an mera alieni facti exsequutio. Quamuis enim ille posteriore casu caedem carnifici illi non magis imputari posse existimet, quam gladio aut securi: *Iur. nat. et gent. I, 5, 9. VIII, 1, 5. 6.* multum tamen interesse arbitramur inter gladium vel securem, tamquam res inanimatas, et hominem ratione praeditum, cui tam iniustam exsequuturo sententiam, ipsa conscientia reclamat.

§. CLXVIIII.

An fugienti obstantem protererere liceat?

Contra ea 74) recte quis, imminente innocenti morte, fuga sibi consulturus, alium sibi obstantem submouet, quamuis se ei damnum illaturum suspicetur. Siue

Siue enim alter ex malitia iter fugienti intercludat: neceſſitas eſt a malitia hominis, isque id agit, vt fugiens pereat. Siue non nocendi conſilio obſtet: ab ipſius Dei prouidentia haec neceſſitas fugienti obiicitur. Vtroque vero caſu quaelibet honeſta ratio eſt expediendae ſalutis. * (§. CLXIII, *66.* CLXII, *64.*)

*) Nihil ergo moramur diſſenſum Alberti, *Comp. Iur. Nat. orthod. conform. Cap. III. §. XVII. ſequ.* Argumentum enim, quo fretus in alia omnia ſibi eundum exiſtimat, quod in ſtatu integritatis occidere innocentem nefas fuerit, plane eſt *ἀπροσδιόνυσον*, quia nec principium iuris naturalis in ſtatu integritatis quaerendum eſt, (§. LXXIIII.) nec in eo ſtatu vllum concipi poteſt periculum, quod hac triſti fuga fuiſſet euitandum.

§. CLXX.

Idem dicendum videtur de caſibus, 75) ſi quis res alienas in extrema neceſſitate, famis vel frigoris expellendi cauſſa, contrectet: *) 76) vel ſi homines in extremo naufragii periculo, iactum alienarum mercium faciant. Quemadmodum enim priore caſu neceſſitas eſt a malitia hominum, id agentium, vt famelicus, vel frigore obrigeſcens, omni humana ope deſtitutus pereat: (§. CLXIII, 66.) ita poſteriore inter duo mala phyſica eligitur minus, dum homines, imminente naufragio, vident, aut ſibi cum rebus pereundum, aut mercium alienarum, a ſe iactandarum, aeſtimationem eſſe praeſtandam. (§. CLX, *61.*)

An in extrema neceſſitate res alienas contrectare vel perdere?

*) Qui hic diſſentiunt, iis furti vocabulum imponit, quod tam graue exiſtimant eſſe peccatum, vt nulla neceſſitate vrgente quis ad illud compelli debeat. Sed quum ne homicidium quidem in caſu neceſſitatis, puta in moderamine inculpatae tutelae, pro crimine imputent: cur magis imputarent furtum? Praeterea quis furtum ſine dolo malo, immo ſine animo lucrum faciendi concipit? Denique quum paucarum rerum alienarum, quas ſurripere iuſſit imperioſa longae inediae neceſſitas, aeſtimatio facile praeſtari poſſit ab hominibus, etiam mendicis, vbi ſe periculo expedierint: quis vitio illis vertat, quod non perire, quam rem aeſtimabilem animo reſtituendi, domino interuertere maluerint. Add. *cap. 3. X. de furt.*

§. CLXXI.

Concluſio capitis. Sed talia innumera vel fingi, vel in ipſis rerum argumentis occurrere poſſunt, ex quibus quaedam vere ſunt ἄπορα, et de quibus facile in vtramque partem diſputari poſſit. Sed ne obliti videamur eius, quam ipſi paullo ante dedimus, admonitionis, (§. CLXIIII.) plura addere iam nolumus, iis hanc curam relinquentes, qui ſibi in ipſam hominum conſcientiam ſumunt imperium.

CAP.

CAP. VII.
DE OFFICIIS ERGA ALIOS ABSOLVTIS, ET PERFECTIS, SPECIATIM DE NEMINE LAEDENDO.

§. CLXXII.

Progredimur iam ad OFFICIA ERGA ALIOS HOMINES, quorum fundamentum iam supra in eo positum esse animaduertimus, quod homo homini natura AEQVALIS, ac proinde eatenus amore amicitiae sit prosequendus. (§. LXXXV. et LXXXVIII.) Quumque aequalitas naturae aequalia etiam officia exigat: inde collegimus, HOMINEM HOMINEM NON MINVS, QVAM SEIPSVM TENERI AMARE. (§. LXXXXIII.) Officiorum erga alios fundamentum.

§. CLXXIII.

Deinde amoris huius duos esse gradus, ostendimus, quorum alterum IVSTITIAE, alterum HVMANITATIS et BENEFICENTIAE adpellauimus. (§. LXXXII. sequ.) Quum vero prior in eo consistat, vt nihil quod infeliciorem alium faciat, agamus, ac proinde neminem laedamus, et cuique, quod suum est, tribuamus; posterior vt alterius perfectionem et felicitatem pro virili prouehere atque amplificare studeamus, illique tribuamus et ea, quae iure stricto et perfecto non debemus: (§. cit.) consequens est, 1) vt et officia, quae alteri debemus, alia sint *iustitiae*, quae PERFECTA; alia *hu-* Ea vel perfecta, vel imperfecta.

manitatis et beneficentiae, quae IMPERFECTA vocamus.

§. CLXXIIII.

Eorum definitiones.

Itaque OFFICIA PERFECTA sunt, ad quae homo perfecte, et per modum coactionis, obligatus est, puta vt neminem laedat, et cuique, quod suum est, tribuat. IMPERFECTA, ad quae imperfecte sine coactione, et ex ipsa virtute, obligamur, puta, vt alterius perfectionem ac felicitatem aeque, ac nostram, pro virili amplificare studeamus. * (§. LXXXIIII.)

*) Itaque officia PERFECTA nobis necessitatem imponunt, ne alterum imperfectiorem infelicioremque reddamus: IMPERFECTA monent, nos nondum verae virtutis laudem adsequutos, nisi et alios perfectiores ac feliciores reddere, pro virili annitamur. Ea officia iam veteres iureconsulti accurate distinxerunt, veluti Paullus, dum *quaedam voluntatis, et officii magis, quam necessitatis, esse*, scripsit. *l. 17. §. 3. D. commodati.* Adde locum Senecae, quem attulimus supra §. LXXXIIII.*.

§. CLXXV.

Alia item absoluta, alia hypothetica.

Quandoquidem igitur, quod ad OFFICIA PERFECTA attinet, illa in eo posita sunt, vt NEMINEM LAEDAMVS, et CVIQVE, QVOD SVVM EST, TRIBVAMVS, (§. CLXXIIII.) laedere autem est alterum infeliciorem, quam natura est, reddere, (§. LXXXII.) SVVM denique aliquis dicere potest, quod iuste adquisiuit: (§. cit.) sequitur sane, 2) vt obligatio ad neminem laedendum sit *connata*; ad suum cuique tribuendum, *adquisita*. Vnde prius officium ABSOLVTVM; posterius, quod suum cuique tribui iubet, HYPOTHETICVM vocamus. *)

*) Ita-

*) Itque ABSOLVTVM officium nobis eſt, quod homo ab homine exigere poteſt nullo poſito iure, quod per factum aliquod adquiſiuerit: HYPOTHETICVM, quod, demum poſito aliquo iure, per factum adquiſito, exigitur. Sic homo ab homine iure exigit, ne occidatur, nullumque ideo ponit factum, quo ſibi hoc ius adquiſiuerit. At non poſſet quisquam iure conqueri de rebus ſibi ab altero praereptis, niſi ius aliquod circa illas res, veluti dominium, facto adquiſiuiſſet. Itaque *neminem occide* eſt officium abſolutum; *furari noli* officium hypotheticum. Quod diſcrimen ſi non neglexiſſet ὁ πάνυ Salmaſius, *de vſur. Cap. VIIII.* facile intellexiſſet, non fugiſſe rationem iureconſultos, qui *furtum admittere naturali iure prohibitum eſſe*, contendunt. *l. 1. §. 3. D. de furt. §. 1. Inſt. de obl. quae ex delict.*

§. CLXXVI.

Quumque porro ius, quod circa rem aliquam adquiſiuimus, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO ſeu CONVENTIONE proficiſcatur: conſequens eſt, 3) vt omnia officia HYPOTHETICA, vel ex DOMINIO, vel ex PACTO naſcantur, adeoque 4) is commodiſſimus futurus ſit tractationis noſtrae ordo, vt primum de officiis PERFECTIS ABSOLVTIS, deinde de IMPERFECTIS, tum porro de HYPOTHETICIS, quae ex DOMINIO, ac denique de iis, quae ex PACTO oriuntur, paullo accuratius agamus. *Imperfecta* enim *hypotheticis* ideo praemittenda putauimus, quia homines, frigeſcente demum atque oblangueſcente humanitate, inuecto dominio, pactisque interpoſitis, conſulere ſibi coeperunt.

Quo ordine de his agendum?

§. CLXXVII.

Homo hominem, vt sibi aequalem, tractare debet.

Primo ergo omnium ponendum est, hominem homini esse natura aequalem, (§. CLXXII.) iisdem quippe cum altero partibus essentialibus constantem. Et quamuis alteri prae altero perfectio aliqua veluti sortito obtigerit: diuersos tamen perfectionis gradus nihil mutare circa hominis essentiam, sed vnum aeque esse hominem, ac alterum. Ex quo sequitur, 5) vt alter alterum, tamquam aeque hominem tractare, nec in rebus, quae pluribus iure perfecto competunt, prae aliis praerogatiuam sine iusta caussa adfectare, adeoque 6) quod sibi fieri non vult, nec alteri facere teneatur. *) (§. LXXXVIII, 54.)

*) Haec regula tam est rectae rationi consentanea, vt eam nec pagani ignorarint. Saltim eam sententiam in deliciis fuisse Alexandro Seuero Imp. auctor est Ael. Lampridius, *Cap. LI. Clamabatque saepius, quod a quibusdam, siue Iudaeis, siue Christianis audierat et tenebat, idque per praeconem, quum aliquem emendaret, dici iubebat:* QVOD TIBI FIERI NON VIS, ALTERI NE FECERIS. *Quam sententiam vsque adeo dilexit, vt et in palatio, et in publicis operibus, praescribi iuberet.* Probabile est, quod obseruauit Lampridius, Alexandrum hanc sententiam a Christianis accepisse. In sensu enim aiente totidem verbis habetur *Matth. VII, 12. Luc. VI, 31.* At inde non sequitur, vt non et ratio eam veritatem perspicere potuerit. Similia enim sunt apud Simplicium *ad Epictet. Enchirid. Cap. XXXVII.*

§. CLXXVIII.

Ac proinde nemo laedendus.

Quum ergo quod nobis fieri nolumus, nec alteri facere debeamus, (§. CLXXVII, 6.) nemo vero nostrum perfectione ac felicitate sua, quam

quam iam natura habet, vel iuste adquisiuit, ab alio priuari, vel res suas deteriores reddi, id est, LAEDI velit: (§. LXXXII.) consequens est, 7) vt et nos neminem imperfectiorem vel infeliciorem reddere, adeoque 8) et neminem laedere debeamus. Et quia ad felicitatem nostram ac perfectionem non modo CORPVS, sed et MENS praecipue, pertinet: 9) ad vtramque hominis partem pertinere hoc praeceptum, quin 10) laesionem mentis tanto esse corporis laesione grauiorem, quanto mens ipsa corpore praestantior est, (*Elem. phil. mor.* §. *XIIII.*) facile intelligitur. *)

*) Hinc grauiter Epictetus inuehitur in eos, qui id tantum damnum reputant, quo corpori rebusue suis aliquid decedit, non illud, quo mens redditur deterior. Ὅπου τι, inquit, σωματικὸν ἐλάττωμα εἰς κλῆσιν, ἐκεῖ ἡ βλάβη· ὅπου εἰς τὴν προαίρεσιν, οὐδεμία βλάβη· οὔτε γὰρ τὴν κεφαλὴν ἀλγεῖ ὁ ἐξαπατηθεὶς, ἢ ἀδικήσας, οὔτε τὸν ὀφθαλμὸν οὔτε τὸ ἰσχίον, οὔτε τὸν ἀγρὸν ἀπολλύει. ἡμεῖς δ' ἄλλο οὐδὲν ἐθέλομεν, ἢ ταῦτα. τὴν προαίρεσιν δὲ πότερον αἰδήμονα καὶ πιστὴν ἕξομεν, ἢ ἀναίσχυντον, καὶ ἄπιστον οὐδ' ἐγγὺς διαφερόμεθα. *Vbicumque in his, quae ad corpus pertinent, possessionibus aliquid damni acceperimus, illico iacturam nos fecisse arbitramur: sed in voluntatis proposito quum detrimenta nobis eueniunt, nihilominus tamen, damnum nos accepisse nullum, censemus: quandoquidem ei, qui corrumpit alterum aut corrumpitur, nec caput dolet, nec oculus, nec coxa, sed nec fundum amittit, atqui aliud nihil volumus, quam ista. Inter nos vero disceptatio nulla est, ne mediocris quidem, vtrum satius sit, voluntatem habere pudicam, et fidelem, an vero impudicam, et infidelem.* Arrian. *Diss. Epict. II,* 10.

§. CLXXVIIII.

§. CLXXVIIII.

Nemo occidendus, nullius sanitati ac corpori damnum inferendum.

Totius hominis perfectio ac felicitas consistit in VITA, id est, in vnione mentis et corporis, (§. CXXXXIII.) quae quidem perfectio inter eas, quas a natura accepit, praestantissima, et reliquarum veluti fulcrum ac fundamentum est. Quum ergo alterum perfectione ac felicitate, quam a natura accepit, priuare nefas sit, (§. CLXXVIII, 7.) nec nos ab altero vita priuari velimus: per se patet, (§. CLXXVIII, 6.) 11) officii nostri esse, nec alium occidere, vel 13) eius sanitati detrimentum inferre, vel 13) mortis aut morbi caussam dare, vel 14) eum citra ius, aut occidendi animo, periculo exponere. *)

*) Neque enim magis peccat, qui hominem, in quem sibi nihil imperii est, periculis obiicit, quam qui iure atque imperio suo ita abutitur, vt alterum, quem perire cupit, eo consilio exponat periculo. Sunt talia exempla apud Polyb. *I, 9.* Diod. Sic. *Bibl. XIIII, 73. XVIIII, 48.* Iustin. *Hist. XII, 5.* Curt. *VII, 2.* immo in ipsis sacris litteris, *II. Sam. XI, 15.* vbi et sequente *Cap. XII, 9.* ideo homicidium Dauidi exprobratur a Nathane, quod Vriam eo animo, vt periret, in periculosissima statione collocari iussisset. Add. Pufend. *de iure nat. et gent. VIII, 2, 4.*

§. CLXXX.

Nisi necessitas ipsa vti nos cogat moderamine inculpatae tutelae.

Attamen, quum nemo teneatur alterum magis, quam seipsum, amare, (§. LXXXXIIII, 65.) et saepe contingat, vt aut alicui ipsi, aut alteri, pereundum sit; consequens est, 15) vt eo casu, si quis nos adgrediatur, in ancipiti illo periculo quaelibet sit honesta ratio expediendae salutis, (§. CLXIII, 66.) adeoque 16) et

16) et cum caede repellere adgreſſorem liceat, dumne quis 17) limites iuſtae defenſionis excedat.

§. CLXXXI.

Quinam vero ſint iuſtae defenſionis limites, nemini erit obſcurum, qui abſolutam praecipue neceſſitatem, id eſt, nullo alio modo euitabilem, (§. CLVIII.) fauorem mereri, meminerit. Ex hoc enim conſequitur, 18) vt tum demum moderamini inculpatae tutelae ſit locus, ſi quis in abſoluta neceſſitate, vel reſpectiua quidem, ſed in quam ſua culpa non inciderit, verſetur. (§. CLVIII, 55. 56.) 19) Vt defunctus omni periculo, nullo amplius defenſionis iure gaudeat. 20) Vt qui vel ſine adgreſſoris laeſione, vel leuiore malo adgreſſori repraeſentato, periculum euitare poteſt, ei ius non ſit, ad caedem temere prouolandi, *) quum ex duobus malis phyſicis id, quod minimum eſt, malum eligendum eſſe, vel ipſa recta ratio nos doceat. (*Elem. philoſ. mor.* §. *CLII,**) Eius limites.

*) Homo obligatus ſemper eſt, ad eligendum id, quod eſt optimum. (§. LXXXXII. *) Optimum ergo quum ſit medium, quo facillime ac tutiſſime finem noſtrum obtinemus: obligatos nos eſſe oportet ad medium facillimum tutiſſimumque expediendae ſalutis, adeoque ad euitandam alterius caedem, ſi aliud ſuperſit periculo nos expediendi medium. Recte Theocrit. *Eidill. XXIII.* Ὀλίγῳ τοι ἔοικε κακῷ μέγα νεῖκος ἀναιρεῖν. *Par eſt, exiguo malo magnam litem tollere.*

§. CLXXXII.

§. CLXXXII.

Aduersus quos eo vti possimus?

His vero obseruatis principiis euidentissimis, nihil facilius est, quam ad quaestiones omnes, quae de hoc moderamine inculpatae tutelae incidere possunt, respondere. Si enim quaeras, aduersus quos eo vti liceat? recte respondebis, 21) aduersus omnes, per quos in periculum illud sine tua culpa adductus sis: (§. LXXXI, 18.) adeoque 22) et aduersus furiosos, mente captos, itemque 23) eos, qui alium inuadere parantes, te per errorem inuaserint. Vti enim praeclare obseruauit, Grotius *de iure belli et pac. II, 1, 3.* ius defensionis hic non nascitur ex peccato atque iniustitia eius, a quo intentatur periculum, sed a iure nostro periculum nobis intentatum propulsandi quouis modo, nec alterius vitam eo casu propriae saluti anteponendi. *)

*) Et huc pertinet fabula Oedipi qui patrem se adgredientem inuadentemque tuendi sui caussa ignarus occiderat, quod factum ita purgat apud Sophoclem *in Oedipo Colon. v. 1032.*

Ἓν γάρ μ' ἄμειψαι μῦνον, ὧν σ' ἀνιςορῶ·
Ἔι τις σε τὸν δίκαιον αὐτίκ' ἐνθάδε
Κτείνει παραςὰς, πότερα πυνθάνοι' ἂν εἰ
Πατήρ σ' ὁ καίνων, ἢ τίνοι' ἂν εὐθέως;
Δοκῶ μὲν, ἔιπερ ζῆν φιλεῖς, τὸν αἴτιον
Τίνοι' ἂν ὐδὲ τουνδικον περιβλέποις.
Τοιαῦτα μέντοι κἀυτὸς εἰσέβην κακὰ,
Θεῶν ἀγόντων· ὅις ἐγὼ ὐδὲ τὴν πατρὸς
Ψυχὴν ἂν ὅιμαι ζῶσαν ἀντειπεῖν ἐμοί.

Vnum enim responde mihi, quod te interrogo.
Si quis te, virum iustum, statim hic

Oppri-

Opprimens occidere vellet: quaereresne,
Vtrum pater is esset, qui te occideret, an vero
statim vlcisfcereris?
Existimo, siquidem vitam amares, auctorem caedis
Vlcisfcereris, neque, quid iustum, circumspiceres.
In talia mala et ego incidi,
Diis impellentibus, de quibus ne quidem patris
Anima, si reuiuiscat, mihi contradictura esset.

§. CLXXXIII.

Spatium eius in libertate naturali.

Nec minus inde disces, quamdiu illud ius sese aduersus inuasorem defendendi duret? Recte enim hic distinguunt doctores inter eos, qui in statu naturali nulli magistratui, a quo defendi possent, subiecti viuunt, et qui cum aliis in ciuitatem coaluerunt. Quum enim in libertate illa naturali, nemo sit, a quo nobis de iniuria caueri possit: 24) defendendi ius non potest non incipere ab eo tempore, quo in periculo esse coepimus, et durare tamdiu, quoad extra periculi aleam simus constituti. (§. CLXXXI, 18. 19.) Quandoquidem vero periculum nostrum incipit a tempore, quo alter hostilem animum aduersus nos ostendit, et tantisper durat, dum illum animum hostilem nondum deposuit: 25) tamdiu etiam durare ius defendendi, manifestum est. *)

*) Atque hoc est fundamentum, quo vniuersum ius belli nititur, vt alteri, qui hostilem aduersus nos animum manifesto prodit, omnesque aequas pacis conditiones pertinaciter respuit, mala intentare tam diu possimus, donec deposito hostili animo nobiscum redierit in gratiam. Qua de re infra suo loco plura erunt dicenda.

§. CLXXXIIII.

Et in statu ciuili.

Quum contra in statu ciuili, ciuis, qui hostilem animum aduersus ciuem prodit, minas spargit, insidiasue alteri struit, a magistratu possit coerceri: consequens est, 26) vt ciuis nec insidiantem sibi alterum opprimere, nec 27) periculo defunctus, vindictam, quam a superiore sperare potest, vi et armis petere possit, adeoque 28) tempus inculpatae defensionis expediendae angustis admodum finibus circumscriptum, cum ipso periculo incipiat, nec duret diutius, quam ipsum periculum. *)

*) Et ita recte iureconsulti violentam defensionem quidem permittunt, sed non nisi in continenti. Vlpianus *l. 3. §. 9. D. de vi et vi arm. Eum igitur, qui cum armis venit, possumus armis repellere, sed hoc confestim, non* EX INTERVALLO. Et alibi expressioribus verbis concedit Paullus, vt, qui lapidem, quum aliter se tueri non posset, in irruentem proiecisset, non teneretur lege Aquillia, *dum id tuendi dumtaxat, non etiam* VLCISCENDI *caussa, factum sit. l. 45. §. 4. D. ad leg. Aquill.*

§. CLXXXV.

Modus violentae defensionis.

Praeterea ex his principiis (§. CLXXXI, 20.) facile intelliges, 29) non licere ei defensionem ad caedem vsque adgressoris porrigere, qui de eius impetu praemonitus, aut eumdem in tempore conspicatus, domi se continere, aut 30) in tutiorem locum sese recipere, aut 31) vulnere, vel mutilatione aliqua eiusdem impetum cohibere potest, *) quamuis 32) ad fugam, ipso iam feruente conflictu, capessendam, ob anceps illius periculum, nemo omnino obstrictus videatur, nisi forte tutum ipsi pateat perfugium.

Pufen-

Pufendorff. *de iure nat. et gent. II, 5, 13.* Vbi tamen denuo monendum, 33) quum in statu ciuili tam breue sit defensionis tempus, vt in tanta animi perturbatione omnes euadendi vias circumspicere non liceat, merito non omnia tam amare exigenda, ac veluti ad viuum resecanda esse.

*) Multo minus ergo quis ad vim et caedem iure prouolat, si alter ab adgressione desistit, ostenditque, se cum aduersario in gratiam redire velle. Vnde recte Aristides *in Leuctric. I.* obseruat, *Thebanis ad aequa omnia paratis, Lacedaemoniis vero vltro tendentibus, bonam caussam ab his ad illos transiisse.* Vid. Grot. *de I. B. et P. II, 1, 18.* Pufend. *de iur. nat. et gent. II, 5, 19.*

§. CLXXXVI.

Denique inde non minus intelligi posse videtur, pro quibus rebus quis ad violentam illam defensionem sese accingere possit? Quum enim quaedam sint calamitates, quae homini aliquando ipsa morte videntur acerbiores, nec extrema tantum necessitas, sed et ea, quam salua vita ferre possumus, fauorem mereatur: (§. CLVIII, 54.) consequens est, 34) vt, quae pro vita, eadem pro sanitate, nec non 35) pro integritate corporis, immo et 36) pro pudicitia tuenda, *) nec non 37) pro magistratuum, parentum, liberorum, amicorum, sed et omnium aliorum, quos in periculo constitutos esse animaduertimus, defensione sint permissa.

Pro quibus rebus sit licita?

*) At hic multi dissentiunt, veluti Augustinus *de libero arbitrio I, 5.* Thomas. *Iurisp. diu. II, 2, 114.* Buddeus *Theol. moral. Part. II. Cap. III. Sect. III. §. XX.* * ex ea ratione, quod pudicitia, tamquam virtus animi, eripi aut vi extorqueri nemini possit.

K Sed

Sed quamuis pudicitia mentis satis in tuto sit: attamen honestae virgini ac matronae non atrocior vlla videri potest iniuria, quam stuprum violentum, maxime quum alteri prolem ex se excitare cogatur, et castitatis etiam externae iactura sit irreparabilis. Quare recte Quinctilian. *Declam.* CCCXXXXVIIII. *Puellam vsque in eam iniuriam traxisti, qua nihil grauius bella habent.* Quis ergo vitio vertat honestae feminae, si tam atrocem et intolerabilem iniuriam etiam cum stupratoris interitu a se amoliri conetur?

§. CLXXXVII.

An et pro honore et existimatione tuenda?

Paullo difficilior quaestio est, an et is, qui pro honore atque existimatione tuenda, e. g. pro amolienda alapa, ad caedem prouolauit, moderamine inculpatae tutelae vsus esse videatur? At quamuis nihil, si à vita discesseris, existimatione sit praestabilius, et hinc sint, qui hic quoque locum esse violentae defensioni, existiment: (vid. Grot. *de iure belli et pac. II, 1, 10.*) tamen, quia solum periculum vitam aliaque, quae cum vita pari passu ambulant, amittendi ius nobis det vtendi inculpatae tutelae moderamine, (§. CLXXXVI.) existimatio vero et honor propter iniuriam non amittitur, immo potius in statu ciuili non desunt legitima iniuriam vindicandi media: non possumus non 38) eorum suffragari sententiae, qui hic cessare ius violentae defensionis prudenter censent.

§. CLXXXVIII.

Nemo laedendus ratione intellectus.

Quum porro officium erga alios absolutum de nemine laedendo ad MENTEM non minus, quam ad corpus, pertineat, (§. CLXXVIII, 9.) et mentis facultates sint INTELLECTVS et vo-

LVNTAS

LVNTAS: quod ad priorem attinet, nemo temere negauerit, 39) eum grauiter laedere alterum, qui iuuenem, vel alium minus acutum, mendaciis ac fophifmatibus in errorem inducit, 40) eumdem a veritate auertit, 41) praeiudicatisque opinionibus imbuit, immo et is, 42) qui vel taediofa docendi ratione, vel adfectata feueritate efficit, vt fuae difciplinae traditus ab omni veritatis ac fapientiae ftudio abhorreat. *)

*) Ita grauiter omnino Maximilianum I. Imp. laefit Petrus, poftea Nouae ciuitatis antiftes, de quo Cufpinian. *p. 602. Vti vero habilis per aetatem ad litteras addifcendas fuit Maximilianus, magiftro Petro traditus, aliquot annis cum nobilium quorumdam filiis contubernalibus Latinas didicit litteras. Sed quum eius praeceptor; folis dialecticis argutiis doctus, fophifmata illi inculcare vellet, ad quae capeffenda aptus non erat: faepius atrociter verberatus ab eo, magis ipfe verberandus, quum verbera feruos deceant, non liberos, tandem effecit, vt litteras magis odio haberet, quam diligeret.* Manfit etiam alta mente repoftum, quantum detrimenti hoc ipfo ceperit. Idem enim auctor eft Cufpinianus, identidem de hoc fato fuo grauiter conqueftum effe Maximilianum, et aliquando inter prandendum, multis adftantibus, dixiffe: *Si hodie praeceptor meus viueret Petrus, quamquam multa praeceptoribus debeamus, efficerem, vt fe inftituiffe me poeniteret.* Add. Ger. a Roo *Lib. VIII. p.* 288.

§. CLXXXVIIII.

Quumque non minus grauis fit laefio VOLVNTATIS, quae CORRVPTIONIS nomine venit: confequens eft, 43) vt contra officium faciant, qui alterum corrumpunt, 44) ad voluptates, libidines, aliaque vitia pelliciunt, 45) et vel ver- *Nec ratione voluntatis.*

verbis minus honestis, vel 46) exemplis turpibus, animum deteriorem reddunt, vel denique, 47) quum eum a vitiis prohibere, et in viam reducere possint debeantque, id vel plane non, vel non ea, qua par est, animi contentione faciunt, sed, 48) quantum in ipsis est, peccantem adiuuare student. *)

*) Quam grauis et haec sit laesio, satis intellexit Dionysius, tyrannus Siculus, qui quum aegre facere cuperet Dioni, quem in Peloponneso manum comparare, sibique bellum facere conari, audiuerat, *filium eius sic educari iussit, vt indulgendo turpissimis imbueretur cupiditatibus. Quamobrem puero, priusquam pubes esset, scorta adducebantur, vino epulisque obruebatur, neque vllum tempus sobrio relinquebatur. Is deinde vsque eo vitae statum commutatum ferre non potuit, postquam in patriam rediit pater, (namque adpositi erant custodes, qui eum a pristino victu deducerent.) vt se de superiore parte aedium deiecerit, atque ita interierit.* Corn. Nep. *Dion. Cap. IIII.* Non ignota eadem ars Romanis aduersus hostes suos, aut dubiae fidei amicos, ceu docent exempla apud Tacit. *Histor. IIII, 64, Agric. XXI, 1.* Immo arcanum hoc tyrannicum esse, obseruat Forstner. *in Taciti Annal. Lib. I.* Vtinam inde demum hunc fructum caperet aetas cerea in vitium flecti, monitoribus aspera, nullos se habere hostes magis infensos, quam eos, a quibus a veris virtutibus abducta ad mollem et luxuriosam vitam pellicitur: quin se tyrannis seruire, dum se ab illis corrumpi patitur!

§. CLXXXX.

Nec ratione corporis.

CORPVS porro alterius quum non magis, quam mentem, laedere deceat: (§. CLXXVIII, 9.) nefas sane est, 49) alterum verberibus, plagis, aliisque iniuriis adficere, 50) vulnera infligere, 51) membris eorumue parte quem mutilare

filare, 52) corpus alterius inedia, vinculis, tormentis, iniuria excruciare, res, quibus ei ad ad conferuandam fuauiterque tranfigendam vitam opus eft, eripere, interuertere, deterioresque reddere, et fi qua alia funt, quibus vfus corporis, quod fanum et integrum aliquis a natura acceperat, alterius dolo vel culpa redditur deterior. Quum enim ab his omnibus nos natura adeo abhorreamus, vt mors nobis minus, quam hae iniuriae, acerba videri foleat; fane, quod fieri nobis nolumus, nec aliis faciendum effe, fatis vnusquisque intelligit. *)

*) Et hinc effe videtur, quod pleraeque antiquae leges poenam talionis iis proponerent, qui membrum alterius rupiffent. Vid. *Exod. XXI, 23. Leu. XXIIII, 50.* Gell. *Noct. Att. XX, 1.* Diod. Sic. *Bibl. XII, 17.* Quamuis enim vix probabile fit, vel apud Hebraeos, vel apud Romanos, iuri illi talionis *κατὰ τὸ ῥητὸν* locum fuiffe: Iofeph. *Antiqu. Iud. IIII, 7.* Gell. *ibid.* eo ipfo tamen, iuftiffimum effe, oftenderunt legislatores fapientiffimi, illi, quod nolit, fieri, qui alteri, quod fibi fieri noluiffet, fecerit.

§. CLXXXXI.

Quod ad ftatum hominis attinet, ad hoc caput praecipue pertinet primo EXISTIMATIO, tum SIMPLEX, qua quis pro non malo habetur, tum INTENSIVA, qua ob merita prae aliis gaudet. De opibus enim et facultatibus, quia fine dominis concipi non poffunt, infra demum erit dicendi locus. Quum vero, quod ad famam atque exiftimationem attinet, aliquis laedi non poffit nifi per CALVMNIAS, (§. CLIIII.)

Nec ratione exiftimationis.

(§. CLIIII.) et dicta factaque, ad contumeliam ac ignominiam alicuius comparata, quae INIVRIAS vocamus: 53) ab vtrisque abstinendum esse, eo minus obscurum est, quo aegrius eas ferre solemus, ab aliis illatas. *)

*) Hinc recte Simplicius ad Epicteti Enchirid. *Cap. XXXVIII. p. 247.* iniurias et contumelias vocat παρὰ φύσιν ὥσας διαθέσεις τῆς ψυχῆς, καὶ νόσους καὶ αἴσχη καὶ κακίαν τῆς ψυχῆς, *adfectiones animae, naturae contrarias, quin morbos, probra, et vitium animarum.* Quod vero naturae mentis contrarium et in se malum est: illud consentaneum esse non potest iuri naturae, quod nos ad bonum obligat. (§. LXXVIII.)

§. CLXXXXII.

Nec ratione pudicitiae.

Deinde et ratione PVDICITIAE laedi potest hominis status, quia, illa siue blanditiis sollicitata, siue vi prostrata, et existimatio detrimentum capit, et ipsae turbantur familiae. Quum ergo nemo laedendus sit: (§. CLXXVIII, 8.) facile patet, 54) nullius pudicitiae struendas esse insidias, 55) omniaque stupra, tum violenta, tum 56) voluntaria, *) multoque magis 57) adulteria, et 58) reliquas nefandas ac intolerabiles iniurias iuri naturae omnino repugnare.

*) Quamuis enim hic cessare videatur axioma: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris*, quum vterque consentiat, adeoque id, quod fit, sibi fieri velit: primo tamen generatim nemo sibi quidquam vult fieri, quo fiat infelicior. Infelicior vero fit, qui ad voluptates, libidines, aliaque vitia pellicitur, adeoque ratione voluntatis laeditur. (§. CLXXXVIIII.) Deinde plerumque laeduntur et alii, veluti parentes, sponsi, cognati, ac saltim, quod

quod ad hos attinet, manifesto stuprator violat axioma illud iuris naturae praecipuum: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris.* Denique qui stuprum feminae persuadet, is eam corrumpit. Quum vero nos, si sapimus, corrumpi nolimus: nec feminam illam corrumpere licet. Tantum ergo abest, vt excusanda sit illa alienae pudicitiae sollicitatio, vt eam quidam legislatores grauius puniendam existimarint, quam stuprum violentum *quod eos qui vim faciunt, odio haberi censuerunt, ab illis, quibus vis illata est: quum qui se insinuando persuadent, adeo animos peruertant, vt aliorum vxores sibi reddant beneuolentiores, quam maritis, et vniuersam domum suae faciant potestatis, liberosque reddant incertos, maritorumne sint, an adulterorum.* Lysias *Orat. I.*

§. CLXXXXIII.

Ex his vero, quae adhuc diximus, satis intelligitur, 59) laedi aliquem posse actionibus tum *internis*, puta COGITATIONIBVS, ad alterius laesionem comparatis, tum *externis*, veluti GESTIBVS, VERBIS, et FACTIS. (§. XVIII, 36.) Hinc satis patet, 60) etiam odium, contemtum, inuidiam, aliaque animi vitia iuri naturae aduersari. * 61) Abstinendum quoque esse a gestibus, ex quibus odium, contemtus, inuidia elucent, quique alterius animum perturbare possunt. 62) Multo grauissimam in foro humano esse laesionem, quae in verbis factisque consistit.

Laedi aliquis potest cogitando, gestibus, verbis et factis.

*) Quia auctor iuris naturae est Deus καρδιογνώστης, sane non minus eius voluntatem violat, qui quid contra legis suae praescriptum cogitat, quam qui illam verbis factisque transgreditur: ac proinde iam supra ius naturae ad actiones internas non minus, quam ad externas, pertinere obseruauimus. (§. XVIII, 36.) Deinde quum iuris naturae genui-

num principium sit AMOR, (§ LXXVIIII, 37.) is vero non primario in actione externa, sed in adpetitione boni, cum percepta ex alterius perfectione et felicitate delectatione coniuncta, consistat: (§. LXXX.) non potest non iuri naturae repugnare etiam odium alterius, adeoque auersatio cum percepta ex alterius infelicitate atque imperfectione delectatione coniuncta, quamuis illa interna sit, et in sola cogitatione consistat. Hinc Seruator noster, optimus legis diuinae, tum naturalis, tum positiuae, interpres, et actiones internas legi aduersas damnat, *Matth. V*, 22. 28. Et haec iis opponenda duximus, qui ius naturae et gentium tantum ad actiones externas pertinere existimant.

§. CLXXXXIIII.

Sermonem homo prae brutis peculiarem habet.

Quum vero et VERBIS, seu SERMONE, laedi alter possit: (§. CLXXXXIII, 62.) operae pretium fuerit, de officiis circa SERMONEM agere paullo accuratius. Tanta nimirum erga nos est prouidi numinis clementia, vt non modo mentem nobis dederit, quae percipere, iudicare, ratiocinari, adpetere item et auersari possit, suarumque cogitationum sibi sit conscia, sed et facultatem cum aliis communicandi animi sensa, vt et hi, quid cogitemus, velimus, nolimus, non ignorent. Quamuis vero et bruta animantia hinnitu, rugitu, murmure, boatu, latratu, similiue sono incondito animi sensa et adfectus obscure et confuse prodere videamus: *) homini tamen id praeterea diuinitus datum est, vt, quid cogitet, clare et distincte eloqui, de eoque alterum certiorem reddere possit.

*) Sic canis alio sono iram, alio dolorem, alio φιλανθρωπίαν, alio alios adfectus prodit: at quid

quid ſpeciatim cogitet, nec clare diſtincteque exprimit, nec vllo ſono exprimere poteſt, quum tamen et canes, et pleraque animalia perfectiora iisdem paene organis loquendi, quibus homo gaudet, inſtructa ſint. Quin quo imperfectius eſt animal, eo minus vllum ſonum, quo animi ſenſa indicet, edit, veluti piſces, cochleae, oſtreae. Vnde non potuiſſet Pythagoras magis cordatioribus omnibus debere ludibrium, quam dum ſe brutorum ſermonem non modo intelligere, verum etiam cum iisdem colloqui poſſe, iactauit, ſeque hoc ipſo vel fanatici ingenii hominem, vel inſignem impoſtorem eſſe, oſtendit. Vid. Iamblich. *vit. Pythag. Cap. XIII.*

§. CLXXXXV.

Quandoquidem ergo id, quod circa ſermonem prae brutis peculiare habemus, in clara et diſtincta cogitationum noſtrarum communicatione cum aliis conſiſtit: (§. CLXXXXIII.) experientia porro docet, id nos conſequi per ſonos articulatos, *) id eſt, per ſonos, per organa loquelae tam diuerſimode modificatos, vt diuerſae inde voces, quibus res omnes, earumque modos, ſtatum, actiones et paſſiones denominare placuit, emergant. Quare SERMO eſt ſonus articulatus, quo animi noſtri ſenſa cum aliis clare et diſtincte communicamus. Quid ſermo?

*) At ingenium humanum in eo non adquieuit, quod rebus omnibus certa ac diſtincta nomina impoſuit, ſed et alia inuenit ſigna, quibus loco ſermonis vteremur, ſi non eſſet eo vtendi occaſio. Sic enim inuenimus modum, et cum abſentibus animi noſtri ſenſa per figuras litterarum, ita diſtincte communicandi, vt verba noſtra non audiant, ſed viſu percipiant. Quod ſane tam ſtupendum eſt εὕρημα, vt quidam id ipſi Deo tribuere non dubitent. Eſt et modus veluti colloquendi per digitos, quem in

Turcia ab elinguibus inuentum, magnatibus ibi admodum familiarem esse, refert Ricaut *tableau de l'Empire Ottomanique Cap. VII. p. 12.* Vt iam non dicam de *oculiloquio* et *pediloquio*, de quibus singulares exstant Molleri Altorffensis *dissertationes*. Haec omnia quamuis SERMONIS nomen non mereantur, tamen sunt loco sermonis, ac proinde, quod circa sermonem, idem et circa haec signa, iustum est.

§. CLXXXXVI.

Quomodo eo vtendum sit? Ex qua definitione satis patet, 63) sermonem nobis nec Dei, nec brutorum, 64) sed nostri aliorumque hominum caussa datum esse, ac proinde 65) Deum velle, vt eo animi sensa, quatenus id amor, quem nobis imperauit, exigit, cum aliis communicemus, *) adeoque 66) vt ne sermone quidem nostro alios laedamus, sed 67) nostris aliorumque commodis etiam sermone nostro pro virili seruiamus.

*) Recte nimirum ratiocinamur, sermonem non Dei caussa nobis datum esse, quia Deus omnes cogitationes nostras, et sine vllo sermone nostro intelligat; nec brutorum caussa, quae sermonem nostrum non tamquam sermonem, sed tamquam alia, quibus adsueta sunt, signa percipiunt: adeoque nihil superesse, quam vt nos sermocinandi facultatem nostri aliorumque hominum caussa primario accepisse statuamus. Nostri caussa, non vt nobiscum cogitationes nostras communicemus, quippe quarum iam tum nobis sumus conscii, sed vt alios reddamus certiores, quid nobis fieri velimus, et qua in re alios nobis vtiles esse velimus. Aliorum caussa, vt et his, quae scire eorum interest, et, quid illis vtile futurum sit, indicare possimus. Quum ergo alii amandi sint aeque ac nos ipsi, et quod nobis fieri nolumus, id nec aliis faciendum sit: consequens sane est, vt nemi-

neminem sermone nostro laedere, aliis vero pro virili prodesse teneamur.

§. CLXXXXVII.

Verborum notione recepta vtendum.

Quum ergo ad animi sensa cum aliis communicanda comparatus sit sermo, (§. CLXXXXVI, 65.) idque fiat per sonos articulatos, quibus res omnes, earumque modos, statum, actiones, passionesque denominare placuit: (§. CLXXXXV.) consequens est, 68) vt colloquuturi verbis non aliam, quam quae semel placuit, notionem tribuere, vel 69) si verbo insolito, aut notione minus vulgari vtantur, mentem suam accurate explicare teneantur, nec 70) aegre ferre possint, si ceteroquin verba eo sensu, qui semel inter linguae peritos obtinet, vel hoc tempore receptus est, accipiantur, si id verborum συναφὴ aliaeque circumstantiae ferant.

§. CLXXXXVIII.

Nemo sermone laedendus.

Quumque Deus velit, vt sermone animi sensa, quatenus id amor exigit, cum aliis communicemus, (§. CLXXXXVI, 65.) amor vero hic non patiatur, vt alterum sermone nostro laedamus, (ib. 66) denique laedere sit, aliquid perfectionis felicitatisue alteri detrahere: (§. LXXXII.) sequitur sane, 71) vt nihil, cuius notitiam iure perfecto imperfectoue *) a nobis exigere alter potest, tacere: 72) nihil, quod falsum est, eo casu eloqui, neque 73) quemquam sermone in errorem inducere, vel ei vllum detrimentum adferre debeamus.

*) Iu-

*) *Ius perfectum* est correlatum obligationis perfectae, *imperfectum* imperfectae. Prius exigit, vt neminem laedamus, suumque cuiuis tribuamus: (§. CLXXIIII.) adeoque toties a nobis veritatem iure perfecto a nobis exigere quis potest, quoties, illa dissimulata, vel conuersa in mendacium, vel adulterata saltim, a nobis laederetur: vel quoties ex pacto, ipsiusue negotii, quod nobis cum illo intercedit natura id illi debemus, vt veritatem eloquamur. Quumque posterius nos ex virtute obliget ad alterius perfectionem ac felicitatem, aeque, ac nostram, pro virili amplificandam: facile patet, toties nos teneri ad veritatem aperte et sine dissimulatione eloquendam, quoties alterius perfectionem felicitatemque sermone nostro amplificare licet. Ius ergo alterius perfectum laedit, qui sciens, alteri insidias a percussore strui, id dissimulat, vel illi plane persuadet, percussorem, tamquam amicum, salutandi caussa accessurum, itemque, qui suscepta rerum alienarum custodia, fures adesse sciens dissimulat, vel eos tamquam viatores apud se diuertere, mentitur. Ius imperfectum alteri interuertit, qui errante altero, negat, sibi rectam viam notam esse, vel ei plane viam aliam monstrat.

§. CLXXXXVIIII.

Laedere possumus alterum dissimulatione, mendacio, deceptione.

Qui tacet id, cuius notitiam alter iure perfecto vel imperfecto ab eo exigere potest, is DISSIMVLAT. Qui eo casu eloquitur aliquid, quod falsum est, vt alteri detrimentum inferat, is MENTITVR. Qui denique alterum, cui mali quid facere cupit, in errorem inducit, eum DECIPERE alterum dicimus. Ex quibus definitionibus, cum superiore paragrapho comparatis, liquido patet, 74) tum dissimulationem, qualem descripsimus, tum 75) mendacium omne, tum 76) deceptionem, iuri naturae ac gentium repugnare.

§. CC.

§. CC.

Attamen quum ita comparatus sit quem aliis debemus, amor, vt hos non maiore, quam nos ipsos, sed pari amore prosequi teneamur: (§. LXXXXIIII, 65.) consequens est, 77) vt tacere liceat, si sermo noster alteri non profuturus, nobis vero aliisue detrimentum aliquod adlaturus sit. 78) Vt et falsi quid dicere, et 79) sermone ambiguo vti non sit nefas, 80) si alteri nullum ius sit, veritatem a nobis exigendi, (§. CLXXXXVIII.) 81) vel nos sermone aperto ei, cui honeste non possumus non respondere, nihil commodi, nobis vero aliisue multum detrimenti essemus adlaturi, vel si denique 82) huiusmodi sermone ad alterum non modo nihil detrimenri, sed et haud parum vtilitatis, sit redundaturum. *)

Quando vel tacere, vel falsum dicere, vel ambigue loqui liceat?

*) Sic sane nemo vitio verterit mercatori, si a curioso interrogatus, quam diues sit, taceat, vel alio sermonem inflectat, per *n. 77.* Nec magis reprehensione videbitur dignus imperator, qui hostem vel sparso falso rumore vel fama ambigua, decepit, quia hosti nullum neque perfectum, neque imperfectum ius est, veritatem ab hoste, tamquam hoste, exigendi, *per n. 78. 79. 80.* Porro Athanasii potius prudentiam laudaueris, quam accuses dolum, quod se fugientem persequentes ambiguo sermone ita detinuit, vt cum Athanasio se colloqui non intelligerent. Theodorit. *Hist. eccl. III, 8.* Sine periculo enim tacere non poterat, et sermo apertus persequentibus nihil vtilitatis; Athanasio multum detrimenti attulisset. *per n. 81.* Denique nemo dubitat, non agere contra officium, qui, si id vel docentis conditio, vel captus auditoris exigere videatur, fabulis, fictionibus, parabolis, symbolis et aenigmatibus alios meliores reddere et veritatem sub hoc vehiculo aliis ingerere student,

dent, quum his prosint, nemini vero eo ipso noceant *per n. 82.*

§. CCI.

Quid taciturnitas, falsiloquium, fictio?

Ex quo colligimus merito, 83) iniustam esse omnem DISSIMVLATIONEM, (§. CLXXXXVIIII, 74) non omnem TACITVRNITATEM, per quam intelligimus reticentiam eius, ad quod aperiendum alteri, nec perfecte nec imperfecte obligamur. (§. CC, 77.) 84) Iniustum esse omne MENDACIVM, (§. CLXXXXVIIII, 75.) non omne FALSILOQVIVM, (§. CC, 78. sequ.) 85) Iniustam esse DECEPTIONEM alterius, (§. CLXXXXVIIII, 76.) non autem SERMONEM ACVTVM et FICTVM. (§. CC, 79 sequ.) adeoque 86) haec omnia, nisi iudicio nostro decipi velimus, accurate esse distinguenda. *)

*) Apud Graecos quodammodo ambiguum est vocabulum ψεῦδος, quod et *mendacium* et *falsiloquium* significare potest. Pro mendacio enim accepit Demosthenes, dicere solitus, ὀυδὲν ἐῖναι, ὅ, τι μεῖζον ἂν ἀδικήσειέ τις, ἢ ψεύδη λέγων, *nullam esse rem, qua grauius quis laedere possit, quam dicendis mendaciis.* Pro falsiloquio Chariclea, cuius fertur apophthegma: καλὸν ποτε ἐῖναι τὸ ψεῦδος, ὅταν ὠφελῶν τοὺς λέγοντας, μηδὲν καταβλάπτῃ τοὺς ἀκούοντας. *Bonum esse aliquando falsiloquium, quum videlicet ita iuuet eo vtentes, vt interim audientes non laedat.* Heliod. *Aethiop. Lib. I. Cap. III. p. 52.* At non ita ἐκ τῶν μέσων est vocabulum mendacium, quod, quum semper turpe atque detestabile vitium notet, a falsiloquio merito distinguitur. Quod et de reliquis, quae hic coniunximus, vocabulis est obseruandum.

§. CCII.

§. CCII.

Quid veritas et veracitas?

Idem obſeruandum de VERITATE et VERACITATE. Quum enim is VERAX dicatur, qui veritatem ſine diſſimulatione eloquitur, quoties alteri eam ex nobis intelligendi perfectum imperfectumue ius eſt: conſequens eſt, 87) vt VERACITAS ſemper in laude ponenda ſit; contra 88) indifferens videatur, et mala non minus, ac bona eſſe poſſit VERITAS, quippe quae in conuenientia verborum ſignorumque externorum cum cogitationibus mentis conſiſtit, (*Elem. philoſ. ration.* §. *LXXXXIIII.*) ſiquidem 89) is non ſemper facit officium, qui omnes cogitationes ſuas aperit. *)

*) Notum illud Syracidis, *ſapienti os in corde, ſtulto cor in ore eſſe.* Vera ergo dicit diues, qui theſauros ſuos furi prodit, nec tamen ideo eius virtutem et veracitatem quisquam laudauerit: quum contra illi mendacium exprobrari non poſſit, ſi expiſcante fure, tacuerit, aut ſermonem alio inflexerit. (§. CC. *) Hinc illa Simonidis: *μηδέποτε μὲν αὐτῷ μεταμελῆσαι σιγήσαντι, φθεγξομένῳ δὲ πολλάκις. numquam ſe poenituiſſe ſilentii, ſermonis ſaepenumero.* Nec non hoc Thaletis: *Οὐ τὰ πολλὰ ἔπη φρονίμην ἀποφαίνεσθαι δόξαν. non multa verba prudentis animi indicium eſſe.* Et quae ſunt his ſimilia.

§. CCIII.

Quid adſeueratio, iusiurandum, benedictio, maledictio, exſecratio?

Sermo, quo nos veritatem eloqui, vel falſi nihil dicere, ſerio confirmamus, dicitur ADSERVATIO. Adſeuerationem, quae fit inuocato Deo, tamquam vindice, IVSIVRANDVM vocamus. Denique ſermo, quo alteri fauſta quaeuis a Deo precamur, BENEDICTIO, quo dira

dira quaeuis adprecamur, MALEDICTIO, quo quis, exaestuante ira, capiti suo diras imprecatur, EXSECRATIO solet adpellari.

§. CCIIII.

Quando vti liceat adseuerationibus?

Quum ergo, qui aliquid adseuerat, serio confirmet, se verum eloqui, nec falsum dicere, (§. CCIII.) id vero nemo sanus faciat, nisi qui suspicatur, pellucere mendacium, qualis suspicio conscientiae malae indicium est: (§. XXXV.) 90) nemo prudens adseuerationibus temere et praeter necessitatem, sed 91) tum demum vtetur, si quis alter sine caussa in dubium vocat ea, quae dicit, et 92) nec aliter eum conuincere potest, et 93) eius tamen interest, sibi fidem haberi. Ex quo porro colligimus, 94) tanto magis eum agere contra officium, qui multis grauissimisque adseuerationibus ad laedendum decipiendumque alterum vtitur. *)

*) Quum enim alterum circumuenire et decipere, in se turpe ac contra officium sit:(§. CLXXXXVIIII, 76.) quid turpius atque iniustius posset excogitari, quam decipere per adseuerationes? Et huc pertinet Romanorum formula: VTI INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, VTI NE PROPTER TE FIDEMVE TVAM CAPTVS FRAVDATVSVE SIEM. Cic. *de offic. III, 16.* Turpe enim est alterum capere et defraudare, et multo turpissimum *capere et fraudare per fidem suam.* Vnde et famosum fuisse iudicium fiduciae, obseruat V. C. Franc. Car. Conradi *de pacto fiduc. Exerc. II,* §. *IIII.*

§. CCV.

Quumque, cuius perfectione et felicitate delectamur, ei fausta quaeuis non minus, ac nobis ipsis, contingere velimus: 95) non iniquum sane erit, alteri bene dicere, eique fausta quaeuis adprecari, dum id fiat serio, et ex amore, non ex consuetudine, et veluti dicis tantum caussa. *) Contra ea 96) quum odium spirent maledictiones, eas esse iniustissimas, nisi cum misericordia quis alteri denunciet, quae eius surfuris hominibus ipse Deus iam interminatus sit. Denique 97) exsecrationes, quippe et amori sui ipsius aduersas, et ex desperatione et ira immodica profectas, numquam esse excusandas: neque hic, dum ex recta ratione rem aestimamus, in censum venire debere exempla quaedam heroica, quorum consideratio ad aliam cathedram videtur pertinere. Quando bene dictionibus? An et maledictionibus et exsecrationibus?

*) Iraque pleraeque faustae acclamationes, quae ex variis caussis occini solent illustribus ac potentioribus viris, in adulationes abeunt. Immo aliquando sunt tamquam venenum, melle conditum, quoties eum, cui bene precantur, periisse mallent, vel vitae eius ac fortunae struunt insidias. Haec omnia quum non ex amore, sed odio, proficiscantur, contra ius naturae esse, nemo negauerit.

§. CCVI.

Quod ad IVSIVRANDVM attinet, quum per illud intelligatur adseueratio, Deo, tamquam vindice inuocato, facta, (§. CCIII.) et ne ipsa quidem simplice adseueratione temere et promiscue vtatur vir bonus: (§. CCIIII.) 98) multo minus temere et sine necessitate vtetur iu- Iurisiurandi quis sit vsus?

reiurando, sed 99) tum demum, quando id vel a superiore, veluti iudice, vel ab alio deferatur, siquidem tunc vel ipse amor exigit, vt alterum de veritate reddamus certiorem, eique suspicionem metumque falsitatis eximamus. Id vero 100) locum habet in omni iureiurando, adeoque 101) ne opus quidem est tot diuisionibus in iusiurandum PROMISSORIVM, et ADSERTORIVM, et huius in TESTIMONIALE et LITIS DECISORIVM, *) quum eaedem vbique regulae obtineant.

*) Accedit, quod si rem expendamus paullo accuratius, omne iusiurandum sit *promissorium*. Quisquis enim iurat, siue superiore, siue aduersario deferente, ille promittit, se veritatem eloquuturum bona fide. Ceterum id interesse aiunt inter PROMISSORIVM et ADSERTORIVM, quod illud super facto futuro; hoc super praeterito praestetur, quod posterius siquidem de facto alieno iuratur, TESTIMONIALE; si de proprio LITIS DECISORIVM, et quidem, si a iudice defertur super facto ipso, vel SVPPLETORIVM vel PVRGATORIVM; vtrumque vero NECESSARIVM; si super quantitate obligationis, IVSIVRANDVM IN LITEM; si super conscientia litigatoris, IVSIVRANDVM MALITIAE vel CALVMNIAE, denique si pars parti iusiurandum extra iudicium defert VOLVNTARIVM, sin in iudicio, IVDICIALE vocari solet. Enimuero haec ex iurisprudentia magis Romana, quam ex naturali esse, vel inde patet, quod aliae gentes, veluti Hebraei et Graeci, eas diuisiones non agnouerunt. Vid. Codex Talmudicus שבועות *Tom. IIII. edit. Surenhus.* Maimonid. *de Iureiurando*, editus a Diethmaro *Lugd. Bat. MDCCVI.* Selden. *de Synedr. Hebr. II, 11.* Iac. Lydius *de iuramento.* Quibus addi possunt, quae Petitus, aliique antiquitatum scriptores, de vsu forensi iurisiurandi apud Graecos passim commentati sunt.

§. CCVII.

§. CCVII.

Quumque a iurantibus Deus, tamquam vindex, inuocetur; (§. CCIII.) consequens est, 102) vt in ludibrium abeat iusiurandum athei, nec leuiter peccet, qui homini eius commatis iusiurandum defert. 103) Vt iusiurandum tum quod ad formulas, tum quod ad ritus attinet, cuiusuis religioni sit attemperandum, *) adeoque ne iurisiurandi quidem nomen mereatur adseueratio per res, quarum nulla mentem vincit religio. 104) Vt periurii merito det poenas, qui per falsos Deos peierauit, immo 105) et atheus, qui, dissimulato atheismo, per Deum peierauit, tamquam qui alios decepit, iure puniatur. Qui et quomodo iurare debeant?

*) Modo formula huiusmodi non simul tendat in ignominiam veri Dei, quippe quum actiones huiusmodi ne necessitas quidem extrema excuset. (§. CLX, 60.) Hinc experientia docet, iusiurandum, Iudaeo delatum, eius religioni attemperari, quia formula illa nihil complectitur, quod in Dei veritatisue Christianae ignominiam vergat. Contra dubitarim ego, an excusandus sit iudex Christianus, qui Mahumedanum apud se iurare iubeat *per Mahumedem, maximum Dei vnius prophetam*, maxime, quum non sit talis Mahumedanorum religio, vt praestito per verum Deum, caeli terraeque conditorem, iureiurando non aeque ad eloquendam veritatem adstringantur, ac si simul impostoris istius faciant mentionem.

§. CCVIII.

Ex eo porro, quod non vltro et temere, sed, deferente altero, iurandum est, (§. CCVI, 99.) colligimus, 106) iusiurandum praestari in gratiam non iurantis, sed deferentis, adeoque 107) illud Cuius ex mente interpretandum sit iusiurandum?

illud ex eius, non ex iurantis, mente atque intentione esse explicandum, ac proinde 108) absurdissimas esse cauillationes illas, vel reseruationes mentales, quas vocant, quibus homines improbi iurisiurandi vim eludere conantur: 109) absurdissimas etiam interpretationes eorum, qui turpia vel absona postulant ab iis, qui vltro iurarunt, alterum repulsam a se non laturum. *)

*) Quamuis enim multipliciter peccet, qui se tali iureiurando obstringit, primo quod vltro ac praeter necessitatem, et nemine deferente, iurat: (§. CCVI, 98. 99) deinde, quod in antecessum promittit, alterum non laturum repulsam, quum nondum praescire possit, qualia petiturus sit alter: denique quod hoc ipso se sine necessitate vel periurii, vel temerarii iurisiurandi periculo exponit: non tamen huiusmodi iureiurando quisquam obstringitur, ad id, quod iuratus promisit, praestandum, si quid alter, quod factu impossibile, turpe, atque iniquum sit, petat. Quum enim sibi ipse detulerit iusiurandum; illud procul dubio ex eius tantum mente ac consilio erit interpretandum. (§. CCVIII, 107.) Nemo vero, cui sana mens est, sese ad ea, quae vel per naturam, vel per legem fieri non possunt, obstringere velle creditur. Peccauit ergo Herodes *Matth. XIIII*, dum filiae saltatrici iureiurando temerario promisit, se, quidquid esset petitura, daturum, at multo grauiore se scelere obstrinxit, dum ei petenti Ioannis caput indulgere non dubitauit.

§. CCVIIII.

Effectus eius et nata inde obligatio.

Ceterum quum iusiurandum sit adseueratio, cum inuocatione Dei, tamquam vindicis, coniuncta: (§. CCIII.) consequens est, (§. CXXXI, 36.) 110) vt quisque obligatus sit ad iusiurandum religiose seruandum. 111) Vt cauil-

cauillationibus iuriiurando non satisfiat. *) Vt tamen 112) legi cedere debeat obligatio iurisiurandi, adeoque 113) illud nullam obligationem producat, si quis se eo ad rem turpem, legibusue prohibitam, deuinxerit, quamuis, 114) si legibus directe non refragetur iurata promissio, omnino quis teneatur, nisi dolo alterius malo deceptus, vel vi iniusta adactus, iurarit. (§. CVII. §. CVIIII, 43.) Ex quo denique patet, 115) quid statuendum sit de canonistarum axiomate: *omne iusiurandum esse seruandum, quod sine sempiternae beatitudinis detrimento seruari possit.*

*) Est vero *satisfactio per* CAVILLATIONEM, si quis verbis, non menti deferentis satisfacit. Quod quam impium sit, facile patet. Qui per cauillationem satisfacit iuriiurando, is alterum decipit. Decipere alterum in se iniustum est, (§. CLXXXXVIIII, 76.) et multo quidem iniustius, si quis inuocato summo numine, tamquam vindice, decipiat. Hinc vere periurium admisit Hatto, archiepiscopus Moguntinus, dum Alberto Bambergensi pollicitus, se eum saluum reducturum in castellum, simulata fame, reduxit ad capiendum ientaculum, exsolutum se eo ipso ratus iurisiurandi religione Otto Frising. *Chron. VI, 15.* Marian. Scot. *ad ann. DCCCCVIII.* Miratur hanc *Archipraesulis versutiam* Ditmarus Merseb. *Lib. I. ineunte*, et recte miratur, quum ne Romani quidem sine censura ac nota dimiserint captiuum, qui simili iureiurando astuue hostes deceperat. Gell. *Noct. Att. VII, 18.* De eo recte Cic. *de offic. III, 32. Liberatum se esse iureiurando interpretabatur. Non recte. Fraus enim adstringit, non dissoluit periurium. Fuit igitur stulta calliditas, peruerse imitata prudentiam. Itaque decreuit Senatus, vt ille veterator et callidus vinctus ad Annibalem duceretur.*

§. CCX.

Qui laesit, tenetur ad satisfactionem.

Sic satis demonstrasse nobis videmur, neminem nec verbis, nec factis, nec ipsa cogitatione, esse laedendum. Quum vero quicumque alterum infeliciorem reddit, LAEDERE dicatur: is vero vel maxime alterum reddat infelicem, qui, quod ei intulit, damnum non resarcit: consequens est, 116) vt, qui damnum dedit, ad illud resarciendum satisfaciendumque omnino sit obligatus. 117) Vt, qui satisfactionem illam alteri denegat, nouam illi iniuriam inferre, ac denuo illum laedere recte dicatur. *) 118) Vt si plures damnum dederint, circa satisfactionem idem obseruandum sit, quod supra de imputatione actionis a pluribus perpetratae diximus. (.CXII. sequ.)

*) Obligationem hanc ad satisfactionem Aristoteles *Ethic. ad Nicom. V, 2.* ex contractu inuoluntario; Pufendorffius *de iure nat. et gent. III, 1, 2.* ex eo deriuat, quod frustranea futura esset lex de nemine laedendo, nisi simul vellet legislator, vt damnum resarciretur. At nos ex ipso LAESIONIS conceptu id officium elicimus. Non enim magis imperfectiores nos atque infeliciores reddit, qui quid nobis, quod nostrum est, intercipit et aufert, quam qui, quod intercepit et abstulit, non restituit, vel alio modo non satisfacit. Quum ergo nemo sit laedendus: nec reparatio damni vel satisfactio erit deneganda.

§. CCXI.

Quid satisfactio, et quotuplex?

Per SATISFACTIONEM hic intelligimus praestationem eius, quod lex a laedente exigit. Duo autem lex quaeuis perfecta exigit, I) vt, quia facto suo quis alteri damnum dedit, id resarciatur.* II) Vt, quia et ipse legislator per denega-

negatum obsequium laesus est, malum aliquod passionis ferat, quisquis alteri contra legem damnum intulit. Quamobrem 119) *satisfactio* semper et poenam, et reparationem damni, suo ambitu complectitur. Grot. *de iure belli et pac. II, 17, 22.* et 120) vna alteram vel ideo non tollit, quod vitiositas actus, ob quam poena irrogatur, et damnum, quod resarciendum est, in omni delicto, semper coniuncta sunt. Sed de POENA alibi erit dicendi locus.

*) Si damnum nullius facto illatum est, nemo etiam ad satisfactionem est obligatus, neque casus, a sola prouidentia diuina profectus, vlli mortalium potest imputari. (§. CVI, 27.) Et inde sequitur, vt, si quis in rebus suis tale damnum passus sit, eum dominus ferre teneatur. Quod enim nemini imputare possumus: id ipsi ferre cogimur. Casum ergo, qui nemini imputari potest, ipse dominus ferre cogitur.

§. CCXII.

DAMNVM porro datum aut ita comparatum est, vt res omnis in pristinum locum restitui possit, aut vt factum infectum fieri nequeat. Priore ergo casu 121) res ipsa exigit, vt res omnino in priorem statum restituatur, simulque 122) damnum quod laesus hoc ipso, quod eum re sua carere oportuit, et 123) quod pro recuperanda illa impensas facere coactus est, sensit, resarciatur. Posteriore, 124) vt aequa aestimatione in tantum, quantum fieri potest, laeso praestetur indemnitas, et 125) ea in re non modo veri pretii, sed et adfectionis ratio merito habeatur. Quod exemplis homicidii, vulnerationis, mutilationis, adulterii, stupri, Quomodo praestanda?

 simi-

similiumque criminum illustrat Pufendorffius *de iure nat. et gent. III, 1, 7. sequ.*

CAP. VIII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS IMPERFECTIS.

§. CCXIII.

Connexionis ratio.

ITa satis nobis demonstrasse videmur, neminem esse laedendum: quin et ostendisse, in quo consistat alterius laesio. Iam ergo proximum esset, vt, quomodo suum cuique tribuendum sit, eadem industria explicaremus, (§. CLXXV.) nisi haec officia HYPOTHETICA ita essent comparata, vt sine imperfectorum natura et indole intelligi nequeant. (§. CLXXVI.) Quare consultissimum fuerit, tractationem hanc praemittere, attamen id iterum iterumque monere, ne ὕστερον πρότερον, i. e. crimen, aeui nostri Rhadamanthis capitale, scientes dolo malo perpetrasse videamur.

§. CCXIIII.

Officiorum imperfectorum fundamentum et diuisio.

Fons horum officiorum omnium est AMOR HVMANITATIS vel BENEFICENTIAE, (§. LXXXIIII.) quo ei, quem amamus, et id libenter tribuimus, quod ei non debemus iure stricto, et quod tamen ad eius felicitatem pertinere animaduertimus. Quum vero HVMANITAS nos sine detrimento; BENEFICENTIA et cum detrimento aliis prodesse iubeat: (§. LXXXIII.*) 1) OFFICIA etiam IMPERFECTA duorum generum esse, et in officia HVMANITATIS vel INNOXIAE VTILITATIS

TATIS, et BENEFICENTIAE, recte dispesci, patet. Vtraque 2) ob multarum rerum necessariarum indigentiam, tam sunt necessaria, vt homines sine iis vitam suauiter et commode traducere non possint.

§. CCXV.

Quum ergo et horum officiorum non alia esse possit norma, quam nostri ipsius amor, adeoque alios amare teneamur, tamquam nos ipsos: (§. LXXXXIII, *66.*) consequens est, 3) vt quod nobis fieri ab aliis volumus, id et aliis facere teneamur. (§. LXXXVIII, 55.) Vnde et supra, dum certum principium, ad quod omnia, quae aliis hominibus praestanda sint, officia referri possint, praemisimus, inuenimus regulam: HOMO HOMINEM NON MINVS, QVAM SEIPSVM, TENETVR AMARE, NEC ALTERI, QVOD SIBI NON VVLT, FACERE, (vnde officia perfecta deduximus,) CONTRA ILLA FACERE OMNIA, QVAE SIBI AB ALTERO FIERI. CVPIT. (§. LXXXXIII, 68.) Vnde officia omnia *imperfecta*, tum *humanitatis*, tum *beneficentiae* prono alueo fluere, res ipsa docebit.

De iis axiomata.

§. CCXVI.

Primo itaque nemo sibi vult ea denegari, quae alter sine detrimento suo praestare potest. Ergo et alteri quisque talia liberaliter praestare tenetur. Inhumanissimum ergo dixeris merito, 4) qui alterum, quum possit, ope et consilio non iuuat, vel eius res non seruat pro virili, 5) errantem non reuocat in viam, 6) sitienti aquam profluentem; 7) algenti ignem;

Obligatio ad officia, quae sine detrimento praestantur.

 aestu

aestu languenti vmbram, negat, vel 8) aliquid ab altero cum eius incommodo exigit, quod facilius et sine suo alteriusque detrimento consequi posset. Quin 9) adeo leuis ac tralaticia est haec benignitas, vt saepe per leges vel consuetudines officia haec imperfecta in perfecta transire videamus. *)

*) Sic legibus cautum fuerat apud Athenienses, vt diris deuoueretur, quisquis erranti non monstrasset viam. Hinc sententia Diphili: *ἀγνοεῖς, ἐν ταῖς ἀραῖς, ὅτι ἐστιν, εἴ τις μὴ φράσαι τὴν ὀρθὴν ὁδὸν*; *An nescis, quod in exsecrationibus quoque sit, si quis rectam viam non ostenderit?* Sic legibus quoque Romani cauerant, vt quis alterum actione compellere posset ad rem exhibendam, qui sibi nec ex pacto vllo, nec ex delicto, esset obligatus. Ad consuetudinem vero prouocat Latona apud Ouid. *Metamorph. VI. v. 349.*

Quid probibetis aquas? vsus communis aquarum est.

Et Seneca *Controu. I, 1. Iniquum est, collapsis manum non porrigere. Commune hoc ius generis humani est.* Commune ius, id est, consuetudo, communi omnium gentium consensu recepta.

§. CCXVII.

Nec non ad ea, quibus abundamus.

Eiusdem prope innoxiae vtilitatis est 10) praestatio rerum, quarum tanta nobis adfluentia est, vt eas sine notabili aliquo detrimento cum aliis possimus communicare, itemque 11) earum rerum, quae alioquin apud nos essent periturae, in aliorum vtilitatem dispensatio: vt adeo 12) et illi valde inhumani sint, qui res tales corrumpunt, flammis absumunt, in mare proiiciunt, in terra clam defodiunt, tantum

tum vt nemo aliorum inde aliquid capiat vtilitatis. *)

*) Eſt et haec ſatis tralatitia humanitas, et veluti alter eius gradus. Quemadmodum vero, qui cuiquam haec officia denegant, valde inhumani ſunt: ita iniqui actionum ſuarum aeſtimatores videntur, qui ideo maximas ſibi gratias deberi exiſtimant. Terent. *Andr. II, 1. v. 31. Neutiquam officium liberi eſſe hominis puto, quum is nihil promereat, poſtulare, id gratiae adponi ſibi.* Quis vero magnam rem praeſtitiſſe hoſpiti dixerit Calabrum, de quo Horat. *Epiſt. I, 7, v. 14.*

Quo more piris veſci Calaber iubet hoſpes.
Tu meſeciſti locupletem. Veſcere ſodes.
Iam ſatis eſt. At tu quantumuis tolle. Benigne.
Non iuuiſa feres pueris munuſcula paruis.
Tam teneor dono, quam ſi dimittor onuſtus.
Vt libet: haec porcis hodie comedenda relinques.
Prodigus et ſtultus donat, quae ſpernit et odit.

Perquam inhumanus eſt, qui talia aliis indigentibus negat: non multo plus quam inhumanus, qui dum ea offert, tam beneficus ſibi videtur, vt ideo alterum ſibi perpetuo obſtrictum habere debeat.

§. CCXVIII.

At quum talia aliis praeſtare teneamur ex amore, quo nos alios proſequi iubet Deus O. M, (§. CCXV.) nemo vero alterum ſe ipſo magis amare teneatur: (§. LXXXXIII, 65.) conſequens eſt, 13) vt, ſi his officiis nobis ipſis, vel amicis, nos obfuturos eſſe, praeuideamus, ea iure aliis denegemus. Quod quum vel maxime contingere poſſit in ſtatu naturali, vbi nullus nos tutos praeſtat magiſtratus, ſi hoſtibus manifeſtis prodeſſe hoc modo non dubitemus: facile reddi poteſt ratio 14) cur in ſtatu

Quid ſi noxia nobis futura ſit humanitas?

tu

tu naturali hoſti, quatenus hoſtili erga nos animo eſt, etiam innoxiae vtilitatis officia iure denegemus, 15) contra in ſtatu ciuili eo obtentu nemo temere ſine reprehenſione vtatur. *)

*) Sic in bello hoſtes iure prohibemus aquatione, iure item corrumpimus commeatum, ne illis, nos inuaſuris, vtilitatem praeſtet. Sed haec omnia eatenus iure fiunt, quatenus hoſtili in nos ſunt animo. Alioquin enim, ſi nobis obeſſe non poſſunt, omnino humanitatis inſignem ferunt laudem, qui et hoſtes, e. g. captiuos, vel morbo decumbentes, ſine inſigni detrimento ſuo iuuant. Quumque in ſtatu ciuili non temere nobis nocere poſſit hoſtis, quem ſaltim magiſtratus auctoritas in ordinem cogere poteſt: inhumanus omnino eſt, qui et hoſti, immo et ſcelerato homini, has innoxiae vtilitatis res ſubtrahit, quum hic miſereri oporteat *οὐ τὸν τρόπον, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον, εἰ μὴ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ ἀνθρώπινον, non mores, ſed hominem, vel ſi non hominem, at ſaltim humanitatem*, vti recte vidit Ariſtoteles *apud Diogen. Laert. V, 21.* Quare vix excuſanda eſt inhumanitas Athenienſium, qui Socratis accuſatores ita auerſati ſunt, vt nec ignem iis accenderent, nec interrogantibus reſponderent, neque in balneo aqua vterentur eadem, donec illi odii impatientia ſeſe ſuſpenderent. Plutarch. *de inuid. et od. p. 538.*

§. CCXVIIII.

Humanitas et inimicis debetur.

Immo potius, quum amor, ex quo haec officia proficiſcuntur, non ob alterius merita, ſed ob aequalitatem naturae, debeatur: (§. LXXXVIII,) facile patet, 16) et inimicis, non denegandas eſſe res, quibus abundamus, et quae ſine detrimento noſtro praeſtari poſſunt, quin 17) tanto ſplendidiorem fore hanc humanitatem, quanto minus illa cum ſpe aliqua inſignem

ſignem gratiam ab hoſtibus ineundi coniuncta eſt. *)

*) Nouimus haec Chriſtianis inculcari *Matth. V, 45. Luc. VI, 35.* iisdemque ob oculos poni exemplum ipſius Patris coeleſtis, *qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos et malos, et pluit ſuper iuſtos et iniuſtos.* At eiusdem veritatis ipſam rectam rationem, conſiderata humanae naturae aequalitate, non eſſe ignaram, vel inde patet, quod Socrates ex inſtituto profligauit vulgarem ſententiam, *amicis bene faciendum, male inimicis:* teſte Themiſtio *Orat. ad Valent. de bello victis.* Et quid excellentius ab homine, experte ſacrarum litterarum, ſcribi potuit, quam illud Hieroclis *in aur. Pythag. carm. p. 69.* Διο καὶ λέγεται ὀρθῶς, ὡς ȣ̓δεὶς ἐχθρὸς τῷ σπȣδαίῳ· καὶ μόνος ὁ ἀγαθὸς ἀυτῷ φίλος. εἰ μὲν γαρ τὸν ἀγαθὸν φιλεῖ, ȣ̓δὲ τὸν κακὸν ἐχθρον τίθεται. εἰ δὲ τὸν ἀρετῇ κεκοσμημένον ζητεῖ πρὸς κοινωνίαν τὸν ἀγαθὸν ἐκ πάντων ἐκλέγεται μιμȣ́μενος καὶ ἐν τῆς φιλίας μέτροις τὸν θεὸν, ὃς μισεῖ μὲν ȣ̓δένα ἀνθρώπων, τὸν δὲ ἀγαθὸν διαφερόντως ἀσπάζεται. *Vnde fit etiam, vt recte dicatur, virum bonum odiſſe neminem, ſolumque bonum et amicnm exſiſtere. Quum enim bonum diligit, non eum qui malus ſit, putat inimicum. Sin autem virtute praeditum quaerit ad ſocietatem, ex omnibus eum deligit, qui probus ſit, atque in amicitiae legibus Deum ipſum imitatur, qui nullum quidem ſolet odiſſe, ſed eum potiſſimum, qui bonus eſt, amplecti et diligere.*

§. CCXX.

At quum tamen amor ille humanitatis, ex quo haec officia, tamquam ex fonte limpidiſſimo, promanant, directricem veluti habeat ſapientiam, (§. LXXXIII, 45.) ſapientia vero ſit facultas, ea, quae ad noſtram aliorumque felicita-

Obſeruandi tamen gradus neceſſitudinis.

licitatem pertinent, discernendi: (§. eod.) inde colligimus, 18) non solum personarum, sed et necessitatis, qua alter premitur, habendam esse rationem, adeoque 19) in pari caussa, si omnibus non possit satisfieri, plus humanitatis deberi viro bono, quam scelerato, 20) plus amico, quam inimico, 21) plus cognato et necessario, quam extraneo; *) 22) plus denique ei, qui magis, quam qui minus opis nostrae indiget. Et eatenus recte illustris LEIBNITIVS, iustitiam *amorem sapientis* esse, statuit.

*) Hinc et Pythagoras certos amoris huius gradus distinxit *in aureo carm. v. 4. sequ.*

Τϑς τε γονεῖς τίμα, τϑς τ' ἄγχις' ἐκγεγαῶτας·

Τῶν δ' ἄλλων ἀρετῇ ποιεῦ φίλον, ὅςις ἄριςος.

Inde parentis bonos sequitor: tum sanguinis ordo: Post alii sunto, virtus vt maxima, amici.

Quam Pythagorae sententiam praeclare, vti solet, interpretatur Hierocles *p. 49. sequ.*

§. CCXXI.

Obligatio ad beneficentiam.

Sublimior est amoris gradus, quem supra BENEFICENTIAE vocauimus, (§. CCXIIII.) quia amor ille ita comparatus est, vt nos et cum aliquo detrimento aliis pro virili prodesse iubeat. Quum enim, quae nobis fieri cupimus, ea, et aliis facere teneamur, (§. LXXXVIII, 55.) et saepenumero incidant casus, vt infelicissimi nobis videremur, nisi alii nobis, quae desunt, liberaliter elargirentur, tunc vero nemo temere sit, quin illa sibi praestari cupiat: consequens est, 23) vt his casibus aliis et cum detrimen-

trimento ea, quae illis deesse animaduertimus, liberaliter elargiamur. *)

*) ELARGIRI vero dicimur, non quod commodamus, vel pro certa mercede concedimus, sed quod alteri sine spe vel restitutionis, vel retributionis, damus. Itaque si rem do, vt recipiam, vel, vt saltim mercedem feram: actus hic incidit in contractum. Sin do sine spe restitutionis vel retributionis: vera haec beneficentia vel largitas est. Seneca *de Benef. VI, 14.* *Illos ex toto praeteribo, quorum mercenarium beneficium est, quod qui dat, non computat, cui, sed quanti daturus sit, quod vndique in se conuersum est. Vendit mihi aliquis frumentum, viuere non possum, nisi emero: sed non debeo vitam, quia emi. Nec quam necessarium fuerit, aestimo, sine quo victurus non fui: sed quam gratuitum, quod non habuissem, nisi emissem, in quo mercator non cogitauit, quantum auxilii adlaturus esset mihi, sed quantum lucrum sibi. Quod emi, non debeo.* Quamuis vero hamata non esse oporteat beneficia: nemo tamen benefacit alteri, quin hunc sibi ad amorem mutuum deuincire velit. Ac proinde alter, qui beneficia accipit, eo ipso se tacite ad mutuum amorem omnino obstringit.

§. CCXXII.

Itaque BENEFICIVM est, res vel actio, alteri profutura, quam ei sine spe restitutionis aut retributionis praestamus. Studium vero alteri talia praestandi BENEFICENTIAM, vocamus: quemadmodum studium et promtitudinem, alteri ea cum obligatione restitutionis vel compensationis praestandi, quae ipsi prosunt, OFFICIOSITATEM adpellauit. Sidon. Apollin. *Carm. XXIII. v. 478.* Quamuis vero ea, quae ita praestantur, *beneficiorum* nomine non veniant: magni tamen fieri omnino debent, et grato animo

Quid beneficentia? quid officiositas?

animo accipienda ſunt, ſi vel maioris ſint, quam vt mercedem admittant, vel ab eo, quem ad id praeſtandum non obligat officii ratio, praeſtentur. *)

*) Vidit et hoc Seneca *ibid. Cap. XV.* *Iſto modo*, inquit, *ne medico quidquam debere te, niſi mercedulam, dices: nec praeceptori quia aliquid numeraueris. Atqui omnium horum apud nos magna caritas, magna reuerentia eſt. Aduerſus hoc reſpondetur, quaedam pluris eſſe, quam emuntur. Emis a medico rem inaeſtimabilem, vitam ac valetudinem bonam: a bonarum artium praeceptore ſtudia liberalia, et animi cultum Itaque his non rei pretium, ſed operae, ſoluitur, quod deſeruiunt, quod a rebus ſuis auocati nobis vacant. Mercedem non meriti, ſed occupationis ſuae, ferunt.* Poſtea tamen et aliam rationem, cur et iis, qui talia praeſtant, gratum animum debeamus, reddit, dum *Cap. XVI.* iſta ſubiungit. *Quid ergo? quare medico et praeceptori plus quiddam debeo, nec aduerſus illos mercede defungor? Quia ex medico et praeceptore in amicum transeunt, et nos non arte, quam vendunt, obligant, ſed benigna et familiari voluntate.*

§. CCXXIII.

Beneficentia proficisci debet ex voluntate aliis vtilitatem adferendi.

Quum ergo beneficentia ſit ſtudium ea, quae alteri profutura animaduertimus, praeſtandi (§. CCXXII.) nemo non videt, 24) eius virtutis laudem ſibi fruſtra adrogare eos, qui, vt ille ſeruulus Terentianus, *Hecyr. V, 4. v. 39.* plus ſaepe boni ignorantes imprudentesque faciunt, quam ſcientes antea vmquam: (§. XXXXVIII.) vel 25) qui conſilio nocendi alteri benefaciunt, vel 26) non alia ratione ad benefaciendum excitantur, quam quod id beneficium ſibi magis, quam aliis, profuturum exiſtiment. Ex quo porro patet, 27) in

diiu-

diiudicandis beneficiis animum magis et consilium benefactoris, quam ipsum actum atque effectum, esse aestimandum. *)

*) Vt exemplis illustremus has conclusiones: nemo dixerit, beneficio adfici alterum, cui rei ignari litteras, boni quid nunciantes, tradidimus: nec quem quis commendat, tantum vt alio loco sit, ipseque vacua dominetur in aula: nec qui arbores suae voluptatis caussa plantauit, si vmbra earum et vicinus, praeter eius animi sententiam fruatur. Huc pertinet elegans *fabella* Phaedri *I, 22.* de mustela, ab homine prehensa, quae, quum instantem effugere cupiens necem, rogaret, vt sibi parceretur, quum molestis muribus purget domum, triste hoc tulerit responsum:

Faceres, si caussa mei:
Gratum esset, et dedissem veniam supplici:
Nunc quia laboras, vt fruaris reliquiis,
Quae sint rosuri, simul et ipsos deuores,
Noli imputare vanum beneficium mihi.

Hoc enim, ipso interpretante Phaedro *in se dictum debent illi agnoscere, quorum priuata seruit vtilitas sibi, et meritum inane iactant imprudentibus.*

§. CCXXIIII.

Quumque ex amore haec beneficia proficisci debeant, isque semper coniunctus sit cum sapientia: (§. LXXXIII, 45.) facile patet, 28) profusionem, et quiduis potius, quam liberalitatem, esse, cui ratio non constat: nec 29) beneficiorum vocabulo digna videri, quaecumque ex ambitione magis et iactantia, quam ex amore, vel 30) non indigis, sed opulentioribus,*) immo 31) indignis potius, quam viris bonis, vel quae denique, 32) turbato illo necessitudinum ordine, de quo supra quaedam monuimus, (§. CCXX.) praestantur.

Beneficia tamen sapienter dispensanda.

*) Praeterquam enim quod haec beneficia praeripiuntur indigis: plerumque etiam sunt hamata et captatoria, ac proinde eo quoque nomine merito indigna sunt beneficiorum vocabulo. *Matth. V, 46. 47. Luc. VI, 32. sequ.* Praeterea apud opulentiores, quidquid iis beneficii praestiteris, nec gratum est, nec beneficii rationem habet. Hinc risisse Alexandrum M. nouimus beneficium, quum illi ius ciuitatis offerrent Corinthii, quamuis se id, praeter Herculem et Alexandrum, nemini dedisse gloriarentur. Seneca *de Benef. I, 13.* Fieri tamen potest vt huiusmodi beneficia excusent officium, beneficiorum ab aliquo antea perceptorum memoria, immo et ciuitatis, in qua versamur, mores, ac proinde Romae, nemo vitio clienti vertere potuisset huiusmodi liberalitatem, quia ius illud patronatus, a Romulo institutum, exigebat etiam, vt patronis benefacerent clientes Dionys. Halic. *Lib. II. p. 84.* Plutarch. *Romul. p. 24.* Polyb. *Hist. VI. p. 459.* Nec magis Persae Regi suo offerentes dona et munera, vllius reprehensionem iure incurrebant, quum lex exstaret, πάντας βασιλεῖ κατὰ τὴν ἑαυτοῦ δύναμιν ἕκαστον προσκομίζειν, *vt omnes Persae Regi, singuli pro suis facultatibus, munera offerrent.* Aelian. *Var. Hist. I, 31. sequ.*

§. CCXXV.

Et alterius necessitati et conditioni attemperanda.

Praeterea ex eo, quod prodesse alteri debeant beneficia, (§. CCXXII.) non abs re colligere nobis videmur, 33) beneficia attemperanda esse cuiusuis conditioni et necessitatibus: adeoque 34) non esse beneficia, quae alteri nullam adferunt vtilitatem, 35) multoque minus id nomen mereri, quae cum manifesto alterius detrimento, vel saltim 36) cum maximo incommodo, coniuncta sunt. *)

*) Hinc beneficus non est, qui famelico gemmam, sitienti vestem pretiosam, aegroto epulum offert, per

per n. 33. Nec minus id nomen meretur Beſſus, qui catenas aureasDario iniecit.Curt.*Lib.V.Cap.XII. per. n. 34. 35.* Denique Romanus ille, ſeruatus inter proſcriptos, ac deinde perpetuo circumdu-ctus ludibrioque habitus, recte exprobrauit benefactori ſuo, *nihil ſe illi debere, ſi ſeruauerit, vt haberet, quem oſtenderet.* Seneca *de Benef. II, 11. per n. 36.*

§. CCXXVI.

Quemadmodum vero amor ille humanitatis et beneficentiae, qui nos ad beneficia aliis praeſtanda inflammat, ne quidem inimicos negligi patitur: (§. CCXVIIII, 16.) ita facile vnusquisque intelliget, 37) multo magis amandos eſſe, qui nobis, quantum in ipſis fuit, beneficia praeſtiterunt: adeoque 38) eos eſſe peſſimos mortalium, ipſisque brutis ferociores, qui ſe ne beneficiis quidem ad concipiendum noſtri amorem moueri patiuntur: quin 39) eosdem eo eſſe iniuſtiores, quo minus negari poteſt, eos, acceptando beneficia, ſe ad mutuum benefactorum amorem obſtrinxiſſe. (§. CCXXI.*) **Nec minus diſtinguendi gradus neceſſitudinis.**

§. CCXXVII.

Amor erga benefactores vocatur GRATVS ANIMVS, vulgo GRATITVDO. Quamobrem quum vnusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus eſt, obſtrictus ſit: (§. CCXXVI, 37.) conſequens eſt, 40) vt vnusquisque etiam obſtrictus ſit ad gratum animum benefactoribus quauis ratione oſtendendum: 41) Id tamen officium imperfectum eſſe, adeoque 42) nec quemquam ad illud alteri exhibendum cogi, nec 43) ingratum actione forenſi conue- **Obligatio ad gratitudinem.**

niri posse, *) nisi leges ciuiles eiusmodi actionem diserte inuexerint. Quale quid de Persis tradidit Xenophon *Cyropaed. I, 2, 7. p. 9. edit. Oxon.*

*) Equidem vulgo distinguunt inter ingratitudinem SIMPLICEM, cuius vitii reus est, qui benefactori non benefacit, et PRAEGNANTEM, si quis beneficia malefactis atque iniuriis pensat. Et illam quidem extra legem ciuilium poenas, hanc poena dignissimam esse, statuit Pufendorff. *de iure nat. et gent. III, 3. 17.* Sed si dicendum quod res est, hoc quoque casu non in ingratum animaduertitur, sed in iniuriosum, quippe poenas daturum, etiamsi homini, nullis sibi beneficiis cognito, intulisset iniuriam. Quamuis facile largiamur, eo grauius merito haberi delictum, cum turpissimo isto animi ingrati vitio coniunctum. Sic sane grauius merito animaduertitur in eos, qui in parentes, educatores, patronos, quam qui in extraneos, fuere iniurii.

§. CCXXVIII.

De ea regulae. Quandoquidem vero gratitudo est amor erga benefactorem: (§. CCXXVII.) consequens est, 44) vt, delectari vnumquemque benefactoris sui perfectione et felicitate, et 45) eius beneuolentiam verbis ornare et praedicare, quin et 46) beneficia beneficiis, non iisdem quidem semper, at beneficiis tamen, et officiis, quantum fieri potest, plurimis pensare oporteat: ac proinde, 47) vt desint vires, tamen et voluntatem gratum ostendendi animum magnopere esse laudandam.

§. CCXXVIIII.

Obligatio ad officiositatem. Denique quum et cum detrimento nostro prodesse, et sine spe restitutionis ac retributionis

nis benefacere aliis teneamur: (§. CCXXI, 23.) consequens est, 48) vt multo minus alteri denegare debeamus, quae sibi ille, certam restitutionem et retributionem spondens, praestari petit, adeoque 49) vnusquisque obligatus sit ad studium illud alteri gratificandi, quod supra OFFICIOSITATEM vocauimus, (§. CCXXII.) dummodo 50) non manifestum sit, illam alios iuuandi promtitudinem cum periculo ac detrimento nostro non fore coniunctam. (§. LXXXXIII, 65.)

CAP. VIIII.

DE OFFICIIS ERGA ALIOS HYPOTHETICIS, ET PRIMO QVIDEM, CIRCA DOMINII ADQVISITIONEM ORIGINARIAM.

§. CCXXX.

QVae hactenus disseruimus, ea partim ad amorem IVSTITIAE, partim ad eum, quem supra HVMANITATIS et BENEFICENTIAE amorem adpellauimus, (§. LXXXIIII.) pertinent. Ex hoc officia *imperfecta*, de quibus superiore capite disseruimus; ex illo *perfecta*, tamquam ex fonte, promanant. *Perfecta* in eo consistere diximus, vt primum neminem laedamus, (quod officium ABSOLVTVM vocauimus,) deinde, vt suum cuique tribuamus, quod nobis officium HYPOTHETICVM est. Quum igitur de illo *Cap. VII.* actum sit, de hoc iam erit eadem cura exponendum. **Connexio.**

§. CCXXXI.

Quid svvm? dominium possessio, proprietas communio.

svvm proprie quisque vocat, quod in dominio suo est. dominivm vero vocamus ius, seu facultatem alios vsu rei alicuius excludendi. *) Ipsam detentionem rei, cuius vsu alios excludere statuimus, possessionem adpellare mos est. Ceterum ius nobis vindicamus, aut omnes praeter nos; aut exceptis quibusdam aliis personis, reliquas omnes vsu alicuius rei excludendi. Priore casu res in proprietate; posteriore in commvnione positiva esse dicitur, quae vel aeqvalis est, quando aequale omnibus ius in re communi competit, vel inaeqvalis, quando alter altero plus minusue iuris in illa habet. Itemque vel perfecta, quando omnibus in re communi ius perfectum est, vel imperfecta, quando nemini tale ius perfectum est, qualis est inter milites exercitus, quibus certae pecuniae summae praemium a principe destinatum. Si nec vni, nec pluribus, ius animusue est, alios vsu rei, nondum ab vllo possessae, excludendi: res in commvnione negativa est, quae sola dominio opponitur, quia tunc res in nullius dominio est constituta.

*) In hac sola facultate, vsu alicuius rei alios excludendi dominium consistere, palam est. Omnia enim reliqua dominii effecta, quae alias in definitione dominii enumerari solent, ita separari possunt a dominio, vt nihilominus quis maneat dominus. Sic e. g. *facultatem omnem ex re vtilitatem percipiendi* constituto vsufructu a proprietate separari, animaduertimus, saluo dominio. *Facultatem libere de re disponendi* non competere pupillis, notum ac peruulgatum est. Et hos tamen dominos rerum

rum suarum esse, nemo negauerit. Vnde Seneca *de Benef. VII, 12. Non est argumentum, ideo aliquid tuum non esse, quia vendere non potes, quia consumere, quia mutare in deterius, aut melius. Tuum enim est etiam, quod sub certa lege tuum est.* Denique et *facultatem vindicandi* rem commodatam vel depositam a tertio possessore, domino ademtam esse obseruamus, multis locis, vbi obtinet iuris regula: *Hand muss hand wahren.* Quum ergo definitionem id duntaxat ingredi debeat, quod ad rei essentiam ita pertinet, vt abesse nequeat, sublata vero *facultate alios rei vsu excludendi* illico quis dominus esse desinat: dubitari nequit, quin haec sola dominii definitionem absoluat. Idque velle existimo Arrianum. *dissert. Epict. II, 2.* dum dominum definit, τὸν τῶν ὑπ' ἄλλων σπουδαζομένων ἢ ἐκκλινομένων ἔχοντα ἐξουσίαν, *qui, quae alii expetenda fugiendaque censent, in potestate habet.*

§. CCXXXII.

Iam quum ipsa ratio nos conuincat, Deum condidisse homines: (§. CXXVII, 18. sequ.) eumdem sane voluisse etiam, vt exsisterent, manifestum est. Quumque qui finem cupit, is et media velle videatur: consequens est, 1) vt homines rebus omnibus, ad conseruandam eorum exsistentiam necessariis, quas haec tellus producit, vti frui voluerit. Praeterea quum Deus hominem, animal praestantissimum insigni prae reliquis amore prosequatur: (*Phil. mor. elem.* §. *CLXXX.*) dubitari profecto non potest, 2) quin et felicitate ac perfectione nostra delectetur, (§. LXXX) adeoque et iis nos frui velit, quae vitam nostram reddant perfectiorem, feliciorem, ac suauiorem, dummodo 3) rebus creatis non abutamur.* (§. LXXXX.) Ius hominum in res creatas.

 *) Du-

*) Dubitatum eſt a quibusdam, an et brutis, quae ſine dolore deſtrui, vſibusque humanis adhiberi nequeunt, vti liceat ad vitam conſeruandam? Idque haud pauci negarunt, quod et iniuriam his animantibus fieri exiſtimarent, et brutorum non vſus, ſed abuſus eſſe videretur, ſi quis, vt carne eorum veſcatur, ea iugulare non dubitet: maxime quum et ſine feralibus iſtis epulis vitam conſeruare poſſent homines. Addunt alii, eſum carnis et minus ſalubrem eſſe, et homines efferatos reddere, idque in primis vrſiſſe nouimus Pythagoram, et poſtea Porphyrium *in libris* περὶ ἀποχῆς Vid. Scheffer. *de philoſ. Italica Cap. XIIII.* Sed 1) tota illa hypotheſis, quod iniuria et brutis inferri poſſit, nititur alio errore de transmigratione animarum, ſeu κοινῷ δικαίῳ ψυχῆς, *communi, quod nobiscum habeant, animae iure*, vti vocauit Pythagoras apud Diog. Laert. *VIII, 13.* quod explicaturus Empedocles apud eumdem Laert. *VIII, 77.*

Ἤδη γάρ ποτ' ἐγὼ γενόμην κοῦρός τε κόρη τε,
Θάμνος τ' οἰωνός τε, καὶ ἐξ ἁλὸς ἔμπυρος ἰχθύς.

Nam, memini, fueram quondam puer, atque puella,
Plantaque, et ignitus piſcis, pernixque volucris.

Add. Iamblich. *vit. Pythag. XXIIII, n. 108.* Porphyr. *vit. Pythag. p. 188. ſequ.* Sed falſum eſt, vllam nobis cum brutis eſſe iuris communionem, (§. LXXXX.) atque hinc falſum etiam, brutis fieri iniuriam. 2) Non ideo abſtinendum eſt a rebus, quia iis carere poſſumus, quia Deus nos non modo eſſe, ſed ſuauiter viuere cupit. Nec is vſus abuſus eſt, qui Dei voluntati non refragatur. Denique 3) inſalubritas illa, quam vrgent, nec ſatis probata eſt, et procul dubio non a moderato carnis vſu, ſed ab ingluuie, et rerum creatarum abuſu, quem et ipſi damnamus, proficiſcitur.

§. CCXXXIII.

§. CCXXXIII.

Quum ergo Deus omnia, quae ad conseruandam suauiterque transigendam vitam humanam pertinent, vtenda fruendaque dederit hominibus: (§. CCXXXII.) procul dubio etiam voluit, 4) vt nullus earum vsu ab vllo excluderetur: adeoque 5) ex intentione Dei initio rerum omnia in negatiua communione, adeoque 6) vere in nullius dominio fuerunt constituta. * (§. CCXXXI.)

Initio omnia in communione negatiua fuerunt.

*) Atque ita primaeuam hominum conditionem describunt non modo sacrae litterae, *Genes. I, 28. 29.* verum etiam poëtae, qui et eo nomine laudarunt saeculum aureum, quod illo tempore, vti ait Virgil. *Georg. I, v. 125.*

nulli subigebant arua coloni,
Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant: ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

Negant ergo tum vllos agrorum fines, vllos limites fuisse, rebus adhuc in medio positis, ac vniuersi humani generis vsibus ita relictis, vt nullus earum vsu excludi potuerit.

§. CCXXXIIII.

Quod ipse Deus voluit, id voluit sapientissime, ac proinde illud sine summa necessitate mutari ab hominibus non debuit. Quum vero et leges diuinae adfirmatiuae, qualis est illa, vt res omnes creatae veluti in medio positae omnium vsibus pateant, exceptionem ob necessitatem admittant, (§. CLVIIII, 58.) in censum autem hic veniat non modo extrema necessitas, sed et illa quae efficit, vt vitam suauiter ac commode transigere non possimus: (§.

Sed ab ea discedere licuit, vrgente necessitate.

 CLVIII,

CLVIII, 54. §. CCXXXII, 2.) consequens est, 6) vt, vrgente necessitate, homines a negatiua illa communione discedere, adeoque 7) dominium, quod communioni illi opponitur, (§. CCXXXI.) introducere omnino potuerint.

§. CCXXXV.

Quae necessitas homines coegerit dominium introducere?

Iam facile quidem patet, si intra paucos stetisset humanum genus, nulla circa primaeuam illam ac negatiuam rerum omnium communionem mutatione opus fuisse futurum, sufficiente quippe omnibus naturae vbertate, ad vitam si non suauiter, at commode saltim, et qualiter qualiter tolerandam. At ex quo, per vniuersum terrarum orbem dispersis, et in innumeras familias distractis hominibus, quaedam res non suffecere omnibus coeperunt, quaedam omnino ob insignem copiam suffecerunt: ipsa homines impulit necessitas, 8) vt in ea, quae non omnibus sufficerent, dominium aliquod inducerent: (§. CCXXXIIII, 7) 9) solis inexhausti vsus rebus, quas in dominio esse nulla iussit necessitas, nec non 10) rebus, nihil ad vitam conseruandam suauiterque traducendam pertinentibus, in pristina communione negatiua permanentibus. *)

*) Et hinc huiusmodi res *communes* esse iure naturali dixerunt iureconsulti, §. *1. Inst. de rer. diuis.* et quidem non ita, *vti publica, quae in patrimonio sunt alicuius populi, sed vt ea, quae primum a natura prodita sunt, et in nullius adhuc dominium peruenerunt*, vti ait Neratius *l. 14. pr. D. de adqu. rer. dom.* Nimirum hae res omnes, quamuis optimae omnium ac pulcherrimae, tamen ob insignem copiam in primaeua illa ac negatiua communione

munione permanserunt. Hinc Petron. *Sartyr. Cap. C. Quid non commune est, quod natura optimum fecit? Sol omnibus lucet. Luna, innumerabilibus comitata sideribus, etiam feres ducit ad pabulum. Quid aquis dici formosius potest? in publico tamen manant.* Nec magis quisquam adfectat dominium in muscas, mures, glires, vermes, aliaque, quae vel noxia humano generi, vel cum nulla saltim vtilitate coniuncta sunt.

§. CCXXXVI.

Sic ergo dominium, sublata negatiua communione, inuexit ipsa necessitas. Illud vero humani generis institutum 11) cum nullius iniuria fuisse coniunctum, vel inde patet, quod in communione negatiua nulli mortalium sit ius alterum rerum vsu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque cuiuis licere oporteat, rem quamuis nullius ita sibi vindicare, vt deinceps nemini illius vsum concedere cogatur, sed eam sibi detinere, suisque seponere vsibus possit. *) Institutum hoc non iniustum esse.

*) Nam in quo alteri nullum ius animusque est, me vsu rei excludendi, illud est nullius. At nullius esse desinit, simul ac eam vsibus meis adhibere, ac iure a Deo mihi concesso vti statui.(§.CCXXXII.) Nam quum is me laedere dicatur, qui me imperfectiorem infelicioremque reddere conatur: (§. CLXXVIII.) procul dubio et is me laedit, qui eo, quod vitae seruandae suauiterque traducendae caussa semel mihi vindicaui, me priuare non dubitat. Hinc idem hic contingit, quod de theatro, quamuis positiue communi, ait Arrianus *dissert. Epict. II, 4.* ἄγε, τὸ δὲ θέατρον οὐκ ἔστι κοινὸν τῶν πολιτῶν; ὅτε οὖν καθίσωσιν, ἐλθὼν, ἄν σοι φανῇ, ἔκβαλέ τινα αὐτῶν. *Age, commune nonne est theatrum omnium ciuium? In eo vero, si consederint, e loco, si libet, aliquem eorum eiicito.* Et Seneca *de Benef. VII, 12. Propterea non mentiar,*

si

si dicam, me habere in equestribus locum. Sed quum in theatrum veni, si plena sunt equestria, et iure habeo locum illic, quia sedere mihi licet: et non habeo, quia ab his, quibuscum ius mibi loci commune est, occupatus est.

§. CCXXXVII.

Ex eo tempore res vel positiue communes, vel propriae.

Quum ergo homines, coacti necessitate, inuexerint rerum dominium: (§. CCXXXV.) hoc vero vel in *communione* positiua, vel in *proprietate* consistat: (§. CCXXXI.) consequens est, 12) vt ex quo a communione negatiua discessum, omnes res vel positiue communes pluribus, vel singulis propriae esse coeperint, et 13) communio quidem nata sit inde, quod plures eamdem rem pro indiuiso possidere, omnesque alios eius vsu excludere statuerunt: *) 14) proprietas vero vel initio statim ex rerum nullius *adprehensione* ac *possessione*, vel ex post facto ex *diuisione* vel *cessione* rerum positiue communium traxerit originem.

*) Id procul dubio initio statim factum, quum gentes et familiae in diuersas terrarum partes secedere coeperunt. Tunc enim alia familia aliam regionem sibi communiter pro indiuiso tantisper vindicauit, donec vrgente necessitate res communes diuiderent, vel ex pacto singulis, quantum indigerent, occupandi facultatem darent. Plurium sane gentium, quae initio totas prouincias communiter pro indiuiso possederint, mentionem faciunt veteres, veluti Aboriginum Iustin. *XXXXIII, 1.* Scytharum et Getarum, Horat. *Carm. III, 24.* Germanorum, Tacit. *Germ. Cap. XXVI.* incolarum insulae Liparae, Panchaeorum et Vaccaeorum Diodor. Sic. *Biblioth. V, 9. et 45.*

§. CCXXXVIII.

§. CCXXXVIII.

Cur a communione etiam positiua discedendum fuerit?

Et quidem, si tanta esset generis humani felicitas, vt omnes peraeque virtutis amore flagrarent: sane neque dominio, neque pactis vllis, indigeremus, quia et nihil habentibus nihil tamen, quod ad conseruandam suauiterque transigendam vitam pertinet, esset nobis defuturum. Quum enim tunc homo hominem, tamquam seipsum, amaturus, eique vltro facturus esset omnia, quae sibi ab altero fieri cupit: quid opus esset dominio inter amicos, quorum omnia communia sunt? Enimuero, quum pro praesente rerum humanarum indole vix sperandum sit, aliquam multitudinem virtutis adeo studiosam esse futuram, vt alterius vtilitati non minus, quam suae, seruiat: facile patet, 15) communionem positiuam naturae hominum, qualis nunc est, non congruere, adeoque eos, 16) cur ab ea quoque discederent, caussas non poenitendas habuisse. *)

*) Quicumque sane communionem huiusmodi aliquando obseruatam memorant, ii simul homines illos fuisse eximia virtute praeditos, posuerunt. Id sane iure dixeris de ecclesia Hierosolymitana. *Act. IIII, 32.*. Nec credibile fore suspicati sunt poetae, quod de communione illa inter homines aurei saeculi retulerunt, nisi simul illos fingerent virtutis ac honestatis studiosissimos fuisse, qui, vti ait Ouid. *Metamorph. I. v. 90.*:

vindice nullo,
Sponte sua, sine lege, fidem rectumque colebant.

Porro Scymnus Chius communem huiusmodi rerum omnium vsum tribuit Scythis nomadibus vltra Maeotin, sed eosdem simul vocat τὰς σφόδρα,

δρα, εὐσεβεστάτους. *gentem piissimam*. Sed et a Pythagora institutam rerum communionem ex iustitia, tamquam ex fonte, promanasse, tradit Iamblich. *vit. Pythag. segm. CLXVII*. Refrigescente itaque virtute, pietate, iustitia, etiam communioni non esse locum, facile vnusquisque intelligit.

§. CCXXXVIIII.

Qui sint modi adquirendi originarii? Ex quo simul patet, quomodo inuecta sit rerum proprietas, et quot sint modi illam in certa re adquirendi. Res enim vel adhuc *extra dominium* est, vel iam *in alterius dominio* constituta. Si prius: tunc modos adquirendi cum Grotio vocamus ORIGINARIOS, quibus quum vel substantiam, in nullius dominio constitutam, adquiramus, vel quae ei quacumque ratione accedunt, incrementa: priorem adquisitionem OCCVPATIONEM, posteriorem ACCESSIONEM adpellamus.

§. CCXXXX.

Quinam deriuatiui? Sin res iam in alterius dominio sunt: tunc vel in plurium *communione* sunt, vel in *proprietate* singulorum. (§. CCXXXI.) Priore casu res communes in proprietatem rediguntur per DIVISIONEM et CESSIONEM: posteriore per TRADITIONEM. Neque vllus est dominium adquirendi modus DERIVATIVVS, quin ad hos paucos quam commodissime referri possit.

§. CCXXXXI.

Quid occupatio? quid res nullius? OCCVPATIO est adprehensio possessionis rerum nullius. NVLLIVS vero esse dicuntur res, in quibus vel nemini vmquam alios vsu istarum excludendi ius fuit, vel de quarum saltim domi-

domino nihil certi constare potest, vel in quibus denique possessor sese vltro iure alios vsu earum excludendi abdicauit, quae PRO DERELICTO HABITAE dicuntur. Quum ergo in rebus nullius nulli sit ius alios earum vsu excludendi: (§. XXXI.) consequens est, 17) vt quae nullius sunt, merito cedant occupantibus, nec tamen 18) id intelligendum sit de rebus amissis, furtim vel vi surreptis, imminente naufragio iactis, per bruta ablatis, quae neutro sensu res nullius dici possunt, quum et habuerint antea dominos, et hi dominio suo sese vltro numquam abdicarint. *)

*) Hinc recte de piscibus, a se in mari captis, philosophatur Gripus piscator apud Plautum *Rud. IIII, 3. v. 32.* dum suos illos factos contendit, quod a nemine eorum vsu iure excludi possit:

Ecquem esse dices mari piscem meum?
Quos quum capio, siquidem cepi, mei sunt: habeo pro meis:
Nec MANV ADSERVNTVR, *neque illic partem quisquam postulat.*
In foro palam omnes vendo pro meis venalibus.

At pessime ille sibi ex eadem ratione vindicat vidulum, naufragio amissum, et a se mari extractum, dum ait:

In manu non est mea,
Vbi demisi rete atque hamum, quidquid haesit, extraho.
Meum, quod rete atque hami nacti sunt, meum potissimum est.

Cui recte *v. 42.* obuertit Trachalio?

Quid ais, impudens,
Ausus etiam, comparare vidulum cum piscibus?
Eadem tandem res videtur?

§. CCXXXXII.

§. CCXXXXII.

Occupatio fit animo et corpore simul.

Quumque occupatio sit adprehensio possessionis rerum nullius, (§. CCXXXXI.) possessio vero detentio rei, cuius vsu alios excludere statuimus: (§. CCXXXI.) facile patet, 19) occupationem animo et corpore simul fieri, et 20) nec solum animum sufficere ad rem occupandam, si alius suo iure vti velit, nec 20) solam adprehensionem sine animo alios vsu rei excludendi: saepe tamen 21) tacita hominum conuentione pro adprehensione haberi declarationem animi sibi rem habendi, cum signis quibusdam, in sensus incurrentibus, coniunctam. *)

*) Sic adprehendisse videtur praedii possessionem, qui vacua possessione, non quidem singulas glebas circumambulauerit, *l. 3. §. 1. l. 48. D. et l. 2. C. de adqu. vel amitt. poss.* sed titulum adfixerit festucam e ianua, caespitem ex agro, ramusculum ex arbore exciderit, simulque testatum praesentibus fecerit, se id animo praedium sibi tamquam suum habendi facere. Quum vero ex conuentione tacita haec signa effectum habeant: ea sane non sunt arbitraria, adeoque is, qui iaculum immisit vrbi a ciuibus desertae, non magis videtur occupasse vrbem, quam venator feram, quam iaculo petitam, nec occidit, nec vulnerauit. Atque inde decidi poterit lis Andriorum et Chalcidensium, de Acantho occupata inter se decertantium, illis vrgentibus legati sui sollertiam, qui quum se cursu a legato Chalcidensium superari animaduerteret, iaculum portae prior infixerit: his contra nitentibus, vrbesque iaculis occupari, negantibus, adeoque Acanthum sibi vel ideo vindicantibus, quod a legato suo prius esset introita. Historiam habes apud Plutarchum *Quaest. Graec. XXX.*

§. CCXXXXIII.

§. CCXXXXIII.

Quum porro omnia, quae nondum in vllius dominio sunt, possint occupari: (§ CCXXXXI, 17.) perinde profecto erit, siue toti terrarum tractus, dominio vacui, a pluribus; siue res singulares a singulis occupentur. Et priorem quidem occupationem PER VNIVERSITATEM; posteriorem PER FVNDOS fieri, ait Grotius *de iure belli et pac II, 2, 4.* Quia vero, qui totum occupauit, singulas quoque partes occupasse censetur: consequens est, 22) vt in tractu terrae, a pluribus, veluti populo, per vniuersitatem occupato, nihil omnino sit nullius, sed omnia, quae illius ambitu continentur, si a singulis occupata non sint, ad populum vniuersum, vel ad eius rectorem, pertinere merito dicantur. *)

Et quidem vel per vniuersitatem, vel per fundos.

*) Hinc in aliquo terrae tractu singuli possunt res singulares tamquam sibi proprias possidere quum tamen totum territorium sit populi vel reipublicae. Dio Chrysost. *in Rhodiaca XXXI.* ἡ χώρα τῆς πόλεως, ἀλλ' ὐδὲν ἧττον τῶν κεκτημένων ἕκαστος κύριός ἐστι τῶν ἑαυτῦ *Territorium est ciuitatis: at nihilominus tamen possidentium quisque rerum suarum dominus est.* Plura eam in rem veterum loca adcumulauit Grotius *de iure belli et pac. II, 3. 4.*

§. CCXXXXIIII.

Hinc nemo negauerit, 23) VENATIONEM, PISCATIONEM, AVCVPIVM esse species occupationis non modo in locis desertis et dominio vacuis, verum etiam 24) in territoriis iam occupatis, sicubi tanta sit ferarum, piscium aut

An ferae, pisces, volucres sint res nullius.

volu-

volucrum multitudo, vt sufficere omnibus videantur: (§. CCXXXV, 9.) at 25) non iniuria tamen populum, si qua iusta caussa id suadere videatur, *) haec animalia omnia, tamquam ἀδέσποτα, sibi vindicare, (§. CCXXXXIII, 24.) vel 26) eadem summo imperanti, tamquam ἐξαίρετόν τι, adsignare: eoque facto, 27) illum aduersus amorem iustitiae agere, qui sibi ius venandi, iam ab alio adquisitum, temere adrogare non dubitet.

*) Plures huiusmodi caussas, quamuis parum idoneas, adcumulauit Pufendorff. *de iure nat. et gent.* IIII, 6, 6. Maximi momenti est illa, quod ferae, pisces et volucres non tum inexhausti vbique vsus sunt, vt non metuendus sit tot specierum interitus, si venandi ius omnibus promiscue concederetur. (§. CCXXXV, 8.) Ex quo simul intelligere licet, cur nusquam terrarum homines venari et occidere prohibeantur animalia rapacia, truculenta, et humano generi noxia, quin alicubi praemia auferant, qui, oblatis eorum vnguibus vel capitibus, fidem faciant magistratibus, se huiusmodi animalibus purgasse prouinciam.

§. CCXXXXV.

In quibus animalibus venationi sit locus?

Vbicumque vero cuiquam venandi ius est: ipsa recta ratio satis vnumquemque docebit, 28) venationem non pertinere ad animalia mansueta, quippe in dominio constituta, nec 29) ad mansuefacta, quamdiu illa dominus possidet, vel animo recuperandi persequitur, vel, se ea derelinquere nolle, luculentis quibusdam signis ostendit. *) Immo 30) ne ad feras quidem bestias, viuariis, piscinis, alueariis, inclusas, sed 31) ad eas, quae, vt eleganter scribit Caius

ius; *terra, mari, coelo capiuntur. l. 1. §. 1. D. de adqu. rer. dom.*

*) Sic vix venationis obtentu excusabitur, qui ceruum, crepundiis ornatum, quantumuis fugitiuum, ceperit, si de domino constet. Nec magis ferendum putem, qui dominum, persequentem examen, area sua excludit, vt illo ipse potiatur: licet id iustum visum fuerit iureconsultis Romanorum. *§. 14. Inst. de rer. diuision.* Quamuis enim domino sit facultas, alios vsu rei suae excludendi: is tamen qui sua repetiturus aedes nostras ingreditur, non re nostra vtitur, sed suam repetit. Et qui magis iustum sit, examen suum persequentem aedibus et area excludere, quam domo abigere vicinum, gallinas turbatas, et in aream nostram auolantes, repetiturum? Itaque aequissima lex Platonis *Lib. VIII. de legibus: Si aliena examina quis persequitur, atque aera pulsans apes delectatione ad se trahit: damnum resarciat.*

§. CCXXXXVI.

Ceterum quum in occupatione praeter animum alios vsu rei excludendi, opus etiam sit adprehensione corporali: (§. CCXXXXII, 19.) consequens est, 31) vt non sufficiat sola vulneratio ferae bestiae, multoque minus 32) animus, illam, ex vulnere casuram, sibi vindicandi, sed 33) praeterea requiratur, vt ipsa a venante, eam persequente, vel viua capiatur laqueis, canibus, aliisque instrumentis venatoriis, vel iaculis conficiatur: 34) neutro autem facto, vnicuique ius sit, vulneratam ab alio capiendi occidendiue, quippe in nullius adhuc proprietatem ac dominium redactam. *)

Quando animalia fiant capientium?

*) Sed ea in re magna semper fuerunt sententiarum diuortia, et hinc leges gentium diuersissimae. De Trebatii aliorumque iurisconsultorum dissensu vi-

 denda

denda eſt *l. 5. D. de adqu. rer. dom.* Lex Salica *tit. XXXV. §. IIII. ſequ.* ne excitatam quidem ab alterius canibus feram ab alio impune intercipi patitur. Lex Langob. *Lib. I. tit. XXII. §. IIII. et VI.* hoc caſu capienti armum cum ſeptem coſtis, reliquam praedam vulneranti addicit. Has ſimilesque veterum leges collegit Pufend. *ibid. IIII, 6, 10.*

§. CCXXXXVII.

An huc pertineat occupatio bellica?

Occupationis alteram ſpeciem vulgo dicunt OCCVPATIONEM BELLICAM, qua perſonas aeque ac res hoſtium, iuſto bello captas, ipſo gentium iure capientium fieri contendunt. *l. 1. §. 1. D. de adqu. vel amitt. poſſ.* Enimuero quemadmodum occupationi locus eſt tantum in rebus nullius, (§. CCXXXXI, 17.) res vero hoſtiles non aliter, quam per fictionem, *) perſonae vero liberae ne per fictionem quidem pro rebus nullius haberi poſſunt: (§. LXVIII, 17.) ita 34) occupationem bellicam nec ad modos adquirendi orginarios, nec 35) ad occupationem pertinere, ſed 36) ex alio fonte, puta ex ipſo belli iure, deriuandam eſſe, facile intelligitur.

*) Equidem Pufend. *de iure nat. et gent. IIII, 6, 14.* hanc fictionem ita explicat: *In bello res hoſtium in ordine ad alium hoſtem redduntur veluti dominio vacuae: non quod hoſtes per bellum ipſo iure rerum ſuarum domini eſſe deſinant, ſed quia illorum dominium non obſtat hoſti, quo minus eas res auferre, ſibique habere poſſit.* Sed vbi res redduntur veluti dominio vacuae, ibi nemini eſt ius alios earum vſu excludendi. (§. CCXXXI.) Hoſti autem ſaluum ſemper eſt ius, hoſtem vſu rerum ſuarum excludendi, nec vlli facit iniuriam, dum pro ſeruandis rebus ſuis, tamquam pro aris et focis, pugnat. Quis ergo, eius res dominio vacuas eſſe, dixerit? Quae quum ita ſint: hoſtis res ſuas ab hoſte

ſte captas amittit, non quod ius ipſi deeſt excludendi hoſtem, ſed quod viribus, quibus hoſtis reprimi poſſet, deſtituitur.

§. CCXXXXVIII.

Rectius huc refertur INVENTIO, quippe quae et ipſa in adprehenſione rerum nullius conſiſtit. Itaque nullum quidem eſt dubium, 37) quin res, in nullius adhuc redactae dominium, vel pro derelictis habitae, inuentori cedant, qui eas cum animo ſibi habendi primus adprehendit, ac proinde 38) iuri naturali non conſentanea ſit lex Stagiritarum, Biblienſium et Athenienſium: ἃ μὴ ἔθου, μὴ ἀνέλῃ: *Quae non poſuiſti, ne tolle*, niſi de rebus amiſſis intelligatur. Aelian. *Var. Hiſt. III, 45. IV, 1.* Diog. Laert. *I, 57.* nec minus 39) errent ii, qui rem inuentam inuentori, eique, qui eam tolli viderit, communem eſſe exiſtimant: *) attamen 40) id ius non producendum ſit ad res, quas populus ſibi iure occupationis, per vniuerſitatem factae, vindicauit, vel 41) ſummo imperanti, tamquam ἐξαίρετόν τι, ceſſit. Quod eum iure potuiſſe, ſupra iam vidimus. (§. CCXXXXIII, 23.)

Inuentio rerum nullius.

*) Inoleuerat olim mos, id, quod ab aliquo inueniretur in commune poſcendi: quod fiebat formula IN COMMVNE, vel apud Graecos κοινὸς Ἑρμῆς, itemque κοινὸν τῷ Ἑρμῇ De qua formula praeter Eraſmum *in adagiis* plura monent viri docti ad Phaedr. *Fab. V, 6. v. 3.* Add. Plaut. *Rudent. IIII, 3. v. 72. ſequ.* At quum, quae nullius ſunt, cedant occupanti, (§. CCXXXXI, 17.) nec in eiusmodi rebus vlli ſit ius, alium vſu earum excludendi: (§. CCXXXI.) is denique, qui ſolis oculis rem vſurpauit, nec adprehendit tamen, occupaſſe non di-

catur: (§. CCXXXXII, 20.) hunc etiam partem praedae poſcere non poſſe, niſi id leges ciuiles vel mores ac conſuetudines alicuius prouinciae permittant, facile adparet.

§. CCXXXXVIIII.

Et pro dereli-ctis ha-bitarum, veluti theſauri.

Nec minus inde patet, 42) inuentori cedere res, ab hominibus ſanae mentis ſuique iuris animo abdicandi dominium abiectas, adeoque 43) et ſparſa miſſilia, immo et 44) THESAVROS, quorum de prioribus dominis nullo certo argumento vel indicio conſtat, caſu fortuito inuentos, niſi 45) et hos ſibi vindicet populus vel ſummus princeps. (§. CCXXXXIII, 23.) Qua de re varias gentium leges recenſuerunt Grot. *de iure belli et pac. II, 8, 7.* Pufend. *IIII, 6, 13.* et ibi Hertius. Eu. Otto *ad §. 39. Inſt. de rer. diuiſ.* 46) Merito tamen rationem etiam habendam domini ſoli, vtpote quem fructus ex ſolo ſuo quoscumque percipere, aequum eſt, *) ac proinde 47) recte, et plane ex regulis aequitatis naturalis vnum ſemiſſem theſauri, caſu fortuito reperti, inuentori, alterum domino ſoli adiudicaſſe Hadrianum. Spartian. *in Hadriano Cap. XVIII.* §. *39. Inſt. de rer. diuiſ.*

*) Quod adeo verum eſt, vt hunc quaedam gentes inuentori plane praeferendum putarint, veluti Hebraei, *Matth. XIII, 44.* Selden. *de iure nat. et gent. ſec. diſcipl. Hebr. VI, 4.* Syri, Graeci, quin et ex ipſis Romanis haud pauci. Philoſtr. *Vit. Apollon. Tyan. II, 39. de vit. Sophiſt. II, 2.* Plaut. *Trinum. I, 2, v. 141. l. 67. D. de rei vind.* Vbi tamen inuentori pars cedit, nihil intereſſe videtur, mercede conductus quis terram noſtram foderit, an operas nobis haud locarit. Quamuis enim mercenarii nobis

nobis operis conductis adquirant: id tamen iustam habere rationem non videtur, si quis operas nobis non ad inuestigandos thesauros, sed ad cellam excauandam, vel simile opus, locarit. V. A. Corn. van Bynkersh. *obs. II*, 4.

CCL.

Alter modus adquirendi dominium originarius est ACCESSIO, per quam ius ea, quae substantiae, nobis adquisitae, accedunt, incrementa similiter nobis vindicandi intelligimus. Incrementum vero quum res nostrae capiant vel ipsius naturae beneficio, vel industria nostra, vel natura industriaque nostra simul: accessio a iureconsultis accuratioribus in NATVRALEM, INDVSTRIALEM, et MIXTAM recte dispescitur. *) Accessio quid et quotuplex?

*) Sic *naturae* solius beneficio debemus foeturam animalium, alluuionem, nouam insulam, alueum derelictum. *Industriae* nostrae nouam speciem, rem rei nostrae adiunctam, adplumbatam, adferruminatam, intextam, adfusam vel admixtam, scripturam chartae nostrae, picturam tabulae nostrae illitam. Denique messem et auctumni dotes partim vbertati soli coelique clementiae, partim culturae nostrae, adeoque et *naturae* beneficio, et industriae nostrae imputamus, ac proinde primi generis accessiones NATVRALES; secundi INDVSTRIALES, tertii MIXTAS merito adpellamus. Quae enim a nonnullis additur, FORTVITA ad occupationem rerum nullius rectius refertur.

§. CCLI.

Quod ad NATVRALEM accessionem attinet, vel tale res nostra capit incrementum, cuius de origine et priore domino nullo certo argumento constat, vel aliquid, quod iam in alte- Fundamenta accessionis naturalis.

 rius

rius dominio eſt, rei noſtrae accedit. Priore caſu, quum res illa, cuius de domino nihil certi conſtare poteſt, pro re nullius merito habeatur, (§. CCXXXXI.) nihil obſtat, 48) quo minus huiusmodi incrementum cedat in acceſſionem rei noſtrae, cui acceſſit, adeoque nobis adquiratur. At poſteriore caſu res habet dominum, qui alios vſu rei ſuae iure excludit: (§. CCXXXI.) atque inde merito inferimus, 49) huiusmodi rem, rei noſtrae quacumque ratione adiunctam, nobis non magis adquiri, quam ſi ventus vehementior veſtes lineas, a Titio in horto ſuo expanſas, in aream noſtram proiecerit. *)

*) Nulla ſane fingi poteſt ratio, quamobrem prior dominus, de quo ſatis conſtat, dominio rei ſuae, adhuc exſtantis ac ſuperſtitis, excidere debeat, quum nec ſuo ſe dominio vmquam abdicarit, nec illud facto vllo in alterum transtulerit, nec ob ſolam calamitatem dominio ſuo quisquam iure priuetur. Si quis ergo dominus manet rei, alterius rei caſu quocumque adiunctae: iſti procul dubio adhuc ius eſt, alterum rei ſuae vſu excludendi, (§. CCXXXI.) adeoque, illo inuito, huic adquiri non poſſe dominium, manifeſtum eſt.

§. CCLII.

Speciatim de foetura animalium.

Ex his vero euidentiſſimis principiis (§. CCLI. 48. ſequ.) iam porro colligimus, 50) PARTVM cuius de origine non liquido conſtat, (quod plerumque fit in animalibus, immo et in hominibus, extra legitimum matrimonium natis,) ventrem tamquam acceſſorium ſequi, idque *legi naturae* non abſurde tribuere Vlpianum, *l. 24. D. de ſtatu hom.* Id tamen 51) vix aequum

aequum videtur, si de vtroque parente constet, *) nisi forte 52) ad procreanda animalia communibus sumtibus alatur dignioris sexus animal, veluti bos communis, vel 53) dominus equum admissarium vel bouem pro certa mercede vicinis locare soleat.

*) Hinc saltim in seruis hoc casu passim obtinet partitio vernarum, ita vt primus domino ventris, alter domino serui patris cedat, et sic seruilem sobolem ambo domini per vices partiantur. Diximus ea de re *Elem. Iur. Germ. I, 1, 30.* vbi id ius et apud Wisigothos et apud Alamannos, et apud Boios obtinuisse, ex *lege Wisigoth. X, 1, 17.* Goldasti *rer. Alam. Tom. II. charta II.* et Auentin. *Annal. Boic. Lib. VII, 14, 23. p.* 708. ostendimus.

§. CCLIII.

De nouis insulis, siue natis, siue factis.

Nec minus facile erit intellectu, ad quem pertineat noua INSVLA, siue in mari, siue in flumine nata. Quum enim de dominio particularum terrae, quae demum in insulam coalerunt, constare non possit: (§. CCLI, 48.) consequens est, 54.) vt insula cedat in accessionem maris vel fluminis, *) ac proinde 55) si mare vel flumen in nullius dominio est, insula quoque sit nullius, ac proinde cedat occupantibus: 56) sin vero, quod plerumque fit, vel mare, vel flumen ad populum, eiusue rectorem pertinet: (§. CCXXXXIII, 23.) is quoque insulam illam merito sibi vindicet. Denique quum res, cuius de dominio certo constat, non possit vlli per accessionem adquiri: (§. CCLI, 49.) fieri non potest, 57) vt dominus amittat agrum, quem flumen superius diuergens, et inferius alueo suo iunctum,

in insulae formam redegit. Quod et ICti agnouerunt *l. 7. §. 4. l. 30. §. 2. D. de adqu. rer. dom.*

*) Itaque nulla ratio est, cur vicinis praediis, et quidem vel in vtraque ripa, si insula in medio flumine nata sit, vel in alterutra, cui propior est, accrescere debeat noua insula: quod tamen plerisque ICtis placuisse nouimus. *§. 22. Inst. de rer. diuis. l. 7. §. 3. l. 29. l. 30. §. 1. D. de adqu. rer. dom.* Particulae enim terreae a cuius praedio auulsae sint, non constat: et magis probabile est, eas ab agris superioribus, quam a vicinis auulsas esse. Quin aliquando ipsum flumen particulas, quae deinde in insulam coalescunt, e fundo abrasas, secum vehit, teste Seneca *natur. quaest. IIII, 9.* Sed fuit haec sententia *Cassii Longini*, quam deinde sectatores eius, tamquam ex compacto probarunt. Aggen Vrbic. *de limit. agr. p. 57.* Eam vero more suo exploserunt Proculiani, quorum antesignanus, Labeo apud Paullum *l. 65. §. 4. D. de adquir. rer. dom. Si id*, inquit, *quod in publico innatum aut aedificatum est, publicum est: insula quoque, quae in flumine* PVBLICO *nata est*, PVBLICA *esse debet.*

§. CCLIIII.

Nec non de alluuione et vi fluminis. Nec alea ALLVVIONVM, et terrae VI FVMINIS auulsae, ratio est. Quemadmodum enim, quod ad priorem attinet, de origine particularum, agro nostro paullatim adiectarum, certi quid constare non potest: (§. CCLI, 48.) ita nullum est dubium, 58) quin id quod agris nostris hoc modo accedit, nobis; 59) quod agro publico, viaeue publicae adiicitur, publico cedere debeat. *) Contra ea quum in vi fluminis de domino terrae auulsae satis constet: (§. CCLI, 49.) 60) ea iure naturali circa dominium nihil mutari, palam est, 61) nisi forte domi-

dominus terram hoc modo auulſam pro derelicta habere malit. Quod in ciuitatibus ex intermiſſa per tempus legitimum vindicatione colligi ſolet. §. *21. Inſt. de rer. diuiſ. l. 7. §. 2. D. de adqu. rer. dom.*

*) Et hoc fundamento nititur iureconſultorum et agrimenſorum diſtinctio inter agros *arcifinios*, qui non aliis, quam naturalibus, limitibus finiuntur, et *limitatos*, qui ad certum perticarum pedumque numerum adſignantur. *l. 16. D. de adqu. rer. dom. l. 1. §. 6. D. de flumin.* De qua agrorum differentia vid. Iſidor. *Orig. XI, 13. Auctores de limitib. p. 293. edit. Guil. Goeſii*, Io. Fr. Gronou. *ad Grot. de iure belli et pac. II, 3, 16. n. 1.* Quidquid enim inter agros limitatos et flumen interiacet, id vel publicum, vel alicui priuato proprium eſſe, nemo non intelligit. Neutro autem caſu agro limitato aliquid accedit.

§. CCLV.

In aluei mutatione et inundatione.

Denique quod ad ALVEI MVTATIONEM attinet, ſi alueus derelictus, quantum conſtat, in nullius antea dominio fuit, ille 62) non poteſt vicinis, qui vtrimque praedia habent, pro modo praediorum adquiri, vti viſum eſt iureconſultis Romanis *l. 7. §. 5. D. de adqu. rer. dom.* ſed, quia de fluminis, cuius pars eſt alueus, dominio ſatis certo conſtat, (§. CCLI, 49.) 63) ille, tamquam pars fluminis eiusdem erit, cuius flumen fuit: quemadmodum 64) ex eadem ratione nouus alueus, iterum derelictus, procul dubio non minus manet priorum dominorum, quam 65) ager INVNDATVS, ſi deinde aqua receſſerit. *)

*) Aliud dixeris, ſi perpetua ſit inundatio, vt iam mare ſit, vbi Troia fuit. Tunc enim res exſtincta vide-

videtur, quae nullum nobis vſum praeſtat, nec praeſtare vmquam poteſt. Non entis vero, eiusque, quod nullum hominibus vſum praeſtat, nullum eſt dominium, nulla proprietas. (§. CCXXXV, 10.) Ex quo ſane conſequitur, vt duriſſima ſit eorum conditio, a quibus ob agros, mari vel flumine iam pridem abſorptos, tributa, vectigalia et penſiones exiguntur, niſi forte culpa et negligentia ſua in reſtituendis aggeribus meruerint, vt ita mulctentur, quamuis et haec poena ſatis immodica, immo duriſſima videatur. Quis enim tributis ac penſionibus oneret res, in quibus proprietas, vſusfructus, poſſeſſio, et iter amiſſa ſunt? *l. 23. D. quib. mod. vſusfr. amitt. l. 3. §. 17. l. 30. §. 3. D. de adqu. poſſeſſ. l. 1. §. 9. D. de itin. actuque priu.*

§. CCLVI.

De acceſſione induſtriali axioma primum.

Progredimur ad acceſſionem INDVSTRIALEM et MIXTAM, de qua ſubtiliter admodum philoſophati ſunt iureconſulti. Nos ita ſtatuimus: Si res vtriusque voluntate iunctae ſint, ne dubitari quidem poteſt, quin vterque fiat dominus pro rata, adeoque communio poſitiua inducatur. (§. CCXXXI.) At hic de acceſſione, quae altero inuiſo facta, loquimur. Hic quum domino ius ſit, omnes rei vſu excludere: (§. CCXXXI.) procul dubio etiam prohibere poteſt, quo minus, quidquam rei ſuae, ſe inuito iungatur. Quum vero quod iungitur rei noſtrae, vel eam inutilem aut deteriorem ſaltim, vel meliorem praeſtantioremque reddat, is vero, qui res noſtras deteriores reddit, nos laedat: (§. CLXXVIII.) conſequens eſt, 66) vt, qui res noſtras quacumque acceſſione induſtriali deteriores vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne

omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad poenam (§. CCXI, 119. sequ.) teneatur.

§. CCLVII.

Sin res accessione quacumque industriali ab alio meliores praestantioresque redditae sunt: tunc multum interesse videtur, possintne res sibi inuicem iunctae, sine notabili dispendio separari, an non possint. Priore casu, quum vtriusque materiae vel rei domino ius sit, alterum vsu rei suae excludendi, (§. CCXXXI.) id vero aliter exitum habere non possit, quam rebus separatis: consequens est, 67) vt eo casu res iunctae statim separandae, suumque cuique tribuendum sit: 68) posteriore autem casu res iunctae alterutri addicantur, condemnando simul ad aestimationem rei alienae alteri, quem re sua carere oportet,*) poenamque, si in mala fide sit, praestandam. (§. CCXI, 119. sequ.)

Axiomata secundum et tertium.

*) Quisquis enim res alterius, quibus illi ad conseruandam suauiterque transigendam vitam opus est, interuertit, is nos laedit. (§. CLXXXX, 52.) Qui nos laedit ad satisfactionem tenetur. (§. CCX.) Ea, quum eo casu, vbi factum infectum fieri nequit, in praestanda iusta rei aestimatione consistat: (§. CCXII, 124.) consequens est, vt is, qui alterius rem interuertere, sibique habere cupit, iustam eius aestimationem praestare teneatur. Vnde simul aequissimam esse patet regulam πολυϑρύλλητον, *neminem debere cum alterius damno sine ratione locupletiorem fieri velle.*

§. CCLVIII.

§. CCLVIII.

Nec non quartum et sequentia.

Quum vero posteriore casu res iunctae alterutri addicendae sint, (§. CCLVII, 68.) consequens est, vt caussam iustam, cur alteruter alteri praeferendus sit, esse oporteat. (§. CLXXVII, 5.) Ea vero quum non alia esse possit, quam alterutrius rei praestantia, quam saepius raritate et adfectione, quam vsu, aestimamus: merito inde colligimus, 69) non semper procedere regulam: *accessorium sequi suum principale:* cuius absurditatem in pictura ipse Iustinianus, et ante eum Caius, agnouit, §. 34. *Inst. de rer. diuis. l. 9. §. 2. D. de adqu. rer. dom.* sed 70) res iunctas addicendas esse illi, cuius res ob raritatem, adfectionem, operas, curam, et culturam maius pretium admittunt,*) eumque 71) alteri ad praestandam aestimationem damnandum, 72) nisi ei tanti non sit res sua, vt non pretium recipere, quam offerre alteri, malit.

*) Veteres iurisconsultos hic non certa aliqua ratione naturali niti, et hinc diuersis admodum viis incedere, iam obseruauit V. C. Io. Barbeyrac. *ad Pufendorff. de offic. hom. et ciu. I, 12, 7.* Primus confusa distinguere, ac in ordinem redigere conatus est vir acris et recti iudicii, Christ. Thomas. dissertatione singulari, *de pretio adfectionis in res fungibiles non cadente, Hal. MDCCI. 4.* vbi ad eadem principia *Cap. III. §. XXXVIII. sequ.* doctrinas iuris Romani de accessione industriali accurate examinauit.

§. CCLVIIII.

Quid iustum sit circa specificationem.

Hinc facile patet, quid sentiendum sit de SPECIFICATIONE, qua noua forma in alterius materiam introducitur. Quum enim plerum-

que

que in materiam nulla cadat adfectio, in formam, ob artificium, vel maxime cadat: (§. CCLVIII, 70.) 73) noua species merito addicenda fuerit specificanti, *) ad iustam tamen pretii aestimationem, et si sciens dolo malo id fecerit, in poenam condemnando: (§. CCLVI, 66.) Thomas. *differt. laudata Cap. III. §. XXXXIII. sequ.* quamuis 74) ex eadem ratione omnino praeferendus materiae dominus, si haec rarior, et pluris sit quam forma, quae alterius opera accessit: e. g. si quis ex alterius electro, vel aere Corinthiaco, signum vel vas confecerit, isque tunc 75) obligatus sit ad mercedem pro opera, si specificans in bona fide fuerit, praestandam.

*) Nihil ergo solidi inest distinctioni, qua rem impeditissimam expedire voluit Iustinianus *§. 25. Inst. de rer. diuis.* possitne videlicet noua species ad materiam reduci, nec ne. Nulla enim est idonea ratio, cur priore casu dominus materiae, posteriori specificans praeferendus sit, maxime quum saepe materia, demta forma, parum magni momenti futura sit. Vid. Pufend. *de iure nat. et gent. IIII, 7, 10.* Immo aliquando centuplo plus pretii inest speciei, quam materiae, ex qua illa confecta est. Quis vero tunc domino materiae speciem ideo addiceret, quod ad priorem materiam reduci possit? At quum facilius praestetur aestimatio tabularum, quam ipsius nauis, ex illis confectae, quis ideo tabularum domino nauem adiudicet, quod haec ad priorem materiam reduci possit? Sane hoc casu, si nauis vetus alterius tabulis refecta sit, principium nostrum sequitur Iulianus *l. 61. D. de rei vind.* quamuis procul dubio res in priorem formam reduci possit, etiamsi noua nauis ex alienis tabulis facta sit. *l. 26. pr. D. de adqu. rer. dom.*

§. CCLX.

§. CCLX.

Circa adiunctionem et specia- tim inclusionem, ad ferruminationem, adplumbaturam, intexturam.

Deinde accessionis industrialis species haud postrema est ADIVNCTIO, quando rei nostrae aliena, siue per inclusionem, siue per adferruminationem, adplumbaturamue, siue per intexturam, inaedificationem, scripturam, picturamque adiungitur. Et quidem, quum INCLVSIO ita plerumque sit comparata, vt res iunctae facile, et citra notabile dispendium, separari possint, eo vero casu res separari, et suam cuique tribui, aequum sit: (§. CCLVII, 67.) nulla profecto ratio est, 76) cur non illi, cuius auro gemma inclusa est, aurum; domino gemmae gemma reddi debeat. Nec 77) de adferruminatione, adplumbatura, et intextura aliter sentiendum videtur, si res citra notabile dispendium separari possint: alias 78) merito praeferri iungentem existimamus, quia alterius materia raro pretium aliquod adfectionis admittit. * (§. CCLVIII, 70.)

*) Accedit, quod saepe incommodum futurum sit domino materiae, si eam cum accessione retinere, pretiumque rei adiunctae soluere iubeatur, maxime si re ista ob statum, aetatem aliasque circumstantias vti non possit, e. g. si quis plebeii vesti latum clauum, vel plurimum auri adsuisset. Res sane tunc, quod ad vsum attinet, vere deterior, id est, illi inutilis facta est. Qui vero res nostras quacumque accessione industriali deteriores, vel plane inutiles reddidit, is, accepta re corrupta, ad omne damnum nobis resarciendum, quin, si dolo malo tale quid fecerit, simul ad poenam tenetur. (§. CCLVI. 66.)

§. CCLXI.

§. CCLXI.

Circa inaedificationem.

Si quis ex aliena materia in suo solo bona fide AEDIFICAVIT, et totum aedificium ex tignis ligneis constat: 79) nulla est ratio, cur, errore paullo maturius animaduerso, solui non possint tigna iuncta, dominoque reddi. *) (§. CCLVII, 67.) Sin ex solido lapide quis aedificarit, vel tigna exemta inutilia futura essent domino: 80) aequissimum erit, vt aedificator, si iustam aestimationem materiae, poenamque insuper ob dolum malum praestiterit, dominium aedificii consequatur. (§. CCLVII, 68. §. CCLVIII, 70.) Sin quis aliena materia in suo solo aedificarit, 81) aedificium, quod sine notabili dispendio solui potest, itidem dissoluendum: (§. CCLVII, 67.) vel 82) domino soli, quod pretium adfectionis admittit, erit adiudicandum, (§. CCLVIII, 70.) nisi 83) aedificium plane inutile futurum esset domino soli, quo casu aedificans, aedificio sibi retento, soli aestimationem, et si in mala fide sit, poenam praestare tenebitur. (§. CCLVI, 66.)

*) Ratio enim, cur tignum iunctum solui vetuerint decemuiri, ne scilicet vrbes ruinis deformentur, *l. 6. D. ad exhib. l. 7. §. 10. D. de adqu. rer. dom. l. 1. D. de tigno iuncto*, mere ciuilis est, et in recta ratione praesidium plane nullum reperit. Hinc multae gentes, quae non solido lapide, sed trabibus tabulisque ad exstruenda aedificia vtebantur, aedificium hoc similibusque casibus dirui, tignaque auehi non modo siuerunt, sed et legibus praeceperunt. Vid. *Ius prou. Sax. II, 53.* et quae ea de re monuimus in *Elem. iur. Germ. II, 3, 66.* Quibus iam addimus dispositionem *legis Langob. I, 27, 1.*

§. CCLXII.

Circa scripturam et picturam.

Minus difficilis est quaestio de SCRIPTVRA et PICTVRA. Quum enim ea, in quae nulla cadit affectio alteri, in cuius rem illa cadit, relinquenda sint, (§. CCLVIII, 70.) et in scripturam picturamque adfectio plerumque; in tabulam et chartam numquam cadat: consequens est, 84) vt scripturae tunc charta, et picturae tabula cedere debeat, si scribens pingensque earum aestimationem praestare velit. *) Et si vel maxime nec scriptura, nec pictura adfectionem admittat, veluti si quis chartae meae res nugatorias inscripserit, vel in tabula mea cucurbitas pinxerit: 85) nihilominus tamen et hoc casu scriptor, pictorque ineptus, re sibi accepta, ad pretium chartae tabulaeue praestandum tenebitur, ob axioma primum. (§. CCLVI, 66.)

*) Mirum ergo est, iureconsultos Romanos, quorum quidam id in pictura obseruarunt, non idem obseruasse in scriptura. Quasi magis ferendum sit, scripturam viri docti cedere in accessionem vilissimae chartae, quam Apellis aut Parrhasii absolutissimum opus cedere in accessionem vilissimae tabulae. Praeterea dum inaedificationi scripturam comparant iureconsulti: *§. 23. Inst. de rer. diuis. l. 9. D. de adqu. rer. dom.* itidem merito quaesiueris, cur non eidem comparationi locus sit in pictura? itemque quae similitudo fingi possit soli, cui alter aedificium, me inuito, imposuit, et chartae, cui aliquid inscripsit? Illo aegre, immo saepenumero non sine maximo dispendio caremus: hanc nihili facimus, si vel aestimationem, vel tantumdem chartarum eiusdem bonitatis, recepiamus. Poetica haec est similitudo, a forma scribendi desumta, ob quam et Latini scriptores EXARARE LITTERAS pro *scribere*

scribere dixerunt. Sed huiusmodi similitudo duarum rerum, non statim debet easdem circa vtramque decisiones in iurisprudentia producere.

§. CCLXIII.

Denique, quod ad CONFVSIONEM materiarum liquidarum, et COMMIXTIONEM siccarum attinet, quamuis de vtriusque discrimine subtiliter admodum disputent iureconsulti, *l. 23. §. 5. D. de rei vind.* res tamen eodem redit. Si enim 86) res vtriusque voluntate vel confusae vel commixtae sunt: materia communis, ac proinde inter vtrumque pro quantitate qualitateque materiae diuidenda erit. (§. CCLVI.) Sin, altero inuito, facta sit confusio vel commixtio: tunc 87) materia nullius vsus confundenti miscentiue erit adiudicanda, isque damnandus alteri ad aestimationem poenamue, si in dolo malo versatus sit, praestandam. (§. CCLVI, *66.*) Si tamen 88) alter partem materiae, quam pretium accipere malit, nullum est dubium, quin communionem, in quam initio inuitus incidit, adprobet, eique adeo pars rata materiae communis denegari nequeat. *)

Circa confusionem et commixtionem.

*) Nam et subsequuta adprobatio pro consensu est, quamuis minus, quam iussus et consensus, imputetur. (§. CXII, 51.) Hinc, si ex fortuita confusione vel συγχύσει metallorum nostrorum et aurifabri insignis prodiisset materia, quale fuit, quod olim post incendium Corinthiacum primum visum aiunt, aes Corinthiacum: nihil profecto nobis obstare crediderim, quo minus partem ex materia communi petamus. Quum enim communis futura esset, si nobis consentientibus esset conflata, (§. CCLVI.) adprobatio autem per consensu sit: (§. CXII, 51.) nulla profecto ratio est, cur non et

 ob

ob adprobationem fiat communis, vt partem pro rata nobis poſſimus vindicare.

§. CCLXIIII.

Circa acceſſiones mixtas, ſatio-nem et planta-tionem.

Denique nec aliis principiis opus eſt circa SATIONEM et PLANTATIONEM, quas ſupra ad ACCESSIONES MIXTAS retulimus. (§ CCL.) Nam 89) plantae et arbores, antequam coaluerunt, procul dubio citra notabile diſpendium ſeparari, adeoque a domino iure vindicari poſſunt. (§. CCLVII, 67.) Contra 90) illae, quae iam coaluerunt, nec non 91) ſementa in agro ſparſa quum commode ſeparari a fundo non poſſint, nec tamen pretium adfectionis admittant, domino ſoli adquiruntur, praeſtita aeſtimatione tum arborum ſeminumue, tum impenſarum in culturam factarum, (§. CCLVIII, 70. ſequ.) niſi 92) poſteriore caſu ſoli dominus meſſem pro iuſta penſione ei, qui agrum ſuum conſeuit, relinquere malit. *)

*) Cuius rei iuſtas ac idoneas cauſſas habere poteſt dominus agri. Vt ecce, ſi agrum alter male coluerit, maleque conſeuerit, vt meſſem parum vberem exſpectare liceat. Tunc ſane domino inutilis eſſe poſſet meſſis, adeoque pro illo militaret axioma primum. (§. CCLVI, 66.)

§. CCLXV.

Circa fructus arboris in confinio poſitae.

Poſtremo quod ad ARBOREM in confinio poſitam attinet, is qui illam plantat, in id conſentit, vt ramorum pars ſuper vicini aream propendeat: et vicinus, qui, dum alterum vſu areae ſuae excludere poſſet, id non facit, itidem in id conſentit. Quum ergo acceſſio, vtrius-

vtriusque conſenſu facta, rem reddat communem: (§. CCLVI) conſequens eſt, 93) vt arbor talis ſit vtrique communis, pro indiuiſo quidem, quamdiu ſtat in confinio, pro diuiſo, ſimul ac eruta eſt, ac proinde 94) priore caſu fructus et folia, 95) poſteriore ipſa ligna pro rata inter vtrumque vicinum merito diuidantur. *)

*) Hanc ſimplicitatem maiores noſtri praetulerunt iuris Romani ſubtilitatibus de alimentis, quae per radices attrahant arbores, ipſamque paullatim mutent earum ſubſtantiam. *l. 26. §. 2. D. de adqu. rer. dom.* Germanicae enim originis gentes magis ramorum, quam radicum, habuiſſe rationem, oſtendimus in *Elem. iur. Germ. II, 3, 69.*

CAP. X.

DE DERIVATIVIS DOMINII ADQVISITIONIBVS, QVAE VIVO PRIORE DOMINO FIVNT.

§. CCLXVI.

Tranſitio ad adquiſitiones deriuatiuas.

SEmel adquiſito dominio, aliquando mutatio quaedam contingit, vt alius in re quadam adquirat vel proprietatem, vel dominium, quum antea horum nihil haberet. Has ADQVISITIONES nos ſupra DERIVATIVAS adpellauimus. (§. CCXXXX.) Iam quum res, in qua proprietatem adquirimus, antea *communis*; in qua dominium primum conſequimur, antea alicui *propria* fuerit: quoties ex re communi partem noſtram accipimus propriam, toties DIVISIONEM, quoties totam ſoli

 adqui-

adquirimus, CESSIONEM; *) quoties denique res alterius propria, eo volente, in nostrum dominium transit, TRADITIONEM fieri dicimus.

*) Paullo latius quidem alias patet vocabuli CESSIONIS notio, vt omnem iuris vel actionis translationem in alterum significet. Enimuero quum tunc fere sub *traditione* comprehendi possit, hic paullo arctioribus limitibus circumscribimus significationem vocabuli, vt sit *translatio iuris ac dominii, pluribus communis, in vnum ex sociis, reliquorum consensu, facta.* Hinc si e. g. coheredes nomen aliquod hereditarium totum in vnum ex coheredibus transscribunt, CESSISSE illi hoc nomen dicuntur.

§. CCLXVII.

Per eas fit alienatio vel necessaria, vel voluntaria, vel pura, vel conditionalis.

Omnibus his casibus id, quod antea nostrum fuit, vel totum, vel pro parte, nostrum esse desinit, et in alterius dominium vel proprietatem transit: id quod vocamus ALIENATIONEM, eaque, si ex anteriore adquirentis iure proficiscitur, NECESSARIA; si de nouo, consentiente vtriusque voluntate, decernitur, VOLVNTARIA adpellatur. *) Vtraque vero efficit, vt alius in alterius locum, adeoque et in ius circa illam rem, et onera cum illa coniuncta succedat. Sic et alienatio, quae a nulla circumstantia suspendit translationem dominii, PVRA; quae suspendit, CONDITIONALIS dicitur.

*) Sic e. g. necessaria est alienatio rei communis, quae fit, socio ad diuisionem prouocante, quia socio, vrgenti diuisionem, in ea iam antea ius fuit. Necessaria item alienatio rei alicui oppignoratae, quippe quae itidem fit ob ius, creditori in illa re antea constitutum. Contra voluntaria est alienatio aedium, quas is, qui alibi Lares positurus est, vendit,

dit, et in quibus nemini omnino quidquam iuris est. Ita explicanda est diuisio, quam et Romana iurisprudentia agnoscit. *l. 1. D. de fund. dot. l. 1. §. 1. D. de rebus eorum, qui sub tut. l. 13. l. 14. D. fam. ercisc.* et alibi passim.

§. CCLXVIII.

Quum ergo voluntaria alienatio aliter, quam vtroque consentiente, fieri ac intelligi non possit: consentire vero liceat in alienationem tum PRAESENTEM, vt dominium nostrum in alterum, viuis nobis, transferatur, tum FVTVRAM, vt quis post fata demum nostra possessionem rerum nostrarum omnino consequatur, denique ille consensus in futuram alienationem vel VERVS sit, vel ex FINE et INTENTIONE hominis colligatur: *) ex priore successio testamentaria; ex posteriore intestatorum deriuari solet. Iam de alienatione *praesente*, sequente capite de *futura* erit disserendum. Eaque vel in praesens, vel in futurum.

*) Ad alienationem ergo futuram referimus eam, quando post mortem demum bonorum nostrorum possessio ad heredes omnino deuoluitur. Id si fit, nobis viuis id VERE volentibus, voluntas haec vocatur *testamentum*, ipsaque successio *testamentaria* audit. Sin ex fine atque intentione morientis colligitur, illum hereditatem in hos potius, quam in alios translatam voluisse, est haec *successio ab intestato*. Iam vtrique successioni obstare videtur, quod nemo possit aliquid velle in illud tempus, quo velle amplius nequeat, nec alienationem fieri hoc modo posse a viuo, quia nec ius nec dominium in heredes viuus transferat, nec a mortuo, quia hic, quod ipse non habeat, in alium transferre nequeat. Vnde et testamentifactionem iuris naturalis esse negant plures viri doctissimi, veluti Merill. *Obs. VI, 25.* Thomas. *Not. ad tit. Inst. de test. ord. p. 173.* Gothofr. de Coccei. *diss. de testam. princ. Part. I. §. XXII. sequ.* Quorum argumenta si

verae morientium voluntati, i. e. teſtamentis, obſtant, multo magis obſtabunt praeſumtae, ex qua ſucceſſionem ab inteſtato repetunt, adeoque tota illa, quam hic inculcamus, ALIENATIO FVTVRA σιδηρόξυλον erit. Sed vti facile largimur, haec argumenta penitus euertere teſtamentifactionem, qualis iure Romano prodita eſt: Vid. *exerc. noſtr. de teſtam. iure Germ. arct lim. circumſcripta* §. *III.* ita non obſtant diſpoſitionibus de futura ſucceſſione omnibus. Et de his vero quouſque ſecundum rectam rationem porrigantur, capite ſequente dicemus.

§. CCLXVIIII.

Quid diuiſio, et et cur ad eam cuiuis prouocare liceat?

Ad proprietatem a communione fit tranſitus per DIVISIONEM, (§. CCLXVI.) quae eſt adſignatio partis, cuiuis ſociorum ex toto poſitiue communi competentis. Quum enim ſocius vſu rei communis alios omnes, praeter ſocios excludere poſſit: (§ CCXXXI.) conſequens eſt, 1) vt vnusquisque ſociorum vſum rei, pro parte ad ſe pertinente, petere, adeoque 2) ad diuiſionem prouocare poſſit; quin vt 3) eo minus audiendi ſint reliqui, hanc diuiſionem impedituri, quo minus praeſenti generis humani conditioni conuenit poſitiua communio. *) (§. CCXXXVIII.)

*) Quum enim communio illa conſiſtere tantum poſſit inter homines eximia virtute praeditos, ac proinde refrigeſcente caritate ac iuſtitia, ſtatim vna oblangueſcere illam oporteat: (§. CCXXXVIII. *) qui fieri poſſet, vt noſtris temporibus diu duraret communio? Quis ſociorum non inuidet ſocio? quis rem communem tam diligenter curat, ac propriam? quis non alterum, aliquid, in rem communem quod ſit, acturum, non impedit? quis reliquis partem lucri interuertere non ſtudet? Inde mille iurgia, ceu ex inſtituto aduerſus communionem Platonicam demonſtrauit Ariſtot. *Polit. II,* 2. Vt adeo

adeo recte Romani societatem ac communionem matrem dixerint discordiarum, ac proinde cuiuis sociorum dederint facultatem ad diuisionem prouocandi. *l.* 77. §. 2. *D. de legat.* 2.

§. CCLXX.

Res porro communis vel DIVIDVA est facile, vel INDIVIDVA, quae vel ob rei naturam, vel legibus aut moribus obstantibus, in partes scindi non potest. Prouocante ergo socio ad diuisionem rei, sua natura *diuiduae*, 4) nihil est aequius, quam vt tot fiant partes, quot sunt socii, resque sorti diuisoriae committatur. *Indiuidua* autem res 5) vel vni sociorum, qui soluendo est, plurimumue licitatur, quemue aetas, vel sors reliquis praetulit, relinquenda, ceterisque praestita aestimatione, satisfaciendum, vel 6) optimis conditionibus vendenda, pretiumque inter singulos pro rata diuidendum, vel 7) eius denique vsus singulis per vices concedendus est. *)

Quomodo fiat, siue res diuidua, siue indiuidua sit?

*) Sic sorti rem in diuidunda Palaestina commisisse nouimus Hebraeos, eamque in partes scidisse, quod prouincia ratione tribuum esset diuidua. Contra inter fratres coheredes saepe contingit, vt vnus praedium indiuiduum, vel volentibus reliquis, vel sorte adiudicante, certo pretio emat, et ex reliquis partem quisque pretii accipiat. Quin eodem casu saepe contingit, vt si nullus coheredum tam sit bene numatus, vt reliquis satisfacere posse videatur, praedium extraneo optimis conditionibus vendant, pretiumque inter se diuidant. Denique alternum rei communis vsum, quem alicubi vocant *die Mutschirung*, aliquando fratribus illustribus placuisse, obseruant Diether. in *Contin. Thesauri Besold. voce Mutschirung. p.* 417. Wehner. *Obs. pract. ibid. p.* 370. Exemplum insigne in domo Saxonica habes apud Muller. *in Saechs. annal. p.* 203.

§. CCLXXI.

Aequalitas quando obseruanda in diuisione rerum perfecte communium?

Ceterum quum in re communi vel par omnium ius sit, vel alter altero plus minusue iuris habere soleat: (§. CCXXXI.) facile patet, 8) diuisionem vel AEQVALEM vel INAEQVALEM esse, et 9) in priore omnes ad partes aequales, 10) in posteriore ad inaequales vocari. Quia vero ipsa naturalis hominum aequalitas id ab vnoquoque exigit, ne in iis, quae iure perfecto pluribus competunt, prae altero praerogatiuam sine iusta caussa adfectet: (§. CLXXVII, 5.) nemo non intelligit, 10) diuisionem in dubio in aequales partes fieri debere, nec 11) quemquam sibi poscere debere praecipuum, nisi ius suum luculenter probare possit. *)

*) Tale ius poscendi ἐξαίρετόν τι potest alicui competere ex lege, ex pacto, et ex vltima prioris possessoris voluntate, non autem ex maiore vi et potentia, quam tamen, tamquam iustam praerogatiuae inter diuidentes caussam, admittere videtur Hobbesius, *de ciue III, 15. sequ.* quamque ipse satis incommode vocat *sortem naturalem*. Enimuero sic nulla foret ratio, cur non aequissima dici possit diuisio a leone facta apud Phaedr. *Fab. I, 5.* qui praedam partiturus inter venationis socios:

Ego, inquit, *primam tollo, nominor quia leo:*
Secundam, quia sum fortis, tribuetis mihi:
Tum, quia plus valeo, me sequetur tertia:
Malo adficietur, si quis quartam tetigerit.
Sic totam praedam sola improbitas abstulit.

Hanc diuisionem quisquis aequam et iustam dixerit: nae illum et Hobbesii sortem naturalem probaturum, confidimus.

§. CCLXXII.

§. CCLXXII.

Sed hae quidem regulae ad communionem PERFECTAM pertinent. Praeter illam et IMPERFECTA datur, quoties nulli sociorum in re communi ius perfectum est. (§. CCXXXI.) Quum vero ita res ex alterius beneuolentia pluribus fiat communis: consequens est, 12) vt tunc in huius arbitrio sit, aequales partes facere, an 13) pro qualitate meriti vni plus, alteri minus tribuere malit, *) iniustissimaque proinde 14) sit querela eius, qui alterum minoris meriti hominem sibi aequiparatum esse, clamat, *Matth. XX, 12.* vel 15) qui ipse sibi de suis meritis iudicium temere adrogat, vel 16) beneficia, vni vel alteri concessa, ad exemplum trahenda, existimat.

An et in diuisione rerum imperfecte communium ea obseruanda?

*) Et haec est illa *iustitia distributiua* vel διανεμητική, comes earum virtutum, quae aliis hominibus vtilitatem adferunt, vt liberalitatis, misericordiae, prouidentiae rectricis. Grot. *de iure belli et pac. I, 1, 8, 1.* qui et hanc iustitiam non semper obseruare proportionem comparatam, quam geometricam vocant, adeoque hanc Aristotelis doctrinam esse ex eorum genere, quae saepe locum habent, non semper, recte obseruat *n. II.* Nec Grotii sententiam euertit Pufend. *de iur. nat. et gent. I, 7, 9.* quippe qui loquitur de distributione eorum, quae pluribus bene merentibus iure perfecto, veluti ex pacto vel promisso, debentur. Tunc verum omnino est, quod scribit Arrian. *Epict. III, 17.* Νόμος ȣ̃τος Φυσικὸς, τὸν κρείττονα τȣ̃ χείρονος πλέον ἔχειν, ἐν ᾧ κρείττων ἐστιν. *Ea naturae lex est, meliorem in eo, quo sit melior, meliore conditione esse illo, qui sit deterior.* At in iis quae ex sola beneuolentia proficiscuntur, vix haec naturae lex vrgeri potest: nec de iniuria conqueri pote-

poterant veterani, quos idem Hadrianus se inuicem in balneo defriçare iusserat, qui aliquot diebus ante vnum ex illis, membra marmoribus atterentem, seruis et sumtibus donauerat, Spartian. *Hadr. Cap. XVII.* quia beneficia non sunt ad exemplum trahenda.

§. CCLXXIII.

Quid cessio rei communis?

Si res communis vni sociorum a reliquis tota attribuitur, ea vocatur CESSIO. Quare, quum ita vnus in reliquorum omnium locum succedat: consequens est, 17) vt et in eorumdem iura circa eam rem, nec non 18) in onera et incommoda, cum illa coniuncta, succedat. (§. CCLXVII.) Quin ex eodem recte intulerunt iureconsulti Romani, 19) easdem omnino exceptiones opponi posse cessionario, quibus aduersus cedentem locus fuisset futurus. *l. 5. C. de hered. vel act. vend.*

§. CCLXXIIII.

Obligatio sociorum ad euictionem socio praestandam.

Quum denique, siue *diuidatur* res communis, siue vni sociorum tota *cedatur*, id videatur agi, vt ii, qui rem per diuisionem vel cessionem accipiunt, eius dominium, adeoque facultatem, alios rei istius vsu excludendi, consequantur: (§. CCXXXI.) per se patet, 20) vtroque casu socios efficere debere, vt ei, in quem res translata est, illam habere liceat, adeoque 21) illos huic ad praestandam euictionem, et, 22) si ab alio iure et sine culpa possessoris euicta sit, ad omne damnum resarciendum obstrictos esse, 23) dummodo suas portiones saluas habeant, et 24) alteri res titulo oneroso obuenerit. *)

*) Ita

*) Ita doctrina de EVICTIONIBVS, quae et in traditionibus locum inuenit, ex ipsa aequitate naturali fluit, quamuis ei multa, non tam de nouo adstruxerit, quam illustrationis caussa addiderit ius ciuile, quae ad eius formam, et effectum pertinent, e. g. dum requirit, vt quis suo nomine rem in alterum transtulerit, vt possessor litem auctori in tempore denunciarit, vt res ex caussa contractum antecedente, et quidem non vi maiore, sed iure, euicta sit, cetera. Haec omnia enim ex iisdem, quae praemisimus, principiis prono alueo fluere, nemo non intelligit.

§. CCLXXV.

Progredimur ad TRADITIONEM, qua dominus, qui ius et animum alienandi habet, dominium in alium, illud ex iusta caussa accipientem, transfert. *Dominium,* dico. Quamuis enim ius Romanum ipsam rem, eiusque possessionem, transferri iubeat, nec prius vllum fere ius in illa re nasci patiatur: *l. 20. C. de pact.* vix tamen probabile est, hanc subtilitatem probare ius naturae et gentium, *) vti recte obseruant Grot. *de iure belli et pac. II, 6, 1, 2. II, 8, 25.* et Pufendorff. *de iure nat. et gent. IIII, 9, 6.* quum, ipsis fatentibus iureconsultis, *nihil tam conueniens sit naturali aequitati, quam voluntatem domini, volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi. §. 40. Inst. de rer. diuis. l. 9. D. de adqu. rer. dom.* Ex quo colligimus, 25) omnem voluntatem domini de dominio rei suae in alterum transferendo, siue expresse declaratam, siue ex certis signis elicitam, pro traditione esse, dominiumque in alterum valide transferre.

Traditio quid? et an ad transferendum dominium necessaria?

*) Immo

*) Immo ne ipsi quidem Romani id olim promiscue exegisse videntur. Traditio enim erat tantum rerum nec mancipi, Vlpian, *Tit. XVIIII, 7.* veluti praediorum prouincialium, Simplic. *inter rei agrar. script. p. 76.* Res mancipi plene alienabantur per aes et libram, ita, vt facto nexu et mancipio illico transiret dominium. Varro *de lingua Lat. IIII.* Ex eo ergo tempore demum inter Romanos hoc ius inualuit, vt dominium sine traditione, vel possessionis datione non transiret, ex quo rerum mancipi et nec mancipi, dominiique Quiritarii et bonitarii discrimen sustulit Iustinianus *l. vn. C. de nudo iure Quirit. toll.* et *l. vn. C. de vsucap. transform.*

§. CCLXXVI.

Quomodo fiat? Quum ergo omnis voluntas domini de dominio rei suae in alterum transferendo pro traditione sit, dominiumque in alterum valide transferat: (§. CCLXXV, 25.) consequens est, vt 26) perinde sit, siue quis absens rem verbis litterisue interuenientibus, siue 27) praesens de manu in manum, siue 28) per inductionem in rem, siue 29) per longam breuemque manum, siue 30) adhibito certo symbolo, inter homines alicuius prouinciae recepto, (§. CCXXXXII, 21.) tradat. *) 31) Vt nihil obstet, quo minus et ius siue traditione, siue quasi traditione in alium transferri possit.

*) Equidem traditio illa symbolica ne ipsis quidem Romanis erat ignota, ceu patet ex *l. 1. §. pen. D. de adqu. poss. l. 9. §. 6. D. de adqu. rer. dom. l. 74. D. de contr. emt.* At multo acutiores hac in re fuerunt Germanicae originis gentes, quae in traditionibus et inuestituris res fere quascumque pro arbitrio, at praecipue tamen festucam, baculum, culmum, caespitem, arbusculam, chirothecam, et similes res adhibebant. Vid. *Elem.* nostra *iur. Germ.* *II, 3,*

II,3,74. sequ. Quo et SCOTATIO Danica pertinet, *c. 2. X. de consuet.* de qua ex instituto Strauch. *Amoenit. iur. can. ecl. V.* et *Gundlingiana Part. VII. diss. IIII.*

§. CCLXXVII.

Quis per eam transferre possit dominium?

Quum vero dominus tantum tradere possit, qui ius alienandi habet: (§. CCLXXV.) consequens est, 32) vt nullus futurus sit effectus traditionis, ab eo factae, qui vel propter legem, vel ob conuentionem, vel aliam quamcumque caussam, alienare nequit, 33) multoque minus valitura sit traditio, a non domino facta, quum, quod quisque ius non habet, illud in alium transferre nequeat. *) 34) Vt contra perinde sit, siue ipse dominus rem tradat, siue eius voluntate, mandato vel adprobatione alius.

*) Attamen huiusmodi traditio, alteri ignoranti facta, hunc facit bonae fidei possessorem, donec verus dominus superueniens rem suam vindicet. Hunc vero, quid circa rem restituendam obseruare, quos fructus retinere, quosue restituere oporteat: multis repertis regulis, ostendere conantur Grot. *de iure belli et pac. II,10.* Pufendorff. *de iure nat. et gent. IIII,13,6. sequ.* Nos infra suo loco ea de re agemus ex instituto, (§. CCCXII. sequ.) et omnia redire ostendemus ad duas regulas: I) Bonae fidei possessorem tantisper, dum de vero domino non constat, loco domini esse, ac proinde iisdem iuribus vti, quibus dominus vteretur. II) Superuenienti domino eumdem rem exstantem vna cum fructibus exstantibus, et, si res non exstet, tantum, in quantum factus sit locupletior, restituere teneri.

§. CCLXXVIII.

Traditione non ex omni caussa transfertur dominium.

Quumque ex iusta caussa fieri alienationem oporteat: (§. CCLXXV.) ipsa res vnumquemque monebit, 35) intelligi caussam, quae ad transferendum dominium sufficiat, adeoque 36) non transire dominium, si cui res ex commodato, deposito, locato tradatur, multo minus 37) si tradatur precario, vel ex alio titulo, pro tradentis arbitrio reuocabili. 38) Immo ne quamlibet quidem iustam caussam sufficere, si is, cui res traditur, alteri ex pacto non satisfecerit. *)

*) Vbi enim ita fit alienatio, vt alter aliquid praestet: ibi *conditionalis* est alienatio. Quae quum translationem dominii suspendat: (§. CCLXVII.) consequens est, vt, altero non praestante id, quod promisit, non transferatur dominium, adeoque inualida sit traditio. Hinc Romani venditas res traditasque non aliter emtori adquiri statuebant, quam soluto pretio, vel satisfactione alio modo praestita. §. *41. Inst. de rer. diuis.* Hinc illa Varronis *de re rust. II, 2. Grex venditus dominum non mutat, nisi sit aes adnumeratum.* Quinctiliani *Decl. CCCXXXVI. Quo iure vindicare potes eam rem, cuius pretium non dedisti?* Tertull. *de poenitentia Cap. VI. Ineptum est, pretium non exhibere: ad mercem manum emittere.*

§. CCLXXVIIII.

Nec semper quis eo animo et consilio rem tradit.

Praeterea traditurum rem suam, id animo alienandi transferendique dominii facere debere, diximus. (§. CCLXXV.) Ex quo patet, 39) nullam esse traditionem, ab infantibus, furiosis, mente captis, similibusque personis, quae, quid rei geratur, non intelligere praesumuntur, factam: nec 40) per eam transire domi-

dominium, si dominus commodandi, deponendi, oppignorandi similiue consilio rem alicui dederit: quin 41) posse sibi vnumquemque in re sua ius aliquod, quod non transferatur, excipere ac reseruare, eoque casu 42) tantum transmitti, quantum is, qui alienat, transmittere voluit.

§. CCLXXX.

Origo dominii minus pleni.

Ex quo facile intelligitur, 43) vnde natum sit DOMINIVM MINVS PLENVM. Quum enim per illud nihil aliud intelligamus, quam dominium, cuius effectus inter duos dominos inaequaliter diuisi sunt: admodum probabile est, illius originem repetendam esse a traditione cum exceptione, vel reseruatione partis cuiusdam dominii facta. Quo facto, 44) binos dominos eiusdem rei esse oportet, quorum alteri 45) ius adquiritur, vtilitatem omnem ex re percipiendi, aliosque fructuum vtilitatumque vsu et perceptione excludendi; alteri 46) facultas vel circa dispositionem de illa re concurrendi, vel aliquid exigendi, ex quo de agnitione dominii constet, nascitur. *)

*) Posterius *dominii minus pleni* genus iureconsulti medii aeui vocarunt DIRECTVM, prius VTILE: minus eleganter quidem, sed vocabulis iam semel in schola ac foro receptis. Vnde iis repudium dare intempestiuum videretur. Posses tamen alterum dominum SVPERIOREM vel MAIOREM, alterum INFERIOREM vel MINOREM vocare, exemplo Romanorum, qui patremfamilias *herum maiorem;* filiosfamilias *heros minores* adpellabant. Plaut. *Capt. III, 5. v. 50. Trinum. II, 2, 53. Asinar. II, 2, 66.*

P §.CCLXXXI.

§. CCLXXXI.

Eius variae species.

Quum ita comparatum ſit dominium vtile, vt maior dominus ſibi facultatem aliquam, vel circa diſpoſitionem concurrendi, vel aliquid, ex quo de agnitione dominii conſtet, exigendi, reſeruet: (§. CCLXXX, 46.) conſequens eſt, 47) vt, quamuis innumera eſſe poſſint dominii minus pleni genera, et 48) res hic praecipue redeat ad conuentionem partium: tamen 49) ſi quis ſibi a poſſeſſore rei traditae ſtipuletur fidelitatem, et ſeruitia, et ne res ſine ſuo conſenſu alienetur, inde naſcatur FEVDVM, 50) ſi canonem annuum, in agnitionem dominii ſoluendum; IVS EMPHYTEVTICVM; *) ſi denique 51) ſolarium, pro ſuperficie in ſolo, nobis reſeruato, praeſtandum, IVS SVPERFICIEI: quae praecipua et apud pleraſque gentes notiſſima ſunt dominii vtilis genera.

*) IVRIS EMPHYTEVTICARII exemplum *Geneſ. XXXXVII, 26. ſequ.* reperit Ioſephus *Antiqu. Iud. II, 7.* quamuis agros Aegyptiorum cenſuales potius factos eſſe, exiſtimet Hert. *ad Pufend. ius nat. et gent. IIII, 8, 3.* Sed ſi in eo ponit diſcrimen agrorum emphyteuticorum et cenſiticorum, quod in illis poſſeſſori vtile; in his plenum dominium competat: luculenter ſane probari poteſt, dominii partem competiiſſe Pharaonibus. Eo enim pertinent verba Ioſephi patriarchae *Gen. XXXXVII, 23. Vos hodie agrosque veſtros Pharaoni emi.* IVRIS SVPERFICIARII exemplum illuſtre atque inſigne eſt apud Iuſtin. *hiſt. XVIII, 5.* De FEVDORVM origine certant viri docti, et adhuc ſub iudice lis eſt, quamuis commune Europaeis fere omnibus factum ſit hoc inſtitutum. Ceterum multa alia eſſe apud originis Germ. gentes dominii minus pleni genera, oſtendimus in *Elem. iur. Germ. II, 2, 33. ſequ.*

§. CCLXXXII.

§. CCLXXXII.

Si 52) non res ipsa eiusue dominium, sed vsus aliquis, traditur, ei, qui hunc accipit, in re aliena adquiritur SERVITVS, et quidem 53) si is vsus ad vtentis personam vitamque restringitur, PERSONALIS, sin 54) ipsi vtentis praedio adeoque et omnibus in illo successoribus, eius conceditur, REALIS vel PRAEDIALIS. Quum ergo omnibus his casibus tantum iuris transferatur, quantum transferri is, qui alienauit, voluit: (§. CCLXXVIIII, 42.) sequitur, 55) vt et hic res redeat ad conuentionem partium, adeoque 56) iuris mere positiui sint tantum non omnia, quae iuris auctores de seruitutibus satis subtiliter constituerunt. *) Quid seruitus, quidque circa eam iustum?

*) Quo pertinent doctrinae notissimae, quod seruitus consistat in patiendo vel non faciendo, non in faciendo: quod sit indiuidua, quod caussam eius esse oporteat perpetuam, quod, quia vtendum fruendum sit salua rei substantia, vsusfructus ne in area quidem subsistat: quod insigne sit discrimen inter vsumfructum, vsum, habitationem, operas seruorum, quod quaedam huiusmodi iura non vsu et capitis deminutione amittantur, quaedam non amittantur. Omnia enim haec ita comparata sunt, vt nec recta ratio ea abscisse exigat, nec quidquam obstet, quo minus pactis et conuentionibus mutari aliterque definiri possint.

§. CCLXXXIII.

Aliquando res ita traditur a domino creditori, vt saluum quidem tradenti sit dominium, creditor tamen rem in securitatem crediti possideat: tunc 57) constitui dicitur IVS PIGNORIS, vel 58) si id ea fiat lege, vt creditor simul vtilitatem ex pignore fructuoso percipiat in vi- Quid ius pignoris et hypothecae, quidque circa vtrumque iustum sit?

cem vſurarum, IVS ANTICHRETICVM. Denique 59) ſi creditori ius pignoris in re quadam ſine traditione conſtituitur: id HYPOTHECAM vocamus. Quemadmodum ergo 60) prioribus caſibus creditori fas eſt, rem oppignoratam, non ſoluto debito, non modo retinere, verum etiam 61) diſtrahere, et ex pretio, quae ſibi debentur, deducere: ita 62) poſteriore eidem in hypotheca poſſeſſionem in ſecuritatem crediti perſequi, et illam tunc itidem, vſque dum nomen expungatur, retinere, vel diſtrahere licet.

§. CCLXXXIII.

Quomodo traditione dominium transeat in accipientem

Denique traditione rei dominium transferri diximus in accipientem. (§. CCLXXV.) ACCIPERE vero aliquid videmur vel VERE, quoties conſenſum noſtrum, quod rem traditam noſtram fieri velimus, vel verbis, vel factis teſtamur, vel ex PRAESVMTIONE, quoties ex ipſa rei indole non poteſt non iudicari, alterum rem, quam quis traditurus eſt, non adſpernaturum. Similiter et TRADI res poteſt, voluntate transferendi vel expreſſe declarata, vel ex certis ſignis elicita. (§. CCLXXV, 25.) Quale certiſſimum ſignum in primis ſuggerit finis et intentio eius, qui quid adquiſiuit, adquiſitumque tanta cura ſeruauit ac tuitus eſt.*)

*) Adquirentium vero ſuaque magna cura adminiſtrantium hominum finis atque intentio ſemper eſt, non modo ne ſibi quid deſit, ſed et vt ſuis bene ſit, maxime ſe mortuis, et nulla re amplius indigentibus. Vnde Euripides *in Medea v. 1098.*

Ὅσι δὲ τέκνων ἐςὶν ἐν οἴκοις
Γλυκερὸν βλάστημ᾽ ἐσορῶ μελέτῃ
Καταλευχομένυς τὸν ἅπαντα χρόνον·
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψυσι καλῶς,
Βίοτόν θ᾽ ὁπόθεν λείψυσι τέκνοις.

Sed quibus in aedibus est liberorum
Dulce germen, eos video curis
Confici omni tempore,
Primum quidem, quo pacto bene ipsos educent.
Et vnde VICTVM *relinquant liberis.*

Et *in Iphigen in Aulide. a. 917.*

Δεινὸν τὸ τίκτειν, καὶ φέρει φίλτρον μέγα,
Πᾶσίν τε κοινὸν ὥσθ᾽ ὑπερκάμνειν τέκνων.

Res est vehemens parere, et adfert ingens desiderium:
Communeque omnibus est, vt LABORENT PRO LIBERIS:

Si liberi desint, reliquis cognatis, necessariis ac amicis nos magis consultum velle, quam extraneis, ipsa experientia satis superque docet.

§. CCLXXXV.

Quum itaque cuiuis, rerum suarum domino, liceat, easdem in alios transferre, (§. CCLXXV.) eaque translatio fieri possit quibuscumque conditionibus: (§. CCLXVII.) consequens est, 63) vt fieri etiam possit ea lege, vt alter quidem dominium, at possessionem vsumque demum post tradentis mortem consequatur. Quae quidem voluntas, quum et vere declarari, et ex fine adquirentis, tamquam signo certissimo, elici possit, neutro vero casu vera et expressa alterius acceptione opus sit: (§. CCLXXXIIII.) 64) priore casu illa TESTAMENTI vel VLTIMAE VOLVNTATIS nomine venit; *Transitio ad successionem ex testamento et ab intestato.*

 65) po-

65) posteriore SVCCESSIONIS AB INTESTATO genuinum ac solidissimum fundamentum est. De vtraque iam ex instituto erit agendum.

CAP. XI.

DE DERIVATIVIS ADQVISITIONIBVS PER SVCCESSIONEM EX DISPOSITIONE DEFVNCTI, ET AB INTESTATO.

§. CCLXXXVI.

Quid iureconsultis testamentum? TESTAMENTVM ex conceptu iureconsultorum est sollemnis declaratio voluntatis de vniuersa hereditate, omnique iure, quod testator tempore mortis habiturus est, post eius mortem in alium transituro. Ideoque viuo testatore nihil iuris in heredem transit, immo ne spes quidem tam certa, vt ea decollare non possit: sed testatori, dum anima est, prius consilium damnare, rescissisque ac ruptis prioribus tabulis, vel nouas facere, vel intestato decedere licet. *)

*) Hinc notissima iuris axiomata: voluntatem hominis esse ambulatoriam vsque ad mortem: vltimas tantum ceras ratas esse debere, quae morte firmantur, vel, vti Quinctil. *Decl. CCCVIII.* loquitur, *illud tantum valere testamentum, post quod nullum testamentum sit:* ac proinde neminem paganum cum duobus testamentis decedere posse, et quae sunt eius generis alia, *l. 4. D. de alim. leg. l. 32. §. 2. D. de donat. int. vir. et vx.* Quin eo vsque porrigitur haec testamentum mutandi licentia, vt illam nec clausula derogatoria, nec adiecto prioribus tabulis iureiurando, sibi adimere posse testatorem, contendant. *l. vlt. D. de leg. 2.* Grot. *de iure belli et pac.*

pac. II, 13, 19. Leyser. *Medit. ad Pand. spec. XXXXIII. n. VI. et VII.*

§. CCLXXXVII.

Tale non esse iuris naturae, probatur argumento primo.

Enimuero huiusmodi testamentum non esse iuris naturae, facile vnusquisque intelligit. Quamuis enim sollemnitates actui tam serio, totque exposito hominum fraudibus, adhiberi, facile patiatur recta ratio: contradictionem tamen implicare videtur, hominem aliquid velle in illud tempus, quo velle non possit, et dominium rerum suarum tum demum in alium translatum cupere, quando ipse non amplius earum sit dominus. Quod sane tam a recta ratione alienum est, vt ipsi Romani non nisi meris fictionibus *) tantam contradictionem tolli posse, faterentur.

*) Quum enim nec testator, de rebus suis disponens, aliquid cum herede agat, nec heredi, quando adquirit, cum testatore quidquam sit negotii, adeoque neutro casu ius aliquod ab illo ad hunc transire possit: plura fingenda fuerunt a iureconsultis, in fingendo ingeniosissimis, vt ἀσύστατα haec consistere quodammodo viderentur. Hinc fingebant, idem esse momentum testamentifactionis cum momento mortis: idem quoque esse momentum mortis cum momento aditionis, quippe quod per fictionem ad momentum illud mortis retrotrahebant. *l. 1. C. de ss. eccl. l. 54. D. de adqu. vel amitt. hered. l. 193. D. de reg. iur.* Porro hereditatem iacentem non esse nullius, sed defuncti personam repraesentare, *§. 2. Inst. de hered. inst. l. 31. §. vlt. D. eod. l. 34. D. de adqu. rer. dom.* Ant. Dadin. Alteserra *de Fict. iur. tract. IIII. Cap. II. p. 143.* illustr. Io. Gottofr. a Coccei. *de testam. princ. Part. I. §. XXIV. sequ.*

§. CCLXXXVIII.

Itemque secundo. Accedit, quod vix excogitari possit ratio, cur superstites mortuorum voluntatem pro lege habere teneantur, maxime, quum horum, quaecumque eorum sit conditio, vix interesse possit, Dio an Theon eorum bonis fruatur:*) immo saepe ex odio atque inuidia magis, quam ex vero amore, proficiscantur suprema illa morientium iudicia, vt mortuorum saltim his casibus magis interesse videatur, exitum non habere voluntates suas, quam illas a superstitibus religiose seruari. Vid. Diss. nostr. *de testamentifact. iure Germ. arct. lim. circumscr.* §. *V.*

*) Hinc eleganter Seneca *de Benef. IIII, 11. Non quidquam cura sanctiore componimus, quam* QVOD AD NOS NON PERTINET. Quemadmodum enim grauissimus hic auctor suprema illa hominum iudicia ad homines pertinere negat, ita eodem sensu Quinctil. *Decl. CCCVIII.* illa vocat *voluntatem vltra mortem.* Quum ergo iura ne viuum quidem alteri quidquam stipulari patiantur, nisi stipulantis intersit: §. 4. *Inst. de inutil. stip.* qui, quaeso, fieri potuit, vt iidem Romanorum iureconsulti ratas esse vellent voluntates mortuorum de bonis tertio alicui concedendis, quum mortuorum non interesset? Immortales equidem esse hominum mentes, (quod vrgere animaduertimus celeberrimum G. G. Leibnit. *nou. method. iurispr. p. 56.*) facile largimur, sed inde non sequitur, vt mentes, corporum vinculis exsolutae, rerum olim suarum dominium retineant, multo minus, vt vlla rerum illarum cura tangantur:

Id cinerem et Manes credis curare sepultos?
Virgil. *Aeneid. IIII, v. 92.*

§. CCLXXXVIIII.

§. CCLXXXVIIII.

Quod et de reliquarum gentium testamentis dicendum.

Quum ergo ius naturae vix probet testamentifactionem, qualem adhuc ex principiis iuris Romani descripsimus, i. e. vt eam eleganter definit Vlpianus *Tit. XX, 1. mentis nostrae iustam contestationem, in id sollemniter factam, vt post mortem nostram valeat:* (§. CCLXXXVI. seq.) consequens est, 1) vt et similes aliarum gentium mores non magis probet, adeoque 2) et Graecorum, barbarorumque testamenta eiusdem generis non magis sint iuris naturae ac gentium, quam illa Romanorum; *) ac proinde 3) nulla paene gens magis simplicitati iuris naturalis adcommodarit mores suos, quam Germani, *apud quos heredes successoresque sui cuique liberi, et* NVLLVM TESTAMENTVM. Tacit. *de mor. Germ. Cap. XX.*

*) Similem enim testamentifactionem, quae in voluntate vnilaterali consistit, et qua de eo, quod post mortem demum fieri debeat, disponitur, etiam apud Athenienses deprehendimus a temporibus Solonis: Plutarch. *in Solone p. 90.* apud Lacedaemonios a temporibus Epitadei ephori: Plutarch. *in Aegid. et Cleom. p. 797.* et apud alios Graecos, quos hac in re vnum idemque omnes statuere, tradit Isocrat. *in Aeginet. p. 778.* Exstant et testamenta similia Aegyptiorum veluti Ptolemaei, Regis, apud Caesarem *de bello ciu. III, 20.* Hirt. *de bello Alex. Cap. V.* Attali, Regis Pergamenorum, de quo Flor. *Hist. II, 20.* Hieronis Siculi, de quo Liu. *XXIIII, 4.* denique ipsorum Hebraeorum, de quorum testamentifactione videndus Selden. *de success. ad leg. Hebr. Cap. XXIV.* Sed eam non esse antiquam, verum magistrorum interpretamentis originem debere, cum aliis argumentis, tum et eo potissimum probari potest, quod ne vocabu-

lum quidem, quo testamentum designarent, in sua lingua repererint, ac proinde illud Graece adpellare coacti sint דייתיקי id est, *διαθήκην*. Vid. Diss. nostr. *de testamentif. iure Germ. arct. lim. circumscr.* §. *VI*.

§. CCLXXX.

Nec non de testamento, quod Grotius commentus est.

Quae quum ita sint, aliam plane TESTAMENTI definitionem commentus est Grotius *de iure belli et pac. II, 6, § vlt.* illudque esse ait *alienationem in mortis euentum, ante eam reuocabilem, retento interim iure possidendi ac fruendi.* Sed vti ea definitio non quadrat illi rei, quam vulgo testamentum adpellamus, sed multis modis falsa est: Ziegl. *ad Grot. II, 6. fin.* Pufend. *de iure nat. et gent. IIII, 10, 2.* Illustr. Io. Gottfr. de Coccei. *ibid.* §. *IIII, seq.* ita non sequitur, 4) vt ideo iuris naturae sit testamentifactio, quia illud ius non improbet alienationem in mortis euentum, ante eam reuocabilem, cum retentione possessionis et vsusfructus coniunctam.

§. CCLXXXI.

Qualis dispositio de hereditate iure naturae licita?

Attamen quum argumenta, quae adhuc explicauimus, omnia testamentifactionem quidem Romanam penitus euertant, at non proinde obstent dispositionibus omnibus de futura successione: (§. CCLXVIII. *) merito iam quaeritur, quaenam illae sint, quae iure naturae adprobentur? Responsum cape. Non aliae, quam pacta, quibus vel homines morientes ipsam possessionem cum dominio rerum suarum in alios transferunt, vel sani illis ius succedendi in casum mortis attribuunt. Quum enim

enim, quod noſtrum eſt, non modo in praeſens, ſed et in futurum alienare liceat: (§. CCLXVIII.) 5) licebit etiam de ſubſtantia noſtra, ſiue in praeſens, ſiue in futurum mortis euentum, in alterum transferenda, paciſci. *)

*) Et hinc antiquiſſimi mortalium vix aliter de bonis ſuis, quam hoc modo, diſponebant. Sic Abraamus, liberis deſtitutus, bona ſua deſtinauerat Eleaſari, procuratori ſuo, *Geneſ. XV*, 3. procul dubio per mortis cauſſa donationem, ſeu pactum aliud ſucceſſorium. Idem deinde, mortua Sara vxore, ſuſceptis e Cethura liberis partem bonorum ſuorum viuus et ſanus per donationem inter viuos contulit, reliqua omnia Iſaaco dedit. *Gen. XXV*, 5. 6. Sed et Cyrum, morientem, praeſenti Cambyſi, filio natu maiori, regnum, alteri natu minori, Tanaoxari, Medorum, Armeniorum et Caduſiorum ſatrapias tradidiſſe, refert Xenoph. *Cyrop. VIII*, 7, 3. Diuiſionis et donationis, inter liberos a parentibus, imminente morte factae, mentionem fieri videmus. *Gen. XXXXVIII*, 22. *Deut. XXI*, 16. 17. 1. *Reg. I*, 35. *Syrac. XXXIII*, 24. et apud Francos huc pertinent exempla apud Marculf. *Form. I*, 12, *II*, 7.

§. CCLXXXXII.

Quum ergo cuilibet liceat de ſubſtantia ſua in alium ſiue in praeſens, ſiue in futurum mortis euentum transferenda paciſci: (§. CCLXXXXI, 5.) conſequens eſt, 6) vt nihil cauſſae ſit, cur iuri naturae refragari exiſtimemus pacta ſucceſſoria. *) 7) Vt potius illa iure optimo maximo valere debeant, ſiue reciproca ſint, ſiue ex vno tantum latere obligatoria: itemque 8) ſiue adquiſitiua, ſiue conſeruatiua, ſiue renunciatiua: nam 9) diſpoſitiua paciſcentes quidem, non vero eum, cuius de

Pacta ſucceſſoria quae valeant?

de hereditate diſponitur, obſtringere, vel ex eo patet, quod hic nihil de ſuo pactus eſt. (§. CCLXXXI, 5.)

*) Illa equidem non probat ius Romanum, ſed bonis moribus aduerſari, plenaque triſtiſſimi euentus eſſe, clamat. *l. vlt. C. de pact.* ſed ratio de voto captandae mortis non in haec pacta magis cadit, quam in mortis cauſſa donationes, quas tamen Romani iure valere patiuntur. Neque triſtiſſimus ille, quem Roma aliquando vidit, euentus argumento eſt, bonis moribus repugnare haec pacta ſucceſſoria, quum nec teſtamentum, nec vllum aliud inſtitutum humanum, ita comparatum ſit, vt abuti illo non poſſint homines improbi.

§. CCLXXXXIII.

Quomodo quis de hereditate diſponere poſſit?

Praeterea quum traditionum ea ſit indoles, vt vnusquisque ſibi in re ſua ius aliquod, quod non transferatur, excipere ac reſeruare poſſit, adeoque eo caſu tantum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere voluit: (§. CCLXXVIIII, 41. ſequ.) ſequitur, 10) vt in arbitrio domini ſit, poſſeſſionemne ſimul in heredem pactitium transferre velit, an ius tantum, hereditatem ſe mortuo occupandi, itemque, 11) vtrum ius irreuocabile, an reuocabile dare malit, *)denique 12) pure, ſub conditione, an in diem, 13) ex aſſe, an pro parte, alterum ſibi heredem dicere malit: vt adeo 14) non ſit *naturalis pugna* cauſſae teſtati et inteſtati, vti ſibi perſuaſit Pomponius *l. 7. D. de reg. iur.*

*) Sic ius irreuocabile in filios e Kethura transtulerat Abraamus, *Gen. XXV, 6.* reuocabile contra in Piraeum Telemachus apud Homerum *Odyſſ. P. v. 77.*

Πείραι'

Πείραι' ὐ γὰρ τ' ἴδμεν, ὅπως ἔσαι τάδ' ἔργα,
Εἴκεν ἐμὲ μνηστῆρες ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Λάθρη κλείναντες πατρώϊα πάντα δάσονται·
Αὐτὸν ἔχοντά σε ϐὔλομ', ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶνδε.
Ει δὲ κ' ἐγὼ τὔτοισι φόνον, καὶ κῆρα φυτέυσω,
Δὴ τότε μοι χαίροντι φερεῖν πρὸς δώματα χαίρων.

Pireae, incertus quoniam rerum exitus harum est,
Si tacite incautum stolidi me forte necare
Morte proci poterunt, et opes vexare paternas:
Haec ego te malo, quam eorum quempiam, habere:
Sin ego eos iusta meritos adfecero clade:
Tum mihi tu laeto reddes illa omnia laetus.

§. CCLXXXXIIII.

Quum praeterea aliquid *accipi* possit non modo *vere*, sed et *ex praesumtione*, quoties ex ipsa rei indole non potest non iudicari, alterum rem, quam quis traditurus est, non adspernaturum: (§. CCLXXXXIIII.) consequens est, 15) vt iure naturae perinde sit, praesens quis consensum declaret, an ob absentiam rem accipere verbis nequeat, quum regulariter vix verendum sit, ne molesta alteri futura sit illa liberalitas, *) maxime si lucrosam esse constet hereditatem, illi destinatam. 16) Vt tamen inter vtrumque casum id intersit, quod priore validum et irreuocabile ius nanciscatur heres, nisi facultatem reuocandi dominus diserte sibi reseruarit: 17) posteriore ante sequutam acceptationem semper sit reuocandi licentia; itemque, 18) quod qui consensum declarauit heres, acceptam semel hereditatem repu-

An heres accipere teneatur destinatam sibi hereditatem.

repudiare nequeat, 19) is, cuius consensus praesumitur, eam sibi delatam suo arbitrio vel adire vel repudiare possit.

*) Totam hanc doctrinam mirifice illustrauit perillustris academiae nostrae cancellarius, Musarumque mearum amantissimus collega, Io. Petrus a Ludewig, dissertatione erudite scripta, *de differentiis iuris Romani et Germanici in donationibus, et barbari adnexus, acceptatione. Hal: MDCCXXI.* vbi nec naturam atque indolem donationis, nec ius Iustinianeum, nec canonicum, nec Germanicum illam acceptationem verbis aliisque signis factam requirere, non sine magno rerum insignium adparatu demonstrauit, omniaque quae obuerti poterant, argumenta solide profligauit, vt mirum non sit, quosdam leuioris armaturae milites vellicare hoc vallum, quam iusta oppugnatione euertere, maluisse.

§. CCLXXXXV.

Fundamentum successionis ab intestato.

Si ergo vere velle potest rerum suarum dominus, vt illae, se mortuo, in alterum transferantur: (§. CCLXXXXI. sequ.) nulla sane ratio suadere videtur, vt voluntati ex eius fine et intentione praesumtae non tantumdem, ac certis verbis signisue expressae, tribuatur. (§. CCLXVIII.) Iam supra vero ostendimus, finem atque intentionem aliquid adquirentium, suasque res administrantium, non esse, vt illae, se mortuis, quasi pro derelictis habitae cuiuis occupanti cedant: sed vt suis, quos amat, quorumque felicitate delectatur, prosint. (§. CCLXXXIIII.) Ex eo vero merito colligimus, 20) successionem eis prae reliquis deberi, quorum in gratiam mortuus bona sua praecipue adquisiuerit, seruaritque tanta cura ac sollicitudine. *)

*) Quod

*) Quod adeo verum eſt, vt nulla re magis angi ac veluti excruciari ſoleant homines, quam ſi, ſe mortuis, bona ad homines ſibi parum probatos peruentura, ſciant, iamque

Stet domo capta cupidus ſuperſtes,
Imminens letbi ſpoliis, et ipſum
Computet ignem.

Vt veriſſimum ſit, quod ex Pindari *Olymp. X.* huc retulit Puſendorff. *de iure nat. et gent. IIII, 11, 1.* πλȣτὸς ὁ λαχὼν ποιμένα ἐπακτὸν ἀλλότριον θνάσκοντι στυγερώτατος. *Diuitiae, ſortitae dominum adſcititium alienum, morienti ſunt odioſiſſimae.*

§. CCLXXXXVI.

De ea axiomata.

Quia tamen hoc non eſt officium, cum obligatione perfecta coniunctum, adeoque ſpecies potius humanitatis, quae perſonarum ac neceſſitudinem habet rationem, ac proinde cognatis plus, quam extraneis, tribuit: (§. CCXX, 21.) merito ſtatuimus, 21) cognatos extraneos omnes a ſucceſſione excludere, et 22) ex ipſis cognatis remotioribus praeferendos eſſe propiores: 23) horum denique plures eiusdem lineae ac gradus ſimul ad hereditatem merito vocandos. *)

*) Quamuis enim non ſemper verum ſit, cognatos cognatis, quam extraneos, eſſe cariores, immo potius fratrum quoque gratia aliquando rarior videatur: tamen, quum ſi eadem fuiſſet defuncti ſententia, nihil illi obſtitiſſet, quo minus de hereditate ſua diſponeret, aliique, quem magis amabat, eam relinqueret, (§. CCLXXXXI, 5.) ille vero ſine eiusmodi diſpoſitione decedere maluerit: non poteſt non exiſtimari, eum bona ſua non inuidiſſe cognatis, quos ipſa veluti naturalis adfectio ad ſucceſſionem vocat. Ceterum propior aliquis iudicandus eſt non modo *ratione gradus*, verum

rum etiam *ratione lineae.* Adfectionem enim maximam cadere in lineam descendentem, et, hac deficiente, in adscendentem: denique, neutra superstite, in collateralem, recte obseruauit Aristot. *ad Nicomach. VIII*, *12*. Hinc nepotes quamuis secundo gradu propiores sunt parente, proauus, quamuis tertio gradu, propior fratre. cetera.

§. CCLXXXXVII.

Succesſio liberorum.

Quum ergo ex ipsis cognatis remotiores excludantur a propioribus, (§. CCLXXXXVI, 22.) vix autem vlli propiores cuiquam existimari possint, quam liberi parentibus: 24) hi merito reliquis omnibus in hereditate parentum praeferuntur, et quidem 25) sine sexus et 26) aetatis discrimine. *) Quod enim quibusdam locis masculi feminis, primogeniti natu minoribus, praeferuntur: illud, quia inter aequales inaequalem diuisionem ponit, ex lege ciuili, vel pacto, vel alia dispositione, adeoque non ex iure naturae esse, facile intelligitur. (§. CCLXXI, 10. sequ. et *)

*) Si tamen res in se indiuidua sit: non est dubium, quin ea ceteris paribus primogenito ea lege iure relinquatur, vt reliquis fratribus sororibusque satisfaciat. (§. CCLXX, 5.) Talis res indiuidua quum praecipue sit imperium vel regnum: in eo insignis primogenitorum praerogatiua esse solet. Eleganter Cyrus apud Xenoph. *Cyrop. VIII*, 7, 3. Δεῖ δε καὶ τὴν βασιλείαν μὲ ἤδη σαφηνίσαντα καταλιπεῖν, ὡς ἂν μὴ ἀμφίλογος γενομένη πράγματα ὑμῖν παράσχῃ. ἐγὼ δὲ νῦν φιλῶ μὲν ἀμφοτέρους ὑμᾶς ὁμοίως, ὦ παῖδες· τὸ δὲ προβουλεύειν, καὶ προηγεῖσθαι, ἐφ᾽ ὅ, τι ἂν καιρὸς δοκῇ εἶναι, τοῦτο προστάττω τῷ προτέρῳ γενομένῳ καὶ πλειόνων κατὰ τὸ εἶκος ἐμπείρῳ. *Est autem mihi declarandum hoc quoque, cui*

cui regnum relinquam, ne id, relictum in ambiguo, negotia vobis facessat. Complector equidem, filii, pari vtrumque vestrum beneuolentia: verum et consilio prouidere, et ducis officio fungi, quacumque in re tempus et vsus postulet, eum iubeo, qui NATV MAIOR *est, et vsum rerum maiorem de consentanea quadam ratione habet.* Quamuis ergo par regum in liberos adfectio esse possit: ipsa tamen regni indoles exigere semper visa est, vt filiabus filii, et inter hos maximus natu minoribus, in imperio praeferretur, adeo vt hoc νομιζόμενον πρὸς πάντων ἀνθρώπων, *tamquam lege inter omnes homines constitutum esse*, contendat Herodot. *Lib. VII. p.* 242. et, si quid contra fiat, id *contra ius gentium* factum esse, dixerint veteres. Vid. Iustin. *Hist. XII*, 2. *XXIIII*, 3. Liu. *XXXX*, 9.

§. CCLXXXXVIII.

Patri regulariter soli legitimi succedunt, matri et illegitimi.

Quum ergo liberi reliquis omnibus in hereditate parentum merito praeferantur, (§. CCLXXXXVII, 24.) idque ex praesumta parentum voluntate colligi posse videatur: (§. CCLXXXXV, 20.) consequens est, 27) vt certo etiam constare debeat, esse aliquem ex liberorum numero. Quod quum ratione patris vix certum esse possit, nisi ex iusto matrimonio: inde porro colligimus, 28) patri liberos tantum legitimos, etiam postumos, non illegitimos, et vulgo quaesitos; 29) matri omnes promiscue succedere: quamuis 30) et illegitimis patrem prospicere posse dispositione sua, nemo temere sit negaturus.

§. CCLXXXXVIIII.

Nepotes quomodo succedant

Praeterea ex eadem voluntate parentum (§. CCLXXXXV, 20.) colligi posse videtur, 31) successionem descendentium non modo ad

cum liberis primi gradus? primi, sed et ad vlteriorum graduum liberos, porrigi: adeoque 22) nepotes neptesque non minus, quam filios filiasque, ad hereditatem admitti, et quidem, 33) non solum si inter homines esse desierint primi gradus liberi, verum etiam, 34) si illi cum his concurrant: vt adeo 35) aequitati naturali quammaxime consentaneum esse videatur ius repraesentationis, quo liberi vlteriorum graduum locum parentum suorum subeunt, eorumque portionem accipiunt. *)

*) Et hoc est fundamentum successionis liberorum primi gradus *in capita*; vlteriorum *in stirpes*. Hanc vero aequitati naturali quam maxime consentaneam esse, vel inde patet, quod alias, si in capita omnes succederent, superstitum liberorum conditio per fratris vel sororis mortem deterior, nepotum per parentum mortem melior fieret, adeoque nulla inter eos futura esset aequalitas. Nam si pater esset centenarius, liberosque haberet quatuor, singuli acciperent viginti quinque aureos. Iam finge, vnum ex his quatuor liberis, turbato naturae ordine, ante patrem decessisse, relictis ex se nepotibus septem. Tunc sane, si singuli succederent in capita, vnusquisque acciperet decem aureos: atque ita ob mortem fratris tres liberi primi gradus amisissent aureos quadraginta quinque, nepotesque septem ob praematurum parentis obitum tantumdem lucrati essent. Quum vero non possit vlla reddi ratio, cur mors fratris superstitibus fratribus vel sororibus aliquid ex paterna hereditate deminuere, nepotibusque ex eo aliquid adiicere debeat: nulla quoque reddi potest ratio, cur aequaliter vtrique admittendi sint in capita.

§. CCC.

Quomodo si soli exstent? Ex eadem porro regula, quod ex pluribus cognatis propiores praeferendi sint remotioribus, (§. CCLXXXXVI, 22.) fluit, 36) nepotes

tes, etiamsi soli sint, merito tamen praeferendos esse et aui parentibus, quamuis gradu propioribus, et eiusdem fratribus et sororibus, quamuis gradu paribus. Propiorem enim aliquem iudicandum esse non tantum ratione gradus, sed et maxime ratione lineae, iam supra obseruauimus. (§. CCLXXXXVI. *) Ceterum 37) nepotesne aequitas naturalis hoc casu in capita, an in stirpes ad hereditatem auitam vocet ex iis, quae ad superiorem paragraphum in scholio notauimus, intellectu non admodum difficile videtur. *)

*) Nulla enim et hic reddi potest ratio, cur ob praematurum parentum excessum vnius stirpis deterior, alterius melior conditio fieri debeat. Quod fieri tamen oporteret, si nepotes soli superstites in capita admitterentur. Finge enim centenarium amisisse quatuor filios, at ex primo vnum, ex secundo binos, ex tertio tres, ex quarto quatuor nepotes superstites esse: si filii superuixissent, singuli accepissent viginti quinque aureos, tantumdemque quisque ad filios transmisisset. At si iam, iis praemortuis, nepotes in capita admitterentur, singuli acciperent decem, adeoque vnus nepos ex primo filio iacturam faceret aureorum quindecim, duo ex secundo, quinque: tres porro ex tertio quinque, quatuor reliqui ex quarto quindecim lucrarentur. Quod quum absonum sit: absonum quoque est, nepotes hoc casu in capita succedere.

§. CCCI.

Quum, deficiente linea descendentium, proxima sit, altera in qua adscendentium vel progenitorum series describitur: (§. CCLXXXXVI.*) merito inde colligimus, 38) his luctuosam liberorum hereditatem prae aliis deferri, *) et 39) ita

Successio adscendentium.

39) ita quidem vt propior gradu excludat remotiores, 40) eiusdem gradus simul admittantur, nec hic 41) ius naturae iustam suggerat rationem, cur inter plures eiusdem gradus secundum lineas partienda sit liberorum hereditas: vt adeo 42) haec similiaque potius iure ciuili definienda videantur.

*) Quod adeo rectae rationi videtur consentaneum, vt quum lex diuina ad successionem primum vocet filios, his deficientibus filias, tum fratres, et postea patruos: parentum autem nullam habere rationem videatur, *Num. XXVII, 8. sequ.* Philo tamen *de vita Mosis Lib. III. p. 689.* illud ex recta ratione supplendum esse moneat. Πάνυ γὰρ εὔηθες ὑπολαβεῖν, ὅτι πατρὸς ἀδελφῷ νέμων κλῆρον ἀδελφιδοῦ, διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα συγγένειαν, αὐτὸν ἀφείλετο τὸν πατέρα τῆς διαδοχῆς. ἀλλ᾽ ἐπειδὴ ὁ νόμος φύσεώς ἐστι κληρονομεῖσθαι τοὺς γονεῖς ὑπὸ παίδων, ἀλλὰ μὴ τούτους κληρονομεῖν, τὸ μὲν ἀπευκταῖον καὶ παλίμφημον ἠσύχασεν, ἵνα μὴ πατὴρ καὶ μήτηρ προσοδεύεσθαι δοκῶσι τὰ ἐπὶ ὠκυμόροις τέκνοις ἀπαραγόρητα πένθη, πλαγίως δ᾽ αὐτοὺς ἐκάλεσε τοῖς θείοις ἐφιεὶς, ἵνα καὶ ἀμφοτέρων στοχάσηται, καὶ τοῦ πρέποντος, καὶ τοῦ μὴ τὴν οὐσίαν ἀλλοτριωθῆναι *Stultum enim foret, credere, patruo concedi hereditatem fratris filii, vt patris cognato; ipsi vero patri eam auferri. Verum, quia lex naturae iubet filios parentibus heredes succedere, non parentes filiis:* (vbi ius naturae a Philone procul dubio pro naturae ordine accipitur,) *hoc, vt ominosum, et piis votis contrarium, tacuit, ne pater materque viderentur lucrari ex immaturis filiorum mortibus et luctu inconsolabili: oblique tamen ipsos vocauit ad ius, quod permittit patruis, vt et decorum seruaretur, et bona manerent in familia*

milia. Nec aliter philosophantur Talmudici, quorum doctrinam de successione adscendentium accurate exposuit Seldenus *de success. in bona def. ad leges Hebr. Cap. XII.*

§. CCCII.

Succes-sio colla-tera-lium.

Denique ex eadem, quam saepius laudauimus, regula, (§. CCLXXXXVI, 22.) sequitur, 43) vt, deficientibus etiam adscendentibus, ex linea obliqua, vel collaterali proximi gradu proximi ad successionem esse videantur, nec 44) ratio vlla suadeat, vt inter collaterales locus sit iuri repraesentationis, *) multoque minus, 45) vt vel duplicitas vinculi, vel 46) bonorum origo discrimen faciat. 46) Vt plures eiusdem gradus et hoc casu hereditatem inter se aequa lance diuidant: nec 47) quidquam intersit, quota generatione defuncto cognati sint, quum in huius arbitrio fuerit, si remotiores facultatibus suis beare noluisset, heredem alium dicere.

*) Quum enim successio iis prae reliquis debeatur, quorum in gratiam mortuus bona sua praecipue adquisiuit, tantaque cura ac sollicitudine seruauit, (§. CCLXXXXV, 20.) et experientia doceat, amorem erga descendentes remotiores si non vehementiorem, saltim non minorem esse solere, ac erga propiores: recte inferre nobis videmur, auos nepotibus nihil, quod eorum parentibus debebatur, detractum velle, ac proinde ex praesumta eorum voluntate eos in parentum suorum iura succedere debere. Contra ea experientia eadem docet, in linea collaterali adfectionem fere singulis gradibus decrescere, ac proinde non sequi, vt e. g. fratris filius eodem loco sit apud patruum, ac frater. Hinc et fratrum filios cum fratribus in successione concurrere debere, nulla ratio suadet.

§. CCCIII.

Multa hic relicta arbitrio legislatorum.

Et huc vsque successionem cognatorum agnoscit recta ratio. Quia tamen haec omnia magis iuris naturae permissiui, quam praeceptiui esse, facile vnusquisque intelligit: nemo facile negauerit, 48) multa hic permissa esse legislatoribus, vt et de plerisque casibus dubiis certi quid statuere, et 49) leges suas reipublicae fini atque vtilitati accommodare possint (§. XVIII, 36.) Atque inde facile reddi potest ratio, 50) cur et coniugi superstiti prospectum velint legislatores, et 51) in nullo paene iuris articulo magis discrepent diuersarum prouinciarum, quin et municipiorum, leges et statuta, quam in hoc de intestatorum successionibus.

§. CCCIIII.

An heredes quidam necessarii?

Quandoquidem porro totum hoc succedendi ius ex voluntate praesumta nascitur, (§. CCLXXXV, 65.) is vero cuius consensus praesumitur, hereditatem suo arbitrio vel adire, vel repudiare potest: (§. CCLXXXXIIII, 19.) nemo non videt, 52) ius naturae ignorare heredes necessarios, *) adeoque 53) neminem esse heredem ab intestato ipso iure, sed 54) talem fieri consensu, siue per verba, siue per facta declarato.

*) Idque et inde demonstratur, quod rationem, ob quam iurisconsulti Romani heredes quosdam *necessarios*, alios *suos et necessarios*, alios *voluntarios* et *extraneos* dixerunt, recta ratio plane ignorat. Primo enim haec heredum qualitas et differentia praecipue ad heredes testamentarios. quos ius naturae ignorare diximus, (§. CCLXXXVII. sequ.) perti-

pertinet, quia ab inteſtato nullus ſuccedit ſeruus, heres neceſſarius. Deinde teſtamentum Romanis erat inſtar legis priuatae. Teſtatorem autem legem quidem ferre poſſe exiſtimabant ſuis, id eſt, ſeruis et liberis, quibus veluti in obſequio relicta erat gloria, non autem extraneis, poteſtati teſtatoris non ſubiectis. Hinc illos heredes dicebant *neceſſarios*, has *voluntarios*. (*Elem. ſec. ord. Inſt.* §. *DLXXXV. ſequ.*) Enimuero quum haec omnia ignoret ius naturae: illud etiam hanc heredum differentiam ignorare, tam certum eſt, quam quod certiſſimum.

§. CCCV.

Heres quomodo in defuncti iura et obligationes ſuccedat?

Ceterum, vbi quis ſemel ſuccedere alteri ſtatuit, nihil aequius eſt, quam vt, qui in locum ſuccedit, etiam in iura illius ac onera ſucceſſiſſe cenſeatur. (§. CCLXVII.) Ex quo conſequitur, 55) vt heres, ſiue ex vera diſpoſitione defuncti, ſiue ex praeſumta eiusdem voluntate ſuccedat, omnia eiusdem iura, quae morte non exſtincta ſunt, adquirat, at 56) nec conqueri poſſit, ſi et eiusdem obligationibus, quantum bona ſufficiunt, ſatisfacere cogatur. *)

*) Non ergo in ſolidum. Quum enim non alia cauſſa ſit, cur heres, quod defunctus ex emto vel conducto debuit, praeſtare, et nomen illius expungere teneatur, quam quod bona eius conſequutus eſt: nulla excogitari poteſt ratio, cur vltra vires hereditatis teneatur. Praeterea rigor ille iuris Romani, quo heres in omnes defuncti obligationes ſuccedit, nititur fictione, quod heres cum defuncto pro vna perſona habeatur. *l. 22. D. de vſucap. l. 14. C. de vſufr. Nouell. XXXXVIII. praef.* Ant. Dadin. Alteſerra *de Fiction. iur. tract. I. Cap. XX. p. 48.* Quam fictionem quum ignoret ius naturae, illud etiam id, quod inde conſequitur, ignorare, manifeſtum eſt.

CAP. XII.

DE IVRIBVS ET OFFICIIS, QVAE EX DOMINIO ORIVNTVR.

§. CCCVI.

Triplex dominii effectus.

DOMINIVM eſt ius alios omnes rei alicuius vſu excludendi. (§. CCXXXI.) Alios vero dum excludimus rei vſu: ipſi, nobis ſolis ea vtendi ius eſſe, contendimus. Inde 1) primum oritur dominii effectum, LIBERA de re ſua DISPOSITIO, id eſt, rem quibuslibet vſibus adhibendi, immo et abutendi, ſuoque lubitu alienandi facultas. Deinde, cuius rei vſu alios excludere poſſumus, illam eo animo detinemus, adeoque 2) inter effecta dominii eſt etiam POSSESSIO. Denique et tunc alios rei noſtrae vſu excludimus, quando ab alio poſſeſſam repetimus. Rem vero ſuam, ab alio poſſeſſam, repetere quum idem ſit, ac VINDICARE: conſequens eſt, 3) vt inter nobiliſſimos dominii effectus etiam ſit ius rem a quocumque VINDICANDI. *)

*) Omnia haec dominii effecta agnoſcit ius Romanum. Quod enim Caius *l. 2. D. ſi a par. quis man.* ſcribit, *iniquum eſſe, ingenuis hominibus non eſſe liberam rerum ſuarum alienationem*, id ad LIBERAM DISPOSITIONEM pertinet. Ita et ex iure POSSIDENDI, ſoli domino competente, colligit Paullus *l. 3. §. 5. D. de adqu. vel amitt. poſſeſſ. plures eamdem rem in ſolidum poſſidere non poſſe, et contra naturam eſſe, vt quum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris:* quin *non magis eamdem poſſeſſionem apud duos eſſe poſſe, quam vt tu ſtare videaris in eo loco, in quo ego ſto, vel, in quo ego ſedeo, tu ſedere videaris.* De REI VINDICATIONE, quippe praecipua, quae ex dominio naſcitur, actione omnia nota ac per-

peruulgata sunt. Hinc inter θέματα παράδοξα est, quod dominus tigni, illud tamen iunctum vindicare non possit. §. 29. *Inst. de rer. diuis.*

§. CCCVII.

Quum ergo is, cui LIBERA rerum suarum DISPOSITIO est, gaudeat facultate, illas quibuscumque vsibus adhibendi: (§. CCCVI, 1.) consequens est, 4) vt et ex ipsa earum substantia, et 5) ex accessionibus atque incrementis, quatenus illa domino adquiruntur, (§. CCL. sequ.) omnem vtilitatem capere, ac proinde 6) et fructus suos facere, et vel consumere eosdem, vel communicare cum aliis, vel quocumque titulo in quoscumque transferre possit. Quin quum saepe ingenii sollertia et diligentiore cultura amplificari possint fructus, et annui prouentus: 7) nihil impedit dominum, quo minus rei faciem immutare, eamque hoc modo vtiliorem reddere possit, *) dumne alteri hoc ipso ius suum interuertat.

Hinc domino est facultas omnem ex re vtilitatem percipiendi.

*) Soli domino hanc facultatem competere, argumento esse potest ius vsufructuarii, vsuarii, commodatarii, conductoris, quod quia in re non propria, sed aliena sese exserit, hanc facultatem rem pro lubitu mutandi ambitu suo non complectitur, quantumuis nemo horum sit, quin iure gaudeat, fructus percipiendi. Communis ergo domino cum aliis potest esse facultas fructus percipiendi, at facultas rei, e. g. fundi, faciem immutandi soli domino propria est, nec eam sibi vindicare potest vsufructuarius, commodatarius vel conductor, nisi permittente domino.

§. CCCVIII.

Itemque rem suam destruendi et corrumpendi.

Quumque et abutendi facultas sit domino, (§. CCLVI, 1.) id est, rem vtendo consumendi, vel rem et fructum disperdendi: Donat. *ad Terent. Andr. prolog. v. 5.* consequens est, 8) vt et destruere dominio liceat rem, dominio suo subiectam, et 9) eamdem corrumpere, modo 10) id non fiat eo consilio, vt alius inde detrimentum capiat. *) Quamuis enim talis rerum nostrarum, quae aliis prodesse possent, corruptio amori humanitatis repugnet, et ius alterius imperfectum laedat: (§. CCXVII, 11.) non tamen ideo iustitiam expletricem violat, qui, iure suo vsus, rebus suis abutitur, easue, nulla vrgente necessitate, corrumpit.

*) Si quis enim eo consilio rem suam corrumpit, vt alter inde detrimentum capiat: id facit animo alterum laedendi, ac sequuto euentu alterum reipsa laedit. Quum vero primum et absolutum iuris naturalis praeceptum violet, qui alterum laedit: (§. CLXXVIII, 8.) consequens est, vt et contra ius naturae agat, qui res suas corrumpit, vt alter inde detrimentum capiat. Et huc pertinet facinus domini, flores horti sui veneno inficientis, vt vicini apes inde perirent. Quinctil. *Declam. XIII.*

§. CCCVIIII.

Nec non eamdem alienandi.

Quia denique libera illa disponendi facultas, quam domino competere diximus, ius etiam alienandi complectitur: (§. CCCVI, 1.) facile intelligitur, 11) dominum et dominio suo sese abdicare, et 12) illud tum in futurum, tum 13) in praesens, sub quacumque conditione in alium transferre, et quiduis alteri commodi concedere, quin et 14) ius qualecum-

que

que alii in re ſua concedere, ac proinde 15) dominium vtile, vſumfructum, hypothecam, pignus, ſuo arbitrio conſtituere alteri poſſe, dummodo 16) ei id agenti nec lex, nec pactio, nec alia firmior diſpoſitio obſtet.

§. CCCX.

Poſſeſſionem porro adprehendendi et retinendi.

Quandoquidem porro et poſſeſſio inter effecta dominii eſt: (§. CCCVI, 2.) facile patet, 17) dominum et adprehendere rei ſuae poſſeſſionem, et 18) eam aduerſus quemcunque tueri, ideoque 19) et vim vi repellere poſſe. 20) Nihil quoque intereſſe, ſiue quis ipſe per ſe, ſiue per alium poſſideat: immo 21) ſemel adquiſitam poſſeſſionem procul dubio et ſolo animo ab abſente retineri tantisper, dum alius eam nondum adprehendit. *)

*) Poſſeſſio enim eſt detentio rei, cuius vſu alios excludere ſtatuimus. (§. CCXXXI.) Quamdiu ergo alios excludere rei vſu ſtatuimus, tam diu rem nondum pro derelicta habuimus. (§. CCXXXXI.) Ergo res huiusmodi non eſt nullius, nec adeo nulli ius competit eam occupandi. In qua re vero nulli ius occupandi eſt, eius ego poſſeſſionem procul dubio et abſens ſolo animo retineo.

§. CCCXI.

Ius denique vindicandi.

Denique quum et ius VINDICANDI inter effectus dominii ſit: (§. CCCVI, 3.) fieri non poteſt, 22) quin hoc iure noſtro vti poſſimus aduerſus quemcumque rei noſtrae poſſeſſorem, nec, 23) quod ad rei reſtitutionem attinet, quidquam interſit, bona fide, an mala, ille rem noſtram detineat, itemque 24) notus ille nobis, an ignotus ſit, quia ab eo non ob factum aliquod

quod rem reposcimus, sed rem, in quam nobis ius est, repetimus. Praeterea quum 25) rem suam vindicare et repetere, non sit eam de nouo redimere: facile patet, dominum, rem suam vindicantem, non esse ad restituendum pretium obstrictum, quamuis 26) aequitas non patiatur, vt ille cum alterius damno fiat locupletior, (§. CCLVII.) et impensas necessarias ac vtiles, a possessore in rem erogatas, restituere detrectet. *)

*) Quo procul dubio pertinent etiam impensae, sine quibus ne ipse quidem dominus rem suam a raptoribus recuperaturus fuisset, maxime si eo animo rem redemit possessor, vt eam domino restitueret. Pufend. *Iur. nat. et gent. IIII, 12, 13.* ad quem locum elegans exemplum ex Famiani Stradae *Decad. I. de bell. Belg. Lib. VII. ad ann. MDLXXII.* attulit Hertius. Quum enim Antuerpienses mercatores merces pretiosissimas plusquam centum millium, ab Hispano milite in vrbe Machliniensi direptas, exsoluto XX. millium pretio, redemissent: domini illas, reddita ea summa, receperunt, quippe non minore dispendio res suas recuperaturi, si vel maxime iure experiri voluissent.

§. CCCXII.

Quatenus et accessiones et fructus sibi vindicet dominus?

Quum vero is, cuius res ipsa in dominio est, etiam, accessiones et fructus omnes inde redeuntes, iure sibi vindicare possit: (§. CCCVII, 4.) merito quaeritur, an bonae fidei possessor omnes accessiones, omnesque fructus, ex re aliena perceptos, quin et omne lucrum, domino, rem suam vindicanti, restituere teneatur? Nos paucis rem ita concipimus. Qui bona fide iustoque titulo rem possidet, quamdiu de vero domino non constat, facultate gaudet,

gaudet, omnes rei, a se possessae, vsu excludendi. Qui vero hoc iure gaudet, 27) eum loco domini esse, (§. CCXXXI.) ac proinde 28) iisdem iuribus, ac ipsum dominum, frui, nemo dubitauerit. At quia tamen non est verus dominus, qui rem alienam bona fide possidet, 29) nulla sane ratio est, cur cum veri domini damno velit fieri locupletior, quemadmodum 30) nulla ratio est, cur dominus fructus non exstantes, quos cura industriaque sua non produxit, sibi vindicare velit. *)

*) Accessio enim naturalis, cuius de dominio non constat, pro re nullius habetur. (§. CCXXXXI.) adeoque cedit occupanti. Quum ergo fructus occupauerit bonae fidei possessor, qui eos, omni adhibita cura et cultura produxit: huic cur isti eripiendi sint, nulla est ratio. Et hinc non absurde ius Iustinianeum ait: *naturali ratione placuisse, fructus, quos* PERCEPIT, *bonae fidei possessoris esse pro cultura et cura. §. 35. Inst. de rer. diuis.* Nec alia ratio est fructuum ciuilium. Quia enim itidem, dum percepti sunt de vero eorum domino non constitit, et dominus interea rei, ex qua prouenerunt, nullam curam habuit: ii quoque ad bonae fidei possessorem merito pertinent, quamdiu verus dominus non superuenit.

§. CCCXIII.

Quum ergo neuter debeat cum alterius damno fieri locupletior: (§. CCCXII, 20. sequ.) consequens est, 31) vt domino, vindicanti rem suam, etiam restituendae sint accessiones, quippe quarum de domino iam constat, adeoque 32) etiam fructus exstantes, et pendentes, recte petat dominus, *) 33) deductis tamen prius impensis, in illos factis, quia dominus

Accessiones et fructus debentur domino.

minus

minus fieret locupletior cum bonae fidei posſeſſoris damno, ſi fructus, quorum curam nullam ſuſceperit, ſibi vindicare non dubitaret.

*) Concedit id Grotius *de iure belli et pac. II, 8, 23. et II, 10, 4.* ſed non niſi de fructibus naturalibus. Enimuero quum et induſtriales ſint fundi acceſſio, et talis quidem, cuius de domino iam ſatis conſtat: vix excogitari poteſt ratio, cur eos ſibi vindicare velit bonae fidei poſſeſſor. Impenſarum tamen reſtitutionem nullo colore detrectare poteſt dominus, quia alias peteret fructus, quos cura atque induſtria ſua non produxit. (§. CCCXII, 30.) Vnde Hebraei *σκληρὸν καὶ αὐστηρὸν ἄνθρωπον, durum et auſterum hominem,* loquutione prouerbiali deſcripſerunt, *θερίζοντα, ὅπου οὐκ ἔσπειρε, καὶ συνάγοντα, ὅθεν οὐ διεσκόρπισε, qui metat, vbi non ſeuerit, cogatque, vbi non ſparſerit. Matth. XXV, 24. Luc. XVIIII, 21.*

§. CCCXIIII.

Percepti et conſumiti b. f. poſſeſſori. Quumque acceſſio naturalis, cuius de domino non conſtat, tamquam res nullius occupanti cedat, neque de fructibus ciuilibus aliud ſit ſtatuendum: (§. CCCXII, *) conſequens eſt, 34) vt fructus percepti merito relinquendi ſint bonae fidei poſſeſſori, qui culturam et curam adhibuit, niſi 35) iis factus ſit locupletior. * (§. CCCXII, 29.)

*) Sequuntur hoc principium iureconſulti in hereditatis petitione. *l. 25. §. 11. et §. 15. l. 36. §. 4. l. 40. §. 1. D. de hered. petit.* Contra in rei vindicatione fructus perceptos indiſtincte addicunt bonae fidei poſſeſſori, nec quidquam intereſſe putant, locupletior iis factus ſit, nec ne. *l. 4. §. 2. D. fin. regund. l. 48. pr. D. de adqu. rer. dom.* Sed ratio diſcriminis plane ciuilis eſt, nec ex recta ratione poteſt deriuari. In hereditatis enim petitione, tamquam vniuer-

vniuersali iudicio, pretium succedere dicitur in locum rei, non in iudiciis singularibus. Ius naturale autem haec procul dubio non distinguit: ac proinde aequissimum est, perceptos fructus, quibus quis locupletior factus, indistincte vero domino restitui. Quod et in foro hodie obseruari, testatur Stryk. *Vs. hod. Digest. VI, 1, 12.*

§. CCCXV.

An b. f. possessor rei consumtae, pereuntis, vel alienatae, aestimationem praestet?

Ex iisdem regulis, quod bonae fidei possessor pro domino est, nec tamen cum alterius damno fieri debet locupletior, (§. CCCXII, 27. 29.) inferimus, 36) eum, si rem bona fide consumserit, non magis domino ad restitutionem obligatum esse, quam, 37) si res apud eum casu perierit: Teneri tamen eumdem, 38) si rem nullo, vel minore pretio adquisitam, carius vendiderit, quia sic cum alterius damno fieret locupletior, si lucrum sibi retinere vellet: contra 39) cessare hanc obligationem, si dominus iam rei suae aestimationem fuerit ab alio consequutus, partim quia tunc bonae fidei possessor locupletior quidem factus est, sed non cum domini damno, partim quod dominus non de lucro captando, sed de damno vitando, certare debet.

§. CCCXVI.

Quid malae fidei possessor restituere teneatur?

Quia denique haec omnia tantum ad bonae fidei possessorem pertinent: Contra malae fidei possessores nec loco domini sunt, nec illo colore, quod de vero domino sibi non constiterit, vti possunt, adeoque omnes rationes, cur aliquid ex re vel fructibus lucrari debeant, cessant: facile patet, 40) eos abscisse ad restitutionem non modo rerum exstantium, sed et iusti

pretii consumtarum et alienatarum, multoque magis 41) ad fructuum omnium, quos vel perceperunt, vel percipere saltim potuerunt, aestimationem praestandam, esse obligatos, simulque 42) casum omnem ferre debere. *)

*) Quamuis enim casus nemini imputetur regulariter: (§. CVI, 27.) ea tamen regula non valet, si per agentem steterit, quo minus tale quid eontingeret. (Ibid. n. 31.) quia tunc non casus, sed simul culpa adest. Iam malae fidei possessor poterat ac debebat rem suam domino restituere idque si fecisset, per eum stetisset, quo minus res apud se periret. Itaque et casum ferre tenetur. Vnde recte iureconsulti praedonem et furem casum ferre debere aiunt, *quia semper in mora sint. l. 8. §. 1. D. de condict. furt.*.

§. CCCXVII.

Effectus dominii aliquando restringuntur per leges ciuiles.

Et haec quidem sunt iura, quae ex rerum dominio prono veluti alueo fluunt. Quum vero iuris ciuilis sit, actiones indifferentes saluti cuiusque populi et reipublicae attemperarare, (§. XVIII, 36.) reipublicae autem plerumque expediat, ne quis re sua male vtatur: *§. 2. Inst. de his qui sui vel alieni iur. sunt,* non mirum est, 43) dominium aliquando arctioribus limitibus circumscribi a rectoribus ciuitatum, ac proinde 44) aliquando liberam dispositionem, aliquando 45) ius possessionem adprehendendi, aliquando 46) ius vindicandi dominis vel plane adimi, vel non nisi cum aliqua restrictione concedi. *)

*) Sic animaduertimus, leges ciuiles *liberam rerum dispositionem* adimere pupillis, furiosis, prodigis, minoribus. Eaedem legatarium, quantumuis dominum, rei legatae possessionem adprehendere non patiuntur, et aduersus eum, qui suo arbitratu illam

illam occupauit, heredi dant interdictum QVOD LEGATORVM. *tot. tit. D. quod legat.* Denique notum est, eum, cuius tigna alter iunxit, quamuis dominium materiae non amittat, non tamen tigna iuncta posse vindicare per leges XII. Tabularum. *§. 29. Inst. de rer. diuis. l. 7. D. de adqu. rer. dom.* Adeo nullus fere est dominii effectus, quem semper et vbique omnibus saluum et integrum esse patiantur leges ciuiles, si aliud exigere videatur salus reipublicae, quam sibi supremam legem merito statuunt imperantes, iis in rebus, quae ad ius naturae permissiuum pertinent. Quum enim iuri naturae permissiuo vnusquisque recte renunciet: (§. XIII, 10.) ei etiam renunciare potuit populus, qui in ciuitatem coaluit, eique re ipsa renunciauit, dum summae potestatis legibus voluntatem suam submisit.

§. CCCXVIII.

Quumque et domino, tum inter viuos, tum mortis caussa, de rebus suis disponere liceat, (§. CCLXVIII.) et tunc tantum ad alterum transmittatur, quantum is, qui alienat, transmittere voluit: (§. CCLXXVIIII, 42.) facile patet, 47) etiam pacto et dispositione prioris domini restringi posse dominii effectus, *) et tunc 48) plura sibi adrogare non posse possessorem, quam a priore domino accepit, nisi 49) is, cuius in fauorem restrictio illa facta est, vltro iuri suo renunciet, vel 50) is plane in rerum natura esse desinat, vel 51) ius suum ex iusta caussa amittat.

Aliquando per pacta et dispositiones priorum dominorum.

*) Ita aliquando dispositione prioris domini arctioribus limitibus circumscribitur ius omnem vtilitatem e re sua percipiendi, si alteri in illa vsusfructus, seruitus, antichresis constituitur. (§. CCLXXXII. sequ.) Aliquando libertas disponendi, destruendi, alienandi domino eripitur, si illi tan-

tum dominium vtile conceditur, (§. CCLXXVIIII. sequ.) vel si res fideicommisso oneratur, cetera. Constituto porro vsufructu, etiam ius possidendi, quod domino alias denegari non potest, restringitur, quemadmodum dominio vtili alicui concesso, domino superiori vel directo nec rem possidendi, nec quod ad dominium vtile attinet, vindicandi ius est.

§. CCCXVIIII.

Dominum neminem in vsu rei suae iniuria impedire, vel ei damnum inferre debere.

Et hactenus quidem de IVRIBVS, quae ex dominio oriuntur, quantum satis est, diximus. Quum vero correlata sint IVS et OBLIGATIO, ac proinde, posito iure, ponatur obligatio: (§. VII.) consequens est, 52) vt quot sunt effectus dominii ratione domini, totidem aliis incumbant obligationes erga dominum. Quia ergo domino LIBERA esse debet de rebus suis dispositio: (§. CCCVI, 1.) 53) INIVRIAM illi faciunt, qui eum in disponendo, fructibusue percipiendis impediunt, * 54) DAMNVM vero dant, qui quid rerum eius fructuumque et accessionum corrumpunt. Quumque, qui, quod ad alterius felicitatem perfectionemque pertinet, alteri interuertere vel corrumpere non dubitat, eumdem procul dubio laedat, (§. LXXXII.) nemo autem laedendus sit: (§. CLXXVIII, 8.) merito inferimus, 55) nemini per impedimentum liberae dispositioni eius obiectum faciendam esse iniuriam: 56) nemini damnum dandum, ac proinde 57) si quid eius generis factum sit, auctorem iniuriae damniue merito et ad resarciendum damnum, et ad poenam teneri.

*) INIVRIAM enim et ICti Romani non solum vocant omnem contumeliam, verbis vel factis alicui illatam,

tam, verum etiam illud factum, quo quis alterum re publica vel sua uti prohibet, vel in re aliena sibi liberam quamdam dispositionem adrogat. Hinc iniuriarum ex lege Cornelia tenetur, qui cuius domum vi introiit, *l. 5. pr. D. de iniur.* qui quem prohibuit in mari piscari, vel euerriculum, quod Graece σαγήνη dicitur, ducere, vel in publicum lauare, vel in cauea publica sedere, vel in quo alio loco agere, sedere, conuersari non passus sit, vel qui nobis RE NOSTRA VTI non permiserit. *l. 13. §. 7. D. eod.*

§. CCCXX.

Quandoquidem deinde et POSSESSIO ad effectus dominii vel iura domini pertinet: (§. CCCVI, 2.) consequens est, 58) vt nostrum sit rem quemque suam quiete possidere pati, neque 59) cuiquam inuito possessionem vel directe, vel indirecte, eripere. 60) Vt, si quem tale quid fecisse probari possit, ille, tamquam laedens, non solum ad omne damnum resarciendum, sed et ad poenam, quam commeruit, subeundam obstrictus sit. (§. CCXI.)

Nec eius possessionem directe vel indirecte interuertere.

§. CCCXXI.

DIRECTE quis alterius possessionem interuertit vel per vim apertam, vel per ablationem clandestinam. Posterius factum vocatur FVRTVM, prius, si in re mobili admittatur, RAPINA, sin in immobili, VIS vel VIOLENTA DEIECTIO. FVRTVM ergo est ablatio clandestina rei alienae, inscio et inuito domino, lucrifaciendi caussa *) facta: RAPINA ablatio violenta rei alienae mobilis, inuito domino, et lucri faciendi caussa, facta: VIS denique deiectio alterius violenta de possessione rei immobilis.

Directe id fit per furtum, rapinam, deiectionem violentam.

 *) Si

*) Si enim contumeliae caussa quid auferatur, erit INIVRIA, sin, vt res corrumpatur; DAMNVM. Sic apud Homerum *Iliad. A. v. 214.* Minerua Chryseida Achilli auferri ait ὕβριος εἵνεκα; *contumeliae caussa.* Iniuria ergo fuit, non furtum vel rapina. Damnum potius dedisse, quam furatus esse dicitur, qui, vti ait Horatius, *Serm. I, 3. v. 116.*

Teneros caules alieni infregerit horti.

Denique verum furtum procul dubio fecit Cacus, qui

Quatuor a stabulis praestanti corpore tauros
Auertit, totidem forma superante iuuencas,
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis, raptos saxo occultabat opaco.

Virgil. *Aen. VIII. v. 207. sequ.* Ceterum quamuis veteres et rerum immobilium furtum fieri posse statuerent: (vid. *l. 38. D. de vsurp. et vsucap.* Gell. *Noct. Att. XI, 18.* Plin. *Hist. nat. II, 68.* Gronou. *Obseru. I, 4. p. 42. sequ.*) incommoda tamen, nec admodum recepta est haec vocabuli notio, adeoque ab illa merito abstinemus.

§. CCCXXII.

Indirecte per defraudationem.

Sed et INDIRECTE interuerti potest alterius possessio, si quis verbis factisque fraudulentis efficit, vt alter possessione sua excidat, id quod DEFRAVDATIONEM vocamus. Quum ergo et hoc modo quis laedatur, nec tamen quod sibi quisque fieri non vult, id alteri facere debeat: (§. CLXXVII, 6.) per se patet, 61) non minore, quam fures vel raptores, crimine se obstringere, qui verborum insidiis alterum rebus suis emungunt, *) vel 62) termino moto, falsorum ponderum et mensurarum vsu, aliisque huiusmodi factis dolosis, ex alterius patrimonio quidquam auertere non dubitant.

*) Con-

*) Conueniunt enim haec crimina fine, dum et fur, et raptor, et defraudator id agunt, vt alios rebus ſuis ſpolient. Conueniunt cauſſa impulſiua, puta dolo malo. Conueniunt effectu, dum omnibus his factis alius fit pauperior. Quin aliquando defraudator vel in eo fure ac raptore deterior eſt, quod amicos maxime ſub amicitiae ſpecie circumuenit, ac proinde multo difficilius nobis ab eo, quam a fure vel raptore, cauemus. Recte ergo haec crimina coniungit incomparabilis morum magiſter, Euripides *in Helena v. 909.* dum ſcribit: *Μισεῖ ὁ θεὸς τὴν βίαν τὰ κτητὰ δὲ κτᾶσθαι κελεύει πάντας, οὐκ ἐς ἁρπαγάς· ἐατέος δ' ὁ πλοῦτός ἐστ' ἄδικός τις ὤν* *Odit Deus vim, et parta labore quemlibet poſſidere iubet, non rapto viuere. Repudianda iniuſta et turpis opulentia.* Ad quam iniuſtam turpemque opulentiam vel maxime pertinere id omne, quo quis alios dolo malo emunxit, nemo negauerit.

§. CCCXXIII.

Poſtremum, quod domino in re ſua competit, IVS VINDICANDI non poteſt non producere obligationem, REM alienam vero DOMINO RESTITVENDI. Ex ea vero colligimus, 63) vnumquemque, ad quem res aliena etiam ſine crimine peruenit, operam dare debere, vt illa in domini poteſtatem redeat, *) adeoque 64) rem iſtam non occultandam celandamque, ſed 65) indicium eius publice faciendum eſſe, vt dominus, oſtenſis dominii argumentis, eam repetere poſſit: *Deut. XXII, 1. ſequ. l 43. §. 4. D. de furt.* multoque magis 66) promtum eſſe debere poſſeſſorem, ad rem reſtituendam, ſi ipſe dominus eam requirat, vel publice per praeconem iacturam ſuam denunciet. Vbi tamen vtroque caſu 67) ipſa aequitas ſuadet, partim ne

Res aliena domino reſtituenda.

ne illa restitutio bonae fidei possessoris impensis fiat, partim, 68) ne hic ex re aliena fiat locupletior. (§. CCCXII, 29.)

*) Attamen et haec obligatio, ad rem vero domino restituendam, non semper locum potest habere, quum aliquando ipsa *recta ratio* illam restitutionem dissuadeat; aliquando *leges ciuiles* possessorem ea restituendi obligatione soluant. Prioris exemplum dabit furiosus reposcens gladium, a se depositum, de quo Seneca *de Benef. IIII, 10.* Cicero *de offic. I, 10, III, 25.* Similia exempla attulit Ambros. *de offic. I, vlt.* Ad posteriorem exceptionem pertinet VSVCAPIO et PRAESCRIPTIO. Eam enim ignorare ius naturae, tam certum videtur, quam quod certissimum. Nam tempus, quod in sola relatione consistit, dominium suapte natura nec dare cuiquam, nec adimere potest. Quumque iam supra ostenderimus, non aliter transire in alterum dominium rei nostrae, ac per traditionem: facile patet, nec quemquam sine facto domini illud adquirere, nec ipsum dominum istud sine facto suo amittere posse. Itaque legibus ciuilibus originem debent vsucapio et praescriptio, quae vtramque bono publico introduxerunt, *l. 1. D. de vsurp. et vsuc.* partim *vt finis esset sollicitudinis et periculi litium*, Cic. *pro Caecin. Cap. XXVI.* partim vt homines negligentiores ad res suas eo maturius vindicandas impellerentur, si meliorem vigilantium, quam dormitantium, conditionem esse, animaduerterent. Quamuis ergo vere scripserit Isocrates *in Archidam. p. 234.* ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας, καὶ τὰς κοινὰς, ἢν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρώας ἅπαντες εἶναι νομίζουσιν, *possessiones siue priuatas, siue publicas, praescriptione longi temporis et confirmari, et patrimonii loco habendas esse, persuasum esse omnibus:* non tamen sequitur, vt quod persuasum est pluribus, illico pro iuris naturalis praecepto habendum sit. Quod ideo monere visum est, ne quis miretur, nos in explicanda do-

ſtrina de dominio nullam plane vſucapionis et praeſcriptionis rationem habuiſſe.

§. CCCXXIIII.

Ceterum, 69) ſi non adpareat verus dominus, qui rem repoſcat, illa nullius eſſe intelligitur, (§. CCXXXXI.) ac proinde 70) merito cedit bonae fidei poſſeſſori. * (§. eod. 17.) Et quamuis ii, qui id ſibi negotii credunt ſolum dari, vt hominum conſcientias conſiliis et praeceptis regant, ſuadere ſoleant, vt res, quorum de dominio non conſtat, in pauperum vſum diſpenſentur: 70) non tamen ideo iniuſtus dici poterit, qui iure ſuo vſus, rem illam, moraliter dominio vacuam, ſibi retinere ſtatuit. Vid. Nic. Burgund. *ad Conſu. Flandr. Lib. II. n. 1.*

Praeterquam ſi verus dominus non adpareat.

*) Accedit quod ſolus dominus gaudet iure, alios rei ſuae vſu excludendi. Quum ergo dominus non adpareat: nulli alii talis excludendi facultas eſt, ac proinde nihil obſtat, quo minus bonae fidei poſſeſſor rem ſibi retineat. Enimuero quia plerisque locis res dominio vacuas alicuius momenti ſibi vindicat populus vel princeps: (§. CCXXXXII, 22.) per ſe patet, bonae fidei poſſeſſorem iis locis, vbi huiusmodi ius inoleuit, res alienas, quarum de domino non conſtat, offerre ciuitatum rectoribus, ab iisque μήνυτρον exſpectare debere. Grot. *de iure belli et pac. II, 10, 11.*

CAP. XIII.
DE RERVM, IN DOMINIO CONSTITVTARVM, COMMERCIO.

§. CCCXXV.

Cur rebus pluribus indigere homines coeperint?

EX quo a communione negatiua discessum, dominiumque introductum est: homines res vtiles ita sibi vindicare coeperunt, vt deinceps nemini earum vsum concedere cogerentur, sed eas sibi detinere, suisque seponere vsibus possent. (§. CCXXXVI.) Ex eo vero id consequi oportuit, 1) vt non eaedem omnium hominum facultates essent, sed 2) alii quibusdam rebus abundarent, quibus alii indigerent maxime: adeoque 3) alter vel ex alterius adparatu, vel eiusdem opera id, quod sibi deerat, suppleret. Immo, quum non omnia proferat omnis tellus: *) 4) ipsa necessitas homines coegit, vt ea, quibus abundarent, quaeque sua arte ac opera produxissent, aliis indulgerent, aliaque, quibus ipsi carerent, sibi adquirerent. Quod dum fecerunt, COMMERCIA inter se instituere dicti sunt.

*) Huc pertinet elegans obseruatio Virgilii *Georg. I. v. 54.*

Hic segetes, illic veniunt felicius vuae:
Arborei foetus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina: nonne vides, croceos vt Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei?
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus
Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges aeternaque foedera certis
Imposuit natura locis: quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides iactauit in orbem.

Quibus

Quibus gemina sunt, quae latius idem poëta cecinit *Lib. II. Georg. v. 109. sequ.* quaeque obseruarunt Varro *de re rustica I, 23.* et Ouid. *de arte am. IIII. v. 758.* et in primis Seneca *Epist. LXXXVII.* qui, adducto illo laudato Virgilii loco ex libro georgicon secundo, addit: *Ista in regiones descripta sunt, vt necessarium mortalibus esset inter ipsos* COMMERCIVM, *si inuicem alius ab alio aliquid peteret.* Eamdem commerciorum originem vrget Arist. *Nicomach. V, 8. Polit. I, 6.*

§. CCCXXVI.

Iam equidem si omnes homines virtutis studio tenerentur, non esset, profecto, quod vllus inopiam metueret. Quis enim tunc dubitaret, quin ea, quibus ipse abundet, indigis liberaliter sint elargienda? (§. CCXXI, 23.) Enimuero, quum iam pridem refrixerit amicitiae amor, eoque saeculo viuamus, quo *virtus laudatur, et alget:* 5) de eo commercii genere cogitandum fuit, quo alter non modo sola humanitate et beneficentia, sed perfecta obligatione, ad rerum vtilium, quibus indigemus, dominium, in nos transferendum, nosue operis suis iuuandos, obstrictus esset. Necessitas commercii.

§. CCCXXVII.

Itaque per COMMERCIVM intelligimus communicationem rerum operarumue necessariarum atque vtilium cum aliis, earum indigis, non ex sola humanitate et beneficentia, sed ex obligatione perfecta, profectam. Quum vero per commercia vel operae praestentur, vel dominium et possessio transferatur, ea vero obligatio nemini inscio ac inuito sit extorquenda: (§. CCCXX, 59.) consequens est, 6) vt Illud aliter instituti non potuit, quam per contractus.

commercium requirat vtriusque consensum. Eum porro duorum consensum de rebus necessariis operisue, inter se non ex sola humanitate, sed ex obligatione perfecta, communicandis, quum CONTRACTVM vocare soleamus; facile intelligitur, 7) commercia non aliter, quam interuenientibus contractibus, explicari posse.*)

*) Recte hoc obseruauit Isocrat. *Except. aduers. Callimach. p. 742.* Συνθῆκαι τοσαύτην ἔχουσι δύναμιν, ὥστε τὰ πλεῖστα τοῦ βίου καὶ τοῖς ἕλλησι, καὶ τοῖς βαρβάροις, διὰ συνθηκῶν εἶναι. Ταύταις γὰρ πιστεύοντες, ὡς ἀλλήλους ἀφικνούμεθα, καὶ ποριζόμεθα, ὧν ἕκαστοι τυγχάνομεν δεόμενοι· μετὰ τούτων καὶ τὰ συμβόλαια τὰ πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς ποιούμεθα, καὶ τὰς ἰδίας ἔχθρας, καὶ τοὺς κοινοὺς πολέμους διαλυόμεθα· τούτῳ μόνῳ κοινῷ πάντες ἄνθρωποι διατελοῦμεν χρώμενοι. *In pactis tanta vis est, vt pleraeque res tum Graecorum, tum barbarorum, ex pactis et conuentis transigantur. His enim freti conuenimus, et* COMMERCIA *agitamus. Per haec inter nos contrahimus: per haec cum priuatas inimicitias, tum communia bella, componimus. Hoc vno, tamquam communi bono, homines omnes vti non desistimus.*

§. CCCXXVIII.

Eorum plerique rerum operarumque pretium ponunt.

Quum ergo commercia in communicatione rerum operarumue necessariarum cum aliis, earum indigis, consistant, eaque communicatio non ex sola humanitate et beneficentia, sed ex iure perfecto proficiscatur: (§. CCCXXVII.) 8) rarius profecto continget, vt quis res operasque suas cum aliis gratis communicare vel possit, vel velit, sed vnusquisque potius 9) aliquid sibi ab altero rependi volet, quod ipsi tan-

tantumdem videatur, ac res, vel opera, cum illo communicanda. Itaque 10) qui res ſuas operasue inter ſe commutare volunt, non posſunt non eas inter ſe comparare, eaque comparatio 11) non aliter fieri poteſt, quam quantitate, per quam aequalitas obtineretur, rebus operisue ſingulis attributa. Quumque quantitas illa rebus operisue attributa, ſecundum quam illae inter ſe comparari poſſiunt, ſit PRETIVM: conſequens eſt, 12) vt commercia et contractus plerique ſine rerum pretio vix intelligantur. *)

*) Hinc eleganter Graeci non modo pacta et contractus, verum etiam commercia vocarunt συμβολὰς, σύμβολα, συμβόλαια et συμβόλαια κοινωνικὰ, ἀπὸ τοῦ συμβάλλειν, *a comparando vel conferendo.* Qui enim res operasue inter ſe commutaturi ſunt, ii eas inter ſe comparant, dum ſuae quisque rei vel operae certam quantitatem tribuit, atque ita reperit rationem vel proportionem, quam inter ſe habeant. Sic e. g. ſi ponamus, rationem auri ad argentum eſſe vndecuplam: vtrique metallo tribuimus quantitatem moralem vel pretium. Eoque facto nihil facilius eſt, quam metalla iſta inter ſe, ſeruata aequalitate commutare. Ceterum plerosque, non omnes contractus rerum pretium ponere dicimus. Sunt enim quidam gratuiti: ac proinde recte contractus diuiduntur in ONEROSOS, quando aequale vtrimque onus eſt, BENEFICOS, vbi alter alteri ſe ad aliquid gratis praeſtandum obſtringit, et ALEAM CONTINENTES, in quibus ita dominatur fortuna, vt quod praeſtatur, alter modo gratis, modo titulo oneroſo accipiat.

§. CCCXXVIIII.

§. CCCXXVIIII.

Quod est vel vulgare, vel eminens.

Comparatio illa instituitur vel inter res operasque singulas: vel adsumitur communis quaedam mensura, quacum reliquae res operaeque omnes comparantur. Si prius fit: 13) inde oritur PRETIVM VVLGARE, quod singulis rebus operisque tribuimus. Sin posterius: 14) PRETIVM hoc vocatur EMINENS, quia illo omnia, quae in commercio sunt, tamquam communi quadam mensura, aestimamus: *) quale apud nos est pecunia. In vtroque vero 15) procul dubio requiritur aequalitas rei operaeue et pretii

*) Hinc recte Aristoteles *Nicom. VIIII, 1.* numum definit: *κοινὸν μέτρον, πρὸς ὃ δὴ πάντα ἀναφέρεται, καὶ ᾧ μετρεῖται· communem mensuram, ad quam omnia referuntur, quaque mensurantur omnia.* Vnde recte numo omnia venalia esse dicuntur, quaecumque sunt in commercio. Id tantum reprehensione dignum, quod homines et ea, quae non sunt in commercio, numis aestimare et vendere solent, veluti iustitiam, pudicitiam, ipsamque conscientiam. Et hoc ipsum est, in quod inuehuntur poetae. Horat. *Serm. II, 3. v. 94.*

Omnis enim res,
Virtus, fama, decus, diuina humanaque pulcris
Diuitiis parent: quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, iustus, sapiensae etiam, et rex,
Et quidquid volet.

Propert. III, 10.

Aurea nunc vere sunt saecula, plurimus auro
Venit honos, auro conciliatur amor.
Auro pulsa fides, auro venalia iura,
Aurum lex sequitur, mox sine lege pudor.

Similia passim apud veteres, veluti apud Petron. *Satyr. Cap. CXXXVII.* et olim apud Menandrum, cuius elegantissima haec superest sententia de diuite:

Εὔξαι

Εὖξαι ὅ, τι βούλεις, πάντα σοὶ γενήσεται,
Ἀγρὸς, οἰκίαι, θεράποντες, ἀργυρώματα,
Φίλοι, δικασαὶ, μάρτυρες, μόνον δίδου.
Αὐτοὺς γὰρ ἕξεις τοὺς θεοὺς ὑπηρέτας.

Opta modo, quidquid volueris: omnia euenient:
Ager, domus, medici, ſupellex argentea,
Amici, iudices, teſtes: dederis modo.
Quin et deos ipſos miniſtros facile habebis.

§. CCCXXX.

Et initio quidem pretium tantum VVLGARE hominibus innotuiſſe, vel inde patet, quod eminens ſine plurium conſenſu conſtitui non potuit. At vulgare quisque rebus operisque ſuis ſuo arbitratu impoſuit. Quum tamen id eo fine ac conſilio fiat, vt illis quisque ea, quae ſibi deſunt, comparare poſſit: (§. CCCXXV, 3.) conſequens eſt, 15) vt in imponendo rebus operisue pretio ratio habenda ſit aliorum, a quibus aliquid adquirere cupimus, adeoque 16) tanti aeſtimanda ſit res operaue noſtra, vt, hos eas tanto pretio comparare ſibi velle, probabile ſit. *)

Quomodo vulgare definiendum ſit?

*) Nam ſi fingamus, Arabes tus et aromata ſua tanti aeſtimare, vt pro centenis frumenti medimnis non niſi vnam drachmam dare velint: nec ipſi pro ture et aromatibus frumentum accipient, quia nemo erit, qui conditione tam iniqua frumentum permutare velit: nec alii ſibi comparare poterunt aromata, adeoque impedientur hoc modo commercia, quorum tamen cauſſa inuentum eſt rerum operarumque pretium. Quum ergo talia oporteat eſſe media, qualis eſt finis; conſequens eſt, vt pretium ita definiendum ſit, vt commercia intercedere posſint inter homines, adeoque in illo conſtituendo ratio haberi debeat aliorum, a quibus et ipſi aliquid adquirere volumus.

§. CCCXXXI.

§. CCCXXXI.

Quarumnam circumstantiarum in eo definiendo habenda sit ratio?

Quum itaque tanti aestimandae sint res operaeque nostrae, quanti eas alterum, a quo quid adquirere cupimus, sibi comparaturum, probabile est: (§. CCCXXX, 16.) facile vnusquisque intelligit, 17) pretium rerum aliquando intendere alterius necessitatem et indigentiam,* 18) aliquando rei ipsius raritatem: immo 19) rationem etiam habendam esse artificii, 20) ipsius rei praestantiae, 21) operae et expensarum, in illam factarum, 22) periculi, eius caussa subeundi, 23) denique eorum, qui re vel opera indigent, multitudinis, vel paucitatis, aliarumque eiusdem generis περιστάσεων.

*) Verum quidem est, non ea semper, quae maxime necessaria sunt, maximi pretii haberi, rem ita dirigente diuina prouidentia, vt illa, quibus non facile caremus, vbique obuia sint, et illa tantum, quae nec corpus, nec natura desiderat, difficilius rariusque reperiantur, vti recte philosophatur Vitruu. *Architect. VIII. praef.* Attamen si necessitas cum inopia coniuncta est, e.g. si magna vbique est frugum sterilitas, pretium earum magis magisque intendi, ipsa satis docet experientia. Ac proinde tunc vere euenit, quod ait Quinctilianus *Declam. XII: In magna inopia, quidquid emi potest, vile est.* Exemplum insigne vidit Aegyptus in septennali illa sterilitate *Genes. XXXXVII, 14. sequ.*

§. CCCXXXII.

Quid pretium adfectionis?

Obuerti nobis posset, solere homines suis rebus attribuere pretium immensum, vel multo maius certe, quam quo alter sibi illas comparare velit, siue auctor illas faciat pretiosas, siue raritas, siue factum insigne, quod illae nobis reuocant in memoriam. Enimuero quum

nos

nos iam de officiis, in commercio obseruandis, agamus, in hoc vero pretii illius ordinarie non habeatur ratio, sed tantum in damnis resarciendis: * (§. CCXII, 125.) facile intelliges, 24) cur id pretium regulam nostram non euertat.

*) Adfectio enim ista ita comparata est, vt in alterum transire nequeat, adeoque et nihil hunc mouere possit, cur rem illam sibi ideo maiore pretio comparare velit, quod ea possessori iucundum quid in memoriam reuocarit. Sed id ordinarie tantum verum est. Alioquin enim contingit aliquando, vt in commercio ne id quidem pretium plane insuper habeatur, 1) si communis sit rei adfectio ob auctorem vel artificem, a quo confecta est, vel ob insignem raritatem vel pulchritudinem: Hinc Phidiae signum vel elaboratior Apellis vel Parrhasii tabula, quia omnium adfectionem mereri videbantur, maiori, quam vulgari, pretio venibant. 2) Si maior sit adquirentis, quam possidentis adfectio, e g. si res mea alterius rem insigniter reddere possit meliorem, ac proinde is optet, vti ille apud Horat. *Serm. II*, *6.*

O si angulus ille
Proximus accedat, qui nunc denormat agellum!

§. CCCXXXIII.

Cur pretium eminens inuentum?

Quum vero commercia ideo inter homines instituantur, vt alter ex alterius adparatu, vel eiusdem opera, id, quod sibi deest, suppleat, (§. CCXXVI, 3.) et pretium quoque non ob aliam caussam excogitarint homines, quam vt in commutandis rebus ac operis aequalitas obtineretur: (§. CCCXXVIII, 11.) non potuit non saepius contingere, 25) vt nec semper alteri superesset, quod deesset alteri, et 26) saepe alter id, quod alter dare vellet, adspernaretur,

retur, et 27) ipſarum rerum, quas inter ſe permutare vellent, tam lubrica atque incerta eſſet aeſtimatio, vt non poſſet non alteruter damni incurrere periculum, quin et 28) aliquando ipſae res commutandae tam magnae molis eſſent, vt nec commode in loca diſſita transferri, nec in itinere commode cuſtodiri poſſent. Quae incommoda, quum aliter euitari non poſſent: 29) ipſa demum neceſſitas inuexit pretium aliquod eminens, quod et reciperetur ab omnibus, et in quo mutua inter rem et pretium relatio facillime poſſet reperiri. *)

*) Id ipſum obſeruauit Paullus IC. *l. 1. pr. D. de contr. emt.* dum emtionis venditionis originem ita deſcribit: *Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. Olim enim non ita erat nummus, neque aliud merx, aliud pretium: ſed vnusquisque ſecundum neceſſitatem temporum ac rerum vtilibus inutilia permutabat, quando plerumque euenit, vt, quod alteri ſupereſt, alteri deſit. Sed quia non ſemper et facile conueniebat, vt, quum tu haberes, quod ego deſiderarem, inuicem haberem, quod tu accipere velles: electa materia eſt, cuius publica ac perpetua aeſtimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis ſubueniret, eaque materia, forma publica percuſſa vſum dominiumque non tam ex ſubſtantia praebet, quam ex quantitate, nec vltra* MERX *vtrumque, ſed alterum* PRETIVM *vocatur.* Similia habet Ariſtotel. *Ethic. ad Nicom. V,* 8. et *Pol. I, 6.* quae loca erudite expoſuit Iac. Perizon. *de aere graui §. II. p. 6. ſequ.* quemadmadum Paulli teſtimonium Duaren. *Diſp. anniuerſ. I, 6.*

§. CCCXXXIII.

Eius requiſita.

Idem finis numi, vel pretii eminentis, id exegit, 30) vt materia, nec nimis rara, 31) nec vulgo obuia, 32) nec vſu ac pretio deſtituta,*) nec

nec 33) difficulter in quasuis partes diuisibilis, 34) nec iusto fragilior, 35) nec quae difficilius custodiri, vel 36) aegre in quemuis locum transferri posset, eligeretur: quia si rara nimis esset, non sufficeret hominibus: si vulgo obuia, nullius pretii esset: si pretio destitueretur, non reciperetur ab omnibus: si non in quasuis aequales partes diuidi posset, non obtineretur in commercio aequalitas: si fragilior esset, vel vsu detereretur, possessores paullatim redderentur pauperiores: denique si nec commode custodiretur, et difficulter in quemuis locum transferretur, idem maneret incommodum, quod commercia ante inuentum numi vsum difficiliora reddidisse, diximus. (§. CCCXXXIII.)

*) Quare recte obseruauit Aristoteles *Nicomacheor. V*, 8. numum esse οἷον ἐγγυητὴν, καὶ δεῖν τὸ νόμισμα φέροντι εἶναι λαβεῖν, *veluti fideiussorem, quem qui secum ferat, quaeuis venalia accipere posset.* Hinc vero praeclare colligit Pufendorff. *de iure nat. et gent. V, 1, 13. vti nemo fideiussorem accipiat, nisi virum spectatae fidei, et locupletem, in vili autem homine parum cautionis esse putetur: ita pro re vbique occurrente, puta pro manipulo terrae aut arenae, neminem rem suam permutaturum, quae ipsi magno labore ac industria fuerit comparata.*

§. CCCXXXV.

Quae virtutes omnes, quum in nullam aliam materiam, quam in metalla pretiosiora, cadant, puta aurum argentum, et aes: 37) haec metalla huic vsui adhiberi, et inde 38) numos variae quantitatis ac ponderis cudi, plerisque gentibus cultioribus commodissimum visum

Cur ad id adhibita metalla nobiliora?

visum est. Quin 39) si quibus alii materiae qualicumque pretium aliquod eminens attribuere placuit: *) id, vel vrgente necessitate et pecuniae inopia, factum est, eo consilio, vt ciues, defuncti periculo, pro pecunia illa συμβολικῇ solidum numum reciperent, vel 40) pecunia ista tantum in vna gente functa est pretii eminentis vice, nec commerciis, inter plures diuersasque gentes conciliandis, fuit idonea.

*) Sic Carthaginiensibus pro numo erat nescio quid, pelliculae exiguae illigatum, et publice obsignatum, Aeschin. *dial. de diuit. Cap. XXIIII. p. 78. edit. Petri Horrei.* Lacedaemoniis pondus ferri, et quidem inutilis. Idem *ibid. p. 80.* Plutarch. *Lycurg. p. 51.* Aliis gentibus pro auro, argento et aere conchas, Leo Afr. *Lib. VII.* aliis grana et baccas, aliis massas salis, adhibere placuit. Pufendorff. *de iure nat. et gent. V, 1, 13.* De corio, papiro, plumbo, aliisque rebus, in calamitate publica, maxime obsessis vrbibus, pro pecunia expensis, vt recentiora, nostrique aeui exempla praetermittamus, videndus Polyaen. *Strategem. III, 10, 1. et ibi Masuic. p. 274.* Sen. *de benef. V, 14.* Enimuero, vti quisquiliae illae, quibus barbari pro numis vtuntur, non nisi minutis commerciis inter ciues eiusdem reipublicae explicandis idoneae sunt: ita moneta συμβολικὴ, in calamitate publica adhibita, vere est loco tesserarum, vel chirographarum, quae summi imperantes, defuncti periculo, parata pecunia se redemturos, pollicentur. Ita enim apud Polyaenum Timotheus persuasit mercatoribus, vt ipsius sigillo pro numismate vterentur, *ἀπαλλασσομένυς δὲ τὴν σφραγίδα καὶ το ἀργύριον λαμβάνειν, et vt reddentes sigillum, argentum reciperent.*

§. CCCXXXVI.

§. CCCXXXVI.

Quamuis vero pretium numi definire fit summi imperantis, ceu infra suo loco pluribus demonstrabimus: tamen, vti in pretio vulgari ratio habenda est aliorum, a quibus quid adquirere cupimus, (§. CCCXXX, 15.) ita facile patet, 41) pecuniae quoque tale adsignandum esse pretium, quod alias gentes, quibuscum nobis commercia sunt, non adspernaturas, probabile est, adeoque 42) sequendam esse rationem vnius metalli ad aliud, quam pleraeque gentes vicinae cultiores probare solent, nisi vel alios deterrere, quo minus nobiscum commercium habere audeant, vel ipsi insigne detrimentum pati velimus. *) Quantum pretii statuendum sit numis?

*) Si enim numis nostris pretium iusto maius statuimus, aut exteri nobiscum commercii quid habere dubitabunt, aut mercium suarum pretium, pro ratione valoris interni monetae nostrae, intendent. Sin minore pretio numos nostros expendimus, quam gentes vicinae: nihil certius continget, quam vt numi nostri probi ad vicinos migrent, eorumque loco iactentur improbi et viliores, vt nemo nesciat, quantum habeat. Hinc quum apud plerasque gentes moratiores pro ratione temporum aurum ad argentum modo esset in proportione duodecupla, modo vndecupla, modo decupla, aliquando etiam auri pretium vel intenderetur, vel minueretur: (Vid. dissert. nostr. *de reduct. monet. ad iust. pret.* §. *XXIIII. sequ.*) fieri non potuit, quin detrimentum insigne caperent Arabes, qui pro aere et ferro teste Diodoro Sic. *Biblioth. III, 45.* aequale pondus auri, vel, vt Strabo *Geogr. XVI. p. 1124. edit. nouiss.* refert pro aere triplum, pro ferro duplum, pro argento decuplum auri pondus rependebant, διά τε τὴν ἀπειρίαν τῆς ἐργασίας,

καὶ τὴν σπάνιν τῶν ἀντιλαμβανομένων, ὧν ἡ χρεία πρὸς τὰς βίας ἀναγκαιοτέρα, tum propter operandi inſcitiam, tum quod indigerent iis, quae contra accipiebant, quorumque vſus magis videbatur ad vitam neceſſarius. De Peruuianis ſuis ſimile quid refert Ynca Garcillaſſ. de la Vega *dans l' hiſtoire des Yncas V, 4. p. 425.*

§. CCCXXXVII.

Contractuum ante inuentum numum antiquiſſimus permutatio.

Iam vt ad CONTRACTVS, quibus interuenientibus commercia explicantur, (§. CCCXXVII, 7.) perueniamus: facile vnusquisque intelligit, 43) alios NONDVM INVENTO PRETIO EMINENTE, et quum ſolum adhuc obtineret pretium vulgare, locum habuiſſe; (§. CCCXXX.) alios, INVENTO demum NVMO; alios tum ANTE INVECTAM PECVNIAM, tum EA iam INVECTA, innotuiſſe. Inter eos, qui nondum inuento pretio eminente locum habuerunt, familiam veluti ducit PERMVTATIO. Initio enim 44) non aliter, quam vice rerum, commercia exercebant mortales, ſeu merces ſuas operasue inter ſe permutabant, ac proinde 45) permutationes ſunt genus contractuum antiquiſſimum, quod 46) et multo poſt retinuere gentes omnes, non modo quae auro, argento, aeri nullum ſtatuerunt pretium, *) ſed et quae iam pridem pecuniae vſum habuerunt.

*) Id de maioribus noſtris refert Tacitus *de morib. Germ. Cap. V.* qui tamen obſeruat, iam ſuo tempore Germanos, Romanis prouinciis viciniores, aliquam pecuniae cupiditatem concepiſſe. Idem de Scythis memoriae prodidit Iuſtinus *Hiſtor. II, 2.* de Satarchis, Scythiae Europaeae populo, Pompon. Mela *de ſitu orbis II, 1.* de Hiſpanis Strabo *Geogr. III. p. 233.* Sed et hodie idem inſtitutum ſeruant Lapo-

Lapones, Samoiedae, populique Asiae, Africae et Americae quam plurimi, idque de populis barbaris eo minus mirandum, quod et inuento pridem numo, et Graeci et Romani diutissime non alio contractu, quam permutatione, vterentur. De Graecis notissimum est exemplum apud Homerum *Iliad. η. v. 482.* de Romanis videndus Plinius *Hist. nat. XVIII, 3. XXXIII, 1.*

§. CCCXXXVIII.

Est ergo PERMVTATIO rei nostrae pro re alterius datio. Quod quum dupliciter fieri possit, primum, vt neutra res aestimetur certumue ei statuatur pretium: deinde vt vtriusque pretii ineatur ratio: sequitur, 47) vt permutatio prior recte vocetur SIMPLEX, posterior AESTIMATORIA, et hinc 48) illa donationi reciprocae; haec 49) emtioni venditioni quodammodo similis sit, *l. 1. C. de permut. l. 1. §. 1. D. de contr. emt.* quamuis, 50) priorem ideo diuersum a permutatione negotium esse, statuat Pufend. *de offic. hom. et ciu. I, 15, 8.* quod in ea, vt aequalitas obseruetur, necessum non sit: quum tamen 51) nec in permutatione *simplici* obseruanda sit aequalitas. *) Quid et quotuplex permutatio?

*) In hac enim vterque contrahentium rem non suam, sed alienam; non iusto, quod alii statuerent, pretio, sed ex adfectione sua, aestimat, adeoque nulla est rerum, sed adfectionis tantum, aequalitas. Quoties enim maior est adquirentis, quam possidentis, adfectio, toties et in commerciis rationem haberi pretii adfectionis, diximus (§. CCCXXXII, * 2.) Exemplo esse potest commercium Glauci et Diomedis apud Homer. *Iliad.* β. *v. 236.* permutantium arma armis,

Χρύσεα χαλκείων, ἑκατόμβοι' ἐννεαβοίων.
Aurea aereis, centena nouenariis.

De qua permutatione eleganter Maximus Tyrius *Differt. Plat. XXIII.* Οὐδὲν γὰρ οὔτε τῷ λαβόντι χρυσὸς πλέον, οὔτε τῷ ἀλλαξαμένῳ ὁ χαλκὸς ἔλαττον· ἀλλὰ ἀμφοτέροις καλῶς ἔχει ἑκάτερα ἐν τῷ ἀνίσῳ τῆς ὕλης, ἰσοστασίῳ τῇ γνώμῃ δοθέντα. *Neque plus habuit, qui aurum accepit, neque minus, cui aes traditum est. Verum cum vtroque praeclare actum: quum illa materiae inaequalitas aequalitate propositi, quo alter dedit alteri, compensata esset.*

§. CCCXXXVIIII.

Quid iustum circa permutationem simplicem?

Quia ergo permutatio SIMPLEX donationi reciprocae quodammodo similis, nec in ea necessario obseruanda est aequalitas: (§. CCCXXXVIII, 47. 51.) facile intelligitur, 52) neutrum contrahentium de laesione conqueri posse, nisi 53) alterius vis, vel dolus, accesserit, (§. CCCXXII, 61. CCCXXI.) nec 54) ob laesionem irritum esse contractum, praeterquam si is, qui rem pretiosiorem viliore permutat, non gaudeat libera de rebus suis disponendi facultate, (§. CCCXVII. sequ.) si vel maxime 55) res ipsa, quam quis hoc modo iactauit, ita sit comparata, vt non sine turpitudine possit alienari, nisi forte 56) in pari turpitudine ipse quoque accipiens versetur. *)

*) Hinc dubitari posset, an in foro rata futura fuisset permutatio Iacobi et Esaui, quorum hic πρωτοτόκια, seu *primogeniturae iura*, pro pulte turpiter vendidit. *Genes. XXV, 29. sequ.* Quamuis enim reprehensione dignissimus sit Esauus, qui praerogatiuam, sibi a Deo O. M. concessam, flocci fecit, ac ille proinde ab Apostolo iure vocetur βέβηλος, *Hebr. XII. 6.* tamen non minus turpiter egisse dixeris Iacobum, qui ex fame fratris fructum capturus,

rus, eum hoc insigni iure defraudauit. (§. CCCXXII, 61.) Quod enim Esauus sine crimine vendere non potuit, id nec sine noxa a fratre emere potuit frater, cuius potius erat fratrem ab ea stultitia absterrere, non eius abuti stultitia. Sed multa eius generis ob rationem typicam admiranda sunt, quae, si ad regulas rectae rationis exigantur, vix defendas.

§. CCCXXXX.

Contra ea, quod ad AESTIMATORIAM attinet permutationem, quum in ea vtriusque pretii ratio ineatur, (§. CCCXXXVIII.) fieri non potest, 57) quin vtrimque obseruanda sit aequalitas, et 58) neuter alterum laedere debeat, neque adeo 59) rata sit permutatio, si alteruter circumuentus sit, nisi 60) tam leuis momenti sit laesio, nulla vt eius ratio habenda videatur. *) Quid circa aestimatoriam?

*) Pretium enim rerum *vulgare* est duplex, LEGITIMVM alterum, alterum CONVENTIONALE, quorum illud lege vel superiorum arbitratu, hoc conuentione vel consensu contrahentium definitur. Quum ergo illud certum sit, et veluti in puncto consistat, hoc, tamquam incertum, latitudinem aliquam admittat: priore casu laesus ille recte intelligitur, qui vel minimam partem pretii saluam non habet, posteriore alicuius momenti esse oportet damnum, ob quod negotium subsistere non debeat in foro humano. *Quid* enim *interest*, inquit Seneca *de benefic. VI, 15. quanti sit res, quum de pretio inter ementem et vendentem conuenerit? Pretium cuiusque rei pro tempore est. Quum bene ista laudaueris, tanti sunt, quanto pluris venire non possunt.* Hinc in ciuitatibus animaduertimus, tantum ob laesionem enormem, qualis iure Romano est, quo contrahens vltra dimidium pretii laeditur, contractus rescindi. *l. 2. C. de resc. vendit.*

§. CCCXXXXI.

Contractus do, vt facias, facio, vt des, et facio, vt facias.

At 61) non res tantum permutabant homines: sed et operas vel pro operis, vel pro aliis rebus, siue promittebant, siue sibi stipulabantur. Vnde 62) nati contractus DO VT FACIAS, FACIO VT DES, FACIO VT FACIAS, quorum eadem est natura atque indoles, ac permutationis, vt adeo 63) dubitari non possit, quin et hi sint vel SIMPLICES vel AESTIMATORII, (§. CCCXXXVIII.) et hinc 64) omnia, quae de permutatione SIMPLICE et AESTIMATORIA diximus, (§. CCCXXXVIIII. sequ.) etiam de hisce contractibus sint obseruanda. Aut enim operae ad rem operasue alterius certo aestimantur pretio: quod negotium *pactum reddendae vicissitudinis* non ineleganter vocat Ammian. Marcell. *Hist. XVI, 10.* aut sine aestimatione rei operarumue aliquid pro re vel opera fit daturue. *) Vbi 65) priore casu seruanda aequalitas, et damnum alicuius momenti resarciendum est: 66) posteriore omnis querela de laesione quantacumque merito cessat.

*) Tale fuit promissum Agamemnonis apud Homerum *Iliad. Lib. X. v. 120. sequ.* qui Achillem Briseidis iactura offensum placaturus, eius operas contra Troianos redimere volebat oblatis septem tripodibus, decem auri talentis, lebetibus viginti, duodecim generosissimis equis, septem feminis pulcherrimis, inter quas et Briseis, vi abducta, addito promisso, deleta Troia, Achillem non modo praedae maximam partem auecturum, sed et vnam ex filiabus, quam ipse electurus esset, vxorem ducturum, cum dote septem vrbium. Ex quo patet, saepe aliquem sibi stipulatum ab altero esse operas inaestimabiles, et pro iis promisisse, quidquid

quid alteri quam gratiſſimum fore exiſtimaret, nulla habita ratione aequalitatis.

§. CCCXXXXII.

Sunt et alii contractus, quibus ante numum inuentum commercia explicari potuerunt, nimirum omnes gratuiti, quibus id egerunt homines, vt quae ſibi iure imperfecto, vel ex amore humanitatis et beneficentiae, debebantur, in poſterum iure perfecto deberentur. Talis eſt contractus COMMODATI. Quum enim ad officioſitatem obſtricti ſimus: (§. CCCXXVIII, 48.) obſtricti etiam ſumus, ad rei noſtrae non fungibilis vſum alteri, qui eo indiget, cum obligatione reſtitutionis praeſtandum, id eſt, ad rem COMMODANDAM. *) Quum vero, refrigeſcente amore, ſperari vix queat, alterum id ſua ſponte facturum: (§. CCCXXVI.) 67) ipſa neceſſitas homines adegit ad inueniendum contractum, quo alii ad rei ſuae vſum iis hoc modo praeſtandum iure perfecto obligarentur. **Contractus commodati.**

*) Itaque COMMODATVM nobis eſt obligatio perfecta ad vſum rei noſtrae, alteri ſub conditione reſtitutionis in ſpecie gratis praeſtandum. Ex eoque patet, iure naturali commodatum vix differre a precario, inter quae tamen iure ciuili aliqua differentia eſt. Facile etiam inde decidi poterit quaeſtio, vtrum commodatum a ſolo contrahentium conſenſu, an a rei traditione ſuam ſubſtantiam capiat? Quamuis enim iure naturali et ſolus conſenſus de vſu, rei alteri praeſtando, obliget: (§. CCCXXVII, 6.) nondum tamen *commodatum* eſt, quia is, cui hoc promiſſum ad rem, quam nondum accepit, in ſpecie reſtituendam nondum eſt obligatus, ſed *pactum de commodando.* Inter haec vero reipſa discrimen eſſe, vel inde patet, quod ex *commodato* obligatur commodatarius ad rem reſtituendam,

 ex

ex *pacto* autem de *commodando* promittens vel commodaturus, ad rei vſum praeſtandum, adeoque diuerſae obligationes ex illis negotiis naſcuntur.

§. CCCXXXXIII.

Officia commodatarii.

Quia ergo gratis, at ſub conditione eam in ſpecie reſtituendi, rei vſus praeſtatur: (§. CCCXXXXII. *) commodatarii eſt, 68) rem non modo non aliis vſibus, quam ad quos eam conceſſit dominus, adhibere, ſed et 69) eamdem ſumma cum ſollicitudine ac diligentia ſeruare: ac proinde 70) vſu finito, vel domino eam reuocante, eam in ſpecie reddere, ſimulque 71) omne damnum, culpa ſua datum reſarcire, 72) non autem praeſtare caſum fortuitum, niſi illum vltro in ſe receperit: * (§. CVI, 27.) nec 73) impenſas in eam factas repetere, niſi tantae ſint, vt mercedem, pro ea locata ſoluendam, excedant.

*) Primus equidem Grotius *de iure belli et pac. II, 12, 13.* diſtinguit, res ne apud dominum ſimiliter peritura fuiſſet, an non, et poſteriore ſaltim caſu damnum a commodatario ferendum eſſe, exiſtimat, cuius ſententiam etiam ſequuntur Pufend. *de iure nat. et gent. V, 4, 6.* et Mornac. ad *l. 1. C. commod.* Enimuero, quum caſus fortuiti et euentus, a ſola prouidentia diuina profecti, nemini imputentur: (§. CVI, 27.) ii ſane nec commodatario imputari poſſunt. Nec obſtat lex diuina *Exod. XXII, 14. ſequ.* Neque enim illa aliter intelligi poteſt, quam de culpa commodatarii interueniente. Vid. Io. Clerici *Comment. in Exod. p. 110.*

§. CCCXXXXIIII.

Contractus depoſiti:

Deinde humanitatis amor vnumquemque obligat, vt alterius res pro virili ſua parte ſeruare

uare ſtudeat. (§. CCXVI, 4.) Quum vero et id tantum ab altero iure imperfecto exigere poſſimus: 74) ſaepe noſtra intereſt, vt rerum noſtrarum, apud alios depoſitarum, cuſtodiam, ex obligatione perfecta praeſtandam, nobis ſtipulemur: eoque conſilio 75) inuentus eſt contractus DEPOSITI, per quem intelligimus obligationem perfectam ad res noſtras, depoſitarii fidei commiſſas, gratis cuſtodiendas, et, quandocumque nobis placuerit, in ſpecie reſtituendas. *)

*) Eo contractu veteres nihil habuere ſanctius, quia deponens ſummam fiduciam in depoſitarii fide ac diligentia collocat, nihilque excogitari poteſt, turpius, quam amicum ab amico amicitiae obtentu falli ac decipi. (§. CCCXXII, *) Hinc inſignis depoſiti religio non modo apud Hebraeos, de quibus *Exod. XXII, 7. ſequ.* et Ioſeph. *Antiqu. Iud. IIII, 8, 38.* verum etiam apud Graecos, et reliquos paganos, ceu docet exemplum Glauci apud Herodotum VI, 87. et Iuuenalem *ſat. XIII.* qui ideo *v. 15. ſacrum* vocat *depoſitum.* Hinc non mirum, dira quaeuis veteres praedixiſſe illis, qui depoſitum abnegare non dubitent, quin et eosdem infamia notaſſe, nec minore poena, quam fures, dignos iudicaſſe. Quaedam hanc in rem dicere meminimus Gundlingium *in Gundlingianis Part. II. diſſ. VIII.*

§. CCCXXXXV.

Ex illa vero DEPOSITI definitione (§. CCCXXXXIIII, 75.) patet, 76) depoſitarium teneri ad accuratam rei depoſitae cuſtodiam: nec 77) eam vel inuolucro aut vinculis exuere, vel 78) ſine domini conſenſu vſibus ſuis adhibere poſſe: 79) re vero conſentiente domino mota, depoſitum in aliud contractus genus, veluti

Officia depoſitarii.

veluti in mutuum, vel commodatum transire. Denique 80) depositarium obligatum esse ad rem domino, quandocumque illam reposcit, restituendam, nisi aliud suadeat recta ratio: (§. CCCXXIII. *) ac proinde 81) non modo ad aestimationem praestandam, verum etiam in poenam merito condemnandum esse, qui depositum, in primis miserabile, *) sciens, dolo malo, abnegauerit.

*) Quia enim in imputatione ratio habetur circumstantiarum: (§. CXIII, 52.) merito hoc facinus tanto deterius habetur, quo inhumanior ille dicendus est, qui non modo conceptam de se spem amici turpiter destituit, et amicum sub amicitiae et fidei obtentu decipit, (§. CCCXXII, *) verum etiam adflicto addere adflictionem non dubitat. Et hoc ipsum grauiter vrget Hecuba aduersus Polymestorem, qui, Ilio exciso, Polydorum, Priami filium, occiderat, vt auro deposito potiretur. Vid. Eurip. *Hecub. v. 1210. sequ.*

§. CCCXXXXVI.

Contractus mandati et negotiorum gestionis.

Denique idem humanitatis amor merito impellere vnumquemque deberet, vt alterum, non minus, ac seipsum, ope iuuaret. (§. CCXVI, 4.) Quum verò ne id quidem certo ab altero exspectare liceat: 82) opus fuit contractu, quo illum perfecte obligaremus ad negotia nostra, quae ipsi commisimus, gratis et diligenter expedienda. *) Quem contractum 83) MANDATVM vocari videmus, quemadmodum 84) is, qui negotia, sibi non commissa, ignorante domino, gratis vltroque expedit, NEGOTIA GERERE dicitur.

*) Vera

*) Vera ergo ac solida est obseruatio Noodtii *Probabil. I*, *12.* mandatum olim non perfectam produxisse obligationem, sed ex amicitiae humanitatisque legibus obstrictum fuisse mandatarium, ad negotia, suae fidei commissa, diligenter curanda: eius autem fidei symbolum fuisse *manus dationem*, qua alter alteri rem committere solebat. Vnde et ipsum contractum MANDATI nomen accepisse, probabile est. Isidor. *Orig. IIII*, *4.* Exempla oblatae mandatariis dextrae dabunt Plaut. *Captiu. II*, *3*, *82.* vbi adolescens:

Haec per DEXTRAM *tuam*, *te* DEXTERA *retinens manu*,
Obsecro, infidelior mihi ne fuas, quam ego sum tibi.

Et Terent. *Heaut. III* *1. v. 84.*

Cedo DEXTERAM: *porro te idem oro, vt facias, Chreme.*

Olim ergo totum hoc negotium solo pudore magis, quam legibus, continebatur, donec, tepescente paullatim caritate, ipsa necessitas suaderet, vt in contractum deduceretur hoc negotium, et sic mandatario perfecta imponeretur negotium diligenter expediendi obligatio. Quod et de reliquis contractibus gratuitis est obseruandum.

§. CCCXXXXVII.

Quum ergo mandatarius negotium alienum, fidei suae COMMISSVM, suscipiat, (§. CCCXXXXVI, 82.) quid vero, et quantum alii committere quis velit, in dominii arbitrio positum sit: facile patet, 85) mandantem vel certis limitibus circumscribere mandatarium, vel 86) ei liberam potestatem, omnia suo arbitratu agendi, dare, vel saltim 87) per modum consilii ei suggerere posse, quid fieri velit. Vbi 88) primo casu mandatarium fines mandati transsilire non posse, 89) altero eumdem

Mandatarii officia.

dem dolum tantum praestare, 90) tertio vero mandatum etiam per aequipollens recte expedire, nemo est, quin intelligat. Sed et 91) omnibus his casibus mandatarium ad rationes administrationis vel gestionis reddendas, 92) omnemque diligentiam praestandam, obligatum esse, vel ex ipsa huius negotii natura ac indole colligimus. *)

*) Eo pertinet insignis locus Ciceronis *pro Q. Rosc. Cap. XXXVIII. Quid recipis mandatum, si aut neglecturus, aut ad commodum tuum conuersurus est? Cur mibi te offers, ac meis commodis obstas? Recede de medio: per alium transigam. Suscipis onus officii, quod te putas sustinere posse: quod minime videtur graue iis, qui minime ipsi leues sunt. Ergo idcirco turpis haec culpa est, quod duas res sanctissimas violat,* AMICITIAM et FIDEM. *Nam neque mandat quisquam fere, nisi amico, neque credit ei, nisi quem fidelem putat. Perditissimi est igitur hominis, simul et amicitiam dissoluere, et fallere eum, qui laesus non esset, nisi credidisset.*

§. CCCXXXXVIII.

Nec non negotiorum gestoris.

Sed et NEGOTIORVM GESTOR, dum negotium alterius, sibi a nemine commissum, vltro et gratis suscipit, (§. CCCXXXXVI, 84.) 93) hoc ipso facto suo *) se obligat tum ad vtiliter gerendum, tum 94) ad omnem, quam negotium admittit, diligentiam praestandam, adeoque 95) etiam ad reddendas rationes, et 96) damna omnia, si qua eius dolo vel culpa data sint, resarcienda.

*) Qui facti auctor et caussa est, ei omnes eius effectus merito imputantur. (§. CV, 22.) Quum ergo auctor huiusmodi administrationis sit negotiorum gestor, qui alterius negotia, nemine com-

mit.

mittente vel vrgente, vltro suscepit: (§. CCCLXXXVI, 84.) ei etiam merito imputantur omnia, quae ex administratione rerum alienarum consequuntur. Atqui consequentia administrationis sunt rationum redditio et damni, dolo vel culpa dati, emendatio. Itaque negotiorum gestor ad reddendas rationes, damnaque, siue dolo malo, siue culpa sua, data resarcienda obligatus est. Atque ita nihil attinet, obligationem hanc ex consensu quodam ficto vel praesumto cum iureconsultis deriuare, quum negotiorum gestor facto suo se ad haec omnia tacite quidem, at vere tamen, obstrinxerit.

§. CCCXXXXVIIII.

Officia commodantis, deponentis, mandantis, eiusque cuius negotia gesta.

Et hi quidem sunt contractus, qui et nondum inuento eminenti rerum omnium pretio, locum habuerunt, et de quibus id vnum adhuc monemus, quod, quum tribus postremis contractibus se quis obliget ad aliquid gratis dandum faciendumque, non vero, ad damnum in alterius gratiam deuorandum, 97) in illis nemini officium suum damnosum esse oporteat, adeoque 98) et commodans commodatario impensas non modicas, (§. CCCXXXXIII, 73.) et 99) deponens depositario quascumque necessarias, et 100) mandans mandatario, et 101) dominus negotiorum gestori necessarias et vtiles restituere, simulque hi omnes 102) damna, quae commodatarius, depositarius, mandatarius et negotiorum gestor sine culpa sua propter rem negotiaue aliena senserunt, *) resarcire teneantur.

*) Dicimus, ea damna esse resarcienda, quae mandatarius *propter* negotium alienum senserit. Non enim sufficit, eum occasione suscepti negotii aliquid damni casu fortuito passum esse: quia quum casum

casum nemo praestet, cum nec mandans praestare tenetur. Hinc si mandatarius, dum mandatum expedit, a latronibus spoliatus, vel difficili morbo implicitus fuerit: damnum, quod diuina prouidentia ita dirigente, passus est, imputare non poterit mandanti. *Nam haec magis casibus fortuitis, quam mandato, imputari oportet*, inquit Paullus, *l. 26. §. 6. D. mandati.* Vid. Grot. *de iure belli et pac. II, 14, 13.* Aliud tamen statuendum esse putant de legato, qui Principis imperio, publicorum negotiorum caussa, peregre abire iussus est, quem, quia in obsequio ei gloria relicta erat, merito indemnem a republica praestandum esse, censent. Vid. Huber. *Eunom. ad l. 26. D. mand.* Pufend. *Iur. nat. et gent. V, 4.* Hert. *de lytro II, 10.*

§. CCCL.

Contractus, qui inuento demum numo locum habuerunt, emtio, vendito et locatio conductio.

Progredimur iam ad alterum genus contractuum, qui inuento demum numo locum habere potuerunt, quales praecipue sunt EMTIO VENDITIO et LOCATIO CONDVCTIO. *Illa* est contractus de re pro certo pretio tradenda. *Haec* contractus de vsu rei vel operis pro certa mercede praestandis. Quemadmodum vero PRETIVM EMTIONIS est aestimatio ipsius rei, pecuniaria, ita MERCES vocatur aestimatio pecuniaria vsus rei, vel operarum: ex iisque definitionibus patet, 103) emtionem venditionem et locationem conductionem semper hodie requirere pecuniam numeratam, 104) eoque ipso hos contractus a permutatione, et contractibus *do vt des, do vt facias, facio vt des, et facio vt facias* distingui: * 105) inter se ipsos tamen illos maxime conuenire, et omnia fere communia habere.

*) Quam-

*) Quamuis enim permutatio aestimatoria emtioni venditioni, quodammodo similis sit: (§. CCCXXXVIII, 48.) reipsa tamen ab ea differt, quod in venditione intercedat numerata pecunia, in permutatione aestimatoria res pro re detur. Vnde facile patet, quid sentiendum sit de vetere Sabinianorum et Proculianorum controuersia, pretiumne in emtione venditione in sola pecunia numerata, an et in aliis rebus consistere possit? de qua praeter viros doctos ad §. 2. *Inst. de emt. vend.* videndus V. C. Gottf. Mascou. *de sect. Sabin. et Procul. VIIII, 10, 1. seqq.*

§. CCCLI.

Quum ergo EMTIONE VENDITIONE id agatur, vt res tradatur pro certo pretio: (§. CCCLI.) consequens est, 106) vt emtori aeque, ac venditori, rem seu mercem notam esse oporteat, ac proinde 107) non modo venditor eius qualitates, vitia, oneraque, quae in oculos, sensusque reliquos non incurrunt, emtori indicare,*) verum etiam 108) pati teneatur, vt hic rem lustret oculis, aliisque modis exploret: Vt adeo 109) rerum, quae ad gustum veneunt, venditio non prius perfecta sit, quam facta sit degustatio, 110) rerum reliquarum, quae exploratione indigent, non prius, quam facta sit exploratio, quum, si de vllo, sane de hoc contractu oneroso verum sit, quod dixit Euripides *Cyclope v. 137.* Φῶς ἐμπολήμασι πρέπει. *Lux contractibus conuenit.*

Venditor emtori rei venalis qualitates indicare tenetur.

*) Sunt vitia et qualitates, quae incurrunt in oculos, quaeque indicari superuacuum esset, quum, si quis in re fallitur, is caecitatis suae ac negligentiae poenam merito ferat: quo pertinet lis M. Marii Gratidiani cum C. Sergio Orata, apud Ciceron. *de offic. III, 16.* At leges Romanae, vt

 homi-

homines sibi inuicem hoc officium eo certius praestarent, statuerunt, vt in venditionibus ea etiam, quae nota essent venditori, vitia dicerentur, isque reticentiae poenam ferret, qui quidquam dissimularet. *Nam, quum ex duodecim tabulis satis esset, ea praestari, quae essent lingua nuncupata, quae qui inficiatus esset, dupli poenam subiret: a iureconsultis etiam reticentiae poena est constituta. Quidquid enim est et praedio vitii, id statuerunt, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, praestari oportere.* Cic. *de offic. III, 16.* qui et alibi *Cap. XII.* disputat, si vir bonus Alexandria Rhodum magnum frumenti numerum aduexerit in Rhodiorum inopia et fame, summaque annonae caritate, si idem sciat, complures mercatores Alexandria soluisse, nauesque in cursu frumento onustas, petentes Rhodum, viderit: dicturusne id sit Rhodiis, an silentio suum quam plurimo vendíturus? De qua quaestione videndi etiam Grot. *de iure belli et pac. II, 12, §. sequ.* Pufend. *iur. nat. et gent. V, 3, 4.*

§. CCCLII.

Neuter in hoc contractu laedendus.

Ex eodem patet, 111) in emtione venditione aequalitatem seruandam rei et pretii, (§. CCCXXVIIII, 15.) adeoque 112) laesionem omnem merito esse emendandam, siue illa 113) alterutrius dolo ac vi, siue iusto errori,*) debeat originem, quamuis 114) et hic merito repetendum sit, quod supra monuimus, laesionem alicuius momenti esse debere, quum et hic pretium non consistat in puncto, sed latitudinem aliquam admittat, nimisque calidum videatur, ob quodlibet leuissimum damnum negotium rescindere, litibusque infinitis portam veluti aperire. (§. CCCXXXX.*)

*) Si

*) Si nimirum inculpabilis, inuincibilis vel inuoluntarius ſit error. (§. CVII, 32.) Alias enim ſi quis rem nec ſatis exploratam, nec viſam, certo pretio emit: error nocere debebit erranti, niſi venditor illum dolo circumuenerit, (quod Labanem Iacobo, vxorem ementi feciſſe nouimus: *Geneſ. XXVIIII, 23.*) quia merito poenas dat erroris, qui, niſi nimis ſupina fuiſſet negligentia, non errare potuiſſet. Hinc recte Germani de hominibus, tam ſupine negligentibus, iactant adagium: *Wer die augen nicht aufſthut, der thue den beutel auff.*

§. CCCLIII.

Diſputari ſolet de PERICVLO et COMMODO REI VENDITAE, nec tum traditae, ſtatimne illud ad emtorem transeat, ſimulac de re et pretio conuentum, an ante traditionem penes venditorem maneat? Equidem, quid iure Romano ea de re cautum fuerit, nemo ignorat: nec quisquam a nobis exiget, vt de ratione iſtius deciſionis multa hic dicamus. Nobis, de iure naturae nunc ſollicitis, extra omnem dubitationis aleam poſitum videtur, 115) caſum ferre dominum: (§. CCXI. *) at nec minus certum eſſe arbitramur, 116) non eſſe merum caſum, qui ex alterius mora vel culpa prouenit, adeoque, qui facto ſuo alteri damnum dedit, ad illud reſarciendum omnino eſſe obligatum. (§. CCXI, 1.) Ex quibus ſequitur, 117) vt, quia emtor iure naturae ſine traditione fit dominus, (§. CCLXXV.) periculum, perfecta emtione venditione, ſtatim transeat ad emtorem, niſi 118) venditor vel in mora tradendi, vel culpae alicuius reus ſit. *)

Quem penes ſit periculum et commodum rei venditae ante traditionem?

*) Similis fere, sed paullo obscurior, est philosophia Puffendorffii *de iure nat. et gent.* V, 5, 3. distinguentis, vtrum certus traditioni dies praefixus sit, nec ne, et, si praefixus sit, illene iam elapsus sit, nec ne. Aequissimum enim illi videtur, vt ante elapsum terminum res sit periculo venditoris: elapso vero termino, ob moram eadem emtori pereat. Enimuero, quum emtor iure naturae et sine traditione fieri possit dominus, et, elapso termino, non semper venditor in mora sit, sed aliquando et penes emtorem culpa illa esse possit: nos generatim emtori periculum attribuimus, cuius in arbitrio fuisset, rem emtam, soluto pretio, statim accipere. Sin vero ille ex sua parte adimpleuit contractus leges, vel eas implere paratus est: venditor, qui in mora tradendi est, periculum merito sustinet, siue certus traditioni terminus praefixus fuerit, siue non fuerit.

§. CCCLIIII.

Iuris Romani dispositio an aequitati naturali conueniat?

Quum ergo emtor sine traditione statim fiat dominus, ac proinde periculum ferat: (§. CCCLIII, 117.) consequens est, 119) vt vera quidem sit doctrina iureconsultorum de periculo rei venditae, sed ea cum reliquis iuris Romani principiis male cohaereat, quia, dominium sine traditione ad emtorem transire, negant. 120) Vt quum domino ius sit et fructus et accessiones commodaque reliqua ex re sua percipiendi, (§. CCCVII, 4. sequ.) eidem etiam commoda rei venditae competant. 121) Vt tamen id tunc demum procedat, si emtor venditori de pretio quocumque modo satisfecerit; *) siquidem alias simul haberet rem, simul pretium, adeoque cum alieno damno sine iusta caussa fieret locupletior. (§. CCLVII.)

*) Satis-

*) Satisfecisse autem de pretio videtur, non solum, qui illud repraesentauit, sed et, cuius fidem sequutus est venditor, v. g. vsuras sibi in singulos annos stipulatus. Hinc quamuis simplicissimum contractuum genus videatur illud, quando, soluto pretio, illico res vendita traditur, i. e. si *Graeca fide* inter se mercantur homines, quod commercii genus solum in republica sua tolerare voluit Plato *de Legib. Lib. XI:* pro hac tamen rerum conditione vix sperandum est, id semper fieri posse, et ipsa experientia docet, commercia magis fide, quam mercatores vocant *den credit*, quam rei pecuniaeque commutatione, constare.

§. CCCLV.

Quandoquidem vero venditori, qui in mora tradendi, culpaeue alicuius reus est, res merito perit: (§. CCCLIII, 118.) facile vnusquisque intelligit, 121) emtorem a periculo immunem esse, si venditor, illi offerenti pretium, vacuam rei venditae possessionem tradere vel nolit, vel non possit, itemque 123) si probetur, venditoris culpa, vel negligentia factum esse, vt res vendita, vel tota, vel pro parte, periret. **Quando venditoris sit periculum?**

§. CCCLVI.

Emtio venditio porro fit eo consilio, vt res pro certo pretio tradatur, (§. CCCL.) et animo quidem, dominium in alterum transferendi. (§. CCLXXVIII, 35.) Quum vero, qui rei dominium titulo oneroso, veluti pro certo pretio, in alterum transtulit, ad praestandam euictionem sit obligatus: (§. CCLXXIIII.) 124) etiam venditor emtori tenebitur ad praestandam EVICTIONEM, si res ab hoc ex caussa **Venditor emtori debet euictionem.**

 con-

contractum antecedente euicta sit, non autem, 125) si post venditionem demum aliquid euenerit, cuius caussa quis re sua priuaretur, nec 126) si casu, vel vi maiore, res ei sit erepta. *)

*) Sane et quae vi maiore contingunt, casu contingere videntur. Quandoquidem ergo casum, perfecto iam contractu emtionis venditionis, fert dominus: (§. CCCLIII, 117.) etiam, re vendita casu vel vi maiore sibi erepta, damnum deuorare, nec a quoquam petere euictionem potest. Ceterum nullum est dubium, quin quemadmodum alia pacta, quae huic contractui accedunt, rata esse oportet: ita et conuenire inter se possint emtor et venditor, ne quid euictionis nomine praestetur, sed res sit emtoris periculo, quale pactum virginis venditioni adiicit Sagaristio apud Plaut. *in Persa IIII*, 4. *v.* 40.

Prius dico: hanc MANCVPIO *nemo tibi dabit, iam scis?* DO. *Scio.*

§. CCCLVII.

Huic contractui quaeuis pacta recte adiiciuntur.

Quia porro emtio venditio est contractus, (§. CCCL.) contractus vero duorum consensum requirit: (§. CCCXXVII, 6.) facile patet, 127) in emtione venditione omnia redire ad consensum, adeoque 128) ei qualiacumque pacta, modo non improba ac fraudulenta, adiici posse, veluti 129) ADDICTIONEM IN DIEM, 130) LEGEM COMMISSORIAM, 131) PACTVM DE RETROVENDENDO, 132) itemque PROTOMISEOS, 133) de EVICTIONE non praestanda, 134) de POENA in casum poenitentiae praestanda, et si qua sunt eius generis alia. *)

*) Definitiones horum pactorum ex ipso iure ciuili nota sunt: ADDICTIO IN DIEM est pactum de emtione venditione vel perficienda, si intra certum diem nemo plus obtulerit, vel iam perfecta rescin-

ſcindenda, ſi quis intra iſtud tempus plus, nec prior emtor tantumdem obtulerit. LEX COMMISSORIA pactum, quo venditor, rem inemtam fore, cauet, ſi pretium ante certum diem non ſoluatur. Exemplum eſt apud Corn. Nep. *in vita Attici Cap. VIII.* PACTVM DE RETROVENDENDO conuentio de re vendita, pretio ante vel poſt certum diem, vel quandocumque reſtituto, venditori reddenda. Qualis eſt venditio apud Liu. *XXXI*, *13.* et Iulium Capitolin. *in Marco Cap. XVII.* Pactum πρoτιμήσεως conuentio de re iterum venali venditori potiſſimum eiusue poſteris tantumdem pretium, quod alii offerunt ſoluentibus, vendenda. Reliquorum pactorum natura et indoles ex ipſis vocabulis facile intelligitur.

§. CCCLVIII.

Ex eodem axiomate colligimus, 135) licere venditori in venditione ſibi aliquid EXCIPERE, 136) vtrique vero contrahenti CONDITIONEM quamcumque, quae honeſtati bonisque moribus non repugnat, itemque 137) DIEM, ante quem res tradenda, pretiumue ſoluendum ſit, adiicere, *) quin 138) et ita conuenire, vt pretio ab emtore nondum ſoluto, dominium tantisper penes venditorem maneat, vel 139) vt emtor, pretii parte ſub vſurarum lege ſecum retenta, de euictione ſecurus praeſtetur, 140) vt acceſſoria cum re principali veneant, 141) vt fixa vincta quaedam tollere liceat, 142) vt res vendita venditori pro certa mercede locetur, cetera.

Nec non exceptiones, conditiones, dies.

*) Quin et ipſa venditio ad certum diem ita fieri poteſt, vt circumacto tempore, pactione definito, res vendita ad venditorem eiusue heredes reuertatur, nec emtor repoſcere poſſit pretium. Exemplo Anglorum, ſaepe praedia ſua hac lege ven-

 den-

dentium, id probant Pufend. *Iur. nat. et gent V, 5, 4.* et ibi Hert. *p. 690.*

§. CCCLVIIII.

Emtio per auctionem, sub hasta, per auersionem, spei.

Praeterea et id inde inferimus, 143) quod, quamuis emtio venditio alioquin requirat aequalitatem, (§. CCCLII, 111.) vtriusque tamen contrahentis consensu conueniri possit de eius generis emtionibus venditionibus, quae ob inaequalitatem quantamcumque non rescinduntur. Tales sunt 144) AVCTIO, quando pretium non a venditore indicatur, sed ab emtoribus, licitando certantibus, definitur: 145) EMTIO SVB HASTA, quippe quae nihil aliud est, quam auctio sollemnior, et auctoritate publica instituta, 146) EMTIO PER AVERSIONEM, quando res disparis pretii, vel incertae mensurae, non singulatim, sed coniunctim, aestimatae, emuntur, denique 147) EMTIO SPEI, quo et ollam fortunae, similiaque negotia, retuleris, quando quis pro re vel quantitate, adhuc incerta, ac ex euentu demum certa futura, certum pretium soluit. In quibus contractibus omnibus quum aequalitas non requiratur: (n. 143.) consequens profecto est, 148) vt neuter contrahentium hic de laesione conqueri possit, nisi vel dolus alterutrius intercesserit, vel de re, quam euentus offert, a contrahentibus non fuerit cogitatum. *)

*) Et inde decidenda erat lis inter iuuenes Milesios, qui iactum retis emerant, et piscatores Coos, qui illum vendiderant, et postea mari extraxerant tripodem aureum. Equidem, vtrisque sibi hunc inspera-

ſperatum theſaurum adſerentibus, neutris eum addixit Apollo, abſurdeque pronunciauit:

Ἔκγονε Μιλήτου τρίποδος περὶ Φοῖβον ἐρωτᾷς;
τίς σοφίῃ πάντων πρῶτος; τούτῳ τρίποδ' αὐδῶ

De tripode ex Phaebo quaeris, Mileſia pubes?
Huic tripodem addico, cui ſit ſapientia prima.

Laert. I, 28. Val. Max. IIII, 1. Sed ſatis conſtat, tripodem, ſi de domino non conſtiterit, fuiſſe piſcatorum. (§. CCCXXIIII, 69. 70.) Nec obſtabat profecto contractus, cum adoleſcentibus Mileſiis initus, quippe qui ſibi non tripodas aureos, de quibus neutri contrahentium cogitauerant, ſed piſces, quos capturi eſſent, fuerant ſtipulati. Conf. *l. 8. §. 1. D. de contr. emt. l. 11. §. vlt.* et *l. 12. D. de act. emt.*

§. CCCLX.

Locatio, etiam conductio, inuento demum pretio eminente, locum habuit.

Alter contractus, qui inuento demum numo vel pretio eminente, locum inter mortales habuit, eſt LOCATIO CONDVCTIO. (§. CCCL.) Quamuis enim iure Romano in locatione praediorum ruſticorum, quippe fructuoſorum, etiam pars fructuum, quam *quantam* vocant, *) mercedis vice fungatur, *l. 21. C. loc. cond.* ſic vero hic contractus, etiam ante inuentum pretium eminens, locum habere potuerit: nulla tamen eſt ratio, cur non potius ad contractum DO VT DES referri poſſit illud negotium, quum tunc rei vſus non cum numo, tamquam pretio eminente, ſed cum pretii vulgari fructuum comparetur, adeoque contingere poſſit, vt, quia fructuum non eadem ſemper aeſtimatio eſt, ſed illa pro ſterilitate vbertateque anni mo-

do intenditur, modo remittitur, vno anno locator, altero conductor, laedatur.

*) Si enim praedii dominus sibi pro mercede partem quotam stipuletur: id negotium societatis naturam induere, ex ipsa societatis definitione, quam infra dabimus, satis constabit. Ceterum locationem praedii fructuosi pro parte quanta fructuum a locationis conductionis natura plane degenerare, vel inde patet, quod quum haec sit contractus onerosus, in eoque requiratur aequalitas, (§. CCCXXVIIII, 15.) hic tamen illa vix obtineri possit. Nam si mihi pro praedii vsu in sexennium, in singulos annos stipuler triginta medimnos tritici, totidemque siliginis: fieri potest, vt in huius anni vbertate, vilescenteque annona, merces sit mediocris, et vsui praedii proportionata, insequente anno ob sterilitatem difficultatemque annonae immodica. Et hinc iam antea monuimus, locationem conductionem semper requirere pecuniam numeratam. (§. CCCL, 103.)

§. CCCLXI.

Officia locatoris.

Quia ergo locatio conductio est contractus de rei vsu vel operis pro certa mercede praestandis: (§. CCCLI.) consequens est, 149) vt locator conductori debeat rei vsum operasue conuentas praestare, adeoque, 150) si vel illius culpa, vel casu, contingat, vt conductor re vti, vel ipse operas promissas praestare non possit, merito etiam pro rata cesset promissa merces, *) immo 151) locator aliquando ad id, quod interest, possit conueniri, idemque sit dicendum, 152) si locator conductorem, nondum finita locatione, sine iusta caussa expellere non dubitarit.

*) Hanc

*) Hanc aequitatem omnes veteres agnouerunt, veluti Sesostris, Rex Aegyptiorum, qui, si cui de agro vis fluminis aliquid abrasisset, pensionem pro rata minui iubebat. Herodot. *Lib. II. p. 81. edit. Steph.* Nec minus aequitatem ea in re seruabant Romani, teste Polybio *Hist. VI, 15.* et in his Caesar, teste Suetonio *Cap. XX.* Attamen intellectu facile est, hic quoque damnum intelligi, non modicum, sed grauius, quum saepe illud maiore commodo et maxime in praediis fructuosis, plerumque vnius anni sterilitas vbertate alterius pensetur, et inciuile sit, lucro quouis frui velle conductorem, damnum vero etiam leuius illum ferre nolle.

§. CCCLXII.

Similiter et conductoris est, 153) mercedem conuentam iusto tempore soluere, 154) re, quam vtendum accepit, quippe aliena, et in specie reddenda, boni viri arbitratu vti, 155) damnum sua culpa datum resarcire, nec 156) rem, nondum finito locationis tempore, deserere, nisi iustae caussae, veluti hostium incursio, metus pestis, similesque casus conductori id consilii extorqueant. Quum enim a locatore iure exigat, vt res ipsi integra et salua tradatur, vt indemnis praestetur, neque ante tempus expellatur: (§. CCCLXI, 150. sequ.) aequissimum est, vt quod ipse sibi vult vel non vult fieri, id et alteri faciat, vel non faciat, (§. LXXXVIII, 54. sequ.) maxime quum et in hoc contractu, tamquam oneroso, merito seruanda sit aequalitas. (§. CCCXXVIIII, 15.) Itemque conductoris.

§. CCCLXIII.

Ceterum quum consensu constet hoc negotium. (§. CCCXXVII, 6.) facile patet, 157) huic quoque contractui adiici posse qualia- De pactis huic contractui adiectis et

cum-

relocatione tacita. cumque pacta, quae bonis moribus haud repugnant. *) 158) Eum tum pure, tum sub conditione, tum in diem, recte iniri. Quumque consensus etiam tacitus verus consensus sit: merito inde colligimus, 159) iure optimo maximo valere etiam RELOCATIONEM TACITAM, si, elapso tempore, neuter contractui renunciarit: et tunc 160) aequissimum esse, vt iisdem legibus et conditionibus facta intelligatur relocatio, quas vterque contrahentium antea in ipsa locatione probauit.

*) Hinc saepe iis legibus locantur praedia, vt in negotio isto parum ex natura locationis conductionis supersit. Hinc locationes perpetuae. Hinc irregulares, quibus simul dominium et periculum in conductorem deuoluitur, qualem cum Saufeio contractam esse, narrat Alfenus Varus *lege* elegantissima *31. D. locati*, praeclare illustrata a V. A. Corn. van Bynkershoek *Obs. VIII, 1. sequ.* Nec absimilis est contractus, Germanis non ignotus, quem SOCIDAE vocant, de quo post Taboris *singularem differt.* nos quoque diximus *Elem. Iur. Germ. II, 14. §. 105.*

§. CCCLXIIII.

Inter contractus, qui et ante, et post inuentum numum locum habuerunt est mutuum. Et hi quidem sunt contractus, quos inuento demum pretio eminente, locum habere coepisse, diximus. Sequuntur illi, qui et nondum inuento numo, et illo iam inuento, locum habere potuerunt. Eorum familiam ducit contractus MVTVI, per quem intelligimus praestationem rerum fungibilium, ea lege factam, vt tantumdem quandoque in eodem genere restituatur. *) Quum enim non solum pecunia, sed et quaelibet res fungibilis, credi hoc modo possit: manifestum est, 161) hunc

hunc contractum, etiam antequam homines pecuniam, tamquam communem rerum mensuram, inuexerunt, locum habuisse, et hodie esse frequentissimum.

*) RES vero FVNGIBILES vocamus, quas adnumerare, admetiri, et adpendere solemus. Earum vero haec indoles est, 1) vt nullus illarum sine abusu, vel consumtione vsus sit, itemque 2) vt solutionem recipiant per functionem, tam in genere, quam in specie. *l. 2. §. 1. D. de reb. cred.* id est, vt si debeam centum aureos, solutum sibi esse fateatur creditor, siue eosdem, quos mihi adnumerauit, siue centum alios eiusdem generis, reddiderim. Ex quo simul patet, quid nobis sit REM REDDERE IN EODEM GENERE, nempe tantumdem, tum ratione quantitatis, tum ratione qualitatis reddere. Inde vero noua sequitur rerum fungibilium proprietas, nempe 3) quod in iis tantumdem sit idem, nec 4) eae res (vti recte obseruauit Thomas. *diss. de pretio adfect. in res fung. non cad.*) recipiant pretium adfectionis, nisi sint rarissimae et tantumdem in eodem genere non facile reperiatur. Sic quamuis Romae vinum Falernum esset res fungibilis: adfectio tamen cadebat in Trimalcionis *vinum Opimianum annorum centum*, cuius meminit Petron. Arbit. *Satyr. Cap. XXXIIII.*

§. CCCLXV.

In debitorem transfertur rei creditae dominium.

Quum itaque in mutuo ea lege debitori praestetur res fungibilis, vt tantumdem quandoque in eodem genere reddatur: (§. CCCLXIIII.) consequens est, 162) vt debitori detur facultas rebus illis, sibi creditis, abutendi, adeoque 163) creditor se iure debitorem aliosque vsu rerum illarum excludendi abdicarit, illudque sub conditione tantumdem recipiendi in debitorem transtulerit. Quum vero ius illud, alios vsu rerum excludendi, sit domi-

dominium: (§. CCXXXI.) inde porro colligimus, 164) mutuum esse alienationem, rerumque creditarum dominium in debitorem omnino transire. *)

*) Notum est, quos fluctus in simpulo mouerit Alexius a Massalia, id est, Claudius Salmasius, vt iureconsultos, hanc thesin defendentes, ludibrio exponeret. Sed tela eius, ex iure ciuili depromta, tam fortiter retuderunt, aliaque multo insigniora in illum detorserunt Wissenbachius, Fabrottus, aliique viri doctissimi, vt caussa hodie perorata videatur. Sed haec fundamenta ostendunt, ne rectam quidem rationem refragari iureconsultorum sententiae, vel Salmasio fauere. Verum quidem est, quantitatem non alienare creditorem, quippe quam sibi saluam esse cupit, dum, vt tantumdem in eodem genere reddatur, cauet: at specierum traditarum et dominium et periculum ad debitorem procul dubio transit, ceu ipse demum Salmasius, ad incitas redactus ab aduersariis, fateri coactus est.

§. CCCLXVI.

Debitoris obligatio.

Ex eadem definitione colligimus, 165) debitorem obligatum esse ad tantumdem, non modo ratione quantitatis, sed et qualitatis reddendum, adeoque 166) si pecunia fuerit credita, eiusque valor internus postea vel auctus, vel imminutus fuerit, merito rationem habendam esse temporis, quo contractus initus est, atque hinc sorti tantum decedere debere, quantum postea valoris numo accessit, vel tantum accedere, quantum pretii numo decessit. Praeterea 167) debitorem non debere in mora soluendi esse, nec 168) eum ab hac obligatione, vel rei fungibilis, quam a creditore acceperat, interitu, vel vllo casu fortuito liberari. *)

*) Quum

*) Quum enim dominium rei fungibilis creditae transferatur in debitorem, (§. CCCLXV, 164) casum vero ferre teneatur dominus: (§ CCXI. *) fieri non potest, vt debitor liberetur, si v. g. vinum sibi creditum in acetum abiisse, pecuniamue creditam furto subtractam esse, vel alio casu interiisse, conqueratur. Multo minus ergo debitorem, qui soluendo non est, excusabit paupertas, si vel nequitia sua disperdiderit bona, vel otio torpens, fucorum instar, alienis opibus viuere, et res, ab alio non sine sudore partas turpiter abligurire non dubitarit. Est enim hoc hominum genus pestilentissimum, et ad nefanda quaeuis facinora perpetranda profligatum, siquidem fieri non potest, vt aliena non adpetant, qui dilapidarunt sua. Quo pertinet oratio Catilinae apud Sallust. *Catil. Cap. XX.*

§. CCCLXVII.

An vsurae iure naturae licitae?

Ceterum, quamuis hic contractus sua natura non minus, quam commodatum, sit gratuitus: mos tamen, tepescente iam caritate hominum, inualuit, vt creditores sibi praemium aliquod pro sorte concessa a debitoribus stipularentur, quod si in parte sortis quota singulis annis, mensibusue praestanda, consistit, VSVRA vel FOENVS adpellatur, quamuis posterius vocabulum saepenumero in malam partem pro mordacibus vsuris, quibus debitorem aliquando ad incitas redigunt creditores, accipiatur. De his vero vsuris vetus haec, et a multis viris doctissimis agitata est quaestio, easne a debitoribus recte sibi stipulentur creditores, an ius naturae illis refragetur? *)

*) Non est quod hic verbosius agamus de huius controuersiae, quae superiore saeculo in Belgio recruduit, historia. Otium nobis fecerunt celeberrimus Noodtius *de foenore et vsuris I, 4. sequ.* Marti-

Martinus Schook *Exercit. var. p. 430. sequ.* et Thomas. *Not. ad Lancellot. IIII, 7. not. 275. p. 2024. sequ.* qui postremus et occasionem huius controuersiae, et alterutrius sententiae patronos, diligenter recenset. Fatendum tamen est, plerosque viros doctos, qui de hac quaestione scripserunt, magis de iure diuino positiuo, quam de naturali, fuisse sollicitos, adeoque huius iuris studiosos non multum vtilitatis ex plerorumque lectione capturos.

§. CCCLXVIII.

Quod adfirmandum. Enimuero quum I) iniustum non sit, cum aliis res non gratis communicare, sed mercedem aliquam exigere; (§. CCCXXVIII, 8.) deinde II) alter, alterius rebus abutens, aliquando insigne lucrum faciat, creditor vero interea re sua, saepe non sine damno et incommodo, careat, neminem vero cum alterius damno locupletiorem fieri oporteat: (§. CCLVII.) praeterea III) maximum periculum subeat, qui debitori res suas ea lege concedit, vt iis abuti possit, adeoque non absurdum sit, creditorem ab hoc mercedem aliquam pro magnitudine periculi exigere: (§. CCCXXXI, 22.) rectissime inde colligere nobis videmur, 169) rectae rationi in se non repugnare pactum vsurarium, cum eo initum, qui ex pecunia nostra lucrum insigne facere potest: *) et quamuis 170) vsurae quantitas definienda sit pro ratione lucri, quod probabiliter ex sorte capere posse videtur debitor: tamen 171) non iniquum esse, eam pro periculi magnitudine, raritate pecuniae, similibusque circumstantiis, intendi, (§. CCCXXXI, 22.) ceu exemplum *foenoris nautici* ostendit.

*) Cui

*) Cui doctrinae frustra alii obuertunt, 1) numum esse rem sterilem, adeoque inde vsuras, quasi τόκον seu foetum, non posse exigi. Est enim numus res sterilis physice, non ciuiliter, quia saepe per commercia pecunia quis alterum tantum, immo multo plus, lucratur. *Matth. XXV, 16. 17.* 2) Commodatum esse gratuitum: ergo et mutuum tale esse debere. Commodans enim, rei non fungibilis vsum alicui concedens, minus incommodi ac periculi sentit, quam creditor, dum rei fungibilis dominium cum facultate ea abutendi in debitorem transfert. 3) Ipsum Deum vsuraria pacta prohibuisse: *Exod. XXII, 25. Leu. XXV, 37. Psalm. XV, 5. Luc. VI, 34. sequ.* Conuentiones enim vsurarias Deus tantum proscripserat ex republica Hebraeorum eatenus, vt Israelita ab Israelita illas exigere non posset: eas autem inter Israelitas et extraneos diserte permiserat. *Deut. XXIII, 19. 20.* Ius naturae autem inter contribules et extraneos nihil statuit discriminis. Conf. Io. Selden. *de iure nat. et gent. VI, 10.* Io. Cleric. *ad Exod. XXII, 25. p. 112.*

§. CCCLXVIIII.

Alter contractus eius generis est PIGNVS, per quod intelligimus obligationem ad rem creditori in securitatem crediti tradendam. Si enim res, maxime immobilis, non traditur, sed tamen creditori in illa constituitur ius, illam, si nomen non expunctum fuerit, occupandi, negotium illud, quod inter creditorem et debitorem intercessit, HYPOTHECA adpellatur. Denique si placuerit, vt fructus rei, in securitatem crediti traditae, creditor vice vsurarum percipiat: conuentio haec PACTI ANTICHRETICI nomine venit. Quid pignus, hypotheca, pactum antichreticum?

V §. CCCLXX.

§. CCCLXX.

Quid iustum circa pignus?

Itaque ex definitione PIGNORIS patet, 172) rem oppignoratam debere esse in bonis debitoris, adeoque 173) fraudem animaduersione dignissimam esse eius, qui rem alienam, veluti commodatam, depositam, locatam, pignori supponit. 174) Creditoris esse, pignore, si vsu deterius fieri possit, non vti, sed 175) illud non minore diligentia, quam res proprias, custodire, et, 176) soluto debito, debitori restituere. Denique, quum regulariter casum ferat dominus: (§. CCXI. *) consequens est, 177) vt et pignoris periculum penes debitorem maneat, isque, 178) pignore casu fortuito pereunte, ad soluendum, quod debet, nihilominus sit obligatus. *)

*) Iure equidem Germanico medii aeui, casu intereunte pignore, debitor ab obligatione soluendi debitum liberatus erat. Ius prou. Sax. *III*, 5. *Stierbt ein pferd, oder ein vieh in der versatzung, ohne ienes schuld, der das vnter ihm hatte, beweiset er das, vnd thar auch dazu schweren, er gilt es ihm nicht, er hat aber sein geld verlohren, da es ihm vor versatzt stund, ihr gelübde stünde dann anders.* Quibus gemina sunt in Spec. Sueu. *Cap. CCXXXXIII.* Aliquando et pacto speciali cauebatur, vt periculum esset penes creditorem, quale est apud Pontan. *Hist. Dan. Lib. VIIII. ad ann. MCCCCXI.* Sed vti id ex singulari Germanorum principio, quod creditor dominium pignoris consequeretur, fluebat, de quo nos *Elem. iur. Germ. Lib. II, 11. §. 319. sequ.* ita rationes nostrae in ipso paragraphro adlatae non ferunt, vt haec iuri naturali attribuamus.

§. CCCLXXI.

§. CCCLXXI.

Deinde ex HYPOTHECAE definitione (§. CCCLXVIIII.) colligimus, 179) eam vix consistere posse in rebus mobilibus, quas debitor, inscio creditore, facile alienare, et in extraneum transferre posset, sed 180) in immobilibus maxime, veluti fundis, aedibus, vrbibus et territoriis: *) nec non 181) in vniuersitatibus rerum mobilium diffusioribus, quae non aeque facile e loco in locum transferuntur, veluti bibliothecis numerosioribus, immo 182) etiam in iuribus, si inde insignis vtilitas ad possessorem redundare possit. 183) Quidquid vero hoc modo oppignoratum sit creditori, in eo illi ius merito durare, in quemcumque res ipsa translata sit: quum alias sine effectu futura esset hypothecae constitutio. Quid circa hypothecam?

*) Addimus haec ob verba Pufendorffii *de iure nat. et gent. V, 10, 16: Inter eos, qui in libertate naturali inuicem viuunt, nudae hypothecae sunt inutiles. Nam vbi vltro debitor soluere renuerit, vi vtique et armis erit inuadenda possessio hypothecae. Atqui etiam citra adsignationem hypothecae inter tales quaelibet bona debitoris inuadere licebat.* Sed non desunt exempla hypothecarum huiusmodi et inter liberas gentes constitutarum, qualia collegit Hert. *ad hunc locum p. 738. sequ.* qui et ad rationem Pufendorffii eleganter respondet, posse huius hypothecae insignem vsum esse, si vrbs ita oppignorata ad tertium peruenerit. Ceterum facile largimur, non temere contentas fore liberas gentes huiusmodi simplice hypotheca, sed saltim sibi stipulaturas ius praesidii in vrbibus oppignoratis, quod anno MDLXXXV. fecisse nouimus Elisabetham, Angliae Reginam, quum ei Belgae Vlissingam, Ramkenium et Brilam oppignorassent. Em. Meteran.

Rer. Belg. Lib. XIII. et Annaliſtae Belg. reliqui ad hunc ann.

§. CCCLXXII.

Quid circa pactum antichreticum?

Denique ex PACTI ANTICHRETICI definitione (§. CCCLXVIIII.) adparet, 184) ei pacto tantum locum eſſe in oppignoratione rerum fructuoſarum: quumque fructus vice vſurarum ſint, 185) eos non notabiliter excedere debere vſurarum modum, quem ſupra aequitati conuenientiſſimum eſſe, diximus. 186) Caſum hic quoque non ferre creditorem, niſi aliud conuentum ſit, ac proinde, 187) ſi ob ſterilitatem calamitatemue publicam tantum non percipere potuerit creditor, quantum ei vſurarum nomine debebatur, illud debitorem merito aliunde ſupplere debere.

§. CCCLXXIII.

Communia harum conuentionum.

Omnibus vero his contractibus commune eſt, 188) quod, quia in ſecuritatem crediti ineuntur, (§. CCCLXVIIII.) creditori ius ſit pignus et hypothecam ob moram debitoris distrahendi, et, deducta ſorte, cum vſuris, reliquum tantum pretium reſtituendi debitori: niſi 189) adiecta ſit LEX COMMISSORIA, id eſt, pactum de re oppignorata, ſi intra certum tempus non reluatur, creditori pro ſorte et vſuris relinquenda. Quamuis enim id pactum improbent leges Romanae recentiores, *) *l. vn. C. Theodoſ. de commiſſor. reſcind. l. vlt. C. de pact. pign.* idque iure fieri potuerit, ob creditorum quorundam auaritiam: non tamen inde ſequitur, vt et ius naturae, quod domino alienationem rerum ſuarum ſub quacumque con-

conditione permittit, (§. CCCVIIII, 13.) improbet huiusmodi pactum, a quo ne principes quidem et gentes liberos abstinuisse, exemplis variis demonstrauit laudatus Hert. *ad Pufend. V, 10, 14. p. 737.*

*) Veteres enim leges, strictius inhaerentes simplicitati iuris naturalis, nihil habent, quod huic PACTO COMMISSORIO aduersetur. Immo libera adhuc republica illud pro licito habitum esse, probat locus Ciceronis *Epist. ad famil. XIII, 56.* ab eodem Hertio, et ante eum a Iac. Gothofredo ad *l. vn. C. Theod. de commiss. resc.* adlatus: *Philotes Alabandensis ὑποθήκας Cluuio dedit: hae commissae sunt.* Sed mira creditorum asperitas, qua miseri debitores, pignora debito pretiosiora sub hac conditione dare coacti, ad incitas redigebantur, demum subegit principes, vt hoc pactum, cum maximo debitorum detrimento coniunctum, legibus seuerissimis proscriberent.

§. CCCLXXIIII.

Quid fideiussio, obligatio correalis et expromissio?

Tertius, qui et ante inuentum numum, et postea, locum habere potuit, contractus est FIDEIVSSIO, id est, obligatio ad id, quod tertius debet, in subsidium soluendum. Si quis enim, se pro altero non in subsidium soluturum, constituit, sed vna cum alio in solidum sese obligat, REVS, et obligatio vtriusque CORREALIS vocatur. Denique qui alterum, consentiente creditore, obligatione liberat, eamque in se totam suscipit, is EXPROMISSOR adpellatur. Qui contractus omnes aeque, ac pignoris, in securitatem creditorum excogitati sunt, et frigescentis inter homines amoris ac fidei argumentum praebent locupletissimum. *)

*) Si enim tantus esset inter homines amor, quantum esse oportebat: nec creditor diffideret debitori, nec debitor de creditore defraudando vel cogitationem animum subire pateretur: et sic nec pignora, nec fideiussores, nec correos, nec expromissores, quisquam exigeret. Dum vero hodie tam oculatae sunt manus, vt, nisi quod vident, nihil omnino credant: argumentum hoc est humanae perfidiae, tepescentisque amoris luculentissimum. Obseruauit id iam Seneca, qui *de Benefic. III, 15: Vtinam*, inquit, *nulla stipulatio emtorem venditori obligaret! nec pacta conuentaque impressis signis custodirentur! fides potius illa seruaret, et aequum colens animus! Sed necessaria optimis praetulerunt, et cogere fidem, quam spectare, malunt. Adhibentur ab vtraque parte testes: ille per tabulas plurima nomina, interpositis parariis facit. Ille non est interrogatione contentus, nisi rem sua manu tenuit. O turpem humano generi* FRAVDIS AC NEQVITIAE PVBLICAE CONFESSIONEM! *Annulis nostris plus, quam animis, creditur.*

§. CCCLXXV.

Pro quibus rebus fideiubere liceat?

Ceterum ex FIDEIVSSIONIS definitione (§. CCCLXXIIII.) patet, 190) fideiussoribus, quum alterius obligationi in subsidium accedant, non esse locum, nisi id, quod debetur, ita sit comparatum, vt a quouis aeque commode, ac ab ipso debitore principali, praestari possit: adeoque 191) ipsi rectae rationi aduersari fideiussiones pro capitis damnatis, quamuis eas veteres quaedam gentes admiserint: *) nec 192) quidquam obstet, quo minus, si mulcta expiari possit crimen, alius pro alio intercedat, seque mulctam pro reo soluturum, in subsidium constituat.

*) De Graecis res certa est ex variis exemplis, quae iam collegit Pufendorff. *iur. nat. et gent. V, 10, 12.* Esse et statuta, quae vadum vsum probent, ostendit lauda-

laudatus Hert. *ad Pufend. ibid. p. 735.* Dum vero alii huiusmodi obligationem fideiussoriam defendi posse existimant exemplis sacris *Gen. XXXXII, 37. XXXXIII, 9. 1. Reg. XX, 39.* eos omnino fugit ratio. Obligationem Rubenis stolidam esse, vnusquisque intelligit, maxime quum non suum, sed innocentum liberorum, capita veluti oppignoret, et quidem non pro reo capitalis criminis: sed pro Beniaminis fratris reditu ex Aegypto. Vnde vix probabile est, Iacobum virum pium et prudentem conditionem accepisse. Iudas quidem fideiubet, sed non pro capitis damnato, nec vitam oppignorat. Denique *1. Reg. XX, 39.* nemo vitam pro reo obligat, sed custodia captiui illi demandatur, sub capitis periculo. Vt hinc manifestum sit, hanc veterum consuetudinem in sacris litteris non reperire praesidium.

§. CCCLXXVI.

Quod ad obligationem fideiussorum attinet, ex eadem definitione (§. CCCLXXIIII.) patet, 193) eos se obligasse ad idem, quod creditor a debitore iure exigere potest, adeoque 194) iniquum esse, plus sibi fideiussoribus, quam a debitore, stipulari creditorem: 195) obligationem fideiussorum esse subsidiariam, ac proinde 196) iure naturali illos non indigere singulari BENEFICIO ORDINIS vel EXCVSSIONIS, sed 197) tum demum conueniri posse, si satis constet, debitorem principalem soluendo non esse: *) 198) Plures fideiussores, qui pro iisdem personis iisdemque rebus intercesserunt, merito pro rata tantum teneri, nisi se vltro et diserte in solidum obligarint: atque hinc 199) NE BENEFICIVM quidem DIVISIONIS illis iure naturae esse necessarium, quippe pro rata obligatis, 200) nisi

Obligatio fideiussorum.

forte confideiussores soluendo non sint, idque fideiussor ignorare non potuerit.

*) Contraria quidem fuit gentium multarum sententia, nimirum fideiussorem et ante debitorem principalem conueniri posse. De Ebraeis vid. *Prou. XX, 16. XVII, 18.* De Graecis notum illud Thaletis: Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτη. *sponde, et noxa praesto erit.* Denique et Germanorum fertur vetus paroemia: *Den bürgen muſs man würgen.* Conf. Schilt. *Exerc. XXXXVIII, 21.* Sed et Romanis idem rigor placuit, donec Iustinianus beneficium ordinis vel excussionis inuexit *Nouella IIII.* Enimuero quum fideiussor non nisi in subsidium alterius obligationi accesserit, et, si ipse illico conueniretur, inter fideiussorem, reum et expromissorem nihil esset discriminis futurum: ipsa recta ratio docet, illum teneri in subsidium, nec ante debitorem principalem esse conueniendum. Cic. *Epist. ad Attic. XVI, 15. Sponsores adpellare, videtur habere quamdam δυσωπίαν.*

§. CCCLXXVII.

Obligatio correorum.

Quum porro, REI se alteri in solidum obligent: (§. CCCLXXIIII.) facile patet, 201) creditoris in arbitrio esse, ab vtro exigere velit solutionem, * 202) vno vero expungente nomen, alterum liberari, sed tantum ratione creditoris, cui; quod debebatur, solutum est, 203) non ratione correi, qui dum pro correo soluit, eius negotia gessit, (§. CCCXXXXVI.) adeoque omnino indemnis ab altero praestandus est. (§. CCCXXXXVIIII, 102.)

*) Non ergo hic locus est diuisioni obligationis. Quia tamen, si vterque reus soluendo est, et vterque facile potest interpellari, nulla iusta caussa est, cur vnum vrgere, totamque summam ab eo solo extorquere velit creditor: ipsa eum humanitas, non adeo amare ius suum persequi, sed reum vtrum-

vtrumque vrgere iubet. Neque enim patitur humanitas, vt aliquid ab altero cum eius incommodo exigamus, quod facilius et sine nostro alteriusque detrimento consequi possemus. (§. CCXVI, 8.)

§. CCCLXXVIII.

Ac denique expromissorum.

Denique ex EXPROMISSORIS definitione (§. CCCLXXIIII.) colligimus, 204) eius eamdem esse obligationem, ac ipsius debitoris principalis, adeo, vt 205) hic expromissione cum consensu creditoris facta liberetur, ac proinde 206) expromissor nec ordinem vel debitoris excussionem vrgere, nec 207) creditor, si ab expromissore suum seruare non potest, ad debitorem principalem, quem semel liberauit, recurrere possit, sed ab expromissore, cuius fidem sequutus est, id, quod sibi debetur, simpliciter exspectare cogatur.

§. CCCLXXVIIII.

Contractus societatis.

Proximus est contractus SOCIETATIS, quem non minus ante inuentum numum, quam postea, locum inuenisse, vel ex eo intelligitur, quod nihil aliud est, quam lucri, ex collatis rebus vel operis prouenientis, damnique inde emergentis, inter plures communicatio. *) Res vero atque operas aeque ante inuentum numum, ac postea, communicari potuisse, nemo temere dubitabit.

*) Itaque hic agimus de communione, sociorum consensu inita. Consensus vero quum vel expressus sit, vel tacitus, et hic idem, quod ille, operetur: (§. CCLXXV, 25.) consequens est, vt et societas tacito consensu, id est, facto, contrahi possit. Hert. *diss. de societate facto contr.* Prout vero vel omnia

V 5 bona,

bona, vel quaedam tantum, vel res quaedam singulares operaeue, conferuntur, societas vel VNIVERSALIS, vel GENERALIS, vel SINGVLARIS solet adpellari. *Vniuersalem* et *generalem* aleam quodammodo continere, in singulari aequalitatem obseruandam esse, recte monuit Grot. *de iure belli et pac. II, 12, 24.*

§. CCCLXXX.

Quid iustum in societate vniuersali et generali.

Quum ergo in societate VNIVERSALI vniuersa, in GENERALI quaedam bona communia sint, ita tamen, vt hic contractus quodammodo aleam contineat: (§. CCCLXXVIIII.*) consequens est, 208) vt lucrum quidem et damnum inter socios hos commune sit: at 209) collatio tamen admodum inaequalis esse possit, nec 210) habeat socius, quod conqueratur, si, exigentibus necessitatibus, vnus socius, qui minus contulit, altero plus expendat: immo, quin 211) socius contractum ab altero aes alienum pro rata exsoluere debeat, eo minus videtur dubitandum, quo magis expediti iuris est, et lucri ab vno facti alterum esse participem, eumque, qui commodum e re sentit, merito et incommoda ferre debere.

§. CCCLXXXI.

Quid in singulari?

Contra quum in societate SINGVLARI merito obseruanda sit aequalitas, (§. CCCLXXX.*) ea vero in collatione non semper obseruetur: sequitur sane, 212) vt aequalitas illa in diuidundo lucro et damno non possit esse *arithmetica*, sed *geometrica*, *) adeoque, 213) qui plus rerum operarumue in commune contulit, tanto plus lucri damnique ferre debeat, quanto

quanto alter minus contulit. Quandoquidem tamen in suis rebus quisque alteri qualecumque commodum concedere potest: (§. CCCVIIII, 13.) nemo negauerit, 214) posse socios pactionibus inter se aliud statuere, et in diuidendo lucro damnoque vel aequalitatem arithmeticam, vel 215) qualemcumque inaequalitatem probare, dummodo non 216) dolo vnius ex sociis hoc negotium degeneret in societatem leoninam. Phaedr. *Fab. I, 6.*

*) Sunt qui hic aequalitatem arithmeticam, tamquam inter fratres, seruandam esse statuunt, et ita interpretantur *l. 6. l. 29. l. 80. D. pro soc.* aliosque iuris Romani locos. Connan. *Comment. iur. ciu. VII, 19, 5.* Hub. *Praelect. ad tit. Inst. de societ.* Sed quum fictionem redoleat illa sociorum fraternitas, adeoque in iure naturae eius ratio haberi nequeat, et praeterea hic lucrum ex rebus operisque, in commune collatis, proueniat: nihil aequius profecto est, quam vt lucrum damnumque pro rata rei operaeque collatae diuidatur. Recte Aristot. *ad Nicom. VIII, 16.* Ἐν χρημάτων κοινωνίᾳ πλείω λαμβάνουσιν οἱ συμβαλλόμενοι πλείω. *In pecuniarum communione plura accipiunt, qui plura contulerunt.*

§. CCCLXXXII.

An socio liceat, altero inuito, societate excedere.

Denique obseruandum, quum haec societas consensu, vel per modum conuentionis contrahatur, (§. CCCLXXVIIII. *) 217) ex iuris naturalis principiis vix deduci posse regulam iuris Romani, ex societate cuiuis excedere licere, dummodo id non intempestiue et in alterius fraudem fiat: *) sed potius 218) rem omnem redire ad legem conuentionis, et hinc, si perpetuam societatem inire placuit, eam debere

bere esse perpetuam, sin temporalem, temporalem; nisi quod, 219) si alter sociorum iniuriosus, damnosusue sit, vel leges contractus manifesto violet, aequissimum videtur, socio facultatem esse debere, et ante tempus constitutum societati renunciandi.

*) Quod vel ex ipsis rationibus, quibus veteres iuris conditores vtuntur, liquido probari potest. Modo enim hanc reddunt rationem, quod communio sit mater discordiarum: *l. 77. §. 20. D. de legat. II.* modo, quod naturale vitium sit, negligi id, quod communiter possideatur: *l. 2. C. quando et quib. quarta pars*, quibus tertiam rationem addunt nonnulli, quod personae, quam socium adsciscimus, qualitas et industria eligatur, adeoque si spei non respondeat socii fides et diligentia, socio merito saluum esse oporteat societati renunciandi arbitrium. Enimuero non minores saepe discordias excitant emtio venditio et locatio conductio, in quibus tamen negant, locum esse poenitentiae. Et non minus aliquando negliguntur aedes, aliis locatae, quam communes, et tamen ideo contractum ante tempus abrumpere non licet. Denique et, qui operas conducit, personae qualitatem et industriam eligere solet, et tamen contractum ante tempus finire nequit. Si ergo de reliquis contractibus valet regula: *Sicut initio libera potestas vnicuique est habendi, vel non habendi contractus: ita renunciare semel constitutae obligationi, aduersario non consentiente, nemo potest: l. 5. C. de obl. et art.* quidni etiam de societate idem omnino dici posset?

§. CCCLXXXIII.

Quid iustum circa donationem. Subiicimus DONATIONEM, per quam intelligimus promissum de re nostra in alterum gratis transferenda. Ex ea vero definitione facile patet, 220) eam non modo pure, sed et sub qua-

quacumque conditione, adeoque 221) ſub conditione etiam mortis donatoris, vel eius contemplatione fieri poſſe, adeoque 222) recte diuidi in DONATIONEM INTER VIVOS, et MORTIS CAVSSA. 223) Rem inter viuos donatam merito eſſe tradendam, nec 224) donatori eam reuocandi ſupereſſe arbitrium. Denique ex iis, quae ſupra diximus, colligi poteſt, 224) donatarium, re euicta, a donatore petere non poſſe euictionis praeſtationem, (§. CCLXXIIII, 24.) et 225) donatori ad gratum animum quauis occaſione verbis factisque teſtandum omnino eſſe obligatum. (§. CCXXII, 40.)

§. CCCLXXXIIII.

Denique de omnibus generatim contractibus adhuc monendum eſt, 226) illos, quia conſiſtunt in conſenſu, (§. CCCXXVII.) ab iis eſſe ineundos, qui vel a natura, vel a legibus, conſentire non prohibentur. 227) Deinde, quia contractus commercii cauſſa inuenti ſunt, (§. CCCXXVII.) contrahendum quoque eſſe de rebus, quae honeſte, et permittentibus legibus, in commercio eſſe poſſunt: ac proinde 228) nullum valere contractum de rebus turpibus, impoſſibilibus, rebus per leges commercio exemtis, quamuis 228) quum res pleraeque non natura, ſed legibus poſitiuis commercio eximantur, eae etiam contractus permittere poſſint ſuper rebus, ſuper quibus aliarum gentium legibus et moribus contrahere non liceret. *)

Corollaria quaedam de contractibus in genere.

*) Exemplo eſſe poſſunt cadauera. Ea oppignorare apud nos procul dubio et inutile eſſet, et pro contractu

tractu turpissimo haberetur. Contra apud Aegyptios lex permittebat cadauera parentum condita oppignorare, et ei, qui, illis neglectis, non expunxerat nomen, honesta sepultura negabatur. Diodor. Sicul. *Bibl. I 93.* Contra natura inhonesta est oppignoratio vxorum, liberorumque, quod in regno Pegu permittitur, quia illa non potest non plena esse tristissimi euentus. Vnde et creditorem relegatione dignum iudicabant Romani, qui sciens filiumfamilias pignori a patre acceperat. *l. 5. D. quae res pign.*

CAP. XIIII.

DE PACTIS.

§. CCCLXXXV.

Quae sit pactorum et contractuum differentia?

QVamuis inter PACTA et CONTRACTVS iure naturae nihil sit discriminis, dum vtrumque negotium vtriusque consensu capit substantiam: dici tamen potest, CONTRACTVS ex vetere loquendi consuetudine ad rerum operarumue commercium; (§. CCCXXVII, 6.) pacta ad alias res, factaue, quae in commercio esse non solent, pertinere. *) Sic e. g. quamuis homines ingenui vtriusque sexus non sint in commercio: inter eos tamen conuenire solet de nuptiis, vel in futurum, vel in praesenti, celebrandis, isque consensus tum sponsalitius, tum nuptialis PACTORVM nomine recte venit.

*) Agnouit id discrimen etiam Pufendorffius *de iure nat et gent. V, 2, 4.* Et quamuis scriptores Romani, quia alio sensu accipiunt vocabula, aliudque discrimen pactorum et contractuum statuunt, non semper verbo *contrahere* vtantur de rebus, quae in commercio; *pacisci* de rebus factisque, extra commercium

mercium positis, veluti dum dicunt *contrahere nuptias*, *l. 22. D. de ritu nupt. pacisci ab aliquo numos:* Val. Max. *VIIII, 4, 2.* nomen tamen CONTRACTVS vix aliter accipiunt, quam de conuentione super rebus, quae in commercio sunt. Quod adeo verum est, vt ideo iureconsulti contra Donell. *Comm. iur. XIII, 18.* negent, nuptias esse contractum, qui ineatur de personis et indiuidua vitae consuetudine, quae non sint in commercio. Nihil ergo obstat, quo minus nos hoc *pactorum* et *contractuum* discrimen admittamus.

§. CCCLXXXVI.

Cur pacta sint necessaria?

Nimirum quum homines suauiter et commode viuere non possint, nisi sibi inuicem praestent officia, quae supra HVMANITATIS et BENEFICENTIAE diximus, (§. CCXIIII, 2.) et ita tamen inter homines iam pridem refrixerit amor, vt de eorum humanitate et beneficentia confidere non possimus, (§. CCCXXVI.) denique illa officia sint imperfecta, et inuitis extorqueri nequeant: (§. CXXII. *) consequens est, 1) vt non alia sit ea certo consequendi ratio, quam consensus alterius. Qui consensus duorum pluriumue in idem placitum de dando aliquo vel faciendo, quod alias vel plane non, vel tantum ex lege humanitatis et beneficentiae debetur, quum vocetur PACTVM: 2) ea, quae nobis ab aliis dari fieriue iure perfecto cupimus, nobis PACISCI debemus. *)

*) Exemplo esse poterunt Abraamus et Abimelechus. Ipsa sane lex humanitatis et beneficentiae vtrumque iubebat benigne aduersus se inuicem agere, et maxime Abraamum, virum virtutis studiosissimum, plurimisque ab Abimelecho beneficiis ornatum, ipsa recta ratio ad grati animi memoriam obligabat: et tamen vterque sibi ab altero amicitiam

et

et benignitatem pactum esse, legimus *Gen. XXI, 23. sequ.* Ita saepe veteres alios pactis obligabant ad praestandum id, ad quod hi iam antea ex legibus humanitatis ac beneuolentiae erant obligati.

§. CCCLXXXVII.

Ea seruanda esse, probatur argumento primo.

Nec dubitari potest, 3) quin pacta seruanda sint. Quum enim, qui aliquid promittit, mentem suam de dando aliquo faciendoue siue verbis, siue aliis signis prodat, verbis vero ita vtendum sit, ne alter decipiatur: (§. CLXXXXVI, 67.) consequens est, vt et a paciscentibus omnem fraudem omneque abesse oporteat mendacium, adeoque standum sit promissis pactisque omnibus, deliberato animo initis, et hinc 4) nihil debeat fide data esse sanctius, 5) nihil perfidia detestabilius. *)

*) Quemadmodum enim pactis quodammodo subuenimus indigentiae nostrae, idque agimus paciscentes cum aliis, vt nobis officia humanitatis et beneficentiae, quae alias a plerisque frustra speraremus, praestent: ita facile patet, iis solis inter se genus humanum contineri. Ergo tanto *perfidiosius est, magisque nefarium, fidem frangere, quae continet vitam.* Cic. *pro Q. Roscio comoedo Cap. VI.* Hinc semper generosum visum est τὸ ἀψευδὲς στόμα, *os verax*, vel, vt rem eloquitur Euripides *in Iphig. in Taur. v. 1064.*

Καλόν τι γλῶσσ', ὅτῳ πίστις παρῇ
Pulcrum est lingua, cui adest fides.

§. CCCLXXXVIII.

Itemque secundo.

Accedit et altera ratio, cui non minus ponderis inesse, facile vnusquisque largietur. Quum enim officiorum omnium, quae alteri debemus, communis veluti fons et scaturigo sit

ſit amor iuſtitiae, (§. CLXXIII, 1.) isque nos ſubigere debeat, vt, quod nobis fieri nolumus, id nec alteri faciamus, (§. CLXXVII, 6.) nemo denique ſit mortalium, qui pactis et promiſſis ab altero decipi velit: denuo ſequitur, vt nec nos cuiquam pactionibus et promiſſis illudere, eumque propter fidem noſtram defraudare debeamus, adeoque pacta omnino ſint ſeruanda. *)

*) Non hic vtimur argumento, quod nec ſocietas ciuilis ſeruari poſſet, niſi ſancta hominibus eſſet religio. Quamuis enim hoc argumento recte probetur pactorum fideique inter homines neceſſitas, eamque Cicero *de offic. II, 11.* et inde eleganter demonſtrarit, quod *ne illi quidem, qui maleficio et ſcelere paſcuntur, poſſint ſine illa particula iuſtitiae,* id eſt, ſine pactis, *viuere:* ex hac tamen ſocialitate non eſſe originem obligationis huius repetendam, iam ſupra oſtendimus. (§. LXXV.) Itaque binas has rationes, quas hoc et antecedente aphoriſmis expoſuimus, ex principio noſtro AMORIS deriuare maluimus.

§. CCCLXXXVIIII.

Ceterum pacta vel *μονόπλευρα*, ſeu VNILATERALIA ſunt, vel *δίπλευρα*, ſeu BILATERALIA. Illis vnus tantum alteri; his ambo ſibi mutuo aliquid promittunt, adeoque poſterioribus tacita ineſt conditio, vnum praeſtiturum, quod promiſerit, ſi et alter ex ſua parte pacto ſatisfacturus ſit. Deinde vtraque ſunt vel OBLIGATORIA, quibus noua obligatio vel alterutrius, vel vtriusque partis, conſtituitur, vel LIBERATORIA, quibus obligationes, antea conſtitutae, tolluntur, vel MIXTA, quibus et obligationes priores tolluntur, et nouae pro arbitrio paciſcentium conſtituuntur, Quotuplicia pacta?

tur, quales in primis NOVATIONES, et TRANSACTIONES de caussis dubiis esse, nemo non intelligit. Sed horum omnium eadem est ratio, puta, 5) vt summa fide et quam religiosissime seruanda sint, 6) si vel maxime non eo consilio aliquid promiserit alteruter, vt obligari velit. *)

*) Obseruandum hoc est, contra illos, qui aliam promissionem PERFECTAM, aliam IMPERFECTAM esse statuunt, et illam quidem definiunt, quando non solum promittens obligari vult, sed et simul ius in alterum confert, vt rem promissam veluti debitam plene a se poscere queat: hanc vero, quando obligari quidem vult, qui promisit, vt tamen alteri ius non sit ad exigendum. Quo referunt promissionem: *Ego destinaui, hoc tibi dare, et peto, vt mihi credas*, itemque pollicitationes virorum potentum aut gratiosorum, quibus alicui commendationem vel suffragium spondent. Grot. *Iur. bell. et pac. II, 2, 2.* Pufendorff. *Iur. nat. et gent. III, 5, 5.* Sed 1) saepe tales promissiones non sunt pacta, sed *dicta* tantum, vel *adseuerationes*, quas a pactis ipsi distinguunt Grotius et Pufendorffius, immo aliquando non pacta sunt, sed praeparationes ad pacta, quas vulgo *tractatus* adpellitant. 2) Res est paene contradictoria, aliquem promittere velle, et alii tamen nolle ius ad exigendum dare. Quod nescio, an tale sit commentum, quo omnia pacta et promissa turpiter eludi possent, exemplo Mediolanensium, qui increpati de periurio, respondebant: *Iurauimus quidem, sed iuramentum attendere non promisimus.* Quod referens Radeuicus *de gestis Friderici I. Lib. II. Cap. XXV. Digna*, inquit, *responsio, vt moribus oratio consonaret, et, qui praue ac perfide viuere et facere consueuerant, aliter, ac perfide et praue, loqui non potuissent, vt vitam flagitiosam sermo inlotus comitaretur.* Denique 3) si imperfectae plerumque sunt huiusmodi potentum promissiones ratione exactionis: non ideo illico, quod ad obligationem attinet, pro imperfectis habendae sunt.

§. CCCLXXXX.

§. CCCLXXXX.

Ex quo porro colligimus, 7) nihil iure naturali interesse inter pactum et stipulationem, adeoque 8) falli Franc. Connanum *Comment. I, 6.* qui, Romanorum commendaturus ἐυνομίαν, etiam iure naturae ex promissis, quamdiu stent intra terminos simplicis conuentionis, et in συνάλλαγμα non transeant, ius perfectum oriri negat. Quemadmodum enim eius argumenta iam satis profligarunt Grot. *de iure belli et pac. II, 2, 1.* et Pufend. *Iur. nat. et gent. III, 5, 9.* ita nos addimus, Connanum minus magnifice de naturali pactorum obligatione sentire, quam ipsos Romanos, quippe qui pactis nudis vim perfecte obligandi numquam detraxerunt, quamuis actionem ex iis, ob singulares rationes, denegarent. *)

Iure naturae et nuda perfecte obligant.

*) Ex Romanorum sententia obligabatur, etiam qui nudo pacto aliquid promiserat, eumque, qui fidem fefellerat, illi non minus perfidum putabant, quam aliae gentes. Quin non imperfectam esse existimabant hanc obligationem, quae ex pactis nudis oriebatur, sed perfectam, siquidem ratione illius locus erat compensationi, *l. 6, D. de compens.* constituto, *l. 1. §. pen. D. de pecun. const.* nouationi, *l. 1. fin. D. de nouat.* fideiussoribus et pignoribus, *l. 5. D. de pign.* exceptioni. *l. 7. §. 5. l. 45. D. de pact. l. 10. l. 21. l. 28. C. eod.* Vnde et, quod a promittente per errorem fuerat solutum, condictione indebiti repeti non poterat *l. 19. D. de cond. ind.* Quorum pleraque ita sunt comparata, vt in obligationem imperfectam vix cadant. Solam negabant ACTIONEM, quia ciuilem inuenerant modum, quo paciscentes vti iusserant, puta stipulationem. Eam qui negligebant, perlusorie egisse videbantur. Quemadmodum ergo multis locis leges ex oppignoratione rerum immobilium non dant actionem, nisi pignus

apud acta sit constitutum, nec tamen ideo pignori obligationem perfectam detrahunt, quippe quae aliis modis sese exserit: ita nec de Romanis statuendum est, eos pacta noluisse perfectam obligationem producere, quia actionem inde oriri noluerint.

§. CCCLXXXXI.

Pacta expressa et tacita. Quum vero pactum sit duorum pluriumue in idem placitum consensus, (§. CCCLXXXVI.) CONSENSVS vero duarum pluriumue voluntatum in eamdem rem easdemque circumstantias conspiratio: consequens est, 9) vt ille consensus tamquam internus externo aliquo signo declarandus sit. Qualia signa, quum sint *verba*, siue ore prolata, siue litteris consignata, et *facta*, et illa censensus expressi; haec taciti praebeant argumentum: (§.CCLXXXIIII.) facile patet, 10) perinde esse, siue expresso, siue tacito consensu, aliqui paciscantur, dum tale sit factum, ex quo consensus in eam rem, de communi humani generis vel gentis cuiusdam, sententia colligi soleat. *) Immo 11) aliquando consensum recte colligi ex ipsa negotii natura, si illud tale sit, vt non possit non iudicari, alterum non dissentire. (§. CCLXXXIIII.)

*) Hinc et nutum sufficere, recte statuunt iura nostra: *l. 52. §. vlt. D. de obl. et act.* Quinctilian. *Declam. CCXXXXVII.* nec non patientiam, immo et silentium, *l. 51. pr. D. locati, l. 11. §. 4. 7. D. de interr. in iure fac.* et alibi passim. Quod admittimus omnino, nisi alia fuerit probabilis ratio, cur quis, dissentiens licet, tacere, quam dissensum verbis factisue testari, maluerit, e. g. si filius familias, truculentiam patris veritus, interrogatus, an Maeuiam, a qua maxime abhorret, ducere velit? taceat: non illico consensisse videbitur. Quid si enim, patre dicente:

dicente: *Abi domum, et suspende te,* prae stupore tacuisset filius? an ideo consensisse diceretur?

§. CCCLXXXXII.

Quumque consensus sit duarum voluntatum in eamdem rem easdemque circumstantias conspiratio, (§. CCCLXXXXI.) voluntas vero nihil possit vel adpetere, vel auersari, nisi ab intellectu excitata: (§. XXX.) sequitur, 12) vt pacisci valide nequeant, quicumque rectae rationis vsu destituuntur, adeoque nullius momenti sint pacta furiosorum, nisi dilucido interuallo distinguatur furor, nec non 13) infantum et eorum omnium, quos ob lubricum aetatis rem non intelligere, probabile est, 14) praeterea aegrotorum, quorum animos morbi vehementia perturbat, immo 15) et maxime ebriorum, licet voluntaria fuerit promittentium ebrietas, *) nec 16) eorum, qui iocantes aliquid promiserunt, sibiue sunt ab altero stipulati.

Pacisci quinam possint, vel non possint?

*) Quamuis enim alias tunc demum agenti non imputetur actio, ex ebrietate perpetrata, si per eum non steterit, quo minus huiusmodi quid contingeret, (§. CVI, 31.) per eum autem, qui vltro suauem illam insaniam sibi attraxit, omnino steterit, ne pacisceretur, quum actio ex ebrietate profecta inuoluntaria quidem sit in se, sed non in sua caussa: (§. L. *) hic tamen aliud statuendum et gradus ebrietatis distinguendi sunt. Aut enim modica fuit, aut summa hominis aliquid promittentis ebrietas. Si modica: non ita caliginem illa offudit intellectui, vt nesciret, cui vel quidnam promitteret, adeoque huiusmodi promissio omnino obligat. Sin summa: non potuit non illa incurrere in sensus, ac proinde alter, qui cum illo pactus est, vel in manifesto dolo fuit, vel sibi saltim

tim imputare debet, quod cum homine vino sepulto ac semisomni rem seriam suscipere et pacisci non dubitarit. Itaque nulla est ratio, cur ei ius esse debeat, promissum, discussa alterius crapula, exigendi.

§. CCCLXXXXIII.

An vtile sit pactum ex ignorantia vel errore initum?

Ex eodem porro axiomate colligimus, 17) inutile esse pactum, ex ignorantia vel errore initum, si vitium hoc intellectus sit culpabile, vincibile, ac voluntarium: (§. CVII, 33.) non, 18) si ita comparata sit res, vt et prudentissimum possit fallere, (§. CVIII, 36.) veluti 19) si de diuersis personis rebusue senserint stipulator et promissor, vel 20) si alteruter errauerit circa personam, vel rem ipsam, vel 21) circa eas circumstantias, quae non facile sciri potuerunt, et quarum si conscius fuisset promittens, numquam ita esset pactus. *)

*) His obseruatis regulis omnes species, quae in ipsis rerum argumentis occurrere possunt, facile explicantur. Sic non valebit pactum, si quis se ducturum promisit virginem, quae praegnans postea adpareat, quia hac in re falli potuit etiam prudentissimus: *per n. 18.* nec sponsalia vllius momenti erunt, si cui Tulliae nuptias adfectanti, nomen vero ignoranti, Afrania per errorem spondeatur, quia, quum de diuersis personis senserint, non consenserunt in idem placitum. *per n. 19. et 20.* Denique si desponsam Tulliam epilepticam esse, vel alio tetro morbo laborare, postea adpareat: ne eo quidem casu sponsus tenebitur, quia errauit circa περίστασιν, quae a sponso tam facile explorari non potuit, et qua tamen cognita, illum has adfectaturum nuptias fuisse, vix verosimile est. *per. n. 21.*

§. CCCLXXXXIIII.

§. CCCLXXXXIIII.

Multo minus ergo 22) valebit pactum ad quod quis dolo alterius inductus, vel 23) in quo dolo istius malo circumscriptus laesusque est, quia consensisse non potest videri, cuius menti veluti praestigias alter obiecit, vt rem vel personam, de qua pactus est, sibi multo aliter conciperet, ac eam postea reipsa deprehendit. *) Contra 24) nulla est ratio, cur irritum esse debeat pactum, ad quod tertius alterutrum paciscentium, altero inscio, pellexit, quamuis 15) dubitari nequeat, quin is, cuius dolo factum est, vt ita paciscerentur, laesis ad resarciendum damnum sit obligatus. An dolo malo elicitum?

*) Hinc nemo dixerit iure naturae ratas esse debuisse nuptias Iacobi cum Lea, quas manifesto dolo conciliauerat Labanus. *Genes. XXVIIII, 22.* Neque mos gentis, quo facti turpitudinem velare conatus est Labanus, eum a dolo excusare, vel Iacobum obligare potuit, vt sibi a socero malitiosissimo tam proterue illudi pateretur. Nam nec obligatoria procul dubio fuit illa consuetudo, et, si pro lege habita fuisset, id praedictum esse oportebat, neque debebat Labanus Rachelem petenti Iacobo promittere, sed eum peregrinum, et consuetudinum Syriacarum ignarum, praemonere, sororem, natu minorem ante maiorem despondere, moribus patriis nefas esse. Omnia ergo miris fraudibus hic implicata fuerunt, nec ea rata fuissent procul dubio, nisi Iacobo peregrino satius visum fuisset, concoquere iniuriam, sibi a socero illatam, quam in ambiguam litem descendere.

§. CCCLXXXXV.

Quumque et vis et metus quam maxime obstent consensui; nec imputari vlli possit, quod quis coactus fecit, si cogenti nullum ius An vi et metu extortum?

 cogendi

cogendi fuerit: (§. CVIIII, 43.) facile patet, 26) non obligari promittentem aliquid latroni, aliiue vim iniuste facienti. 27) Ratam contra esse promissionem, factam ei, qui dum alterum coegit, iure suo est vsus: 28) multoque minus dubitari posse de validitate pacti, si non ipse, cui quid promissum, sed tertius, hoc ignorante, vim adhibuerit, vel caussam ineundi pacti dederit, *) nec non, 29) si coactus postea rem ratam habuerit, quia tunc non ex voluntate priore, vi et metu extorta, sed ex posteriore vltronea obligatur (§. CVIIII, 41.)

*) Quum enim cesset imputatio, si quid factum sit, cuius quis nec caussa nec auctor est, (§. CV, 23.) hic vero is, cui quid promissum est, non sit auctor violentiae, qua alter ad promittendum est adactus: illi etiam vim non posse imputari palam est. Sic e. g. si quis imminente a latronibus vel praedonibus maritimis periculo, praesidium sibi mercede satis luculenta conduxerit, frustra ille comitibus illis itineris, mercedem flagitantibus, reponeret, se metu latronum promisisse. *Quid enim illorum refert, an conductor coactus sit, si a locatoribus coactus non sit? Horum culpam esse oportet, vt horum poena sit:* recte inquit M. Seneca *Controu. IIII, 27.*

§. CCCLXXXXVI.

Consensus paciscentium debet esse mutuus.

Quandoquidem porro pactum in duorum pluriumue in idem placitum consensu consistit: (§. CCCLXXXXVI.) facile patet, 30) id non modo in pactis bilateralibus, sed et in vnilateralibus, iustissimam habere rationem: adeoque 31) promittentem non teneri, nisi alter, sibi gratam esse rem promissam, ostenderit. Quod tamen 32) aliquando merito praesumitur,

tur, tum ex ſtatu eius, cui quid promiſſum, tum 33) ex ipſius rei, quae promittitur, indole, tum 34) ex antecedente rogatione, dummodo hoc poſtremo caſu idem, quod rogauerat alter, promiſſum ſit.

§. CCCLXXXXVII.

Quia praeterea pacta ineuntur de aliquo praeſtando, (§. CCCLXXXVI.) praeſtari vero nequeunt impoſſibilia, adeoque eorum omiſſio nemini imputatur: (§. CXV, 59.) conſequens eſt, 35) vt pacta de rebus abſolute impoſſibilibus inutilia ſint, nullaque inde naſcatur obligatio, niſi 36) tempore initi pacti res in poteſtate promittentis fuerit, isque poſtea vires, quibus pollebat, ſua culpa detriuerit, vel 37) aliquis rem non abſolute impoſſibilem, quam tamen ſibi impoſſibilem eſſe ſatis nouerat, dolo malo promiſerit. (§. CXV, 60. ſequ.) **An rata ſint pacta de rebus impoſſibilibus?**

§. CCCLXXXVIII.

Quumque *ἐκ τῶν ἀδυνάτων* ſint non modo, quae per rerum naturam, ſed et quae per leges bonosque mores, fieri non poſſunt: (§. CXV, 58.) nemo non intelligit, 38) inutilia quoque eſſe pacta ac promiſſa, quibus leges iuſtitiae humanitatisque refragantur: nec non 39) quae decorum, pietatem, verecundiam, laedunt, quaeque adeo *nos ne facere quidem poſſe, credendum eſt*, vti recte, et vere φιλοσοφικῶς, ſcribit Papinianus *l. 15. D. de condit. inſtit.* 40) Non obligari quemquam promiſſo, quo ſe ad patrandum delictum obſtrinxit: nec, 41) illum, qui ſe alteri ad praemium delicti dandum obli- **An de rebus turpibus?**

 gauit,

gauit, eo nomine teneri: ac proinde 42) omnia pacta de rebus turpibus ac inhonestis inita, siue vnilateralia, siue bilateralia, nullius momenti esse. *)

*) Manifesto enim contradictorium est, ius naturae adsistere pactis, etiam iuri naturae contrariis: itemque prohibere illud ita pacisci, et tamen praecipere, vt pacto satisfiat, pactum denique nullum esse, et tamen effectum sortiri. Itaque sine perfidiae labe ab huiusmodi pacto disceditur, quod sine summo scelere impleri non potest. Nec fidei laudem fert, qui praestat, quod sine scelere praestari non potest. Recte proinde Deianirae, silentium sibi stipulatae, respondet nutrix apud Senecam, tragoedum *in Hercule Oeteo Act. II. v. 480.*

Praestare, fateor, posse me tacitam fidem,
Si scelere careat, interim scelus est fides.

§. CCCLXXXXVIIII.

An seruandum promissum cum alterius detrimento coniunctum?

Ex quo porro colligimus, 43) non obligari quemquam ad praestanda promissa, quorum praestationem cum alterius detrimento manifesto coniunctam esse, animaduertit, 44) licet vel maxime alter perire velit, promissumque vrgeat. Quum enim laedere alterum iure naturae prohibeamur, (§. CLXXVIII, 7.) de iis vero, quae iuri naturae refragantur, pacisci nemo possit: (§. CCCLXXXXVIII, 38.) non potest etiam pactum qualecumque, quo alter laeditur, valere, et 45) qui fidem sic praestitit volenti et vrgenti, non minus poena dignus est, ac qui inuitum et repugnantem laesit. *)

*) Nec opponi huic doctrinae potest, volenti non fieri iniuriam. Ei enim regulae non esse locum, si velle non liceat, iam supra ostendimus. Velle autem non licet,

licet ea, quae Deus vel per rectam rationem, vel per reuelationem, prohibuit. Hinc quamuis Saulus, rex, vulneratus adolescentem supplex rogasset, vt se gladio transfigeret: tantum tamen abest, vt id impune ferret, vt Dauides eum, tamquam regicidam confessum, confestim obtruncari iuberet. *II. Sam. I, 15. 16.*

§. CCCC.

Quia porro paciscimur de iis, quae nobis ab altero dari fierique iure perfecto cupimus, (§. CCCLXXXVI.) dari autem vel fieri non possunt ea, quae alterius dominio arbitrioue subiecta sunt: recte negamus, 46) quemquam vtiliter promittere res, factaue aliena, nisi mandante domino; immo 47) ne proprias quidem res, in quibus iam alteri antiquiore pacto ius aliquod quaesitum est. 48) Obligari quidem eum ad omnem diligentiam adhibendam, qui se operam daturum promisit, vt alius det faciatue: *) immo et 49) ad id, quod interest, si, se rem alteri confectam daturum, receperit, 50) non autem ei, cui quis rem factumue tertii promisit, ius esse, rem illam factumue a tertio exigendi. Vid. Hert. *de obl. alium datur. facturumue.*

Effectus pactorum de rebus factisue alienis.

*) Quum enim plus, quam operam suam diligentiamque, non promiserit: nec plus ab eo exigere poterit is, qui sibi illam pactus est. Et generatim quoties quis sibi aliquid stipulatus est, quod in alterius potestate absolute non esse praesciuit, vel praescire potuit: toties promittens, praestita omni diligentia, liberatur. Eleganter id obseruat Seneca *de benefic. VII, 13. Quaedam eius conditionis sunt, vt effectum praestare debeant: quibusdam pro effectu est, omnia attentasse, vt efficerent. Si omnia fecit, vt sanaret: peregit medicus partes suas. Etiam*

Etiam damnato reo, oratori constat eloquentiae officium, si omni arte vsus est. Laus imperatori, etiam victo, et duci redditur, si et prudentia et industria, et fortitudo muneribus suis functa est.

§. CCCCI.

Pactum et pure, et sub conditione, et ex die vel in diem recte initur: non tamen sub conditione impossibili.

Ex eodem, quod datio vel factum, quod promittitur, ab vtriusque consensu pendet, (§. CCCLXXXVI.) sua sponte sequitur, 51) vt in paciscentium arbitrio sit, PVRE, an SVB CONDITIONE, an IN DIEM, vel EX DIE pacisci velint, easque circumstantias a paciscentibus accurate esse obseruandas, dum, 52) quod ad conditionem attinet, illa effectum pacti ab incerto euentu vere suspendat, id est, dummodo vere sit CONDITIO. Ex quo patet, 53) id quod sub *conditione impossibili*, quam vocant, promissum est, non deberi, quum nec hoc additamentum conditionis nomen mereatur,*) et ii, qui, quod fieri non posse praesciuerant, promiserunt stipulatiue sunt, aut iocati, aut insaniuisse, ac priore casu pacisci noluisse, posteriore non potuisse, censeantur. (§. CCCLXXXXII, 12. 16.)

*) Est enim CONDITIO certa quaedam circumstantia, a paciscentibus expressa, a qua pacti effectus suspenditur, tamquam ab incerto euentu. Quum ergo impossibilis, quam vocant, conditio non exprimat incertum euentum, sed, quem non exstiturum, certissimum est: sequitur, vt nec suspendat pacti effectum, adeoque non sit conditio. Cauillabatur ergo Miltiades, qui vrbis deditionem a Lemniis ex pacto postulabat, quod domo profectus, vento Aquilone Lemnum peruenisset. Nepos *Miltiad. Cap. I. et II.* Lemnii enim Athenas intellexerant: nec aliter Lemniorum verba capere poterat Miltiades, qui eo tempore nusquam, nisi Athenis, domum habebat.

bat. Conditio ergo erat impossibilis, quae, quum exsisterenum quam posset, pactum reddebat irritum, maxime quum illusisse Lemnios Miltiadi, et irridentes hoc dixisse, adeoque iocatos esse, facile intelligere potuisset Miltiades.

§. CCCCII.

Multo minus sub turpi.

Quum vero, et quae rectae rationi, legibus, bonisque moribus aduersa sunt, ἐκ τῶν ἀδυνάτων esse censeantur, (§. CXV, 58.) id vero, quod sub conditione impossibili promissum est, non debeatur, (§. CCCCI, 53.) quin generatim de rebus turpibus pacisci non liceat: (§. CCCLXXXXVIII, 40.) inde merito colligimus, 54) turpes etiam inhonestasque conditiones vitiare pactum,*) eumque, 55) qui sub huiusmodi conditione promisit, illam adimplere non teneri: 56) si vero adimpleta sit, vtrumque paciscentem poenas merito dare, et promittentem quidem, quod delictum perpetrauit, alterum, quod talem ferendo conditionem, pro caussa istius facinoris morali merito habetur. (§. CXII, 49.)

*) Ex singulari ratione Romani conditiones, tum physice, tum moraliter impossibiles, pro non adscriptis esse voluerunt in vltimis voluntatibus. §. *10. Inst. de her. inst. l. 1. l. 19. D. de condit. inst. l. 8. et l. 20. D. de condit. et dem.* Quemadmodum enim absurdum videbatur, testatori indulgeri, vt in actu tam graui et serio, heredi illudere, nugasque agere posset: ita nec heredi fraudi esse debebat omissio actionis impossibilis, in quam numquam consensisset. (§. CXV, 59.) Et hinc legata accepturi nihilominus ex iure Romano fuissent, ab Eumolpo honorati, apud Petron. *Sat. Cap. LXXXXI.* si vel maxime non adimplessent conditionem: *Omnes, qui in testamento meo legata habent,*

habent, praeter liberos meos, hac conditione percipient, quae dedi: si corpus meum in partes conciderint, et, adstante populo, comederint. At quum ex nostra sententia non alias vltimas voluntates agnoscat ius naturae, quam quae per modum pacti fiunt: (§. CCLXXXXI, 5.) nihil obstat, quo minus, quae de pactis, sub impossibili vel turpi conditione initis, diximus, (§. CCCCI. et CCCCII.) etiam de vltimis voluntatibus valere debere dicamus: vt adeo absurda dicenda sit Thebanorum lex, quae conditionem adimpleri iusserat ridiculam, vt heres captator mortuam testatricem nudam, et oleo vnctam, humeris suis efferret,

Scilicet elabi si posset mortua, credo,
Quo nimium institerat viuenti.

Vid. Horat. *Serm. II*, 5.

§. CCCCIII.

An liceat per alios promittere et pacisci?

Quia porro et per modum mandati, et per negotiorum gestionem, cuiuis licet alterius vtilitatem promouere, eumque ope sua, iuuare: (§. CCCXXXXVI.) non possumus non inferre, 57) perinde esse, siue ipse quis paciscatur promittatue, siue eius mandato alius. Quum vero negotiorum gestor tantum ad vtiliter gerendum obligatus sit, (§. CCCXXXXVIII.) non vero vtiliter gerat, qui de alieno liberalis, aliquid sine consensu domini promittit: (§. CCCC, 46.) consequens est, 58) vt liceat quidem negotiorum gestori alteri stipulari, adeoque 59) aequitati naturali parum conueniens videatur regula iuris Romani: *neminem posse alteri, nisi cuius iuri subiectus sit, stipulari:* §. 4. *Inst. de inut. stip.* non tamen 60) pro absente et ignorante promittere, et talis promissio dominum plane non obstringat.

§. CCCCV.

§. CCCCV.

Denique quum ineunte hoc capite a nobis obſeruatum ſit, inter pacta et contractus iure naturae nihil eſſe diſcriminis, ſiquidem vtrumque negotium vtriusque conſenſu capit ſubſtantiam: (§. CCCLXXXV.) facile patet, 61) omnes regulas, quas hoc capite vidimus, non minus ad contractus, quam ad pacta, pertinere, nec 62) male illum ratiocinari, qui a natura pactorum ad contractuum indolem eruendam ducit argumentum.

Quae de pactis dicta, etiam ad contractus pertinent.

CAP. XV.

QVIBVS MODIS OBLIGATIONES EX CONTRACTIBVS PACTISQVE SOLVVNTVR.

§. CCCCVI.

PActa ſumma FIDE et quam religioſiſſime ſeruanda eſſe, nihilque data FIDE debere eſſe ſanctius, ſupra demonſtrare nos meminimus. (§. CCCLXXXVII. ſequ.) FIDES vero hic nobis nihil aliud eſt, quam promiſſionum pactorumque impletio: adeoque vere Cicero *de offic. I, 6.* quamuis parum accurate ad grammaticorum regulas, FIDEM *adpellatam*, ait, *quia fiat, quod dictum eſt.* Ex quo colligimus, 1) tum demum paciſcentes finem ſuum adſequutos, quando pacti legibus ſatisfactum, idque, quod dictum, factum ſit, 2) fine autem hoc obtento, (qui ex philoſophorum ſententia primum in intentione, et poſtremum in exſequu-

Axiomata generalia de modis ſoluendi obligationem.

ſequutione eſt, vel ita comparato, vt obtineri numquam poſſit, (§. CCCLXXXXVII, 35.) ipſam quoque obligationem, ex pacto promiſſoue natam, ceſſare oportere. *)

*) Iure quidem Romano diſtinguitur inter modos, quibus IPSO IVRE, et quibus OPE EXCEPTIONIS tollitur obligatio. Quoties enim facto aliquo paciſcentium perimitur obligatio, veluti ſolutione, in ſolutum datione, acceptilatione, ceteris: toties *ipſo iure* illa exſpiraſſe; ſi contra propter aequitatem eliditur, *per exceptionem* ſublata dicitur. Quamuis vero nec ocioſam exiſtimemus illam iureconſultorum diſtinctionem, nec eamdem omni ratione deſtitui contendamus: (quam in rem praeclara ſunt, quae diſputauit celeberrimus Henr. Cocceius *diſſ. de eo, quod fit ipſo iure.*) eam tamen ignorare ius naturae rectamque rationem, facile nobis largientur ii, quibus explorata eſt Romanorum res iudiciaria, ratioque, quae illos ad excogitandam hanc diſtinctionem permouit.

§. CCCCVII.

Modus primus, ſolutio. A quo fieri debeat?

Quum itaque ceſſet obligatio, ex pacto promiſſoue nata, quando pacti legibus ſatisfactum, idque, quod dictum, factum eſt: (§. CCCCVI, 1. 2.) conſequens eſt, 3) vt illa ceſſet, facta SOLVTIONE, quippe quae nihil aliud eſt, quam naturalis praeſtatio eius, quod in obligatione eſt, illi, cui quis ex promiſſo obligatur, facta. Quemadmodum vero 4) ei, cui ſoluendum, perinde eſt, a quo ſibi ſoluatur, dummodo vel rem ipſam, quae debetur, vel, ſi res fungibilis in obligatione ſit, tantumdem accipiat, (§. CCCLXIIII, * 3.) quum ita naturaliter illi praeſtetur, quod in obligatione eſt: ita ex eadem ratione facile patet, 5) alio ſe ad pacti imple-

impletionem offerente, non liberari paciſcentem, ſi quid, quod vicariam alterius praeſtationem non admittit, promiſſum ſit. *)

*) Id toties contingit, quoties perſonae qualitas vel induſtria aliquos ad paciſcendum impulit. Hinc ſi Titia ex pacto ſponſalitio obligata eſſet ad nuptias cum Sempronio contrahendas: ea ſane non liberaretur, ſi vel maxime Sulpicia parata eſſe ad pactum pro Titia implendum, quia Sempronius Titiae qualitates, virtutes, aetatem, formam, frugalitatem, elegit, adeoque ei non perinde eſt, quae ſibi nubat. Contra commodatario perinde eſt, ſiue librum commodatum a commodatario, ſiue a tertio quodam, quocum ipſi nihil negotii fuit, recipiat: creditoris quoque non refert, vtrum a debitore, an a tertio, etiam ignoto ſibi homine, ſortem vſuraſue accipiat: quia vtrique hoc modo naturaliter praeſtatur, quod in obligatione eſt.

§. CCCCVIII.

Quid, et cui ſoluendum ſit?

Ex eodem principio colligimus, 6) praeſtandam eſſe vel eamdem ſpeciem, ſi alteri vſus tantum vel cuſtodia rei non fungibilis conceſſa; vel 7) idem genus, ſeu tantumdem, ſi res fungibilis alteri abutenda data ſit. 8) Creditori inuito non obtrudendum eſſe aliud pro alio, multoque minus 9) eum cogendum eſſe, vt partem pro toto accipiat: vel 10) tardius, alioue loco, quam legibus contractus cautum eſt, ſolui ſibi patiatur: *) quia omnibus his caſibus tunc non praeſtaretur naturaliter, quod in obligatione eſt. (§. CCCVII, 3.) Praeterea ex eodem patet, 11) non alii ſoluendum eſſe, quam creditori, dummodo leges illum ſolutionem accipere patiantur, vel 12) ei, cui ille nomen

 ceſſit,

cessit, vel 13) cui solui mandauit, quum alias praestetur quidem, quod in obligatione est, sed non ei, cui ex promisso obligatus est, debitor. (§. CCCCVII, 3.)

*) Quamuis enim saepe debitori aliquid indulgeri iubeat necessitas, saepe et leges humanitatis subigere debeant creditorem, vt aliquid de rigore iuris remittat: nos tamen hic de iure loquimur. Hoc pacta et contractus summa fide seruari iubet. *Fides* autem, recte obseruante Cicerone *de offic. II, 24. nulla esse potest, nisi sit necessaria solutio rerum creditarum.*

§. CCCCVIIII.

Modus secundus compensatio.

Deinde quia cessat obligatio ex pacto, quoties eius legibus satisfactum, idque, quod dictum, factum est, (§. CCCCVI, 1. 2.) in rebus vero fungibilibus tantumdem pro eodem habetur: (§. CCCLXIIII, *3.) consequens est, 14) vt et COMPENSATIONE tollatur obligatio, quippe quae nihil aliud est, quam mutui debiti et crediti, quorum vtrumque certam aestimationem habet, inter se contributio. *)

*) Accedit et alia ratio. Quum enim ei solutum esse dicamus, qui habet, quod in obligatione est, (§. CCCCVII, 3.) is vero, cui res fungibilis debebatur, eam habeat, si tantumdem acceperit: (§. CCCLXIII, * 3.) sequitur, vt ei, qui ex huiusmodi obligatione quouis modo tantumdem accepit, solutum esse videatur, ac proinde COMPENSATIO nihil aliud sit, quam solutio breui manu facta. Vt adeo aequissimum sit, compensationis eumdem esse effectum, ac solutionis. Quod recte viderunt maiores nostri, dum dicere soliti sunt: *Abrechnen sey so gut, als zahlen.*

§. CCCCX.

§. CCCCX.

Ex ea vero definitione patet, 15) compensationi non esse locum, nisi inter eos, qui sibi mutuo debent, ac proinde 16) frustra veluti in solutum alteri inuito obtrudi, quod nobis a tertio debetur. 17) Compensationi locum esse in rebus fungibilibus, quae, quum regulariter pretium adfectionis non admittant, certam semper habent aestimationem, non autem 18) compensari posse speciem cum specie, nec 19) diuersum genus cum diuerso genere, nec 20) praestationes personales cum praestationibus similibus, quia haec omnia et adfectionem admittunt, et incertae sunt aestimationis. 21) Denique compensationem quantitatum etiam inaequalium admitti, ad summam concurrentem, quamuis et recta ratio videat, 22) ab eo non postulari aequum, qui liquidum cum illiquido compensari velit. *) Quid circa illam iustum sit.

*) Multo minus ergo recte compensatur debitum liquidum cum eo, quod alter vi iniusta non fecerit iniuriam, quia hic plane deficit mutua obligatio. Lepida ergo, si qua alia, fuit compensatio, qua creditoribus suis satisfecit Vitellius apud Dion. Cass. *Hist. Lib. LXV. p 735.* Quum enim hi, proficiscenti in Germaniam, Vitellio iniecissent manus, eumque vix, datis fideiussoribus, dimisissent: hic, occupato imperio, illos latitantes requisiuit, sublatasque esse compensatione obligationes, dixit, quin et chirographa sibi reddi iussit, interserens caussam, *τὴν σωτηρίαν σφίσιν ἐς τὸ ὀφειλόμενον ἀποδιδόναι*, *salutem se illis pro credita pecunia reddidisse.* Quasi et id imputare viatori possit latro, quod, quum iugulare potuisset, incruenta spolia detraxerit.

§. CCCCXI.

Tertius modus, condonatio.

Quum porro et illi satisfactum sit procul dubio, qui nihil a debitore exigere cupit, et quisque se iure suo, quod in fauorem sui inuectum est, recte se abdicet: (§. XIII, 19.) consequens est, 23) vt et CONDONATIONE vel REMISSIONE quaeuis soluatur obligatio, per quam quippe intelligimus renunciationem creditoris, qua se iure suo exigendi debitum vltro abdicat. Quumque perinde sit, siue quis animi sententiam verbis, siue factis, aliisque signis, declaret: (§. CLXXXXV, *) 24) perinde etiam esse patet, siue verbis acceptum quis ferat, siue factis, veluti redditione, vel combustione, vel laceratione chirographi, 25) dummodo de contraria mente, alioue consilio creditoris, non constet, vel 26) chirographum non a creditore, sed ab alio iniusso, vel 27) casu fortuito potius, quam voluntate creditoris, laceratum combustumue esse, liquido probari possit. *)

*) Sic recte remissa sibi esse tributa aliaque debita fiscalia, dicere poterant Romani, quod eo consilio chirographa et rationes omnes publice combussisset Hadrianus Imp. vt hac stupenda liberalitate ciuium Romanorum animos sibi deinciret. Spartian. *Hadr. Cap. VI.* Absurde vero idem sibi persuaderet debitor, cui ideo chirographum reddidit creditor, vt alia ac meliore forma conciperetur, vel cuius chirographum, orto incendio, conflagrauit. Ex quo etiam facile reddideris rationem, cur semper iniquissimum visum sit, populum Romanum, obaeratum, NOVAS TABVLAS postulare, id est, a magistratibus, vel turbulenti ingenii tribunis, remissionem aeris alieni flagitare. Ita enim condonatio non proficiscebatur a creditoribus

ribus, sed a magistratibus, de alieno liberalibus, et quorum potius erat ius dicere creditoribus, quam, iis inuitis, debitores liberare. Pessimi rem exempli primum a Sulla repertam, ferunt. *Liu. Epit. Lib. LXXXVIII.* Idem deinde Catilinam, idem ipsum populum a Caesare exspectasse, constat, quamuis tunc spe sua exciderint homines turbulentissimi. Sallust. *Catil. Cap. XXI.* Caesar *de bello ciu. III, 1.* Suet. *Iul. Cap. XXXXII.* Plutarch. *Solon. p. 86.*

§. CCCCXII.

Quartus, mutuus dissensus.

Quum porro vnusquisque iure suo se abdicare, et alteri, quod sibi debet, remittere possit: (§. CCCCXI,23.) sequitur profecto, 27) vt et vterque obligationem bilateralem mutuo consensu tollere possit, maxime quum *nihil sit tam naturale, quam eodem modo quidque dissolui, quo colligatum est. l. 35. D. de reg. iur.* 28) Vt tamen is modus soluendi obligationem locum non habeat, si leges positiuae negotium aliquod, semel contractum, indissolubile esse iubeant. Quale hodie vbique inter Christianos esse matrimonium, quod olim apud Romanos bona vtriusque gratia impune soluebatur, nemo ignorat.

§. CCCCXIII.

An et alterutrius perfidia soluatur obligatio?

Quia vero mutuo tantum consensu tolli potest bilateralis obligatio: (§. CCCCXII,27.) 29) vnius sane voluntas illam non tollit, adeoque 30) alterutrius partis PERFIDIA non abrumpit obligationem, ceu visum est Grotio *de iure belli et pac. III, 19, 14.* et Pufendorffio *de iure nat. et gent. V, 11, 9.* Nam 31) et ipse, qui fidem non praestat, obligatus manet, quum

se sua voluntate obligatione exsoluere non possit: (*per concl. 29.*) et alteri ius est, illum ad implendum pactum cogendi; quamuis 32) si hic iure suo vti nolit, *) procul dubio cesset vtriusque obligatio, quippe iam vtriusque consensu sublata. (§. CCCCXII, 27.)

*) Potest autem id vnusquisque, si alter pactum adimplere nolit. Omni enim bilaterali negotio tacita inest conditio, vnum praestiturum, quod promiserit, si et alter ex sua parte pacto sit satisfacturus. (§. CCCLXXVIIII.) Si ergo hic pacto non satisfecit, deficit conditio, a qua suspensa est obligatio: (§. CCCCI, 52.) adeoque et ipsa alterius obligatio cessat.

§. CCCCXIIII.

Quintus et sextus modus, lapsus temporis et defectus conditionis.

Quandoquidem porro qualemcumque pacto circumstantiam addere licet, eaeque circumstantiae a paciscentibus accurate sunt obseruandae: (§. CCCCI, 51.) facile intelligitur, 33) obligatione EX DIE concepta, id, quod promissum est, non prius, quam veniente die, peti posse: 34) sin IN DIEM promissum sit, veniente illo die, obligationem ipso iure perimi: *) 35) CONDITIONE porro, a cuius euentu pacti effectus suspensus est, non exsistente, obligationem ex eadem ratione tolli, 36) nisi quis ad adimplendam conditionem paratus, ab ipso paciscente, vel 37) a tertio, sine quo adimpleri non potuit, sit prohibitus.

*) Itaque denuo fori Romani subtilitates redolet regula iureconsultorum Romanorum, ex contractu stricti iuris non posse ad tempus deberi, adeoque obligationem huiusmodi, in certam diem conceptam, perpetuari, nisi quod creditor vltra tempus constitutum aliquid petens exceptione doli mali

mali repelli possit. §. 3. *Inst. de verb. oblig. l. 4. pr. D. de seru. l. 44. §. 1. D. de obl. et act.* Sunt hae tricae fori Romani, quas si quis in iure naturae quaereret, nae iste mihi magno conatu maximas nugas agere videretur.

§. CCCCXV.

Sunt porro obligationes, quae contemplatione cuiusdam personae, eiusque qualitatum, contrahuntur. Hae ergo quum ita sint comparatae, vt vicariam praestationem non admittant: (§. CCCCVII, 5.*) nemo non videt, 38) eas non transire posse ad heredes et successores, adeoque 39) MORTE promittentis exspirare, quale quid in obligatione desponsatorum, mandatariorumque obseruamus. Non autem 40) hunc modum soluendi obligationem pertinere ad obligationes reliquas, quae ex bonis possunt adimpleri, 41) quippe quas, tamquam vicariam praestationem admittentes, et ad heredes transferri, aequissimum esse, iam supra demonstrauimus. (§. CCCV, 56.) Septimus, mors.

§. CCCCXVI.

Eadem est ratio, si contemplatione certi cuiusdam status ad aliquid praestandum simus obligati. Perinde enim est, ac si sub conditione, si duret ille status, promissum esset. Quum ergo, deficiente conditione, et obligatio cesset: (§. CCCCXIIII, 35.) sequitur sane, 42) vt et mutato statu obligatio, in illo statu vnice fundata, cesset, adeoque 43) qui administratorio nomine contraxit, finita administratione, non amplius teneatur. *l. vlt. D. de instit. act: l. 26. C. de adm. tut.* Quod tamen 44) de sola Octauus, status mutatio.

obligatione, quae ex pacto vel lege positiua oritur, non de illa, quam ipsa naturalis ratio hominibus imponit, intelligendum esse, facile intelligitur. *)

*) Sic officia specialia, quae consul ciuitati debet, quia ex pacto sunt, cessant, simulac ille consul esse desinit. Sed et officia filiifamilias, quatenus ex lege positiua sunt, cessant, simul ac filius patria potestate exiir. Ex eo enim tempore patri non amplius adquirit, nec vsumfructum bonorum aduentitiorum moribus nostris debet. At officia, quae liberis ipsa naturalis ratio imponit, veluti obsequium, reuerentia, gratus animus, etiam soluta per emancipationem patria potestate, durant, nec parentibus, quorum e manu excesserunt liberi, sine iniuria denegantur.

§. CCCCXVII.

Nonus, rei interitus.

Quandoquidem porro obligatio cessat, si finis ita sit comparatus, vt obtineri numquam possit: (§. CCCCVI, 2.) fieri non potest, 45) quin is, qui speciem promiserit, illa casu pereunte, liberetur, nisi forte 46) eam aestimato, vel 47) tamquam in solutum promiserit, nec 48) prior obligatio per nouationem expresse sublata sit. Praeterea quum neminem excuset impossibilitas, qui in culpa vel mora est: (§. CXV, 60.) facile patet, 49) periculum rei promissae ferre, qui in mora vel culpa est, adeoque 50) ea omnia, quae supra de periculo rei venditae diximus, (§. CCCLIII. sequ.) hic esse repetenda.

§. CCCCXVIII.

Denique quum et per alium ſoluere, (§. CCCCVII, 4.) et obligationem alteri remittere, (§. CCCCXI, 23.) et ab ea communi conſenſu diſcedere, nouamque introducere liceat, quod poſtremum conuentionis genus ſupra *pactum mixtum* vocauimus: (§. CCCLXXXVIIII.) ſequitur, 51) vt quisque alteri priorem obligationem remittere, nouamque eius loco recipere poſſit, quod negotium NOVATIONEM, et, ſi de rebus dubiis et litigioſis contrahatur, TRANSACTIONEM vocamus. 52) Vt creditor debitori et ea lege remittere poſſit debitum, vt pro eo alius, quem ipſe idoneum iudicat, ſubſtituatur: quod ſpeciatim vocant DELEGATIONEM. 53) Vt nouationem diſertis verbis, vel ſignis euidentiſſimis, 54) delegationem vero, ſimul conſentientibus omnibus, qui ad negotium illud concurrunt, fieri oporteat. Vt denique 55) multum interſit inter *delegationem* et *ceſſionem*, qua creditor actionem aduerſus debitorem, hoc etiam inſcio et inuito, in alterum transfert.

Decimus, nouatio et delegatio.

LIB. II.

IVS GENTIVM.

CAP. I.

DE STATV HOMINIS NATVRALI ET SOCIALI.

§. I.

Connexio.

HActenus IVS NATVRAE, quo ſingulorum actiones reguntur, expendimus. Proximum eſt, vt, promiſſi memores, etiam IVS GENTIVM, ad principia ſua reuocatum, veluti in nucleo exhibeamus. (Lib. I. §. XXIII.) Quum vero IVS GENTIVM ſit ipſum ius naturale, vitae hominis ſociali, negotiisque ſocietatum et integrarum gentium adplicatum: (Lib. I. §. XXI, 44.) illius indolem perſpici ſine diſtincta STATVVM et SOCIETATVM notione non poſſe, facile patet.

§. II.

Quid ſtatus hominum phyſicus et moralis?

STATVS generatim eſt qualitas, per quam res vnaquaeque limitatur: adeoque qualitates, per quas ipſe homo limitatur, recte vocantur STATVS HOMINIS. Quemadmodum vero iam vires animi et corporis ab ipſo Deo, hominum conditore, iam actiones eorum liberae per legem limitantur: ita priorem hominum ſtatum PHYSICVM;*) poſteriorem MORALEM adpellamus. Quum itaque iam de iure gentium acturi ſimus, quod in actionibus liberis dirigendis verſatur:

nemo

nemo non intelliget, ſtatum hominis non *phyſicum*, ſed *moralem*, directe ad nos pertinere.

*) Sic ex limitationibus illis, ab ipſo rerum conditore profectis, eſt, quod alii ſint *maſculi*, alii *feminae*, alii *corpus recte formatum*, alii *monſtroſum;* alii *validum* et *robuſtum*, alii *languidum* ac *debile;* alii *formoſum*, alii *deforme* acceperunt: aliis *ingenium perſpicax* et *ad omnia factum;* aliis *hebes*, ac *ineptiſſimum;* aliis paene *nullum* contigit. Quae quidem omnia ad ſtatum hominis PHYSICVM, quem iureconſulti *naturalem* vocant, pertinere, res ipſa docet. Contra actiones hominis liberae per leges aliter limitantur, ſi quis ſit *maritus*, quam ſi *in caelibatu* viuat, aliter, ſi *parentis*, aliter ſi *filii familias*, aliter ſi *domini*, aliter ſi *ſerui* perſonam gerat. Quare haec omnia ad ſtatum hominis MORALEM, qui iureconſultis *ciuilis* eſt, referenda ſunt, quamuis paullo latius pateat ſtatus MORALIS, quam iureconſultorum ciuilis, ad quem tantum ſtatum *libertatis*, *ciuitatis*, et *familiae* referre ſolent.

§. III.

STATVS porro ille MORALIS, ſecundum quem homines quam maxime diſtinguuntur, vel illis connatus eſt, vel ab aliquo eius facto pendet. Prior vocatur NATVRALIS; poſterior ADVENTITIVS. Itaque nobis STATVS NATVRALIS eſt qualitas vel conditio, homini ab ipſa natura, ſine facto eius, impoſita, in qua liberae eius actiones prout id natura illius ſtatus exigit, lege naturali limitantur. STATVS contra ADVENTITIVS qualitas vel conditio, quam homo ſibi facto ſuo eligit, in qua liberae eius actiones, prout id eius ſtatus indoles et conſeruatio exigit, lege limitantur. *) Quid ſtatus naturalis et aduentitius?

*) Et

*) Et ex illa limitatione contingit, vt vterque STATVS et iura certa hominibus tribuat, et certa iisdem officia imponat. Sic singularia iura atque officia competunt iis, qui in statu naturali viuunt, alia maritis et vxoribus, alia patribus filiisque familias, alia dominis seruisque, alia ciuibus. Et hinc eodem redit definitio status Pufendorffii *de offic. hom. et ciu. II, 1, 1.* STATVM in genere esse *illam conditionem, in qua homines constituti intelliguntur ad certum genus actionum obeundum, quem etiam peculiaria fere iura comitantur.*

§. IIII.

Naturalis status hic non opponitur statui brutorum, nec contranaturali.

Non ergo hic 1) statum NATVRALEM opponimus statui brutorum, quae diuersa a brutis natura magis ad *statum physicum,* quam *moralem,* pertinet: * (§. II.) nec 2) statui naturali repugnanti, qualem sibi statum seruorum fingebant iureconsulti: *§. 2. Inst. de iure pers.* sed 3) statui sociali et ciuili, quippe quorum vtrumque facto suo sibi aliisque imponunt homines, et quorum vterque vere est aduentitius. (§. III.) Hic vero qualis fuerit, iam paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, erit considerandum, quum vnusquisque inde sit perspecturus rationem, cur homines plerique, relicto illo statu naturali, sibi alios, quamuis cum variis molestiis coniunctos, adsciuerint.

*) Equidem et ex hoc hominum statu, in quo a creatore sunt constituti, dum eos eximia prae ceteris animalia esse voluit, officia quaedam elicit Pufendorff. *ibid.* §. *III.* veluti *quod homo debeat auctorem sui agnoscere, colere, et ipsius opera admirari, ac diuersa plane ratione a brutis vitam suam exigere.* Quale quid et Simplicio *ad Epict. Cap. LXXXVIIII. p. 331.* in mentem venisse videtur, dum precatur Deum, ὑπομνησθῆναι τῆς ἑαυτοῦ εὐγενείας ἧς

ἧς ἠξιώθημεν παρὰ αὐτοῦ· vt recordari se faciat nobilitatis, qua ille nos homines dignatus sit. Sed ad haec omnia similiaque officia non ideo, quod aliquid eximium prae brutis accepimus, sed ex voluntate Dei O. M. omnis iustitiae fonte, (Lib. I. §. LXII, 2.) obligamur, ac proinde illa supra ex hoc limpidissimo fonte a nobis iam sunt deriuata. (Lib. I. §. CXXVI. §. CXXXXVIIII.)

§. V.

Est ille status aequalitatis.

Obseruauimus iam supra, (Lib. I. §. LXXXVIII, 52.) omnes homines, quamuis alter altero perfectior imperfectiorque esse possit, natura tamen sibi inuicem esse aequales. Et quis, quaeso, id in dubium vocet, quum omnes iisdem partibus essentialibus, puta mente et corpore, constent? Ex eo vero sequitur, 4) vt status naturalis sit status aequalitatis, ac proinde 5) eorum, qui in illo viuunt, nemo altero vel superior sit, vel inferior, et, quod consequi inde necesse est, 6) nec imperio, nec subiectioni 7) immo nec vlli dignitatum discrimini in illo locus sit: adeoque recte scripserit Vlpianus: *Quod ad ius naturale attinet, omnes homines aequales sunt. l. 32. D. de reg. iur.* Addantur *l. 4. D de iust. et iure l. 12. §. 3. D. de accusat. l. 64. D. de condict indeb.* *)

*) Mutuatos haec iureconsultos esse a Stoicis, obseruat Merillius *Obseru. I, 15.* Et passim sane similes Stoicorum sententiae exstant apud Arrian. *diss. Epictet. I, 13.* et Senecam *Epist. XXXXVII. et de benef. III, 22.* quas ipse laudauit Merillius. Enimuero commune potius omnibus philosophis et poetis fuit hoc principium, quod non potuerunt non adoptare, quicumque naturam hominis paullo attentius sunt contemplati. Huc sane pertinet illud Euripidis *in Hecuba v. 291.*

Νόμος

Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροις ἴσος
Καὶ τοῖσι δούλοις αἵματος κεῖται πέρι.

Lex enim vobis et liberis aequa
Et de feruili fanguine natis lata eft.

nec non fragmentum Varronis apud Nonium Marcell. *II, 98. Natura in humanis omnia funt paria :* vt alia aliorum eiusdem fententiae teftimonia nunc praetermittamus, quorum fane complura hic accumulare liceret, fi iam id ageremus.

§. VI.

Itemque libertatis.

Quumque in ftatu naturali, vt inter aequales, nec imperio, nec fubiectioni locus fit: (§. V, 6) confequens eft, 8) vt ftatus naturalis fit ftatus libertatis, *) in eoque 9) nec fubiectioni politicae, nec, quae iure gentium introducta eft, feruituti locus fuerit. 10) Vt in eo ftatu exfulare oporteat leges pofitiuas humanas, itemque 11) magiftratus, 12) poenas, et 13) quidquid fine alterius prae altero praerogatiua poteftateue intelligi non poteft.

*) LIBERTAS nobis eft facultas omnia agendi fuo arbitrio, et in fuam vtilitatem. Ea vel POLITICA feu CIVILIS eft, quando quis fuperiorem non agnofcit, cuius arbitrio, et in cuius vtilitatem quid agere vel omittere teneatur: vel IVRIS GENTIVM, qua gaudent, qui in nullius domini poteftate funt, nec eius arbitrio et in eiusdem vtilitatem omnia agere coguntur. Priori ergo libertati, quam politicam vocauimus SVBIECTIO; pofteriori, quam iuris gentium effe diximus, SERVITVS opponitur. Addidit illuftris Thomafius *in Not. ad Inft. p. 13.* tertiam libertatis fpeciem, puta NATVRALEM, quae §. 2. *Inft. de iure perf.* definitur. Sed quum ea, ipfo fatente viro doctiffimo, oppofitum non habeat, et magis ad ftatum hominis phyficum, quam moralem referenda fit: eius hic nulla habenda erit ratio.

§. VII.

§. VII.

Quia vero in ſtatu illo et leges poſitiuas humanas, et magiſtratus, et poenas, ideo exſulare oportebat, quod omnes homines eſſent inter ſe aequales, (§. VI, 10. ſequ.) ea vero ratio non cadit in ius illud ſempiternum, ab ipſo Deo immortali conſtitutum: ſatis patet, 14) hominum actiones et in ſtatu naturali lege naturali regi, 15) eosque, qui in illo viuunt, non minus, quam nos, qui ſtatus aduentitios adſciuimus, ad Deum colendum, eique obtemperandum, 16) ad ſe ipſos amandos, conſeruandos, perficiendos, 17) alios denique homines, tamquam ſe ipſos, diligendos, 18) neminem laedendum, 19) ſuum cuique tribuendum, quin et 19) ad omnia humanitatis ac beneficentiae officia aliis praeſtanda, eſſe obligatos. *)

In eo tamen vigere oportuit ius naturae.

*) Habes hic praecipuum argumentum, quo iam ſupra hypotheſin Pufendorffii de ſocietate, iuris naturalis fonte ac ſcaturigine, profligauimus. (Lib. I. §. LXXV, 27.) Ponit vir doctus, ius naturae eſſe ex cuſtodia ſocialitatis, ad ſocietatem vero homines ipſa neceſſitate, eſſe impulſos. At officia erga Deum et ſeipſum praeſtare tenebatur homo, etiamſi ſolus in hoc terrarum orbe viueret: aliis quoque hominibus obligatus erat ad omnia officia iuſtitiae, humanitatis, et beneficentiae praeſtanda, etiamſi cum his nullo ſocietatis vinculo fuiſſet coniunctus, ſed quisque ſuas ſibi res ſeorſum habuiſſet. Quo ergo colore vir doctus ex ſocietate repetere potuit ius, quod maximam partem et ſine ſtatu ſociali inter homines locum fuiſſet habiturum?

§. VIIII.

§. VIIII.

Ac proinde in eo statu non fuit ius omnibus in omnes, nec iste status fecit ex hominibus bruta.

Ex quo simul intelligitur, 20) quam absurde HOBBESIVS omne ius ex pacto deriuet, ac proinde 21) hominibus in statu naturali viuentibus ius in omnes et omnia tribuat, vel, 22) quod perinde est, omne ius naturae ex statu naturali veluti proscribat et in exsilium agat: (Lib. I. §. LXXIII.) et 23) non minus rationem fugere scriptores veteres, dum talem sibi finxerunt statum naturalem, in quo viuentes homines parum discreparint a brutis, quippe nullo iuris vinculo inter se colligati. *)

*) Ita statum naturalem describit Cicero *pro P. Sextio Cap. XXXXII. Quis vestrum ignorat, ita naturam rerum tulisse, vt quodam tempore homines nondum neque* NATVRALI, *neque ciuili* IVRE *descripto, fusi per agros ac dispersi vagarentur, tantumque haberent, quantum manu ac viribus per caedem ac vulnera eripere aut retinere potuissent? Atque inter hanc vitam, perpolitam humanitate, et illam immanem, nihil tamen interest, quam* IVS *atque* VIS. Et Horat. *Serm. I, 3. v. 99. sequ.*

Quum processissent primis animalia terris
Mutum et turpe pecus: glandem atque cubilia propter
Vnguibus et pugnis, dein fustibus, atque ita porro
Pugnabant armis, quae post fabricauerat vsus.
Donec verba, quibus voces sensusque notarent,
Nominaque inuenere, dehinc absistere bello,
Oppida coeperunt munire, et condere LEGES,
Ne quis fur esset, neu latro, neu quis adulter.

Similia passim habent veteres, quae operose collegit Pufendorff. *de iur. nat. et gent. II, 2, 2.* Sed fictio haec est, et quidem parum verosimilis. Quamuis enim facile largiamur, in statu illo naturali valde obbrutescere potuisse humanum genus, idque in integris gentibus et hodie fieri animaduertamus, et

et olim factum esse, memoriae prodiderint scriptores, veluti de Hunnis Ammianus Marcellin. *Hist. XXXI, 2.* inde tamen non sequitur, vt in statu naturali iuris naturae cognitio et obligatio plane nulla fuerit.

§. X.

In statu naturali omnibus est ius belli.

Quumque, vbi acriora legum vincula, magistratuum potestas, et poenae exsulant, quod in statu naturali fieri diximus, (§. VI, 10. sequ.) ibi et oppressis nullum, nisi in seipsis, praesidium esse possit: consequens est, 24) vt in statu naturali cuiuis sit ius, omnem vim atque iniuriam vi propulsandi, 25) idque, quod alter iure perfecto debebat, vi extorquendi: non autem 26) alterum cogendi ad officia humanitatis ac beneficentiae praestanda, * (Lib. I. §. LXXXIIII, 47.) nisi 27) vel hic se ad ea praestanda pacto vltro obstrinxisset, (Lib. I. §. CCCLXXXVI, 2.) vel 28) extrema necessitas aliquem adegisset, vt res alienas contrectaret, easque in suos vsus conuerteret, (Lib. I. §. CLXX, 75.) 29) maxime si talia essent officia, quae ab altero, nisi inhumanissimus fuisset, sine aliquo detrimento suo potuissent praestari. (Lib. I. §. CCXVI, 4. sequ.)

*) Non ergo excusari potuisset vis Dauidis, quam minabatur Nabali, officia beneficentiae sibi deneganti, si vel maxime ille in statu naturali vixisset. *I. Sam. XXV, 21. 22.* Non enim aliunde obligatus erat Nabal, quantumuis stolidissimus, ad commeatum Dauidi gratis submittendum, quam ex lege gratitudinis. Ad eam vero cogi neminem posse, iam supra obseruauimus, nisi ingratitudo sit praegnans et cum iniuria coniuncta. (Lib. I. §. CCXXVII, 42. *) Extrema vero necessitas vim quidem

 excu-

excusasset, non autem vindictam, quam anhelabat Dauides, quum Nabal nondum ei, commeatum auferenti, restitisset, sed tantum eum denegasset petenti, quod eum iure suo facere potuisse, maxime de iustitia caussae non omnino conuictum, nemo non intelligit.

§. XI.

Praecipue vero in hoc statu pactis opus erat.

Quum denique et in statu naturali ad officia humanitatis ac beneficentiae cogi nemo posset, adeoque ei opus esset pactis, qui certus de illorum praestatione esse vellet: (§. X, 26. sequ.) sequitur, 30) vt et in statu illo omnia, quae tum de officio paciscentium, tum de iure commercii et de contractibus diximus, locum habuerint, vel habere saltim potuerint: quin 31) saepe homines et illa, quae iure perfecto deberentur, pactis interuenientibus, a debitoribus sibi stipulari debuerint, adeoque 32) nullum fortius fuerit vinculum, quo homines in isto statu continerentur, quam pactorum religio, 33) eoque laxato ruptoue, statim labasci ac rumpi oportuerit amicitiam.

§. XII.

An tanta sit huius status miseria, quanta vulgo iactatur?

Quibus positis, facile intelligitur, 34) quantumuis ab Hobbesio, ipsoque Pufendorffio, hic status, tamquam miserrimus depingatur, pleraque tamen, quae in illo desiderant, ac horrent, non tam ipsi statui, quam hominum malitiae esse tribuenda: 35) ob quaedam etiam perperam reprehendi hunc statum, veluti ob solitudinem, inopiam, famis frigorisque periculum, ruditatem, virium propriarum imbecillitatem, ac bella inter homines perpetua, quum 36) ea omnia in statu naturali non minus

nus, quam in ciuili, potuissent euitari, si homines rectam rationem sequi voluissent, *) et 37) in statu ciuili aeque difficulter, ac in naturali, euitentur, si homines rationem sequi nolint. Titius *Obs ad Pufend. de offic. hom. et ciu. II, 1, 9.*

*) *Solitudo* enim non concipi potest, nisi inter paucos et breui tempore. *Inopia, fames, frigus* non magis premere potuerunt homines in statu naturali, quam in ciuili, quum nihil obstiterit, quo minus et res necessarias occuparent, et commercia aeque commode, ac in ciuitatibus, instituerent, et nondum nota esset illa dignitatum inaequalitas, quae luxuriam, matrem inopiae, peperit. *Ruditati* ac ignorantiae medemur per culturam rectae rationis. Cur vero rationem non aeque excolere potuissent homines, in statu naturali, quam in ciuili, viuentes? At plerumque candor vitaeque simplicitas pro barbarie; adfectatum elegantiae studium pro cultiore vita venditatur. Praeterea quum et hodie *virium propriarum imbecillitati* non aliter medeamur, quam per pacta et foedera: quidni idem in statu naturali fieri potuisset? Denique si *bellum* inter status naturalis incommoda referendum est: nihil sane praecipuum habebit status ciuilis, quippe quo factum est, vt quum olim singuli cum paucorum periculo vires inter se periclitarentur, hodie integrae gentes cum myriadum interitu in se inuicem saeuiant. Eat nunc aliquis, et statum naturalem ciuili deteriorem esse, dicat, quum hic iisdem, quibus ille; ille paene non iisdem, quibus hic, incommodis fuerit obnoxius.

§. XIII.

Quamobrem homines illi paullatim statum socialem praetulerint?

Itaque non eximia quaedam status naturalis miseria, (§. XII.) sed partim spes maioris securitatis commoditatisque, partim ipsa hominum malitia effecit, vt in societates coalescerent: ceu paullo post erit dicendi locus.

 Quum-

Quumque in ſtatu naturali non fortius ſit vinculum, quo homines cōntineantur, quam pacta et conuentiones: (§. XI, 32.) conſequens eſt, 38) vt pactis vel conuentionibus conſtitutae ſint ſocietates. Quumque pauciores facilius, quam multi, in vnum placitum conſentire ſoleant: 39) in ſocietates primum ſimpliciores, deinde et in magis compoſitas, paullatim coaluiſſe homines, opinabile eſt. *)

*) Idque et ipſa hiſtoria ſacra ſatis cōnfirmat. Primum enim Adamum et Euam in ſocietatem matrimonialem, omnium ſimpliciſſimam, coiiſſe, notum eſt ex *Gen. II*, 22. 23. Inde mox nati liberi, *Geneſ. IIII*, 1. 2. adeoque exorta eſt noua ſocietas, paullo magis compoſita, inter parentes et liberos. Serui tum concipi non poſſunt, niſi dixeris, protoplaſtos ipſos liberos vel nepotes ſuos in ſeruitutem redegiſſe. Immo quum Noachus tantum cum vxore, filiis et nuribus ſeruatus in arca legatur: *Geneſ. VI*, 18. probabile ſane eſt, tunc temporis ſaltim pios nondum familias ſeruorum aluiſſe: quum contra de Caini poſteris ob locum *Gen. VI*, 4. dubitari vix poſſit, quin homines alios oppreſſerint, et in ſeruitutem redegerint. Denique et ciuitatis, ſocietatis omnium maxime compoſitae, veſtigium iam *Geneſ. IIII*, 17. reperimus. Vt adeo certiſſimum videatur a ſocietatibus ſimpliciſſimis progreſſum paullatim factum eſſe ad magis compoſitas, et ab his ad maxime compoſitam, quae ciuitatis vel reip. nomine venire ſolet.

§. XIIII.

Quid ſocietas, et ſtatus ſocialis.

Et hic quidem per SOCIETATEM intelligimus conſenſum duorum pluriumue in eumdem finem, eademque media, quae ad finem illum obtinendum ſunt neceſſaria. Quamdiu ergo ille conſenſus durat, tamdiu durat ſocietas: ſimul

ſimul ac ii, qui antea in eumdem finem eademque media conſenſerant, ſuum quisque finem intendit, ſoluta cenſetur illa ſocietas, et res quisque ſuas ſibi habere incipit. *) Vnde et STATVS, in quo durante ſocietate viuunt homines, SOCIALIS vocari ſolet.

*) Quod non ita accipi velimus, ac ſi vnius diſſenſu ſtatim et pactum, quo inita eſt ſocietas, irritum ſit, quod ſupra iam refellimus: (§. CCCLXXXII, 217.) ſed quod iſte a reliquis non amplius, tamquam ſocius poſſit conſiderari, qui cum reliquis nec in eumdem finem, nec in eadem media conſpirat, eumque animum ſuum ſignis luculentis teſtatur. Hinc manet quidem reliquis ex illa conuentione ius, alterum ad ſeruanda promiſſa adimplendasque leges conuentionis, vel, ſi id fieri non poſſit, ad reſarciendum damnum praeſtandumque, quod intereſt, adigendi: at is non poteſt ſocius amplius dici, cui non amplius competit ſocii definitio, ex quo vinculum illud, quod ſocios continet, tam nefarie abrupit.

§. XV.

Quandoquidem ergo quaelibet ſocietas ad certum finem tendit, (§. XIIII.) fines vero diuerſiſſimi ſunt: ſequitur profecto, 40) vt et ſocietatum eſſe poſſint diuerſiſſima genera, adeoque, 41) ſi finis iuſtus licitusque ſit, etiam ſocietas IVSTA et LICITA; ſin ille iniuſtus ac illicitus, haec quoque INIVSTA et ILLICITA merito habeatur: (Lib. I. §. CCCLXXXVIII, 38.) ac proinde turpiſſimae ſint ſocietates latronum, piratarum, dardanariorum, et ſimiles. 47) Vt ſocietates omnes finibus diſcernantur,*) quumque ex fine de mediis iudicandum ſit, 43) iura

Societates ratione finis diuerſiſſimae.

43) iura officiaque sociorum ex ipso societatis fine merito sint aestimanda.

*) Sic vidimus supra contractum societatis, cuius finis erat commune lucrum. (Lib. I. §. CCCLXXVIIII.) Alius vero est finis societatis matrimonialis, alius parentum et liberorum, alius dominorum et seruorum, alius denique maximae illius societatis ciuilis, quam vocamus rempublicam. Quot ergo sunt fines, totidem diuersas societates, et quot societates, totidem fines esse oportet. Huc pertinet insignis locus, quo Aristoteles auspicatur opus *Politicum I, 1.* Ἐπειδὴ πᾶσαν κοινωνίαν ὁρῶμεν ἀγαθοῦ τινος ἕνεκεν συνεστηκυῖαν, τοῦ γὰρ εἶναι δοκοῦντος ἀγαθοῦ χάριν πάντα πράττουσι πάντες, δῆλον, ὡς πᾶσαι μὲν ἀγαθοῦ τινος στοχάζονται. *Quia omnem communionem boni alicuius caussa constitutam, videmus: (eius enim, quod videtur bonum esse, gratia omnes omnia agunt,) perspicuum est, omnes bonum aliquod propositum habere.*

§. XVI.

Itemque ratione consensus vel vltroneae, vel coactae.

Quumque sine consensu non intelligatur societas: (§. XIIII) hic vero vel sit vltroneus, vel vi extortus, quem coactum adpellamus, et ratihabitione conualescere posse, supra ostendimus: (Lib. I. §. CCCXXXXV, 29) consequens est, 44) vt et societatum aliae sint VLTRONEAE, aliae COACTAE, nec 45) has ideo statim iniustas dicendas esse, quod earum origo vitiosa fuerit, si postea ii, qui coacti societati dederunt nomen, expresse vel tacite (Lib. I. §. CCCLXXXI, 10.) rem ratam habuerint. *)

*) Sic rata inter Romanos et Sabinas, interque Beniaminitas et Siloitarum filius *Iudic. XXI, 21. sequ.* erat societas matrimonialis, quamuis initium eiusdem ob vim iniustam esset vitiosum, quia postea ipsae

ipsae raptae rem ratam habuerunt, neque dirimi voluerunt, male licet conciliata matrimonia. Dionys. Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. II. p. 110.* Sic et coacta plerumque inter dominos et mancipia, bello capta, erat societas: et tamen aliquando dominorum humanitas et mansuetudo efficiebat, vt non inuiti seruirent, idque serio dicerent, quod apud Plautum *Capt. II, 2. v. 21.* aliquis dolose ait:

Quamquam non fuit multum molesta seruitus:
Nec mi secus erat, quam si essem familiaris filius.

Conf. *Exod. XXI, 5.*

§. XVII.

Eaedem consensu vel expresso, vel tacito, vel praesumto, constituuntur.

Praeterea quum consensus alius sit expressus, alius tacitus, qui ex facto colligitur, qualis est etiam patientia: (Lib. I. §. CCCLXXXXI, 10. *) sequitur, 46) vt et societates vel EXPRESSO, vel TACITO, consensu ineantur, et 47) perinde sit, ac si consensissent, qui postea cum aliis in societate viuunt, ad eumdem finem consilia cogitationesque suas conferunt, mediis quoque iisdem, ac alii, ad finem illum adsequendum necessariis, vtuntur. Quin, quum aliquando ex ipsa rei natura, alterum consensisse iudicemus: (Lib. I. §. CCCLXXXXI, 11.) 48) etiam ex PRAESVMTO consensu aliquando nasci societatem, satis intelligitur. *)

*) Talis est societas inter parentes et liberos. Tantum enim abest, vt hi diserte consenserint in hanc societatem, eo tempore, quo in illam peruenerunt, vt tum ne consentire quidem potuerint. Et quamuis postea rei paullo intelligentiores, consentire possent, si vellent: tantum tamen abest, vt omnes hunc consensum verbis factisue testentur, vt plures dissentiant, fraenaque mordere non dubitent. Nihilominus tamen ideo non dirimitur societas, quia ipsa liberorum educatio hanc societatem requirit, praesumiturque, liberos non nolle

posse cum parentibus in societate viuere, sine qua ipsi nec conseruari, nec commode educari possent.

§. XVIII.

Aliae porro simplices, aliae compositae.

Aliquando contingit, vt non solum singuli homines, sed et totae societates eumdem finem intendant, eademque media sibi ad adsequendum communem finem necessaria esse, intelligant. Quum ergo consensus in communem finem, eademque media sit societas: (§. XIIII.) consequens est, 49) vt non modo singuli, sed et integrae societates, in societatem coire possint, adeoque 50) societates sint vel SIMPLICES, quas homines singuli, vel COMPOSITAE, quas societates simpliciores ineunt, quae tunc támquam socii considerantur. Quin 51) ex eadem ratione patet, societates etiam iam tum compositas coalescere posse in maiores, et maxime compositas, atque 52) ita fieri, vt societates quaedam ex multis hominum non millibus, sed myriadibus, consistant. *)

*) Illustrat haec omnia experientia. Simplicissimae societates sunt coniugum, parentum et liberorum, dominorum et seruorum. Ex his societatibus omnibus, inter se consociatis, nascitur societas composita maior, quam vocamus FAMILIAM. Ex multis familiis consociatis PAGI, VICI, VRBES; ex pluribus pagis, vicis, vrbibus integrae CIVITATES vel RESPVBLICAE; ex pluribus rebuspublicis SYSTEMATA CIVITATVM vel respublicae Achaicae exsistunt. Vid. Cicero *de offic. I, 17.* Nimirum si minores simplicioresque societates non sufficiunt fini adsequendo, ex plurium consociatione maiores et magis compositas nasci, necesse est. Hinc bene obseruat Iustinus *Hist. I, 1.* initio *intra suam cuique patriam regna finita esse*, idemque testantur exempla Cananaeorum, Phoenicum, Graecorum, Gallo-

Gallorum, Germanorum, Britannorum, quorum prouincias olim in plurima regna, pluresque ciuitates, scissas fuisse, ex *Genes. XIIII, 1. Ios. XII, 7. Iud. I, 7.* Strabone *Geogr. XVI. p. 519.* aliisque scriptoribus constat. Sed paullatim plures ciuitates, vi oppressae, maiorem cum aliis ciuitatem constituere coeperunt: aliae, imminente a vicinis periculo, foedere iunctae in systema aliquod rerumpublicarum maius coaluerunt. Ita Amphictyonum concordia Medorum potentiam concussit, et Achaiae res, alioquin satis exiguae, solo sociorum consensu valuerunt. Vid. Io. Henr. Boecler. *de concilio Amphictyonum.*

§. XVIIII.

Aliae denique aequales, aliae inaequales.

Denique qui in vnum finem eademque media consentiunt, vel aequales sunt, vel inaequales. 53) Illi tamquam pares, media, ad communem finem adsequendum necessaria, communi consensu inueniunt, adeoque 54) inde nascitur societas AEQVALIS. In his 55) vni pluribusue id negotii datur, vt de fine mediisque, ad finem adsequendum necessariis, soli dispiciant, et tunc 56) ea societas est INAEQVALIS, quam et RECTORIAM vocant. Res ipsa autem et ingenii humani indoles vnumquemque conuincet, 57) quo maior est societas, eo minus fieri posse, vt tanta sociorum multitudo media necessaria communi consensu et suffragio inueniat, adeoque, 58) quo maior est societas, eo magis eam esse debere rectoriam ac inaequalem. *)

*) Hinc experientia docet, quo maiora sunt imperia, eo minus iuxta illa consistere libertatem, et, gliscente nimis imperio, prolatisque ciuitatis finibus, saepe ipsam necessitatem subigere homines, libertatis alioquin amantissimos, vt adductius regi se

 patian-

patiantur. In magna enim, at libera et aequali societate, quia pars maior meliorem vincit, non possunt non saepe praua consilia capi; fieri etiam vix potest, vt non procax libertas ciuitatem misceat, sociique in plures factiones distrahantur. Tunc vero *discordantis patriae plerumque non aliud remedium est, quam vt ab vno regatur,* ceu de republica Romana, iam ab Augusto occupata, iudicabant prudentiores apud Tacit. *Annal. I, 9.*

§. XX.

Omnis societas est vna persona moralis.

Ceterum cuiuscumque generis sit societas, ex ipsa definitione patet, eam ad adsequendum eumdem finem, eademque adhibenda media, esse comparatam. (§. XIIII.) Quum vero consentire in eumdem finem, eademque media non possint, nisi qui idem volunt, nec idem velle possint, nisi qui finem bonum, mediaque fini accommodata esse, intelligunt: (Lib. I. §. XXXII, 8.) consequens est, 59) vt singularum societatum concipienda sit vna voluntas, vnusque intellectus, adeoque 60) singulae veluti vnam personam, quam ad differentiam suppositorum physicorum *moralem* vocamus, constituant. *)

*) Sic Cicero *de Offic. I, 17.* obseruat, per omnem amicitiam, adeoque et societatem, *ex pluribus fieri vnum*, idque ideo, quod omnes *vnum et idem sentiant.* Add. *Catilin. IIII, 7.* At luculentissime Apuleius *de habit. doctr. Plat. Lib. II. p. 25. Ciuitatem esse*, ait, *coniunctionem inter se hominum plurimorum, in quibus sint regentes alii, alii deteriores, coniuncti inter se concordia, atque inde sibi opem atque auxilium deferentes, iisdem legibus, rectis tamen officia sua temperantes, vnamque ciuitatem iisdem moribus illam futuram, et* EADEM VELLE *atque* EADEM NOLLE *incolarum mentes adsueuerunt.* Ceterum naturam personae moralis disces ex Senecae *Epist.*

Epist. CII. itemque ex *l. 30. D. de vsurpat. et vsucap.*

§. XXI.

Ergo eandem societatum iura et obligationes sunt, ac singulorum hominum.

Si vero vnaquaeque ciuitas veluti vnam personam constituit: (§. XX, 60.) consequens est, 61) vt et iisdem legibus, ac homines singuli, vel personae physicae, regantur, *) adeoque 62) officia omnia, quae ius naturae hominibus singulis praescribit, a societatibus quoque, tum maioribus, tum minoribus, religiose sint obseruanda. 63) Vt contra, quae personis singulis competunt, iura etiam societatibus competant, et socii res iuraque, quae ad societatem pertinent, communia habeant; immo 64) et adfectiones personarum et corporum non incommode tribuantur societatibus, adeoque 65) illae eleganti satis metaphora et VIVERE, et AEGROTARE, immo et MORI et INTERIRE dicantur. Vid. Koehler. *Spec. iur. gent. I. §. XX. sequ.*

*) Hoc ipso confirmatur, quod iam supra ostendimus, IVS GENTIVM nihil aliud esse, quam ipsum ius naturae vitae hominis sociali, negotiisque societatum et integrarum gentium adplicatum. (Lib. I. §. XXI, 44.) Et recte ius gentium *ius naturale societatum* vocat laudatus Koehler. *ibid.* §. *XXXIIII.* Ex quo simul patet, quam male ii subducant rationes, qui societates maiores, veluti imperia et resp. ab obligatione iuris naturalis veluti absoluunt, omniaque iusta putant imperantibus, quae illis vel reip. conducant. Vnde merito exsecrandum illud Caesaris apud Ciceronem *de offic. III, 21.*

Si violandum est ius, regnandi gratia
Violandum est, aliis rebus pietatem colas.

Plura de pestilentissimo hoc pseudopoliticorum principio dixit Hert. *Polit. paed.* §. *XIII. p. 22. sequ.*

§. XXII.

§. XXII.

Socio- rum obligatio ratione societatis, et societatis ius ratione sociorum.

Ex eodem principio merito colligimus, 65) vnumquemque socium obligatum esse ad actiones suas communi societatis fini attemperandas, adeoque 66) illum iniuriam facere sociis, qui ex eorum incommodo fructum capit, vel 67) aliquid agit, quod fini societatis aduersatur, vel 68) reliquos socios laedit, ac proinde nec iniuriam illi fieri, si et ad resarciendum damnum, et 69) ad officia socii in posterum accuratius obseruanda, malo quodam passionis, quod poenam vocant, adigatur. (Lib. I. §. CCXI, 120.) Denique 70) non posse vitio verti socio, si vel socium, tam male conciliatum, a se segreget, vel 71) ipse excedat societate, in qua nec finis communis, nec mediorum, ad hunc finem necessariorum, ratio habetur.

§. XXIII.

Ratione aliorum.

Denique ex eodem principio patet, 72) societatem quidem NEMINEM LAEDERE, et 73) SVVM CVIQVE TRIBVERE; non tamen 74) alterius priuati, vel alterius societatis, vtilitatem suae anteponere debere. Quum enim quaelibet societas vnam personam moralem constituat, (§. XX, 60.) eique idem ius, quod singulis personis physicis, competat, (§. XXI, 63.) nulla autem persona physica alteram magis, quam seipsam amare, (Lib. I. §. LXXXXIIII, 65) vel ei officia humanitatis, quae sibi, vel amicis, noxia futura sint, praestare teneatur: (Lib. I. §. CCXVIII, 13.) etiam societas alteri huiusmodi officia cum detri-

detrimento suo praestare, vel vtilitatem alienam propriae anteponere, non tenetur. *)

*) Ita inhumanos non dixeris vnius societatis mercatoriae contribules, si alteri societati, vel priuato, monopolium concedere nolint. Id enim cum manifesto totius societatis suae detrimento esset coniunctum. Nec quisquam iustum piumque bellum gessisse dixerit Cimbros, Teutones, Heluetios, qui nouas quaesituri sedes, quasi iure quodam suo postulabant, vt Romani illis loco cederent, certosque terrae tractus, quos ipsi occuparent, adsignarent. Id enim sine maximo propriae reip. detrimento illis concedere non poterant Romani. *Quas enim terras daret populus, agrariis legibus intra se dimicaturus?* inquit Florus *III*, 3. Et Tencteris atque Vsipetibus, similia petentibus, recte respondit Caesar: *Nullos in Gallia vacare agros, qui dari tantae praesertim multitudini sine iniuria possint.* Caesar. *de bello Gall. IIII*, 8.

§. XXIIII.

Similiter demonstrari potest, 75) in compositis societatibus minorum vtilitatem maiorum fini non repugnare, immo eamdem cedere debere vtilitati maiorum. Quia enim minores societates tunc considerantur tamquam singuli socii, (§. XVII, 50.) socii vero singuli in vnum eumdemque finem communem eademque media consentire, (§. XIIII.) nec propriam vtilitatem fini communi societatis anteponere tenentur: (§. XXII, 66.) etiam minores societates, quae in maiorem, magisque compositam societatem coaluerunt, nihil, quod maiori illi societati manifesto refragetur, agere, salua iustitia, possunt. *) Ratione societatum maiorum.

*) Sic

*) Sic familiae non parum prodesset immunitas a tributis et muneribus quibuscumque personalibus. At quia haec vtilitas societatis simplicioris cum detrimento maioris, puta reipublicae, esset coniuncta: nemo huius rectores dixerit iniuriam facere familiae, si immunitatem flagitanti repulsam det: quum contra reprehensionem prudentum procul dubio incurrant principes et magistratus, qui singulis hominibus familiisue consulturi, neruos reip. incidere non dubitant. Hinc quum Nero dubitaret, an cuncta vectigalia omitti iuberet, idque pulcherrimum donum generi mortalium daret: *impetum eius attinuere senatores*, DISSOLVTIONEM IMPERII *dicendo, si fructus, quibus respublica sustineretur, deminuerentur*. Tacit. *Annal. XIII*, 50.

§. XXV.

De officiis sociorum axiomata generalia.

Postremo quum in societatibus sociorum omnium officia ex ipso cuiusque societatis fine aestimanda sint: (§. XV, 43.) satis patet, 76) esse hanc veluti omnium legum, quibus societates continentur, summam: AD OMNIA EA AGENDA OBSTRICTOS ESSE SOCIOS, SINE QVIBVS FINIS, QVEM SOCIETAS INTENDIT, OBTINERI NEQVEAT: contra 77) EA OMNIA, QVAE FINI SOCIETATIS ADVERSENTVR, OMITTENDA ESSE: adeoque 78) recte dici, societatis cuiusque salutem supremam sociorum legem esse debere.

CAP.

CAP. II.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE CONIVGALI OBSERVANDIS.

§. XXVI.

Velle Deum, vt genus humanum propagetur, eorumque numerus, qui quotidie debitum naturae reddunt, noua prole suppleatur, *) vel inde patet, quod alias finis, quem ille in producendo genere humano intendit, non obtineretur. (Lib. I. §. LXXVII, 31.) Qui ergo illum finem ob oculos habent, finem bonum intendunt, simulque media, per quae ille finis obtineri potest, adhibere tenentur. Quum vero obtineri finis ille non possit, nisi masculus et femina in concubitum consentiant: consequens est, 1) vt coniugium sit societas, (§. XIIII.) eaque, 2) quia ad finem bonum et Deo gratum comparata est, licita et honesta, (§. XV. 41.) et, 3) quia ex paucissimis hominibus diuersi sexus constat, simplicissima dicenda sit. (§. XVIII, 50.)

Coniugium est societas licita et simplicissima.

*) Hinc Graeci societatem coniugalem recte vocarunt *τὴν στοιχειωδεστάτην τῶν κοινωνιῶν*, *exordialem reliquarum societatum*, et quasi quoddam generis humani seminarium, quia sine ea genus humanum fuisset *vnius aetatis*, vti de populo Romano ab vxoribus destituto loquitur Florus *Hist. I, 1.* Rem plane φιλοσοφικῶς expressit Seneca tragoedus *in Hippolyto v. 466.*

Prouidit ille maximus mundi parens,
Quum tam rapaces cerneret fati manus,
Vt damna semper sobole repararet noua.
Excedat, agedum, rebus humanis Venus,

Quae

Quae supplet ac restituit exhaustum genus:
Orbis iacebit squallido turpis situ.

Et paucis interiectis *v. 478.*

Caelibem vitam probet
Sterilis iuuentus: hoc erit, quidquid vides,
Vnius aeui turba, et in semet ruet.

§. XXVII.

Eius finis non modo procreatio, sed et educatio sobolis.

Quum tamen finis Dei, tamquam auctoris humani generis, non solum in eo consistat, vt homines exsistant, sed et vt verae felicitatis sint participes: (Lib. I. §. LXXVII, 31.) sequitur, 4) vt non solum procreanda, sed et ita educanda sit soboles, ne potius in inutilia terrae pondera, quam in idonea membra humani generis, adolescat. Quumque officium istud educandi sobolem nemini incumbere possit, quam parentibus, quibus ipse Deus ideo tenerrimum eius amorem impressit: *) merito inde colligimus, 5) eos non modo procreationem sobolis, verum etiam commodam eiusdem educationem, tamquam finem matrimonii, sibi ob oculos ponere debere, adeoque 6) genuinum coniugii finem esse PROCREATIONEM COMMODAMQVE EDVCATIONEM SOBOLIS.

*) Adeo *ipse naturalis stimulus parentes ad liberorum suorum educationem hortatur*, obseruante Iustiniano *l. vn. §. 5. C. de rei vxor. act.* immo non homines tantum, sed et ipsa bruta animalia, quae curam foetus non abiicere, prius animaduertimus, quam ipse victum quaerere, seque aduersus aliorum animalium iniurias defendere possit. Quum ergo Deus, tamquam ens sapientissimum, nihil omnino frustra faciat, et hic instinctus quem in hominibus brutisque deprehendimus, non alium finem habere possit, quam vt illo parentes ad educan-

educandam curandamque sobolem impellantur: illam curam nobis demandare voluisse Deum, tam certum est, quam quod certissimum. Recte ergo Euripides *in Medea v. 1098.*

Οἷσι δὲ τέκνων ἐστιν ἐν οἴκοις,
Γλυκερὸν βλάστημ', ἐσορῶ μελέτη
Κατατρυχομένους τὸν ἅπαντα χρόνον.
Πρῶτον μὲν, ὅπως θρέψωσι καλῶς,
Βίοτόν θ' ὁπόθεν λείψουσι τέκνοις.

Sed quibus in aedibus est liberorum
Dulce germen, eos, video, curis -
Confici omni tempore:
Primum quidem, quo pacto illos bene educent,
Et vnde victum relinquant liberis.

§. XXVIII.

Itaque CONIVGIVM est societas simplex personarum diuersi sexus, procreandae educandaeque sobolis caussa inita. Ex eaque definitione patet, 7) nuptias contrahi non posse sine personarum vtriusque sexus consensu: (§. XIIII.) 8) Ad ea omnia obstrictos esse coniuges, sine quibus procreatio commodaque educatio sobolis obtineri nequit, * 9) eaque omnia omittenda, quae huic coniugii fini aduersantur. (§. XXV, 76. 77.)

Definitio coniugii, deque axiomata.

*) Sane enim aliquando satius esset, non procreare liberos, quam procreatos male educare. Leue hoc generis humani dispendium est, si non omnibus annis idem sit prouentus hominum. At maximum saepe detrimentum illud capit ex vno vel altero homine, nato in generis sui dedecus, quia institutione bona, commodaque educatione caruit. Quam infelix fuit humanum genus, quod vno Nerone fuit numerosius? Recte et grauiter Iuuenalis *Sat. XIIII. v. 70.*

Gratum est, quod patriae ciuem populoque dedisti,
Si facis, vt patriae sit idoneus, vtilis agris,
Vtilis et bellorum et pacis rebus agendis.
Plurimum enim intererit, quibus artibus, et quibus hunc tu
Moribus instituas.

Add. Senec. *de Benef. III*, 30.

§. XXVIIII.

Nuptias faciunt consentientes.

Quia ergo nuptiae sine consensu contrahi non possunt: (§. XXVIII, 7.) facile patet, 10) ratas non esse nuptias inter raptorem et raptam, (Lib. I. §. CVIIII, 43.) nisi vi rapta ex postfacto vltro consenserit:* (§. XVI.*) nec magis 11) eas consistere, si alterutri vis atrocior facta, (ibid.) vel 12) dolo malo aliquis implicatus sit nuptiis, a quibus, si abfuisset dolus, omnino abhorruisset. (Lib. I. §. LVII, 53.) Quamuis vero consensus hic coniugum nuptialis omnino sit necessarius: quia tamen societas non est, vbi quis in finem tantum, non item in media, consensit, 13) solum consensum in finem futurum iure naturae nondum efficere nuptias, sed 14) consensum praesentem in ipsam communicationem corporum requiri, arbitramur.

*) Dummodo vera antea vis adhibita fuerit. Saepe enim olim vim gratam experiebantur virgines, non quod nollent alicui nubere, sed ne velle, et ruere in virorum amplexus viderentur. Morem hunc iam antiquissimis temporibus inoleuisse, testatur Romulus apud Dionys. Halicarn. *Antiqu. Rom. II. p. 100.* vbi apud Sabinas raptum, suo imperio factum, ita excusat: *ἐκ ἐφ' ὕβρει τὴν ἁρπαγὴν, ἀλλ' ἐπὶ γάμῳ γενομένην· ἑλληνικόν τε καὶ ἀρχαῖον ἀποφαίνων τὸ ἔθος, καὶ τρόπον συμπάντων καθ' ὃς συνάπτονται γάμοι ταῖς γυναιξὶν ἐπιφανέστατον.*

Raptum

Raptum hunc non ad contumeliam, ſed ad coniugium, pertinere: morem hunc Graecorum eſſe antiquiſſimum, et qui maximum decus adferat expetitis ad nuptias mulieribus. Idem et aliarum gentium moribus probatum eſſe, nouimus, quaſi honeſtius eſſet, virginem rapi, quam vltro in manum viri conuenire. Hanc vero vim, mulieribus male repugnantibus illatam, non aduerſari conſenſui, facile vnusquisque animaduertit.

§. XXX.

Quae differentia ſit conſenſus ſponſalitii et nuptialis?

Ex quo ſimul patet, 15) conſenſum in futuras nuptias potius SPONSALIORVM, quam CONIVGII, nomine venire, adeoque 16) ſubtiliorem eſſe canoniſtarum diſtinctiunculam inter ſponſalia DE PRAESENTI et DE FVTVRO, quam vt ea ex recta ratione poſſit defendi. Quia tamen ſponſalia ſunt pactum, pactaque omnia iure naturae perfecte obligant: (Lib. I. §. CCCLXXXVII. ſequ.) nemo dubitauerit, 17) quin et ſponſalia ſint adimplenda, *) niſi 18) ea, quibus et alia pacta vitiari obſeruauimus, (Lib. I. §. CCCLXXXXII. ſequ.) vel animorum diſſimilitudo, vel aliae iuſtae cauſſae, dirimi potius hoc pactum, quam par male conciliatum infeliciſſimis auſpiciis iungi, ſuadeant.

*) Mira ergo diſpoſitio iuris Romanorum, vt ſponſalibus neutra pars perfecte obligetur. Quum enim reliqui Latini inde ſaltim actionem ex ſponſu darent, ad id, quod intereſſet, pactum hoc non fuiſſe ſeruatum: Gell. *Noct. Att. IIII, 4.* Romani quemque ſuo arbitrio et impune renunciare conditioni, ſtatuebant. *l. 1. C. de ſponſal. l. 2. C. de repud.* Sed cum ipſis coniugibus ſumma eſſet diuortendi libertas: fieri vix poterat, vt vinculum, quod ſponſum ſponſamque continet, firmius exiſtimarent: ac proinde non potuerunt non et repudia apud eos eſſe liberrima.

§. XXXI.

Habilitas coniugum ratione aetatis.

Quumque finis matrimonii ſit procreatio commodaque educatio ſobolis, (§. XXVII, 6.) eaque omnia, ſine quibus hic finis obtineri non poteſt, facienda, quae illi aduerſantur, omittenda ſint: (§. XXVIII, 8. 9.) ſequitur ſane, 19) vt, qui ad nuptias adpellunt animum, ea aetate eſſe debeant, vt ſperari poſſit, eos et procreationi ſobolis, et eiusdem educationi ſufficere: et hinc 20) merito arcendi ſint infantes, immo 21) et adoleſcentes, quorum nondum eſt vel tantus vigor, vt genus humanum noua vegetaque ſobole augere, *) vel tanta virtus et prudentia, vt et alimenta vxori liberisque parare, et eorum actiones, pro eo, ac decet, regere poſſint. *)

*) Hinc ea in re plerosque legislatores prudentia ſuperauit Lycurgus. Quum enim is vulgo iuuenum ac iuuencularum nuptias quam maxime probari, animaduerteret: ipſe, teſte Xenophonte *de rep. Laced. Cap. I. §. 6.* ἀποπαύσας τοῦ ὁπότε βούλοιντο ἕκαστοι γυναῖκα ἄγεσθαι, ἔταξεν, ἐν ἀκμαῖς τῶν σωμάτων τοὺς γάμους ποιεῖσθαι, καὶ τοῦτο συμφέρον τῇ εὐγονίᾳ νομίζων. *poteſtate adempta, ne quiuis vxores ducerent, quum ipſis lubitum eſſet, iuſſit, vt, dum vigerent corpora, matrimonia contraherent: idque non minus ad rectam procreandi rationem conducere putabat.* Deinde quum plerique parentes ad procreandam, quam educandam, ſobolem ſint aptiores: Lycurgus hanc curam publicam eſſe voluit, omnibusque Laconum adoleſcentibus praefecit: ἄνδρα ἐξ ὧνπερ αἱ μέγισται ἀρχαὶ καθίστανται, ὃς δὴ καὶ παιδονόμος καλεῖται. τοῦτον δὲ κύριον ἐποίησε καὶ ἀθροίζειν τοὺς παῖδας, καὶ ἐπισκοποῦντα,

εἰ

ἕι τις ῥαδιουργοίη, ἰσχυρῶς κολάζειν. virum ex illorum numero, qui fummos magiſtratus obeunt, cui paedonomi eſt inditum nomen; cuique plenam poteſtatem colligendi pueros conceſſit, et eosdem puniendi grauiter, inſpectanti, an quis nequiter agat. Vid. Xenoph. *ibid. Cap. II.* §. 2. Digna profecto res, quam non negligerent aliae respublicae.

§. XXXII.

Ex quo facile intellectu eſt, quid iudicandum ſit de ſenum nuptiis. Quemadmodum enim 22) ob indiſſolubilitatem huius ſocietatis, de qua paullo poſt dicendi locus erit, non diuellendi ſunt coniuges, qui in illo ſtatu conſenuerunt, 23) tolerandumque etiam videtur matrimonium viri decliuioris aetatis, ſed adhuc vegeti, cum muliere iuuene, quum adhuc ſperare liceat, par illud finem matrimonii adſequuturum: ita 24) nemo ſanus probauerit nuptias ſenis cum ſene, vel 25) adoleſcentuli cum anu effoeta ac decrepita, quale par male compoſitum ſine turpiſſima impudicitia nec in finem, nec in media matrimonii, conſentire poteſt. *)

An et ſenes nuptias recte contrahant?

*) Quid enim turpius, quid impudentius fingi poteſt femina, quae, *quum ſint tres capilli, quatuorque dentes, gaudet octoginta nupturire poſt mortes, virumque demens cineribus ſuis quaerit prurire?* vti loquitur Martial. *Epigr. III, 93.* Tolerantur in ciuitatibus huiusmodi nuptiae, quae nuptiarum nomen vix tuentur, quia, iudice Quinctiliano *Declam. CCCVI. quaedam et nubendi impudicitia eſt.* Eleganter, vti ſolet, de huiusmodi matrimonio Pufendorffius *de iure nat. et gent. VI, 1, 25. Quae matrimonia fortaſſe non incommode vocare poſſis* HONORARIA: *eo ſenſu, quo honorarii quandoque dicuntur, quibus titulus muneris ſine functione datur.*

 Apud

Apud Suetonium Ner. Cap. XXXV. vxoria ornamenta vocantur, eo ſenſu, quo triumphalia ornamenta dici ſueuerunt.

§. XXXIII.

An ſpadones et eunuchi?

Multo minus ergo 26) iis permittendum eſt matrimonium, quos vel ipſa natura, vel 27) hominum malitia, potentia procreandi ſobolem priuauit, adeoque 28) impudiciſſimae ſunt non modo eunuchorum, ſed et ſpadonum nuptiae, quamuis eas exemplis non carere, ſatis conſtet, *) niſi 29) occulta et incerta ſit maſculi impotentia ſterilitasue feminae, nec omnis ſpes curationis euanuerit, alterque coniux hoc Catone contentus eſſe, et meliora ſperare, velit.

*) Abſurda ergo matrimonia ſpadonum apud Aegyptios, de quibus Grot. *ad Deut. XXIII*, 2. Abſurda itidem eunuchorum apud Turcas, de quibus Ricaut *dans l' etât preſent de l' empire Otoman. II*. 21. Et tamen inter ipſos Chriſtianos, quod mireris, disceptatum nouimus, licitumue ſit caſtrato vxorem ducere? Qua de quaeſtione ſingularis exſtat libellus Hieronymi Delphini *de eunuchi coniugio*, quod ipſe lepide vocat *die Capaunen-heyrath*, recuſus *Ienae MDCCXXXVII*. Id vero merito retuleris inter portenta ſaeculi, de quibus iam ſua aetate Iuuenalis *Sat. I. v.* 22.

Quum tener vxorem ducat ſpado, Maeuia Tuſcum
Figat aprum, et nuda teneat venabula mamma:
Difficile eſt, ſatyram non ſcribere.

§. XXXIIII.

An omnes natura habiles obligati

Quamuis vero ex eodem principio recte colligere liceat, 30) eos easue, qui quaeue obtinendo matrimonii fini ſe ſatis idoneos idoneasue eſſe, animaduertunt, recte et ordine face-

sint ad matrimonium?

facere, si matrimonium contrahant: non tamen 31) talis est obligatio ad ineundum matrimonium, vt is contra ius naturae egisse videatur, qui castum caelibatum inauspicato praeferre matrimonio statuit. *) Quum enim nemini imputanda sit omissio actionis, si agendi defuerit occasio, (Lib. I. §. CXIIII, 56.) et saepe contingat, vt tum res ipsa, tum tempus, locus, aliaeque circumstantiae turbent consilium contrahendi matrimonium, adeoque illud ineundi desit occasio: vitio sane tunc ei verti non potest caelibatus, cui diuina prouidentia conditionem honestam non obtulit.

*) Est haec sententia Iudaeorum, quam ex eorum magistris pluribus describit Io. Selden. *iur. nat. et gent. secund. discipl. Hebr. V, 3.* Neque enim illud recte probant ex loco *Genes. I, 38.* qui non legem, sed benedictionem diuinam, comprehendit. Et absurdum est, illos, qui caelibatum ex iusta caussa praeferunt matrimonio, coargui, quod generi humano male consulant, quasi ideo interiturum sit genus humanum, si vnus vel alter ex iusta caussa ad nuptias non adpellat animum. Hinc parum memores praeceptorum Paulli, apostoli, *1. Cor. VII.* esse videntur ii, qui ex Christianis pedibus in illam Iudaeorum sententiam ire non dubitant.

§. XXXV.

Extra matrimonium vetitum omne genus libidinis.

At id tam certum est, quam quod certissimum, quum medium sit propter finem, adeoque concubitus propter procreationem educationemque liberorum, omniaque, quae huic fini aduersantur sint omittenda, (§. XXVIII. 9.) 32) grauiter peccare omnes, qui medio illo, quod Deus ad certum finem destinauit, abutuntur ad explendam tantum libidinem, adeo-

que 33) omnem nefandam Venerem, quam ſcire non proficit, 34) omnia adulteria et 35) ſtupra, 36) omnes furtiuos amores, qui inſuper cum maxima aliorum iniuria coniuncti ſunt, denique 37) omnes foedas pollutiones aeque, ac 38) quaeſtum nefandum et 39) lenocinium rectae rationi omnino aduerſari: neque adeo 40) aliud eſſe propagandi ſupplendique generis humani legitimum medium, praeter ſocietatem coniugalem, quam adhuc deſcripſimus. *)

*) Omnes enim hae impuriſſimae commixtiones non fiunt procreandae ſobolis cauſſa, ſed ii, qui his libidinibus indulgent, potius hunc finem, quantum in ipſis eſt, impedire ſtudent. Et ſi vel maxime natura hoc prauum illorum conſilium alio vertit, vt ſoboles, etiam inuitis parentibus, naſcatur: his tamen alter finis, puta educatio eiusdem, minime omnium ob oculos eſt, et maxime patri, qui prolem, tamquam incertam et vulgo quaeſitam, plerumque negligit. Ex quo deinde plerumque ſequitur, vt infeliciſſimi hi liberi ad omne ſcelus adoleſcant, et generi humano oneri potius ſint, quam ornamento. Quod quum omnino prohibendum ſit: facile patet, non iniuſte agere magiſtratus, qui et adulteros et ſtupratores ad ſuppeditanda liberis alimenta; et hos, ſi feminas, iniecta ſpe matrimonii, ad ſtuprum pellexerint, etiam ad ducendas ſtupratas adigunt.

§. XXXVI.

An πολυανδρία et communio vxorum ſit licita?

Ob eamdem cauſſam 41) πολυανδρίαν, id eſt, vnius feminae cum pluribus viris coniunctionem, rectae rationi omnino refragari, adeoque et 42) communionem vxorum, quam in republica ſua Platonem ciuibus permiſiſſe, aiunt, plane eſſe reprobandam, liquet. Ariſtot. *Polit.*

Polit. II, 2. Quum enim vtroque casu incerta futura sit paterna prolis origo, eaque incertitudo commodam liberorum educationem vel maxime impediat: (§. XXXV. *) tantum abest, vt foedas has commixtiones probet recta ratio, vt ne ii quidem populi, quos alioquin πολυγυνίαν, id est, vnius viri cum pluribus vxoribus coniugium, permisisse constat, vlli feminae facultatem dederint, cum pluribus maritis vno eodemque tempore in manum conueniendi. *)

*) Non igitur acutius Papirius Praetextatus eludere potuisset curiositatem matris, quid rei magnae in senatu eo die consultatum esset, paullo compressius ac violentius sciscitantis, quam dum actum in senatu dixit: *vtrum videretur vtilius magisque e republica esse, vnusne vt duas vxores haberet, an vt vna apud duos nupta esset?* Quum enim nulli in mentem venisset, alterutrum legibus permittendum esse: matronae Romanae, a matre Praetextati de periculo monitae, postero die nudare animi sententiam, non dubitarunt, adeuntes amplissimum ordinem, et non sine lacrymis orantes, *vna potius duobus nupta fieret, quam vt vni duae.* Gell. *Noct. Att. 1, 23.* Sed tantum abest, vt πολυανδρίαν tolerarint Romani, vt ne barbari quidem eam vmquam admiserint, quamuis promiscuum vsum vxorum aliqui probarint, veluti Taprobanenses, Ichtyophagi, Hylophagi, Nomades, Garamantes, Troglodytae, Agathyrsi, Gindani, Britanni, de quibus videndus Pufendorff. *Iur. nat. et gent. VI, I, 15.*

§. XXXVII.

Paullo altioris indaginis est quaestio, an πολυγυνίαν, seu vnius mariti cum pluribus vxoribus connubium, ius naturae permittat? Neque

Argumenta pro πολυγυνίᾳ.

que enim I) huiusmodi coniugium vel procreationem sobolis impedit, vel II) efficit, vt proles incerta videatur. Praeterea III) multae gentes, ipseque Dei populus, et probarunt hanc cum pluribus vxoribus societatem, et sibi non infelices visi sunt, dum plures feminas domum duxerunt; vt iam non dicamus, IIII) Turcarum, aliorumque populorum orientalium, exempla argumento esse, non peius se habere liberorum procreationem atque educationem, si vnus plures, quam si vnam quisque domum ducat: itemque V) saepe vel mariti vigorem, vel vxoris intolerabiles mores, vel eiusdem sterilitatem, vel ipsius reipublicae salutem, aliasque iustas caussas videri suadere, vt polygamia simultanea monogamiae praeferatur. *)

*) Eo redeunt praecipua, quibus polygamiae patroni vtuntur, argumenta, ex sola ratione depromta. Quae enim ex scriptura sacra addunt, ea huc non pertinent. Magno argumentorum vtriusque generis adparatu caussam hanc egerunt Hudericus Neobulus, de cuius libro *de digamia* videndus Seckend. *Hist. Lutheran. III*, *79. Addit. III. litt. x. p. 281.* Bernardinus Ochinus, ex instituto refutatus a Theod. Beza *libro de polygamia* et Io. Gerardo *de coniug.* §. *CCVII.* de quo videndus Petr. Bael. *Dict. hist. et crit. sub Ochinus.* Io. Lyserus, qui sub fictis Theophili Alethaei, Vinc. Athanasii, Gottl. Wahrmundi nominibus latitans, plures libellos ea de re sparsit in vulgus, de quibus fusius egit Vinc. Placcius *Theatr. pseudonym. n. 97. 277. 2867.* Aduersus eum calamum strinxerunt Io. Brunsmannus, Io. Musaeus, Diekmannus, Feltmannus, Gesenius, at in Pufendorffium iniurius, Io. Meyerus, et alii. Denique polygamiae patrocinium suscepit vir, quem studia sua, melioribus litteris consecrata, hoc ingenii foetu interrumpere non

non decebat, Daphnaeus Arcuarius, in libro Germanice ſcripto *von Ehe-ſachen:* vt iam non dicamus de nouiſſima controuerſia, quae nuper a iureconſulto Dantiſcano, maiore fortaſſis eccleſiae damno, quam fructu, excitata, plures libellos eriſticos peperit, quos, vtpote vbiuis obuios, recenſere hic nihil attinet.

§. XXXVIII.

Enimuero quum coniugum ſit, ea omnia, quae coniugii fini aduerſantur, omittere, (§. XXVIII, 9.) fini vero illi, quia coniugium eſt ſocietas, vel maxime aduerſetur diſcordia circa finem et media, (ibid.) denique illa diſcordia eo minus euitetur, quo maior eſt ſocietas: * (§. XVIIII, 57.) merito colligimus, 43) πολυγυνίαν quoque rectae rationi minus conuenire, quam vnius cum vna matrimonium, et proinde 44) quum natura nos obliget, vt ex pluribus bonis id, quod optimum eſt, eligamus, (Lib. I. §. LXXXXII.*) potius nos ad monogamiam, quam ad polygamiam eligendam eſſe obligatos. Ea rectae rationi non conuenit.

*) Hoc tam certum eſt, quam quod certiſſimum. Plures vnius viri vxores inuidia, zelotypia, aemulatio, et mille aliae cauſſae quotidie collidunt. Iam enim mulier mulieri venuſtiori, iuuenculae, foecundiori, magisque amabili; iam plures earum marito, vnam vel alteram ſibi praeferenti; iam eaedem alterius liberis erectioris ingenii, vel patri paullo carioribus, ſuccenſent. In hoc vero inteſtino bello quae poſſet locum habere concordia? quis conſenſus in educationem tam diſſortium liberorum? Viderunt tam triſtia exempla familiae Abraami et Iacobi, quum in iis floreret virtus et pietas. *Geneſ. XVI, 5. XXI, 9. ſequ. XXVIIII, 30. ſequ. XXX, 1. ſeq.* Quid non euenire poſſe credimus

dimus aliis, qui pro mulieribus probis et modestis Medeas vel furias aliquot domi alerent?

§. XXXVIIII.

Responsio ad argumenta primum, secundum et tertium.

Nec tanti sunt rationes, paullo ante recensitae, vt earum caussa deserere velimus vadimonium. Ponamus, I. procreationem sobolis non impediri πολυγυνίᾳ; at tanto magis impeditur finis alter, puta, commoda liberorum educatio, (§. XXXVIII,*) quae a procreatione non est seiungenda. (§. XXVII.) II. Quamuis proles etiam in πολυγυνίᾳ certa sit: haec tamen certitudo non impedit, quo minus quaelibet mater suis tantum liberis faueat, reliquarum prolem odio plus quam Vatiniano prosequatur, vel eam saltim nouercalibus instigationibus patri exosam reddere studeat. III. Populis orientalibus, quibus clima feruentius, ipsaque naturalis lasciuia πολυγυνίαν persuasit, facile opponi possunt tot gentes humaniores, quibus eadem displicuit. Nec mos Iudaeorum pro norma est, quum ipse Seruator ea omnia, quae a primaeua Dei institutione discrepent, *) in Iudaeis tolerata magis, quam adprobata a Deo esse, doceat; πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν αὐτῶν· *propter duritiem cordis eorum. Matth. XVIIII, 8.*

*) Nulla autem ostendi potest ratio, cur in quaestione de diuortiorum licentia magis ad primaeuam matrimonii institutionem respiciendum sit, quam vbi de πολυγυνίᾳ disputatur. Immo ab ipso diuortio, quod Seruator primaeuae institutioni refragari, ac proinde παρεκτὸς λόγου πορνείας illicitum esse docet, recte ducimus argumentum ad probitionem πολυγυνίας. Si enim

is,

is, qui, repudiata iniuste priore vxore, aliam ducit, adulterii reus est: multo magis adulterii reus erit: qui constante matrimonio vxori aliam superinducit, quia ratio, a Christo adducta, quod nempe Deus, instituens matrimonium, voluerit, *vt duo sint caro vna*, *Matth. XVIIII*, 5. non minus polygamiae, quam diuortio, obstat.

§. XXXX.

Eiusdem commatis et reliqua sunt argumenta, in quibus polygamiae adsertores caussae suae praesidium quaerunt. Nam IIII. quae de Turcarum aliorumque populorum orientalium felicitate, tranquillitateque domestica iactant, partim annalibus eorum, ipsique experientiae repugnant, partim iis mediis obtinentur, quae naturae atque indoli societatis matrimonialis plane repugnant. *) Et quid, quaeso, V. incredibilius est, quam vni non sufficere vnam? quid incertius, quam eum, cui inuerecunda vel immodesta obtigit vxor, alteram, quam illi superinducit, verecundiorem modestioremque; vel cui iam infaecunda domi est, alteram faecundiorem habiturum? Quid si pro vna furia duas tresue inueniat? Immo totum hoc argumentum non nisi iis alicuius ponderis esse videbitur, quibus Nec non ad quartum et quintum.

Sola est vtilitas iusti prope mater et aequi.

id est, qui falsum iuris naturae et gentium principium pro vero adoptant. (Lib. I. §. LXXVIII,*)

*) Notum est, orientales populos, qui plures vxores alunt, easdem gynaeceo, tamquam carceri perpetuo inclusas habere, nec meliorem earum, quam ancillarum, pati esse conditionem. Hinc Aristotel.

Ariſtotel. *Polit. I, 2.* Ἐν δὲ τοῖς βαρβάροις τὸ θῆλυ καὶ δοῦλον τὴν αὐτὴν ἔχει τάξιν. *Apud barbaros autem femina et ſeruum eumdem ordinem habent.* Adde de Perſis inſignem locum Plutarchi *in Themiſtocl p. 125.* Praeſto iis eſt eunuchus aliquis, qui illas cuſtodiat, et ab omni aliorum hominum conſuetudine plane auertat. Liberi etiam, maxime dignioris ſexus, raro matris, plerumque autem eunuchi alicuius, vel ſerui, diſciplinae traduntur. Quae omnia an naturae huius ſocietatis conueniant, facile intelliget, quisquis vxorem vitae fortunaeque ſociam, non captiuam, non ancillam, eſſe debere, cogitauerit.

§. XXXXI.

An ius naturae certos gradus prohibeat?

Non minus difficilis eſt quaeſtio, an ex iuris naturae praeſcripto et ſanguini habendus ſit honor, adeoque nuptias et cognatio, et adfinitas impediat? Enimuero quum matrimonii fini aduerſari non videatur huiusmodi coniunctio: (§. XXVIII, 8. 9.) ſatis conſtare arbitror, 45) eam ex hac cauſſa iuri naturae haud aduerſari. Attamen quia nuptiae, inter adſcendentes et deſcendentes contractae, cum maxima turpiſſimaque reſpectuum, qui inter has perſonas intercedunt, confuſione coniunctae ſunt: 46) ipſa recta ratio, illas omnino inhoneſtas eſſe, agnoſcit, et 47) eatenus ICti Romani non male ſtatuerunt, hunc eſſe *inceſtum iuris gentium.* *) *l. 38. §. 2. D. ad leg. Iul. de adult.* quin et 48) in linea collaterali nuptiis inter proximos cognatos cognatasque pudorem impedimento eſſe, exiſtimarunt. *l. 68. D. de ritu nupt.*

*) Quum enim natura probare non poſſit contradictoria, tales vero verae ſint obligationes vxoris et matris,

matris, patris et fratris, matris et sororis, quae in vna persona vix consistere sine summa confusione possunt: nec possunt hae nuptiae consistere, quibus hi respectus in vna eademque persona manifesto confunduntur, veluti in nuptiis Hersili et Marullae, de quibus vetus epigramma:

Hersilus hic iaceo, mecum Marulla quiescit:
Quae soror, et genitrix, quae mihi sponsa fuit.
Me pater e nata genuit: mihi iungitur illa:
Sic soror et coniux, sic fuit illa parens.

Sunt haec sane ita comparata, vt et paganis turpia viderentur, ex quorum numero Ouidius *Metam. X. v. 9.* Myrrham ita loquentem inducit:

Tune soror nati, genitrixque vocabere fratris?
Nec, quod confundas et iura et nomina, sentis?

Inter collaterales confusio tanta non metuenda, at confusio tamen quaedam respectuum et obligationum euitari non potest, si eadem soror, eadem vxor sit. Hinc honestius putamus, has quoque nuptias non permitti, nisi eas absoluta excuset necessitas. Et sic facile reddideris rationem, cur Adami liberi sine incestus crimine inter se contraxerint nuptias, quum incestuosi procul dubio hodie dicendi sint, qui eorum exemplum imitari non dubitarent. Pertinet enim haec graduum prohibitio ad officia erga alios, quorum ea est natura et indoles, vt, si necessitas ab ipso Deo obiiciatur, quaelibet sit honesta ratio expediendae salutis. (Lib. I. §. CLXII, 64.)

§. XXXXII.

An ritus et sollemnitates nuptiales probet?

Quum porro omnes commixtiones extra matrimonium, quippe ad solam explendam libidinem comparatae, rectae rationi aduersentur, nec aliud legitimum sit genus humanum propagandi medium, quam societas coniugalis: (§. XXXV.) consequens est, 49) vt et ipsorum coniugum, et liberorum inde natorum intersit, animum hanc societatem contrahen-

di

di ſigno quodam externo teſtatum fieri, iuſtamque vxorem a concubina, maritum a ſtupratore vel concubinario, liberos legitimos ab illegitimis diſcerni. Quod quum commodius fieri non poſſit, quam ſi nuptiae publice et ſollemniter contrahantur: facile reddideris rationem, 50) cur omnes paene gentes, certos ritus nuptiales, arbitrarios illos quidem, aſt ad declarandum conſenſum nuptialem, officiaque coniugum ſignificanda idoneos, adhibendos exiſtimarint. *)

*) Nulla paene fuit gens tam barbara, quae non ritus quosdam adhibuerit in contrahendis nuptiis, multoque magis gentes humaniores, veluti Hebraei, Graeci, Romani huiusmodi ſollemnitatibus vtendum putarunt, de quibus tanto adparatu agunt viri docti, qui antiquitates Hebraeorum, Graecorum, Romanorum, aliarumque gentium ex inſtituto deſcripſerunt, vt propoſiti immemor eſſe viderer, ſi de ritibus illis vel verbum addendum putarem. Id tantum moneo, Romanos, oblangueſcente paullatim vetere illa diſciplina, eo demum deueniſſe, vt nullum paene ritum amplius adhiberent, eoque factum eſſe, vt ſaepenumero dubitaretur, iuſtaene vxoris, an concubinae locum in aedibus teneat femina, idque aliquando ex inſtrumentis dotalibus, §. *vlt. Inſt. de nupt.* aliquando ex ipſa foeminarum conditione qualitateque adfectionis eſſet diiudicandum. *l. 24. D. de ritu nupt. l. 31. pr. D. de donat.* Quam facile vero ſuperſediſſent his quaeſtionibus, ſi more maiorum certo ritu contraxiſſent nuptias?

§. XXXXIII.

Officia coniugum mutua, quae ex natura pacti fluunt.

De officiis vtriusque coniugis omnia ſunt certa et perſpicua. Quum enim natura huius ſocietatis requirat conſenſum, (§. XXXIII, 7.) is vero ſine amore ac concordia ſperari nequeat: conſe-

consequens est, 51) vt coniuges mutuo amore sese complecti, 52) et non modo communem rem familiarem *) communi consilio administrare et curare, sed et 53) alter alteri pro virili adiumento esse, immo et 54) communem vtramque fortunam habere, in primis vero 55) in liberorum educatione ope et consilio se inuicem iuuare debeant.

*) Equidem an communio illa bonorum, mortuo alterutro coniuge, effectum habere, et quanta pars substantiae communis superstiti, quanta defuncti heredibus, obuenire debeat, vel pactis, vel legibus, definiendum est. Constante tamen matrimonio communia omnia habere coniuges, etiam recta ratio agnoscit. Quum enim socii ob vnitatem voluntatis sint vna persona, (§. XX, 60.) ac proinde res et iura, quae ad societatem pertinent, communia habeant: (§. XXI, 63.) manifestum est, idem etiam inter coniuges obseruandum esse, adeo, vt et Romani, quamuis, exclescente in manum conuentione, ab usu recederet illa *κοινωνία ἁπάντων χρημάτων τε καὶ ἱερῶν*, *omnium bonorum et sacrorum communio*, quam inter coniuges esse voluerat Romulus, teste Dionysio Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. II. p. 95.* tamen communem vtrique coniugi bonorum vsum esse statuerent. *l. 1. D. rer. amot. l. 5. C. de crim. expil. hered.* Ex quo facile patet, cur Modestinus, retenta vetere definitione, nuptias, quales et sua aetate erant, dixerit *coniunctionem maris et feminae, consortium omnis vitae, diuinique et humani iuris communicationem. l. 1. D. de ritu nupt.*

§. XXXXIIII.

Et haec quidem communia sunt vtriusque coniugis officia, quae ex consensus ac societatis natura prono alueo fluunt. Ex fine porro matrimonii (§. XXVII, 6.) colligimus, 56) coniu- Itemque, quae ex fine matrimonii.

coniuges merito cohabitare, sibique solis 57) inuicem corporis vsum praebere, adeoque 58) ab adulteriis, aliisque furtiuis impurisque amoribus, abstinere, * 59) liberos pari amore complecti, nec 60) alterum alterius curam et sollicitudinem, qua liberos commode educare cupit, inutilem atque infructuosam reddere debere.

*) Sunt, qui hoc officium tantum ad vxorem, non item ad maritum pertinere existimant, ex ea ratione, quod eo neglecto, incertitudo prolis vxori non sit metuenda. Enimuero vti omnino vetita est commixtio, qua fit, vt incerta sit origo sobolis: ita non sequitur, vt licitus sit congressus, ex quo illa incertitudo non sit metuenda. (§. XXXVIIII, 11.) Vid. Gundlingii *diss. an maior a feminis, quam a viris, castitas requiratur.* Nos ex regula principali iustitiae naturalis hoc argumentum ducimus: Quod sibi quisque non vult fieri, id nec alteri facere debet. (Lib. I. §. CLXXVII, 6.) At maritus non vult, vt vxor alterum maiore amore, quantumuis innoxio, quam se complectatur, vel vlli alii, quam sibi, corporis vsuram praebeat: Hinc ad idem officium obstrictus est maritus. Recte itaque Chrysostom. *homil. XVIIII. in I Cor. VII. In aliis sit praerogatiua viri, non in pudicitia.* Et Greg. Nazianzenus: Πῶς ἀπαιτεῖς, οὐκ ἀντιφέρεις; *Quo iure exigis, quod non rependis?* Add. Lactant. *Inst. diu. VI, 3.* Hieronym. *ad Ocean.* et *can. 20. Causs. XXXII. quaest. V.* Quamuis vxoris impudicitiam fini matrimonii magis, quam viri incastitatem, repugnare, facile largiamur.

§. XXXXV.

An marito in vxorem aliquod imperium sit.

Satis porro manifestum est, imperfectam admodum fore hanc societatem, si tam esset aequalis, vt penes neutrum coniugem aliqua negotia communia dirigendi, facultas relinquatur, quia

quia in plerisque contingere poſſet, vt in eligendis mediis quam maxime diſſentirent, adeoque, quum inter duos ne numerus quidem ſuffragiorum vincere poſſit, res non habeat exitum. Quamuis vero tunc prudentius conſilium praeferendum videatur: (Lib. I. §. LXXXXII. *) tamen quia aeque incertum futurum eſſet, vter coniugum magis altero ſapiat, merito ad id, quod plerumque fit, attendendum, adeoque 61) marito aliqua praerogatiua concedenda erit circa negotia, quae ad ſocietatis communis ſalutem vtilitatemque pertinent. *) (§. XXVIII, 8.)

*) Quum enim ad ea omnia obſtricti ſint coniuges, ſine quibus procreatio commodaque educatio ſobolis obtineri nequit: (§. XXVIII, 8.) obſtricti etiam erunt ad alterutrius praerogatiuam ferendam, ſine qua ſperandus non eſſet in eadem media conſenſus. Quia vero in ſocietate inter pares praerogatiua illa merito debetur prudentiori, eique, cui plus oneris incumbit, is vero in ſocietate coniugali, vt plurimum eſt maritus: vxor obſtricta erit, ad praerogatiuam mariti ferendam Martial. *Epigr. VIII. 12.*

Inferior matrona ſuo ſit, Priſce, marito:
Non aliter fuerint femina virque pares.

Et Plutarch. *coniugial. precaept. p. 139.* Ὥσπερ ἂν φθόγγοι δύο σύμφωνοι ληφθῶσι, τοῦ βαρυτέρου γίνεται τὸ μέλος, οὕτω πᾶσα πρᾶξις ἐν οἰκίᾳ σωφρονούσῃ πράττεται μὲν ὑπ' ἀμφοτέρων ὁμονοούντων, ἐπιφαίνει δὲ τὴν τοῦ ἀνδρὸς ἡγεμονίαν, ἢ καὶ προαίρεσιν. *Sicut quum ſumuntur duae conſonae voces, cantus grauiori adſcribitur: ita in familia recte inſtituta omnes res quidem geruntur conſenſu coniugum, viri tamen vel* IMPERIVM *vel* CONSILIVM *elucet.*

§. XXXXVI.

Eius indoles.

Quum vero ea praerogatiua, marito concessa, non nisi ad negotia, quae ad societatis salutem vtilitatemque pertinent, porrigatur: (§. XXXXV, 61.) consequens est, 62) vt illa maritalis potestas degenerare non debeat in imperium herile, quale apud barbaros plerosque inualuisse, iam supra obseruauimus, (§. XXXX.*) nec adeo 63) consistere in iure vitae et necis, quod leges quorumdam populorum maritis indulserunt, Gell. *X, 23.* Tacit. *Annal. XIII, 32.* Caes. *de bell. Gall. VI, 19.* Tacit. *de mor. Germ. Cap. XVIIII.* multoque minus 64) in iure vxores aliis vel vendundi, vel commodandi, a quo more ii populi, apud quos vxores tamquam res in commercio fuerunt, ipsique Romani non abhorruerunt. Plutarch. *in Catone p. 770.* Tacit. *Annal. V, 1.* Dio Cass. *Hist. Lib. XXXXVIII. p. 384.* sed 65) in facultate vxorum actiones prudente consilio regendi, 66) easdem defendendi, 67) immodestas modice, et pro coniugum conditione et dignitate castigandi, * (§. XXII, 69.) immo et 68) ob caussas grauiores, de quibus paullo post erit dicendi locus, matrimonio mulctandi. (§. XXII, 70.)

*) Dico castigationem illam conditioni dignitatique vtriusque coniugis debere accommodari. Quum enim coniuges, tamquam socii, sint veluti vna persona: (§. XX, 60.) ignominiosa castigatio vxoris cum ipsius viri ignominia est coniuncta. Quia vero vnumquemque decet existimationem suam pro virili conseruare: (Lib. I. §. CLIII, 44.) contra officium faciet maritus, si vxorem contra dignitatem tractando, et illius et sui ipsius existimationem

nem

nem laedit. Vnde elegans Germanorum paroemia: *Wer ſich die naſe abſchneidet, ſchändet ſein angeſicht.* Eleganter virorum huiusmodi imprudentum diſciplinam reprehendit Plutarch. *in praecept. coniugial. p. 139.* Οἱ τοῖς ἵπποις ἐφάλλεσθαι μὴ δυνάμενοι, δι' ἀσθένειαν ἢ μαλακίαν, αὐτοὺς ἐκείνους ὀκλάζειν καὶ ὑποπίπτειν διδάσκουσιν· οὕτως ἔνιοι τῶν λαβόντων εὐγενεῖς ἢ πλουσίας γυναῖκας, οὐχ ἑαυτοὺς ποιοῦσι βελτίους, ἀλλ' ἐκείνας περικολούουσιν, ὡς μᾶλλον ἄρξοντες ταπεινῶν γενομένων. Δεῖ δὲ, ὥσπερ ἵππου τὸ μέγεθος φυλάττοντα, καὶ τὸ ἀξίωμα τῆς γυναικὸς, χρῆσθαι τῷ χαλινῷ. *Qui ob imbecillitatem aut mollitiem non poſſunt inſilire in equos, illos condocefaciunt, vt ſe ſubmittant, ac ingeniculent. Eodem modo quidam, ducendo nobiles et opulentas vxores, non ſeſe meliores reddunt, ſed vxores deprimunt, vt humilibus facilius imperare poſſint: quum oporteat, ratione babita, vt magnitudinis in equo, ita* DIGNITATIS IN MVLIERE, *fraeno vti.*

§. XXXXVII.

An id ius mariti pacto mutari poſſit?

Quia vero haec praerogatiua marito ob praeſumtam duntaxat maiorem prudentiam et onera matrimonii, ei incumbentia, debetur, (§. XXXXV.*) et ſaepe tamen contingit, vt virilis animi femina viro ingenii minus perſpicacis; opulentior pauperi, regina priuato nubere cogatur: 69) omnibus his caſibus pacto ſibi praerogatiuam illam ſtipulari poſſe feminam,*) nemo negauerit, exemplaque docent, 70) reginas, nuptas principi, cui nihil in vxoris regno imperii eſt, priores in ſocietate etiam coniugali partes tenere, niſi 71) vxor, regni heres, ipſum imperium in maritum transſcribere malint, ſola dignitate contenta.

 *) Sic

*) Sic ſane quod referunt Ariſtotel. *Polit. V, 11.* et Sophocl. *in Oedipo Colon. v. 354.* apud Aegyptios vxorem imperare marito, id ex pacto eſſe, docet Diodor. Sicul. *Biblioth. I, 27.* De *reginae marito*, quae dici poſſunt, omnia iam occupauit doctiſſimus, Io. Philipp. Palthenius diſſertatione ſingulari, edita Gryphiſu. MDCCVII. vbi et varia, quae huc pertinent, pacta dotalia, et natas inde controuerſias illuſtres accuratius explicauit. In primis notabile eſt exemplum Iacobi Boduelli, Ducis Orcadum, qui ducturus Mariam, Scotorum Reginam, conceptis verbis iurauit, *ſe nullam inde praecellentiam, aut ſupremi gradus faſtigium ſpectare, ſed id vnum, vt perinde Reginae, atque adhuc fecerit, quoad viueret, pareret atque inſeruiret.* Buchanan. *rer. Scot. Hiſt. Lib. XVI. p. 674.* Ad ea, quae ex iure diuino poſitiuo *Geneſ. III, 16. I. Cor. XI, 7. I. Tim. II, 11. Eph. V, 23. Coloſſ. III, 18. I. Petr. III, 1.* his omnibus opponi ſolent, plura regeſſit laudatus Palthenius *ibid.* §. *XXX. ſequ.* quae tamen nos, alio plane innixi fundamento, in medio relinquimus.

§. XXXXVIII.

Mariti officium in ferendis matrimonii oneribus.

Quum vero ordinarie maritus priores in ſocietate connubiali partes teneat: (§. XXXXV, 61.) non poteſt etiam detrectare officium 72) alendi vxorem et liberos, 73) oneraque matrimonii ferendi: quamuis 74) quia communes ſunt liberi, communisque rei familiaris cura vtrique incumbit, (§. XXXXIII, 52.) merito et vxor partem iſtorum onerum, quantum opes eius ferunt, in ſe ſuſcipiat, eaque 75) procul dubio ſit origo dotium apud Graecos et Romanos, quas et illae vxores adferebant maritis, quae ab hereditate parentum non excludebantur. *)

*) Apud reliquas plerasque gentes ideo dotem accipiebant feminae, ne plane exſortes eſſent bonorum paternorum,

norum, quippe alias a fucceffione exclufae. Idem iis temporibus obtinebat apud Romanos, quibus lex Voconia nondum exoleuerat. At dotare tamen Romani folebant filias, etiam antequam lata effet lex Voconia, itemque, ea iam fubuerfa, faciebant, quamuis hereditatem paternam maternamque aequa lance cum fratribus diuiderent. Rem omnem eleganter expofuit Iac. Perizon. *differt. de lege Voconia*, noftris aufpiciis recufa Halae MDCCXXII. Hinc ipfi Romanorum iureconfulti dotem *ad ferenda matrimonii onera dari*, fatentur. *l. 7. pr. l. 56. §. 1. l. 76. fin. D. de iure dot. l. 20. C. eod.*

§. XXXXVIIII.

Denique quum omnia omittenda fint, quae matrimonii finem impediunt, (§. XXVIII, 9.) educatio vero liberorum, quae non minus, quam procreatio eorumdem, finis matrimonii eft, perpetuam coniugum focietatem requirant: facile patet, 76) ei fini omnino aduerfari diuortiorum licentiam, qualis apud plerasque gentes olim inualuerat. At quia tamen 77) intolerabiles alterutrius coniugis mores hunc finem magis impediunt, quam diuortium, et 78) focio, cui tam iniuriofus focius obtigit, non poffit vitio verti, fi illum abs fe fegreget: (§. XXII, 70.) diuortium etiam non illicitum cenfemus, quoties alteruter coniux ita fe gerit, vt finis matrimonii obtineri nequeat. *) Poftremo 79) foluta quocumque legitimo modo hac focietate, alterum ad fecunda vota transire poffe, eo minus dubitari poteft, quo minus focio, foluta focietate, ius eft, alterum impediendi, quo minus nouam focietatem cum alio contrahere poffit.

Matrimonium quatenus indiffolubile fit.

 *) Huc

*) Huc ergo referimus non modo adulterium et malitiosam desertionem, quas caussas et ius diuinum iustas esse docet: *Matth. V, 32. XVIIII, 9. I. Cor. VII, 15.* sed et omnes, quae impedimento sunt, quo minus finem matrimonii adsequi liceat. Equidem an loquutio Christi παρεκτὸς λόγου πορνείας *Matth. V, 32.* idem significet, quod *rem turpitudinis* vocauit Moses, *Deut. XXIIII, 1.* adeoque tam laxa sit vocabuli πορνεία notio, ac visum est Seldeno *Vx. Hebr. III, 23. et 31.* nos quidem in medio relinquimus, certo persuasi, non idem esse πορνείαν et λόγον πορνείας. λόγον enim pro ratione vel condicione rei accipi notum est, vti in formula notissima: τὸν αὐτὸν λόγον ἔχουσι. *eiusdem sunt conditionis*, vel *eamdem rationem habent*, Synes. *Epist. ad Ioannem:* Νῦν δὲ τὰ ἁμαρτήματα λόγον ἔχει πρὸς τὰς ἀνεκπλύτους κηλῖδας. *Peccata vero eiusdem* NATVRAE *sunt*, vel, *peccatorum* EADEM RATIO EST, *ac macularum, quae elui nequeunt.* Hoc sensu accepto vocabulo, sensus erit, non aliam diuortii caussam sufficientem esse, quam quae similis adulterio, eiusdemque cum hoc naturae sit, vel, quod perinde est, quae cum fine matrimonii non minus pugnet, quam adulterium.

§. L.

Quid statuendum sit de matrimoniis imperfectis?

Quamuis vero haec omnia ipsa recta ratio exigere videatur in societate coniugali: facile tamen vnusquisque intelligit, 80) vnum officium altero magis minusue finem matrimonii attingere, adeoque 81) non statim societatem inter masculum et feminam matrimonium esse desinere, si quid per pacta mutetur. Quamobrem 82) matrimonium, licet imperfectum, est, quod sine sollemnitate, clam, liberorum tamen quaerendorum educandorumque caussa,

ſa, contrahitur, *) 83) nec non cui accedit *lex morganatica*, immo et 84) *putatiuum*, de quo ſingulari diſſertatione egit Io. Nic. Hertius: quamuis 85) in imperantium ſit arbitrio, quem huiusmodi coniunctioni effectum in ciuitate tribuere velint.

*) Huc pertinet matrimonium, quod vocant *mariage de conſcience:* immo et concubinatus, qualis apud Romanos obtinuit, de quo plura diximus *in commentario ad legem Iul. et Papiam*, *Lib. II. Cap. IIII.* Neque enim aliter, quam dignitate, ab vxore legitima differebat concubina, quippe cum pellice non confundenda. Vnde et *inaequale coniugium* vocatur concubinatus. *l. 3. C. de natur. lib.* Contra ne imperfecti quidem matrimonii nomen meretur illud, quod barbare vocant *ad talacho*, *emancibado*, *caſato di media carta*, quod ea lege contrahitur, vt vir, prole potitus, feminam illico a ſe ſegregare, vel vxor, praegnans, maritum pro lubitu deſerere poſſit, qualia Amazonum matrimonia fuiſſe, memoriae prodiderunt veteres, quamuis de veritate rei non abs re dubitet Arrianus *in expedit. Alexandri M. Lib. VII. p. 291. ſequ.* Conf. Sam. Petiti *Diſſ. de Amazonibus*, et Caſp. Sagitt. *Exercit. ad Iuſtin. Hiſt. II, 4.* Quid enim hoc aliud eſt, quam *exire matrimonii cauſſa*, *nubere diuortii cauſſa*? Seneca *de Benef. III, 6.* Quid magis aduerſari dixeris educationi liberorum, quam nuptias contrahentibus pro fine eſſe debere, ſupra monuimus?

CAP. III.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE PARENTVM ET LIBERORVM OBSERVANDIS.

§. LI.

Transitio ad societatem parentum et liberorum.

EX coniunctione maris et feminae, de qua superiore capite disseruimus, nascuntur LIBERI, qui tantisper cum parentibus in societate viuunt, dum ipsi nouas familias constituant, et e parentum manu potestateque exeant. Quamuis enim liberi, quando in hoc orbis theatrum prodeunt, nec expresse, nec tacite, in hanc societatem consentire possint: tamen, quia et ex praesumto consensu aliquando nasci potest societas, si ex ipsa rei natura, alterum consensisse, iudicamus, (§. XVII, 48.) ipsa vero liberorum adhuc infantum conditio requirit, vt cum aliis in societate viuant: (§. eod. *) 1) nihil obstat, quo minus parentes liberosque in eumdem finem, eademque media consentire, adeoque 2) dari SOCIETATEM INTER PARENTES LIBEROSQVE, statuamus. (§. XIIII.)

§. LII.

Eius finis commoda liberorum educatio.

Nimirum, quum liberi, adhuc infantes, immo et pueri atque adolescentes, non sint ea ingenii perspicacia praediti, vt ipsi vel de alimentis sibi prospicere, vel, quomodo actiones suas ad rectae rationis normam componere debeant, diiudicare possint: 3) Deus sane, qui eos exsistere voluit, etiam aliis curam demandasse,

dasse intelligitur, tenellos illos homunculos educandi. Quumque 4) ideo incredibilem amorem erga liberos inseuerit parentibus, non solum hominibus, verum etiam brutis animantibus, vt de hoc officio admonerentur, (§. XXVII.) hique praeterea sobolis procreandae educandaeue caussa societatem inierint, aut saltim hunc finem vnice ob oculos habere debuerint: * (§. eod.) consequens est, 5) vt id officium primario incumbat parenti vtrique, adeoque 6) societatis inter parentes et liberos finis non alius sit, quam COMMODA horum EDVCATIO.

*) Quamuis ergo contingere possit, vt homines diuersi sexus non liberorum quaerendorum, sed solius libidinis caussa, congrediantur: tamen ideo hac obligatione non liberantur, quod alium sibi finem proposuerunt. Quum enim omnes impurae commixtiones extra matrimonium rectae rationi aduersentur: (§. XXXV.) non refert, quem finem ante oculos habeant parentes, sed quem habere debeant, nec in cuiusquam potestate est, iuri praeceptiuo, quod hunc finem statuit, renunciare, (Lib. I. §. XIII, 19.)

§. LIII.

Quia ergo finis huius societatis est commoda sobolis procreatae educatio, (§. LII.) ea vero sine actionum directione consistere nequit: consequens est, 7) vt parentibus liceat liberorum actiones dirigere, *) ac proinde 8) iis competat POTESTAS, in liberos, adeoque 9) haec societas omnino sit inaequalis et rectoria. Quemadmodum vero ex fine cuiusque societatis officia sociorum sunt aestimanda: (§. XV, 43.) ita

Haec obtineri nequit sine potestate parentibus competente.

43.) ita 10) et haec PARENTVM POTESTAS ex fine aestimanda est, adeoque 11) est ius, parentibus competens, ea omnia agendi, sine quibus liberorum actiones ad obtinendum huius societatis finem dirigi non possent.

*) Habes ergo originem potestatis illius, qua parentes iure naturae in liberos vtuntur. Vult Deus, vt liberi exsistant, id est, vt et conseruentur, et feliciter viuant. (Lib. I. §. LXXVII. sequ.) Conseruari et felices esse non possunt, nisi commode educentur. (§. LII.) Educari commode nequeunt, nisi eorum actiones dirigantur. Vult ergo Deus, vt ab iis, qui liberos educant, eorum actiones dirigantur. Quumque ius dirigendi actiones liberorum sit potestas in liberos: (§. LIII, 11.) voluit sane, vt parentes potestatem in liberos exerceant. Facessere ergo iubemus Hobbesium *de ciue VIIII, 3.* hanc potestatem ex occupatione deriuantem. Nec Pufendorffius satisfacit, qui *Lib. VI. de iur. nat. et gent. Cap. II. §. IIII.* eam partim ex vitae socialis natura, partim ex praesumto liberorum consensu, explicare voluit. Consensus enim praesumtus in societatem hanc, quem ipsi agnoscimus, fundamento aliquo niti debet, quod non aliud esse potest, quam hoc, quod paullo ante exposuimus.

§. LIIII.

Potestas haec penes vtrumque parentem est.

Quumque hoc officium communes liberos educandi vtrique parenti incumbat: (§. LII, 5.) consequens est, 12) vt et potestas haec vtrique sit communis, adeoque 13) ex iure gentium repeti non possit patria illa potestas, soli patri propria, quam ius Romanum inculcat. Attamen quum patris, tamquam mariti, in ipsa societate coniugali regulariter primae sint partes: (§. XXXXV, 61.) facile est ad existimandum, 14) dissentientibus parentibus, paternae

ternae magis, quam maternae, voluntatis habendam esse rationem, nisi 15) pater aliquid, quod manifesto turpe, liberisque noxium sit, iubeat. Ad id enim, tamquam moraliter impossibile, nec matrem nec liberos obstringi, facile est ad existimandum.

§. LV.

Quia praeterea officium educandi liberos, ex quo haec potestas nascitur, aliquando praemortuis parentibus, vel aui auiaeue, quos pietas excitat, vel cognati occupant: aliquando ipsi parentes id aliis, ad hoc exsequendum magis idoneis, demandant: aliquando extraneus quidam id sibi, a parentibus cedi, vltro poscit: sequitur, 16) vt haec potestas, quatenus in facultate actiones liberorum dirigendi consistit, tunc et AVIS, COGNATISue, 17) et NVTRITORIBVS et PAEDAGOGIS, et 18) iis, qui quaeue *) alienos liberos ADOPTANT, vel 19) in TVTELAM recipiunt, denegari nequeat, adeoque 20) hi omnes ea potestate eatenus vti possint, quatenus eam suscepta ab iis cura educationis exigere videtur.

Immo et in auos, auias, cognatos, tutores, nutritores, adoptantes, transit.

*) ADOPTIONEM ergo ius naturae non improbare statuimus, sed ex alia ratione, quam ex qua eam Romani deriuarunt. Quum enim liberi apud eos essent in patria potestate, id est, in domino iuris Quiritium: *l. 1. D. de rei vind.* inde colligebant, patrem liberos aeque, ac alias res mancipi, in dominio suo constitutas, posse alienare, et mancipare. Et hinc adoptiones fiebant per mancipationes et cessiones in iure, ceu alibi ostendimus. Porro adoptare poterant soli masculi, non feminae, nisi ex indulgentia principis in solatium liberorum amissorum: *§. 10. Inst. l. 5. C. de adopt.* quia femi-

na

na aliquem in potestate habere non poterat. Sed nos adoptiones non ex dominio aliquo vel patris, vel vtriusque parentis, sed ex officio liberos educandi, eorumque actiones ad hunc finem dirigendi deriuamus. Quod officium quum aliquando alii extranei rectius, vel saltim aeque commode exsequantur, ac ipsi parentes: nihil obstat, quo minus hi illud aliis volentibus concedere, adeoque liberos iis in adoptionem dare possint. Nec quidquam refert, masculus adoptet, an femina, nupta an innupta, quia haec adoptio non imitatur naturam, sed parentum tantum officia. Et exstat sane huiusmodi adoptionis exemplum non modo apud Aegyptios *Exod. II, 10.* verum etiam apud Romanos, apud quos Valeriam Augustam non in solatium liberorum amissorum, sed ob sterilitatem, adoptasse Candidianum, refert Lactant. *de mort. persequ. Cap. L.*

§. LVI.

Parentibus tribuit ius iubendi, prohibendi, castigandi.

Quemadmodum porro haec parentum potestas consistit in iure ea omnia agendi, sine quibus liberorum actiones ad obtinendum societatis huius finem dirigi non possunt: (§. LIII, 11.) ita facile est ad existimandum, 21) parentibus licere et praescribere liberis, quae agere eos oporteat; et 22) prohibere, quae ab iis fieri nolint, et 23) immorigeros non modo obiurgare, sed et, 24) prout res exigit, castigare, et acrioribus remediis in ordinem cogere: modo 25) id prudenter fiat, statusque non modo et dignitatis familiae, sed et 26) aetatis, *) reliquarumque circumstantiarum ratio habeatur.

*) Recte Grot. *de iure belli et pac. II, 5, 2.* et Pufendorff. *Iur. nat. et gent. VI, 2, 7. sequ.* obseruant, maiorem esse huius potestatis vim in primae aetatis liberis, quam in adultioribus. Quum enim tantum possit

fit pater, quantum requirit finis huius societatis, puta liberorum educatio, (§. LIII, 11.) liberi autem imperfecti iudicii vix vmquam, quid factu optimum fit, perspiciant: ipsa res exigit, vt parentes omnes eorum actiones dirigant, eos ad certam addiscendam artem, nec non ad amplectendam religionem, quam ipsi probant, compellant, immodestosque et inmorigeros etiam virga scuticaque castigent. Id vero bonus pater non fecerit filio adultiori, quem, maturiore iudicio praeditum, auctoritate magis et rationum pondere, quam seueritate ac rigidiore imperio, ad quaeuis honesta pertrahere studebit, nec temere quidquam, quod ad futurae vitae rationes pertinet, inuito illi per modum imperii iniunget. Sic e. g. puerum parentes recte adigent etiam inuitum, vt scholam frequentet, at non recte adultum cogent ad ducendam vxorem, ad certum vitae genus, a quo abhorret, eligendum, cetera. Id quod obseruandum contra Casp. Zieglerum, qui hanc distinctionem non putat admittendam in *Notis ad Grot. II, 5. 2.*

§. LVII.

Ex eodem patet, 27) finem huius societatis non exigere ius vitae et necis in liberos, 28) nisi forte in statu naturali parentes diffusae familiae, tamquam capita, praefuerint: quamuis tunc magis vt principes vel imperantes, quam tamquam parentes, id ius exercuisse videantur. *) Hinc denuo colligimus, 29) non probare ius naturae rigidum illud ius veterum Romanorum, quod ipsis postea Romanis displicuit, adeoque 30) vere docuisse Iustinianum, *nullos esse alios homines, qui tali in liberos potestate vtantur, qua vsi sint Romani. §. 2. Inst. de patr. pot.*

An et ius vitae et necis?

*) Id

*) Id vero vel inde patet, quod ius illud vitae et necis magis patri proprium, quam vtrique parenti commune fuisse, quin sese in ipsas vxores, et nurus etiam viduas porrexisse videtur. Exemplum sane posterioris obseruationis praebuit Iudas, qui, quum intellexisset, scortatam esse Thamarem nurum: *Ducite eam*, inquit, *vt comburatur. Genes. XXXVIII, 24.* Ita et hodie Reges, quia in statu naturali viuunt, hoc ius vitae et necis exercent in vxores, liberos, vniuersamque familiam, idque et olim semper exercuerunt, non tamquam patres, sed tamquam supremi imperantes. Sic inter Perseum et Demetrium filios iudex sedit Philippus Macedo apud Liu. *XXXX, 8.* Sic a Valeria Messalina, vxore adultera, supplicium sumsit Claudius Caesar apud Sueton. *in Claud. Cap. XXVI.* vt iam non dicam de exemplis recentioribus, quae iam alii cum cura expenderunt. Add. Barbeyrac ad Pufend. *de iure nat. et gent. VI, 2, 10.*

§. LVIII.

An ius venumdandi noxaeue dedendi liberos, per eosque adquirendi.

Multo minus ergo 31) illa parentum potestas iure naturae coniuncta est cum iure liberos venumdandi, 35) delinquentes noxae dandi, 33) omniaque, quae liberis aliunde obueniunt, adquirendi, quamuis haec omnia antiqua saltim Romanorum iurisprudentia probarit. Nihil enim horum ita comparatum est, vt sine eo obtineri nequeat finis huius societatis. (§. LIII, 11.) Attamen, quum haec potestas in facultate dirigendi liberorum actiones consistat: (§. LIII, 7.) 34) parentibus non deneganda videtur facultas, liberis pro conditione sua certas imperandi operas, ex iisque lucrum capiendi, immo et 35) administrandi ea, quae liberis siue fortunae, siue hominum beneficio obuenerunt. *)

*) Nam

*) Nam quum ipsi liberi, quamdiu immaturum imperfectumque est eorum iudicium, directioni parentum subsint: quidni et eorum res ab iis administrentur? An vero et fructuaria est haec administratio? Non dubito. Quibuscumque rebus indigent liberi, eas a parentibus iure quodam suo exigunt, veluti cibum, potum, vestes, habitationem, sumtus disciplinae. Non ergo indigent fructibus, quibus maxime plerumque indigent parentes ad alendos educandosque liberos. Et qua fronte fructus a parentibus repeterent liberi, quibus vicem numquam reddere possunt, si se suaque omnia redderent? Ismene apud Sophoclem *in Oedipo Colon. v. 523.*

> Φύλασσε πατέρα τόνδε. τοῖς τεκοῦσι γὰρ
> Οὐδ᾽ εἰ πονεῖ τις, δεῖ πόνου μνήμην ἔχειν.
>
> *Patrem cura: nam parentum caussa*
> *Etsi quis laborat, laborum tamen non meminisse debet.*

§. LVIIII.

Sed haec de potestate parentum dicta sufficiant. Quod ad OFFICIA eorumdem attinet: ea intellectu facillima videntur. Etenim ex fine huius societatis prono alueo fluunt. Est ille COMMODA LIBERORVM EDVCATIO, ac proinde nemo non intelligit, obligatos esse parentes, ad ea omnia agenda, sine quibus finis huius societatis obtineri non potest, et ad ea omittenda, quae cum fine illo pugnant. (§. XXV, 76. sequ.) Itaque operae pretium fuerit, educationis notionem euoluere paullo accuratius, vt ex ea officia, tum parentum, tum liberorum, tanto facilius certiusque eruantur.

Officiorum parentum erga liberos fundamentum.

 §. LX.

§. LX.

Quid educatio, et in quo illa consistat?

Obligationem ad educandos liberos parentibus ipsum amorem, quem illis natura inseuit, inculcare, iam supra monuimus. (§. XXVII.) Quumque parentes liberos non alio AMORE, quam BENEVOLENTIAE, complecti possint, (Lib. I. §. LXXXV.) hic vero in eo consistat, vt entis inferioris atque imperfectioris felicitate delectemur, eamque seruare, et, quantum in ens illud cadit, amplificare studeamus: (ibid. §. LXXXVI.) consequens est, 36) vt et parentes liberos non modo conseruare, sed et 37) felicitatem eorum amplificare teneantur: et 38) in hoc ipso consistat commoda EDVCATIO, per quam adeo 39) nihil aliud intelligimus, quam curam parentum, qua liberos suos et conseruare, et felicitatem perfectionemque eorum amplificare, omni ope nituntur. *)

*) Quid enim adeo magnum est, procreasse liberos, nisi et conseruentur? et quid conseruasse, nisi et ita instituantur, vt verae felicitatis participes esse possint? *Ad bene viuendum*, ait Seneca, *de Benef. III, 31. minima portio est viuere.* Et paucis interiectis: *Vis scire, quam non sit magnum beneficium, vitam sic dare? exposuisses: nempe iniuria erat, genuisse. Quo quidem colligo, minimum esse beneficium patris matrisque concubitum, nisi accesserint alia, quae prosequerentur hoc initium muneris, et aliis officiis ratum facerent.*

§. LXI.

Parentum est liberorum vitam, sanitatem

Quum ergo parentum sit, operam dare, vt conseruentur liberi: (§. LX, 39.) consequens est, 40) vt non modo iis alimenta commoda, *) id est, victum, amictumque, pro conditione sua

ſua praebere, ſed et 41) eorum valetudinem curare, 42) corpus membraque, quantum in ſe eſt, integra praeſtare, quin et 43) eos a luxu, ingluuie, laſciuia, omnibusque vitiis, quae ſanitatem ac vires corporis animique proſternunt, auertere, ac proinde 44) non temere ſolos et ſine cuſtode relinquere, teneantur.

et integritatem membrorum conſeruare.

*) Ad quae alimenta praecipue etiam pertinet primi lactis inſtillatio. Ad hanc enim ipſam matrem obligatam eſſe, vel hoc ipſo eas natura admonet, quod illico a partu, vbera illius lacte turgeſcere incipiunt, et inexhauſtus ille fons tamdiu plerumque hoc nectar ſufficit, donec ſolidiorem cibum ferat infantuli ſtomachus. Vere ergo neglecti officii materni reas eſſe, quae vel commoditatis ſuae, vel formae ſeruandae cauſſa, eam operam nutriculis et ſcortillis delegant, ipſi pagani, ductu ſolius rationis, viderunt, multisque probarunt argumentis. Pertinent huc Plutarch. *de liber. educ. p. 3.* Gell. *Noct. Att. XII, 1.* At, ſicuti neceſſitas facile vnumquemque ſoluit lege adfirmatiua: (Lib. I. §. CXIIII, 59.) ita nec vitio vertendum fuerit matri delicatiori, infirmae, lacte deſtitutae, ſi nutrici commendet infantem. Qualis vero deligenda ſit a proba et prudente matre, elegante epiſtola ad Phyllida oſtendit Myia apud Thom. Gale *Opuſc. mythol. eth. et phyſ. p. 750.*

§. LXII.

Huic ergo officio omnino aduerſantur 45) procuratio abortus, 46) expoſitio infantum, 47) eorumdem, nihil tale meritorum, abdicatio vel exheredatio, *) 48) alimentorum neceſſariorum denegatio, et ſimilia, quae fini huius ſocietatis repugnant, vitia. In primis 49) reprehenſione digniſſimi, indignique parentum nomine ſunt, qui vel derelinquunt liberos,

Quid huic officio aduerſetur?

 vel

vel 50) incuria sua efficiunt, vt vita, sanitas, sensus, membraque eorum aliquid capiant detrimenti. Quin 51) tanto detestabilior est haec parentum impietas, quo magis sensus, sanitas, integritasque membrorum non solum ad conseruationem, sed et ad felicitatem liberorum, pertinent.

*) Parum enim interest, siue quis occidat liberos, siue iisdem alimenta deneget. *l. 4. D. de agnosc. et alend. lib.* Alimenta autem liberis subtrahunt parentes, qui illos abdicant vel deserunt, innocentesue exheredes scribunt: immo ne ipsae quidem leges reprehensione vacant, quae parentibus tantum indulgent, vt liberos suo arbitrio tractare possint, vel saltim maiorem patriae potestatis, quam aequitatis naturalis, habent rationem. Quis enim non reprehendat Tarquiniensium leges, stare passas testamentum Damarati, qui *ignorans, nurum ventrem ferre, immemor in testamento nepotis decesserat, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato, et postea ob inopiam Egerii nomen ferente.* Liu. *I*, 34. Quis non laudet Augustum, qui *C. Tettium, infantem, a patre exheredatum, in bona paterna ire decreto suo iussit, patris patriae nomine vsus, quoniam Tettius in proprio iure procreato filio summa cum iniquitate paternum nomen abrogauerat?* Valer. Max. *VII*, 7.

§. LXIII.

Liberorum perficiendus est intellectus.

Quum vero praeterea ad parentum officium pertineat, vt liberorum suorum perfectionem felicitatemque pro virili amplificare studeant, (§ LX, 39.) ad perfectionem vero eorum vel maxime pertineat intellectus excultus, et viua veri bonique cognitione probe imbutus: (Lib. I. §. CXXXXVI.) sane parentum erit, 52) liberis praecepta sapientiae rerumque diuinarum

rum et humanarum ſcientiam a teneris vnguiculis inſtillare, vel 53) eos idoneis magiſtris perpoliendos dare, 54) nulliſque ſumtibus parcere, vt et ingenia eorum acuantur, et 55) ipſi ad omnes honeſtas artes, pro conditione facultatibusque ſuis, inſtituantur. Ex quo porro colligimus, 56) parentes obligatos eſſe ad explorandam liberorum indolem, honeſtumque vitae genus, quod indoli, conditioni, aliisque circumſtantiis conueniat, eligendum, eo vero ſemel electo, 57) nihil eos reliqui facere debere, vt liberi perſonam, ſibi impoſitam, in hoc mundi theatro aliquando cum plauſu agere poſſint. *)

*) Quumque vnus homo plures plerumque perſonas ſuſtineat, vt ſingulari diſſertatione luculenter oſtendit Hertius: educatio ita attemperanda eſt, vt liberi non modo ad vitae genus, quod electum eſt, apti ſint, ſed et reliquas perſonas decore agant. Hinc quia liberi aliquando non ſolum boni mercatores, artifices, opifices, ſed et boni ciues, eſſe debent: educationem liberorum accommodandam etiam eſſe ſtatui ac formae reipublicae patriae, recte monet Ariſtoteles *Polit. V, 9.* addita ratione: ὄφελος γὰρ ὀυδὲν τῶν ὠφελιμωτάτων νόμων, καὶ συνδεδεξαμένων ὑπὸ πάντων τῶν πολιτευομένων, εἰ μὴ ἔσονται εἰθισμένοι καὶ πεπαιδευμένοι ἐν τῇ πολιτεία· εἰ μὲν ὀι νόμοι δημοτικοὶ δημοτικῶς· εἰ δ᾽ ὀλιγαρχικοὶ, ὀλιγαρχικῶς. Ἔιπερ γὰρ ἐςιν ἐφ᾽ ἑνὸς ἀκρασία, ἔςι καὶ ἐπὶ πόλεως. *Nullum enim emolumentum capitur ex vtiliſſimis legibus, et quae probatae ſunt iudicio cunctorum, qui dant operam reip. ni fuerint adſueti et inſtituti, ſi leges ſint populares, populariter; ſin oligarchicae, oligarchice. Si enim eſt in vno mortali incontinentia, eſt etiam in ciuitate.*

 §. LXIIII.

§. LXIIII.

Et emendanda voluntas.

Quumque voluntas ſit vera illa amoris, quo cum bono, adeoque et cum felicitate coniungimur, ſedes: 58) nihil agere videbuntur parentes, qui de perficiendo liberorum intellectu ſolliciti, nullam voluntatis rationem habent: nec non 59) qui non id agunt, vt liberorum ſuorum animos ad pietatis virtutisque amorem inflamment, ſed 60) vt eos vel manifeſtis vitiis, vel 61) calliditati, auaritiae, ambitioni, voluptati, (quibus ipſi prudentiae, frugalitatis, erectioris animi elegantiaeque velum praetendunt,) adſuefaciant, qui denique liberis ad omne ſcelus profligatis, 62) praeeunt exemplo, et ſic aegrotos animos perpetuis vitiorum ſpectaculis turpiter corrumpunt. *)

*) Sunt haec praecipua errata, quibus et optimam liberorum indolem in praecipitia abripi, animaduertimus. Quemadmodum enim nemo eſt tam exiſtimationis ſuae incurioſus, vt manifeſtis vitiis pollutus videri velit, ac proinde vnusquisque ſceleribus ſuis aliquod virtutis ac prudentiae velum praetexit: ita et liberos ſuos ita inſtituere ſolent parentes, vt non tam honeſte ac ſapienter viuere, quam alios aliqua virtutum ſpecie decipere diſcant, id eſt,

Vt Curios ſimulent, et bacchanalia viuant.

Ad hoc eos praeceptis, ad hoc exemplis ſuis inſtituunt. Quin ſi hi quadam naturae bonitate ad veram laudem contendunt: eum impetum parentes turpi exemplo reprimunt. Quemadmodum enim, qui nocte illuni iter faciunt, facile a recto tramite aberrant, ſi praeter facem paſſim oberrant ignes fatui: ita et praeclara ingenia plerumque in transuerſum aguntur, ſi oculis quotidie obuerſantur praua parentum facinora, hique ſe ipſos liberis praebent inutilis diſciplinae exempla, parum

parum memores incomparabilis illius ſententiae Iuuenalis *Sat. XIIII. v. 44.*

Nil dictu foedum viſuque haec limina tangat,
Intra quae puer eſt, procul hinc, procul inde puellae
Lenonum, et cantus pernoctantis paraſiti.
Maxima debetur puero reuerentia. Si quid
Turpe paras, nec tu pueri contemſeris annos:
Sed peccaturo obſiſtat tibi filius infans.

§. LXV.

Quum vero puerorum atque adoleſcentium indoli nihil magis adblandiatur, quam otium et voluptas: parentes operam dabunt, 63) ne nimis delicatam rationem in educandis liberis teneant, 64) neque eos otio obtorpeſcere patiantur, aut 65) nimis exquiſito victu nutriant, ſed 66) ſolem, frigusque ferre, ciboque parabili contentos eſſe, doceant. Ita enim dum educantur ruſticorum liberi, dumque hi inter operas ruſticas, preſſumque lac, et cibos parabiles adoleſcunt, eos et ſanitate et robore ipſis plerumque nobilibus adoleſcentibus antecellere, docet experientia. *) In primis a voluptate reuocandus animus.

*) Exſtat hanc in rem incomparabilis epiſtola Theanus, Pythagoreae ſapientiae filiae, ad Eubulen apud Thomam Gale *Opuſc. mythol. Ethic. et phyſ. p. 741.* qua ex inſtituto demonſtrat, διαστροφὴν τῆς φύσεως εἶναι, ὅταν τὰ παιδία φιλήδονα μὲν ταῖς ψυχαῖς ἡδυπαθῆ δὲ τοῖς σώμασι γένωνται. *Corruptionem et peruerſionem naturae eſſe*, (non educationem,) *quum animi ad voluptatis amorem, corpora ad libidinem transferantur.* Nec minus grauiter haec praecepta paſſim inculcat Plutarchus toto illo aureo libello *de inſtitutione liberorum.*

§. LXVI.

Nec non a prauorum consuetudine.

Sed praecipue 67) iuuentutis animum peruertit consuetudo cum prauis hominibus: adeoque 68) nihil maiore cura ac sollicitudine cauere, decet parentes, quam ne liberi sibi malos sodales inueniant, sed 69) paribus et bene educatis colludere malint. Quum enim ad imitationem natura procliues sint tenelli eorum animi, *) cerei quippe flecti in vitium, monitoribus asperi: experientia docet, tanto facilius pueros adolescentesque abripi in quaeuis praecipitia, quanto minus adulatores et parasitos ab amicis, corruptores a bonis magistris, instigationes ad vitia a salubrioribus praeceptis possunt discernere.

*) Quam procliues sint pueri ad imitandum, argumento sunt illi, qui inter feras bestias educati, earum non modo victum et gressus, sed et gestus, vocem et ferociam ita paullatim adsciuerunt, vt a bestiis vix discernerentur. Exempla dederunt auctor supplementorum Lamberti Schaffnab. *ad ann. MCCCXXXXIIII.* Hartknoch. *de Polon. Lib. I. Cap. II. p. 108.* Bern. Connor *Euang. med. art. CXV. p. 181.* et *de statu Polon. Part. I. Epist. VI. p. 388.* Sic et puerum surdum et mutum, a parentibus in templum frequentius adductum, omnes gestus, quibus inter sacra alios vti viderat, tam accurate expressisse ferunt, vt non dubitarent clerici, quin aliquo religionis sensu tangeretur, quum tamen vbi auditum casu recepisset, et sensim coepisset loqui, rei non meminerit, nec vllo indicio vel argumento colligi posset, eum religionis ideam vllam animo concepisse. Vid. *Act. erud. Lips. MDCCVII. p. 507.* Si ergo homines in bruta veluti conuertit solum cum brutis contubernium, et si hominem surdum et mutum religiosis gestibus imbuit solus aliorum religiose Deum colentium con-

conspectus: quis miretur, et pueros aliam naturam induere ex consuetudine cum aliis, et veluti hausto Circes poculo in bestias transformari?

§. LXVII.

Liberi parentibus debent amorem deuotionis et obedientiae.

Quae contra LIBERIS officia erga parentes incumbant: ex horum statu et iure, societatisque ipsius indole non difficulter intelligitur. Quemadmodum enim parentibus est ius dirigendi liberorum actiones; ita inde patet, 70) eos a liberis non aliter considerari posse, quam vt superiores et perfectiores, adeoque 71) amandos esse amore deuotionis et obedientiae, *) (Lib. I. §. LXXXV.) Ex quo porro sequitur, 72) vt liberi eos omni veneratione atque obsequio, (§. LXXXVI.) et 73) tali quidem veneratione, quae eorum perfectionibus digna sit, (Lib. I. §. LXXXVII, 51.) prosequi teneantur.

*) Hinc veteres omnes fassi sunt, proximum amoris gradum post Deum deberi parentibus, quibus nos ipsos debeamus. Sic Gell. *Noct. Att. IIII, 13.* officia liberorum erga parentes primo loco ponit inter omnia, quae aliis hominibus debeamus, auctoritate vsus Catonis, Massurii Sabini et C. Caesaris. Multo expressius *aureorum Pythagorae carminum* auctor *v. 1. sequ.*

Ἀθανάτους μὲν πρῶτα θεούς, νόμῳ ὡς διάκεινται,
τίμα· καὶ σέβου ὅρκον· ἔπειθ' ἥρωας ἀγαυούς.
τούς τε καταχθονίους σέβε δαίμονας, ἔννομα ῥέζων
Τούς τε γονεῖς τίμα, τούς τ' ἄγχις' ἐκγεγαῶτας.

Primum immortales Diuos pro lege colunto
Et iusiurandum: heroas, clarum genus, inde.

Daemones hinc, terris mixti, sua iura ferunto.
Inde parentis honos sequitor: tum sanguinis ordo.

Quae explicans suo more, Hierocles *p. 50.* *θεοειδῆ εἰκόνα Deo similem imaginem* in parentibus agnoscit. Et Simplicius Comment. *in Epicteti Enchirid. Cap. XXXVII. p. 199.* *Οἱ ἔτι παλαιότεροι τοσοῦτον τοὺς γονέας ἐσέφθησαν, ὡς καὶ θεοὺς αὐτοὺς ὁρμῆσαι καλεῖν· εὐλαβηθέντες δὲ τὴν θείαν ὑπεροχὴν τοὺς τῶν γονέων ἀδελφοὺς θείους ἐκάλεσαν,. ἐνδεικνύμενοι τὴν τάξιν, ἣν τοὺς γονέας ἔχειν πρὸς τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν ὑπελάμβανον.* *Antiquiores* (Romanis) *leges ita veneratae sunt parentes, vt* DEOS *adpellare eos non dubitarint: diuinam autem excellentiam reueritae fratres patrum* THIOS *quasi* DIVINOS *adpellant, vt demonstrent, quam rationem parentum aduersus liberos esse existiment.*

§. LXVIII.

Veneratio parentibus debita. Quia ergo veneratione prosequendi sunt parentes, et tali quidem, quae eorum perfectionibus digna sit: (§. LXVII, 72. 73.) nemo sane dubitauerit, 74) quin liberi parentes aliis omnibus praeferre, 75) cum iis, ac de iisdem, non nisi honorifice loqui, quin 76) et operam dare debeant, ne vel vultu laedatur pietas. Et quamuis contingere possit, vt in parente vel alterutro, vel vtroque non reperiantur eae perfectiones, vt inde veneratio vel honor nasci possit: (Lib. I. §. LXXXVII, *) boni tamen filii est, 77) dissimulare illa parentum vitia, et 78) patienter potius ferre eorum iniurias, quam quidquam eorum, quae a liberis ipsa natura exigit, praetermittere. *)

*) Nam

*) Nam et mali parentes, parentes tamen, id est, vti eos recte vocat Simplicius *ibid. p.* 198. αἴτια μετὰ θεὸν τοῦ εἶναι, *existentiae nostrae post Deum auctores*, sunt: eaque perfectio vel sola nos ad concipiendam animo pietatem ac venerationem incitare debet. Epictet. *Enchir. Cap. XXXVII.* Ἀλλὰ πατὴρ κακός ἐστι. μή τι οὖν πρὸς ἀγαθὸν πατέρα φύσει ᾠκειώθης; οὐκ· ἀλλὰ πρὸς πατέρα. τήρει τοιγαροῦν τὴν πρᾶξιν τὴν σεαυτοῦ πρὸς αὐτὸν, μηδὲ σκόπει, τί ἐκεῖνος ποιεῖ, ἀλλὰ τί σοι ποιήσαντι κατὰ φύσιν, ἡ σὴ ἕξει προαίρεσις. *At pater malus est. Numquid igitur natura cum bono patre coniunctus es? Non, sed cum patre. Tu ergo munus tuum erga ipsum tuere, nec, quid ille agat, considera, sed quibus rebus agendis tuum institutum naturae futurum sit consentaneum.*

§. LXVIIII.

Quumque parentibus competat potestas dirigendi liberorum actiones, eosque coercendi castigandique: (§. LVI, 23. sequ.) consequens est, 79) vt parentes non modo amore deuotionis prosequendi, sed et timendi sint. Ex quo amoris ac timoris temperamento quum nascatur *timor filialis:* (Lib. I. §. CXXXI. *) inde non possumus non colligere, 80) timorem illum solum cadere in pios liberos, adeoque 81) obiurgationes castigationesque parentum non tam, quod doleant, metuendas, quam quod indignationis paternae, suis vitiis prouocatae, sint argumentum. **Itemque metus reuerentialis.**

§. LXX.

Quandoquidem vero et obsequio prosequendi sunt parentes: (§. LXVII, 72.) non possent **Nec non obsequium.**

ſent profecto reprehenſionem effugere liberi, 82) niſi iuſſa eorum promte exſequerentur, ac 83) ne moroſitatem quidem eorum, et duriora imperia, ſeſe ab officio dimoueri patiantur. Quia tamen vel ipſa recta ratio docet, quo maior eſt entis alicuius perfectio ac ſublimitas, eo maiorem ei venerationem et obedientiam exhiberi oportere: (Lib. I. §. LXXXVII, *) conſequens eſt, 84) vt, ſi turpe quid ac voluntati diuinae vel legibus aduerſum iubeant parentes, horum potius, quam Dei ac legum, iuſſa inſuper ſint habenda. *)

*) Quod enim de magiſtratuum iuſſibus dixerunt Petrus et Ioannes, Apoſtoli: Ει δίκαιόν ἐςιν ἐνώπιον τȣ̃ Θεȣ̃ ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ἢ τȣ̃ θεȣ̃ κρίνατε. *Iuſtumne ſit apud Deum, vobis potius, quam Deo, auſcultare, ipſi iudicate, Act. IIII, 19.* Et paullo poſt *Act. V, 29.* Πειθαρχεῖν δεῖ θεῷ μᾶλλον, ἢ ἀνθρώποις. *Obedire oportet Deo potius, quam hominibus:* idem et ad parentum praecepta pertinet. Quamuis enim ſanctiſſimum eorum ſit imperium: ſanctius tamen eſt ipſius Dei, nec eo uſque porrigitur parentum poteſtas, vt liberos legibus, a ſummis imperantibus latis, poſſint ſoluere. (§. XXIIII. 75.) Hierocl. *ad aurea Pyth. carm. v. 4. p. 53.* Ει δὲ ἐςιν, ὅτι τῶν Θείων νόμων ἀνήκοος ἐςιν ἡ τῶν γονέων προαίρεσις, τί δεῖ ποιεῖν εἰς ἀντινομίαν ἐμπέσοντας τοιαύτην, ἢ τȣ̃το, ὃ καὶ ἐπὶ πολλῶν καθηκόντων ἐκ περιςάσεως εἰς ἐναντίωσιν ἐλθόντων προσήκει φυλάττειν; μειζόνων γὰρ καὶ ἐλαττόνων προκειμένων καλῶν, τὰ μείζονα πρὸ τῶν ἐλαττόνων ποιεῖσθαι δεῖ, ὅταν μὴ ἀμφότερα ἐξῇ διασώζειν· οἷον καλόν μὲν τῷ Θεῷ πείθεσθαι, καλὸν δὲ καὶ τοῖς γονεῦσιν· εἰ δὴ πρὸς ταῦτα ἡ ἀμφοτέρων ἄγοι πειθὼ, ἕρμαιον

μαιον ἂν εἴη καὶ ἄμαχον· εἰ δὲ πρὸς ἄλλο μὲν ὁ θεῖος νόμος, πρὸς ἄλλο δὲ οἱ γονεῖς φέρωσιν, μαχομένης τῆς αἱρέσεως τοῖς ἀμείνοσιν ἕπεσθαι δεῖ, πρὸς ταῦτα μόνον ἀπειθοῦντας γονεῦσι, πρὸς ἃ καὶ αὐτοὶ τοῖς θείοις νόμοις οὐ πείθονται. *Si diuinis legibus repugnat aliquando parentum voluntas: quid eos aliud facere oportet, qui in illam legum collisionem incidunt, quam quod in multis etiam officiis, quae pro circumstantiarum ratione sibi aduersantur, decet obseruare? Honestis enim duobus propositis, quod maius est, minori decet anteponere, quum vtroque frui non licet. Verbi gratia: honestum quidem est, Deo obedire: honestum vero et parentibus ipsis. Quod si te ad eadem ducat vtriusque persuadendi vis: lucrum fuerit inopinatum, et sine controuersia maximum. Sin autem ad aliud te trahat diuina lex, ad aliud vero parentes: in hac voluntatum dissensione meliora sequi praestiterit, et in iis solum parentum iussa praeterire, in quibus et ipsi diuinis legibus non obediunt.*

§. LXXI.

Ceterum vti ea est genuina potestatis parentum ratio, quod ad finem societatis huius consequendum necessaria est facultas liberorum actiones ad hunc finem dirigendi: (§. LIII, 8.) ita nemo dubitauerit, 85) quin, obtento fine, et medium cessare oporteat, adeoque 86) illa parentum potestas non demum morte eorum, sed tunc illico exspiret, quando liberi masculi eius aetatis atque ita instituti sint, vt ipsi sua quadra viuere, nouamque familiam instituere possint, vel 87) si filiae neptesue domo patria vel auita enubant, in aliasque transeant familias. 88) Vt ius naturae non probet rigorem illum iuris veteris Romani, quod filios cum vxore et liberis per omnem vitam in

Quando soluatur parentum potestas?

in patria poteſtate eſſe iubebat, niſi patres vel aui quosdam, vltro emancipatos, e ſacris ſuis dimitterent. *)

*) Illud e dominio iuris Quiritium, quod patri apud Romanos competiiſſe in liberos diximus, prono alueo fluere videbatur. Neque enim tempore finitur dominium, neque vllus eo fine facto ſuo excidere poteſt. Hinc et imaginariae illae venditiones in emancipationibus adhibitae. Nihil enim analogiae iuris magis videbatur conuenire, quam vt res mancipi, intercedente mancipatione, abalienaretur. Vid. V. A. Corn. van Bynkershoek *de iure occid. lib. Cap. I. p. 145. ſequ.* Quum vero illud dominium in liberos, tamquam res mancipi, ius naturae et gentium plane ignoret: (§. LV. *) illud etiam rigorem illum, quem in paragrapho deſcripſimus, ignorare certiſſimum eſt.

§. LXXII.

Soluta parentum poteſtate non debet ceſſare amor.

Quum vero poteſtas tantum parentum, (§. LXXI, 86.) non item amor, quem ipſa natura inſeuit parentibus, (§. XXVII.) liberis e familia dimiſſis ceſſet: conſequens eſt, 89) vt bonorum parentum ſit, etiam ſeparatorum a ſe liberorum felicitate delectari, 90) eos ope et conſilio pro virili iuuare, 91) et non minus his, quam in familia perſeuerantibus, quantum honeſte fieri poteſt, lucrari, 92) nihil denique reliqui facere, vt eos reddant quam feliciſſimos. Ex quibus ſimul patet, 93) cur emancipati non minus, quam ſui liberi, parentibus ab inteſtato merito ſuccedant. *)

*) Itaque ab aequitate naturali diſceſſiſſe videntur gentes pleraeque, quae filias nupturas, oblata certa dote, contentas, exſortesque eſſe iubebant paternae hereditatis. Equidem haec lex iuſtam habuit rationem apud Hebraeos, quorum rempublicam ita

ita instituerat supremum Numen, vt cuiuis tribui sortem suam attribueret, cuius agros et bona in aliam tribum transire noluerat. *Num. XXVII.* Sed non aeque laudaueris similem Syrorum morem, cuius vestigium exstat *Genes. XXXI, 14. sequ.* nec non leges Atheniensium, de quibus plura erudite disseruit Iac. Perizon. *de lege Vocon. p. 119. seq.* Quin multo minus aequam dixeris legem Romanorum, de filiis etiam emancipatis a paterna hereditate excludendis, quum ipse Praetor eius rigorem, data illis bonorum possessione, emolliendum; quin eam plane abolendam dixerit Iustinianus *Nouella CXVIII.* Emancipationem enim potestatem tantum parentum tollere oportebat, non amorem, ex quo successionem ab intestato esse deriuandam, suo loco ostendimus. (Lib. I. §. CCLXXXXV.)

§. LXXIII.

An in parentum et liberorum arbitrio sit positum, quando potestas illa soluenda sit?

Ex quo porro colligimus, 94) nec in parentum positum esse arbitrio, liberosne cuiuscumque aetatis e potestate dimittere, an eosdem iam adultos inuitos in familia retinere malint: nec 95) excusandos esse liberos, qui inuitos parentes deserere, et fraena veluti mordere non dubitant. Quemadmodum enim iniuste agunt parentes, qui quid eorum omittunt, sine quibus finis huius societatis obtineri nequit: (§. XXV, 76.) ita liberi se, salua iustitia, non possunt subducere parentibus, quia quod sibi quisque fieri non vult, id nec aliis facere debet. (Lib. I. §. LXXXVIII, 54.)

§. LXXIIII.

Liberorum obligatio, soluta parentum potestate.

Quemadmodum porro parentum amorem exstinguere non oportet liberorum discessum e familia: (§. LXXII.) ita 96) amorem illum venerationis, quo liberi illos prosequi tenentur

tur multo minus tunc cessare debere verum est. Immo quum vnusquisque ad amandum eum, a quo beneficiis ornatus est, obstrictus sit, (Lib. I. §. CCXXVI, 37.) isque amor erga benefactores vulgo GRATITVDO vocetur: (ibid. §. CCXXVII.) consequens est, 97) vt liberi, et finita parentum potestate, obligati maneant ad gratum illis animum quauis ratione ostendendum, 98) eorum beneuolentiam verbis ornandam, 99) beneficia beneficiis pensanda, nihilque, quod alicuius momenti est, et ad familiae decus pertinet, (veluti coniugium,) sine eorum consilio suscipiendum: quin 100) et alimenta indigentibus suppeditanda. Quod genus gratitudinis quamuis ad officia imperfecta referendum videatur, 101) ita tamen comparatum est, vt leges ciuiles liberos, officii sui immemores, iure meritoque in ordinem cogant. * (Lib. I. §. CCXXVII, 43.)

*) Si vera sunt, quae de ciconiis memoriae prodiderunt veteres, eas parentes senectute confectos alere: etiam a brutis animantibus in ruborem dantur liberi beneficiorum immemores. Eleganter Aelian. *Hist. animal. III*, 23. Τρέφειν μὲν τοὺς πατέρας πελαργοὶ γεγηρακότας καὶ ἐθέλουσι, καὶ ἐμελέτησαν· κελεύει δὲ αὐτοὺς νόμος ἀνθρωπικὸς οὐδὲ εἰς τοῦτο ἀλλ᾽ αἰτία τούτων φύσις ἀγαθή. *Magna cura ciconiae exacta aetate parentes alunt, etsi humanis hoc facere legibus nullis iubentur, sed sola naturae bonitate ad id impelluntur.* Annon vero recta ratio ad id impelleret homines, ad quod ipsa bruta impellit natura?

§. LXXV.

§. LXXV.

Si parentes, antequam liberi ad iustam aetatem peruenerunt, decesserint: res ipsa suadet, 102) vt eorum educatio demandetur aliis, quos TVTORES vocant, adeoque 103) TVTELA nihil aliud est, quam potestas, actiones liberorum vice parentum dirigendi, eorumque bona administrandi tantisper, dum ipsi liberi iustam aetatem attigerint, idoneique sint, ad se suaque rite gubernanda. * (§. LV, 19.) Ex qua definitione porro colligimus, 104) tutores eadem potestate vti, ac parentes, quatenus eam arctioribus limitibus non circumscripserunt leges ciuiles; sed et 105) ad eamdem fidem eademque officia, quae parentibus incumbunt, teneri: denique 106) pupillos non minus ad amorem venerationis, obsequium et gratitudinem, obstrictos esse, ac liberos: quin 107) hanc obligationem tanto esse strictiorem, quo maius est beneficium, ab iis praestitum, quos non natura, sed amor beneuolentiae, ad benefaciendum excitauit.

Tutorum et pupillorum mutua obligatio.

*) Quamdiu pro impuberibus vel minorennibus habendi sint liberi, ius naturae eo minus definire potest, quo magis diuersae sunt eorum indoles, quum in aliis sapientia ante pilos sit, alii sero, alii vix vmquam sapiant. At quia tamen legislatores ad id, quod vt plurimum fit, merito attendunt: (§. XXXXV, 60.) recte atque ordine fecerunt, dum certos pubertatis ac minorennitatis definierunt annos. Quam variae vero hic fuerint eorum sententiae, repetitis ex omni aeuo testimoniis, cum cura et ex instituto ostendit vir illustris, Io. Petr. a Ludewig dissertatione singulari *de aetate legitima puberum et maiorennium.*

CAP. IIII.

DE OFFICIIS, IN SOCIETATE HERILI OBSERVANDIS.

§. LXXVI.

Quid societas herilis, et quae eius origo?

PRogredimur ad SOCIETATEM HERILEM, natura quidem non tam necessariam, ac illae simpliciores, de quibus hactenus actum est, at inter homines tamen iam inde ab antiquissimis temporibus frequentissimam, per quam intelligimus societatem inter dominum dominamue et seruos ac ancillas, in qua hi ad dominorum vtilitatem operis suis promouendam, illi ad hos alendos, immo et aliquando ad certam mercedem praestandam obligantur. Quum enim ita comparatum sit, vt alter alterius opera indigeat, nec quidquam obstet, vt quod cuique deest, id ille alterius operis suppleat: (Lib. I. §. CCCXXV, 3.) consequens est, 1) vt aliorum operas, quocumque intercedente contractu, nobis recte stipulemur, atque ita 2) inter nos seruosque et ancillas nasci possit HERILIS SOCIETAS, quam inaequalem vel rectoriam esse, facile patet. (§. XVIIII, 56.)

§. LXXVII.

Quid herus, vel hera, et seruus vel ancilla? et quotuplex seruitus?

Itaque per HERVM HERAMue intelligimus personam, quae aliorum operis ad suam vtilitatem promouendam vtitur, et his vicissim ad alimenta, vel insuper ad mercedem praestandam, obligata est. SERVI vero et ANCILLAE sunt personae, quae ad dominorum vtilitatem operis

operis suis, vel pro certa mercede alimentisque, vel pro solis alimentis promouendam obstrictae sunt. Ex qua definitione facile patet, 3) seruitutem prioris generis esse MERCENARIAM, 4) eiusque fundamentum non aliud esse, quam locationem conductionem; 5) posterioris OBNOXIAM, *) 6) eiusque fundamentum esse dominium in ipsas personas seruorum, iusto titulo adquisitum.

*) Vti placuit vocabulo, quo vsus est Phaedrus *Fab. Lib. III. praef. v. 34.*

Seruitus OBNOXIA,
Quia, quae volebat, non audebat dicere,
Adfectus proprios in fabellas transtulit.

Vti enim hic *seruitutem* dixit pro *seruo*, Aesopo, ita eam *obnoxiam* vocauit, quasi ὑπεύθυνον, quia Aesopus huiusmodi seruitutem seruiebat. Graeci *obnoxios* δȣ́λȣς, mercenarios οἰκέτας vocabant, teste Athen. *Deipnos. VI, 19.* Ceterum vtraque seruitus antiquissima est. Quemadmodum enim Abraamum iam quarto a diluuio saeculo multos seruos obnoxios domi suae aluisse, constat: *Genes. XI, 5. XIIII, 14. XV, 3. 4. XVI, 1. sequ.* ita Iacobum Labani mercenarias operas per multos annos praestitisse, notissimum est ex *Genes. XXVIIII, 15. sequ. XXX, 28.* Equidem et Noachus iam *Genes. VIIII, 25.* mentionem facit seruitutis obnoxiae, eique Chanaanem, nepotem, ob illatas sibi iniurias addicit. Sed praedictionem hanc esse eorum, quae haud paullo post acciderunt, recte obseruauit Io. Clericus *Comment. in Genes. p. 72.*

§. LXXVIII.

Et de prioris quidem generis seruitute nemo sanus dubitauerit, quin rectae rationi aequitatique naturali non repugnet. At nec posteriorem esse contra naturam, vel inde patet, quod experientia docet, esse homines indole

Obnoxiae seruituti quidam iure sese addicunt ob

hebetudinem ingenii.

le tam seruili praeditos, vt nec se familiamue regere, nec necessaria vitae praesidia sibi suisque parare possint. *) Quum ergo vnusquisque vitae genus, cui idoneus est, eligere teneatur, (Lib. I. §. CXXXXVII, 21. sequ.) hi vero homines nulli alii vitae generi idonei sint, quam vt aliis pro alimentis praestent operas: 7) nihil sane faciunt contra officium, si sese aliis in perpetuum hac conditione addicunt.

*) Obseruauerat hoc Aristoteles, qui ideo quosdam homines φύσει δούλους, natura seruos esse, obseruauerat *Polit. I, 3. sequ.* Quod quamuis recte refellat Pufendorffius *iur. nat. et gent. III, 28.* et *VI, 3. 2.* si ita accipiatur philosophus, ac si stupidi illi homines ipso actu prudentiorum serui sint, vel quasi his ius perfectum sit, illos sine alia caussa seruitute opprimendi, quemadmodum Graeci sibi huiusmodi ius in barbaros videntur adrogasse: nihil tamen absurdi inest huic sententiae, si de indole seruili, non de naturae conditione, intelligatur, vti illam intelligendam putauit Dan. Heinsius *in epist. ad Ge. Richterum,* apud Ian. Rutgers. *Var. Lect. IIII, 3.* Sic sane Asiaticos homines ἐλευθέρους μὲν κακούς, δούλους δὲ ἀγαθούς, *liberos malos, seruos optimos* esse, obseruauerat Agesilaus, apud Plutarch. *apophth. Lacon. p. 190.*

§. LXXVIIII.

Alii ob extremam paupertatem.

Praeterea alios, quantumuis haud ita stupidos, extrema paupertas calamitatesque vel publicae, vel priuatae, subigere possunt, vt seruire, quam fame perire, malint. Quum enim homo ad vitam conseruandam, euitandamque mortem ac destructionem, omnino sit obligatus, (Lib. I. §. CXXXXIII, 9. sequ.) et imminentibus morte vel seruitute, ipsa recta ratio

ratio e duobus his malis phyſicis, id, quod minimum eſt, eligendum eſſe ſuadeat; (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* * *2.*) ſequitur ſane, 8) vt ei, quem in hoc articulo fortuna deprehendit, non ſit vitio vertendum, ſi, nullo alio honeſto medio interitum euitandi ſeſe offerente, ſeruituti ſeſe addicat. *)

*) Sic ſane Regi ſeſe tamquam mancipia addicebant Aegyptii, ne diuturna fame conſumerentur, et beneficii loco habebant, quod Pharaoni ſeruire liceret pro alimentis. Hinc, accepta ſeruitutis lege, Ioſepho reſpondebant: *Tu nobis vitam dediſti, gratiam apud dominum inueniamus, et ſimus Pharaonis ſerui. Geneſ. XXXXVII, 25.* Sic et Thracicas mulieres, ingenuae licet ortu, voluntaria tamen ſeruitute victum ſibi apud Erythraeos quaeſiuiſſe, auctor eſt Pauſanias *Lib. VII. Cap. V.* vt iam non dicam de Friſiis, de quibus Tacit. *Annal. IIII, 72.* nec non de Gallis, de quibus Iul. Caeſ. *de bello Gall. VI, 13.*

§. LXXX.

Denique ſeruorum numerum 9) in immenſum auxit bellorum furor. Quia enim hoſti in hoſtem omnia licent; licebat etiam hoſtes acie victos occidere. (Lib. I. §. CLXXXIII.) Quum vero, qui vel ſine adgreſſoris laeſione, vel leuiore malo illi repraeſentato, periculo defungi poteſt, non debeat ad caedem temere prouolare: (ibid. §. CLXXXI, 20.) non iniquum ſane eſt, 10) victorem ſeruare victos, in captiuitatem abducendos, ne noceant, et, ne gratis alantur, in ſeruitutem detrudendos: nec 11) reprehendendi ſunt, qui ea lege vitam ſeruare, quam perire, maluerunt. *) (*Elem. phil. mor.* §. *CLII.* * *2.*)

Quidam bello capti hanc conditionem ſubeunt.

*) Vere ergo et haec societas nascitur ex consensu, quamuis non vltroneo, sed vi iusta extorto. (§. XVI, *) Vult enim victor victum seruare, sed ea lege, vt seruiat. Victus vult seruire, vt seruetur. Nam si nollet, nihil impediret, quo minus in victoris arma irrueret. Duarum voluntatum conspiratio est consensus: (Lib. I. §. CCCLXXXI.) Societas ergo inter dominum et mancipia bello capta ex consensu nascitur.

§. LXXXI.

Quidam. serui nascuntur.

Haec vero seruitutis obnoxiae genera non potuerunt non aliud producere, in quod quis ipsa nascendi sorte detruditur. Quia enim seruitutis obnoxiae fundamentum est dominium, iusto titulo adquisitum, (§. LXXVII, 6.) hos vero titulos omnes seruos adquirendi iustos esse, hactenus ostendimus: (§. LXXVII. seq.) consequens est, 12) vt hi omnes serui ancillaeue sint in iusto dominio herorum. Quumque extra legitimum matrimonium, (quale inter quosdam huiusmodi seruos vix locum habere poterat, *) partus sequatur ventrem: (Lib. I. §. CCLII, 50.) non mirum est, 13) partum ancillarum obnoxiarum, tamquam accessorium ventris, eamdem cum matre subiisse conditionem. Vnde 14) vbique terrarum innotuit genus seruorum, quod VERNARVM nomine apud Romanos venisse, nouimus.

*) Matrimonium est societas simplex personarum diuersi sexus, procreandae educandaeque sobolis caussa inita. (§. XXVIII.) Qui in hunc finem consentiunt, eorum in arbitrio et potestate esse oportet, vt illum eligant, mediaque ad eum obtinendum necessaria adhibeant. At seruorum ancillarumque obnoxiarum in arbitrio potestateque non semper est potissimus finis, quomodo nimirum

rum liberos commode educare velint, sed ea res plane a dominorum voluntate pendet. Inter quosdam ergo seruos ancillasque vix locus est legitimo matrimonio. Inter quosdam tantum illi locum esse negamus, quos nimirum in eam conditionem fortuna detrusit, vt heri iis *Romanorum in morem descriptis per familiam ministeriis vtantur*. Vbi enim *suam quisque sedem, suos penates regit*, quod apud Germanos obseruauit Tacitus *de mor. Germ. Cap. XXV.* ibi facilius matrimonio locus est, ceu et hodie docet experientia. At quamuis et hominibus propriis Germanorum sit ius connubii: manet tamen apud hos principium, quod seruilis proles eiusdem cum parentibus conditionis sit, et quod partus ventrem sequatur: nisi quod quibusdam magis placet alterna vernarum partitio. (Lib. I. §. CCLII. *)

§. LXXXII.

Positis vero his fundamentis, facile intelligitur, quaenam sint in hac societate dominorum seruorumque officia, et, qualis dominorum in seruos ancillasque potestas sit? Quod enim ad seruos MERCENARIOS attinet, quum ii tantum ex locato obligentur: (§. LXXVII, 4) per se patet, 15) domino in hos non aliam potestatem competere, quam vt operas, sibi locatas, illis indicere, et 16) ex iis vtilitatem capere, quin et 17) eos adigere possit, vt per tempus, quod initio placuit, seruiant: non autem 18) domino licere alias, quam locatas, operas ab illis exigere, multoque minus 19) eos durius castigare, quamuis 20) si locationi non stet seruus, eum dominus non modo mercede eiusue parte mulctare, sed et 21) inemendabilem abs se segregare omnino possit. (§. XXII, 70. sequ.)

Potestas domini in seruum mercenarium.

§. LXXXIII.

Domini seruique huiusmodi officia mutua.

Quemadmodum ergo DOMINI est, 22) legi conductionis satisfacere, 23) a seruo non nisi operas locatas exigere, 24) eique alimenta, qualia eius sortis hominibus conueniunt, sufficienter praebere, denique 25) mercedem promissam non denegare: *) ita et SERVVS huiusmodi 26) domino, tamquam superiori, ad reuerentiam et obsequium; 27) tamquam conductori ad operas conuentas praestandas; denique 28) tamquam socio ad eius vtilitatem bona fide promouendam est obligatus.

*) At nec alimenta non merces debentur, si serui culpa, vel casu, contingat, vt operae locatae non praestentur. (Lib. I. §. CCCLXI, 150.) Hinc quamuis laudanda sit humanitas domini, seruum mercenarium, etiam aegrotantem, alentis: non tamen, quod iubet humanitas, illico iure perfecto potest exigi. Contra iniquitas maxima est domini, mercedem, praestitis operis, seruo denegantis, vel eam contra leges contractus pro lubitu mutantis, quod decies fecisse Labanem, conqueritur Iacobus, *Genes. XXXI*, 7. Quod adeo Deo iustissimo displicuisse nouimus, vt auferret Labani opes, easque in Iacobum transferret. *Genes. XXXI*, 9.

§. LXXXIIII.

Potestas domini in seruum obnoxium, ratione liberae de eo dispositionis.

Seruos obnoxios in dominio esse diximus. (§. LXXVII, 6.) Quum ergo domino sit libera de re sua dispositio: (Lib. I. §. CCCVI.) consequens est, 29) vt dominus seruo quascumque operas, quibus praestandis par est, imponere, 30) ex eo omnem vtilitatem capere, 31) eius quoque liberos sibi vindicare, et 32) ipsum vendere, 33) aliisque quibusuis titulis

tulis alienare possit, nisi forte 34) seruus, qui se vltro addixit domino, eam legem adiecerit, ne extra familiam, cui sese addixit, alienetur. Quod 35) et de iure vitae et necis videtur dicendum, quod domino in hos seruos competere posse, nemo negauerit, (Lib. I. §. CCCVIII, 8.) nisi vel conuentio, vel lex obstet. Multo magis ergo 36) huiusmodi seruus, prout res exigit, castigari et coerceri poterit, dummodo 37) meminerit dominus, eum hominem, sibique natura aequalem esse. * (Lib. I. §. CLXXVII, 5.)

*) Quamuis enim fieri possit, vt dominus seruo sit perfectior, nec negari possit, eum seruo esse superiorem: illa tamen perfectionum statusque diuersitas nihil mutat circa hominis essentiam, sed seruus aeque homo est, ac dominus. (Lib. I. §. CLXXVII, 5.) Parum ergo humana est iureconsultorum vox, seruo non fieri iniuriam. *l. 15. §. 35. D. de iniur.* Immo immanis plane illa dominae apud Iunenal. *Sat. VI. v. 223.*

O demens, ita seruus homo est? Nil fecerit: esto,
Sic volo, sic iubeo, stet pro ratione voluntas.

Non excusatius ergo peccat, qui seruum, quam qui liberum hominem, iniuria laedit.

§. LXXXV.

Quumque domino et possessio rerum suarum, et ius illas a quocumque vindicandi competat: (Lib. I. §. CCCVI, 2. et 3.) ex eo sequitur, 38) vt possit se in possessione serui ancillaeue quouis modo tueri, et, 39) siue fuga eos aliquo abstulerit, siue 40) ab alio iniusto surrepti sint, a quocumque possessore cum accessionibus fructibusque pro qualitate posses- Ratione possessionis et vindicationis.

 sionis

ſionis vindicare, quin 41) priore caſu recéptum fugitiuum punire pro merito, et 42) ne in poſterum idem capiat conſilium, quouis licito modo prohibere: *) niſi 43) illi dominii effectus alicubi in ciuitatibus lege reſtringantur. (Lib. I. §. CCCXVII.)

*) Hinc compedes, ergaſtula, carceres domeſtici, et alia media, quae vel neceſſitas reperit, vel dominorum, omnia ſibi in ſeruilia corpora permittentium, truculentia. Quamuis vero et hic habenda ſit aequitatis humanitatisque ratio: (§. LXXXIIII, 37.) ipſum tamen ius coercendi non adimendum eſt dominis, maxime in ſeruos, bello captos, partim quod fugam anhelant, omnemque ad ſuos reuertendi occaſionem ſpeculantur, neque id illis adeo vitio verti poteſt, ceu recte vidit lorarius apud Plaut. *Captiu. II, 1. v. 14.*

LO. *At fugam fingitis. Sentio, quam rem agitis.*
CAP. *Nos fugiamus? quo fugiamus?* LO. *in patriam.* CAP. *apage! haud nos id deceat,*
Fugitiuos imitari. LO. *Immo, aedepol, ſi erit occaſio, non dehortor.*

Partim quod adhuc ſpirare videntur hoſtilem animum, adeo, vt de his ſeruis vel maxime verum ſit illud Senecae *Epiſt. XXXXVII.* et Feſti *in voce: quot ſerui. Totidem quemque domi hoſtes habere, quot ſeruos.*

§. LXXXVI.

Officia dominorum erga ſeruos huiusmodi.

Praeterea iam haud difficile fuerit, de mutuis dominorum ſeruorumque huius generis OFFICIIS iudicare. Quia enim ſeruus obnoxius eſt in dominio, (§. LXXVII, 6.) ac proinde herus ex eo omnem vtilitatem capit, (§. LXXXIIII, 30.) adeoque ille nihil habet proprii: conſequens eſt, 44) vt dominus obligatus ſit ad alendum ſeruum, 45) eaque obligatio non ceſſet, ſi vel maxime ſeruus operas prae-

praeſtare nequeat. *) Et quandoquidem praeterea ſeruus, quod ad naturam attinet, domino eſt aequalis: (§. LXXXIIII. *) facile intelligitur, 46) et peccare dominum, ſi ſeruum iniuria laedat, et 47) maximam humanitatis laudem ferre, ſi beneficiis potius, quam truculentia, eum ſibi reddat obſequentiorem.

*) MERCENARIVS SERVVS praeter alimenta et mercedem accipit, (§. LXXXIII, 25.) adeoque habet, vnde ſe alat, ſi morbo alioue caſu impeditus operas praeſtare non poſſit. Quum ergo dominus illum alere non teneatur, niſi ex locato: (§. LXXVII, 4.) operas non praeſtantem alere obligatione perfecta non tenetur. (§. LXXXIII. *) In SERVO vero OBNOXIO omnia ſe aliter habent. Hic enim non ob operas praeſtitas alitur, ſed quia in heri dominio eſt, et quia nec mercedem accipit, nec quidquam aliud proprium habet. Quumque et extraneo, ipſique hoſti, ſubuenire nos iubeat miſericordia et humanitas: (Lib. I. §. CCXVIIII, 16.) qua fronte ſeruo noſtro aegrotanti denegaremus alimenta, qui vires corporis nobis inſeruiendo detriuit? Hinc recte Claudius Imp. libertate donauit ſeruos, qui aegrotantes expoſiti fuerant a dominis. Sueton. *Claud. Cap. XXV. l. 2. D. qui ſine manum.*

§. LXXXVII.

Seruorumque erga dominos.

Quumque tot iura domini totidem OFFICIA SERVORVM tamquam correlata, ponant: (Lib. I. §. VII.) ſequitur, 48) vt ſeruitus obnoxia ſeruum ad quaſcumque operas, 49) vtilitatemque domini pro virili promouendam, 50) diſpoſitionem eius de ſe ſuiſque, immo et 51) caſtigationem et coercitionem patienter ferendam obliget. 52) Vt contra officium faciat ſeruus, ſi ſe ſubducat domino, et furtum ſui ipſius admittat, quum potius 53) manumiſſionem fide

fide ac liberali feruitute mereri, feque dignum tanto beneficio praeftare deberet.

§. LXXXVIII.

Seruitus vtraque quomodo finiatur.

Ex his omnibus porro intelligitur, quomodo finiatur herilis illa focietas. MERCENARIA enim feruitus, quum contractu locationis nitatur: 54) iisdem modis, quibus locatio conductio, et 55) in primis elapfo tempore, in quod quis operas locauit, foluitur. OBNOXIA 56) manumiffione potiffimum definit. Quum enim quisque fe dominio rerum fuarum abdicare vel eas derelinquere poffit: (Lib. I. §. CCCVIIII, 11.) nullum eft dubium, quin eidem liceat dominio in feruum fuum renunciare, quam renunciationem veteres MANVMISSIONEM vocarunt. Praeterea quum renunciatio fit fpecies alienationis, in re vero alienanda dominus fibi aliquid excipere et referuare poffit: (Lib. I. §. CCLXXVIII, 41.) 57) manumiffionem quoque qualibuscumque honeftis legibus ac conditionibus fieri poffe, palam eft. *)

*) Ita veteres Romani a feruis numittendis fibi ftipulabantur operas fabriles, dona et munera *l. 3. pr. l. 5. l. 7. §. 3. D. de oper. libert.* Et maxime maiores noftri, manumittentes feruos, fibi pleraque, quae ipfi ferui, vel homines proprii dominis praeftare foliti erant, referuabant, adeo, vt, fi ab adfcriptitia conditione difcefferis, vix vllum difcrimen inter feruos et libertinos intercedere videretur. Atque inde eft, quod Tacit. *de mor. Germ. Cap. XXV.* fcribit, *libertos Germanorum non multum fupra feruos effe.*

§. LXXXVIIII.

§. LXXXVIIII.

Quicumque, quum antea iustam seruitutem seruirent, a dominis manumittuntur, LIBERTINI, et manumittentis LIBERTI vocantur. Quum ergo hi summum, quod dari poterat, beneficium debeant manumittenti. vnusquisque vero ad eum, a quo beneficiis ornatus est, amandum obstrictus sit: (Lib. I. §. CCXXVI, 37.) 58) ingratissimi mortalium essent liberti, nisi patronos, tanti muneris auctores, venerarentur perpetuo, et 59) non modo ea omnia, quae sibi hi stipulati sunt, bona fide praestarent, (§. LXXXVIII, 57.) sed et 60) vicissim illos omni officiorum beneficiorumque genere prosequerentur, vel, 61) si desint vires, saltim gratum animum quauis ratione ostenderent. * (Lib. I. §. CCXXVIII, 47.)

Quid libertus? eiusque officia.

*) Libertatem, datam seruis, pro maximo beneficio imputabant veteres. Simo Terentianus *Andr. I, 1, v. 10.*

Feci, e seruo vt esses libertus mihi,.
Propterea, quod seruiebas liberaliter:
Quod habui, summum pretium persolui tibi.

Efficiebat enim hoc beneficio patronus, vt seruus ex re fieret persona: adeoque loco patris esset liberto, qui ideo eius nomen perinde, ac filius, adsumebat. Lactant. *diu. inst. IIII, 3.* Hinc et egenti patrono alimenta non secus, ac filius, debebat. *l. 5. §. 18. sequ. l. 9. D. de agnosc. et alend. lib.* Et quemadmodum filius, quamuis alias imperfecta sit ad gratum animum obligatio, tamen patris beneficia beneficiis pensare, eique alimenta sufficere cogebatur: ita et libertus cogebatur, qui praeterea ob ingratitudinem praegnantem in seruitutem poterat reuocari. *§. 1. Inst. de cap. deminut, l. vn. C. de ingrat. lib.*

CAP.

CAP. V.

DE SOCIETATE COMPOSITA, QVAM FAMILIAM VOCAMVS, OFFICIIS-QVE IN ILLA OBSERVANDIS.

§. LXXXX.

Quid familia?

QVemadmodum ipsas societates minores simplicioresque in magis COMPOSITAS coalescere posse, obseruauimus: (§. XVIII, 50.) ita eius rei exemplum praebent societates hactenus recensitae. Quoties enim illae in maiorem societatem consentiunt, nascitur inde FAMILIA, quae est societas, ex coniugali, paterna atque herili composita. *) Vnde coniuges, parentes, et domini dominaeque ratione huius societatis PATRESFAMILIAS et MATRESFAMILIAS; liberi FILII FILIAEVE FAMILIAS; serui et ancillae SERVI SERVAEVE FAMILIARES adpellantur.

*) Eodem fere redit definitio Vlpiani, *l. 195. §. 2. D. de verb. signif. Iure proprio* FAMILIAM *dicimus plures personas, quae sunt sub vnius potestate, aut natura, aut iure subiectae, vt puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, vt puta nepotes et neptes, et deinceps.* Attamen nos paullo latius accipimus vocabulum. Quum enim iureconsultus eo coniuges tantum, parentes, et liberos cuiuscumque gradus, comprehendat: nos et seruos ancillasque familiae partem esse censemus, quos et ipse paullo post familiae nomine venire, obseruat §. 3. *Seruitium quoque solemus vocare* FAMILIAS. Alias veteribus FAMILIA proprie fuit seruitium, quasi *famulia*, ceu ex instituto ostendit Claud. Salmas. *Exercit. Plin. p. 1263.* Parentes vero et liberi DOMVS vocabulo denotabantur: veluti

veluti apud Apuleium *Apolog. p. 336. edit. Geu. Elmenhorstii: Ipse* DOMI *tuae rector, ipse* FAMILIAE *dominus.* Nobis ergo FAMILIA esto, quidquid veteres *domum* et *familiam* vocabant.

§. LXXXXI.

Quem penes sit in hac societate directio.

Quum vero, quo maior est societas, eo minus fieri possit, vt tanta sociorum multitudo media necessaria communi consensu ac suffragio inueniat: (§. XVIIII, 57.) nemo non videt, 1) hanc societatem debere esse inaequalem et rectoriam, adeoque 2) vni ex his sociis merito deferendam esse potestatem, reliquorum actiones ad societatis illius finem dirigendi. Quumque patrifamilias et tamquam marito potestas quaedam competat in vxorem, (§. XXXXV. sequ.) et eius, tamquam patris, imperium in dubio materno praeualeat, (§. LIIII, 14.) et denique eiusdem, tamquam domini indubium sit imperium in seruos cuiuscumque generis: (§. LXXXII. et LXXXIIII.) fieri non potest, 3) quin potestatem actiones totius familiae ad societatis huius finem dirigendi PATRIFAMILIAS vindicemus, *) at ita tamen, 4) VT MATERFAMILIAS, tamquam vtriusque fortunae socia, illum ope ac consilio iuuare omnino teneatur. (§. XXXXIII, 53.)

*) Enimuero id quoque intelligendum est de eo, quod fit regulariter. Alias enim id aliquando aliter se habere, iam supra ostendimus. (§. XXXXVII.) Quis enim negauerit, Reginam, quae cui extraneo nupsit, esse caput familiae suae, maritique tunc non alias partes esse, quam quae regulariter vxoris esse solent, nempe vt ope et consilio reginae vxori adsit? Docent id exempla, quorum recens adhuc memoria est.

§. LXXXXII.

§. LXXXXII.

Finis huius societatis in statu naturali et ciuili.

Ceterum huiusmodi familia vel in statu naturali viuit, nulli mortalium obnoxia, (§. VI.) vel cum aliis in ciuitatem coaluit. Priore casu finis huius societatis non modo fuit rerum, ad vitam commode tolerandam necessariarum, adquisitio, verum etiam mutua aduersus omnes hostes defensio: ac proinde 5) eatenus recte rationes subduxerunt ii, qui huiusmodi familiam minoris cuiusdam ciuitatis speciem prae se ferre existimant. *) Posteriore quia singulae familiae aduersus conciuium iniurias iudicum aauxilio; aduersus communes hostes reipublicae viribus tutae sunt, non alius finis esse potest huius domesticae societatis, quam adquisitio rerum, ad sustentandam beatioremque reddendam familiam necessariarum.

*) Ita vero rationes subduxit Aristotel. *Polit. III, 6.* vbi fatetur, *patresfamilias singulos segreges vti τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, ὥσπερ πόλει, domo sua, tamquam ciuitate, et sibi ipsis, tamquam si socii bellorum essent, auxilium ferre contra iniuriam inferentes.* Nec aliter fere philosophatus est Hobbes. *Leuiath. Cap. XX.* Quamuis vero proprie haec non sit ciuitas, ceu ipse paullo post fatetur Aristoteles: οὐδ᾽ οὕτως ἂν εἶναι δόξειε πόλις τοῖς ἀκριβῶς θεωροῦσιν· *Ne sic quidem esse videretur ciuitas accurate rem contemplantibus:* ciuitati tamen simillima est huiusmodi familia, quin saepe, vbi in magnam hominum multitudinum excreuerit, eam in ciuitatem vel rempublicam euasisse, tradit Plato *in Politico, seu de regno Tomo II. Op. edit. Serrani.*

§. LXXXXIII.

§. LXXXXIII.

Quum ergo in ſtatu naturali finis huius domeſticae ſocietatis non ſolum ſit rerum neceſſariarum adquiſitio, verum etiam defenſio aduerſus aliorum iniurias: (§. LXXXXII.) conſequens eſt, 6) vt paterfamilias omnia iura, ſine quibus hic finis obtineri non poſſet, exercere, adeoque 7) non modo rem familiarem, prout id commodiſſimum videtur, inſtituere, et 8) quid cuique in familia curandum adminiſtrandumque ſit, praecipere, et quemque 9) ad rationes reddendas compellere, verum etiam 10) omnia principis iura in familia ſua exercere, 11) leges ferre, 12) ſupplicia a ſontibus ſumere, 13) foedera cum aliis pangere, quin 14) et bellum gerere, 15) pacemque facere cum hoſtibus poſſit. *)

Poteſtas patrisfamilias in ſtatu naturali.

*) Exemplo erunt Abraamus, Iſaacus, Iacobus, qui tamquam principes familiarum ſegregum, omnia haec maieſtatis iura exercuerunt. Sic Abraamus, Lotho ab hoſtibus abducto, cum regibus victoribus iuſtum bellum geſſit, iunctis ſibi aliorum patrumfamilias foederatorum auxiliis. *Geneſ. XIIII, 14. ſequ. et 24.* Idem foedus iniit cum Abimelecho, *Geneſ. XXI, 22.* quod deinde renouauit Iſaacus, *Geneſ. XXVI, 26. ſequ.* Sed et Iacobus eodem exemplo cum Labane foedus percuſſit. *Geneſ. XXXI, 44. ſequ.* eiusque familia bellum, licet iniuſtum, intulit Chamori, eiusque filio, Sichemo. *Gen. XXXIIII, 25.* Sed et legem de Diis peregrinis amouendis familiae fert Iacobus. *Gen. XXXV, 2.* Iudas vero, eius filius, nurum ad viuicomburii ſupplicium damnat. *Gen. XXXVIII, 24. 25.* Quorum non ignarus Nicolaus Damaſcenus *Excerpt. Peireſc. p. 490.* Ἀβράμης ἘΒΑΣΊΛΕΥΣΕ Δαμασκοῦ, ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγ-

§. LXXXXII.

Finis huius societatis in statu naturali et ciuili.

Ceterum huiusmodi familia vel in statu naturali viuit, nulli mortalium obnoxia, (§. VI.) vel cum aliis in ciuitatem coaluit. Priore casu finis huius societatis non modo fuit rerum, ad vitam commode tolerandam necessariarum, adquisitio, verum etiam mutua aduersus omnes hostes defensio: ac proinde 5) eatenus recte rationes subduxerunt ii, qui huiusmodi familiam minoris cuiusdam ciuitatis speciem prae se ferre existimant. *) Posteriore quia singulae familiae aduersus conciuium iniurias iudicum aauxilio; aduersus communes hostes reipublicae viribus tutae sunt, non alius finis esse potest huius domesticae societatis, quam adquisitio rerum, ad sustentandam beatioremque reddendam familiam necessariarum.

*) Ita vero rationes subduxit Aristotel. *Polit. III, 6.* vbi fatetur, *patresfamilias singulos segreges vti* τῇ ἰδίᾳ οἰκίᾳ, ὥσπερ πόλει, *domo sua, tamquam ciuitate, et sibi ipsis, tamquam si socii bellorum essent, auxilium ferre contra iniuriam inferentes.* Nec aliter fere philosophatus est Hobbes. *Leuiath. Cap. XX.* Quamuis vero proprie haec non sit ciuitas, ceu ipse paullo post fatetur Aristoteles: οὐδ᾽ οὕτως ἂν εἶναι δόξειε πόλις τοῖς ἀκριβῶς θεωροῦσιν· *Ne sic quidem esse videretur ciuitas accurate rem contemplantibus:* ciuitati tamen simillima est huiusmodi familia, quin saepe, vbi in magnam hominum multitudinum excreuerit, eam in ciuitatem vel rempublicam euasisse, tradit Plato *in Politico, seu de regno Tomo II. Op. edit. Serrani.*

§. LXXXXIII.

§. LXXXXIII.

Poteſtas patrisfamilias in ſtatu naturali.

Quum ergo in ſtatu naturali finis huius domeſticae ſocietatis non ſolum ſit rerum neceſſariarum adquiſitio, verum etiam defenſio aduerſus aliorum iniurias: (§. LXXXXII.) conſequens eſt, 6) vt paterfamilias omnia iura, ſine quibus hic finis obtineri non poſſet, exercere, adeoque 7) non modo rem familiarem, prout id commodiſſimum videtur, inſtituere, et 8) quid cuique in familia curandum adminiſtrandumque ſit, praecipere, et quemque 9) ad rationes reddendas compellere, verum etiam 10) omnia principis iura in familia ſua exercere, 11) leges ferre, 12) ſupplicia a ſontibus ſumere, 13) foedera cum aliis pangere, quin 14) et bellum gerere, 15) pacemque facere cum hoſtibus poſſit. *)

*) Exemplo erunt Abraamus, Iſaacus, Iacobus, qui tamquam principes familiarum ſegregum, omnia haec maieſtatis iura exercuerunt. Sic Abraamus, Lotho ab hoſtibus abducto, cum regibus victoribus iuſtum bellum geſſit, iunctis ſibi aliorum patrumfamilias foederatorum auxiliis. *Geneſ. XIIII, 14. ſequ. et 24.* Idem foedus iniit cum Abimelecho, *Geneſ. XXI, 22.* quod deinde renouauit Iſaacus, *Geneſ. XXVI, 26. ſequ.* Sed et Iacobus eodem exemplo cum Labane foedus percuſſit. *Geneſ. XXXI, 44. ſequ.* eiusque familia bellum, licet iniuſtum, intulit Chamori, eiusque filio, Sichemo. *Gen. XXXIIII, 25.* Sed et legem de Diis peregrinis amouendis familiae fert Iacobus. *Gen. XXXV, 2.* Iudas vero, eius filius, nurum ad viuicomburii ſupplicium damnat. *Gen. XXXVIII, 24. 25.* Quorum non ignarus Nicolaus Damaſcenus *Excerpt. Peireſc. p. 490.* Ἀβράμης ἘΒΑΣΊΛΕΥΣΕ Δαμασκοῦ, ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφιγ-

μένος ἐκ τῆς γῆς, τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνος Χαλδαίων λεγομένης· *Abraamus* REGNAVIT *apud Damascum, aduena, vtpote qui cum exercitu venerit e regione super Babylonem, quae Chaldaeorum dicitur.* Et Iustin. *XXXVI, 2. Post Damascum Azelus, mox Adores, et Abraham, et Israhel* REGES *fuere.*

§. LXXXXIIII.

Itemque in statu ciuili.

Contra ea quum familiae, quae cum aliis in ciuitatem coaluit, non alius finis esse possit, quam rerum necessariarum adquisitio: (§. LXXXXII.) facile patet, 16) tam eminentia iura hic non competere patribusfamilias, sed 17) ea tantum, sine quibus res necessarias adquirere non posset familia, quaeque paullo ante (§. LXXXXIII, 6. 7. 8. 9.) descripsimus; immo 18) hic etiam matrisfamilias aliquas partes esse, quum 19) ad ea iura, quae patrifamilias, tamquam familiae suae principi, competunt, eam vix concurrere patiatur verecundia sexus, patrisquefamilias prae illa eminentia.

§. LXXXXV.

Simplices societates huic compositae non debent esse impedimento.

Quandoquidem vero porro in societatibus compositis simplicium vel minorum vtilitas maiorum fini non debet repugnare: (§. XXIIII, 75.) facile patet, 20) societates coniugalem, paternam, et herilem, ita comparatas esse oportere, vt ne fini vtilitatique totius familiae sint impedimento: *) adeoque 21) hinc officia quaedam nasci, societati huic compositae propria, quorum alia PATERFAMILIAS et MATERFAMILIAS sibi inuicem; alia VTERQVE reliquis familiae membris; alia haec familiae membra patri

patri matrique familias; alia denique HAEC ipsa sibi inuicem praestare tenentur. Cel. Wolff. *de vita sociali hom.* §. *CLXXXXIIII.*

*) Quia enim vnus homo hic plures personas sustinet, (§. LXIII. *) idemque e. g. et patrisfamilias et domini, et patris, et mariti officio fungitur: diuersa etiam sunt eiusdem iura diuersaeque obligationes. Quum vero ex omnibus his statibus composita sit societas, quam FAMILIAM vocamus: has diuersas obligationes tales esse oportet, vt vna consistere possint. At consistere non possunt quae sibi inuicem repugnant. Non ergo diuersae obligationes debent sibi inuicem repugnare.

§. LXXXXVI.

Quum ergo in hac societate primae sint partes patrisfamilias, (§. LXXXXI, 3.) sed ita tamen, vt materfamilias eum ope et consilio iuuare teneatur: (Ibid. n. 4.) sequitur, 22) vt PATRISFAMILIAS sit, praecipere, quid factu opus sit, 23) familiam vniuersam, et singula eius membra, prout cuiusque conditio exigit, alere, 24) eos, qui quid aduersus familiae decus communemque vtilitatem admittunt, pro eo, ac societatis simplicioris iura id permittunt, coercere, 25) matrisfam. dignitatem auctoritatemque tueri: HVIVS vero, 26) dare operam, vt a liberis seruisque omnia ex praescripto fiant, *) 27) absente marito eius vice fungi, denique 28) obsequii et venerationis exemplum praebere vniuersae familiae, tanto maiorem in domo habitura auctoritatem, quo magis mariti auctoritatem tueri atque amplificare studuerit. Officia patris matrisque familias, tum mutua, tum erga familiam.

*) Socrates apud Xenophont. *Oecon. Cap. III. §. XV.* Νομίζω δὲ γυναῖκα κοινωνὸν ἀγαθὴν οἰκοῦσαν, πάνυ ἀντίῤῥοπον εἶναι τῷ ἀνδρὶ ἐπὶ τὸ ἀγαθόν, ἔρχεται μὲν γὰρ εἰς τὴν οἰκίαν διὰ τῶν τοῦ ἀνδρὸς πράξεων τὰ κτήματα, ὡς ἐπιτοπολὺ, δαπανᾶται διὰ τῶν τῆς γυναικὸς ταμιευμάτων τὰ πλεῖστα καὶ εὖ μὲν τούτων γιγνομένων, αὔξονται μὲν οἶκοι, κακῶς δὲ τούτων πραττομένων οἱ οἶκοι μειοῦνται· *Exiſtimo autem, vxorem, quae in domo bona ſit ſocia, tantumdem habere momenti ad vtriusque vtilitatem, quantum vir habeat. Nam plerumque viri opera facultates in domum veniunt, et maxima pars earum, vxore promente, conſumitur. Quae quidem ſi recte fiant, amplificantur domus: ſin male, deminuuntur.*

§. LXXXXVII.

Officia vtriusque ratione ſocietatum ſimpliciorum.

Quumque ita temperandae ſint ſocietates ſimpliciores, ne vniuerſae familiae vtilitati impedimento ſint: (§. LXXXXV, 20.) facile patet, 28) contra officium facere patremfamilias, ſi matremfam. officio ſuo in educandis liberis functuram, impediat: 29) multoque minus hanc eſſe excuſandam, ſi liberos parum morigeros indulgentia ſua reddat deteriores: denique 30) vtrosque peccare, ſi diſcordia ſua efficiant, vt liberi parentum vel incuria, vel exemplo, corrumpantur. Similiter inde intelligitur, 31) male ſe habere ſocietatem domeſticam, ſi ſeruorum ancillarumque curae permittantur liberi, vel 32) cum his verſentur pro lubitu, *) vel 33) ſerui ancillaeque heris minoribus conſilium auxiliumque ad quaeuis vitia impune praeſtare, vel 34) liberi hos atrocius tractare poſſint.

*) Quum

*) Quum enim plerique ferui ancillaeque ex faece hominum, ac proinde male educati fint: fieri non poteft, quin liberi eorum exemplo corrumpantur. Immo aliquando adfentari eos videas liberis, et auxilio effe ad quaeuis nefanda, quales plerique feruuli a Plauto et Terentio in fcena fiftuntur. Prudenter Plutarchus *de inftit. lib. p. 4.* commendat prouerbium, ὅτι ἂν χωλῷ παροικήσῃς, ὑποσκάζειν μαθήσῃ *fi cum claudo habites, fore, vt fubclaudicare difcas.* Ex quo colligit, *plusquam deridiculum effe, quod plerisque vfu veniat, parentes, quum feruorum quos habeant probos, alios agriculturae, alios rei nauticae, alios mercaturae, alios adminiftrationi rei familiaris, alios vfurae exercendae adhibere: fi quod vero inueniant mancipium ebriofum ac gulae deditum, et ad omnia inutile negotia, id eos liberis praeficere.* Perinde vero effe, patet, fiue liberis praeficiantur malae frugis homines, fiue parentes eos cum illis familiariter verfari patiantur.

§. LXXXXVIII.

Ex eodem patet, 35) rem omnem redire ad ordinem, in vniuerfa familia cum cura feruandum. Quum vero tunc omnia ORDINE fieri dicantur, fi omnia fiant, iis obferuatis circumftantiis, quas negotii indoles exigit: confequens eft, 36) vt fingulis in familia certa munia deleganda, ab iisque 37) penfum feuere exigendum, quin 38) finguli ita adfuefaciendi fint, vt partes fuas non modo ea, qua par eft, cura ac diligentia, verum etiam 39) iufto tempore, 40) locoque, quo decet, exfequantur, denique 41) vt quodlibet inftrumentum et quaelibet fuppellex non modo nitida et integra fit, fed et 42) eo loco, quo oportet, reperiatur. *)

In familia bene conftituta omnia redeunt ad ordinem.

 *) Omnia

*) Omnia haec ex instituto demonstrauit Xenophon in aureo *Oeconomici* libello, vbi sistit Ischomachum, de recta rem familiarem administrandi ratione cum vxore sermocinantem, et *Cap. VIII.* hanc facientem cogitationem suarum summam, quemadmodum in choro, exercitu, naue; ita et in societate domestica, primum, secundum, vltimum esse ORDINEM, eius vero perturbationem euertere omnia, quin et maximum rerum pretiosissimarum adparatum inutilem reddere. Quo in primis pertinent, quae §. *VIII.* differit: Ἡ δ' ἀταξία ὅμοιόν τι μοὶ δοκεῖ εἶναι, οἷόν περ εἰ γεωργὸς ὁμοῦ ἐμβάλοι κριθὰς, καὶ πυροὺς, καὶ ὄσπρια· κᾆπειτα, ὁπότε δέοι ἢ μάζης, ἢ ἄρτου, ἢ ὄψου διαλέγειν δέοι αὐτῷ, ἀντὶ τοῦ λαβόντα διευκρινημένοις χρῆσθαι. *Ordinis autem perturbatio quiddam mibi simile videtur esse, ac si agricola eodem loco coniiciat bordeum, triticum, legumina. Deinde, si vel offa, vel pane, vel obsonio sit opus, necesse sit eum singula seligere, pro eo, quod iam secreta sumere ad vsum debebat.*

§. LXXXXVIIII.

Officia inferiorum membrorum familiae.

Denique ex his omnibus, quae totius FAMILIAE officia sint, facile intelligitur. Quum enim omnes a patrefamilias exspectent alimenta, conditione sua digna: (§. LXXXXVI, 23.) consequens est, 42) vt omnia ad vtilitatem eius referre, 43) quisque, quod sibi delegatum est, diligenter curare, 44) patri matrisque familias reuerentiam et obsequium praestare, et, 45) quod primum ac praecipuum erat, nihil agere debeant, quod vel coniugum concordiam turbare, vel educationi liberorum impedimentum obiicere, vel lucrum, quod ex seruorum operis iure exspectare poterat paterfamilias, interuere possit.

CAP.

CAP. VI.

DE SOCIETATIS CIVILIS ORIGINE, FORMA ET ADFECTIONIBVS.

§. C.

Status ciuilis fere omnibus gentibus placuit.

QVamuis societates, quas adhuc descripsimus, sufficere potuisse videantur hominibus ad vitam bene beateque transigendam: fuit tamen hominibus ratio consultissima, cur in maximas illas societates, quas CIVITATES vel RESPVBLICAS vocamus, coalescere mallent, consensuque tam communi hunc statum ciuilem praeferrent naturali, vt vix vllam hodie reperias gentem tam barbaram, apud quam non aliquod saltim ciuitatis vel reipublicae simulacrum reperias. *)

*) Testes sunt ii, qui terras olim ignotas, tum septentrionales, tum Americanas, lustrarunt, et plerasque in iis gentes vel regi cuidam parere, vel communi consilio de negotiis publicis decernere animaduerterunt. Quae enim quidam auctores de Cafris, populisque in monte Caucaso habitantibus, immo et insulanis quibusdam Americanis narrant, (Vid. Hert. *Elem. prud. ciu. I, 1, p. 45.* Becmann. *Hist. geogr. VIIII, 8.*) ea ita sunt comparata, vt parum explorata retulisse videantur, nulla ibi imperia esse suspicati, vbi non viderent palatia regia, satellitia, aulaeque splendorem. Sane Cafros Petrus Kolbius, qui diutius in illo Africae angulo commoratus est, descriptos esse ait in XVII. nationes, quarum singulis praesit princeps, quem *Kouqui* vocent, quemadmodum singulis pagis, quos *Kralle* adpellitent, aliquis praefici soleat, quem penes et ius sit, delinquentes puniendi. Addit, de negotiis publicis omnes pagorum praefectos consulere in medium, praeside principe nationis, qui et exercitui praeesse soleat.

Vereor, ne aeque falſa ſint, quae de Aboriginibus et Gaetulis refert Salluſt. Catil. *Cap. VI.* et *Iugurth. Cap. XVIII.* de Numidis Strabo *Geogr. Lib. XVII. p. 1191. edit. nou.* de Bebriciis Valer. Flacc. *Argonaut. Lib. IIII. v. 102.* de Troglodytis Plin. *Hiſt. nat. V, 8.* de Siculis denique Homer. *Odyſſ. Lib. decimo v. 112.* vbi et ſtatum illum naturalem ita elegantiſſime deſcribit:

τοῖσιν δ' ὔτ' ἀγοραὶ βȣληφόροι, ὔτε θέμιστες·
Ἀλλ' οἵγ' ὑψηλῶν ὀρέων ναίȣσι κάρηνα
Ἐν σπέσσι γλαφυροῖσι· θεμιστεύει δὲ ἕκαστος
Παίδων ἠδ' ἀλόχων ȣ̓δ' ἀλλήλων ἀλέγȣσι.

Nec fora conciliis feruent, nec iudice: tantum
Antra colunt vmbroſa: altisque in montibus aedes
Quisque ſuos regit vxorem natosque, nec vlli
In commune vacat ſocias extendere curas.

§. CI.

An ob rerum indigentiam. Quamuis vero permulti ſint, qui de ciuitatum et rerumpublicarum origine ſolliciti, rerum plurium indigentiam homines ad ſocietates ciuiles ineundas impuliſſe, cenſeant: Plato *de rep. Lib. II.* vel ideo tamen id minus opinabile eſt, primo, quod ciuitatis veſtigium iam *Geneſ. IIII, 17.* exſtat, (§. XIII *) quum nondum ea hominum multitudo impleſſet mundum, vt adeo magna eſſe potuerit rerum neceſſariarum indigentia: deinde quod nihil obſtitit, quo minus et extra ciuitates locus eſſet commerciis: (§. XI, 30.) denique quod multo maior rerum omnium indigentia fuit, ex quo, inſtitutis ciuitatibus, luxus et libido gliſcere coepit. *)

*) Sic

*) Sic Abraamum, Isaacum, Iacobum, quos aliquamdiu extra societatem vixisse diximus, (§. LXXXXIII, *) quamuis non nisi agriculturae et rei pecuariae darent operam, commode tamen et suauiter vixisse, maximasque opes adquisiuisse, nullaque re indiguisse, animaduertimus. *Genes. XXIIII, 35. XXXIII, 11.* Et sane quum satis mature familiae etiam segreges agros colere, vites plantare, quin et aurum, argentumue nosse, artesque vtilissimas inuenire coeperint: *Genes. XIII, 2. XXIIII, 35.* quid desiderare vltra potuissent magnopere homines, etiam extra ciuitates viuentes, si luxus abfuisset?

§. CII.

Deinde elegantia vitae morumque cultus homines priscae frugalitatis vix potuit subigere, vt libertati naturali statum ciuilem praeferrent. Praeterquam enim, quod illa morum elegantia plerumque vanitatem sapit, et adfectatum adulandi studium fere pro morum cultu venditatur: (§. XII, *) nihil etiam impedit, quo minus et homines, in statu naturali viuentes, et rationem excolere, et morem ad elegantiam componere possint. Quin exempla Abraami, Isaaci, et Iacobi, qui cum familiis suis suas sibi res solis habebant, nec in societatem ciuilem coaluerant, denuo docent, et in naturali statu viuentes homines omnem barbariem detersisse moribus, et decori fuisse obseruantissimos. *)

An ob vitae elegantiam cultumque morum?

*) Argumento esse potest morata Abraami oratio ad Melchisedecum: *Genes. XIIII. 22. sequ.* eiusdem insignis humanitas, in excipiendis hospitibus: *Genes. XVIII, 2. sequ.* colloquium eiusdem plane insigne cum filiis Chethi. *Genes. XXIII, 7. sequ.* Quin et seruos ita instituisse Abraamum, vt decori morumque elegantiae essent studiosissimi, vel

illa Eleasaris legatio ad Nachorem probat. *Genes. XXIIII, 22. sequ.* Nec barbarorum hominum est ille Iacobi, ex Mesopotamia redeuntis, cum Esauo congressus, quando fratres inter se veluti certabant non modo verbis humanissimis, sed et donis, aliisque amoris significationibus. Si porro verum est, quod tradit Iosephus *Antiqu. Iud. I, 9.* Abraamum fuisse non modo arithmetices, verum etiam τὰ ἰπυράνια ἔμπειρον, *sideralis scientiae peritum*, nec non, quod alii addunt, ὀνειροκριτικὴν in familia eius magnopere excultam, ac ad summam paene perfectionem perductam esse: Vid. Suid. *voce* Ἀβραάμ. Iustinus *Histor. XXXVI, 2.* nemo dubitauerit, quin artium ac scientiarum culturae etiam in statu naturali fuerit locus, neque ideo in ciuitates fuerit discedendum.

§. CIII.

An vtilitatis iustitiaeque fruendae caussa? Tales et reliquae caussae sunt, ob quas in ciuitates coaluisse homines, existimant. Nam quod alii iustitiae fruendae caussa, Hesiod. *Theogon. v. 87.* alii τοῦ συμφέροντος χάριν, *vtilitatis caussa*, Aristot. *Ethic. VIII, 11.* alii denique veluti idem Aristot. *I, 1. et 2.* incitante natura, constitutas esse ciuitates, existimant: id omne ita comparatum esse, arbitramur, vt quidem aliquid ex vero trahat, nec tamen ἀμέσως impulisse videatur homines, ad statum libertatis aequalitatisque cum ciuili commutandum.*)

*) Quid enim obstitisset, quo minus et patresfamilias segreges ius dicerent familiis? (§. LXXXXIII, 11. 12.) Deinde cur non ad vtilitatem suffecisse dicamus societates simpliciores, maxime quum liberum cuique esset, adquirere, quidquid vellet, et contra plane cessarent vectigalia, tributa, aliaque munera personalia ac patrimonialia, quae nunc saepe ciuium facultates exhauriunt? Et sane

si

si natura a solitudine abhorret, eumque statum tamquam miserrimum depinxit Pufendorffius: an Abraamum vixisse in solitudine, credimus quem praeter vxorem pellicem, et vtriusque liberos tam numerosa seruorum caterua stipabat, vt trecentos et octodecim vernas armatos in aciem educere posset? *Genes. XIIII, 13.* Sane si homines natura feruntur in societatem, non illico feruntur in societates illas maximas, quas multa habere, a quibus natura hominis quam maxime abhorret, ex instituto docuit Pufendorffius *iur. nat. et gent. VII, 1. 4.* Verum tamen est, in statu ciuili et iustitiam rectissime administrari, et eum ad publicam priuatamque vtilitatem, si bene ac prudenter sit institutus, permultum conducere, et hunc naturae hominis quam maxime esse consentaneum. Sed haec consequi magis hunc statum dixeris, quam vt ad caussas προκαταρτικὰς referri possint.

§. CIIII.

Quare si rem omnem paullo accuratius, adhibita in consilium ratione, consideres: ii demum rem acu tetigisse videntur, qui VIM improborum et originem et occasionem constituendis ciuitatibus dedisse statuunt. Quum enim in statu naturali omnes sint aequales ac liberrimi, (§. V. et VI.) et ea tamen sit hominum improborum indoles, vt aliis dominari, eosque sub iugum mittere, rebusque spoliare, mirifice cupiant: 1) fieri profecto non potuit, quin plures patresfamilias eiusdem ingenii vires vnirent, aliosque sibi obnoxios redderent. Quumque magna societas non possit non esse inaequalis et rectoria: (§. XVIII, 58.) consequens est, 2) vt illa latronum turba sibi ducem elegerit, certamque ei formulam imperii praescripse-

Vera caussa, quae homines mouit, fuit vis improborum.

ſcripſerit, atque inde 3) nata ſit SOCIETAS CIVILIS vel RESPVBLICA,*) quippe quae nihil aliud eſt, quam inſignis hominum multitudo, nulli alii mortalium obnoxia, et ſub communi imperante ſecuritatis ſuae cauſſa certis legibus conſociata.

*) Ita ipſa recta ratio nos ad ciuitatum originem inueniendam veluti manuducit. Sed ei maximum omnino pondus accedit ex antiquiſſima hiſtoria, quam e ſacris litteris, tamquam ex limpidiſſimo fonte, hauriendam eſſe, inter omnes conſtat. Sane enim ante diluuium non בני אלהים *filios Dei*, vti vocantur *Geneſ. VI*, 1, ſed Caini poſteros primos ciuitatem condidiſſe, ſatis manifeſtum eſt ex *Geneſ. III*, 17. Et ſi vel maxime largiamur Io. Clerico *Comment. p.* 40. *tenuem* hanc fuiſſe *caſarum collectionem*, *maceria forte, aut ſepe viridi cinctam*, (quod tamen non adeo certum et exploratum eſt,) multarum tamen familiarum ſocietas ſine qualicumque ciuili regimine intelligi vix poteſt. Deinde poſt diluuium primus Chuſi filius, Nimrodus, *in terris potens eſſe*, regnumque Babyloniae condere, id eſt, alios opprimere, et, vt imperata facerent, cogere coepit, *Geneſ. X*, 8. *ſequ.* nec antiquioris regni apud Moſen ſit mentio, quum tamen aliquot ſaeculis poſt, Abraami temporibus, plurium regum ac dynaſtarum nomina ac res geſtae occurrant. Et quis dubitet, quin principio rerum ex violenta illa hominum oppreſſione natae ſint ciuitates et respublicae, quum id multo poſt ſaepiſſime contigerit? Sane enim occaſione latrociniorum potentiſſima regna nata eſſe, petitis ex omni hiſtoria exemplis, ex inſtituto demonſtrauit Hertius *Elem. prud. ciu. I*, 3, 4. *p.* 77. *ſequ.*

§. CV.

§. CV.

Tot ergo conglobatorum veluti hominum vim metuentibus etiam iustissimis patribusfamilias, non aliud occurrere potuit remedium, quam vt vim vi repellerent. (§. X, 24.) Quumque vbi pauciores non sufficiunt fini obtinendo, ipsa necessitas hominumque malitia homines in societates coalescere cogat: (§. XIII.) consequens est, 4) vt et probos et iustos patresfamilias, improborum metu, vires iungere, et sub communi imperio certis legibus consociari, adeoque 5) in societatem ciuilem, vel rempublicam coalescere oportuerit. * (§. CIIII, 3.) Ex quo porro colligimus, 6) in statu integritatis nullas futuras fuisse respublicas, adeoque 7) nugas agere, qui vel tales futuras fuisse, tamquam ex tripode pronunciarunt, Vid. Becmann. *Meditat. pol. XI, 5.* vel 8) statum illum integritatis, tamquam principium iuris naturae et gentium obtrudere eruditis conati sunt. (Lib. I. §. LXXIIII, 26.)

Quae coegit et innocentes, vt et ipsi consociati vim vi repellerent.

*) Facile ergo iam transigent, qui caussam ciuitatum dicunt esse vim et metum, vti Bodin. *de rep. I, 6. II, 6.* Hobbes. *de ciue I.* nec non qui, vt sua tenerent, homines ciuitates constituisse contendunt, veluti Cicero *de Offic. II, 21.* qui denique infirmitatem familiarum segregum homines putant subegisse, vt libertatem illam naturalem cum statu ciuili permutarent, quod in mentem venit Grotio *de iure belli et pacis proleg. §. XVIIII. et Lib. I. Cap. IIII. §. VII.* Omnia enim haec, licet verbis videantur discrepare, eodem tamen redeunt, hominesque metu hominum, et sui tuendi caussa, ciuitates constituisse, satis perspicue ostendunt.

§. CVI.

§. CVI.

Duplex ciuitatum origo.

Itaque 9) duplex est ciuitatum origo. Aliae enim 10) ad vim aliis inferendam, opprimendosque innocentes; 11) aliae ad vim vi repellendam, ciuesque defendendos coaluerunt. 12) Illarum finis iniustissimus; harum iustus est. Vnde 13) illas rectius LATRONVM COETVM; has 14) IVSTAS RESPVBLICAS dixeris. Sed quemadmodum saepe contingit, vt quarum rerum vitiosa origo est, eae deinde, animaduerso errore, emendentur, et contra, quae recte se habent, paullatim in peius ruant; ita et fieri potest, 15) vt latronum coetus, posito illo alios opprimendi consilio, in iustas respublicas; 16) hae vero, relicta post tergum humanitate, in latronum coetus abeant: attamen 17) et in illis, et in his, ratione ciuium finis idem sit, puta eorum SECVRITAS. *)

*) Sic quamuis piraticae illae Afrorum respublicae magis ad opprimendos spoliandosque alios, quam ad solam mutuam defensionem, sint comparatae, et eatenus parum a latronum coetibus differant: tamen aeque securitatem ciuium, tamquam finem, sibi ponunt ob oculos, ac aliae iustae respublicae, ac proinde non modo quaeuis praesidia sibi aduersus exterorum vim circumponunt, sed et laesis ius dicunt rigidissime, poenisque acrioribus efficere conantur,

Ne vaga prosiliat fraenis natura remotis.

Itaque communis quidem hic finis est omnium rerumpublicarum, sed ita vt priores, si illum finem obtineant, ius ac virtutem parum curent; hae ideo finem illum intendant, vt vtroque bono sine impedimento fruantur, vel, vti rem exprimit Apostolus, ἵνα ὑπὸ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγωσιν,

σιν, ἐν πάσῃ ἐυσεβείᾳ καὶ σεμνότητι' vt ſub regibus, et omnibus in eminentia conſtitutis, tranquillam et quietam vitam ducant cum omni pietate et honeſtate. I. Tim. II, 2.

§. CVII.

Finis ciuitatum ſecuritas ciuium.

Quum ergo finis omnium ciuitatum rerumque publicarum ſit SECVRITAS ciuium, (§. CVI, 17.) ex fine vero ſocietatum de mediis, ipſisque ſociorum iuribus et officiis iudicandum ſit: (§. XV, 42. 43.) conſequens eſt, 18) vt ea omnia agenda ſint ab iis, qui in ciuitatem coaleſcunt, ſine quibus finem illum communem, puta ſecuritatem, obtinere non poſſent. Quumque vis illa, ſecuritati inimica, in conglobatis improborum hominum viribus conſiſtat: (§. CIIII, 1.) fieri non poteſt, 19) quin et alii, qui ſe aduerſus illos ſecuros praeſtare cupiunt, vires vnire, adeoque 20) tot homines in ſocietatem maiorem ac maxime compoſitam coaleſcere debeant, quot probabiliter ſufficere videantur, ad vicinorum vim vi iuſta repellendam. *)

*) Hinc otioſa quaeſtio, quot perſonae conſtituant ciuitatem vel rempublicam? Quamuis enim Apuleius quindecim liberi homines populum conſtituere videantur Apuleio *Apolog. p. 304.* alii tres familias paullo diffuſiores ſufficere exiſtiment ad rempublicam: Valer. Max. *IIII, 4, 8. IIII, 6, 5.* auctores tamen harum opinionum vix rationem habuiſſe videntur finis ciuitatum, puta SECVRITATIS, ea vero, iunctis perſonis quindecim, vix obtinetur, ſed numerus debet intendi pro multitudine eorum, a quibus nobis metuimus. Hinc et vniuerſa hiſtoria docet, initio minimas fuiſſe ciuitates, minima imperia, quae plerumque patriae limitibus finirentur. Neque enim in vicinia potentiora imperia

peria erant, quae illis metum incuterent. Simul ac vero potentiores, oppressis vicinis, maiora imperia constituerant: minores respublicae paullatim in systemata ciuitatum, vel maiores respublicas, coaluerunt, vt pares essent vicinis nis potentioribus. Quod in Graecia post Persicam cladem; in Germania post Drusi et Germanici victorias contigisse, satis constat.

§. CVIII.

Respublica in hominum multitudine consistit.

Non ergo 21) ciuitas, ceu recte animaduertunt Nicias *apud Thucydidem VII, 14.* et Themistocles apud *Iustin. Hist. II, 12.* in territorio, vrbibus, moenibus, tectis, sed in hominibus consistit: nec 22) opus est, vt integrae familiae, ex vtriusque sexus personis compositae consocientur, sed 23) sufficit, si vires animosque iungant plures, quibus vel satis virium sit ad hostes debellandos, vel satis ingenii ad eosdem circumueniendos: quamuis 24) negari nequeat, vnius aetatis fore respublicas, quas non familiae, sed personae singulae, quantacumque sit earum multitudo, constituunt.*) Flor. *I, 1.*

*) Posse rempublicam sine territorio, vrbibus, moenibus, tectisque consistere, argumento esse poterit respublica Hebraeorum, sine exemplo sanctissima, quae quadraginta annos per deserta Arabiae loca sine certa sede, sine lare certo, sine moenibus et tectis, oberrauit, donec in promissa Palaestina certum veluti domicilium sibi constitueret. *Num. XIIII, 33.* Deinde fieri posse, vt respublica sine familiis constet, nemo negauerit, qui monarchiam papalem, a Pufendorffio et Thomasio accuratissime descriptam paullo accuratius fuerit contemplatus. Neque enim ad Amazonum regnum iam prouocare ausim, de quo, quae dicuntur, pleraque multi grauissimi auctores in dubium vocant. Relinquitur ergo id vnum, rempubli-

publicam constituere congruam hominum multitudinem, nec eam exstinctam videri posse, occupato licet territorio, quamdiu populus, hostibus profligandis haud impar superstes fuerit. Sic sane perstitit Atheniensium respublica, quamuis Attica terra vniuersa a Persis teneretur, quoad perstitit classis, in quam sese Themistocles cum vniuerso populo; omnibusque, quae moueri possent, contulerat. Nepos *Themistocl. Cap. II.* et stulta erat oratio Adimanti, ius dicendi sententiam adimentis Themistocli, *τῷ μὴ ἔστι πατρίς, quippe cui non sit patria*, quum contra recte responderet Themistocles, *ὡς εἴη καὶ πόλις, καὶ γῆ μέζων, ἤπερ κείνοισι, ἐς' ἂν διηκόσιαι νῆες σφι ἔωσι πεπληρωμέναι· οὐδαμοὺς γὰρ Ἑλλήνων αὐτοὺς ἐπιόντας ἀποκρούεσθαι· sibi esse et solum, et vrbem multo maiorem, quam illis, tantisper, dum essent illis ducentae naues armatae. Nullos enim ex Graecis illos inuadentes posse propulsare.* Herodot. *Hist. Lib. VIII. p. 305. edit. Henr. Steph.*

§. CVIIII.

Quum ergo ciuitas consistat in consociatione tantae hominum multitudinis, cuius vires iunctae non sint impares vicinorum potentiae, (§. CVI, 20.) sine consensu vero non intelligatur societas: (§. XIIII.) consequens est, 25) vt et ciuitates vel respublicae, interueniente pacto, constituantur, siue 26) homines vltro in hanc societatem consenserint, siue 27) is consensus initio vi fuerit extortus, siue 28) aliqui constitutae iam reipublicae siue vltro, siue coacti, accesserint: siue 29) prognati ex ciuibus, eo ipso, dum in ea, tamquam parentibus aliquando successuri, educantur, consensisse praesumantur: * (§. XVII, 46. sequ.)

Eam oportet consentire in finem et media.

 *) Sic

*) Sic Albanorum coloni et illa pastorum praedonumque colluuies, quae Romulum sectata, iuxta Tiberim tuguriola posuit, initio statim in hanc nouam rempublicam vltro censensit. Dionys. Halicarn. *Antiqu. Lib. I. p. 72.* Sic populo Romano, posteaquam iam instituerat reip. formam, vltro et per modum foederis accessere Sabini. Liu. I, 13. Inuiti contra, diruta patria vrbe, Romanam ciuitatem auxere Albani. Liu. I, 29. Nec postea vmquam dubitatum, prognatos ex ciuibus Romanis ciues esse, nisi vel vltro solum verterent, vel aqua et igni interdictis etiam inuitis esset in aliam ciuitatem migrandum.

§. CX.

Eorum, qui vltro ciuitatem constituunt, pactum primum.

Ex eo ergo patet, 30) ciuitates quoque, vti alias societates, vel consensu VLTRONEO, vel VI et COACTIONE interueniente, siue constitui, siue augeri. (§. XVI.) 31). Vbi vltroneo consensu coalescit illa multitudo, fieri non potest, quin *primum* ac praecipuum *pactum* praecedere debeat, nempe quo omnes consentiunt in rempublicam aliquam seu ciuitatem constituendam. Quumque hoc pactum 32) et liberum esse debere, et 33) sub conditione iniri posse, nemo non intelligat: per se patet, 34) eum qui non consentit, vel cuius conditioni non satisfit, extra societatem hanc manere, resque suas sibi habere posse. *)

*) Id circa primum pactum et hodie obseruandum esset, si noua respublica per consensum constitueretur. At id paullo rarius, aliquem constituta iam republica sibi stipulari, vt ei cum familia rem suam sibi habere liceat, quia forma reip. democratica, quam ipse sua ferit, non placuerit. Exemplum tamen Otanis, Persae, est apud Herodot. *Hist. Lib. III. p. 124.* Qnum enim occisis Magis, qui furtim regnarant, principes Persarum

rum de republica consulerent in medium, et sententia Otanis de populari instituenda republica, reliquis omnibus displiceret: demnm ita loquutus fertur: Ἄνδρες στασιῶται, δῆλα γὰρ δὴ ὅτι δεῖ ἕνα γέ τινα ἡμέων βασιλέα γένεσθαι ἤτοι κλήρῳ γε λαχόντων ἢ ἐπιτρεψάντων τῷ Περσέων πλήθει τὸν, ἂν ἐκεῖνοι ἕλωνται, ἢ ἄλλην τινὰ μηχανήν· ἐγὼ μέννυν ὑμῖν οὐκ ἐναγωνιεῦμαι, οὔτε γὰρ ἄρχειν, οὔτε ἄρχεσθαι ἐθέλω· ἐπὶ τούτῳ δὲ ὑπεξίσταμαι τῆς ἀρχῆς ἐπ᾽ ᾧτε ὑπ᾽ οὐδενὸς ὑμέων ἄρξομαι, οὔτε αὐτὸς ἐγὼ, οὔτε οἱ ἀπ᾽ ἐμεῦ αἰεὶ γινόμενοι· *Viri factiosi, quoniam constat, necesse esse, vnum aliquem e nobis regem fieri, siue per sortem, siue permissu Persarum per multitudinis electionem, siue qua alia ratione: equidem ego vobis non refragor, quippe qui neque praeesse cupio, neque subesse. At hac lege vobis ius meum imperii cedo, vt nulli vestrum aut ipse ego, aut vllus meorum, subsit.* Addit Herodotus, ceteros eius postulatis adsensisse, et inde factum esse, vt sola haec familia inter Persas in statu naturali viueret, nulli mortalium obnoxia: Καὶ νῦν αὕτη ἡ οἰκίη διατελέει μούνη ἐλευθέρη ἐοῦσα Περσέων, καὶ ἄρχεται τοσαῦτα ὅσα αὐτὴ θέλει, νόμους οὐκ ὑπερβαίνουσα τοὺς Περσέων. *Atque ad hunc vsque diem sola haec familia inter Persas libertatem retinet, nec imperio, nisi quantum ei visum fuerit, paret, leges Persarum non transgrediens.*

§. CXI.

Eorundem subsequens decretum.

Quum vero socios non modo in eumdem finem, sed et in eadem media consentire oporteat, (§. XIIII.) isque consensus in magna hominum multitudine magnaque societate sperari non possit, nisi sit rectoria, adeoque regimen aliquod instituatur, cuius a voluntate totius populi voluntas pendeat: (§. XVIIII, 58.)

consequens est, 35) vt multitudo illa decernere debeat, quale sit futurum illud regimen, *) et, 36) quamuis illi reliquorum decreto stare non teneantur, qui sub conditione certi regiminis in futuram societatem consenserunt, si alia reip. forma, quam velint, placeat populo: (§. CX, 34.) 37) ii tamen, qui pactum illud primum pure inierunt, suffragiis plurium sese submittere omnino debeant.

*) Magnopere falluntur, qui tale decretum vmquam factum esse negant. Nam hos vel sola Romanae reip. origo erroris conuincet. Quum enim inter illam vrbis Albanae sentinam, quam exhauriendam putabat Numitor, nec non pastorum et praedonum turbam, quae se iam antea in Latio crebris excursionibus locupletauerat, conuenisset, vt in communem rempublicam coalescerent: Romulus, vocata concione, populum rogauit, ecquam reipublicae formam reliquis anteferendam existiment? Dionysius vero Halicarnasseus, qui rem omnem accuratissime descripsit *Antiqu. Rom. Lib. II. p.* 80. obseruat, populum, intellecto Romuli consilio, illico respondisse: Ἡμεῖς πολιτείας μὲν καινῆς ὐδὲν δεόμεθα· τὴν δ᾽ ὑπὸ τῶν πατέρων δοκιμασθεῖσαν εἶναι κρατίστην παραλαβόντες ὐ μεταλιθέμεθα, γνώμῃ τὲ ἑπόμενοι τῶν παλαιοτέρων, ὓς ἀπὸ μείζονος οἰόμεθα φρονήσεως αὐτὴν καταστήσασθαι καὶ τύχῃ ἀρεσκόμενοι, ὐ γὰρ τήνδε μεμψαίμεθ᾽ ἂν εἰκότως, ἣ παρέσχεν ἡμῖν βασιλευομένοις τὰ μέγιστα τῶν ἐν ἀνθρώποις ἀγαθῶν ἐλευθερίαν τὲ καὶ ἄλλων ἀρχήν· περὶ μὲν δὴ πολιτείας ταῦτα ἐγνώκαμεν. *Nobis noua reipublicae forma non est opus, nec a maioribus probatam, et per manus traditam mutabimus; sed et priscorum consilium sequemur, quos non sine insigni prudentia illam reip. formam insti-*

instituisse credimus, et praesenti fortuna contenti sumus. Cur enim illam incusemus, quum sub Regibus nobis contigerint bona, quae apud homines habentur praecipua, libertas, et imperium in alios? Et haec est nostra de republica sententia.

§. CXII.

Denique vbi de reip. forma conuenit, 38) nihil populo deest ad perfectam rempublicam, quam vt eam easque personas, quas sibi imperare velit, eligat, *) et ei iisue 39) certam imperii formulam, iam tum superiore decreto expressam, praescribat, quae formula tunc 40) recte LEGIS fundamentalis nomine venit, quum et ea, quae pactis cauentur, passim leges adpellentur, ac proinde 41) imperantes siue vnum, siue plures, non minus, quam ciues obligat, adeo 42) vt nihil actum merito censeatur, si quid contra legem hanc reipubl. primariam, vel πόλεως συνθήκην κοινήν, actum sit. **Nec non alterum pactum.**

*) Denuo hunc ordinem in instituenda Romanorum republica seruatum esse, ex laudato Dionysii Halicarnass. loco intelligimus. Quum enim imperium regium, cui iam Albae plerique adsueuerant, retinere decreuissent: illico de eligendo Rege solliciti, subiiciunt: τὴν δὲ τιμὴν ταύτην οὐχ ἑτέρῳ τινὶ μᾶλλων, ἢ σοὶ, προσήκειν ὑπλοαμβάνομεν, τοῦ δὲ βασιλείου γένους ἕνεκα καὶ ἀρετῆς, μάλιστα δ' ὅτι τῆς ἀποικίας ἡγεμόνι κεχρήμεθά σοι, καὶ πολλὴν συνίεμεν δεινότητα, πολλὴν δὲ σοφίαν οὐ λόγῳ μᾶλλον, ἢ ἔργῳ μαθόντες. *Ceterum eum honorem non alii magis, quam tibi, conuenire persuasum nobis est, tum ob genus regium ac virtutem, tum vero maxime, quod te huius coloniae ducem habuimus, multamque in te gnauitatem ac sapientiam*

 animad-

animaduertimus, non tam verbis, quam factis, edocti. Similiter paullo post populo in curias et tribus descripto, electisque centum patribus, qui senatum et commune reipublicae consilium constituerent, ipse Romulus, teste eodem, *p.* 87. inter eos ita partitus est reipublicae administrationem, vt penes REGEM esset cura sacrorum, legum et consuetudinum patriarum custodia, iudicia de criminibus grauioribus, ius referendi ad senatum, et populum in concionem conuocandi, penes SENATVM ius, de rebus omnibus, quas rex ad eum referret, de plurium sententia decernendi: denique penes plebem ius, auctore senatu, magistratus creandi, leges sanciendi, et de bello, si Rex permitteret, decernendi. En formulam noui imperii, vel legem fundamentalem, quam accuratius, quam quisquam alius, descripsit auctor πολιτικώτατος, quaeque tamdiu Romae viguit, donec Tarquinius adfectaret tyrannidem.

§. CXIII.

An eadem pacta interueniant, si coacti in ciuitatem coalescant?

Hoc modo nasci oportet ciuitatem, quoties populus vltro illam instituit. Quoties vero ille, perdomitus a populo potentiore, cum illa victrice gente in vnam rempublicam coalescit: 43) in primum quidem pactum de communi constituenda republica procul dubio consentit, quia, si dissentiret, non acciperet oblatas a victoribus conditiones, sed perire, quam sub iugum mitti, mallet: at 44) de forma reipublicae vix audietur deditiorum sententia, nec 45) in eligendis personis regnatricibus vllae eorum partes sunt, quibus in solo obsequio gloria relicta est. *)

*) Res tamen omnis redit ad deditionis leges, quae aliquando duriores, aliquando mitiores esse solent, prout vel certa, vel ambigua est victoria. Ita sane quum

quum Sabini et Romani aequo paene Marte pugnassent, visum est vtrisque bellum foedere finire, cuius leges has recenset Dionys. Halic. *Lib. II. p. 111. Vt Romae pari potestate, parique bonore regnarent Romulus et Tatius: vt vrbs deductum a conditore seruaret nomen; et singuli ciues Romani, sicut antea, vocarentur, vniuersi autem a Tatii patria, communi adpellationis complexu Quirites denominarentur: vt Sabinis ius ciuitatis Romanae daretur, quicumque id cuperent: vtque hi cum suis sacris reciperentur in tribus et curias.* Tale fuit hoc foedus, ex cuius legibus Sabini et ad constituendam rempublicam quodammodo admittebantur.

§. CXIIII.

Aliquando 46) contingit, vt victo populo noua obtrudatur forma reipublicae, *) simulque 47) victor sibi stipuletur, vt haec noua respublica, tamquam inaequali foedere iuncta, se comiter veneretur. Quo casu res ipsa docet, 48) et pacta illa, quae supra descripsimus, (§. CX. CXII.) et decretum de reipublicae forma, (§. CXI.) interuenire debere: at 49) populum victum non vltro, sed coactum, in haec omnia consentire.

Nec non si victor populo victo nouam reipubl. formam obtrudit?

*) Mos hic erat Atheniensium, vt ciuitatibus omnibus, a se perdomitis, statum popularem; Lacedaemoniorum, vt regimen optimatium obtruderent. Cuius instituti rationem reddit Xenophon *de republ. Athen. Cap. I. §. XIIII.* et *Cap. III. §. X. sequ.* Exempla passim collegit Vbbo Emm. *vet. Graec. Tomo III.* sed suffecerit vnicum. *p. 249. sequ.* Apud Samios statum popularem instituerant, euersumque aliquoties, instaurauerant Athenienses. A Lysandro vero, Lacedaemonio, expugnata vrbe, pro populari imperio δεκαρχία illic instituta est. Quas fortunae vicissitudines et aliae viderunt Graecae ciuitates, prout vel penes Athenienses,

vel penes Lacedaemonios erat maris imperium. Id vero ſine vi et coactione contingere non potuiſſe, facile vnusquisque animaduertit.

§. CXV.

Omnes ciues voluntates ſuas ſubmittere debent voluntati imperantium.

Ceterum quemadmodum omnium ſocietatum vna voluntas, vnusque intellectus concipi debet: (§. XX, 59.) ita 50) idem dicendum eſt de ciuitate vel republica, ita conſtituta. Quum vero plures ſocii eumdem finem eademque media intelligere et velle non aliter poſſint, quam ſi vni pluribusue id negotii detur, vt de fine, mediisque ad finem adſequendum neceſſariis diſpiciant: (§. XVIII, 55.) conſequens eſt, 51) vt idem fieri oporteat in ciuitate. *) Denique quum aliis id negotium dare idem ſit, ac VOLVNTATEM SVAM ALTERIVS vel ALIORVM VOLVNTATI SVBMITTERE: per ſe patet, 52) ciues reipublicae omnes voluntates ſuas vni pluribusue ſubmittere debere, adeoque 53) eum eosue imperare, cui quibusue ciues voluntates ſuas ſubmiſerunt.

*) Non aliter fieri poteſt, vt plures idem velint, quam vel per CONSPIRATIONEM, vt omnes idem ſentiant et velint, vel per SVBMISSIONEM, vt plures voluntates ſuas vnius vel plurium voluntati ſubmittant. Prius numquam ſperandum eſſe, facile ii intelligent, quibus perſpecta ſunt contraria hominum ſtudia, ingeniorum ſtupor, diuerſaeque voluntatum inclinationes. Seneca *Epiſt. CII. Putas tu, poſſe ſententiam vnam eſſe omnium? non eſt vnius vna.* Itaque ſupereſt modus poſterior, vt plures voluntates ſuas alterius vel plurium voluntati ſubmittant. Quemadmodum enim periret procul dubio nauis, repleta quantacumque hominum turba, niſi illa multitudo communem ſalutem permitteret vni gubernatori, perito rei nauticae,

ticae, et omnia acturo, vt nauem ex hieme marique ſcopuloſo ſeruet: ita fieri non poteſt, vt tot hominum myriades, quae in tam magnam ſocietatem coaleſcunt, ex tam grauibus procellis ciuilibus, quae quotidie ingruunt, ad incolumitatem perueniant, niſi ab vno pluribusue regerentur. Recte ergo Arrianus *Diſſ. Epict. I, 12.* τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας τὴν αὐτῶν γνώμην ὑποτάττειν τῷ νόμῳ τῆς πόλεως, *bonos ciues voluntates ſuas ſubmittere legi ciuitatis*, obſeruat.

§. CXVI.

Inde naſcuntur reſpublicae vel monarchicae, vel ariſtocraticae, vel democraticae.

Ex eo vero porro conſequitur, vt, quum voluntates ſuas ciues ſubmittere poſſint vel VNI, vel PLVRIBVS, vel VNIVERSAE MVLTITVDINI, 54) non poſſint inde plures, quam tres regulares reip. formae naſci. Nam 55) quoties omnes ciues voluntates ſuas vnius perſonae phyſicae voluntati ſubmittunt, naſcitur inde MONARCHIA, REGNVM vel PRINCIPATVS. *) Sin 56) plurium voluntati ac decreto; ARISTOCRATIA. Denique 56) ſi id, quod vniuerſa ciuium multitudo communi ſuffragio decreuit, pro totius ciuitatis vel reipublicae voluntate habetur, ea reipublicae forma POPVLARIS, vel DEMOCRATICA adpellatur.

*) Equidem Polybius *Hiſt. VI, 2.* diſtinguit inter μοναρχίαν et βασιλείαν, et vtriusque differentiam ita deſcribit: Πρώτη μὲν ἀκατασκεύως καὶ φυσικῶς συνίσταται μοναρχία ταύτῃ δ᾽ ἕπεται, καὶ ἐκ ταύτης γεννᾶται μετὰ κατασκευῆς καὶ διορθώσεως βασιλεία· *Prima*, MONARCHIA, *ſine vlla arte et naturae impetu conſtituitur: hanc vero ſequitur, atque adeo ex ea originem habet, quum acceſſit ars et emendatio*, REGNVM. Sed quum ea,

quae magis minusue expolita sunt, specie non differant: id discrimen hic inculcare nihil attinet.

§. CXVII.

Quibus opponuntur tyrannicae, oligarchicae, et ochlocraticae.

Enimuero, quum, siue vnus, siue plures, siue omnes, imperent, non alio iure praesint reipublicae, quam quod reliqui ciues eorum voluntati voluntates suas submiserunt: (§. CXV, 53.) consequens est, 58) vt iniuste imperent, quibus suam voluntatem non submiserunt ciues. Hinc 59) si vnus iniuste occupat rempublicam, monarchia in TYRANNIDEM; 60) si loco collegii optimatium pauci imperium inuadunt, aristocratia in OLIGARCHIAM; denique 61) si loco totius populi turba quaedam vel faex hominum omnia pro lubitu decernit, democratia in OCHLOCRATIAM degenerat. *) 61) Quas reipublicae formas vitiosas regularibus admodum similes esse, et proinde 63) has in illas facile degenerare, recte obseruauit Polyb. *Hist. VI, 1.* idque ipsa experientia satis confirmat.

*) Id quoque eleganter vidit scriptor πολιτικώτατος Polyb. *ibidem p. 629.* Διὸ καὶ γένη μὲν ἓξ εἶναι ῥητέον πολιτειῶν· τρία μὲν, ἃ πάντες θρυλλοῦσι, καὶ νῦν προσείρηται· τρία δὲ τὰ τούτοις συμφυῆ; λέγω δὲ μοναρχίαν, ὀλιγαρχίαν, ὀχλοκρατίαν. *Itaque genera rerumpublicarum statui sex debent: tria quae omnium ore iactantur, quaeque modo posita sunt a nobis: tria cognatae cum his naturae, dominatum dico vnius, paucorum, et turbae vulgaris.* Pro tyrannide quidem hic ponit monarchiam, quippe quam illum a regno distinguere, diximus: (§. CXVI. *) sed ipse paullo post subiicit: μεταβαλλούσης δὲ βασιλείας εἰς

εἰς τὰ συμφυῆ κακά, λέγω δὴ εἰς τυραννίδα, κ.τ.λ. *Regnum vbi ad congenita mala degenerauit, nempe* TYRANNIDEM. Talis et reliquorum ciuilis prudentiae auctorum philoſophia eſt, quam hic pluribus inculcare non opus eſt. Cui non dictus Hylas?

§. CXVIII.

Quid respublicae mixtae?

Quum vero tres illae regulares rerumpublicarum formae in totidem vitioſas oppoſitas facillime degenerent: (§. CXVII, 63.) non mirum eſt, 64) pauciſſimas ſemper repertas fuiſſe ciuitates, quae ex tribus illis vnicam eligerent: ſed 65) plerasque vel omnes illas formas veluti in vnam conflaſſe, *) vel 66) duas certe ita commiſcuiſſe, vt vna alteram veluti in officio contineret. Quumque 67) a potiore fieri ſoleat denominatio: inde non poſſunt non varia naſci regnorum ariſtocratiarum, et democratiarum genera, quae 68) RERVMPVBLICARVMne MIXTARVM, an irregularium nomine venire debeant, noſtra parum refert. Add. HERT. *Elem. prud. ciu. I, II. 8. p. 2320. ſequ.*

*) Et hanc quidem optimam omnium rerumpublicarum formam eſſe, obſeruat Polyb. *Hiſt. I, I. p. 628.* Δῆλον γὰρ, ὡς ἀρίστην μὲν ἡγητέον πολιτείαν τὴν ἐκ πάντων τῶν προειρημένων ἰδιωμάτων συνεστῶσαν· *Manifeſtum eſt, eam rempublicam cenſeri debere optimam, quae ex omnibus iſtis, quas diximus, formis ſit compoſita.* Et *Cap. VIII. p. 638.* magnopere laudat Lycurgum, quod οὐχ ἁπλῆν οὐδὲ μονοειδῆ πολιτείαν, *non ſimplicem atque vniformem* conſtituerit *rempublicam:* ſed optimarum quarumque rerumpublicarum virtutes omnes ac proprietates in vnum copularit, ne, ſi qua iſtarum ſupra modum augeretur, ad vitia congenita

genita deflecteret, sed, dum cuiusque vis mutuo omnium nisu in contrarium retrahitur, nulla pars illarum vergat vsquam, aut nimium propendeat, verum aequis ponderibus librata et aequa lance suspensa quam diutissime respublica duret, non secus ac fieri soleat in nauibus, quas hinc inde par vis ventorum impellat. Sic et Dionys. Halicarnass. *Antiqu. Lib. II. p. 82.* vbi rempublicam Romanam a Romulo eodem fere modo institutam fuisse, refert, illam mixturam vocat *κόσμον τῆς πολιτείας*, additque: *ὃν ἐγὼ πάντων ἡγοῦμαι πολιτικῶν κόσμων αὐταρκέστατον ἐν εἰρήνῃ τε καὶ κατὰ πολέμους· hanc ego concinnam reip. formam ceteris omnibus reip. constitutionibus praefero, vt paci aeque, ac bello, idoneam.* Omitto iam eiusdem generis testimonia Zenonis apud Laert. *VII, 131.* Ciceronis apud Non. Marcellin. *de verb. propr. IIII. 292.* Tacit. *Annal. IIII, 33.*

§. CXVIIII.

Quid ciuitatum systemata?

Denique quum et totae societates in vnam maiorem coalescere possint: (§.XVIII,49.) consequens est, 69) vt et plures respublicae, salua cuiusque forma et independentia, icto foedere, in vnam maiorem ita coalescere possint, vt, quae ad communem omnium salutem securitatemque pertinent, communi consilio iunctisque viribus exsequantur. *) Quales consociatae respublicae 70) FOEDERATAE, ACHAICAE, itemque SYSTEMATA CIVITATVM adpellantur.

*) Pufendorffius tum singulari *de systematibus ciuitatum* dissertatione, quae inter eius *Diss. acad. selectas p. 210. sequ.* occurrit dum de *iur. nat. et gent. VII, 5, 16. sequ.* existimat, ciuitatum systemata emergere vel *mediante communi rege*, quando plura separata regna vel ex conuentione, vel ex occasione matrimonii, hereditatis, aut victoriae vnum

vnum et eumdem habeant regem, ita tamen vt ideo in vnum regnum non coalescant, sed singula iuxta suas leges fundamentales a communi rege administrentur, vel *per foedus:* eademque principia fere sequitur Hert. *Elem. prud. ciu. I, 12. 6. sequ.* Enimuero aut vnum regnum alteri ita subiicitur, vt in communi imperio nullae sint eius partes: veluti olim regna Macedonicum, Syriacum, Aegyptiacum, Romanis subiecta: aut suas quodlibet res sibi habet, vt hodie imperium Romano-Germanicum, Hungaria et Boemia: aut ita coaluerunt, vt veluti vnum regnum constituant, vti hodie Anglia et Scotia, Polonia et Lithuania. Primo casu regnum perdomitum in prouinciae formam redigitur, nec cum altero systema aliquod constituit. Nec altero casu dici potest, duo regna coaluisse in σύςημα, quum nihil commune inter se habeant, sed princeps tantum duas personas sustineat. Superest ergo tertius tantum casus, vbi duo illa regna vel duo populi, quum voluntates viresque ad communem defensionem vniuerint, vnam omnino societatem maiorem constituunt, adeoque systematis nomen ob definitionem, hoc paragrapho datam, iure meritoque ferunt. Addatur G. G. Titius ad Pufend. *de offic. hom. et ciu. II, 8, 13. sequ.*

§. CXX.

Quum ergo MONARCHIA nascatur, quoties omnes ciues voluntates suas vnius personae physicae voluntati submittunt: (§. CXVI, 55.) consequens est, 71) vt perinde sit, quo dignitatis vocabulo, Imperatoris, Regis, Ducis, an Principis vtatur. 72) Vt quum neminem superiorem agnoscat, qualecumque dignitatis nomen recte de nouo adsciscat, *) quamuis 73) non aeque facile cogere possit exteros reges ac respublicas, vt ei nouum illud dignitatis

Monarcha titulum quemcumque honoris recte adsciscit.

tis nomen tribuant, adeoque 74) ipsae prudentiae regulae suadeant, vt, priusquam maius illud ἀξίωμα adsumat monarcha, aliorum regum rerumque publicarum audiat sententias, sibique nouos illos titulos honoris diserte stipuletur.

*) Quum enim summi imperantes secum inuicem viuant in statu naturali, (§. IIII, 3.) isque sit status libertatis et aequalitatis, (§. V. et VI.) sequitur, vt monarcha monarchae sit aequalis, nihilque eum impediat, quo minus pari cum aliis dignitate in republica sua frui velle, adeoque nouum titulum, cui tuendo se parem esse intelligit, adsciscere possit. Vidit nostra aetas duo exempla, quae et posteritas venerabitur, FRIDERICI I. Prussiae Regis, et PETRI I. Russorum Imperatoris, quorum alter primus Regii nominis, alter Imperatorii dignitatem genti suae intulit, vterque postea ab aliis Imperatoribus Regibusque his insignibus nominibus ornatus. Equidem intolerabilem fastum suum eo tempore, quo coronam sibi imposuerat sempiterna gloria dignissimus princeps, FRIDERICVS I. prodere non dubitauerat Clemens Papa XI. suae potestatis suique arbitrii esse ratus, Reges creare: sed doctrinam illam Hildebrando aliquo, quam Clemente, digniorem, et ipsis Romanae ecclesiae alias deditissimis principibus abominabilem, magno adparatu profligauit illustris academiae nostrae Cancellarius, Io. Petr. a Ludewig, qui et, totam hanc quaestionem variis opusculis, *de auspicio regio* editis, praeclare illustrauit, quibuscum et V. C. Euerardi Ottonis dissertationem elegantissimam *de titulo Imperatoris Russorum*, quae eius *dissertationibus iuris publici et priuati Part. I. p. 135.* inserta est, merito coniungendam censemus.

§. CXXI.

Iura omnia maiestatis solus exercet.

Ex eodem patet, 75) monarcham omnia agere suo arbitrio, et 76) quamuis prudentiores

res merito adhibeat in consilium, eorum tamen suffragia non sententias, sed consilia esse. 77) Eumdem agere vbique et semper, adeo, vt vere dici coeperit a temporibus Hadriani Imperatoris: ἐκεῖ τε ἡ Ῥώμη, ὅπου πότ' ἂν ὁ βασιλεὺς ᾖ· *Roma est, vbi Imperator est.* Herodian. *Hist. I, 6.* 78) Nullum denique esse ius maiestatis, quod non exerceat princeps: (§. CXII, 18.) immo 79) monarchiae nomen vix tueri regnum, in quo vllus alius ius quodcumque maiestatis independenter a rege exercet. *)

*) Reipublicae enim, tamquam vnius personae moralis, vnus debet esse intellectus, vnaque voluntas. (§. CXV, 50.) Iam si praeter monarcham alius quodcumque ius maiestatis independenter a rege exerceret: non esset totius reip. vnus intellectus et voluntas. Ergo nec futura esset respublica: sed resp. in republica. Saluum ergo fuit Meroueidarum imperium, quamdiu perstitit regum auctoritas. Ea subruta, et ius belli et pacis ad sese trahentibus maioribus domus, precario veluti imperabant reges, donec Pippino placuit regni decus genti suae inferre. Adeo eo sensu verum est dictum Homeri *Iliad.* β.

οὐκ ἀγαθὸν πολυκοιρανίη· εἷς κοίρανος ἔστω,
Εἷς βασιλεύς.

Non bonum est multos imperare; vnus esto imperans.
Vnus rex.

quamuis tyrannos saepe eo abusos esse, non ignoremus. Vid. Sueton. *Calig. Cap. XXII.*

§. CXXII.

§. CXXII.

Quid interfit inter monarcham et tyrannum?

Quamuis vero omnia suo arbitrio agat monarcha: (§. CXXI, 75.) non tamen agere aliud debet, quam quod finis ciuitatis, (§. CVII, 18.) puta securitas ciuium, (§. CVI, 17.) requirit. Ex quo consequitur, 80) vt populi securitas, et salus suprema monarchae lex esse debeat, 81) eoque ipso hic differat a tyranno, qui ad suam tantum securitatem vtilitatemque omnia refert, 82) quumque scelere quaesita bonis artibus retineri nequeant, parum pensi habet ciuium suorum perniciem, dum ipse statum suum conseruet. *)

*) Huc pertinent omnes artes tyrannicae, de quibus accuratissime Aristot. *Polit. V, 10. sequ.* Quum enim omnes tyranni, conscii sibi odii ciuium, meticulosissimi esse soleant; non possunt, quin omnem eminentem virtutem opprimant, virorum excellentium, tamquam eminentium papauerum, capita demetant; seuerissime animaduertant in innocentes sub obtentu laesae maiestatis, criminis fere vnius eorum, qui crimine vacant: inimicitias ac discordias inter ciues serant: litterarum omnem splendorem exstinguant: peregrinos praeferant ciuibus: hos denique dignitatibus, opibusque spolient, et redigant ad incitas. Quae omnia quam iniusta, quamque fini ciuitatis contraria sint, facile vnusquisque animaduertit. Vnde recte Polyb. *Hist. II, 59. p. 202.* Αὐτὸ γὰρ τοὔνομα (τυράννου) περιέχει τὴν ἀσεβεστάτην ἔμφασιν καὶ πάσας περιείληφε τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀδικίας καὶ παρανομίας. *Nam ipsum tyranni nomen summae impietatis significationem coniunctam habet, iniurias sceleraque omnia complectens, quae inter homines solent versari.*

§. CXXIII.

§. CXXIII.

Deinde ex ARISTOCRATIAE definitione (§. CXVI, 56.) colligimus, 83) penes totum optimatium collegium esse debere maiestatis iura omnia, eaque adeo 84) non aliter explicari posse, quam de communi totius collegii sententia. 85) Opus ergo esse certo loco, vbi frequentes conueniant, et de republica consulant in medium, nec non 86) certo definitoque tempore, quo senatus ordinarius habeatur, nisi, 87) quae quotidie ex improuiso incidere solent, negotia senatum extra ordinem indictum postulent. Praeterea quum plurium consensus sperari non possit, nisi per submissionem: (§. XVIII, 55.) consequens est, 88) vt et in aristocratia pauciores se submittere debeant voluntati plurium, adeoque 89) plurium sententiae vincant pauciores, 90) in pari vero sententiarum numero, nihil actum videatur, nisi vel is, qui praesidet collegio, pondus addat alterutri parti, vel 91) talis sit caussa, vt locus sit CALCVLO MINERVAE. *) Denique, quum vitiosa forma, opposita aristocratiae, OLIGARCHIA vocetur, (§. CXVII, 63) illaque in hanc facile degeneret: (ibid. n. 60.) res ipsa exigit, 92) ne quid decerni valide possit, nisi maxima optimatium parte, e. g. duabus tertiis, praesente.

Quomodo iura maiestatis exerceantur in aristocratia?

*) CALCVLVS MINERVAE dicitur, quando in pari condemnantium atque absoluentium numero reus a poena criminis liberatur. Nam quum Orestes, parricidii accusatus, in Areopago caussam diceret, iique, qui damnandum censebant reum, vno calculo vincerent absoluentes, Minerua his vnum cal-

 culum

culum adiecisse fingitur, vt in pari suffragiorum numero absolueretur. Quae postea lex paene omnibus gentibus placuit, vti praedixisse Mineruam fingit Euripides *in Iphigen. Taur. v. 1268.*

Καὶ τοῖσι λοιποῖς ὁ δὲ νόμος τεθήσεται,
Νικᾶν ἴσαις ψήφοισι τὸν φεύγοντ' ἀεί.

Et ceteris lex ista promulgabitur,
Vt vsque paribus calculis vincat reus.

Conf. Boecleri *dissert. singularis de calculo Mineruae* et viri celeberrimi, Henr. Cocceii *diss. de eo quod iustum est circa numerum suffragiorum, et de calculo Mineruae. Cap. II.* vbi vir doctissimus §. X. hanc naturalem adfert rationem huius iuris, quod prior rei status condemnatione mutetur, absolutione maneat, adeoque tunc vere nihil agatur. Quum ergo maior tantum pars noui aliquid facere, et statum priorem mutare possit, sequitur, si pares sint, vt nihil agatur, sed prior rei status maneat, isque adeo absoluatur.

§. CXXIIII.

Quomodo in democratia?

Nec aliter sese res habet in DEMOCRATIA. Quum enim in ea, quod vniuersa ciuium multitudo communi suffragio decernit, pro totius ciuitatis vel reipublicae voluntate habeatur: (§. CXVI, 57.) sequitur sane, 93) vt maiestas hic sit penes totum populum, isque 94) tunc omnia iura maiestatis exerceat. Quumque id aliter fieri non possit, quam si populus confluat in comitia, et de negotiis obuenientibus consulat in medium: per se patet, 95) hic quoque certum locum, vbi coeat populus, 96) statosque dies, quibus comitia habeantur, definiendos esse, 97) ratumque haberi, quod populus siue curiatim, siue tributim, siue viritim, pluribus suffragiis decreuerit.

uerit. Denique 98) facile in OCHLOCRATIAM degeneraturam esse democratiam, *) si minori parti populi, absentibus vel exclusis reliquis, suffragii ius permittatur, ex ipsa ochlocratiae definitione (§. CXVII, 61.) facile intelligitur.

*) Tunc vero miserrima est reipublicae conditio, maxime si accedant demagogi, quorum incitata stimulis tribuniciis plebs furit, omniaque sursum deorsumque versat, donec demagogorum aliquis tyrannidem occupet, idemque contingat, quod Athenis contigisse refert Phaedrus *Fab. I, 2.*

Athenae quum florerent aequis legibus:
Procax libertas ciuitatem miscuit,
Fraenumque soluit pristinum licentia.
Hinc, conspiratis factionum partibus,
Arcem tyrannus occupat, Pisistratus.

Ceterum de demagogorum artibus videndus est Hertius *Elem. prud. ciu. Part. II. sect. XXIIII. §. XXIII. p. 496.*

§. CXXVI.

Quomodo in rebuspublicis mixtis?

Quum vero et MIXTAE, quas vocant, respublicae aliquando optimae, et ideo inuentae sint, vt vna forma alteram veluti in officio contineat: (§. CVIII.) res ipsa docet, 99) iura maiestatis vel omnia, vel quaedam, in his ciuitatibus ita communicari debere vel cum optimatium collegio, vel cum multitudine populi, vt ordo vnus, inconsulto altero, decernere nihil possit: non vero 100) ita diuidi posse illud iurium maiestatis exercitium, vt vnus, altero inscio vel inuito, aliquid agat. Siquidem ita impediri non posset, quo minus respublica in republica nasceretur. *)

*) Hinc informis omnino erat reipublicae Romanae ſtatus, quum eo delapſa eſſet, vt plebs, tribuniciis inſtincta furoribus, inconſulto reliquo populo, leges ferre, et de capite ciuium Romanorum ius ſuo arbitrio dicere, et omnia patrum magiſtratuumque decreta turbare poſſet, quum ſine plebe populus nec leges ferret, nec iudicaret, nec de bello ac pace decerneret. Quum vero, vbi loco totius populi turba quaedam vel faex hominum pleraque pro lubitu decernit, in *ochlocratiam*, adeoque vitioſam reip. formam degeneret ciuitas: (§. CXXIII, 61.) Romanam remp. tum parum ab ochlocratia abfuiſſe, facile eſt ad intelligendum.

§. CXXVII.

Quomodo in ſyſtematibus ciuitatum?

Quod ad SYSTEMATA CIVITATVM attinet, quum illa vel ex duobus pluribusue regnis, quae ſub communi capite veluti in vnum regnum coaluerunt, (§. CXVIIII. *) vel ex pluribus ciuitatibus, foedere iunctis, (§. eod.) oriantur: facile patet, 101) priore caſu regna iſta, niſi plane ſint παμβασιλεῖαι, praeter communem regem communia etiam habere debere comitia, 102) ad eaque vtriusque regni ordines, certo numero, pro virium ratione eſſe euocandos. Poſteriore vero caſu 103) ciuitates ſingulas immanentia maieſtatis iura ſuo arbitrio; 104) transeuntia, quae ad communem ſecuritatem pertinent, communi conſilio exercere, ac proinde 104) delegatos a ſingulis homines collegium aliquod, ſiue perpetuum, ſiue temporarium, debere conſtituere, quod de rebus ad communem ſecuritatem pertinentibus conſulat in medium, et, quid facto opus ſit, re prius cum ciuitatibus ſuis communicata, decernat. *)

*) Talis

*) Talis olim Amphyctionum, nec non ciuitatum Achaicarum, senatus, de quo plura Boecler. diss. *de Amphyction.* et Vbbo Emm. *vet. Graec. Tom. III. p. 305.* Sed quum hodie exemplum huiusmodi systematis, senatusque in eo necessarii, praebeant florentissimae Belgarum Heluetiorumque respublicae, quas, Ios. Simlerus, Templeus aliique viri docti accuratissime descripserunt: non est, quod hic actum agere velimus.

§. CXXVIII.

Magna est systematum ciuitatum diuersitas.

Enimuero quum pleraque ad foederis leges, quibus coaluerunt, redeant: (§. CXVIIII, 69.) fieri non potest, 105) quin hae respublicae sint diuersissimae, 106) aliaeque arctiore, aliae paullo laxiore vinculo sint coniunctae, 107) aliae plus, aliae minus inter se commune habeant: immo et 108) quibusdam communia aeraria, officinae monetariae, armamentariaque sint, quibusdam non sint: denique 109) quaedam praesidem quemdam, communisque foederis veluti custodem, senatui praeficiant, aliae ab hoc instituto abhorreant: denique 110) nec ius suffragii, nec modus ea, quae ad communem securitatem necessaria sunt, contribuendi, nec reliqua instituta eodem vbique modo sese habere possint.

CAP. VII.

DE SVMMA POTESTATE, EAMQVE ADQVIRENDI MODIS.

§. CXXVIIII.

Imperium omne summum et ἀνυπεύθυνον.

QVum qui coalescunt in rempublicam antea in statu naturali vixerint, (§. III.) isque fuerit status aequalitatis et libertatis: (§. V. et VI.) consequens est, 1) vt ciuitas et postea nemini mortalium subiecta sit, 2) omniaque, quae conseruando statui suo necessaria esse existimat, libere peragere, nec 3) ab vllo in exercitio iurium suorum turbari, vel 4) ad reddendas gestorum rationes adigi possit. Quum ergo haec omnia, coniunctim accepta vocentur IMPERIVM SVMMVM et ΑΝΥΠΕΥΘΥΝΟΝ: consequens est, 5) vt in omni ciuitate vel republica sit imperium summum et *ἀνυπεύθυνον.* *)

*) Loquimur de REPVBLICA proprie sic dicta, quam supra definiuimus, quod sit multitudo hominum, nulli alii mortalium obnoxia, et sub communi imperante securitatis suae caussa consociata. (§. CIIII, 3.) Quamobrem populus, ab alio victore in potestatem redactus, non rempublicam constituit, sed PRAEFECTVRAM vel PROVINCIAM, quia aliis est obnoxius. Ex eadem ratione non reip. sed MVNICIPII nomine venit multitudo, sub communi quidem imperante, consociata, sed regno tamen, vel reipublicae maiori subiecta. Vnde quamuis inreconsulti municipia saepe vocent respublicas, et hinc mentionem faciant reipublicae Antiochensium, *l. 37. D. de reb. auct. iud. possid.* Heliopolitanorum, *l. 4. C. qui pot. in pign.* Thessalonicensium, *l. 23. C. de euict.* Tusculanorum, *l. 38. §. 5. D. de legat. III.* Sebastianorum, *l. 21. §. 3. D. de ann. leg.* Arelatensium,

sium, *l. 34. D. de vsu et vsufr. leg.* Sardianorum *l. 24. D. de ann. legat.* tamen vbi accuratius loquuntur, *eos, qui pro ciuitate legatione funguntur* negant REIP. *caussa abesse. l. 26. §. vlt. D. ex quib. causs. mai.* Multum ergo refert, quo sensu accipias reip. vocabulum.

§. CXXX.

Quum ergo in omni ciuitate vel republica sit imperium summum et ἀνυπεύθυνον, (§. CXXVIIII, 5.) et ciues tamen voluntates suas vel vni, vel pluribus, vel vniuerso populo submiserint: (§. CXV, 52.) consequens est, 6) vt quibuscumque voluntates suas submiserunt ciues, ii et imperio illo summo et ἀνυπευθύνῳ gaudeant, adeoque 7) illi a nemine, praeterquam a Deo, iudicari, multoque minus 8) a populo supplicio aliisque poenis adfici possint, adeoque 9) pestilentissimum sit illud dogma monarchomachorum, quod populus sit ipso rege vel principe superior, et 10) penes illum *realis*; penes hunc *personalis* tantum *maiestas* reperiatur.*) Monarchomachorum error.

*) Est haec doctrina Franc. Hotomani, Stephani Iunii Bruti, cuius sub nomine alii Hub. Languetum, alii Ge. Buchananum, alii alios latitare contendunt, Sidney, Althusius, Pareus, Io Mitton, et alii, de quibus praeter *Obs. Halens. VI, 1.* legendus est Io. Franc. Budd. *Hist. iur. nat. et gent. §. LII.* Ceterum πρῶτον illud ψεῦδος, quo in transuersum acti hi viri doctissimi populo omnia permittunt in reges et principes, in eo consistit, quod constituentem semper superiorem esse existimant constituto, quodque adeo populus, qui sibi regem et principem constituerit, (§. CXII, 38.) non possit non rege vel principe illo a se constituto esse superior. Sed id non minus absonum est, ac si seruus, qui

ſe vltro domino alicui in ſeruitutem obnoxiam addixit, (§. LXXVIIII. 8.) ſeſe domino ſuperiorem dicere vellet, quia ſibi ipſe dominum conſtituerit. Vid. Grot. *de iure belli et pac. I, 3, 8.* V. A. Zach. Huber. *Diſſ. Lib. II. p. 124. ſequ.* Potius ratio ipſa ſatis agnoſcit, eum non poſſe dici ſuperiorem, qui alterius voluntati voluntatem ſuam ita ſubmiſit, vt voluntati ſuae veluti renunciarit. Quod quum faciat populus, vbi coaleſcit in rempublicam: (§. CXXVIIII, 5.) qua, quaeſo, fronte is ſe rege ſuperiorem dicet?

§. CXXXI.

Nec non Machiauelliſtarum.

At quia tamen eatenus tantum voluntati ſummorum imperantium voluntates ſuas ſubmiſerunt ciues, quatenus id exigit finis ſocietatis ciuilis, vel reipublicae, (§. XV, 42. ſequ.) id eſt, communis, ob quam potiſſimum in ciuitatem coaluerunt, ſecuritas: (§. CVII.) non poſſumus non inde colligere, 11) nefarie illos blandiri ſummis poteſtatibus, qui illis perſuadent, licere, quod libeat, 12) nec ciuibus ab imperantibus fieri poſſe iniuriam, immo 13) illorum vitam, exiſtimationem, facultates, ipſamque conſcientiam, ita in principum poteſtate ac arbitrio eſſe, vt illis in ſolo obſequio relicta ſit gloria. Ex quo fonte quum promanent omnia, quae magna adſeueratione humano generi, obtrudere conati ſunt Nic. Machiauellus, Thomas Hobbeſius, et quicumque poſtea *obedientiam paſſiuam* defenderunt in Britannia: *) 14) haec principia omnia non minus peſtilentia eſſe, ac monarchomachorum dogmata, nemo temere negauerit.

*) De Machiauello et Tho. Hobbeſio omnia nota ac peruulgata ſunt. Nec quisquam eſt, qui non meminerit,

minerit, quid inter auctores librorum, quos *Iulianum* et *Iouinianum* inſcripſerunt, aliosque viros doctos, contrariis ſtudiis agitatum ſit in Britannia. Quin et Grotium *de iure belli et pac. I, 3. 8. ſequ.* quodammodo praeluſiſſe huic doctrinae de paſſiua, quam vocant, obedientia, non pauci cenſent, quamuis ſecundum eum vindicias dederit vir laudatiſſimus, Zach. Huberus *ibid. p. 222. ſequ.* Sane ſiue vi aliquis ſibi ſubiecerit populum, ſiue hic ſibi imperantem vltro elegerit: nefas erit principi, iniuriis adficere populum ſuum, eumque hoſtili animo opprimere. Priore enim caſu, dum in deditionem accepit populum, hoſtilem animum depoſuit. Poſteriore nihil poteſtatis habet, niſi quantum ei in ſe detulit populus: quem ſane principi dediſſe facultatem, ciuibus, tamquam mancipiis abutendi, nemo dixerit. Nec ius ſceleri datur loco *I. Sam. VIII, 11.* Siue enim illud משפט המלך vel *ius regis*, de more et facto explices, vti *ius latronis*, *l. 5. D. ad leg. Pomp. de parricid.* ſiue de dominio eminente, quod magiſtri Iudaeorum faciunt, et cum eo celeberrimus Thomaſ. *ad Huberi de iure ciuit. I, 2, 7, 13. pag. 58.* ſiue denique de iure, eatenus obligatorio, vt illi reſiſti nequeat, vti ius accipit Paullus *l. 11. D. de iuſt. et iure*, et hunc ipſum locum erudite interpretatur V. A. Zach. Huberus *ibid. pag. 237.* inde ſane demonſtrari non poteſt, ius tale eſſe imperantibus, quale illis Machiauellus et Hobbeſius, eorumque imitatores, ſeruum pecus, attribuere auſi ſunt. Non ſane tale ius ſibi adrogabit princeps bonus,

> Ὅιος Ὀδυσσεὺς ἔσκε μεθ' ἡμετέροις τοκεῦσιν,
> Οὐδὲ τινὰ ῥέξας ἐξαίσιον, ὐδέ τι εἰπὼν
> Ἐν δήμῳ, ἥτ' ἐςὶ δίκη θείων ἀνθρώπων.

> *Qualis apud veteres diuus regnabat Vlyſſes,*
> *Qui nulli ciui dicto factoue nocebat.*
> *Scilicet hoc hominem Dis immortalibus aequat.*

§: CXXXII.

Impe-rantes facro-fancti.

Quia ergo fummi imperantes a nemine, praeterquam a Deo, iudicari, multoque minus fupplicio adfici poffunt a populo: (§. CXXX, 6. 7.) merito inde colligimus, 15) facrofanctum effe omne fummum imperium, 16) facrofanctos et ipfos imperantes, adeoque 17) maximum crimen merito habendum effe illud, quod perduelles, rebelles et feditiofi admittunt. Quin 18) quamuis forte in thefi concedendum fit, iis, qui hoftilem animum aduerfus populum oftendunt, tamquam tyrannis, poffe refifti: 19) in hypothefi tamen illam regulam fere inutilem effe, certiffimum eft, quia imperantes a nemine, praeter Deum, iudicari, adeoque et ab illo folo decidi poteft, verene hoftilem animum aduerfus populum gerant, nec ne. *)

*) Plura eam in rem dixit Thomaf. ad Huber. *de iure ciu. 1, 9, 2. 20. p. 316. fequ.* Exemplum fane Henrici IIII. Imp. fi paullo accuratius expendatur, fatis fuperque vnumquemque conuincet, quam periculofum fit, populo ea de re permittere iudicium. Erat ille princeps fortiffimus, cuius id vnum confilium erat, vt iura imperii poteftatemque regiam, fibi impuberi paene extortam, vindicaret. Ringebantur epifcopi et clerici in quos faba illa cudi videbatur, quibus nihil facilius erat, quam iuuenem ferociorem, iuriumque fuorum curiofiffimum, tamquam hoftem ecclefiae ac reipublicae traducere, et non modo plebi, fed et principibus imperii, quos faeculares vocant, immo et Gregorio Papae perfuadere, eum hoftili animo aduerfus ecclefiam et rempublicam furere, ita denique inftruere fcenam, vt princeps optimus, quantumuis manu fortis et plerumque victor, ab ipfo demum filio regno opibusque, tamquam hoftis ecclefiae et reip. fpoliaretur.

retur. Adeo periculoſum eſt, non modo plebi infimae, ſed et proceribus, iudicium permittere de principum actionibus.

§. CXXXIII.

Nec tamen quidquid illis libet, licet.

Quum tamen nec omnia promiſcue liceant principi; (§. CXXXI.) conſequens eſt, 20) vt ille vim inferre non poſſit ciuium conſcientiis, nec 21) quidquam iis imperare, quod voluntati Dei, tamquam ſupremi legislatoris, refragetur. (Lib. I. §. LXXXVII. *) 22) Nec iure ſuo aliquem iniuſte et ſine praegnante ratione priuare, quum ciues potius rerum ſuarum ſecure fruendarum cauſſa in ſocietatem ciuilem coierint. (§. CVI, 17.) 23) Vt ciuibus, in ſumma calamitate conſtitutis, liceat quidem omnia experiri, vt ius ſuum obtineant, immo et, 24) imminente maiore periculo, patriam dulciaque linquere arua: (§. XXII, 71.) non tamen 25) arma corripere aduerſus principem vel rempublicam. (Lib. I. §. CCXXXII, 19.)

§. CXXXIIII.

Quid ſi regnum illis datum ſub lege commiſſoria?

Quamuis vero haec generatim de imperantibus dicenda ſint: contingere tamen poteſt, 26) vt imperium alicui tradatur, certis pactis adſtrictum, additaque lege commiſſoria, ſi pactis illis non ſatisfiat. Tunc vero 27) iniuriam non fieri imperantibus, vbi ſubinde moniti ciuium libertatem opprimere non deſinant, ſi illis abrogetur imperium: ex natura pactorum facile intelligitur, quemadmodum 28) et vitio non verti poteſt ciuibus, ſi eos, qui ſibi imperium ſine iuſto titulo adrogarunt, et qui-

quibuscum nondum transegerunt, depectiue sunt, *) imperare prohibeant.

*) Hinc male Brutus et coniurati occiderunt Caesarem. Quamuis enim hic imperium usurparet in ciuitate libera, idque sine iusta caussa extorsisset ciuibus suis: hi tamen iam pridem in eo adquieuerant, ac veluti renunciauerant libertati suae. Et sane quum Brutus ipse apud Ciceronem *Epist. ad Brut. IIII.* non audeat Antonium, hostilis animi erga rempublicam manifestum, praeiudicare, reque ad suum arbitrium tracta, eum tamquam hostem adgredi: quo iure interimere potuit Caesarem, quem tantum abest, vt senatus populusque Romanus hostem iudicarit, vt potius ei sollemniter dederit fidem? Quare nec rectae rationi satis conuenit illud Caesariis apud Lucan. *Pharsal. Lib. I. v. 351.*

Detrahimus dominos vrbi, seruire paratae.

Si enim vrbs, id est, tota ciuitas dominos habere cupit: quo iure Caesari aut cuicumque alii ciui licuit bello ciuili illi *dominos detrahere?*

§. CXXXV.

Imperium se exserit per iura maiestatis. Ea quid? et quotuplicia?

Quum vero omne imperium sit summum atque ἀνυπεύθυνον: (§. CXXVIIII, 5.) consequens est, 29) vt cum illo coniuncta sint omnia iura, siue quibus finis societatis ciuilis, puta securitas, obtineri non posset, quaeque coniunctim MAIESTAS, vel MAIESTATIS IVRA adpellantur. Quum vero duplex sit illa securitas, INTERNA, qua ciues a conciuibus securi praestantur, et EXTERNA, qua ab hostium vi atque armis defenditur respublica: facile patet, 30) duorum etiam generum esse iura maiestatis, quorum 31) alia, quae ratione ciuium competunt, IMMANENTIA; alia, quae erga exteros exerceri possunt, TRANSEVNTIA adpellantur. *)

*) Omnia

*) Omnia haec turbarunt prudentes nostri, qui postquam ad ius publicum animum adpulerunt, id sibi negotii crediderunt solum dari, vt, tamquam coqui Plautini, diuersissima iura miscerent. Quum enim *II. Feud. 56.* de IVRIBVS REGALIBVS, quae cum feudis coniuncta esse solent, quaedam legerent: eadem illa esse existimarunt cum maiestatis iuribus; quum tamen multum intersit, vtrum regalia quis, tamquam vasallus, *dependenter* vti vocant; an iura maiestatis, tamquam summus imperans, *independenter* exerceat. Deinde, quum eo iuris feudalis loco non omnia iura, quae alias ab imperantibus exercentur, recenseantur: crediderunt doctores, ibi tantum agi de iuribus, quae salua maiestate communicari cum vasallis possint, atque hinc ea vocarunt REGALIA MINORA, quibus MAIORA, id est, vti illis visum. incommunicabilia opposuerunt. Ita adhuc plerique subduxerunt rationes, quos solide refellit celeberrimus Thomas. *ad Huberi de iure ciu. I, 3, 6, 3. p. 91. sequ.* Quum ergo hic non sit quaestio de iure clientelari, sed publico vniuersali, seu gentium: satius visum est, cauere ab illa confusione IVRIVM MAIESTATIS et REGALIVM, et naturam iurium maiestatis eorumque diuersa genera potius ex republica e vel societatis ciuilis indole, id est, ex ipso fonte, qnam ex Henningii Arnisaei, Regn. Sixtini, aliorumque eiusdem commatis auctorum, lacunis deriuare.

§. CXXXVI.

Si ergo INTERNA SECVRITAS in eo consistit, vt ciues a ciuibus securi praestentur: (§. CXXXV.) necesse sane est, 32) vt cum summo imperio coniuncta sint iura LEGES FERENDI, 33) eademque ad facta adplicandi, quam SVPREMAM IVRISDICTIONEM vocare licebit, nec non ius 34) iis, qui quid contra leges admiserunt, malum aliquod repraesentandi, vel POENAS infligendi, 35) TRIBVTA et VECTIGALIA pro reipublicae

Quaenam sint immanentia?

publicae necessitate EXIGENDI, 36) ADMINISTROS et MAGISTRATVS CONSTITVENDI, denique 37) circa sacra aeque ac 38) COMMERCIA aliaque, quae ad decus ciuitatis pertinent, operam dandi, ne quid resp. detrimenti capiat.

§. CXXXVII.

Quae-nam trans-euntia?

Quumque et EXTERNAM SECVRITATEM ab hostium vi et armis intendant ii, qui in communem coaluerunt rempublicam: (§. CXXXV.) consequens est, 39) vt a summo imperio seiungi non possit ius FOEDERA percutiendi, 40) LEGATOS mittendi, 41) BELLVM gerendi, 42) faciendi PACEM, quippe sine quibus fieri non posset, vt salua sit ciuitas. Nisi enim foedera pangendi ius haberet: impar saepe esset respublica impotentior potentiori. Si legatos mittendi facultas denegaretur: foedera non pangerentur. Si belli pacisque ius cessaret: non vllum esset medium vim vi repellendi, adeoque nec obtineri posset finis, qui in securitate consistit.

§. CXXXVIII.

An diuidua ac communicabilia?

Haec vero iura maiestatis, quum ex summi imperii indole manifesto fluant, 43) ab illo diuelli nequeunt, vt non statim vnitas voluntatis tollatur, et nascatur respublica in republica. (§. CXXI. *) At quum tamen saepe ita misceantur vel omnes, vel plures rerumpublicarum formae, vt vna veluti alteram in officio contineat: (§. CXVIII, 66.) contingere potest, 44) vt vel omnia, vel pleraque maiestatis iura non ab vna persona vnoue collegio, sed com-

communiter a pluribus, vel ab vniuerſo populo exerceantur, et tunc 45) opus ſit comitiis, in quibus ſummus imperans de communi ordinum ſententia haec iura exerceat. *)

*) Exemplo eſſe poteſt florentiſſimum Britanniae regnum, in quo, ſaluis potentiſſimo Regi praerogatiuis circa bellum et pacem, nec leges nouae feruntur, nec tributa et onera noua indicuntur, nec alia, quae ad totius regni decus ac ſalutem pertinent, ſtatuuntur niſi in regni comitiis, quae ibi *Parliamentum* vocant. Ita et in Germania nihil, quod ad vniuerſum imperium pertinet, niſi de communi Imperatoris, Electorum, Principum ac Ordinum ſententia decerni, idemque fere in Polonia, et hodie in Suecia obſeruari, ſaluis tamen auguſtiſſimo Imperatori regibusque potentiſſimis praerogatiuis, quae in Germania *reſeruata* adpellantur, in vulgus notum eſt. Immo in ipſis ſpecialibus Germanici imperii rebuspublicis ſimile quid obſeruauit Hert. *de legib. conſultat. et iudic. in ſpecial. Imp. Rom. Germ. rebuspubl.*

CXXXVIIII.

Ceterum quia et forma reipublicae initio totius populi conſenſu conſtituta, et ipſae perſonae imperantes ab eodem populo electae, iisque certae leges fundamentales praeſcriptae ſunt: (§. CXI. ſequ.) facile patet, 46) neminem adquirere ſibi imperium poſſe in republica, niſi volente populo, et ſecundum fundamentales reipublicae leges. Secundum eas vero 47) aut ELECTITIA eſſe imperia, aut 48) SVCCESSIVA, 49) eamque diuiſionem non modo ad *monarchias*, ſed et ad *ariſtocratias* et quodammodo ad *democratias* pertinere. *)

Imperium adquiritur vel per electionem, vel per ſucceſſionem.

*) Sic

*) Sic quando intra paucas familias, ita veluti conclusum est imperium, vt illis solis, qui ex illis prognati sunt, iure sanguinis competat ius in senatu dicendae sententiae: ARISTOCRATIA illa procul dubio est successiua. Quales aristocratias hodie fere Venetiis, Ianuae, Epidauri Noribergae, florere obseruauit Hert. *Elem. polit. I, 10, 16. p. 212. sequ.* Contra sicubi optimates vel a populo cum plena potestate eliguntur, vel ab ipso collegio cooptantur, ELECTITIA erit aristocratia. Vid. Huber. *de iure ciuit. I, 8, 1, 17. p. 292.* Sic et si in qua DEMOCRATIA non aliis ius suffragii daretur, quam ciuibus ORIGINARIIS, illa quodammodo successiua esset: sin et *adscititiis*, ELECTITIAE similis.

§. CXXXX.

Quid iustum circa electionem imperantis?

Imperium ELECTITIVM est, quando populus, incidente interregno, sibi imperantem creat, et in eum consentientem confert imperium. Quumque populus ius illud eligendi vel ipse in comitiis exercere, vel certis personis in perpetuum dare possit: consequens est, 50) vt is, qui ab illis, quibus eligendi ius est, pluribus suffragiis eligitur, pro legitimo imperante sit habendus, *) dummodo 51) oblatum sibi imperium accipiat, et 52) secundum leges fundamentales habilis sit ad regendam rempublicam, quin et 53) ipsa electio eo ritu ac ordine facta sit, quem leges publicae vel mores ciuitatis ac reipublicae exigunt.

*) Itaque vix legitimos dixeris principes, qui per seditionem a turba, vel ab exercitu, cui eligendi ius non est, ad imperium sunt euecti. Quod postremum rempublicam Romanam saepenumero tantum non pessumdedisse, vel exempla Othonis, Vitellii, Vespasiani, nec non Pescennii Nigri, Clodii Albini, et Septimii Seueri docent. Hinc Plutar-

Plutarchus *in Galba p. 1053.* loquutus de tempore, quo, vt ait Tacit. *Hist. I, 4. euulgatum fuerit imperii arcanum, posse principem alibi, quam Romae, fieri*, quassatam, inquit, conuulsamque tunc esse rempublicam Romanam, quasi fabulosis Titanum motibus, (τοῖς λεγομένοις τιτανικοῖς πάθεσι καὶ κινήμασι,) quum eodem paene tempore hinc inde transferretur principatus ex auaritia et licentia militum, qui largitione et praemiis corrupti imperatores imperatoribus, tamquam clauum clauo pepulerint. Vid. Petri Cunaei *Orat. VIIII. p. 188.* Adeo multum interest reipublicae, in qua electitium est imperium, personas eligentes, eligendasque, et ipsum modum formamque eligendi certis legibus ita definire, ne similia Titanicis illis motibus contingant.

§. CXXXXI.

Quid interregnum in republica electitia?

Ex qua imperii electitii definitione (§. CXXXX.) porro patet, 54) in huiusmodi imperio toties incidere INTERREGNVM, id est, statum ciuitatis, a summo imperante ordinario destitutae, quoties summus imperans vel moritur, vel ipse sese abdicat, vel a populo illi abrogatur imperium, 55) nisi populus, viuo ac volente imperante, alium elegerit, ipsi successurum. 56) Designatum illum successorem nihil iuris habere viuo imperante, nisi quantum, volente illo, ei detulerit populus, vel 57) quantum ipse ei delegare velit imperans, siue absens, siue alia iusta caussa impeditus, quo minus ipse praesit reipublicae. *)

*) Quum enim aliud sit, imperanti abrogare imperium, aliud, eidem successorem designare: fieri non potest, vt successori deferatur facultas imperium reipsa capessendi, quin simul abrogatum eidem imperium videatur. Hinc animaduertimus regibus Romano-

Hh rum

rum, quos, viuo Imperatore, aliquando eligunt Germani, nihil poteſtatis reipſa dari, niſi Imperatores abſentes iis aliquam delegent, quod Carolum V. aliquando feciſſe, nouimus. Similis paene eſt *coadiutorum*, quos vocant, conditio, quibus, viuis epiſcopis ac praelatis, nihil omnino poteſtatis competit, ſed certum tantum tribuitur ius ſuccedendi, ſi ſedem vacare, vti loquuntur, contigerit, vt adeo coadiutorum nomen ſine omine ferant. Illuſtr. Boehmer. *Iur. eccleſ. proteſt. III, 6, 23.*

§. CXXXXII.

An tempore interregni adhuc ſuperſit reſpublica?

Quum vero hoc interregnum ſit ſtatus ciuitatis, a ſummo imperante ordinario deſtitutae, (§. CXXXXI, 54.) nec tamen populus tunc ceſſare velit rempublicam, dum de nouo eligendo principe conſultat: conſequens eſt, 58) vt interea reipublicae praeeſſe debeant magiſtratus extraordinarii, quocumque nomine veniant, iique 59) vel noua electione, ordinum ſuffragiis, conſtituendi, vel, 60) quod conſultius eſt, in anteceſſum lege publica deſignandi, 61) quorum tamen ceſſare oportere poteſtatem, nouo imperante electo, facile vnusquisque intelligit. Quum vero hi imperantium vice fungantur ad tempus: mirum omnino eſt, 62) diſputare viros doctos, an tempore regni vera ſuperſit ciuitas vel reſpublica? quaeque illi forma adſignanda ſit? *)

*) Puſendorff. *de iure nat. et gent. VII, 7, 7.* de hoc ſtatu ita philoſophatur: Quia per poſterius pactum, regem inter et ciues initum, interna ciuitatis perfectio et ſummum imperium actu prouenit: inde, ſubiecto proprio imperii ſublato, ad imperfectam formam regnum delabi, ſic, vt primigenio tantum pacto cohaereat, de quo ſupra pluribu-

pluribus dictum. (§. CX.) Illi tamen pacto tempore interregni non parum firmitatis addere vocabulum communis patriae, simulque quod plurimorum fortunae isti loco sint annexae. Itaque interregni tempore regnum recte quidem cum Liuio I, 17. vocari posse *ciuitatem sine imperio, et quasi exercitum sine duce:* imperium tamen, (quod et a Grotio *de iure belli et pac. I, 3, 7.* obseruatur,) redire ad vniuersum populum, adeoque formam quamdam democratiae prae se ferre. Ita Pufendorffius, quem in plerisque et Hertius sequitur; *Elem. prud. ciu. I, 12, 14.* et Houtuyn. *Polit. gener. §. C. n. VI. sequ.* Enimuero, quum plerumque vel in antecessum designatus sit interrex, vel aliquis, vel plures, communi ordinum suffragio eligantur, qui ad tempus eadem cum potestate, immo et aliquando multo maiore, praesint reip. quam ipse imperans, iuraque maiestatis saltim ea, quae circa res moram non ferentes versantur, exerceant: vix excogitari potest ratio, cur non perfecta dici possit haec, licet temporaria, reipublicae constitutio, et monarchica quidem, si vni, dyarchica, si duobus, aristocratica, si pluribus, tamquam principibus intercalaribus, reipublicae cura demandetur.

§. CXXXXIII.

SVCCESSIVVM imperium est, quando populi decreto electa est familia quaedam regnatrix, vt ex ea persona aliqua semper praesit imperio, quamdiu ex posteris aliqua superest, quae per leges publicas praeesse possit. Quale imperium si constituere placuit: aut certum succedendi modum definiuit populus, aut nihil ea de re disposuit. Posteriore casu 63) omnino praesumitur, eum ius commune de successionibus ab intestato probasse. At quia tamen nec tanta prudentiae praesumtio cadit in feminas, quanta in masculos, (§. XXXXV.*) et praeter- *Successio qualis in regnis, vbi populus nihil in specie disposuit?*

ea facile contingere poſſet, vt per feminas regnum, veluti dotale, ad extraneos perueniret: hinc ſane 64) feminas non niſi in ſubſidium, et deficientibus demum maſculis, ad ſucceſſionem vocandas patet. *) Denique quum et vnitas voluntatis ſit veluti vita et anima reipublicae, (§. CXV, 50.) ea vero ſperari non poſſit, ſi duo pluresue regnum monarchicum vel pro indiuiſo adminiſtrent, vel illud inter ſe partiantur: conſequens eſt, 65) vt e pluribus, regi vltimo aeque propinquis, primogenitus vel primogenita praerogatiua iure meritoque donetur. (Lib. I. §. CCLXXXXVII, *)

*) Sunt, qui feminas ad imperia plane ineptas atque inhabiles exiſtimant, veluti Ioh. Bodinus, ſed ex iuris tantum Romani principiis, quae non ſtringunt gentes liberas. Et ſane quum in ipſa Hebraeorum theocratia iudicis officio cum laude functa ſit Debora, et omnium fere gentium annales celebrent reginas, quae ſibi immortalem gloriam prudentia regnandi rerumque geſtarum magnitudine pepererunt: quis feminas indignas habeat imperio? Attamen quum natura vt plurimum maſculos prae feminis quadam praerogatiua donarit: non abſurdum eſt, exiſtimare, has tantum in ſubſidium eſſe ad ſucceſſionem vocandas. Ariſtotel. *Polit. I, 8.* τότε γὰρ ἄῤῥεν φύσει τȣ͂ θήλεος ἡγεμονικώτερον, εἰ μή πȣ συνέςηκε παρὰ φύσιν. *Mas enim natura magis aptus eſt ad regnandum, quam femina, niſi in hac aliquid praeter naturam exſtiterit.*

§. CXXXXIIII.

Qualis ibi, vbi populus diſpofuit?

Vbi populus de ſucceſſionis ordine diſpoſuit, facile patet, 66) ſtandum eſſe populi voluntati. (§. CXII, 39.) Et hinc 67) ſiue Francicam,

cicam, quae feminas excludit, 68) siue CASTELLANAM, quae easdem admittit in subsidium, praeferat: 69) siue lineae, siue 70) gradus propioris habere malit rationem: siue denique 71) extraordinariam plane et insolitam succedendi rationem lege publica firmet: *) rata erit populi voluntas, et sacrosancta habebitur lex illa fundamentalis et publica. Ex quo porro colligimus, 72) posse etiam populum imperanti potestatem facere, successorem, quem velit, sibi designandi, nec non, 73) gliscentibus de iure succedendi litibus, partes suas interponere: quamuis experientia doceat, de caussa tam ardua plerumque, vt verbis Ennii vtamur, non in iure manum conseri, sed mage ferro rem agi.

*) Exempla quam plurima iam attulit Pufend. *de iure nat. et gent. VII, 7, 14.* Modus tamen maxime regularis est linealis, vt patri succedat primogenitus, eiusque posteri primogeniti, quoad aliquis ex illa linea supersit. Hinc, exstincta linea regnatrice, admittatur ex proxima primogenitus, et sic porro, quamdiu aliquis ex primi adquirentis posteris superest. Quaesitum etiam olim nouimus, vtrum is, qui primus liberorum, sed ante regnum natus est, an is, qui, iam regnante patre, in lucem prodiit, primogeniturae iuribus gaudere debeat? Sed quum in primogenitura tantum ordinis natalium habeatur ratio, nulla ratio est, cur frater natu minor ideo excludere debeat natu maiorem, quod illum, vagientem in purpureis incunabilis, aula audiuerit.

§. CXXXXV.

Interregnum ordinarium et extraordinarium.

Itaque per electionem tantum persona electa; (§. CXXXX.) ex iure SVCCESSIONIS tota familia regnatrix ius regnandi consequitur. (§. CXXXXIII.)

CXXXXIII.) Quumque adeo prius ius cum persona exspiret, posterius tamdiu duret, quam diu durat regnatrix familia: consequens est, 74) vt, exstincta persona electa, INTERREGNVM ORDINARIVM; 75) exstincta familia regnatrice, EXTRAORDINARIVM *) incidat, et tunc 76) in arbitrio populi sit, cui genti hoc decus de nouo conferre, et 77) vtrum illam iisdem legibus, imperio praeficere, an arctioribus limitibus succedendi ordinem, ipsamque imperantium potestatem, circumscribere malit.

*) Tale incidisse ferebant Franci post annum DCCCCLXXXVII. mortuis Lothario et Ludouico, Carolingiae stirpis regibus. Hinc teste Glabro Radulpho *Hist. II, 1. conuenientes totius regni primates* Hugonem, Ducem Parisiensem, *in regem vngi fecerunt*. Add. Aimon. *de gest. Franc. V, 44.* Sed et Russi, exstincta Ioannis Basilidis prole, et principibus quibusdam tragicis, Borisio Gudenouio, Theodoro, Borisii filio, Demetriis falsis, et Ioanne Zuskio, misere pereuntibus, electione quoque Vladislai Poloni male cedente, nouam elegerunt domum regnatricem Michaelis, Theodori, patriarchae, filii, ex qua postea ad nostra vsque tempora Alexius, Ioannes, Petri duo et Anna, vastissimo illi imperio praefuerunt. Quod enim ad Catharinam imperatricem attinet, eam non successionis iure, sed extremo mariti, Petri I. iudicio ad illud fastigium euectam esse, nemo ignorat.

§. CXXXXVI.

Quomodo vi adquiratur imperium?

Tales sunt imperium adquirendi modi, quoties ipse sibi populus imperantes constituit. Saepe enim vi et armis sibi aliquis viam munit ad imperium. Quo casu 78) populus deuictus, licet coactus, tamen in nouum illud imperium procul dubio consentit: (§. XVI, 45.)

ac

ac, 79) siue victor se eadem lege, qua antea principes vsi sunt, imperium susccepturum, polliceatur, siue 80) nouas sibi ac successoribus conditiones et plus potestatis stipuletur, siue 81) quaedam, quae sibi priores principes adrogarunt, victis remittat, id posteris pro lege esse oportet. *)

*) Hinc recte Grotius *de iure belli et pac. III, 8, 1, 3. Potest*, inquit, *imperium victori adquiri, vel tantum, vt est in rege, vel alio imperante, et tunc in eius tantum ius succeditur, non vltra: vel etiam vt in populo est, quo victor imperium habet ita, vt et alienare possit, sicut et populus poterat.* Postremum tamen, quod de alienatione addit, paullo accuratiorem meretur inspectionem. Nos dicimus, aut victorem cum rege tantum debellasse, aut cum ipso populo. Si prius: eum in iura victi principis succedere, nihilque mutare debere circa formam imperii, quemadmodum e. g. Guilielmus Arausionensis, vxoris nomine bello cum Iacobo confecto, nihil circa formam regni Britannici mutauit. Sin posterius: eumdem suo iure transigere cum populo perdomito, adeoque in eius arbitrio esse, velitne ciuitatem in prouinciae formam redigere, quod Romani plerumque faciebant, an ei durioris imponere iugum, an clementiae edere specimen, et quaedam iis remittere malit. Sic Alexander, clementissimus initio victor, Sidoniorum occupato regno, nihil mutauit circa imperii formam, illud Abdolomino restituisse contentus. Curt. *IIII, 1.* Turcae contra perdomito a se imperio Byzantino, iure victoriae multo duriorem conditionem imposuerunt, idem sentientes, quod apud Caesarem *de bello Gall. I, 36.* Ariouistus, *ius esse belli, vt qui vicissent, iis, quos vicissent, quemadmodum vellent, imperarent.* Denique Agesilaus, teste Xenophonte de *Agesilao Rege Cap. I. §. 22. quascumque ciuitates in potestatem suam redigebat, iis adimebat ea*, ὅσα δοῦλοι δεσπόταις

 ἤπηρε-

ὑπηρετοῦσι, *quae serui dominis praestant*, προσέταττεν, ὅσα ἐλεύθεροι ἄρχουσι πείθονται· *eaque tantum imperabat, in quibus homines liberi magistratibus parent.* Sed id quidem hodie rarissime fiet, multoque rarius id, quod de temporibus ante Ninum refert Iustin. *Hist. I, 1.* eos qui bella gesserint, *non imperium sibi, sed gloriam, quaesisse, et contentos victoria abstinuisse imperio.*

§. CXXXXVII.

Diuisio regnorum in patrimonialia et vsufructuaria.

Quae quum ita sint, omnes vtique modi adquirendi imperium a populi consensu, siue vltioneo, siue vi, eaque vel iusta, vel iniusta, extorto, pendent. Ex eoque recte colligere nobis videmur, 82) non adeo firmo talo stare distinctionem inter imperia PATRIMONIALIA et VSVFRVCTVARIA. Quamuis enim eam primus inuenerit Grotius *de iure belli et pac. II, 6, 3. et I, 3, 12.* eumque deinde magno agmine sequuti sint viri docti: tot tamen difficultatibus tota illa doctrina premitur, vt, quae imperia sint patrimonialia, quae vsufructuaria, sciamus iuxta cum ignarissimis. Vid. Thomas. *ad Huber. de iure ciuit. I, 3, 2, 15. pag. 69. sequ.*

§. CXXXXVIII.

An recte se habeat haec diuisio?

Nimirum Grotius existimat, quaedam regna ita esse in imperantium dominio, vt inter viuos, et mortis caussa, libere possint alienari: eaque ille PATRIMONIALIA vocat. Quaedam contra ita esse comparata statuit, vt illa alienandi facultas ademta sit imperantibus, quae ipse VSVFRVCTVARIA vocat, quamuis Thomasius *Iurisprud. diu. III, 6, 135.* ea commodius FIDEICOM-

MISSA-

MISSARIA dici posse, moneat. Sed quum I) res, quae in patrimonio alicuius est, non amplius sit communis, (Lib. I. §. CCXXXV.) adeoque nec publica, quippe quae communionem, saltim positiuam, ponit: (Lib. I. §. CCXXXVII, 13.) facile patet, regnum desinere esse rempublicam, et in familiam degenerare, (§. LXXXX.) si sit in vnius dominio vel patrimonio. Praeterea II.) quum omnes ciuitates non imperantis, sed securitatis communis caussa sint constitutae: (§. CVI, 17.) ex hac quoque caussa regnum non potest esse patrimoniale, vt non statim desinat esse respublica. Vid. perillustris huius prouinciae praesidis, Io. Gothofredi de Cocceiis, *dissertatio de testamentis principum Part. II. §. XVI. sequ.*

*) Itaque vere contradictionem inuoluit regnum patrimoniale, quia regnum species reipublicae; (§. CXVI.) regnum vero patrimoniale res priuata est. At praeterea plerumque in circulum abit illa tot virorum doctissimorum suffragio probata doctrina de regnis PATRIMONIALIBVS et VSVFRVCTVARIIS. Si enim quaeras, an princeps quidam gaudeat facultate alienandi imperium, nec ne? respondent, permultum interesse, sitne regnum *patrimoniale* an *vsufructuarium.* At si porro instes, rogesque, quid sit *regnum patrimoniale*, quid *vsufructuarium?* per illud se intelligere, quod alienari possit, per hoc, quod non possit, respondent. Criterium vero certum, vnde constet, quaenam regna in patrimonio sint, quae non sint, adhuc desideramus. Nam et despotica, et bello adquisita, inalienabilia esse, nihil vetat, ceu recte obseruat Huber. *de iure ciu. I, 3, 2, 18.*

§. CXXXXVIIII.

Regni alienatio, nisi consentiente populo, illicita.

Ex quo recte colligere nobis videmur, 83) non posse vllum imperantem regnum vendere, 84) donare, 85) permutare, 86) diuidere, 87) testamento alicui legare, vel 88) aliis modis, quibus alias de patrimonio suo inter viuos et mortis caussa disponere solent homines, in alios transferre, 89) nisi vel consentiat populus, vel 90) hic eam de regno disponendi illudque alienandi facultatem in regem vel principem diserte transtulerit. *)

*) Neque obstant exempla, quae ex omnis aeui historia magno numero adcumularunt Grotius, Pufendorffius, et alii. Iam enim alios regna diuisisse, iam testamentis eadem in alios transtulisse, legimus. Praeterquam enim, quod non exemplis, sed rectae rationis principiis, aestimanda est harum alienationum iustitia: recte iam respondit perillustris Baro de Cocceiis *de testam. princ. Part. II. §. XVII. Vel effectum non habuere illae alienationes: vel cum consensu populi, siue tacito, siue expresso, factae sunt: vel etiam vis praeualuit.*

CAP. VIII.

DE IVRIBVS MAIESTATIS IMMANENTIBVS, QVIDQVE CIRCA EA IVSTVM SIT.

§. CL.

Securitas interna in iustitia externa posita est.

IVRA MAIESTATIS IMMANENTIA sunt iura, cum summo imperio inseparabili nexu coniuncta, et sine quibus ciues a ciuibus securi praestari non possent. (§. CXXXVI.) Quum ergo illa securitas in eo consistat, vt nemo ab altero

altero ciue laedatur, ſuumque cuique tribuatur, quod iure perfecto poteſt exigi: conſequens eſt, 1) vt ea praecipue poſita ſit in IVSTITIA EXTERNA, per quam intelligimus conformationem actionum externarum cum lege:*) adeoque 2) non male ratiocinentur ii, qui, ciuitates etiam iuſtitiae fruendae cauſſa conſtitutas eſſe, contendunt, *vt data legibus vi, iudiciis auctoritate, cultus agris, ſacris honos, ſecuritas hominibus, certa rerum ſuarum poſſeſſio cuique conſtaret:* Vellei. Pat. *Hiſt. II, 80.* ac proinde 3) actum eſſe aiunt de republica, ex qua exſulat iuſtitia, qua ciuitates continentur. Ariſtot. *Polit. I, 2.*

*) Quamuis enim nemo non faſſurus ſit, multo praeſtantiorem eſſe IVSTITIAM INTERNAM, quae in conſtante ac perpetua laedendi neminem, ſuumque cuique tribuendi, voluntate conſiſtit: eam tamen in tot hominibus, qui in eamdem ciuitatem coaleſcunt optandam magis, quam ſperandam, eſſe, facile eſt ad intelligendum. Suffecerit itaque, legibus ita in officio contineri homines, vt actiones externas ad legum normam componant, et nec alteri denegent quidquam, quod iure perfecto poſſint exigere, nec aegre cuiquam faciant contra ius et aequum. Attamen nihil reliqui facere decet bonos imperantes, vt et internam iuſtitiam accurata ciuium inſtitutione ac diſciplina promotum eant. Iſocrat. *in Areopagit.* p. 27. Δεῖ δὲ τοὺς εὐπολιτευμένους οὐ τὰς στοὰς ἐμπιπλάναι γραμμάτων, ἀλλ᾽ ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχειν τὸ δίκαιον. Οὐ γὰρ τοῖς ψηφίσμασιν, ἀλλὰ τοῖς ἤθεσι, καλῶς οἰκεῖσθαι τὰς πόλεις· καὶ τοὺς μὲν κακῶς τετραμμένους καὶ τοὺς ἀκριβῶς τῶν νόμων ἀναγεγραμμένους τολμήσειν παραβαίνειν· τοὺς δ᾽ ἀσφαλῶς πεπαιδευμένους καὶ τοῖς καλῶς κειμένοις θελήσειν ἐμμένειν. *Decere pruden-*

prudentes magistratus, non porticus implere legibus, sed efficere, vt ciues animis insitum habeant iustitiae studium. Non enim senatusconsulta et plebiscita, sed praeclara instituta, felicem efficere ciuitatem. Nam homines male institutos leges etiam exquisitissimas negligere audere: recte autem educatos demum bonis legibus obtemperare velle.

§. CLI.

Hinc imperantibus competit ius ferendi leges.

Quumque iustitia externa, ad internam ciuium securitatem comparata, in conformatione actionum externarum cum lege consistat: (§. CL, 1.) consequens est, 4) vt ad officium summorum imperantium pertineat, bonis LEGIBVS armare rempublicam, adeoque 5) illis non possit non competere IVS vel POTESTAS LEGES FERENDI, 6) earumdem suscipiendi custodiam, 7) quin et eas attemperandi fini, formae, vtilitatique reipublicae, *) adeoque 8) aliquid iis adstruendi, demendiue, quin et capita quaedam vel plane abrogandi, vel saltim mutandi, prout id e republica futurum esse, animaduertunt: quod iureconsultis Romanis, formae reipublicae suae stilum adcommodantibus, est ROGARE, OBROGARE, DEROGARE, ABROGARE, SVRROGARE. Vlpian. *Fragm. I, 3.*

*) Quia enim in eo positum est iuris naturalis ac ciuilis discrimen, quod illud ad actiones natura bonas malasque internas ac externas; hoc ad indifferentes atque externas, quatenus saluti populi cuiusque vel reipublicae attemperandae sunt, pertinet: (Lib. I. §. XVIII, 36.) fieri non potest, vt vniformes sint omnium gentium ciuitatumque leges. Et hinc iudicatu difficillimum est, quaenam diuersarum gentium leges ciuiles sint reliquis praeferendae, et recte potius Herodotus *apud Stobaeum Serm. XXI. p. 180.* Εἴ τις προθείη πᾶσιν ἀνθρώποισιν ἐκλέξασθαι

ἐκλέξασθαι κελεύων νόμους τοὺς καλλίστους, ἐκ τῶν πάντων νόμων διασκεψάμενοι, ἀνελοίατο ἕκαστος τοὺς ἑαυτῶν· οὕτω νομίζουσι πολύτι καλλίστους τοὺς ἑαυτῶν νόμους ἕκαστοι εἶναι. *Si quis omne genus legum proponeret hominibus, et optimas sibi, consideratis omnibus, deligere iuberet: singuli suas recepturi essent. Ita quilibet, omnium longe praestantissimas suas esse leges, existimat.* Quae enim leges optimae sunt vni genti pro suo fine, suaque reipublicae forma: eae alteri parum commodae essent futurae, et vni reip. noxiae, alteri esse possent vtilissimae.

§. CLII.

Quid lex ciuilis, et quod eius obiectum sit?

Nimirum quum vnum in republica intellectum, vnamque voluntatem esse oporteat, (§. CXV, 50.) tunc demum vero vnus intellectus vnaque voluntas sit, si omnes eumdem finem eademque media perspiciant, ad eaque actiones suas referant, quod tamen pro ingenii humani indole aliter quam voluntatibus omnium imperantium voluntati submissis consequi non licet: (§. CXV.*) sequitur, 9) vt imperantem oporteat ostendere, ad quid suas actiones externas, alioquin indifferentes, referre, et ad quam normam eas componere debeant. Quod quum fiat præscriptis legibus ciuilibus: facile patet, 10) LEGES CIVILES esse praecepta generalia summi imperantis de actionibus externis indifferentibus, ad decus vtilitatemque reipublicae componendis: adeoque 11) potestatem illam legislatoriam se eo vsque non extendere, vt leges diuinas euertere ossit. (Lib. I. §. XVII, 33)

§. CLIII.

§. CLIII.

Quid imperanti liceat circa leges diuinas?

Dicimus, leges ciuiles versari in actionibus ciuium externis ac indifferentibus ad decus vtilitatemque reipublicae attemperandis. (§. CLII, 10.) Quamuis enim saepe ipsa necessitas iubeat, imperantem 12) leges diuinas, tum naturales, tum positiuas, repetere, 13) easque extendere, * 14) interpretari, 15) contra illas laesis actiones et remedia ciuilia dare, immo et 16) poenas et supplicia comminari illis, qui leges, ab ipso Deo immortali profectas, tam proterue violare ausi fuerint: res ipsa tamen docet, 17) tunc non ipsas has leges summo imperanti debere originem, sed hunc, 18) veluti custodem diuinarum legum, dare operam, vt sancta sit earum in republica auctoritas.

*) Equidem legi diuinae et addi et detrahi quidquam vetuit ipsum summum Numen. *Deut. IIII*, 2. Sed prius intelligendum procul dubio de laciniis legi diuinae contrariis, vel de ἐθελοθρησκείᾳ, ad quam maxime procliuia erant Hebraeorum ingenia. Id vero non impedit, quo minus imperans prohibitionem diuinam possit vlterius ad casus, lege non expressos, proferre, vt veluti eo maior custodia circumponatur legi diuinae. Solent id Hebraeorum magistri vocare סייג לתורה *sepimentum legis*, quo longius arceantur homines, legem violaturi, et ipsi veluti primi aditus occluduntur. De hoc legis sepimento vid. Schickard. *iur. reg. Cap. V. theor. XVIII. p. 391.* et ibi Carpz. *in Notis* Io. Selden. *de vxor. Hebr. I*, 2.

§. CLIIII.

Legis partes.

Quum vero leges ciuiles sint praecepta summi imperantis de ciuium actionibus externis indifferentibus, ad decus vtilitatemque reipublicae

blicae attemperandis, (§. CLII, 10.) tale vero sit hominum ingenium, vt sola obligatione interna parum moueatur: (Lib. I. §. VIII.) quin leges ciuiles, quae ad actiones indifferentes pertinent, ne possint quidem internam obligationem producere: (Lib. I. §. VII.) consequens est, 19) vt omnes leges ciuiles sanctione quadam poenali munitas esse oporteat, adeoque 20) duae sint legis perfectae partes, PRAECEPTVM et SANCTIO poenalis: 21) praemia autem legi parentibus a republica non deberi, nisi aliquid non omnibus promiscue ciuibus praecipiatur, sed quidam eorum lege excitentur ad aliquid, publico bono, extra ordinem faciendum. *).

*) Est hoc obseruandum contra Rich. Cumberlandum *de leg. nat. proleg. Cap. XIIII. et Cap. V. §. XXXX.* vbi praemiorum promissionem non minus ad integritatem legis pertinere, statuit, quam comminationem poenae. At legislator non debet praemia iis, qui faciunt, quod sine crimine omittere non possent, sed iis, qui quid extra ordinem faciunt reipublicae bono. (Lib. I. §. LXXXXVIIII.*) Hinc frustra exspectaret praemia, qui non occidit, adulterium non admittit, non furatur, quum id facientem poena potius maneret. At iure exigit praemium, qui a legislatore, praemiis propositis, excitatus, commeatum nauibus aduexit, qui suis impensis nouas fabricas armorum instituit, vel simile quid, ad quod non omnes et singuli tenentur, fecit. Ceterum inde insignis Dei clementia elucet, quod, quum suo iure vti, hominibusque, legem suam transgressis, poenam tantum minari potuisset, tamen et praemia polliceatur obtemperantibus, et quidem in mille generationes duratura. *Exod. XX, 6.*

§. CLV.

§. CLV.

Quotuplex sanctio illa poenalis?

Quandoquidem porro per poenam intelligimus effectum malum actionis legi repugnantis: (Lib. I. §. LXXXXVIIII, 7.) 22) ille effectus malus consistere potest non modo in malo quodam passionis, quod vitam, sensum, existimationem, fortunasque hominis, adficit, verum etiam 23) in nullitate actus, contra leges suscepti: immo et 24) in vtroque: qualem legem, quae et actum contrarium irritum pronunciat, et transgressori legis malum aliquod passionis irrogat, iureconsulti Romani solam, PERFECTAM: 25) reliquas modo IMPERFECTAS, modo MINVS, QVAM PERFECTAS, adpellabant. Vlpian. *Fragm. I, 1.* Quum porro factum illicitum aliud determinatum, aliud indeterminatum, et ob insignem circumstantiarum varietatem diuersum esse possit: (Lib. I. §.C, 9.) consequens est, 26) vt poena vel DEFINITA esse possit, vel INDEFINITA, seu ARBITRARIA.

§. CLVI.

Imperanti competit etiam potestas iudiciaria?

Quum vero frustraneae futurae essent leges, nisi adplicarentur factis, id est, nisi inquiratur, imputandumne homini sit factum, nec ne: (Lib. I. §. LXXXXV.) consequens est, 27) vt in republica esse aliquem oporteat, quem penes sit cognitio de imputatione actionum. Et, quia haec cognitio nihil aliud est, quam iudicium de aliorum actionibus: (Lib. I. §. LXXXXVII, 3.) facile patet, 28) necessariam omnino in republica esse POTESTATEM IVDICIARIAM. Denique quia inter aequales nec magistratus

giſtratus, nec poena intelligitur: (§. VI, 11. ſequ.) 29) haec poteſtas in republica competere non poteſt, niſi ſuperiori, id eſt, ſummo imperanti, *) adeoque 30) illa inter immanentia iura maieſtatis recte refertur. (§. CXXXVI, 33.)

*) Equidem in ſtatu naturali et patremfamilias ius dicere poſſe familiae ſegregi, iam ſupra obſeruauimus. (§. LXXXXIII, 10. ſequ.) At in ciuitate id fieri non poteſt, niſi quatenus id patrifamilias indulgent leges. (§. LXXXXIIII, 16.) Competit ergo in rebusp. iudiciaria illa poteſtas ſummis imperantibus, quos etiam vel maxime ob id conſtitutos eſſe, obſeruant veteres. Heſiod. *Theogon. v.* 88.

> Τοὔνεκα γὰρ βασιλῆες ἐχέφρονες, οὕνεκα λαοῖς.
> Βλαπτομένοις ἀγορῆφι, μετάτροπα ἔργα τελεῦσι.
>
> *Hac vna reges ſapienti lege creantur,*
> *Dicere ius populis, iniuſtaque tollere facta.*

§. CLVII.

Quum vero iudicis ſit, leges ad facta adplicare, (§. CLVI.) facta vero, contra leges admiſſa, vel priuatis, vel ipſi reipublicae detrimentum inferant: ſequitur, 31) vt omnia iudicia vel PRIVATA ſeu CIVILIA, vel PVBLICA ſeu CRIMINALIA ſint, 32) illaque in diſtrahendis ciuium controuerſiis; haec in puniendis maleficiis conſiſtant: Cic. *pro Caecin. Cap. II.* Et 33) quamuis vitio verti non poſſit principi, ſi hanc iudicandi poteſtatem viris prudentibus iuriumque peritis (Lib. I. §. CI, 11. ſequ.) demandet, adeoque vbique magiſtratus et iudices conſtituat: ſemper tamen 34) ad imperantem iis pa-

Quotuplex illa, et quomodo exerceatur?

Ii tere

tere oportet viam, qui, sese iniusta sententia oppressos, conqueruntur, adeoque penes illum esse debet suprema caussarum dubiarum ἀνάλυσις. *)

*) Hinc in rebuspublicis MONARCHICIS ad reges et principes; in ARISTOCRATICIS ad senatum optimatium; in DEMOCRATIIS ad ipsum populum prouocandi ius est: nec temere constituendus est magistratus sine prouocatione: quod ne in Regibus quidem dictatoribusque suis diu tulerunt Romani. Liu. *I*, *26*. *II*, *8*. *III*, *55*. *X*, *9*. Attamen, quum et prouocationum abusus haud exiguus sit: non mirum videri potest, varia inuenta esse remedia, quibus nimia prouocandi temeritas coerceretur. Qualia sunt priuilegia de non adpellando, quibusdam magistratibus concessa, certa summa, quam adpellabilem vocant, lege definita, iusiurandum calumniae, pecunia quaedam, a prouocante in casum, si succubuerit, deponenda, et similia, quae an prosint reip. magis in ciuili prudentia, quam in iurisprudentia naturali, disquiritur.

§. CLVIII.

Itemque ius poenas infligendi?

Quia iudicis est, leges factis adplicare, et, an factum aliquod facienti imputandum sit, disquirere, (Lib. I. §. LXXXXV.) imputatio vero consistit in declaratione, vtrum effectus, quem lex actioni adsignat, locum habeat, nec ne: (Lib. I. §. LXXXXVIIII.) sequitur sane, 35) vt imperanti, cui summa est potestas iudiciaria, competat etiam IVS POENAS INFLIGENDI. Et quandoquidem negari nequit, ei, qui legem fert, ius etiam esse, eidem ob iustas caussas derogandi, quin eam plane abrogandi: (§. CLI, 8.) multo magis 36) eidem licebit, aliquem delin-

delinquentem ob iustas et graues caussas ita lege soluere, vt ei gratiam poenae faciat. *)

*) Negabant id Stoici, quorum peruulgatum erat illud dogma: μηδέποτε συγγνώμην ἔχειν τὸν σοφόν. *Sapientem non dare veniam, nec ignoscere.* Diog. Laert. *VII*, *123*. Sen. *de clement. II*, *6. 7*. Sed quum et Deus ipse, iustissimus, gratiam delictorum faciat, salua iustitia: quidni et sapiens? quidni et imperans, qui, vti leges poenales fert, ita eas plane tollere, ac proinde et vni alteriue veniam dare poterit? Sed *ob iustas caussas:* quum, quemadmodum non nisi ob graues iustasque caussas leges feruntur, ita nec, nisi ob iustas caussas, quidquam contra illas indulgeri possit. Quid vero, si poena sit iure diuino constituta? Tunc, si probetur, talem legem poenalem exstare, in eam principi nihil licere, non diffitemur. (Lib. I. §. XVII, 33.) An vero exstet, de eo dudum certant viri docti, et adhuc sub iudice lis est. Vid. Thomasii *Diss. de iure adgrat. princ. circa poenam homicid.*

§. CLVIIII.

An hoc ius et inter pares obtineat?

Ex eo vero porro colligimus, 37) inter pares nullum esse ius puniendi, *) et 38) nec integritatem vitae, nec 39) alterius inueteratam peccandi consuetudinem vlli aequali ius dare poenas infligendi, adeoque 40) naturam poenae non exhaurire definitionem vel Grotii, cui POENA *est malum passionis, inflictum ob malum actionis*, vel Becmanni, qui per illam *dolorem, propter delictum illatum*, intelligit: immo 41) non poenam, sed *vindictam priuatam* esse malum illud passionis, ab ipso laeso inflictum; 42) *laesionem*, si a tertio, non superiore, infligatur. 43) Neutrum vero permittendum esse in statu ciuili, vel inde patet, quod potestas iudicia-

ria soli imperanti, iisque, quibus hic illam demandauit, competat. (§. CLVI, 29. §. CLVII, 33.)

*) Loquimur enim hic de POENA CIVILI, proprie accepta, et ex lege irroganda, adeoque non de *conuentionali*, ad quam se quis ipse sua sponte obligat: nec de *vltione*, qua quis alterum ob flagitia beneficiis priuat, ei amicitiam renunciat, ab eius familiari consuetudine se segregat: nec de *malis naturalibus*, quae sibi quisque peccando suo iumento inuenit, veluti de morbis, doloribus, infamia. Denique multum interest inter *castigationem*, quam infligendi ius et parentibus, et aliquando marito, ac domino, concedunt leges. Haec enim ex arbitrio, per modum disciplinae; poena proprie sic dicta ex praescripto legum, per modum iurisdictionis, irrogatur. Inde vero sua sponte consequitur, vt par parem punire nequeat, sed is qui fert legem, eamque factis adplicat. Quod quum solus imperans faciat: (§. CLIII et CLVI.) huic quoque soli puniendi ius esse, manifestum est. Mira ergo est philosophia Grotii *de iure belli et pac. II, 20, 3, 1.* satis indicare naturam, conuenientissimum esse, poenas exigi a superiore, non tamen demonstrari posse, hoc esse necessarium, nisi vox *superioris* eo sumatur sensu, vt is, qui male egit, eo ipso se quouis alio inferiorem censeatur fecisse, et quasi ex hominum censu detrusisse in censum bestiarum, quae homini subiacent: quod a theologis quibusdam sit proditum. Quasi vero superioritas vel praestantia quaedam moralis vlli mortalium det ius puniendi, ac non potius exigatur superioritas imperii. Thomas. *iurispr. diu. III, 7, 31.* Quare si laedens punitur a laeso, non poena haec est, sed vindicta, sin a tertio, est noua laesio. Vtramque vero in statu ciuili prohibitum esse, ipse non diffitebitur Grotius. Quanto rectius ergo apud Terentium *Adelph. II, 1. v. 34.* Sanio, leno:

Leno sum, fateor, pernicies communis adolescentium:
Periurus, pestis: tamen tibi a me nulla orta est iniuria.

§. CLX.

§. CLX.

Nec difficile erit, ex ipsa poenarum inuentarum ratione de fine earumdem iudicare. Quum enim poena proprie dicta nata sit, statu ciuili inuecto, (§. VI, 12.) et ius illam infligendi, inter iura maiestatis immanentia sit, (§. CXXXVI, 34.) quorum non alius finis est, quam securitas ciuium: (§. CXXXV.) consequens est, 44) vt idem sit poenarum finis. Quum vero securi praestentur ciues, siue eo redigantur peccantes, vt nolint amplius delinquere, siue, vt non possint, id est, siue illi emendentur, siue in posterum iis adimatur peccandi facultas: facile patet, 45) priorem finem intendere poenas, quae, salua vita, infliguntur, 46) posteriorem supplicia, quae cum animae amissione coniuncta sunt, *) vti loquitur Iustinianus §. *11. Inst. de publ. iud.* Et quia non consultum esset securitati reipublicae, si ii tantum, qui deliquerunt, delinquere desinerent, ab aliis vero idem esset metuendum: facile patet, 46) eadem opera et alios hoc exemplo moneri, vt delinquere vereantur, ac proinde 47) publice sumenda esse a sontibus supplicia, nisi alia grauior caussa id impediat.

Quotuplex poenarum finis?

*) Hinc ad poenas humanas non pertinet finis, quem vulgo iactant, expiatio puta reatus et satisfactio, quam iustitiae diuinae fieri debere, aiunt. Neque enim crudelitatis absolueris Phalaridis similes, qui ideo tantum delinquentes puniunt, vt miseri dolores sentiant. Nec iustitiae diuinae infinitae satisfieret nocentis hominis doloribus, nisi illi alia vere infinita ratione fuisset satisfactum. Sed talia qui iactant, vix rationem habere videntur poena-

rum originis, quippe quae eas in ſtatu tantum ciuili neceſſarias eſſe viſas, abunde doceret, immo nec inter iuſtitiam diuinam et humanam, poenasque ciuiles et ſempiternas, quae impiis imminent, ſatis videntur diſtinguere.

§. CLXI.

An delinquens obligatus ſit ad poenam?

Quibus poſitis, facile etiam intelligitur, an in delinquente ſit obligatio ad poenam ſubeundam? Quum enim, qui in republica viuit, ad ea omnia obligatus ſit, ſine quibus reipublicae finis, id eſt, publica ſecuritas, ſperari non poſſet: (§. CVII, 18.) procul dubio 48) et delinquens obligatus erit ad poenam, quam lex definiuit, ſubeundam, ſed non ad ſeipſum puniendum, adeoque 49) non tenetur quidem quisquam, vt atrociſſimis ſuppliciis ſponte ſeſe offerat, *) nec tamen 50) ei fit iniuria, ſi conuictus peccati iuſtas det poenas, nec 51) fas vlli eſt, reſiſtere poteſtati ſupremae, poenam ex legis praeſcripto irrogaturae.

*) Immo quum poena ſit malum paſſionis, a quo natura omnium hominum abhorret, ne poena quidem foret, quae volenti infligitur. Quinctil. *Declam. XI. Fallitur, quisquis humana tormenta ſola nominum atrocitate metitur: nulla poena eſt, niſi inuito. Non habemus vllum, niſi ab impatientia, dolorem, et, vt aliquid crudele ſaeuum ſit, metus facit. Supplicium quisquam vocat, ad quod proſilitur? quod expoſcitur? Illo trahite damnatos, quo non ſequuntur.* Hinc barbarus mos eſt, cogere homines, vt ipſi ſibi manus inferant, abdomen incidant, venenum ſumant, vel aliud quodcumque mortis genus eligant. Non enim ad quod malum aequo animo patiendum obligatus ſum, id mihi ſtatim ipſe vltro arceſſere iubeor.

§. CLXII.

§. CLXII.

Ex fine vero poenarum (§. CLX.) colligimus, 52) poenas attemperandas esse fini reipublicae, ac proinde 53) ita comparatas esse debere, prout eas esse iubet interna ciuium securitas. Ex quo porro sequitur, 54) vt imperans, ad ea delicta punienda, sit obstrictus, quae securitatem reipublicae turbant, aut efficiunt, vt ciues commode et tranquille secum inuicem viuere nequeant: non vero 55) puniri necesse sit actus vitiosos mere internos, 56) nec lapsus minutissimos, a quibus nemo fere mortalium immunis est, 57) nec omissionem officiorum humanitatis, nisi 58) haec omnia in dedecus ac periculum reip. vergant, ac proinde ipsa necessitas et haec vitia coerceri iubeat. *)

An delicta omnia, et quae punienda sint?

) Sic sane in crimine maiestatis vel solam cogitationem et scientiam; apud gentes quasdam et inhumanitatem, veluti inhospitalitatem, punitam animaduertimus. Exempla quaedam iam supra vidimus. (Lib. I. §. CCXVI.) Iam addimus, et Germanos quondam humanitatem erga peregrinos legibus poenalibus sanxisse. Sunt sane sanctiones tales in *lege Burgund. XXXIII, 1. Capitular. I, 75.* quibus trium solidorum mulcta irrogatur iis, qui hospiti aduenienti tectum forumue negauerint. Quin Gothi aedes eorum, qui viatores tecto ter arcuerant, ex legis praescripto flammis consumebant, teste Ioanne Magno *hist. Goth. IIII, 1.* Add. *Elem. iur. Germ. I, 18, §. 420. *)*

§. CLXIII.

Ex ipsa porro poenae definitione (Lib. I. §. LXXXXVIIII.) satis patet, 59) puniendos tantum esse, qui malum actionis commiserint, 60) non eorum

Qui puniendi?

heredes, 61) multo minus totas familias, *) vel 62) vades, qui se ad supplicium pro alio ferendum praeter ius et fas obligarunt. (Lib. I. §. CXXXXVI, 15.) Denique quum totae societates vnam veluti personam moralem constituant, (§. XX, 60.) adeoque et eas obligent leges, ciuibus reliquis praescriptae: (§. XXIIII, 75.) nemo non videt, 63) vniuersitates quoque et societates delinquentes posse puniri, quamuis 64) ipsa humanitas suadeat, poenam ita temperari, ne eadem sit noxiorum et innocentum conditio, et 65) ne ex infirmitate consilii vel per errorem lapsi eamdem imperantium seueritatem sentiant, ac ii, qui faces ac tubae fuerunt eorum tumultuum. Quin 66) in poenis vniuersitatum, ne remedium ipso morbo sit grauius, id in primis agendum esse, *vt metus ad omnes, poena ad paucos perueniat.*

*) Fuit haec Persarum truculentia, de qua ex instituto Barn. Brisson, *de regno Pers. II, 227. p. 591. sequ. edit. Lederl.* Eius vestigia etiam exstant *Dan. VI, 24. Esther VIIII, 14.* Sed et hodie hanc crudelitatem passim imitari gentes orientales, iam pridem obseruatum est ab iis, qui illarum mores ac instituta paullo accuratius descripserunt. Enimuero vti hic mos rectae rationi omnino refragatur; ita caueri nulla prudentia potest, quo minus indirecte poena, parentibus inflicta, etiam liberis detrimento sit, maxime si bona ex lege publicentur. Quod et mouisse arbitramur legislatores humaniores, vt rarissime locum esse voluerint huic poenae, et non nisi in crimine maiestatis bona omnia a fisco occupari iusserint, vt, quantum in ipsis esset, ne indirecte quidem poenam ad liberos innocentes proferre viderentur.

§. CLXIIII.

Fundamenta de quantitate poenarum definienda.

Quales denique et quantae irrogandae sint poenae, ex fine poenarum satis patet. Quum enim ille in securitate ciuium positus sit: (§. CLX.) consequens est, 67) vt tantam esse oporteat poenam, quanta sufficit ad metum hominibus incutiendum, reprimendamque peccandi libidinem. Quumque ea sit ingenii humani indoles, vt infixa pectoribus cupiditas non aliter, quam proposito maiore malo bonoue, cohibeatur: (Lib. I. §. LII, 45.) merito inde colligimus, 68) metum non incussuram esse sanctionem poenalem, nisi maius malum iudicent homines, poenam legibus propositam subire, quam delictum omittere, voluptateque vel lucro, quod inde sperant, carere. *)

*) Exemplo esse poterit poena iniuriarum, legibus XII Tabularum sancita, quae tam parum metus incutiebat hominibus proteruis, at bene numatis, vt voluptatem, quam ex aliorum contumelia capiebant, tam tenui mulcta libentissime redimerent. Rem omnem refert Gellius *Noct. Attic. XX, 1.* quem locum, vtut longusculum, hic totum legisse non poenitebit: *Nonne tibi quoque nimis videtur esse dilutum, quod ita de iniuria punienda scriptum est :* SI INIVRIAM FAXIT ALTERI, VIGINTI QVINQVE AERIS POENAE SVNTO. *Quis enim erit tam inops, quem ab iniuriae faciendae lubidine XXV. asses deterreant? Itaque Q. Labeo quoque vester in libris, quos ad XII Tab. conscripsit, non probaret. Quidam, inquit L. Neratius fuit, egregie homo improbus atque immani vaecordia, is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suae palma verberare, eum seruus sequebatur, crumenam, plenam assibus, portitans, et, quemcumque depalmauerat, numerari statim secundum XII. Tab. viginti et quinque asses iu-*

bebat. Propterea, inquit, Praetores postea hanc abolescere et relinqui censuerunt, iniuriisque aestimandis recuperatores se daturos, edixerunt. Tantum ergo abest, vt huiusmodi dilutior sanctio hominum vaecordium cupiditatemque reprimat, vt eam irritet magis, et ad peccandum veluti inuitet.

§. CLXV.

Conclusiones inde elicitae.

Ex his vero principiis iam porro colligimus, 69) non ferre reipublicae securitatem, vt poena talionis peccantibus irrogetur, *) adeoque 70) nec sufficere regulam, poenarum debere esse proportionem cum delictis, nisi illa non tam de ipsis factis illicitis, quam de libidine huiusmodi facinora patrandi intelligatur. Praeterea quum vnum delictum altero magis noxium sit reipublicae, vnumque altero magis gliscat in dedecus publicum: facile reddideris rationem, 71) cur, quo magis delictum laedit securitatem publicam, eo acrioribus poenis ab eo deterreantur homines, et 72) cur, gliscente delicto, poena quoque intendi soleat.

*) Probasse talionem videtur ipse Deus, *Exod. XXI, 23. Leu. XXIIII. 50. Deut. XVIIII, 19.* Notum quoque est illud Decemuirorum: SI MEMBRVM RVPSIT, NI CVM EO PACIT, TALIO ESTO, apud Gell. *Noct. Att. XX, 1.* Sed vti legem diuinam ipsi Hebraeorum magistri ita interpretantur, vt tales noxas pecunia potuisse expiari contendant: Conf. Ioseph. *antiqu. Iud. IIII, 8.* ita et apud Romanos hanc legem vmquam in vsu fuisse, negat Caecilius, iureconsultus apud Gellium *ibid.* Et sunt fortassis talia παροιμιώδη, quibus indicatur, non fieri iniuriam illi, qui, quale alteri intulerit, tale ipse quoque malum ferat, quamuis non semper idem sustineat. Vid. Io. Cleric. *ad Exod. XXI. 22.* Quo sensu

et

et Pythagoras poenam ἀντιπεπονθὸς seu *parem passionem* esse dicebat. Vtcumque sese res habeat, talionem non semper locum habere, inde probatur, 1) quod aliquando vix poenae nomen meritura sit huiusmodi talio, e. g. si ei, qui mihi decem numos in via publica vi rapuit, totidem numos rapere iubear: si homo nullius dignitatis, qui magistratum percussit, ipse quoque percutiatur. 2) Quod aliquando ne fieri quidem possit, vt idem patiatur delinquens, quod fecerat, e. g. si luscus alteri vtrumque oculum excluserit. 3) Quod aliquando ita seruari non possit aequalitas, vt non plus patiatur qui deliquit, quam is, in quem delictum admissum est. Sic e. g. scio, noctuuagum occurrenti sibi homini ita gladium adegisse per corpus, vt cuspis ex tergo emineret, et hunc tamen, nullo intestino laeso, breui conualuisse. An vero vel omnes medici iunctis consiliis ita gladio traiecissent illum hominem, vt saluus euaderet?

§. CLXVI.

In poenis definiendis circumstantiarum habenda est ratio.

Quandoquidem tamen, vti in reliquarum actionum humanarum, ita et in delictorum imputatione, omnium circumstantiarum habenda est ratio, earumque vna saepe totam rem mutat: (Lib. I. §. C, 8. 9.) contingere sane potest, 73) vt ob idem delictum in vnum grauius, quam in alterum animaduertatur, adeoque 74) in definienda poena ratio sit habenda non modo personae delinquentis, sed et 75) eius, cui delicto nocitum est, itemque 76) obiecti, 77) effectus, immo et 78) loci, temporis, similiumque περιστάσεων. *)

*) Sic quod ad personam delinquentem attinet, maiorem omnino poenam meretur is, quem cognatio, prudentia, officium, aetas, dignitas a delicto reuocare debuisset, quam extraneus, stupidus, nullo speciali vinculo obstrictus, puer vel adolescens, plebe-

plebeius. (Lib. I. §. CXIII, 52.) Maiorem quoque poenam feret robustus, quam infirmior, et, si mulcta irrogatur, plus merito imperandum erit homini pauperi, quam pecunioso alicui Neratio. Ita et si personae in dignitate constitutae, vel ipsi magistratui, illata sit iniuria, quis eam seuerius vindicandam neget, quam si quis ex faece hominum contumeliosius habitus sit? Praeterea si priuati res lucrifaciendi caussa contrectare delictum est, poena dignissimum: quanto magis, peculatum admittere, vel sacrilegio sese polluere? Ita acrius puniri animaduertimus desertionem militis, e statione sese proripientis, quam ex hibernis aufugientis ob effectum tristiorem. Denique iniuriam, alicui in templo et inter sacra illatam, deteriorem videri, quam quae in loco priuato alioque tempore facta sit, omnes aequi rerum arbitri censent. Vt adeo non sit publici saporis dogma illud Stoicorum, ἴσα τὰ ἁμαρτήματα εἶναι *omnia delicta esse paria. Cic. Paradox. III. Diog.* Laert. *VII*, 120. Contra quos disputans Horat. *Serm. I*, 3. *v.* 115.

Non vincet ratio hoc, tantumdem vt peccet, idemque,
Qui teneros caules alieni infregerit horti,
Et qui nocturnus diuûm sacra legerit. Adsit
Regula, peccatis quae poenas irroget aequas:
Ne scutica dignum horribili sectere flagello.

§. CLXVII.

Poenae emendationis caussa infligendae non debent famosae esse.

Sed ne id quidem praetermittendum videtur, quod, quum non omnes poenae ad destruendum hominem facinorosum sint comparatae, sed saepe et id agatur, vt, qui deliquit, emendetur, et cautius mercari in posterum discat, (§. CLX, 45.) caueri debeat, 79) ne omnes, qui poenas dant delictorum, infamia notentur, siquidem eo ipso fit, vt non amplius idonea reipublicae membra habeantur, adeo-

adeoque illis vix occaſio ſit, victum amictumque ſibi honeſtis artibus comparandi.

§. CLXVIII.

Principi competit ius imperandi tributa, et dominium aliquod eminens.

Inter immanentia maieſtatis iura eſt etiam ius TRIBVTA et VECTIGALIA imperandi ciuibus, quin et eorum bona, exigente neceſſitate, rei publicae vſibus adplicandi, quod ius DOMINVM EMINENS adpellare mos eſt. *) Quum enim ea omnia licita eſſe oporteat ſummis imperantibus, ſine quibus finem reipublicae, puta internam externamque ſecuritatem, obtinere non poſſent, (§. CXXXV, 29.) ſecuritas autem illa obtineri vix poſſet, niſi ciues conferrent pecunias, ferendis reip. communis oneribus neceſſarias, et aliquando eorum bonis vterentur imperantes: conſequens eſt, 80) vt imperantibus competere debeat ius exigendi collatitiam pecuniam, et 81) dominium aliquod eminens exercendi.

*) Fatemur tamen, non ſatis commode hoc adhiberi vocabulum, quum diuerſi ſint DOMINII et IMPERII conceptus, et non illud, ſed hoc competat imperantibus. Vnde, quod Grotius *de iure belli et pac. I, 1, 6.* primus vocauit *dominium eminens:* id Seneca *de benef. VII, 4* rectius denominauit *poteſtatem. Ad Reges,* inquit, POTESTAS *omnium, ad ſingulos proprietas pertinet.* Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaeſt. iur. publ. II, 15. p. 290.* Hinc non male quidem Wittebergenſes ICti poteſtatem illam ex imperio, non dominio quodam, deriuandam eſſe, contendunt aduerſus Io. Fr. Hornium: (Vid. Guil. Leyſeri collectionem ſcriptorum eriſticorum, quam *pro imperio contra dominium eminens* inſpripſit, ediditque *Witteb. MDCLXXIII.*) Sed dum lis eſt de vocabulo reique origine, et de ipſo iure imperantium bona ciuium vrgente neceſſitate reip. vſibus

vſibus adplicandi, nemo dubitat: cur vocabulum ſemel receptum plane proſcribendum putaremus, nullam omnino idoneam rationem vidimus.

§. CLXVIIII.

Ius eius circa bona ciuium in ſtatu reip. ordinario.

Quia ergo imperanti competit ius bona ciuium, vrgente neceſſitate, reipublicae vſibus adplicandi: (§. CXXVIII, 81.) facile intelligitur, 82) eidem etiam, nondum vrgente neceſſitate, ius eſſe, cuſtodiam veluti ſuſcipiendi honorum priuatorum, *) vt illa, vrgente neceſſitate, in promtu ſint, ſufficiantque reipublicae: adeoque 83) et ius leges ferendi de bonis recte vtendis, transferendis, et alienandis, (Lib. I. §. CCCXVII.) et 84) commercia tum foederibus firmandi, tum 85) certis legibus, prout e republica eſſe videtur, reſtringendi, quin et, 86) quae exportari e territorio, quaeque inuehi liceat, definiendi, 87) leges ſumtuarias ferendi, 88) opificia prouehendi, 89) agendique omnia, quibus effici poſſit, vt gliſcant opes ciuium, et reip. vſibus ſufficiant.

*) Quo fundamento etiam nititur ius imperantium ſupremum, vt et tutores curatoresue conſtituere pupillis, minoribus, morbo aliquo ſontico laborantibus, furioſis, prodigis, abſentibus, feminis, deinde his adminiſtratoribus certas leges praeſcribere, eos ad rationes reddendas adigere, et non ex fide gerentes remouere poſſint. Intereſt enim reipublicae, rem horum hominum, qui ipſi ſupereſſe rebus ſuis nequeunt, ſaluam eſſe. Vnde Plato *de Legib. Lib. XI.* pupillos non ad priuatorum, ſed publicam ciuitatis curam pertinere ſcribit, eosque vocat παρακαταθήκην μεγίστην καὶ ἱερωτάτην, *depoſitum maximum et ſacratiſſimum* reipublicae.

cae. Quin ea re factum eſt, vt Germani iam inde ab antiquiſſimis temporibus ipſis imperantibus et magiſtratibus vindicarent ſupremam aliquam tutelam, de qua nos olim diſſerere meminimus in exercitatione *de ſuprema principum et magiſtratuum tutela.*

§. CLXX.

Et talia quidem ſunt iura, quae imperanti in ſtatu reipublicae ordinario competunt. Quum vero dominium illud eminens potiſſimum ſeſe exſerat in ſtatu extraordinario, vel vrgente neceſſitate: (CLXVIII.) conſequens eſt, 90) vt imperanti fas ſit, tempore belli priuatorum agros caſtris occupare, 91) iisdem munimenta operaque publica imponere, *l. 9. C. de oper. public.* 92) ſegetes pabulando colligere, 93) vias publicas nouas, deficientibus vetuſtioribus, per ciuium fundos munire, *l. 14. §. 1. D. quemadm. ſeru. amitt.* 94) aedes ſuburbanas, vbi Hannibal ante portas eſt, deſtruere, et quae ſunt huius generis alia. Nec non in extraordinario.

§. CLXXI.

Quandoquidem vero id fieri tantum poteſt, vrgente NECESSITATE, (§. CLXVIII.) neceſſarium vero eſt, ſine quocumque reip. ſalus, quae ſuprema lex eſſe debet, (§. XXV, 78.) libertas, et ſecuritas, ſalua eſſe non poteſt: merito inde colligimus, 95) hanc poteſtatem non ſolum ſeſe exſerere, ſi quando id extrema reipublicae *neceſſitas* exigit, verum etiam, 96) quoties id vere eſt reipublicae *vtile:* maxime quum plerumque vtilitas in neceſſitatem incidere ſoleat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. p. 292.* Quando dominio illi ſit locus?

Atta-

Attamen 97) ei iuri vix locus eſt, quando priuata tantum principis vtilitas in eo vertitur, ſi alicui ius quaeſitum auferatur, multo minus, 98) quando aliquid non neceſſitatis vtilitatisque, ſed voluptatis cauſſa, occupatur. Quin 99) hoc ipſum ius dominii eminentis ita comparatum eſt, vt bonus princeps facile patiatur, eius fines regi, et illo non niſi modeſtiſſime vti velit. *) Bynkersh. *ibid.*

*) Limitationes has merito adiunximus, ne hoc ius abeat in ſummam iniuriam. Hinc grauiter Deum indignatum eſſe animaduertimus Achabo Regi, Nabotho extorturo vineam, tamquam palatio proximam, tantum vt eam in hortum olitorium conuerteret. *I. Reg. XXI*, 2. Nam et ad priuatum regis improbi commodum, et ad voluptatem magis, quam ad vtilitatem, pertinebat illa poſtulatio. Sed et Senatus Romanus litem ſecundum praetores, et contra M. Licinium Craſſum, dare noluit, quum illi per huius fundum deriuare vellent aquaeductum, qui ornatus et voluptatis magis, quam vtilitatis, cauſſam habere dicebatur. Liu. XXXX, 51. Ita ſane cauſſam repraeſentauit Marc. Zuer. Boxhorn. *Diſquiſit. polit. caſu XXXI.* Et tamen laudatiſſimus Bynkershoek attulit diploma Guilielmi Arauſiaci, quo magiſtratui Leidenſi facta eſt poteſtas, areas priuatorum, ſoluto poſſeſſoribus pretio, occupandi, et quidem non modo neceſſarias, ſed et, quae ad ornatum aedium academicarum, voluptatemque ſtudioſorum facere videantur, (*tot cieraat derzelve, en de recreatien der Studenten eenig ſints dienlyk.*) Vbi tamen vir illuſtris prudenter addit: *Hac iuris publici prudentia ego non vterer, nec vſus eſt Senatus Romanus in cauſſa Craſſi, nec etiam vſus eſſet Auguſtus*, de quo Sueton. *Aug. Cap. LVI. Forum anguſtius fecit, non auſus extorquere poſſeſſoribus proximas domos.*

§. CLXXII.

§. CLXXII.

Qua conditione illo vti possint impe-rantes?

Enimuero quum communis reipublicae onera communibus erogationibus ferenda esse, ipsa aequitas doceat: (§. CLXVIII.) consequens est, 100) vt vnus ciuis prae reliquis non sit onerandus, adeoque 101) ei, cui re sua communis salutis vtilitatisue caussa carendum est, ex aerario vel arca publica satisfieri debeat, *) et, 102) si vel maxime id non in continenti fieri possit, id tamen postea suo iure exigant illi, qui re sua exciderunt, nisi forte 103) contra legem prohibitiuam aedificauerint, et aedificium illud, vel qualecumque opus, vrgente reipublicae vtilitate, destructum sit. Tunc enim tantum abest, vt pretii refusionem recte petant, vt et in poenam incidant, legibus expressam. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. p.* 297.

*) Agnoscunt hoc Grot. *de iure belli et pac. II, 14, 7.* Pufend. *iur. nat. et gent. VIII, 5, 7.* Huber. *de iure ciuit. I, 3, 6, 44.* et quicumque de hoc dominio paullo fusius egerunt, inter quos palmam merito concedimus laudatissimo Corn. van Bynkersh. *ibid.* qui et Romanos id principium sequutos esse, probat ex Tacito *Annal. I, 75.* et *l. 9. C. de oper. publ.* Et sane pro eo eadem militat aequitatis ratio, quam pro lege Rhodia de iactu profert Paullus *l. 1. D. ad leg. Rhod. vt omnium contributione sarciatur, quod pro omnibus datum est.*

§. CLXXIII.

An illud et ad res exterorum non hostium vix proferri possit?

Praeterea ex eadem definitione patet, 104) ius hoc tantum exercendum esse circa ciuium bona, non 105) circa bona extraneorum, non hostium, apud nos reperta, adeoque 106) vix

vix excusandos esse principes, qui amicarum etiam gentium rebus et mercibus manus iniiciunt, 107) dominos inuitos ad pecunias sibi credendas adigunt, 108) naues amicorum, in portubus suis repertas, sistunt, iisque ad traiiciendas copias suas, vel commeatum auehendum, vtuntur. Quamuis hae angariationes, quas vocant, et frequentes sint, et eo colore excusentur, quod naues etiam alienae, in alterius principis imperio repertae, quodammodo subditae sint, *) eaeque angarientur ex recepta palam consuetudine, qua ciuitates et imperia continentur.

*) Quo colore quum ne vti quidem possent Graeci, a Cyri expeditione reduces, eorum facinus tanto videtur iniquius, quamuis id improbare non videatur Grotius *de iure belli et pac. II, 2, 10.* Auctor militibus fuerat Xenophon, vti ipse testatur, *de expedit. Cyri V, 1, 6.* vt acceptis a Trapezuntiis nauibus longis, subducerent naues transeuntes, easque, detractis gubernaculis, custodirent, donec tantum habeant illorum numerum, vt iis vehi possint, ita tamen, vt ii, quos cum nauibus subducturi essent, communi impensa alerentur, quamdiu militum caussa manserint, et mercedem pro vectura acciperent. Quod sane facinus quodammodo excusasset necessitas, si publicis auspiciis militassent. Iam vero vix vllam perspicere possum rationem, ob quam huiusmodi ius competere potuerit manui militum, qui, inuitis ciuitatibus suis, expeditionem cum Cyro fecerant, rebus potius praeclare gestis, quam iustitia caussae memorabilem.

§. CLXXIIII.

Quid fiscus et aerarium.

Haec de DOMINIO EMINENTE. Ad TRIBVTA et VECTIGALIA quod attinet, reipublicae dupli-

pliciter intereſt, quam maximam pecuniae vim in promtu eſſe: primum vt non deſit, vnde imperantes pro dignitate ſuſtententur: deinde vt et belli et pacis temporibus ſuppetat pecunia, neruus rerum gerendarum, quo adeo opus eſt, vt ſine eo fiat nihil, quo opus eſt. Itaque in rebuspublicis duplex eſſe ſolet arca publica, in quam opes publicae influant, quarum altera pecuniam imperantium deſtinatam ſuſtentationi continens, FISCVS, altera, pecuniae publicae deſtinata, AERARIVM adpellatur, *) quam vtramque eſſe quam locupletiſſimam, reipublicae omnino intereſt.

*) Merito haec diſcernimus, quamuis aliquando in monarchiis adeo ſibi omnia vindicare ſoleant principes, vt inter FISCVM et AERARIVM vix diſcrimen aliquod deprehendas. Auctor ſane eſt Dio Caſſ. *Hiſt. LIII. p. 506.* Auguſtum et pecuniam et milites in poteſtate habuiſſe, addita ratione: Λόγῳ μεν γὰρ τὰ δημόσια ἀπὸ τῶν ἐκείνου ἀπεκέκριτο, ἔργῳ δὲ ταῦτα πρὸς τὴν γνώμην αὐτοῦ ἀνηλίσκετο. *Nam licet pecunias ſuas dicis cauſſa ab aerario ſeparatas haberet: re ipſa tamen bis quoque ſuo arbitrio vtebatur.* Sed quum hic non, quid fiat, diſpiciamus, ſed quid fieri oporteat: merito diſtinguimus vtramque arcam publicam, quam et in ariſtocratiis, aliisque rebuspublicis, accurate diſcerni, animaduertimus.

§. CLXXV.

Quum ergo in FISCVM inferantur pecuniae, imperantium ſuſtentationi deſtinatae: (§. CLXXIIII.) aequum viſum eſt gentibus plerisque, 109) non modo certa praedia, certosque terrarum tractus, adſignari imperantibus, e quo-

Quid ad locupletandum fiſcum ſit excogitatum?

e quorum reditibus dignitatem tuerentur, quae hodie vocant DOMANIA, vel DOMANIALIA, verum etiam 110) iisdem relinqui portoria aliaque vectigalia: at 111) praecipue omnia ἀδέσποτα, intra reipublicae territorium, cedere imperantibus (Lib. I. §. CCXXXXIII. fequ.) Quam poftremam fifcum locupletandi rationem eo magis placuiffe animaduertimus plerisque gentibus, *) quo minore cum fingulorum difpendio eft coniuncta.

*) Maximae gentes originis Germanicae, de quibus Grot. *de iure belli et pac. II, 8, 5. Germaniae populi, quum principibus ac regibus bona quaedam effent adfignanda, vnde dignitatem fuam fuftinerent, fapienter exiftimarunt, ab illis rebus incipiendum, quae fine damno cuiusquam tribui poffunt, cuiusmodi funt res omnes, quae in dominium nullius peruenerunt. Quo iure vfos et Aegyptios video. Nam et ibi Regum procurator, quem* ἴδιον λόγον *vocabant, vindicabat res eius generis.* Enimuero quae de Aegyptiis refert Grotius, petita ex Strabon. *Geogr. Lib. XVII. p. 1148. edit. nouiff.* ea non tam ad Aegyptios, quam ad Romanos, Aegyptiorum dominos, pertinent. Ἴδιος enim λόγος non alius eft, quam *procurator Caefaris*, vel *rationalis*, et de eo refert Strabo, *αὐτὸν τῶν ἀδεσπότων καὶ τῶν εἰς Καίσαρα πίπτειν ὀφειλόντων ἐξεταστὴν εἶναι. illum in ea inquirere, quae in nullius dominio fint, et feorfum Caefari cedant*, id eft, in bona caduca et vacantia, ceu recte ad eum locum notauit Cafaubonus.

§. CLXXVI.

Iura bonorum domanialium. Quandoquidem ergo bona domanialia ad tuendam imperantium dignitatem funt comparata: (§. CLXXV, 109.) facile intelligitur, 112) ea

112) ea esse inalienabilia, ac proinde 113) alienata a successore, siue vniuersali, siue singulari, posse reuocari, nec 114) quidquam interesse, siue pro parte, siue vniuersa ad alios priuatos translata sint, siquidem, quod nostrum non est, eius nec exiguam partem alienare possumus, vti recte ait Grot. *de iure belli et pac. II, 6, 11.* vbi tamen 115) alienationes illas, cum consensu populi factas, subsistere,*) et 116) fructus huius patrimonii ab ipso patrimonio distinguendos esse, recte monet.

*) Siue initio consenserit populus, siue alienationem postea demum ratam habuerit. Cuius rei exempla innumera vidit Germania nostra. Quum enim tam profusa fuerit veterum Imperatorum et regum liberalitas in bonis domanialibus maxime in ecclesias transferendis, vt ex iis hodie vix quidquam superfit: nemo tamen dixerit, licere imperatori, ea vindicare, quum eas alienationes iam pridem ratas habuerint Imperii ordines. Immo quamuis Imperator promittere soleat, se Imperii iura et reditus recuperaturum, *Capitul. Caroli VI. art. X.* id tamen ita intelligendum esse, monent ii, qui ius publicum Imperii Romani Germanici exponunt, vt id saluis legibus publicis fiat. Et male res cessit plerisque, qui de recuperandis imperii solliciti fuerunt, imperatoribus et regibus, veluti Henrico V. Rudolpho I. Alberto I. et aliis. Conf. Schwederi *Diss. de domanio imperii.*

§. CLXXVII.

Quia praeterea et ἀδέσποτα imperantibus adsignare placuit: (§. CLXXV, 111.) non difficile erit, reddere rationem, 115) cur fiscus vbique paene sua esse contendat ea, quae iure Romano vel communia, vel publica habentur, veluti 116) marium, quae territorium adluunt com- Ius fisci circa ἀδέσποτα.

commoda, *) 117) flumina, 118) filuas maiores, adeoque 119) et iura pifcandi, venandique, nec non 120) ius fodiendi mineralia et metalla, 121) bona vacantia occupandi, 122) gemmas et lapillos mari eiectos colligendi, 123) adluuiones, 124) nouas infulas, 125) alueos derelictos, quin alicubi 126) et thefauros, 127) et errones ac fpurios vindicandi. Tametfi haec omnia fecundum vfus gentium aliter aliterque fefe habere, recte obferuet Huber. *de iure ciu. II, 4, 4, 48. p. 468.*

*) Nota funt, quae inter viros doctiffimos Hug. Grotium, Io. Seldenum, Rob. Ionftonum, Petr. Baptiftam Burgum, Guil. Welwodum, Io. Ifaacum Pontanum, Theod. Grafwinckelium, et nouiffime inter Pufendorffium, Huberum, Iac. Gothofredum, Io. Henr. Boeclerum, Corn. van Bynkershoek et Chrift. Thomafium, aliosque de dominio maris difceptata funt, quae iam repetere nihil attinet. Nos, vti mare nullius effe nemo negat, ita quin illud occupari poffit, occupantique cedat, nulli dubitamus, (Lib. I. §. CCXXXXI, 17.) maxime quum id et olim effe factum, et hodie fieri, ipfa nos conuincat experientia. At quum occupari non foleant res inexhaufti vfus, nec earum vfu alios excludere fas fit: (Libr. I. §. CCXXXV, 9.) in mari vero quaedam fint exhaufti vfus, veluti captura pifcium maiorum, et vnionum, vectigalia, fimiliaque emolumenta: quaedam inexhaufti vfus, veluti nauigatio: illis alios excludi poffe, his non poffe, merito ftatuimus. Multo magis ergo iis, qui certas terras transmarinas, tamquam fuas, posfident, licebit alios nauigatione, quam vel occupationis, vel commerciorum cauffa eo fufcipiunt, excludere, nifi pactis et foederibus aliud cautum fit, quum vnicuiusque gentis in arbitrio fit pofitum, vtrum commercia cum extraneis permittere velit ciuibus, nec ne. At nauigatione, quae

ad

ad prouincias transmarinas, non nostras, commerciorum caussa instituitur, non magis quis alios sine iniuria prohibere potest, quam vsu viae publicae, nisi nauigantibus obstent pacta et foedera. Talis est nostra de quaestione illa sententia, qui tamen suo quemque sensu abundare facile patimur, maxime quum de maris dominio armis potius et solida vi, quam verbis et argumentis, disceptari soleat. Adeo verum est, quod cecinit Horat. *Carm. I, 3. v. 21.*

Necquidquam Deus abscidit
Prudens Oceano dissociabiles
Terras, si tamen impiae
Non tangenda rates transiliunt vada.
Audax omnia perpeti
Gens humana ruit per vetitum nefas.

§. CLXXVIII.

Alia fisci iura.

Quum porro omnino intersit reipublicae, fiscum esse quam locupletissimum: (§. CLXXIIII.) non mirum est, 128) et alia iura, quae ad quaestum, conseruationemque rerum pertinent, fisco concedi, in primis 129) ius cudendae monetae, 130) ius mulctas, 131) commissa, et 132) quaeuis scelere quaesita occupandi, et quae sunt huius generis alia, quae vulgo, licet parum commode, regalibus minoribus accensentur. (§. CXXXV.*) At hic quoque mores variant, prout quaeuis ciuitas plus minusue concedit imperantibus suis, vel hi plus minusue longo vsu sibi adrogarunt.

§. CLXXVIIII.

Aerarium locuplettant tributa et vectigalia.

Quod ad AERARIVM attinet, illud fere tributis et vectigalibus locupletatur, nisi tantum sit agri publici, vt eius fructibus respublica pos-

ſit ſuſtineri. Quum enim (per §. CLXXIIII.) imperantes nihil ſine pecunia pace belloque recte gerant, Tacit. *Hiſt. IIII, 74.* et, non ſufficiente agro publico, illa non aliunde, quam a ciuibus peti poſſit: conſequens eſt, 133) vt rectores ciuitatum poſſint ciuibus imperare tributa et vectigalia, 134) ſiue ſoli, ſiue reliquorum ordinum conſenſu, prout id reipublicae forma exigit. 135) Vt ea poſſint imponere perſonis, fundis, mercibus importandis et exportandis, rebus fungibilibus, opificiis et commerciis, prout id commodiſſimum videtur, 136) dummodo et facultatum habeatur ratio, *) et 137) ciues non ita opprimantur, vt ſe tamquam ſeruos, omnia imperantibus, non ſibi, adquirere, iure conquerantur.

*) Aequiſſimum hoc viſum eſt Ser. Tullio, Romanorum regi, quem magnam eo ipſo gratiam a populo iniiſſe nouimus, quod apud Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. Lib. IIII. p. 215.* permiſſurum ſe negaret, pauperes tributorum grauatos onere, aes alienum contrahere cogi, ac proinde ſe potius cenſurum bona omnium, et pro ſuo quemque cenſu conferre iuſſurum, prout in magnis et bene inſtitutis ciuitatibus fieri ſoleat, addita ratione: Δίκαιόν τε καὶ σύμφερον τῷ κοινῷ τὸ αὐτὸ ἡγῦμαι, τῦς μὲν πολλὰ κεκτημένυς πολλὰ εἰσφέρειν, τῦς δ' ὀλίγα ἔχοντας, ὀλίγα. *Iuſtum enim exiſtimo, et reipublicae vtile, vt, qui multum poſſident, multum conferant, parum vero, qui ſunt in re tenui.*

§. CLXXX.

Quid circa illa iuſtum ſit?

Quod ſi ergo in imperandis tributis et vectigalibus facultatum habenda eſt ratio, nec ciues his oneribus ſunt plane opprimendi; (§. CLXXVIIII,

CLXXVIIII, 136. sequ.) per se profecto patet, 138) non exigi debere, quod a ciuibus praestari nequit, nec 139) eos pacis temporibus ita eneruandos esse, vt in re trepida nihil conferre possint: praeterea 140) nemini temere concedendam esse immunitatem, nisi tanti sit eius opera, vt haec pars publici oneris illa facile pensetur. Denique 141) collatitiam istam pecuniam et sine nimia acerbitate colligendam, et 142) bona fide administrandam, et 143) iis rebus, quibus destinata est, impendendam esse, vel ipse finis, ad quem comparata est haec collatio, satis ostendit.

§. CLXXXI.

Ius principis constituendi ministros et magistratus.

Porro inter iura maiestatis immanentia etiam est IVS ADMINISTROS et MAGISTRATVS CONSTITVENDI. (§. CXXXVI.) Vbi per ADMINISTROS intelligimus, qui partem reipublicae, sibi creditam, nomine imperantium administrant: per MAGISTRATVS, qui illam partem, nomine proprio, at dependenter a summo imperante, administrant. Quum ergo et administri vice imperantium; et magistratus dependenter ab iis rempublicam capessant: consequens est, 144) vt ii a solo imperante constituendi sint, 145) nisi hic vel aliis eligendi praesentandiue, vel 146) integro collegio cooptandi ius dederit. 147) Vt eidem obligentur speciatim, ac proinde 148) illi et rationes reddere teneantur, et 149) si male fungantur munere, ab eo dignitate merito priuentur, quin et 150) poenas dent, pro eo, ac merentur, si doli culpaeue maioris rei sint. *)

 *) Non

*) Non vero puniendum consilium non fraudulentum, quod euentus destituit, quum hunc nemo praestet. Nec poenam meretur, qui principis sui aut reipublicae mandatum exsequutus est, si illud in se iustitiae, aut bonis moribus, non repugnat. Conf. V. A. Corn. van Bynkershoek *Quaest. iur. publ. II, 2. p. 196. sequ.* Barbarus ergo mos fuit Poenorum, praestantissimos duces mittentium in crucem, si quid praeter animi sententiam accidisset. Nec minus detestabilis est Turcarum aliarumque gentium orientalium consuetudo, qui et ipsi consilium ex euentu aestimantes, capitis damnant omnes, quorum consilium caruit euentu. Quin non modo iusti regulis refragatur haec truculentia, verum etiam prudentiae. *Si quis*, inquit vir laudatissimus, *rebus in arduis consilium desideret: plures sunt, qui dare possunt, sed nemo vnus euentum praestiterit; si et hunc exigas, ecquis erit, qui consilio suo tibi adesse velit? vel duo, vel nemo.*

§. CLXXXII.

Officia imperantium et ipsorum ministrorum et magistratuum.

Quemadmodum vero administris aeque, ac magistratibus, pars aliqua reipublicae creditur: (§. CLXXXI.) ita 151) et principis erit virtus maxima, nosse suos, et dare operam, vt non nisi idoneos munerique pares eligat: 152) ciuium contra, non ambire munera, quibus sese impares esse intelligunt, multoque minus 153) ea largitionibus aliisque turpissimis artibus aucupari, nisi 154) ipsis imperantibus e republica videatur, vt et officia sint in commercio. Praeterea res ipsa docet, 155) quemlibet administrum et magistratum omnem fidem ac diligentiam praestare, et reipublicae salutem sibi supremam legem ducere debere: tantoque magis 156) in eam curam incumbere decere admi-

administrum summum ac primarium, cuius humeris imperans vniuersam reipublicae molem imposuit. *)

*) Vocari hi solent MINISTRISSIMI, et de iis quaeri solet, primum an e republica sit, vniuersae reipublicae curam vni demandari? deinde, an id saluo iure fieri possit? Prior quaestio ad prudentiae ciuilis scriptores pertinet, inter quos hic legi merentur Hert. *Elem. prud. ciu. I, 10, 11.* nec non Guil. Schroeteri et Iac. Thomasii singulares de eo argumento dissertationes. De posteriore facile transigent, qui iuris gentium principia paullo accuratius expenderint. Quum enim nihil vetet, quo minus aliis mandemus id, cui ipsi nos non sufficere animaduertimus: quidni et princeps vices suas aliis mandet, maxime quum aetas, imperii magnitudo, aliaeque iustae caussae, eum ad id faciendum impellere possint? Et si in se iniustum non est, tutorium esse aliquod regnum, quando rex per aetatem illud capessere nondum potest: cur iniustum sit, illud administro summo demandari? Attamen iniuste ageret princeps, si ideo constitueret talem administrum, vt genio tantum indulgeat, nullamque reip. curam animum subire patiatur, quum illo tamquam administro vti, non ipsum imperium in eum transferre, debeat. Praeclare hoc mihi videntur vidisse Persae, dum primarios rerum administros eleganter τοὺς βασιλέως ὀφθαλμοὺς, καὶ τὰ βασιλέως ὦτα, *et oculos et aures Regis* adpellarunt, teste Xenoph. *Cyropaed. VIII, 2, 7. p. 483.* de quibus plura Barn. Brisson. *de regno Pers. Lib. I. §. CLXXXX. p. 264.*

§. CLXXXIII.

Ius circa sacra imperantibus competens.

Inter praecipua quoque maiestatis iura, quae summus imperans intra rempublicam exercet, est etiam IVS CIRCA SACRA, seu circa ECCLESIAM particularem, per quam hic intelligimus societatem seu collegium, religionis gratia initum.

Quum

Quum itaque omnia collegia et ſocietates ſimpliciores magis compoſitis ita ſint ſubordinata, vt nihil, quod maiori illi ſocietati manifeſto refragetur, agere, ſalua iuſtitia, poſſint: (§. XXIIII, 66.) conſequens eſt, 157) vt et eccleſiam ſubordinatam eſſe oporteat reipublicae: adeoque 158) imperanti etiam competere debeat ius dirigendi res eccleſiae. *) Quod et inde ſolide probatur, quod reipublicae vnam eſſe voluntatem oporteat. (§. CXV, 50.) talis vero non eſſet futura, ſi eccleſia particularis non ſubeſſet imperio, ſed ſinguli, alias imperio ſubiecti, eo ipſo, dum in hanc ſocietatem coaleſcunt collegium liberum, et a ſummo imperante independens, conſtituere poſſent. Accedit, quod quum ea omnia iura cum maieſtate coniuncta ſint, ſine quibus ſecuritas ciuium obtineri non poſſet, (§. CXXXV. 29.) experientia vero doceat, ſecuritatem hanc, tum internam, tum externam, vel maxime turbaſſe homines obtentu religionis: quis principi deneget ius ſacra ita moderandi, ne quid respublica detrimenti capiat?

*) Itaque hoc ius competit imperanti, qua imperanti, non qua epiſcopo, quod vulgo ſtatuunt, quorum ſomnium erudite profligauit illuſtris collega, Iuſt. Henn. Boehmer. *diſſ. de iure epiſcopali Principum euangel.* Ac proinde otioſa fere eſt quaeſtio de epiſcopatu, quem Conſtantinus M. apud Euſebium *in vita IIII, 24* in conuiuali ſermone ſibi tribuit, τῶν ἔξω τῆς ἐκκλησίας *eorum, quae extra eccleſiam contingunt*, quemadmodum ſacerdotes ſint epiſcopi τῶν ἔσω. Nec magis rem acu tangunt, qui illud ius circa ſacra imperanti, vel tamquam primario eccleſiae membro, vel ex ſola conuentione

tione vindicant: quorum prius a Iaegero *de iure ſuprem. poteſt. circa ſacra Cap. III. p. 44. ſequ.* factum nouimus. Quum enim ius ſit maieſtatis: non alio titulo indigebit imperans, quo fretus illud exerceat, quam ſummi imperantis, vnde et ipſi Romani, *ius publicum etiam in ſacris et ſacerdotibus conſiſtere*, iam pridem monuerunt. *l. 1. §. 2. D. de inſt. et iur.*

§. CLXXXIIII.

An illud ſe exſerat circa articulos fidei?

Religio, ob quam homines in ſocietatem illam, quam eccleſiam vocamus, coaleſcunt, (§. CLXXXIII.) duobus constat capitibus: priore, vt rectas de Deo habeamus ſententias: (Lib. I. §. CXXVII, 16.) poſteriore, vt eumdem perfectiſſimo amore proſequamur. (ibid. §. CXXX. ſequ.) Inde facile patet, 159.) circa prius caput nihil poteſtatis competere ſummo imperanti, quum intellectus cogi nequeat: (Lib. I. §. CXXVIIII, *) adeoque 160) eo vſque non porrigendum eſſe illud ius, vt imperans ciuibus nouos fidei articulos imperare, veteresque proſcribere, id eſt, 161) ipſis conſcientiis iugum imponere poſſit: *) quamuis, 162) vt illa, quae rationi et reuelationi conſentanea eſſe credit eccleſia, recte doceantur, et potius ad pietatem adplicentur, quam 163) in ferales lites et iurgia conuertantur, nec non 164) vt ne huiusmodi lites in reipublicae eccleſiaeque detrimentum euadant, omnino curare debeat.

*) Procul dubio ergo proſcribendum eſt Machiauelli et Hobbeſii dogma peſtilentiſſimum, quo ipſa religio et conſcientia imperantium arbitrio ſubiicitur, (§. CXXXI.) Vt enim non vrgeamus, quod paullo ante diximus, intellectum, vtpote neceſſariam

riam potentiam, coactionem non admittere, eique non magis imperari posse, vt, quod non credit, credat, quam oculo, vt, quod non videt, videat: quis non videt, quantam lanienam excitatura sint haec principia, si Nero aliquis, aut Domitianus, aut Diocletianus, rerum potiatur, qui sibi persuadeat, religionem Christianam minus prodesse reip. quam paganam, aut Mahumedanam, aut qui aliam plane nouam comminiscatur? Immo quis non videt, eam doctrinam, insuper habito vero religionis fine, eam in instrumentum dominationis conuertere?

§. CLXXXV.

An circa cultum Dei internum?

Quod vero ad cultum diuinum attinet, illum supra vel INTERNVM, vel EXTERNVM esse, obseruauimus. INTERNVS quum ex ipsis Dei attributis, adeoque ex recta ratione, prono alueo fluat, (Lib. I. §. CXXX. sequ.) ita comparatus est, 165) vt in eum nihil vlli mortalium liceat, (Lib. I. §. XVII, 32. seq.) ac proinde, 166) ne imperans quidem illum vel mutare legibus, vel abrogare possit: quamuis, 167) quum omnes homines ad gloriam summi numinis pro viriti prouehendam obstricti sint, (Lib. I. §. CXXVIII, 31.) nec principi denegandum sit ius et officium curandi, vt ciues praeclara illa doctrina de interno Dei cultu imbuantur, errantes reducantur in viam, impii, quoad eius fieri potest, ad concipiendam summi Numinis reuerentiam solidis demonstrationibus et cohortationibus excitentur, immo et 168) dandi operam, ne vel atheismus vel superstitio gliscat in republica.

§. CLXXXVI.

§. CLXXXVI.

EXTERNVS cultus in actionibus externis, partim ex amore, timore, ac fiducia erga Deum profectis, (Lib. I. §. CXXXV.) partim in actionibus arbitrariis, (ibid. §. CXXXVIII, 58.) consistit. Priorum eadem est ratio, ac cultus interni, (§. CLXXXV, 165 sequ.) adeoque 169) in eum sibi nihil potestatis arrogabit bonus princeps: praeterquam 170) quod eum pro virili prouehere studebit. *) Posteriores, 171) quum a ratione nec improbentur, nec praescribantur, (Lib. I. §. CXXXVIII, 61.) omnino subiectae sunt imperantium arbitrio, adeoque 171) ea omnia his circa illas licita sunt, quae nec rationi, nec reuelationi refragantur. An circa externum?

*) Hinc princeps non potest prohibere, quo minus homines de Deo colloquantur, eumdem hymnis celebrent, preces ad eumdem fundant, cetera: at potest praescribere, quo ordine, quoque ratione id publice fieri debeat. Hinc absurda erat lex Darii, Medi, ne quis intra triginta dies aliquid petere audeat siue a Deo, siue ab hominibus: *Dan. IV*, 7. at non absurda cura Dauidis, aliorumque piorum regum, ita instituentium cultum externum, vt nec hymnis carerent, nec eos cum grauitate decantandi rationem ignorarent.

§. CLXXXVII.

Quum ergo circa actus cultus diuini externi arbitrarios omnia licita sint imperantibus, quae nec rectae rationi, nec reuelationi refragantur: (§. CLXXXVI, 171.) consequens est, 172) vt principi competat ius reformandi eatenus, vt ritus arbitrarios in melius formare, Iuris circa sacra praecipua capita.

mare, et abusus, vere tales, tollere possit, quatenus ei leges publicae vel conuentiones non obstant: 173) ius publicandi emendandique leges ecclesiasticas: 174) episcopos ecclesiaeque ministros constituendi, et minus idoneos dimittendi: 175) ius curam gerendi bonorum ecclesiasticorum, operamque dandi, vt suis vsibus adhibeantur: 176) iurisdictio ecclesiastica circa personas, res, et caussas ecclesiasticas, 177) ius indicendi dirigendique concilia et synodos: *) 178) ius coetus dissentientium vel recipiendi, vel ob caussas praegnantes iis sine iniuria imperandi emigrationem.

*) Possunt hae indici ob varias caussas: veluti, vt dogmata ab aliis in dubium vocata, nouis decretis et symbolis stabiliantur: deinde vt patres de ritibus adiaphoris consulant in medium: demum, vt quae ad disciplinam pertinent, communi consilio sanciantur. Primi generis synodi omnino naturae ac indoli religionis aduersantur, primo quod non semper verum est, quod pluribus videtur, et in rebus, ad intellectum pertinentibus, vincere non possit suffragiorum numerus, sed pondus et robur argumentorum: deinde, quod decreta illa, formulae, et symbola, publica auctoritate, adeoque per modum legis, obtruduntur membris ecclesiae, quum tamen leges intellectui ferre nemo possit: denique, quod plerumque pars vna sibi iudicum partes adrogat in alteram, adeoque iudicat in propria caussa, ac proinde fieri facile potest, vt vulnera ecclesiae non sanentur, sed potius noua infligantur. Quod adeo firmat experientia, vt iam pridem fassus sit Gregorius Nazianzenus *Epist. LV. ad Procopium: nullum se conciliorum exitum felicem*, (χρηστόν,) *deprehendisse, et habuisse illa potius* προσθήκην κακῶν, ἢ λύσιν, i. e. *malum potius iis exasperatum, quam imminutum esse.* Reliquae synodi possunt eae quidem ali-

aliquando vtiles esse ecclesiae: sed tunc, quia ecclesia non gaudet potestate legislatoria, decreta non obligabunt, nisi accedat summorum imperantium directio et auctoritas.

§. CLXXXVIII.

Ius imperantium circa scholas et academias.

Ecclesiae aeque, ac ministrorum et magistratuum, quin et aliorum bonorum ciuium seminaria sunt SCHOLAE atque ACADEMIAE, quippe quarum iste finis est, vt iuuenes ad omnes honestas artes, quibus aliquando illis in variis vitae generibus opus futurum est, nec non ad probitatem, moresque elegantes, solide instituantur. Ex quo fine consequitur, 179) vt principis sit, huiusmodi lycea instituere, 180) ea bonis legibus ornare, 181) cathedris viros, solide doctos, diligentes, munerique suo pares praeficere, 182) dare porro operam, ne doctrinae reip. noxiae inculcentur, 183) disciplinae curam gerere, et 184) prudenter cauere, ne turbulenta ingenia lites ex litibus serant, *) idemque contingat in academiis, quod de Megaricorum schola dicere solebat Diogenes, eam esse *ὐ χολὴν, ἀλλὰ χολὴν, non scholam, sed meram bilem.* Diog. Laert. VI, 24.

*) Dici non potest, quanto cum studiorum ipsiusque reip. detrimento coniuncta sint bella illa scholastica. Plerumque enim ea mouent homines insulsi et inertissimi, quibus aliorum doctrina et industria est sudes in oculis. Hi enim quo doctiores sunt, eo magis ab illis litibus abhorrent. Res deinde geritur calumniis, conuiciis, insidiis, accusationibus, quibus id se consequuturos esse sperant, vt vel opprimant hostem, vel eum suspectum reddant auditoribus. Hinc porro euenit, vt doctores bonas horas, quas auditorum studiis consecra-

re debebant, scribendis libellis eristicis impendant, vt auditores quoque, saepe totius controuersiae ignaros, trahant in partes, et sic in sectas abeat ille litigandi pruritus, aliquando etiam in pugnas et verbera. Quae omnia quam facile euertere possint scholas etiam florentissimas, nemo est, quin intelligat.

§. CLXXXVIIII.

Ius eorumdem circa commercia.

Superest IVS imperantium CIRCA COMMERCIA. (§. CXXXVI, 38.) Quum enim sine illis subsistere vix possit genus humanum, nedum respublica: (Lib. I. §. CCCXXV, 4) facile patet, 184) in eam quoque curam incumbere debere rectores reip. vt et floreant commercia, et 185) recte omnia circa illa fiant. Et quandoquidem iis iura omnia competunt, sine quibus finem obtinere non possunt: (§. CXXXV, 29) consequens est, 186) vt possint illi leges de commerciis, opificiis, exportandis importandisque, expungendis accurate nominibus, re quoque monetaria, ferre, 187) negotiis instantes priuilegiis ornare, 188) mercatoribus peregre negotiantibus foederibus armisque securitatem praestare: 189) societates mercatorum maiores munire priuilegiis, et 190) generatim ea omnia agere, quibus foedera et pacta, cum aliis principibus rebusque publicis inita, non refragantur *)

*) Totum hunc paragraphum mirifice illustrabunt binae dissertationes, altera Io. Fridr. L. B. Bachouii ab Echt *de eo quod iustum est circa commercia inter gentes*, quae prodiit Ienae MDCCXXX. altera viri celeberrimi, Io. Iac. Mascouii *de foederibus commerciorum* Lipsiae MDCCXXXV. Quibuscum si iunxeris scripta eristica, quibus de controuersia, inter Batuuos et Belgas, augustae domui Austriacae sub-

subiectos, de societate mercatoria Ostendensi disceptatum, in primis *la Refutation des argumens, avancés de la part de Mrs les Directeurs des Compagnies d' orient et d' occident des provinces - vnies contre la liberté du commerce des habitans des Pais-bas.* Hagae MDCCXXIII. et V. C. Io. Barbeyrac *Defense du Droit de la compagnie Hollandoise des Indes orientales contre les nouvelles pretensions des Habitans des Pays-bas Autrichiens* nihil erit, quod huiusmodi de quaestionibus possis magnopere desiderare.

CAP. VIIII.

DE IVRIBVS MAIESTATIS TRANSEVNTIBVS.

§. CLXXXX.

Bellum gerere omnino licitum.

QVia omne imperium est summum atque ἀνυπεύθυνον: (§. CXXVIIII.) sequitur, vt et plura imperia vel respublicae nemini mortalium subiecta sint. (§. eod.) Quumque, qui in communi societate ciuili non viuunt, in statu naturali viuere dicantur: (§. IIII, 3.) consequitur sane, 1) vt imperia et respublicae inter se inuicem viuant in statu naturali, adeoque 2) in statu aequalitatis, et libertatis. (§. V. sequ.) Et quia porro in hoc statu laesis nullum, nisi in se ipsis, praesidium esse potest, ac proinde vnicuique ius est, vim omnem atque iniuriam a se propulsandi, idque, quod alter iure perfecto debet, vi extorquendi: (§. X, 24. sequ.) nemo non videt, 3) cuiuis imperio ac reipublicae IVS BELLI omnino competere. *)

*) Potest id et aliunde luculenter probari. Ipsa enim natura non modo hominibus, et brutis ani-

mantibus indidit cupiditatem, se suaque vi tuendi, sed et haec armis quibusdam ad vim propulsandam instruxit. Horat. *Serm. II, 1. v. 50.*

> *Vt, quo quisque valet, suspectos terreat; vtque*
> *Imperet hoc natura potens, sic collige mecum.*
> *Dente lupus; cornu taurus petit. Vnde, nisi intus*
> *Monstratum?*

Qualia veterum testimonia complura collegit Grot. *de iure belli et pac. I, 2, 1, 4.* Deinde quum ipsis, qui in societate ciuili viuunt, priuatis ideo ius sit, se suaque vi tuendi, quod ipsis in promtu non est aliud praesidium: (Lib. I. §. CLXXXI, 18.) multo magis id licebit populo libero, quum in statu naturali nullus sit communis laedentis et laesi magistratus, a quo defendi possit. (ibid. §. CLXXXIII.) Plura iuri bellandi argumenta ex scriptura sacra opposuerunt veteris ecclesiae patres, vti Tertull. *de idolol. Cap. XVIIII. et de coron. milit. Cap. XI.* Origen. *Lib. VIII. adu. Celsum p. 425.* Erasmus *in Milite Christiano*, et *Adagior. Chil. IIII. Cent. I. adag. I.* nec non postea anabaptistae, de quibus Arnoldus *in Hist. eccles. et haeret. Part. II. Libro XVI. Cap. XXI. n. XXIIII.* Sed horum argumenta suo more profligarunt Grotius *ibid.* §. *V. sequ.* et Huber. *de iure ciu. III, 4, 4, 6. sequ.*

§. CLXXXXI.

Quid bellum? Per BELLVM vero intelligimus statum liberarum gentium vel hominum, in statu naturali viuentium, iuris sui persequendi caussa vi dolove concertantium, propositumue concertandi retinentium. *) Ex qua definitione patet, 4) bellum non in ipso tantum certandi actu, sed et in hostili statu certandique proposito consistere, adeoque 5) et inducias non ad pacis, sed ad belli, statum esse referendas: 6) non belli vero, sed tumultus, vel vis publicae priuataeue, nomine venire concertationem hominum,

num, qui non suae potestatis, sed sub imperio sunt.

*) Ita definire visum est bellum, quamuis alii definiant aliter. Ciceroni *de Offic. I, 11.* omnis certatio per vim est bellum. At Grotius *de iure belli et pac. I, 1, 2, 1.* obseruans, vsu obtinuisse, vt non actus, sed status, belli nomine veniat, eam Ciceronis definitionem ita emendat, vt bellum vocet *statum per vim certantium, qua tales sunt.* Sed quum haec definitio aeque in tumultum vel vim publicam priuatamque, ac in bellum, cadat: paullo melior est illa Alberici Gentilis *de iure belli I, 2.* cui bellum est *publicorum armorum iusta contentio*, omnium optima vero ea, quam dedit V.A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. iur. publ. I, 1: Bellum est eorum, qui suae potestatis sunt, iuris sui persequendi ergo, concertatio per vim vel dolum*, quam, quod ad sensum attinet, totam retinuimus.

§. CLXXXXII.

Quum ergo bellum gerant liberae tantum gentes, iique homines, qui in statu naturali viuunt: (§. CLXXXXI.) consequens est, 7) vt ius belli posteriore casu sit promiscue omnibus, quippe inter se aequalibus; (§. V. et X.) 8) priore non nisi summis imperantibus: (§. CXXXVII, 41.) adeoque horum sit 9) milites legere, vel conducere, *) 10) vrbes et castra munire, 11) aerarium militare pecunia; 12) armamentaria tormentis et armis; 13) granaria commeatu, 14) naualia nauibus replere; 15) bellum decernere, 16) milites hosti, etiam cum summo periculo, opponere, 17) leges de disciplina militari ferre, et similia. Quum enim finis et huius iuris sit securitas externa, (§. CXXXVII.) et imperantibus omnia iura competant, sine qui-

Cui competat ius belli, et in quo consistat?

 bus

bus finis obtineri non posset: (§. CXXXV, 29.) iura haec omnia cum iure belli coniuncta esse oportere, facile vnusquisque intelligit.

*) Notum est, MILITIAM aliam LECTAM esse, quando vnusquisque ciuis patriae militat, qualis olim Graecis ciuitatibus, ipsisque Romanis, libera adhuc ciuitate, placebat, hodieque placet Heluetiis: aliam MERCENARIAM, quando miles, etiam extraneus, certa mercede conducitur, quam Augustus ex politicis rationibus lectae praeferebat, consilio Mecaenatis apud Dionem Cass. *Hist. Lib. LII. p. 482.* et quam hodie probant monarchae omnes, quibus non adductius est imperium: aliam denique SOCIAM, quando respublicae foederatae vel clientelares certum copiarum numerum submittere tenentur, qualia olim erant Latinorum auxilia, Romanis submittenda: de quibus militiae generibus legenda Herm. Conringii *dissertatio singularis.* De mercenaria incidit quotidiana quaestio, an fas sit principi amico in imperio populi amici militem conducere? Quod adfirmandum esse, nisi obstet interdictum speciale, et nisi conductitii illi iam patriae sacramentum dixerint, erudite nuper defendit V. A. Corn. van Bynkersh. *Quaest. iur. publ. I, 22.*

§. CLXXXXIII.

An et magistratus bellum inferre possit?

Ex eadem belli definitione (§. CLXXXXI.) satis perspicuum est, 18) bellum decernere non posse magistratum, prouinciae cuidam vel munimento praefectum, quamuis 19) eum vrbem prouinciamque, cui praeest, in repentino tumultu, etiam sine iussu speciali, aduersus quemcumque adgressorem defendere debere, nemo dubitet. Immo et contingere potest, 20) vt prouincia quaedam tam sit dissita a republica, vt praeses non nisi tardius de imminente periculo certiores facere possit imperantes. Quo casu

casu, si ius decernendi bellum generali mandato praesidi datum est, hunc recte etiam iniussu superiorum bellum gerere, extra omnem dubitationis aleam positum videtur.*)

*) Hinc iniustum erat bellum, quo Cn. Manlius Gallograecos adgrediebatur. Ob quam caussam etiam triumphum illi negatum esse, refert Liu. XXXVIII, 45, addita ratione, *quod quum nullam ibi caussam belli inueniret, quiescentibus regiis, circumegerit exercitum ad Gallograecos, cui nationi non ex Senatus auctoritate, nec populi iussu, bellum ab eo inlatum, quod quem vmquam de sua sententia facere ausum?* Praeterea notum est, parum abfuisse, quin Senatus Germanis dedendum censeret Iulium Caesarem, quod iniussu populi illis bellum intulisset. Sueton. *Iul. Cap. XXIIII.* At, qui ab Hispanis, Lusitanis, Belgis, cum summa potestate in prouincias Indicas et Americanas mittuntur, ii fere cum liberrima facultate belli pacisque mitti solent, adeoque saepe contingit, vt prius de confecto, quam de inchoato bello, nuncius domum perueniat.

§. CLXXXXIIII.

Praeterea ex hac definitione discimus, 21) iniustum esse omne singulare certamen, nisi iussu summorum imperantium initum: *) adeoque 22) distinctionem Grotii inter bellum PVBLICVM et PRIVATVM otiosam esse, nec verae belli definitioni quadrare. 23) Multo minus iusti belli nomen mereri illud, quod ciues inter se, vel cum ipsa republica gerunt, quodque vulgo BELLI CIVILIS nomine venit. Denique et 24) vim, quam piratae et praedones veluti vniuerso generi humano inferunt, non bellum esse, sed funestissimum latrocinium, adeoque 25) hos omnes homines non iuribus belli perfrui, sed

An priuatis sit ius belli?

 26) tam-

26) tamquam securitatis publicae turbatores puniri debere.

*) Tale enim singulare certamen est BELLVM REPRAESENTATIVVM, quo veteres vtebantur, dum selectos quosdam ex vtroque exercitu homines committebant, stipulati sibi imperium in hostes, si victoria penes suos stetisset. Complura huius generis exempla suppeditant veteres annales, quae iam collegerunt Grot. *de iure belli et pac. III. 20, 43. sequ.* qui tamen, iniqua esse illa certamina, existimat, quia nemo sit vitae membrorumque suorum dominus. Sed quum imperanti liceat, totos excercitus opponere hosti: quidni et vnum vel paucos? Alia est quaestio, an ciuilis prudentiae regulis consentanea sint bella haec repraesentatiua? De eo enim vel ideo licebit dubitare, quod ita aleae exponitur vniuersa respublica, nec viribus reliquis nouam fortunam experiri licet, ceu malo suo experti sunt Albani apud Dionys. Halicarnass. *Antiqu. Lib. III.*

§. CLXXXXV.

Caussae belli iustificae.

Deinde quum iuris sui persequendi caussa bellum gerant gentes liberae: (§. CLXXXXI.) consequens est, 27) vt non nisi duae sint CAVSSAE BELLI IVSTIFICAE: altera, si quis populus extraneus populum alterum iniuste laedat, vitaque, libertate, et opibus spoliare velit; altera, si ius perfectum deneget. *) 28) Vt prior sit iusta caussa belli DEFENSIVI; posterior OFFENSIVI, adeoque 29) tertia caussa, quam commentus est Grotius *de iure belli et pac. II, 1, 2, 1.* punitio nimirum scelerum, eo minus videatur admittenda, quo magis constat, parem a pari, adeoque gentem a gente, puniri non posse. * (§. CLVIIII, 37.)

*) Nec

*) Nec aliud euincit ratio Grotii *ibid. n. 1.* Ac *plane, quot actionum forensium sunt fontes, totidem sunt belli: nam vbi iudicia deficiunt, incipit bellum. Dantur autem actiones aut ob iniuriam non factam, aut ob factam. Ob non factam, vt, qua petitur cautio de non offendendo, item damni infecti, et interdicta alia, ne vis fiat. Ob factam, vt aut reparetur, aut vt puniatur, quos duos obligationum fontes recte distinguit Plato, nono de legibus. Quod reparandum venit, aut spectat id, quod nostrum est, vel fuit, vnde vindicationes et condictiones quaedam, aut id, quod nobis debetur, siue ex pactione, siue ex maleficio, siue ex lege, quo referenda, quae quasi ex contractu et quasi maleficio dicuntur, ex quibus capitibus nascuntur condictiones ceterae. Factum, vt puniendum, parit accusationem et iudicia publica.* Hactenus Grotius. Sed quemadmodum a statu naturali ad ciuilem vix licet ducere argumentum: ita non magis illud procedit, si quis statum naturalem ex ciuili aestimare velit. Gens delicto suo aut gentem laedit, aut non laedit, e. g. si idola colat, carne humana vescatur. Priore casu gens laesa delinquentem iusto ac pio bello adgreditur, non tamen *punitiuo*, sed *defensiuo*. Posteriore nullum plane ius est belli gerendi, quia punire delinquentem non potest, nisi superior.

§. CLXXXXVI.

An iure geratur bellum ob denegatum ius imperfectum?

Quemadmodum vero iuris tantum perfecti denegatio iustam belli caussam praebet: (§. CLXXXXV, 27.) ita sua sponte inde sequitur, 30) vt, ob ius imperfectum vel officium humanitatis denegatum, arma corripere non liceat, (§. X, 26.) adeoque 31) non sint hae iustae belli caussae, si quis alterius exercitui transitum neget, nouas sedes quaerentes nolit admittere, commerciorum libertatem petentibus det repulsam, belligerantibus hospitia, commeatum,

 pecu-

pecuniam sufficere nolit, nisi 32) talia vel ex pacto antecedente, vel 33) in extrema necessitate, petantur, vel ita sint innoxia, vt sine omni detrimento praestari possint. * (§. X, 27. sequ.) Talium enim denegatio omnino in laesionem incidit, ac proinde bello defensiuo caussam suppeditat iustissimam. (§. CLXXXXV, 28.)

*) Id raro contingit. Periculum enim vel ab ipso transeunte imminet, vel ab hoste, qui victoria potitus, malam gratiam referet vicino, qui transitum concessit. Si tamen vere innoxius sit transitus, quem quis petit, isque tam necessarius, vt alia via non pateat: is omnino laedere videtur, qui iter facientibus resistit. Et huc referimus bellum ab Israelitis iussu Dei gestum. *Num. XXI, 21. 22.* At Idumaeos ob eamdem caussam bello non petierunt. *Num. XX, 21.* siue quod non aeque innoxius futurus fuisset ille transitus, siue quod non aeque videretur necessarius, quum alia via Kadesum pateret.

§. CLXXXXVII.

An recte geratur pro aliis? Quum vero aliquando perinde sit, siue nos ipsi laedamur, siue per latus alterius petamur, itemque siue nobis ius perfectum denegetur, siue aliis, quibus vel ex pacto, vel nostrum caussa ad opem ferendam obstricti sumus: recte inde colligimus, 34) posse etiam pro aliis sociis et foederatis bellum geri, immo et 35) pro vicinis, si certis argumentis, aut non leuibus certe indiciis, constet, illorum ruinis et nos oppressum iri. Quis enim vitio vertat vicino, properanti ad restinguendum incendium, dum proximus ardet Vcalegon? Quis non verissimum putet illud vetus: *Tunc tua res agitur,*

tur, paries quum proximus ardet? At, quum ne pro nobis ipsis quidem iustum bellum geramus, nisi iusta belli caussa sit: (§. CLXXXXV, 27.) 36) multo minus sanctum piumque erit bellum, quando aliorum caussae iniustae patrocinium suscipimus.

§. CLXXXXVIII.

Soli colores non iustificant bellum.

Ceterum quamuis hae caussae facile discernantur a coloribus, quibus et ii, qui iniustissima bella suscipiunt, vtuntur: his tamen plerumque plus, quam illis, deferunt homines, qui vtilitatis potius suae, quam iustitiae, habent rationem. Quandoquidem tamen solae, quas supra adduximus, (§. CLXXXXV.) belli caussae pro iustis habendae sunt: facile patet, 37) iniusta contra esse bella, quae vel sola inuitante occasione, vicino quippe imparato, vel 38) ob vtilitatem quamdam insignem, vel 39) ob gloriam rerum gerendarum, 40) parandumque amplissimum imperium, vel 41) odio religionis, sine alia iusta caussa, suscipiuntur. *)

*) Et nescio sane, an non iure huc referri possint bella ista cruentissima, quibus medio aeuo Mahumedanos lacessebant Christiani, quibusque postea Americanos, gentem imbellem, et Europaeis nulla iniuria cognitam, opprimere Hispani non dubitabant. Illis sanc non quidquam praetexebatur aliud, quam quod loca sacra, et Hierosolyma inprimis, illi homines, a Christiana pietate alieni, iniuste possiderent, interessetque Christianae religionis, eam hoc modo conseruari ac propagari. His, quod idololatria, immo daemonolatria, sese polluissent gentes impiae. Sed quum religionem Christianam armis propagare, locaque, quae

quae sacra tantum videntur hominibus, bello vindicare, nec ratio nec reuelatio iubeat: et praeterea omnia bella, poenae caussa indicta, iniusta sint: (§. CLXXXXV. 29.) haec quoque bella iniustissima fuisse, statuendum est. Vnde recte Herm. Conringius *ad Lampad. pag. 242.* *Quantumuis interea temporis quamplurima fortissime etiam gesta sint, quaeque aeternam zeli pariter ac animositatis mereantur gloriam: si tamen, quod res est fateri licet, non possunt non expeditiones illae omnes summae eius aeui regum principumque et imprudentiae, et iniustitiae, et superstitionis iure merito notari.* Add. Io. Franc. Buddei *exercit. de expeditionibus cruciatis §. V. sequ.* Sed et Hispanorum sententiam de Mexicanis, ob delicta aduersus naturam admissa, iure punitis, cuius ipse Grotius *de iure belli et pac. II*, 20, 40. *sequ.* patrocinium suscipit, ipsi reiiciunt doctores Hispani Victoria, *Relat. I. de Indis n. XL.* Vasquius *Controuers. illustr. I*, 25. Azorius, Molina, et alii.

§. CLXXXXVIIII.

Distinctio belli sollemnis et minus sollemnis otiosa.

Semel decretum bellum sollemniter esse indicendum, pluribus gentibus visum est, ac proinde notissima est distinctio belli in SOLLEMNE, vel IVSTVM, et MINVS sollemne, vel INIVSTVM, quorum illud ex plerorumque sententia est, quod a liberis gentibus, praeuia sollemni indictione; hoc quod ab eo, cui ius belli non est, suscipitur, nec indicitur sollemniter. Enimuero vti facile largimur, id fere in mores gentium iuisse, splendidioremque plerisque videri victoriam, quae praeuia denunciatione, vel proposito edicto, vel per faeciales, vel aliis ritibus facta, obtineatur: ita, quia ritus et sollemnitates ab arbitrio hominum pendent, nec mores huiusmodi ius gentium

tium constituunt, (Lib. I. §. XXII. *) inter bella quoque INDICTA et NON INDICTA, quod ad effectum attinet, nihil omnino interest, 42) hanc diuisionem nullius momenti esse, merito arbitramur. *)

*) Magni hanc distinctionem faciunt Grot. *de iure belli et pac. III, 3.* et Alberic. Gentil. *de iure belli II, 1.* quos deinde Pufendorffius, Huberus et alii sequuti sunt, duplicem interserentes caussam, alteram, quod ex hac interpellatione constet, alio modo fieri non posse, vt nostrum aut nobis debitum consequamur: alteram, quia ita constet, non priuato ausu, sed voluntate vtriusque populi capitum, geri bellum. Enimuero hae rationes, vtilem et honestam esse indictionem, probant, non item, eamdem esse necessariam, quia de vtroque et alio modo, quam sollemni facta denunciatione, constare potest. Recte itaque Dio. Chrysostom. *orat. ad Nicomed.* etiam ex iuris gentium principiis: πόλεμοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀκήρυκτοι γίγνονται· *Pleraque bella sine indictione suscipiuntur.* Caussam iam perorarunt Thomas. ad Huberum *de iure ciuit. III, 4, 4, 27.* et, qui de moribus etiam Europaeorum nouissimis erudite disseruit, V. A. Corn. van Bynkeroh. *Quaest. iur. publ. I, 2. pag. 5. sequ.*

§. CC.

Id vero ipsa recta ratio suadet, 43) non illico proruendum esse ad arma, sed tum demum, quando populus hostilem animum aduersus nos ostendit. (Lib. I. §. CLXXXIII, 25.) Quum vero is hostilem aduersus nos animum ostendat, qui omnes aequas pacis conditiones pertinaciter respuit: (§. eod. *) merito inde colligimus, 44) priusquam res manu ferroque geratur, rem, quam nobis abesse, vel deberi

Caussas belli oportet esse liquidas.

deberi credimus, repetendam, 45) caussam dubiam, propositis vtrimque argumentis, ad liquidum perducendam, 46) omniaque media bellum impediendi tentanda esse. *) Quo facto, 47) is procul dubio iure arma corripit, qui, iustis propositis caussis, nihil aequi ab hoste impetrauit.

*) Quorum mediorum tria potissimum commendant Grot. *de iure belli et pac. II*, 23. 7. *sequ.* et Pufendorffius *de iure nat. et gent. V*, 13, 3. *et VIII*, 6, 3. colloquium, seu disceptationem amicam, prouocationem ad arbitros, et sortem. Sed sortis quidem in caussis publicis, praeterquam si res diuidenda sit, rarissimus vsus est, nec solent facile principes et respublicae iura sua fortunae arbitrio permittere. Reliqua media et inter gentes receptissima, et rectae rationi admodum consentanea sunt, quia nemo sapiens vi et cum periculo repetere vult id, quod sine vi consequi posset: (Lib. I. §. CLXXXI, 20. *) vt adeo recte, quamuis ridicula occasione, dicat miles Terentianus:

Omnia prius experiri, quam armis, sapientem decet.
Qui scis, an, quae iubeam, sine vi faciat?

Ad eumdem finem comparata sunt scripta publico nominne edita, quae hodie vocant *Deductiones* et *Manifesta*, quamuis posteriora plerumque, vbi iam veluti intra teli iactum ventum est, non tam declinandi, quam indicendi iustificandique belli caussa, publicari soleant. Vid. Io. Henr. Boecleri *Exercit. de clarig. et manifestis.*

§. CCI.

Quid hosti in hostem liceat?

Quandoquidem vero iuris sui persequendi caussa bella gerunt principes et gentes liberae: (§. CLXXXXV.) consequens est, 48) vt hosti in hostem liceant omnia, fine quibus ille ius suum obtinere non posset. Id vero

quum

quum obtinere numquam possit, nisi hostem in eum statum redigat, vt vel non possit, vel nolit amplius hostilem animum ostendere: 49) hostem quisque suum et vi, et dolis, recte adgreditur, 50) sternit, 51) spoliat personis rebusque qualibuscumque, 52) cessantibus omnibus officiis humanitatis, quibus hostis noster aduersus nos fieri posset validior. (Lib. I. §. CCVIII, 14.*) Quin 53) ne iniustum quidem dixeris hostem, veneno vtentem, vel percussores immittentem, quamuis illum contra mores gentium humaniorum, quos RATIONEM BELLI vocant, egisse, recte dixeris. *)

*) Dissentit quodammodo Grotius *de iure belli et pac. III, 4, 15. et XVIII.* Sed non statim, quae magnitudinis animi laudem ferunt, ita sunt comparata, vt omissa pro iniustis habeantur. Venenis non vti solent gentes humaniores: at vtuntur Turcae, Tartari, aliique populi orientales, qui tela et sagittas venenis inficiunt. Hos ergo parum humanos, at non ideo iniustos dixeris, quia hosti in hostem omnia licent. Ita recte ad animi magnitudinem refertur, quod Coss. Romani ad Pyrrhum regem scripserunt: *Nobis non placet pretio, aut praemio, aut dolis pugnare.* Gell. *Noct. Attic. III, 8.* Ac ideo non dixeris iniustum facinus Ehudi, percutientis Eglonem, *Iud. IIII, 20. sequ.* vel Iaelis, tempora Sisserae clauo transfigentis, *Iud. IIII, 21.* vel Iudithae, Holofernem obtruncantis, si vera est illa historia. Praeterea mores gentium, quae reliquis humaniores videri volunt, aliquando parum absunt ab adulatione. Qua de re illustr. Bynkersh. *Quaest. iur. publ. I, 3. p. 17. Adeo adulandi ferax fuit saeculum praeteritum, et hoc nostrum, vt principes neque adulationis obliuiscantur inter ipsa arma. Vnde nunc hostes hostibus precantur omnia prospera, seque inuicem vocant amicos, et hostium damno quasi indolent. Atque ita est in Epistolis* Ordi-

Ordinum generalium ad Angliae Regem 10. Iul. 16. Sept. et 26. Nou. MDCLXVI. et rursus Angliae regis ad Ordines generales. 4. Aug. et 4. Octob. MDCLXVI. Quamuis autem vtrique tunc temporis in mutuam perniciem accingerentur: attamen inter ius belli et officia amicitiae satis conuenire scribunt Ordines, d. epistola 10. Iul. 1666. Quin et Gallorum rex, qui tunc quoque bellum gerebat contra Anglorum Regem, anno 1666. ad eum misit legatum, qui conflagrationi vrbis Londinensis indoleret. Humanitatem, clementiam, pietatem, ceterasque animi magni virtutes in bello exercere gloriosum est, sed oppido putidum, solis verbis ludere. Quid enim, nisi verbis ludis, quum indoles conflagrationi vrbis, quam ipse cuperes incendere? En egregia humanitatis specimina. An ideo his iniustiorem dixeris C. Popilium Laenatem, qui salutatus ab Antiocho rege, eum, nisi amicum, resalutare voluit, et ne dextram quidem a Rege hoste porrectam prehendere noluit? Polyb. *Excerpt. legat. Cap. LXXXXII.* Liu. *XXXXV, 12.* Duriuscula haec sunt, at non iniusta tamen, immo aliquanto minus indecora, quam hostiles illae blanditiae.

§. CCII.

An hostes foederibus et pactis decipere liceat?

Quum vero aduersus hostem tantum vi et dolis vti liceat: (§. CCI, 49.) consequens est, 54) vt idem non liceat aduersus eum, quocum paciscimur, quippe cui tunc, non tamquam hosti, sed tamquam paciscenti nobiscum, fidem damus. *) Ex quo patet, 55) turpissimam esse eorum perfidiam, qui inducias, siue breues, siue diuturnas, tempore nondum elapso, rumpunt: quamuis 56) interea actus mere defensiuos recte suscipere vtramque partem, omnino verum sit. Pufend. *de iure nat. et gent. VIII, 7, 10.* Nec magis 57) excusanda est eorum perfidia, qui leges deditionis, vel 58) pacta de securo commeatu, vel 59) quae

59) quae de redimendis captiuis ineuntur, turpiter violant, hic quoque hosti in hostem omnia licere, stolide persuasi.

*) Recte ergo dolum bonum, quo hostes circumueniuntur, a perfidia discreuit Agesilaus apud Plutarchum *in vita p.* 600 vbi hoc elegans eius dictum memoratur: *ὅτι τὸ μὲν σπεισάμενον ἀδικεῖν τῶν θεῶν ἐστι καταφρονεῖν· ἐν δὲ τῷ παραλογίζεσθαι τοὺς πολεμίους, οὐ μόνον τὸ δίκαιον, ἀλλὰ καὶ δόξα πολλὴ, καὶ τὸ μεθ' ἡδονῆς κερδαίνειν ἔνεστι.* *Fidem in foedere fallere, nihil aliud esse, quam Deos contemnere: hostium vero circumuentionem non cum iustitia modo, sed et cum laude, et iucundo coniunctam esse compendio.* Quid si vero hostis antea fidem fefellerit: an non licet, data occasione, par pari referre? Non videtur. Quamuis enim perfidia paciscentis vnius alterum obligatione liberet: (Lib. I. §. CCCCXIII, *) id tamen intelligendum est de eodem pacto bilaterali, cuius conditioni alter ex sua parte non satisfecit. Si vero cum eo, qui pacto non stetit, de nouo paciscor: tunc remisisse videor priorem perfidiam, ac proinde obligatus sum ad fidem seruandam.

§. CCIII.

Quid liceat aduersus alios non hostes?

Ex eodem axiomate colligimus, 60) non posse quemquam iure belli aduersus amicos vti, eo obtentu, quod periculum sit, ne hostis eius castella, munimenta, portus, sit occupaturus: 61) nec magis licere hostes vel eorum naues intra territorium, vel portus amici populi caedere, vel capere, si hi non data opera illis receptum dent, quia haec vis cum iniuria populi amici, cuius territorium vel portus vi introitur, coniuncta est. V. A. Corn. van Bynkershoek *Quaest. iur. publ. I, 8.* Con-

tra 62) nihil obſtare, quo minus eos, qui hoſtem noſtrum armis, commeatu, tormentis, ſimilibusque rebus iuuant, vi prohibeamus, et res iſtas pro commiſſis habeamus: *) Idem *ibid. Cap. VIIII. ſequ.* quamuis 63) ipſa omnino aequitas ſuadere videatur, ne promiſcue merces licitae cum illicitis; res amicorum cum hoſtilibus, in commiſſum cadant. Idem *I, 12. ſequ.* quocum iungenda diſſertatio noſtra *de nauibus ob mercium illicitarum vecturam commiſſis*.

*) Concedit hoc et Grotius *Lib. III. Cap. XVII. §. III.* ſed addita reſtrictione, nihil facere debere eos, qui a bello abſtinent, *quo validior fiat is, qui improbam fouet cauſſam, aut quo iuſtum bellum gerentis motus impediantur.* Sed quum is, qui neutrarum partium eſt, quaeſtionem hanc, vter iuſtum, iniuſtumue bellum gerat, non poſſit trahere ad arbitrium ſuum, et veluti iudex ſedere, contra ea vero is, qui neutrarum partium eſt, *nullatenus interponere ſe debeat bello:* Liu. XXXV, 48. facile patet, huic reſtrictioni locum non eſſe. Vid. V. A. Corn. van Bynkerſh. *Quaeſt. iur. publ. I, 9. p. 69.*

§. CCIIII.

Quomodo adquiratur per bellum?

Supra oſtendimus, hoſtem ab hoſte et perſonis et rebus iure ſpoliari. (§. CCI, 51.) Ex eo vero patet, 64) victoris in arbitrio eſſe, malitne perſonas captas in ſeruitutem rapere, an, quod hodie plerumque inter gentes Europaeas obſeruari nouimus, tamdiu cuſtodi- donec vel permutentur cum aliis, vel, ſoluto lytro, redimantur. 65) Res quoque hoſtium, tum mobiles, tum immobiles, tum corporales, tum incorporales cedere victori, et 66) mobiles quidem

dem ſimul ac in praeſidia victoris perlatae, 67) immobiles et reliquas, ex quo occupatae fuerint: quamuis 68) firmam harum non eſſe poſſeſſionem, priusquam ſuper illis, inita pace, fuerit transactum, 69) mobiles vero aeque ac perſonas et fundos, recuperatos, vel in priſtinam libertatem ſeſe vindicantes, iure poſtliminii gaudere, facile vnusquisque intelligat. *)

*) Multae hic occurrunt quaeſtiones ſpeciales apud Grot. *III, 5. ſequ.* Pufend. *de iure nat. et gent. VIII, 6, 20 ſequ.* veluti, quomodo res bello captae adquirantur? an et incorporales? an et actiones et credita? quomodo recuperentur? an et quibusnam in rebus locus ſit iuri poſtliminii? Sed quum pleraque haec potius ex moribus gentium decidi ſoleant, quaedam etiam ex principiis hactenus explicatis facile poſſint explicari: illis immorari nolumus. Solide ſuo more et haec tantum non omnia expoſuit V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. Lib. I. Cap. IIII. ſequ.*

§. CCV.

Sic iuſtum bellum eſt, quoties gentes liberae inter ſe, iuris perſequendi cauſſa, vi doloue certant, vel propoſitum certandi retinent. (Lib. I. §. CCLXXXXV.) Itaque 70) ſi non inter ipſas gentes et ciuitates incidit controuerſia, ſed, ob denegatam ciui noſtro iuſtitiam, perſonis aut rebus alterius reipublicae, alias amicae, ciuium manus iniicimus: hoc non belli, ſed REPRESSALIARVM *) nomine venit: quamuis, 71) quum huiusmodi exſequutio facile poſſit bello occaſionem dare, eam non a quouis priuato, ſed ex decreto ſummorum imperantium, fieri debere, nec 72) vlterius ex- Quid repreſſaliae?

tendendum esse, quam vt ciui nostro, cui ius dictum non est, satisfiat, facile vnusquisque intelligat.

*) Ita vocari coepit illud ius, ex quo inualuit. Veteres enim id ignorarunt, adeoque nec vocabulum suppeditat Latina lingua, quod eius indolem exprimat. V. A. Corn. van Bynkersh. *ibid. I*, 24. Eius aequitatem ex iure pignorandi, quod singulis competere existimant, ostendere conantur Grot. *de iure belli et pac. III*, 2, 7, 3. et Bodin. *de Rep. I*, 10. Sed hanc sententiam iure merito reiecit Hert. ad Pufend. VIII, 6, 13. et ante eum Ziegl. *de iure maiest. I*, 34, 8. vbi hic §. *XXXII.* ius illud magis ex iure belli deriuari posse, existimat. Et sane si respublica iniuriam sibi, ciuibusque illatam, bello recte vindicat: (§. CCXXXXV.) poterit etiam procul dubio ob iniuriam vni alteriue ciuium illatam manus alterius rebus iniicere, nisi existimare velis, non id, quod minus est, licere reipublicae, quum plus omnino liceat.

§. CCVI.

An et quomodo imperium in victos adquiratur?

Ceterum, quum in statu naturali defensionis ius tantisper duret, dum hostis animum hostilem nondum deposuit, (Lib. I. §. CLXXXIII, 25) eum vero non deposuisse videatur, qui eo se adduci non patitur, vt nobiscum redeat in gratiam, sed quasuis honestas pacis conditiones respuit: (ibid. *) 73) iniuria sane non fit victo, si persequatur ius suum, donec debellatum sit, 74) ipsumque sibi imperium in victos vindicet, illudque 75) suo arbitrio constituat, (§. CXXXXVI.) et 76) tamdiu exerceat, donec vel inita pace certi quid statuatur, vel 77) gens, vi oppressa, re nondum composita, sese in pristinam libertatem vindicet,

vel a priore imperante liberali cauſſa manu adferatur. *)

*) Et tunc quoque vtroque caſu aequiſſimum eſt, vt vrbes, prouinciae, gentesque recuperatae gaudeant iure poſtliminii: (§. CCIIII, 69.) adeoque priora iura recipiant, ſi illis nulla culpa, cur in hoſtium poteſtatem peruenerint, poſſit imputari, aut certe non admodum liquidum ſit, an hoſti acrius reſiſtere potuiſſent. Hinc quum reipublicae Vltraiectinae, diſcedentibus Gallorum praeſidiis, de iure προεδρίας controuerſia mota eſſet a Friſiis, eo quod illa ſeſe vltro dedidiſſe diceretur: Vtraiectini tamen priorem locum et ſtatum recuperarunt. Huber. *Praelect. ad Digeſt. Lib. XXXXVIIII. tit. XV. §. VIIII.* Aliud tamen dicendum omnino videtur, ſi vrbs vel prouincia, quae immemor fidei, imperantibus datae, ad hoſtes vltro deſciuerat, armis recuperetur. Tunc enim indigna omnino eſſet hoc beneficio, ac proinde victoris in arbitrio eſt, cuius illam conditionis eſſe velit. Tale exemplum a Romanis factum nouimus in Brutios, Lucanos, Campanos, qui ad Hannibalem defecerant, et maxime in Capuam, quae tantum abeſt, vt priſtina iura receperit, vt iure municipii, magiſtratibus, agro priuata, in praefecturae formam redacta ſit. Liu. *XXVI, 16. ſequ.*

§. CCVII.

Alterum ius maieſtatis, quod transeuntibus accenſeri poteſt, eſt IVS PANGENDI FOEDERA, per quae intelligimus conuentiones gentium liberarum de rebus, ad vtriusque, vel alterius reipublicae vtilitatem pertinentibus. Ex qua definitione ſatis patet, 78) eorum alia eſſe AEQVALIA, in quibus par eſt omnium foederatorum conditio: alia 79) INAEQVALIA, in quibus non par et aequum ius omnibus tribuitur, ſed alius foederatus deterioris, alius melioris con- ditionis

Quid foedus, idque vel aequale vel inaequale?

ditionis eſt: id quod 80) tum ratione PRAESTANDORVM, tum ratione MODI PRAESTANDI, contingere poſſe, exempla quam plurima docent. *)

*) Sic ſaepe foederatus potentior minus potenti promittit ſubſidia pecuniaria, vel certum copiarum, vel nauium, et claſſiariorum numerum, et ſibi vel nihil, vel parum reſtipulatur. Tunc inaequale eſt foedus ratione PRAESTANDORVM. At ſaepe foederibus cauetur, vt reſpublica vna alteram comiter veneretur, ne cui bellum iniuſſu alterius faciat, ne claſſem habeat, vt tributum annuum pendat, ne fabros habeat, neque ferro, niſi in agricultura, vtatur. *I. Sam. XIII, 19. 20.* Quod et in primo foedere Porſenae cum populo Romano expreſſum eſſe, monet Plin. *Hiſt. nat. XXXIIII, 14.* Quae omnia ſunt foedera inaequalia ratione MODI PRAESTANDI, ſiquidem alter foederatorum alterius veluti clientem ſe hoc praeſtandi modo profitetur.

§. CCVIII.

Itemque vel ſimplex amicitiae vel ſingularis praeſtationis.

Quumque gentes liberae de rebus omnibus, quae ad vnius, vel vtriusque reipublicae, vtilitatem pertinent, paciſci poſſint: (§. CCVII.) ſequitur, 81) vt et ea, quae iam antea ex iuris naturae praeſcripto debentur, ſibi ſtipulari queant gentes et reſpublicae: quae foedera SIMPLICIA vel AMICITIAE vocare licebit, *) et 82) alia, ad quae praeſtanda alias gens genti non eſſet obſtricta: qualia foedera SINGVLARIS PRAESTATIONIS adpellamus: Et 83) priora quidem ideo non ſunt fruſtranea, quod et non alia eſt certa ratio alterum ad praeſtanda officia humanitatis obligandi, quam per pacta, (Lib. I. §. CCCLXXXVI, 2.) et ſaepe contingit, vt per bellum ceſſent officia humanitatis,

tis, (§. CCI, 52.) adeoque vel maxime necessarium est, vt per pactiones et foedera redintegretur amicitia.

*) Ad haec foedera Grotius *de iure belli et pac. III, 15, 5.* refert etiam ea, quae de iure hospitii, et de mutuis commerciis ineuntur, quatenus gentes vtraque sibi inuicem iure naturali debeant. Enimuero quum ius hospitii plura complecteretur officia, quae ex solo iure naturali non debebantur, de quibus accurate, suo more egit Io. Schilterus *de iure hospitii diss. II.* vtrum vero extraneis, et quae commercia, concedenda sint, in cuiusuis reipublicae summorumque imperantium arbitrio positum sit: (§. CLXXXVIIII, 186) vix est, vt vmquam haec foedera ad ea referri queant, quibus sibi gens a gente nihil aliud, quam quod iure naturali debetur, stipuletur. Sane de nullis foederibus difficiliorem esse consultationem, qaam de foederibus commerciorum, exemplo ex Iac. Basnagii *Hist. Belg. Tom. I. p. 51. et 439.* ostendit vir celeberrimus, Io. Iac. Mascou. *diss. de foeder. commerc. §. VI.* et foederum istorum memoriam in numis consecrarunt Athenienses, Smyrnaei, Ephesini ex Alexandrini, ceu idem vir doctissimus probauit ex Ezech. Spanh. *de vsu et praest. numism. Diss. III. p. 143.* et *Diss. XIII. n. IIII.* nec non eiusdem *Orbe Rom. Cap. IIII.* Vaillantio *de numis Imp. Graec. p. 221.* Quis vero foedus simplex amicitiae diuturnam consultationem requirere, aut dignum videri, quod his monimentis aeternitati consecretur, dixerit?

§. CCVIIII.

Vtile alicui genti aliquid esse potest vel pacis, vel belli tempore: ex eoque consequitur, 84) vt foedera alia ad PACEM, alia ad BELLVM pertineant. Quumque plerumque intersit reip. et pacem quam maxime stabilem et diuturnam esse, et ciues fructum inde capere *Foedera quaedam pacis tempore ineuntur.*

 quam

quam vberrimum: ad priorem finem merito referimus 85) foedera fideiussoria, quibus, pacis leges sancte seruatum iri, fide sua promittunt, auxiliumque parti laesae pollicentur sponsores pacis: *) 86) foedera item de munimentis nouis non exstruendis, vel 87) praesidiis nostris in munimenta quaedam tuendorum finium caussa admittendis, quae vocantur *barriere-tractaten*: 88) de subditis militibusque fugitiuis non recipiendis: 89) de receptu hostibus non dando, et similia: ad posteriora 90) foedera, quae commerciorum mutuorum caussa ineuntur.

*) De his foederibus legi meretur Vlr. Obrechti *diss. de sponsore pacis*, quae inter academicas septima est, et Henr. Cocceii *de guarantia pacis. Francof. iuxta Viadr. MDCCII.* Praecipua, quae hic moueri solet, quaestio haec est, an qui pro pace tuenda spoponderunt, generatim ad ineundam belli societatem obstricti sint, ex quacumque caussa pacis leges violentur? Id quod recte iam pridem negauit Pufendorffius *de iure nat. et gent. VIII, 8, 7.* si ex noua caussa pax rumpatur. Vti enim omnes fideiussiones sunt stricti iuris, et absurda futura esset creditoris postulatio, qui a fideiussore exigeret debitum, quod post fideiussionem demum contraxerit debitor principalis: ita non magis iusta esset postulatio principis, vel reipublicae, vrgentis, vt pacis sponsor arma corripiat, si bellum ex noua plane caussa exarserit. Neque enim iste spopondit, nisi in eum casum, si pax conuenta rupta fuerit. Pax autem, ceu recte obseruauit Grotius *de iure belli et pac. III, 20, 27. sequ.* tunc demum rupta censetur, si aliquid factum est vel contra id, quod omni paci inest, vel contra id, quod pacis legibus expressum est, vel contra id, quod ex cuiusque pacis natura debet intelligi. Res procul dubio verissima est, quod ad thesin attinet: quam-

quamuis, vbi in hypothesi quaeritur, sitne hic *casus foederis*, nec ne? tota haec quaestio innumeris implicata sit erroribus, ceu exempla recentissima satis superque ostendunt.

§. CCX.

Sed et belli temporibus varia foedera vtilitatis suae caussa pangunt gentes liberae, siue cum AMICIS, siue cum ipsis HOSTIBVS. Vti enim cum illis paciscuntur, modo 91) de iungendis aduersus communem hostem viribus, qualia sunt illa, quae vocantur *of- vnd defensiv - allianzen*, modo 92) de libero transitu per territorium, et commeatu concedendo, modo 93) de se bello non interponendo, quae foedera dicuntur *neutralitäts-tractaten:* ita cum his saepe conuenitur, modo 94) super tributis pendendis, 95) vel dedendis vrbibus, modo 96) de captiuis redimendis permutandisue, de quibus foederibus, quae vocantur *cartels*, ex instituto egit Hert. *diss. de lytro:* modo 97) de induciis aliquot horarum, dierum, vel mensium, concedendis, *) et similibus, quae in bello incidere solent, negotiis.

Quaedam tempore belli.

*) Vbi quaeri solet, a quo momento tempus illud currat? Equidem Grot. *de iure belli et pac. III, 21, 5.* a quo die mensura aliqua temporis incipere dicatur, eum diem intra mensuram non esse statuit: sed eum iam solide refellit Pufendorff. *de iure nat. et gent. VIII, 7, 8.* Itaque rectius ac simplicius creditur, si induciae placuerint a Kalendis Iuliis ad kalendas Septembres, vtrasque illas kalendas comprehendi: itemque, si a kalendis Iuliis per triginta dies factae sint, kalendas Iulias primum illarum diem esse, et pridie demum kal. Augusti ius arma corripiendi reuiuiscere.

§. CCXI.

Quaedam personalia, quaedam realia sunt.

Praeterea vtilitas, illa, ob quam foedera iniri solent, vel ad personam imperantis pertinet, vel ad ipsam rempublicam. Ex quo sequitur, 98) vt foedera alia PERSONALIA, alia REALIA sint, et 99) illa cum persona exspirent; haec, exstinctis etiam populi rectoribus, qui illa inierunt, perdurent. Ex ipsis vero definitionibus, hoc paragrapho datis, facile intelligitur, 100) foedera omnia, quae ad conseruandum tantum principis vel familiae statum sunt comparata, personalia; quaecumque vero ad ipsius reipublicae vtilitatem facta sunt, realia esse. *) Ad quam vnicam regulam ea omnia, quae Pufendorffius *de iure nat. et gent. VIII, 9, 6. sequ.* disseruit, quam commodissime referri possunt.

*) Aliquoties haec quaestio incidit, imperio Regibus a Romanis abrogato. Quum enim Sabinis foedus intercessisset cum regibus: statu reip. in poularem commutato, negarunt Sabini, Romanos ex foederibus illis, cum Tarquinio initis, fructum capere posse, bellumque indixerunt Romanis, ὡς λελυμένων σφίσι τῶν σπονδῶν, ἐπειδὴ βασιλεὺς ταρκύνιος ἐξέπεσε τῆς ἀρχῆς, πρὸς ὃν ἐποιήσαντο τοὺς ὅρκους. *quasi soluto foedere, post eiectum regno Tarquinium, quocum foedus ictum fuerat.* Dionys. Hal. *Ant. Lib. V. p. 307.* Idem postea anno ab V. C. CCLXVII. caussati sunt Hernici, negantes, foedus sibi vmquam intercessisse cum populo Romano: quod autem cum rege Tarquinio ictum sit, se iam finitum existimare, quum is imperio exsutus in exsilio sit mortuus. Dionys. *Lib. VIII. p. 530.* Sed quum vterque populus, armis Romanorum victus, foedus hoc iniisset, (Vid. Dionys. *ibid. Lib. IIII. p. 252. sequ.*) nemo dubitare poterat,

rat, quin id non cum solo Tarquinio, sed cum ipsa republica Romana esset initum, adeoque illud, et pulso Tarquinio, perdurare oporteret.

§. CCXII.

An foedera et sociis praesint?

Quod reipublicae vtile est, id et sociis foederatisque illius reip. prodest: acproinde 101) foederibus non modo nobis, verum etiam sociis et foederatis, consulere solemus, 102) siue illorum generatim fiat mentio, siue speciatim et nominatim exprimantur. Vbi res ipsa docet, 103) posteriore casu non ad alios proferendum esse foedus, quam qui nominati sunt in foederis legibus: 104) priore autem illud omnibus sociis prodesse, qui tempore icti foederis socii fuerunt, 105) non illis, qui postea demum adsciti sunt, *) quum pacta ad ea, de quibus non fuit cogitatum, non sint producenda. (Lib. I. §. CCCLXXXXIII, 21.)

*) Ex facto haec incidit quaestio, quum Hannibal Saguntum obsidione premeret. Romani enim, Hannibalem eos iniuste adortum, querebantur, quia ex icto cum Carthaginiensibus foedere et a sociis Romanorum abstinere teneantur Carthaginienses. Hi foedere comprehendi negabant Saguntinos, quia eo tempore, quo foedus esset initum, nondum fuerint socii. Polyb. *Hist. III*, 29. Liu. *XXI*, *19*. Sed quamuis Romanorum caussam tueatur vterque scriptor: non dubitarem tamen ego accedere Grotio, qui *de iur. belli et pac. II*, *16*, *13*. et Carthaginiensibus non obstitisse illud foedus existimat, quo minus Saguntinis bellum inferrent, et Romanis ius fuisse, nouos socios adsciscere, eosque aduersus Carthaginiensium vim defendere, statuit. Nam nec Romani futuris sociis diserte cauerant, adeoque exigere a Carthaginiensibus non poterant, vt ea, quae expressa non fuerant, et, de quibus cogitare vix poterant, subintelligerent: nec

nec Carthaginienses sibi stipulati erant a Romanis, ne nouos socios adsciscerent, ac proinde nec obsistere poterant Romanis, nouorum etiam sociorum caussam suscipientibus.

§. CCXIII.

Quid sponsiones, et quid circa eas iustum sit?

Ceterum per se patet, quia foedus est liberarum gentium vel rerumpublicarum conuentio, (§. CCVII.) 106) foedus neminem pangere posse, praeter eos, quibus vt ita paciscerentur, vel expresse, vel tacite, vel praesumtiue, mandatum sit. Quare 107) quod ministri summae potestatis, sine eius mandato, promiserunt, ratihibitione non sequuta, non foederis, sed SPONSIONIS nomine venit. Hinc certum quidem est 108) rempublicam non teneri, vt ratum habeat pactum, iniussu suo ictum: 109) certum quoque, ministrum reipublicae, quacum pactus est, ad satisfactionem esse obligatum, quae ex faeciali Romanorum iure in eo consistebat, vt nudus, reuinctis in tergum manibus, dederetur: *) at 110) certum quoque est, plerumque cauillationem sapere exceptionem non dati a republica mandati, quum respublica, quae ciuem summa cum potestate praefecit exercitui vel prouinciae, eidem merito omnia censeatur mandasse, sine quibus exercitus, vel prouincia, immo ipsa respublica, seruari non posset.

*) Exempla duo illustria sunt apud Romanos, sponsio puta Candina, et Numantina, apud Liu. *VIIII, 8. sequ. LV, 15.* Et Romani quidem tum irritum esse volebant foedus, quo Postumius Cos. et alii duces, exercitum ex Furculis Caudinis expediuerant, quemadmodum nec ratum habebant turpem Hostilii

ſtilii Mancini pactionem cum Numantinis, cauſſati, vtramque conuentionem ſuo iniuſſu factam eſſe. Sed quis dubitet, quin, exercitu in ancipiti periculo conſtituto, ducibus omnia conceſſa ſint, ſine quibus periculo explicari non poſſet, et quae tum e republica, tum e re militum eſſe, animaduertant? Omnino ergo aut ratae habendae ſponſiones illae, aut res in illum ſtatum, in quo ante ſponſionem fuerat, reſtituenda fuiſſet, ſi fidei ſeruantiores, quam in excogitandis cauillationibus ingenioſiores eſſe voluiſſent Romani. Vid. omnino Chriſt. Thomaſii et Ge. Beyeri *diſſertationes de ſponſionibus Caudina et Numantina.*

§. CCXIIII.

An foedera pangere liceat cum infidelibus?

Quia porro foedera ineunt gentes liberae: (§. CCVII.) faciie intelligitur, III) nihil intereſſe, noſtraene religioni addicti ſint, an alii, quam nos pro impia vel deteſtabili habemus: quia, quemadmodum priuato non turpe eſt, cum alio, a religione ſua alieno, paciſci et contrahere: ita nec reipublicae, vel eius rectoribus, vitio iure vertitur, ſi cum infidelibus ita paciſcantur, prout id exigit reipublicae vtilitas. Nec iure diuino *) quidquam circa hanc veritatem, rectae rationis principiis ſubnixam, mutatum eſſe, erudite ac ſolide demonſtrauit Grot. *de iure belli et pac. II, 15, 9. ſequ.*

*) Sic ſane conſtat, ante legem Moſaicam foedera cum Abimelecho contraxiſſe Abraamum et Iſaacum, cum Labane, quem idola coluiſſe certiſſime conſtat, Iacobum. *Gen. XXI, 22. ſequ. XXVI, 26. XXXI, 44.* Nec legem Moſaicam, iam latam, obſtitiſſe nouimus Dauidi et Salomoni, quo minus foedus cum Hieromo, Tyriorum rege, facerent. *II. Sam. V, 11. I. Reg. V. 12.* Et quis, quaeſo, ignorat foedera συμμαχικὰ Abraami cum Eſcole et Anero?

Anero? *Gen. XIIII, 13.* Dauidis cum Achiso, rege Philistaeorum? *I. Sam. XXVII, 2. sequ.* et cum Thoi, rege Hemathensium? *II. Sam. VIII, 10.* Assae cum Benadado? *I. Reg. XV, 18. sequ.* Quae obuerti solent huic doctrinae, ex *II. Paral. XVIIII, 2. XXV, 2.* iis iam satisfecit Grotius *ibid.*

§. CCXV.

Officia circa foedera. Ceterum quum foedera sint conuentiones: (§. CCVII.) consequens est, 112) vt omnia, quae supra de pactis diximus, etiam circa foedera habeant locum: 113) Vt adeo nihil foederibus debeat esse sanctius, 114) nihil foedifragorum perfidia detestabilius. 115) Vt tamen, quia nulla societas alienam vtilitatem suae anteponere tenetur, (§. XXIII, 74) nec respublica foederata alteri ex foedere subuenire cogatur, si id eius rationes non ferant, e. g. si ipsa bello prematur, vel alio modo periclitetur: *) nec 116) vmquam foederatus ad bellum iniustum, pro socio suscipiendum, sit obligatus.

*) Attamen id tum demum iustam rationem habet, si verum est periculum, non, si huiusmodi caussa perfidiae tantum obtenditur. Id vero plerumque fieri, tum inter rectores ciuitatum, tum inter priuatos, quotidiana querela est: eamque amicorum cessationem ac tarditatem elegantissima fabula de cassita, auicula, in segete nidulante, repraesentauit Aesopus apud Gell. *Noct. Attic. II, 29.* qui ideo monet, vnicuique in se ipso potissimum praesidium esse debere, non in amicis et sociis, hominibus, inani saepe opera, philosopha sententia, qui aureos montes plerumque polliciti, vix minima praestent. Quod et Ennius in satiris monuit apud eumdem Gellium, vbi haec eius seruatur sententia:

Hoc erit tibi argumentum, semper in promtu situm:
Ne quid exspectes amicos, quod tute agere possis.

§. CCXVI.

Haec de foederibus generatim: quorum nobilissima procul dubio species est pactum, quo bella inter gentes finiuntur, quodque FOEDERIS PACIS nomine venire solet. Quum vero pax sit status reip. ordinarius, ac veluti naturalis, bellum status extraordinarius, et praeternaturalis: nemo non animaduertit, 117) imperantes et ad conseruandam tuendamque pacem, et ad illam 118) si forte rupta sit, quamprimum reformandam teneri: adeoque 119) ferina esse bella, quae non geruntur propter pacem, quae *vna triumphis innumeris potior.*

Ius summorum imperantium circa pacem

§. CCXVII.

Per FOEDVS PACIS intelligimus conuentionem inter gentes, bello mutuo implicitas, qua controuersiae per modum transactionis finiuntur. Ex qua definitione patet, 120) pacem omnem sua natura esse debere perpetuam, adeoque, 121) si tantum ad certum tempus, quantumuis longum, transigatur, non pacem iniri, sed inducias tantum, *) quia ita nec controuersia, quae gentes illas collisit, finitur, et manet adhuc certandi propositum: qualem statum non ad pacem, sed ad bellum pertinere, iam supra obseruauimus. (§. CLXXXXI.)

Quid foedus pacis?

*) Et tamen saepe huiusmodi induciae pacis nomen adsumunt, quia interea non solum actus belli, sed et status, plane videtur cessare, perinde ac si hostilem animum plane deposuissent belligerantes. Ita Lacedaemonios in annos L. Romanos in annos C. pacem fecisse nouimus. Iustin. *Hist. III*, 7. Liu. *I*, 15. Sozom. *Hist. eccles. VIIII*, 4. Recentiora exempla Hispa-

Hiſpanorum et Luſitanorum, Suecorum et Danorum, Anglornm et Scotorum, Venetorum et Turcarum, qui vix aliter quam ad certum tempus de pace cum Chriſtianis conueniunt, collegerunt Pufendorff. *de iure nat. et gent. VIII, 7, 4. et ibi* Hertius *p. 1249.*

§. CCXVIII.

An ei obſtet exceptio laeſionis?

Quum ergo pax coaleſcat per modum transactionis: (§. CCXVII.) conſequens eſt, 122) vt fiat dato aliquo, vel retento, vel promiſſo: nec 123) in pacis conditione requiratur aequalitas: neque adeo 124) alteruter paciſcentium iure conqueri poſſit de laeſione, quantumuis enormiſſima: quum plerumque victor victo conditiones qualescumque ferat, et ita natura eueniat, vt hic duriores quasdam conditiones admittere, quam plane perire, malit. *)

*) Dummodo ex ipſis pacis legibus, victum has conditiones vere admiſiſſe, conſtet. Si enim per cauillationem calumnioſamque interpretationem, aut plane per vim apertam, duriores conditiones, in quas numquam conſenſit, victo obtruduntur: iure hic, ſibi iniuriam fieri, conqueritur. Sic inſignis cauillator erat Q. Fabius Labeo, qui, quum Antiochus rex dimidiam partem nauium Romanis tradere deberet, omnes eius naues productas medias diſſecuit, vt Antiochum tota claſſe ſpoliaret. Valer. Max. VII, 3. quam decipiendi artem fortaſſis a Campanis didicerat, quos ipſos quoque arma, ab hoſtibus pro parte dimidia tradenda, diſſecuiſſe, memoriae prodidit Polyaen. *Strategem. VI, 15.* Et quis non deteſtetur apertam vim, qua victis Romanis, quibuscum transegerant tamen, inſultabant Galli Senones, quum illis mille pondo auri ex foedere adpendentibus, hi non modo pondera iniqua adferrent, ſed et ponderi adderent gladium, dicerentque: *vae victis eſſe.* Liu. *V, 48.*

§. CCXVIIII.

§. CCXVIIII.

Multo minus ergo 125) paci, paullo durioribus conditionibus initae, recte opponitur exceptio metus. Neque enim illi exceptioni vmquam locus est, si ius cuidam fuit, alterum ad dandum aliquid faciendumque cogendi. (Lib. I. §. CVIII, 42.) Bellum autem inter gentes aeque iustum est cogendi medium, ac iudicis auctoritas inter eiusdem reipublicae ciues. (§. X, 24.) Neque obstat, bellum iniustum alterum gessisse, adeoque vel eo nomine vim iniustam adhibuisse videri victorem, victo durissimas conditiones extorquentem. Praeterquam enim, quod iudicium de iustitia belli neuter belligerantium sibi iure adrogat, quippe in sua caussa iudex futurus: remisisse omnino iniuriam illam videtur victus, dum cum victore transegit, et ad ἀμνηστίαν, quae omnibus huiusmodi foederibus inseri solet, sese obligauit. *)

Necnon exceptio quod metus caussa.

*) Et ita facile intelliges, quid reponendum sit Pufendorffio, qui, huic exceptioni locum esse, contra Grotium (*Lib. II. Cap. XVII. §. XX. et Lib. III. Cap. XVIIII. §. XI.* defendit *in iure nat. et gent. VIII, 8, 1.* Aliud enim est, exceptionem quod metus caussa paci opponere; aliud, ideo bellum redintegrare, quia pars victrix, vsa occasione, vi aliquid contra pacis leges egerit. Posteriore enim casu iustam belli caussam nasci, facile largimur: (§. CXVIII, *) prius autem fieri posse negamus. Et haec tamen parum distinxisse videtur Pufendorffius. Immo rem illud ipsum exemplum, quod ibi allegat, satis illustrat. Quaerit Polybius *Hist. III, 30.* an iustum fuerit bellum Punicum secundum, quod aduersus Romanos susceperint Carthaginienses? Idque non obscure adfir-

mat ex ea ratione, quod Carthaginienses καιρῷ πειθέντες ἠμύνοντο τοὺς σὺν καιρῷ βλάψαντας, *occasione inuitati, vltum iuerint eos, qui per occasionem temporum ipsis nocuerint.* Quod perinde est, ac si scripsisset, prodesse Poenis debuisse exceptionem quod metus caussa, quia Romani quondam, iis inter res domi ancipites versantibus, Sardiniam magnamque vim pecuniae extorserint. Sed sane in pacis legibus inter Romanos et Carthaginienses de Sardinia nihil fuerat cautum, ac proinde iniuste, et contra pacis leges, eam occupauerant Romani, sola inuitante occasione, quod Carthaginiensibus domi esset, quod agerent, ceu ipse fatetur Polybius *I*, 88. Quare non paci, qua bellum Punicum primum compositum, exceptionem metus opponebant Carthaginienses, sed, pacem illam a Romanis ruptam esse, occupata per occasionem Sardinia, conquerebantur.

§. CCXX.

An et pax cum ciuibus rebellibus seruanda?

Quaerunt Grot. *III, 19, 6.* et Pufendorffius *de iure nat. et gent. VIII, 8, 2.* an et pax, cum ciuibus rebellibus inita, seruanda sit? Id quod contra Boxhornium *Inst. polit. I, 14, 19.* et Lipsii sententiam recte adfirmant. Quum enim pax coalescat per modum transactionis, (§. CCXVII.) is vero, qui cum eo, a quo laesus est, transigit, remisisse illi iniuriam, censeatur: sequitur sane, 126) vt et imperantes his hominibus immorigeris gratiam fecerint delicti, adeoque 127) pax illa, nisi ex noua caussa, salua iustitia, rescindi non possit, praeterquam, 128) si illa ob insignem rebellium dolum, vel statum principis, cum illis paciscentis, ab initio non constiterit. *)

*) Ita

*) Ita quum anno MCCCCLXXXVIII. Brugenses Maximilianum I. Regem, ad se in vrbem inuitatum, inaudita paene perfidia, cepissent, et ad pactionem satis turpem adegissent: tantum abest, vt illa postea rata esse videretur Friderico Imp. vt Machliniae in procerum conuentu decerneretur, Maximilianum promissis illis non teneri. Io. Ioach. Muller. *Reichs - tags- Theatr. in Maximil. I. Act. I. Cap. VIII.* Et sane quum dolo malo iniustissimaque vi principem in captiuitatem redegissent ciues, eumque non prius dimitterent, quam omnia ex eorum sententia promisisset: promissum hoc vi iniustissima extortum fuit, adeoque obligare illum non magis potuit, quam quod nobis latro aliquis extorquet.

§. CCXXI.

Ceterum, quemadmodum aliorum foederum, (§. CCXV, 13.) 129) ita et pacis leges summa religione seruandas, ac proinde 130) et tempus, intra quod illas impletum iri, promissum est, stricte interpretandum, et 131) ne moram quidem purgare licere, facile patet. Vid. Grot. *III, 20, 25.* Sed et id nemo non intelligit, 132) MEDIATORES, qui officium conciliandae inter belligerantes pacis in se susceperunt, et SPONSORES, qui veluti pro paciscentibus spoponderunt, ex pacto obligari paciscentibus, *) siquidem, dum illi in se receperunt id officium, etiam ad id, quod exigit hoc officium, sese obstrinxisse censentur. Ex quo porro colligimus, 133) mediatorum esse, non vni parti fauere prae altera, sed 134) vtriusque caussam sine amore vel odio expendere, 135) et aequa quaeuis, atque vtilissima

Obligatio tum paciscentium, tum mediatorum et sponsorum.

vtrique suadere: 136) sponsorum vero, dare operam, vt pacis legibus ex vtraque parte satisfiat, et 137) illi parti, quae contra illas laeditur, ope, ac consilio, quin et copiis promissis, subuenire.

*) Idem dicendum de OBSIDIBVS, id est, personis, pro fide paciscentis reipublicae veluti oppignoratis, siue vltro et sua voluntate accesserint, siue ab eo, qui imperium habet, dati sint. Grot. *de iure belli et pac. III, 4, 14.* Priore enim casu ex suo consensu obligantur; posteriore ex conuentione inter imperantem suum, et alterum, quocum pax coaluit, inita. Hinc vero colligimus, 1) non esse obsidum fugere, nec 2) reipublicae, obsides veluti postliminio recipere. Vnde Cloelia obside fugiente, recte poscebat Porsena, vt obses dedatur, si non dedita fuerit, pro rupto se foedus habiturum, interminatus. Recte etiam Romani hoc pignus pacis ex foedere restituerunt. Liu. *II, 13.* 3) Obsides non esse pro seruis aut bello captis habendos, adeoque 4) nec bona mortuorum, tamquam intestabilium, fisco posse vindicari, quamuis duro illo ac aspero iure vterentur Romani. *l. 31. D. de iure fisci.* 5) Eorum obligationem cum persona exstingui, ac proinde vno obsidum mortuo, pro altero tantum λύτρον deberi. 6) Pace rupta, obsides in vinculis haberi libertateque et bonis spoliari posse, quamuis durius sit, eosdem occidere, si pax, sine eorum culpa, rupta sit. Sed de his plura Grotius *de iure belli et pac.* III, 20, 52. *sequ.* Pufend. *de iure nat. et gent.* VIII, 8, 6. Schilter, opusculo singulari *de iure obsidum.*

§. CCXXII.

Ius mittendi legatos, eorumque sanctimonia.

Quum imperantibus competat ius pangendi foedera, et pacem cum hostibus redintegrandi, (§. CXXXVII, 39. 42.) id vero sine internunciis fieri non possit: consequens est, 138) vt

vt iisdem competere debeat IVS MITTENDI LEGATOS. Et quum is, qui legatos alterius recipit, eo ipso illis liberum accessum reditumque promittere merito censeatur: (Lib. I. §. CCCLXXXXI, 10.) consequens est, 139) vt legati et apud hostes debeant esse sacrosancti, et non modo 140) iurisdictione eius, ad quem missi sunt, exemti, qua de re egregia sunt, quae commentatus est V. A. Corn. van Bynkersh. libello eximio, *de foro legatorum*, verum etiam 141) facultate praediti, ea omnia loquendi, scribendi, agendique, quae respublica loqui, scribere, agere iussit, dumne 142) hostilem animum aduersus principem vel rempublicam, ad quam venerunt, ostendant. *)

*) Huius hostilis animi si luculenta argumenta exstent, nec princeps vel respublica legatum admittere cogitur, et finibus excedere eum iure meritoque iubet, quod et tunc fieri solet, quando, rupto foedere, bellum cum iis, qui illum miserunt, exardescit. Neque enim tenemur hostem intra fines, et veluti domum nostram, recipere, adeoque nec eius ministrum vel mandatarium.

§. CCXXIII.

Reliqua, quae de legatis dici poterant, et prolixissime traduntur a Marselario, Wicquefortio, et aliis, aut ex paucis his principiis fluunt, aut ad mores potius gentium, quam iuris gentium praecepta, pertinent. Qualia sunt, quae de legatorum iurisdictione in familiam suam, de eorumdem sacris domesticis, immunitate, aedibus, earumque iure asyli,

Varii gentium mores circa legatos.

li, itemque de sollemni eorum receptione et dimissione, de salutationibus eorum, ipsisque variis eorum ordinibus, honorum titulis, similibusque quaestionibus, disputantur: nec non quod vulgo in mores iuit, vt tempore belli inuiolabilitate gaudeant tubicines et tympanotribae, quemadmodum apud Graecos κήρυκες, quorum iam apud ipsum Homerum *Odyss. κ. v. 59. et 102. et τ. v. 244. et Iliad. Libro decimo v. 14. et 178.* saepius fit mentio. Sed iis nos quidem hic iam immorari nolumus.

CAP. X.

DE OFFICIIS CIVIVM.

§. CCXXIIII.

Officia ciuium vel generalia vel specialia.

QVid iuris summo imperanti tum in republica, tum extra illam, competat, pluribus hactenus diximus. De CIVIVM OFFICIIS nobis eo breuioribus esse licebit: quo facilius illa ex ipsis imperantium iuribus, tamquam correlata illorum, (Lib. I. §. VII.) deriuantur. Nimirum quum ciues, vel tamquam ciues, vel prout aliquae partes reipublicae illis creditae sunt, considerari possint: 1) eorum OFFICIA vel GENERALIA sunt, vel SPECIALIA, quorum *illa* ex communi obligatione, qua summo imperio obstricti sunt, *haec* ex peculiari, quo in republica funguntur, munere prono alueo fluunt.

§. CCXXV.

§. CCXXV.

Generalia officia erga rempublicam.

Officia generalia debentur vel ipſi *reipublicae*, vel eius *rectoribus*, vel reliquis, quibuscum in ſocietate viuunt, *ciuibus*. Quum enim tota RESPVBLICA ſit ſocietas, vnusquisque vero ſocius obligatus ſit ad actiones ſuas communi ſocietatis fini attemperandas: (§. XXII, 65.) ſequitur, 2) vt ciuis ſecuritate ac ſalute publica nihil prius, nihilque antiquius habere, et 3) nec vitam, nec opes ea cariores habere, *) ſed 4) eius commodis, quauis iuſta honeſtaque ratione, ſtudere debeat.

*) Eſt haec illa obligatio erga patriam, quam eo vsque produxerunt veteres, vt eam omnes omnium caritates complecti, neminemque pro ea mortem oppetere dubitare debere, tradant. Cic. *de offic. I, 17. III, 23.* Nam notum eſt πολυθρύλλητον illud: *Dulce eſſe, pro patria mori.* Quod exagitans Io. Clericus *Art. crit. II, 2, 5, 16.* neſcire ait homines, quid per vocabulum iſtud *patriae* intelligant. *Reipſa enim*, inquit, *quid erat patria Athenienſi aut Romano? Si ſolum intelligas, Italia et Attica; pro quibus cur pulcrum ſit mori, nulla ratio eſt, potius quam pro Africa, aut pro Aſia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus ſis, quam alia quaeuis, in qua commode vitam degere queas: ſtultumque adeo eſt, mori pro agello in occaſum, aut in ſeptentriones ſpectante, potius, quam viuas, in alio, qui magis ad orientem ſolem, aut ad meridiem vergat. Si homines malis: quae fuerunt respublicae Athenienſis et Romana, praeter ſocietates latronum, ſi eas probe introſpiciamus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat.* At inania haec ſunt, et de quibus vere dicas:

Nil intra eſt oleam, nil extra eſt in nuce duri.

Patriam enim nec agellus constituit, ad orientem vel occidentem situs, nec coetus hominum, qua hominum, cui plures inesse possunt latrones, nebulones, et stolidi: sed ipsa illa societas ciuilis, a cuius salute nostra omnium salus pendet. Vnde satius omnino est, salua republica mori, quam ruptum videre illud societatis vinculum, quo solo vita, libertas, dignitas, et fortunae nostra continentur. Sane Ieremias, propheta, aliter philosophatur, quam Io. Clericus. *Vtilitati*, inquit, *studete illius ciuitatis, in quam ego Deus vos abduci passus sum, et orate pro ea ad Iehouam. Si enim illi bene est, et vobis bene erit. Ierem. XXVIIII. 7.* Nonne et hi captiui reponere potuissent: an studeamus nos utilitati agri illius potius, quam alterius cuiusuis? An oremus pro tot latronibus, idololatris, impuris, lasciuis, quibus ciuitas illa Babylonica differta est? Sed non eos iubet Deus studere vtilitati agri Babylonici, nec hominum, illum colentium, sed reipublicae, qua salua, et ipsi salui futuri sint.

§. CLXXVI.

Erga summos imperantes.

Deinde quum in eo posita sit veluti vita reipublicae, vt ciues omnes voluntates suas voluntati summi imperantis submittant: (§. CXV, 52.) consequens est, 5) vt boni ciues SVMMIS IMPERANTIBVS, tamquam superioribus, obligentur ad amorem venerationis et obedientiae, (Lib. I. §. LXXXVI.) adeoque 6) non modo summa reuerentia eos prosequi, *) sed et 7) eorum legibus et iussibus promtum obsequium praestare, nec 8) eos, tamquam sacrosanctos, verbis factisue laedere (§. CXXXII, 15. sequ.) debeant. Quumque praeterea illis ex pacto sint obligati: (§. CXII, 38.) facile intelligitur, 9) ciues imperantibus obstrictos

obſtrictos eſſe ad fidelitatem, iisque incumbere, 10) vt nec ſtatum reipublicae conuellant, nec 11) nouis rebus ſtudeant, nec 12) vlli alii magis, quam imperantibus ſuis adhaereant.

*) Eaque non modo interna, ſed et externa, quae in certis honorum titulis geſtibusue, in quauis republica receptis, conſiſtunt. Ita apud Perſas ciues oportebat προσκυνεῖν, reges appellare βασιλέας βασιλέων, iisdem acclamare: *Viuas aeternum* cetera. De aliis honorum titulis, geſtibusque, ex inſtituto egerunt alii, in primis Becmann. *Notit. dignit. diſſ. VI.* Quamuis vero vt his ritibus verbisque honoris vtantur ciues, iure exigant imperantes: non tamen vlla eſt ratio, quamobrem ad eadem cogi poſſint extranei, veluti legati principum et rerumpublicarum, qui, ſi ex ſuae gentis ritu reuerentiam exhibuerint principi extero, officio ſuo omnino videntur defuncti. Conf. Corn. Nep. *Conon. Cap. III.*

§. CCXXVII.

Praeterea quum ſociorum ſit, ita viuere cum ſociis, vti id communis ſocietatis finis exigit: facile patet, 13) bonorum ciuium eſſe, ciues ſuos amare, 14) cum iisdem pacifice viuere, 15) et non modo ſuum cuique tribuere, ſed et 16) ciuibus plus humanitatis, quam extraneis, exhibere: denique 17) non obtrectare inter ſe, aut inuidere aliis, quos aut natalium ſplendor, aut imperantium beneuolentia, aut eximia quaedam merita ad ſublimiorem dignitatem euexerunt, aut 18) qui eminent virtutibus, *) aut qui denique 19) in colli- **Erga conciues.**

gendis opibus fortunam paullo benigniorem, quam alii, experti sunt.

*) Est hoc vitium potissimum democratiis admodum familiare: quippe quae nec vitia pati, nec virtutes eminentiores ferre possunt. Hinc ferale illud Ephesinorum decretum, ob quod eos dignos esse aiebat Heraclitus, vt omnes adulti morerentur: Ἡμέων μηδὲ εἷς ὀνήϊστος ἔστω. εἰ δέ τις τοιοῦτος, ἄλλη τε καὶ μετ' ἄλλων. *Nostrum nemo meritis excellat, quoniam, si quis erit talis, alibi degat, et cum aliis.* Diog. Laert. VIIII, 2. Quot viri praeclari Athenis labefactati sint illa testula, quam ὀστρακισμὸν vocabant, ex historia eorum satis notum est. Vid. Corn. Nep. *Themistocl. Cap. VIII. Aristid. Cap. I. Cimon. Cap. III.* Sigon. *de republ. Athen. II, 4.*

§. CCXXVIII.

Specialium officiorum fundamenta.

SPECIALIA ciuium officia omnia ex fine illius muneris, quo in republica funguntur, fluunt: ac proinde 20) res ipsa docet, singulos obligatos esse ad ea omnia facienda, quae fini muneris sui conueniunt, 21) eaque omnia omittenda, quae fini illi muneris sui repugnant: sed et 22) ad nullum ambiendum munus, cui se impares esse intelligant. 23) Ex quibus paucis regulis, quae sint officia ducum, consiliariorum, legatorum, quaestorum, magistratuum, iudicum, ministrorum ecclesiae, professorum et doctorum, militum, *) facile vnusquisque intelligit.

*) Itaque non necessarium fuerit, ad singulorum officia specialia descendere. De iis tamen satis prolixe egit Pufendorff. *de offic. hom. et ciu. II, 18, 7. sequ.*

ſequ. quem hic conſuli velim ab iis, qui talia requirunt.

§. CCXXVIIII.

Ceterum 24) officia ciuium generalia tam diu durare, quamdiu ciues ſunt, 25) ſpecialia tamdiu, quamdiu certis muneribus praeſunt, facile intelligitur. Ciuis autem aliquis eſſe definit variis modis. Quum enim respublica conſtet ex hominum multitudine, (§. CVIII, 23.) quam *populum* adpellamus: ſequitur, 26) vt, exſtincto diſperſoue populo, (quod terrae motu, bello, inundationibus, ſimilibusque calamitatibus publicis contingere poteſt,) pauci ſuperſtites ciues eſſe deſinant, niſi hi ſtatum ſuum tantisper tueantur, dum in iuſti populi numerum iterum excreuerint: *) 27) non autem deſinere quem ciuem eſſe, ſi populus debellatus alii ciuitati, tamquam prouincia, adcreſcat, quia tunc alterius ciuitatis fit ciuis, nec 28) ſi formam mutet respublica, quia tunc idem populus manet.

Ciuis aliquis eſſe deſinit, euerſa republica.

*) Paucos illos ſuperſtites ad modum priuatorum ſibi adrogare poſſe dominium rerum, quas antea populus poſſederit, non autem imperium illius populi, cenſet Grot. *de iure belli et pac. II, 9, 4.* Sed quamdiu ſuperſtitibus manet animus, habendi communem imperantem, ei ſubmittendi voluntates ſuas, viresque omnes ſecuritatis externae internaeque cauſſa vniendi: quidni maneret respublica? Ita ſane manſit Athenienſium respublica, quando praelio perditis et deſperatis rebus, ad tantam inopiam redacti fuerant Athenienſes, vt, conſumta militari aetate, peregrinis ciuitatem, ſeruis libertatem,

tatem, damnatis impunitatem darent, et libertatem ſuam vix tueretur illa hominum colluuies. Iuſtin. *Hiſt. V, 6.*

§. CCXXX.

Non mutata reipublicae forma.

Quum ergo mutata reip. forma idem maneat populus: (§. CCXXVIIII, 28) conſequens eſt, 29) vt ſalua illi maneant foedera realia, quae populo illi antea cum aliis ciuitatibus intercesserant: (§. CCXI, 99.) 30) ſalua etiam ſint pacta publica, priore adhuc ſubſiſtente reipublicae forma, cum priuatis inita: 31) ſaluae denique obligationes populi iſtius, qui mutauit formam reipublicae. Non autem 32) ciues teneri ex factis eorum, qui iniuſte inuaſerint rempublicam, vel 33) contra leges fundamentales aliquid egerint, *) vel inde patet, quod in horum imperium numquam conſenſerunt.

*) Hinc Athenienſes, excuſſo triginta tyrannorum imperio, legem condiderunt: ὁπόσα ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἐπράχθη, ἢ δίκη ἐδικάσθη, ἢ ἰδίᾳ, ἢ δημοσίᾳ, ἄκυρα εἶναι. *Vt quaecumque ſub triginta tyrannis acta, aut iudicia facta ſint, ſiue priuatim, ſiue publice, irrita eſſent.* Demoſthen. *in Timocrat. p. 782.* Et ſimilem fere Honorii Imperatoris conſtitutionem de actis Heracliani tyranni damnandis habemus in *l. 13. C. Theod. de infirm. quae ſub tyrann.* Attamen moderanda haec videntur, 1) ſi obligatio e re naſcatur, et populus inde fructum ceperit, vel in rem eius verſum ſit, 2) ſi per errorem quis imperium tenuerit, a populo electus, *arg. l. 3. D. de offic. praet.* in quam legem diſſertationem elegantem *de electione magiſtratus inhabilis* ſcripſit Iac. Gothofredus.

dus. 3) ſi quis initio iuſtum tenuerit imperium, et poſtea demum tyranni perſonam induerit, quo refero *l. 2. et l. 3. C. Theod. eod.* vbi Conſtantinus M. legitime geſta et reſcripta Licinii rata eſſe iubet.

§. CCXXXI.

An ſi diuiſum imperium, vel in coloniam quis adſcriptus?

Praeterea ex eodem principio (§. CCXXVIII, 28.) colligimus, 34) non deſinere aliquem ciuem eſſe, ſi per diuiſionem ex vna ciuitate plures fiant, vel 35) plures in vnum ſyſtema coaleſcant: quamuis 36) priore caſu contingere poſſit, vt quis non prioris, ſed nouae ciuitatis, ciuis ſit. Si coloniam deducere decreuit reſpublica: permultum intereſt, qualis illa ſit colonia. Quum enim aliae ita exeant maiore patria, vt ſingularem conſtituant rempublicam, ad nihil aliud obſtrictam metropoli, niſi vt eam comiter venerentur: aliae, vt pars ciuitatis matricis maneant: *) facile patet, 37) priore caſu idem contingere, quod, diuiſo imperio, fieri diximus, 38) poſteriore autem nullam mutationem circa obligationem priorem ciuium, qui coloniis adſcripti ſunt, fieri.

*) Tales colonias mittere ſolebant Graeci veteres. Vnde apud Thucydidem *Lib. I. p. 25.* Corcyraei: Ου γὰρ ἐπὶ τῷ δοῦλοι ἀλλ᾽ ἐπι τῷ ὅμοιοι τοῖς λειπομένοις εἶναι ἐκπέμπονται. *Neque enim coloni in colonias emittuntur, ea conditione, vt ſint ſerui: ſed vt iis, qui in antiqua patria relinquuntur, pares ſint.* Quibus reſpondent Corinthii apud eumdem *p. 28.* Ἡμεῖς δὲ οὐδ᾽ αὐτοὶ Φαμὲν

μὲν ἐπὶ τῷ ὑπὸ τούτων ὑβρίζεσθαι κατοικίσαι, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ἡγεμόνες τε εἶναι καὶ τὰ εἰκότα θαυμάζεσθαι· αἱ γοῦν ἄλλαι ἀποικίαι τιμῶσιν ἡμᾶς, καὶ μάλιστα ὑπὸ ἀποίκων στεργόμεθα. *Nos vero respondemus, ne nos quidem idcirco ipsorum coloniam collocasse, vt ab ipsis contumelia adficeremur, sed vt ipsorum duces essemus, ac conueniens nobis honor ab illis redderetur. Ceterae enim coloniae nos comiter venerantur, et ab iis maxime diligimur.* Itaque colonorum horum tantum erat τιμᾶν τὴν μητρόπολιν, καὶ ἐν πανηγύρεσι ταῖς κοιναῖς γέρα τὰ νομιζόμενα διδόναι, *comiter venerari metropolim, eique in sollemnitatibus consuetos honores dare*, vti idem loquitur Thucydides *ibid. p. 18.* addens, quod et scholiastes monet, in eo praecipue constitisse τὰ γέρα, vt in publicis sacrificiis, distribuentes viscera, ciuibus metropoleos primam partem, vel καταρχὰς darent. Plura de honore, quo huiusmodi coloni antiquae patriae ciues prosequebantur, dixit Henr. Valesf. *not. ad Excerpta Peiresc. p. 7.* At alia omnia obseruabant Romani, *quorum coloniae iura instituta que omnia populi Romani, non sui arbitrii, habebant*, teste Gellio *Noct. Attic. XVII*, quum tamen ipsi, Albanorum coloni, plane sui iuris ab ipsa origine fuissent, et non tantum non comiter venerarentur veterem patriam, sed et plane sub suam redigere potestatem, non dubitarent. Quod ipsis merito exprobrat Metius Fufetius apud Dionys. Halicarn. *Antiqu. Rom. Lib. III, p. 143.*

§. CCXXXIII.

An per migrationem. Deinde quum ciuis quis sit ratione reipublicae quam cum aliis constituit, vel in quam se vltro contulit: (§. CVIIII, 26. et 28.) sequitur sane, 39) vt ciuis quis esse desinat, simul

mul

mul ac ciuitate patria vltro eo confilio emigrauit, vt in alteram fefe ciuitatem conferat, ibique conftituat Lares fortunaeque domicilium, 40) nifi leges publicae vel migrare ciues plane vetent, veluti apud Argiuos, apud quos, vt ait Ouid. *Metamorph. Lib. XV. v. 28.*

Prohibent difcedere leges,
Poenaque mors pofita eft patriam mutare volenti.

vel 41) eam libertatem, non nifi deducta certa bonorum parte, indulgeant, quod apud plerasque Europae gentes in mores iuiffe, nouimus. Vt 42) ciuitatem quidem, at non obligationem erga patriam mutent ii, qui ad hoftes transfugiunt, ac proinde 43) retracti ex fuga iure puniantur.

§. CCXXXIIII.

Denique quum eos, qui in focietate aliqua viuunt, nec fefe focietatis legibus accommodant, recte abs fe fegregent reliqui focii: (§. XXII, 70.) 44) idem et ciuibus procul dubio licebit, adeoque 45) malis ciuibus exfilium iure irrogatur: eoque facto, 46) illi procul dubio ciues effe definunt, quod tamen 47) non perinde dicendum videtur de relegatis, maxime, qui adhuc fundos poffident in republica, nec non 48) de interdictis, qui in certum locum, reipublicae noftrae fubiectum, deportantur, vt ibi vitam infuauem ducant,

An per exfilium?

ducant, vel certas operas praeſtent. Quin 49) generatim exiſtimarim, eos, qui ob delictum iure ciuitatis excidunt, priuilegiis quidem ciuium priuari, non autem eo ipſo liberari ab obligatione erga patriam rempublicam, eatenus ſaltim, 50) ne illi aegre faciant, aut Coriolanum imitati, ciues ſuos infeſtis armis perſequantur. Liu. *II, 35. ſequ.*

FINIS.

INDEX RERVM ET VERBORVM.

Numeri Romani librum; Arabici paragraphum; Asterisci * scholion indicant.

Con-

D.

Ius

Mutuum

ΠΑΝΤΑ ΚΑΛΩΣ ΕΣΤΑΙ.

